

Ш К І Л Ь Н А Б І Б Л І О Т Е К А

С В І Т О В А Л І Т Е Р А Т У Р А

Г. МЕЛВІЛЛ

МОБІ ДІК

FOLIO

ШКІЛЬНА БІБЛІОТЕКА
УКРАЇНСЬКОЇ ТА СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Герман
МЕЛВІЛЛ

МОБІ ДІК,
або
БІЛИЙ КИТ

Роман

Харків
«Фоліо»
2012

ББК 84(7СПО)
М47

Серія «Шкільна бібліотека української та світової літератури»
заснована у 2010 році

Herman Melville
MOBY DICK

Перекладено за виданням:
Melville H. Moby Dick. — Penguin Popular Classics, 1994

Переклад з англійської *Дарії Радієнко*

Передмова *О. П. Горенко*

Примітки *І. В. Летунівської*

Художник-ілюстратор *Л. Е. Чайка*

Художник-оформлювач *Ю. Ю. Романіка*

Схвалено для використання
у загальноосвітніх навчальних закладах
(лист МОНмолодьспорт України № 14.1/10-453 від 16.02.12)

План-проспект серії затверджено
Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України

Громадська Рада серії
В.С. Бакіров, О.Ю. Вілкул, Г.М. Герман, В.М. Голенко,
В. М. Горбаль, М.М. Добкін, І.Ф. Драч, В.Г. Кремень,
О.С. Онищенко, М.В. Попович, Д.В. Табачник (голова),
О.А. Удод, Я.С. Яцків

ISBN 978-966-03-5461-6
(Шкільна б-ка укр.
та світ. літ-ри)
ISBN 978-966-03-5911-6

© Д. О. Радієнко, переклад українською,
2008
© О. П. Горенко, передмова, 2008
© І. В. Летунівська, примітки, 2008
© Л. Е. Чайка, ілюстрації, 2008
© Ю. Ю. Романіка, художнє оформлення,
2012
© Видавництво «Фоліо», марка серії, 2010

ТАЄМНИЦІ БІЛОГО КИТА

Кожна національна література має своїх пророків, які, можливо, і не були належним чином поціновані своїми сучасниками, але нащадки віддали їм данину поваги за те, що вони непохитно відстоювали свої власні принципи й погляди і безкомпромісно дотримувалися їх у своїй творчості. Нині американську літературу вже неможливо уявити без постаті Германа Мелвілла та його роману «Мобі Дік, або Білий Кит», хоча навряд чи ми зможемо охарактеризувати цього представника американського романтизму як суто національного письменника. Він належить до когорти тих митців, які перетнули кордони національної проблематики і замислилися над загальнолюдськими проблемами, наполегливо шукаючи відповідь на ті глобальні питання, на які так складно відповісти. Увага письменника була прикута не стільки до особистості, скільки до всесвіту. Передусім він намагався дослідити «буття вищих сил» у їх іманентній сутності, з'ясувати характер їх впливу на людство, усвідомити трансцендентальні явища, які взагалі неможливо усвідомити.

Ім'я Мелвілла можна сміливо поставити поряд з іменами Данте і Мільтона, Сервантеса і Шекспіра, Толстого і Джойса, а «Мобі Дік» за рівнем та масштабом охоплених філософських проблем є творінням такого ж ґатунку, як і «Божественна комедія», «Втрачений рай», «Король Лір», «Дон Кіхот», «Фауст», «Війна і мир» та «Улісс». Утім, саме філософська глибина роману завадила багатьом сучасникам Мелвілла адекватно сприйняти цей твір, який став знаковим не тільки для американської культури XIX століття, але й для творчості самого автора. І характер цієї знаковості — парадоксальний. З одного боку, «Мобі Дік» підніс рівень національної літератури на небачену висоту, а з другого — внаслідок малозрозумілості для широкого загалу він призвів до різкого падіння популярності автора. І тільки набагато пізніше, вже після його смерті, у 20-ті роки XX століття Мелвілл привернув до себе увагу великої кількості критиків, літературознавців та читачів. Відтоді і донині не спадає хвиля інтересу до творчого здобутку цього талановитого, самобутнього митця.

Народився Герман Мелвілл 1 серпня 1819 року у Нью-Йорку, у родині заможного шанованого комерсанта Алана Мелвілла та Марії Ганзвурт. Предки майбутнього письменника прибули до Нового Сві-

ту ще в середині XVII століття. Це були серйозні, багаті, поважні люди. Його родичі по материнській лінії були нащадками успішного голландського пивовара Гармена Ван Ганзвурта, чие ім'я було надано одній з вулиць Нью-Йорка, що бере свій початок з портової набережної. Дідусь майбутнього письменника — Пітер Ганзвурт зажив слави в роки Американської революції, а його син, дядько Германа, банкір з Олбані, відігравав помітну роль у суспільному житті громади. Серед родичів по батьківській лінії відзначився майор Томас Мелвілл, який став прототипом героя твору «Останній лист» видатного американського романтика Олівера Вендета Холмса.

У 1820-х роках Алан Мелвілл встиг збанкрутувати і йому довелося переїхати з дружиною та вісьмома дітьми до Олбані. Саме тут Герман, третя дитина в родині, почав відвідувати місцеву школу з класичною назвою Академія. Утім, період навчання був нетривалим, оскільки його батько не витримав удару долі і помер у 1832 році, залишивши родину без засобів до існування. Тринадцятирічним підлітком Герман змушений був шукати роботу кур'єра у банку. Згодом він ще отримав змогу навчатися в школі, та коли йому виповнилося вісімнадцять, він уже став заробляти на життя сам — працював учителем у початковій школі, а потім найнявся матросом на торговий корабель, що курсував на лінії Нью-Йорк—Ліверпуль. Однак назвати його неосвіченим не можна. Усе своє життя, так само як і його славетний співвітчизник Бенджамін Франклін, він здобував освіту самотужки. Про справжній рівень його ерудиції свідчать його твори. Ще одним надзвичайно важливим джерелом знань був для нього його власний життєвий досвід.

Так, 3 січня 1841 року він вирушив на борту новенького китобійного судна «Акушнет» у тривале плавання південними морями Тихого океану. Але важкі умови життя на кораблі, жорстокість капітана та його помічника змусили Мелвілла дезертирувати в липні 1842 року. Так він опинився на Маркізьких островах, населених племенами канібалів. Людожери племені тайпі, до яких потрапив утікач, не з'їли білошкірого юнака, а, навпаки, поставилися до нього дуже приязно. Місяць спілкування з канібалами та втеча від них стали основою першого літературного твору Мелвілла — «Тайпі», а його наступні мандри островами Полінезії склали сюжет другої книги — «Ому». Після тривалих випробувань (а за цей час він встиг поплавати на австралійському китобійному кораблі «Люсі Енн», посидіти у в'язниці на Таїті, помандрувати Гавайями у пошуках випадкових заробітків, попрацювати клерком у Гонолулу), він, нарешті, у жовтні 1844 року на борту фрегата «Сполучені Штати» повернувся до Нью-Йорка.

Мелвілл не заробив грошей у тривалих мандрах, але накопичив величезний запас вражень, які й вирішив записати та надрукувати. Літературним дебютом Мелвілла, як уже зазначалося, стали автобіографічні романи «Тайпі» (1846) та «Ому» (1847). Екзотика південних островів Тихого океану, захоплюючі пригоди, динаміка подій — усе це сприяло миттєвій популярності письменника-початківця,

сформувало його реноме як автора пригодницької літератури. Напевно, саме невідповідність його наступних творів стереотипам пригодницького жанру і призвела до непорозуміння між автором та читацьким загалом. Коли він, і це цілком зрозуміло, став розширювати і поглиблювати свої знання, намагаючись використати досвід найкращих філософів, письменників, драматургів і поетів у своїх творах, то невдовзі відчув падіння інтересу до свого доробку. Ще стримано-доброзичливо були сприйняті два наступних романи — «Редберн» (1849) та «Білий бушлат» (1850). Ці твори, написані на основі біографічного матеріалу, належали до жанру «морського» роману, який у творчості Мелвілла набув цілковито нової якості. Море в американського романтика перетворювалося на могутню стихію, яка розкривала повною мірою справжню сутність кожної людини. Вражаючі деталі, рельєфність сюжетного малюнка, широке коло асоціацій, алегорій та символів сприяли зображенню реалістичної картини подій, які все ще бентежили читацьку уяву. Втім, уже роман «Марді», надрукований 1849 року, пройшов поза увагою сучасників. Частково в цьому винен сам автор, який дещо прямолінійно проінтерпретував основну гносеологічну тезу романтиків — «уява — найкоротший шлях пізнання істини». І хоча ця теза здавалася цілком продуктивною в теоретичному плані, літературна її реалізація призвела до художньої поразки. Але, незважаючи на цей факт, можна з упевненістю констатувати, що всі п'ять книг, створених протягом перших п'яти років літературної кар'єри, засвідчили стрімкий прогрес Мелвілла як мислителя і справжнього майстра художнього слова.

Як уже зазначалося, роман «Мобі Дік, або Білий Кит» (1851) також не додав слави його авторові, хоча нині цей твір вважають вершиною його творчості. Сучасники, напевно, не могли зрозуміти цей шедевр, який випереджав свій час, вони не могли ані осягнути, ані погодитися з неортодоксальною картиною світу, запропонованою письменником. Не стали подією в літературному житті Америки і наступні романи Мелвілла: «П'єр» (1852), у якому вже помітна криза світовідчуття автора; «Ізраїль Поттер: п'ятдесят років вигнання» (1855), написаний у дещо іронічних та песимістичних тонах; «Шарлатан» (1857), сповнений гіркої сатири на людську тупість, лицемірство, скнарість та нищість. До цього переліку слід додати і збірку оповідань, яка вийшла 1856 року окремим виданням. До неї, зокрема, увійшли такі добре відомі нині повісті, як «Писар Бартлбі», «Беніто Серено» та «Енкантадас».

Узагалі, після 1857 року, відчувши власну поразку на ниві прозової творчості, обтяжений родиною і боргами, Мелвілл покинув писати і після кількох спроб читати лекції влаштувався, врешті-решт, на нью-йоркську митницю наглядачем. Вільний час він в основному присвячував поезії, яка, однак, не дала йому визнання. За ці роки були надруковані дві його поеми — «Кларель» (1876) і «Тимолейон» (1883), а також дві поетичні збірки — «Картини війни» (1866) та «Джон Марр та інші моряки» (1888). Єдиним прозовим твором у цей

період була написана ним незадовго до смерті невеличка повість «Біллі Бадд». Вона побачила світ тільки в 1924 році. Тоді ж уперше були опубліковані і близько вісімдесяти віршованих творів. Помер Мелвілл у 1891 році, і в некролозі сповіщалося про смерть заслуженого митника, який провів молоді роки серед канібалів.

Так, Мелвілл-митник справді помер 1891 року, але Мелвілл-письменник залишився жити у своїх творах, найзмістовніші з яких, очевидно, тільки сьогодні можуть знайти свого читача і захопленого поціновувача. Утім, досі деякі твори Мелвілла викликають суперечки. Особливо це стосується роману «Мобі Дік». Кожне покоління критиків намагається дати свою інтерпретацію цього твору, і кожна інтерпретація має право на існування. Велика їх кількість свідчить про гносеологічну гнучкість і онтологічну глибину роману, який став універсальною загадкою, що бентежить уяву кожного наступного покоління, примушує замислитися над багатьма проблемами, активно залучитися до процесу їх розв'язання.

Попри те що більшість критиків є однастайними у своїй думці про монолітність роману, вони, проте, відзначають жанрову різноплановість й оповідальну неоднорідність його структури. Читати «Мобі Дік» важко, основна фабула є розмитою, її постійно порушують численні відступи інформаційно-довідкового характеру: анатомічні деталі будови китів, подробиці їх промислової переробки, техніка полювання на них, філософські сентенції, притчі, роздуми про долю людини. Окрім того, роман насичений іменами різних персонажів, чії функції здаються деяким дослідникам зайвими й незрозумілими. Це, на їхню думку, породжує «моменти, що не стикаються». І справді виникає враження, що Мелвілл якось не продумав структуру цієї книги, ба навіть гадки не мав створити «емоційний ефект», розрахований на неперервність читацького сприйняття, про що писав ще Едгар По. Але насправді це зовсім не так.

Над жодним іншим твором не працював письменник так напружено і з такою самовіддачею, натхненням. Він розпочав роботу над текстом у лютому 1850 року і вже у травні сповістив свого товариша Річарда Генрі Дану про те, що написав половину книжки про мандри на китобійному судні. У червні він пообіцяв закінчити твір десь до кінця жовтня. Однак роман був завершений тільки через рік і надрукований у Лондоні 18 жовтня 1851 року. Що ж змусило автора так довго працювати над уже майже завершеним твором? Що так кардинально змінило його творчий графік, досить напружений, оскільки в цей час він був уже одружений, його родина розросталась і він на позичені гроші купив великий маєток, де і народився його другий син? Йому потрібні були гроші, а він, попри все, працював і працював над новим романом.

Річ у тім, що саме в цей час Мелвілл відчув себе справжнім письменником, який несе відповідальність за свої твори не перед сучасниками, а перед майбутніми поколіннями. І сформувати такий погляд йому допомогло спілкування з Натаніелем Готорном, у же

відомим на той час митцем, у якому Мелвілл одразу ж знайшов одностороннього. Готорн певний час належав до гуртка трансценденталістів, очолюваного Ральфом Емерсоном. Трансценденталісти вірили в існування вищої сили — Над-душі (Over-Soul), яка наповнює своєю енергією весь Всесвіт. І якщо людина всім своїм єством буде прагнути до цієї вищої сили, вона зможе досягти досконалості, бо й сама природа побудована за законами гармонії й довершеності. Проте Готорнові був більше притаманний маніхейський погляд на людину, у чиєму серці поряд зі світлими, добрими прагненнями можуть чаїтися темні сили всесвітнього Зла. Такий погляд поділяв і Мелвілл. Так, як і герой його найулюбленішого готорнівського оповідання «Молодий Браун» (Young Goodman Brown), він відчайдушно шукав віри. Йому справді потрібна була віра, навіть із суто прагматичних міркувань, позаяк його новий статус землевласника, батька родини наполегливо диктував потребу дотримуватися традиційних правил та принципів. Його внутрішні пошуки, сумніви й прозріння суперечили його власним почуттям обов'язку перед дружиною, дітьми, суспільством. Оцею внутрішній авторський конфлікт був повною мірою перенесений на сторінки твору, над яким він так амбітно працював і який присвятив Натанієлю Готорну.

Саме різновекторність його прагнень, дух бунтарства та вимушений конформізм моделювали структуру його найкращого роману, змусили глибоко замислитися над тим, як такі різноцентрові сили можна врівноважити і примирити в межах одного твору. І він таки спромігся це зробити. Отже, «нестиковка» деяких деталей і моментів пояснюється аж ніяк не недбалістю автора, а скоріше неадекватністю наших підходів до його оцінки. Адже у складній моделі цього доробку, у цілісності й гармонійності якого ніхто із критиків ніколи не сумнівався, були задіяні свої закони, що відрізнялися від звичних законів жанрової чистоти, оповідальної однорідності та композиційної чіткості. І тому авторський задум, який об'єднав різні стратегії в межах одного літературного тексту, вилився в досить складну оповідальну структуру, у якій тісно переплітаються самодостатні та аутентичні сюжетні лінії. Найбільш важливими є три з них. Центральною є лінія Ахав¹ — Мобі Дік, саме вона створює те енергетичне поле, що підтримує динаміку всіх інших композиційних блоків твору. Ця лінія частково збігається з маніхейською ідеєю постійної боротьби Світла й Темряви, всесвітніх Добра і Зла, яку автор поділяв з Готорном. Друга лінія — це лінія Ізмаїла, і вона втілює зовсім іншу ідею — ідею християнського примирення і покори. І хоча ця лінія є тісно пов'язаною з першою, не можна ігнорувати її самодостатності, оскільки це може призвести до перекручення авторської інтенції. І третя лінія — це лінія фоновіа. Вона є оповіддю про китобійний промисел і вводить у структуру роману як художньо-узагальнений, так і фактологічний матеріал про китобоїв, їхні долі, про кораблі та китів. Оповідь про китів виконує стрижневу, інтегруючу функцію для двох

---

¹ У нашому перекладі роману — Ахав (*приміт. ред.*).

інших сюжетних блоків, вона «перешкоджає драмі, що розвивається, скочуватися у світ, з яким у нас не було б нічого спільного» .

Можна знайти й інші підходи до визначення компонентів складної структури цього твору, але результат буде такий самий. Тут слід узяти до уваги ще один факт. Коли американський романтик працював над Мобі Діком, він уперше прочитав Шекспіра — сім томів його п'єс. Позначки на сторінках красномовно свідчать про величезну внутрішню роботу, до якої твори великого англійського драматурга спонукали Мелвілла. Проблеми шекспірівських трагедій — сутність і значущість людини, масштаби особистості, природа Зла у світі й шляхи боротьби з ним — були надзвичайно суголосними думками й сумнівами самого Мелвілла. Вплив Шекспіра відчувається в лексиці, структурі й ритміці авторського мовлення, способах побудови характеру персонажів. Мелвілл добре засвоїв ключовий принцип шекспірівської драматизації — виносити на перший план емоції, переживання та страждання головного героя. Цей насичений потік почуттів є таким потужним, що ніби окреслює окремих план дійства. Загальне дійство найкращих шекспірівських трагедій є своєрідною похідною взаємовпливу принаймні двох дійових планів, які створюють силове драматичне поле. Принцип формування унікального силового драматичного поля можна виявити і в романі «Мобі Дік». Цей твір можна розглядати як «драму в драмі». Зовнішню драму становлять події, що відбуваються з Ізмаїлом, який у цьому разі є не тільки оповідачем, наратором, але й дійовою особою, що бере певну участь (незначну) у перебігу подій внутрішньої драми. Окрім того, Ізмаїл виконує ще й роль спостерігача, який уважно стежить за дійством і набуває певного морального досвіду. Таким чином, читача «Мобі Діка» можна розглядати як глядача, що спостерігає за тим, як інший глядач (Ізмаїл) простежує драму (боротьбу між Ахавом та Мобі Діком), і тим, що в результаті цих спостережень відбувається з ним самим, Ізмаїлом. Перебіг обох драм поєднують спільні декорації — морські пейзажі, оповідання про китів та китобійний промисел. Виконані вони не мовою фарб, а фарбами мови, мають потужний емоційно-поетичний заряд, налаштовують на урочисто-піднесене сприйняття літургії стихій. Це водночас і декорації, і увертюра, які передують подіям. Дійство ще не розпочалося, а читачі вже мають змогу ознайомитися з інформацією про китів із різних джерел: достовірних спостережень, міфів, філософських праць. Кити змальовуються як містичні, таємничі істоти, такі собі чудовиська-левіафани, дивовижні створіння, які живуть у глибинах океану і символізують сили природи. Читач неквапливо просувається в новий світ, напрочуд ретельно придивляючись до всіх деталей його своєрідного інтер'єра. Прихильник динамічного маскульту може швидко стомитися від прискіпливої уваги етнографа, інколи серйозної, інколи іронічної, але завжди ґрунтовної. Уся інформація про анатомію та фізіологію китів, про їх життя і звички, про специфіку їх використання у промисловості становить один рівень декорації цієї драми. Другий рівень створюють зображення океану, то поетично-лірич-

ні, як у главі «Симфонія», то філософські, а то психологічно-метафоричні.

У знаменитому «Солярисі» Станіслава Лема, а згодом в однойменному фільмі геніального Андрія Тарковського тема океану як живої, чуттєвої плоти, здатної накопичувати й відтворювати людські страждання і людську любов, прозвучала особливо проникливо й сучасно. Вразливість єдиного океану загальнолюдської душі, про існування якої ще сімнадцять століть тому так натхненно писав Плотін, була логічно доведена цими митцями за всіма законами віртуальної реальності. Ідея «Софії» як мудрої людської всезагальності, котра все життя супроводжувала релігійно-філософський пошук Володимира Соловйова, набула в інтерпретації Андрія Тарковського особливо виразних художніх обрисів. Він показав, як треба виховувати в собі здатність дивитися на людство і на нашу планету очима Бога. Однак ще раніше саме Мелвілл у абсолютно сучасному стилі, вирвавшись із полону містичного часу і простору, змалював океан як хвору совість великої світової душі, що попереджає у розпачі за тяжкі гріхи й муки, які вона вчинила. А гріхом світової душі є людина, яка і на суші, і на морі «є вбивцею». Вбивство китів — це і гріх, і комерційна реальність буття. З одного боку, вбити кита — це знищити цілий світ, а з другого — придбати велику кількість корисних для життя людини речей. Полювання на китів — це величезний, смертельний ризик, це виклик силам природи, це майже героїзм. Але в основі цього героїзму лежить комерційний інтерес. І ставлення у Мелвілла до комерційного боку китобійного промислу є все ж більш негативним, ніж позитивним.

Наголосивши на глибинній несумісності китобійного промислу зі справжнім християнством (до чого він ще не раз повернеться у своїх роздумах), Мелвілл відправляє читачів слідом за членами команди «Пекводу» в далеку мандрівку морями й океанами. І там, на тлі непередбачуваної стихії, розіграє свою головну драму.

Стрижнем головного дійства, головної драми став конфлікт між Ахавом та Мобі Діком.

Не випадково письменник дає своєму героєві ім'я Ахав. Біблійний Ахав уславився своєю непокорюю. Для нього комфорт і матеріальні цінності — вищі за закони Божі. І саме тому його було жорстоко покарано. Ахав Мелвілла також протистоїть Господу. Він потерпає від невиліковної хвороби — ненависті до Мобі Діка. Ця ненависть — грішна, бо ґрунтується на потуранні своїм нищим пристрастям. Романний Ахав не є легкодушним, як його біблійний прототип. Він монолітний у своїй всепоглинальній пристрасті, і всі його вчинки й діяння: обман членів команди, компаньйонів — власників судна, Старбака — спрямовані на досягнення єдиної мети — знищення ненависного Білого Кита. Ніякі пророцтва не можуть вплинути на рішучість Ахава продовжити свої пошуки Білого Кита. У цьому він близький до свого біблійного тезки, на якого не впливали ніякі пророцтва чи застереження. Із усіх пророцтв він вірив тільки тим, які потурали його примхам. Мелвіллівський Ахав не вірив навіть

своєму найближчому підручному — Федаллу. Навіть коли справдилися всі лиховісні пророцтва парса, він все одно не полишає своєї мети. І важко усвідомити, що ним рухає: невиситима жага помсти чи то почуття обов'язку. Але перед ким або чим — на це питання немає однозначної відповіді. Утім, те, що рухає ним, змушує його пожертвувати не тільки своїм власним життям, але й життям усієї команди.

У цьому контексті капітан «Пекводу» — богоборець, але його богоборство набуває рис парадоксальності. Сам про себе він говорить: «Я повстаю проти мого Господа, підкоряючись йому». А трохи раніше він заявляє своєму першому помічникові: «Ахав завжди Ахав», наголошуючи таким чином, що його ім'я не тільки є його сутністю, але й місією, яку на нього покладено. Він прямо вказує, що його ім'я уособлює якусь заданість, запланованість його подальшої поведінки, — ніби якийсь незбагнений задум підштовхує його до непокори. Це «щось» сильніше за Ахава, непідвладне його волі. Якою ж є природа цієї сили? Яку ідею хотів автор розкрити цим образом? Ту, що гордіня є характерною рисою, притаманною більшості представників роду людського? А може, це є власний прорив Мелвілла крізь десятиліття, через науковий детермінізм до пізнавального нігілізму, до розуміння трансцендентальності не у вузьких межах християнства, а в широкіх межах онтології? Що є буття, які закони його визначають? Чи є християнська ідея справді універсальною і всеохопною, чи ж існує якийсь інший порядок, нам не відомий і набагато ширший за релігійні поняття і принципи? Може, існує більш могутня сила, ніж Бог, і такою силою є Доля? Тому Ахав завжди, як запрограмовано цим ім'ям, йтиме проти Бога покори, моралі й здорового глузду. Він є посланцем Долі. «Так судилося. Ми з тобою вже зіграли свої ролі в цій драмі за мільйон років до того, як почав котити свої хвилі цей океан. Дурню! Я тільки солдат Долі; я виконую її накази». Однак, протиставивши всемогутність Долі Божому провидінню та звівши земне людське щастя до щасливого випадку, Ахав так і не дає відповіді на дуже важливе питання: а що буде, зрештою, після задоволення людської гордіні, після «перемоги» над Богом у захопливій «грі без правил»? З ким людина залишиться сам на сам у безмежному Всесвіті? І, зрештою, чий наказ він виконує насправді: свій власний, наказ Долі чи ще якогось іншого втаємниченого законодавця? А найголовніше, яким чином переможець-одинак після своєї славної перемоги має поводитися з іншими людьми, з усім людством? Образ Ахава водночас і підтверджує, і спростовує етичний принцип Канта, що полягає в тому, що «людина і взагалі кожна розумна істота є межею в собі, а не лише якимось інструментом, підпорядкованим інтересам тієї чи іншої волі». Мелвілл і не намагається розставити всі крапки над «і» й остаточно прояснити ситуацію з Ахавом або Мобі Діком. Світ його героїв не може бути реальним, він ілюзорний і тому постійно змінює свої контури.

Книга насичена вказівками на загадкові символи прадавніх знань, що поєднують єгипетські ієрогліфи з візерунками на шкірі

китів, незрозумілими знаками на дублоні й татуванням Квіквега. До ієрогліфічної знакової системи включаються піраміди, кити, Квіквег, Ахав і Мобі Дік. Квіквег увесь обмальований татуванням, що «було витвором нині покійного пророка і віщуна в нього на батьківщині, який ієрогліфічними знаками записав на тілі Квіквега всю космогонічну теорію разом із містичним трактатом про мистецтво пізнання істини». Такі самі ієрогліфічні знаки копіює тубілець і на кришці труни, що призначена для його поховання в морській безодні. Ті ієрогліфи, які він накреслив на кришці, також можна тлумачити як тексти саркофагів. Але оскільки після одужання Квіквега труна перетворюється на рятівний буй, то ця «рятівна труна» стає сучасною реплікою єгипетської піраміди, яка довіку зберігає свої таємниці. Коли загублений рятівний буй замінюють труною, це стає провісником швидкої загибелі судна та його команди.

Ієрогліфічні знаки перетворюються на інструмент об'єднання різних образів у межах єдиної ідеї, і це дає змогу осмислити цю ідею по-новому. Так само, як і об'єкти, на яких вони накреслені, ієрогліфи вказують на існування таємниці, що не може бути розгаданою простими смертними.

У главі 68-й в усіх деталях і подробицях розповідається про особливості китової шкіри. Там зазначено, що в кашалотів, а саме до цього сімейства належить і Білий Кит, шкіра поцяткована якимись дивними знаками. Причому ці знаки покривають не верхню прозору плівку китової шкіри, а немов «намальовані просто на тілі» кита. Ізмаїл вважає, що ці лінійні знаки можна назвати ієрогліфічними, оскільки «якщо таємничі візерунки на стінах пірамід називаються ієрогліфами, то це слово кладеться тут якнайкраще». Пізніше автор зауважує, що бачив ієрогліфи й на хребті того кита, чий кістяк був виставлений тубільцями для поклоніння на одному з островів. Трансцендентальний характер кашалота виявляється і в його зовнішності, зокрема в його широкому, просто неосяжному чолі, при спогляданні якого «гостріше відчуваєте могуття Божества і силу зла». Велич цього чола знову-таки пов'язується з ієрогліфами, розшифрованими Шампольйоном. Але ніякий Шампольйон, на думку оповідача, не може «розшифрувати єгипетські таємниці обличчя людини, та й будь-якої живої істоти», причому одразу уточнюється, що «кашалот — Сфінкс для фізіономістів». Відтята голова кашалота так нагадує «Сфінкса в пустелі», що Ахав шанобливо звертається до неї із проханням розкрити йому таємницю «глибинних основ світу», де «тілють у забутті імена і кораблі, де поховані таємниці надії та іржаві якорі». Окрім того, кашалота зі Сфінксом об'єднує і «пірамідальне мовчання».

Якщо ієрогліф є згорнутим кодом, закритим для розуміння й інтерпретації, то золотий дублон, прибитий до щогли «Пекводу» як «талісман Білого Кита», вже тлумачиться різними членами команди, хоча жодна з інтерпретацій не може претендувати на те, щоб вважатися істиною в кінцевій інстанції. Тож коли розшифровка дублону є «багатозначною» і неправильною по суті, то що ж казати про розшифровку ієрогліфів Мобі Діка.

Єгипетська символіка дає змогу прояснити авторську інтенцію — розділити Всесвіт на дві частини — світ ієрогліфів і світ побутово-старозавітний. Перший існує поза нашим полем сприйняття. У ньому діє інша знакова система, а отже, й інші закони буття, що належать вічності. Людина ніколи не зможе пізнати цей світ. Його пізнання можливе лише на якійсь короткій ділянці, що вимірюється окремим людським життям. Але таке пізнання є не повним, а лише частковим, і з цим слід рахуватися. За такої ситуації реальне пізнання неможливе. Але можливим є сподівання на волю. Утім, хіба це не так для всіх?

Цілком вірогідно, що Мелвілл запозичив ім'я для свого кита зі статті Ієремії Рейнолдса «Моча Дік, або Білий Кит із Тихого океану», що була надрукована 1839 року в журналі «Нікербокер» («Knickerbosker»). Навряд щоб письменник, неабияк зацікавлений об'єктом свого дослідження, міг не помітити це дуже цікаве для нього джерело інформації. У статті розповідалося про перуанський культ кита Mocha Dick. Вважалося, що перша частина імені пов'язана зі світлою сутністю Mocha-матері, а друга — Dick — із темною. Таким чином, загадковий Білий Кит розглядався як поєднання двох сутностей — Добра і Зла. Однак у романі Мелвілла кит на ім'я Мобі Дік не є агресивним, він скоріше відбиває агресію Ахава, чому ніби сприяє його біла шкіра. Білий Кит являє собою ще більш давню силу, ніж сила Прометея-богоборця або ж Ахава, що потурає своїм пристрастям. Адже, як зауважує Ізмаїл, «гарпун Ахава пролив кров, древнішу від фараонової». А може, Мобі Дік є втіленням авторського бажання помститися всім, хто бере участь у цій антигуманній бойні, у цьому антихристиянському промислі?

Старбак резонно говорить Ахавові на третій день переслідування кита: «Мобі Дік не переслідує тебе. Це ти, ти женешся за ним, мов божевільний!». У цій фразі ми відчуваємо авторські інтонації, які свідчать про те, що сам Мелвілл більшою мірою був на боці китів. І його позиція як дослідника-аматора цілком відповідала сучасним знанням про китів, згідно з якими кашалоти та інші великі кити намагаються уникати навіть випадкової можливості завдати шкоди людині, яка плаває поряд. Для Мелвілла Білий Кит — це *тотем* Світового океану, торкатися якого є для людини найсуворішим *табу*. Нерозуміння цього торує дорогу до загибелі внаслідок помсти духів океанських глибин.

Ізмаїл захоплюється силою і величчю Білого Кита, він говорить про його білизну не як про патологію, а як про диво. Мобі Дік з'являється як великий бог, чие мармурове тіло вигинається на якусь мить, як арка Вірджинського мосту. І особливо красиво його сліпуче біле тіло вирізняється на тлі блакитного моря опівдні.

Білий Кит постає перед читачами як якась вища, трансцендентна сила. Але це не християнська трансцендентальність божественного, що може пізнаватися тільки вірою, як це відбувається в трактуванні Емерсона, а давня, темна, непізнана трансцендентальність. Проте ці два види трансцендентальності можуть співіснувати. Підтвердженням

цьому є порятунок Ізмаїла. Мобі Дік і Ахав належать до іншої стихії, якої не може досягнути розумом людина. Обидва вони належать пірамідам, а ієрогліфи — це загублені ключі до них обох. Тому в якомусь аспекті вони є ближчими один одному, ніж представникам іншої системи. Характер цієї близькості, так само як і характер цього протистояння, залишається таємницею. Це втілення якогось вищого порядку, вищої волі, емісарями якої вони є. Спрощено-популістським аналогом такого протистояння можна вважати кінострічки про Термінатора, оскільки в них реалізується ідея єдності абсурдних, незрозумілих явищ одного часового виміру з подіями виміру іншого. «Мобі Дік» — це також свого роду фантастика, але більш грандіозна у своєму задумі, позаяк вона стосується проблем не одного історичного періоду, а розвитку цивілізації в цілому в його онтологічних та епістемологічних аспектах.

Певною мірою можна розглядати Ахав і Мобі Діка в контексті дихотомії, як розщеплення однієї особистості, як полюси одного явища — одвічної гріховності, злоби, мстивості, непокори, бунтарства, агресивності людини. З такого погляду ці два образи становлять єдине ціле, єдину особистість, яка приховує підсвідоме й темне, що його Готорн розглядав на відстані відчуження, а Мелвілл аналізував за допомогою збільшувального скла. І тому цей твір взагалі можна розглядати як монороман з єдиним героєм, котрий страждає від власного божевілля і перебуває в постійному конфлікті з самим собою. Це, зрештою, призводить його до самогубства. Універсальність роману полягає в тому, що він, з одного боку, нагадує ренесансну трагедію з внутрішнім конфліктом — боротьби з самим собою, а з другого — психологічний трилер модерного і навіть постмодерного гатунку.

Широта філософського змісту дає змогу розтлумачити і сам корабель, і Білого Кита як своєрідні алегоричні символи державності. Адже ще Арістотель у своїй славнозвісній «Політиці» далекоглядно зауважував, що громадянин перебуває в такому ж відношенні до держави, як моряк на судні — до решти екіпажу. І благополучне плавання — це мета, до якої прагнуть усі моряки разом і кожний з них зокрема. Таким чином, Ахав, який не турбується про благополучне завершення плавання, є поганим очільником для своєї команди. Томас Гоббс, англійський філософ XVII століття, пішов у своїх державницьких фантазіях ще далі, коли порівняв Державу з Левіафаном. Він проголосив, що «мистецтвом створений той великий Левіафан», який називається Республікою, або Державою, і який є лише штучною людиною. У цього Левіафана *верховна влада*, яка дає життя і рух всьому тілу, є штучною душею. Той, хто повинен правити цілим народом, має збагнути в самому собі не ту чи іншу окрему людину, а людський рід. Мелвілл ці споконвічні завдання вирішує по-своєму і стверджує, що краще вмістити в собі і «окрему людину», і увесь «людський рід» одночасно. Окрім того, у відкритому океані життя треба правильно розуміти й саму стихію, збагнути її внутрішню логіку та гармонію. Інакше ти не зможеш їй протистояти і твій корабель не вціліє.

Уже стало певним стереотипом при аналізі роману «Мобі Дік» акцентувати увагу переважно на опозиційній лінії Ахав — Мобі Дік, що автоматично постулює домінанту маніхейських, зороастрійських поглядів автора. Роль Ізмаїла обмежується скромною роллю оповідача, який повинен просто детально висвітлювати весь перебіг подій. Однак у такому разі повністю ігнорується той факт, що саме іменем цього персонажа починається і завершується твір. Романний простір стає хронотопом екзистенційного досвіду Ізмаїла, і тому з таким же правом ми можемо вважати саме його не тільки оповідачем, але й головним героєм оповіді. Однак зміщення акцентів з лінії Ахав — Мобі Дік на лінію Ізмаїла автоматично приводить до кардинальної зміни інтерпретації авторської ідейно-філософської інтенції. При такому зміщенні темний маніхейський світ роману, іманентно незбагнений і ворожий, одразу ж змінюється суворим, але логічно виправданим світом Старого Заповіту, верховенство якого так чи інакше встановлюється автором. Більше того, можна говорити, що маніхейсько-зороастрійська лінія пригнічується християнською. Це підтверджує лист Мелвілла до Готорна, що був написаний під час завершення роботи над романом, тобто тоді, коли творчий задум письменника вже повністю сформувався: «Я прихильник серця. До біса — розум. Краще вже бути сердечним дурнем, ніж розумним Юпітером. Причина, чому більшість людей боїться Бога, полягає в тому, що вони не довіряють його серцю і уявляють його розум чимось на кшталт часового механізму, а тому таємно недолюблюють його».

І на цьому тлі ім'я Ізмаїл є найбільш виправданим як біблійним дискурсом, так і романним. З одного боку, він співвідноситься із «пірамідальною» системою наративу про Ахава та Мобі Діка, адже, згідно з текстом Старого Заповіту, його мати була єгиптянкою. І саме тому він має право оповідати про драматичні події, що розгортаються в іншій знаковій системі — системі пірамід та ієрогліфів. Але, з другого боку, його образ повністю вкладається в біблійну схему, є ідентичним їй, і ця біблійна конотація підтверджується другою за значущістю сюжетною лінією роману — лінією Ізмаїл — «Рахіль». Становлення цього образу відбувається через самопізнання в контексті біблійної традиції. Не випадково епіграфом до «Епілогу» є фраза з «Книги Іова»: «І врятувавсь лиш я один, щоб сповістити тебе про це». Оскільки головним персонажем «Епілогу» є Ізмаїл, то ми не помилимося, коли припустимо, що саме на нього переноситься емоційно-моральний заряд цитати. Адже порятунок Ізмаїла не є кінцевим епізодом, що увінчує оповідь про зовсім інші події. Це кульмінація окремої оповіді, що переривчастою лінією пронизує весь роман.

Використання імені Ізмаїл у фіналі роману разом з іншим біблійним ім'ям Рахіль не може бути випадковістю. Їх поєднує ідея сирітства (втрата батьків в Ізмаїла та дітей — у Рахілі). Утім, Рахіль належить до обраного Богом народу, а Ізмаїл — не належить. Фінальна сцена, в якій корабель «Рахіль» підбирає Ізмаїла, є перекон-

ливим доказом прийняття останнього в лоно обраних і завершення його сирітства. Це дає змогу стверджувати, що автор хотів продемонструвати нам певний життєвий досвід свого героя, донести до читача його глибокий моральний сенс.

На початку роману йдеться про вибір Ізмаїлом судна з найбільш прийнятною назвою. Але чим може привабити назва вимерлого індіанського племені — «Пеквод»? Проте Ізмаїл, обираючи «Пеквод», по суті, повторює досвід Адама і Єви, які віддають перевагу пізнанню та смерті, відкидаючи незнання і вічне життя. Це є своєрідною новою інтерпретацією мільтонівського «Втраченого раю», але акценти залишаються старими. Після життя вигнанця в колективі з іншими паріями Ізмаїл знаходить-таки свій «Paradise Regained» (віднайдений рай).

Якоюсь мірою фабулу наративної лінії Ізмаїл — «Рахіль» можна розглядати як екзистенційно-пізнавальну метафору покарання Йони, якого проковтнув кит. Якщо розглядати «Пеквод» у системі метафоричного ряду корабель — людство, корабель — кит, то можна плавання на кораблі сприйняти як відчуження не тільки від цивілізації, але й від християнського світу взагалі. У такому разі темрява китового черева (ситуація Йони) — це, по суті, стан гріховної душі, відірваної від світла Божої любові, це стан загубленості й невизначеності, неволи й невігластва. Згадаємо шекспірівське: «Немає темряви, є тільки невігластво». Адже яким іншим чином можна було так яскраво і переконливо продемонструвати відчуженість від Божої милості, ніж плавання на цьому канібальському судні? Для Мелвілла глибока дидактика цієї історії є цілком очевидною. Відчуження від Бога — це гріх гордині, що призводить до безодні звіри. Саме проти цього застерігає отець Мепл, звертаючись до своєї пастви, і в тому числі до Ізмаїла. На прикладі покарання Йони він переконливо присутній, що «той пізнає благодать, хто хоче належати Богові, а не той, хто хоче бути Богом». Залишаючи світ християнської цивілізації, Ізмаїл, як і Йона, потрапляє в потойбічну реальність, у нове середовище, де не діють християнські заповіді «не вбивай», «не піддавайся гордині». Як і Йона, він перебуває у стані невизначеності, своєрідної «підвішеності». Він повинен оповідати про події, в яких сам не бере участі і на які, тим паче, не спроможний вплинути. Оптимізм Мелвілла полягає в тому, що він дає своєму оповідачеві ім'я «Бог чує». Ізмаїл, пройшовши складний шлях випробувань і зазнавши поразки (хоча й не своєї власної, а поразки соціуму, до якого він прибився), знаходить свій вимушений порятунок у поверненні до тих норм і цінностей, якими він спочатку знехтував. Саме до такого прочитання підштовхують нас і алюзії на Йону, і біблійні конотації імені Рахіль. Можна навіть припустити, що автор певною мірою ототожнював себе із врятованим Ізмаїлом. Таке припущення має певний сенс, позаяк саме під час роботи над «Мобі Діком» Мелвілл увійшов у новий, на жаль, дуже короткий, період свого життя — період стабільності і виваженості, оптимістичних очікувань. Його власні пошуки начебто увінчалися успіхом, і він переніс це відчуття збалансованості на композицію

свого літературного твору. Зіткнення двох оповідальних ліній утворює певну рівновагу. Лінія Ахав — Мобі Дік, динамічна, трагічна, вибухова, емоційна, призводить не тільки до колапсу сюжетного, а й до колапсу читачьких очікувань, стверджує маніхейський песимізм. Лінія Ізмаїла є статичною, трохи одноманітною і навіть, можна сказати, непомітною. Але за допомогою християнських алегорій вона дарує надію бути прийнятим у лоно обраного роду і вижити. Хоча яким чином, достеменно невідомо. Напевно негативний досвід «Пекводу» дає можливість замислитися над пошуком інших критеріїв онтологічного плавання.

Попри те що сам Мелвілл дуже багато розмірковував над правильністю моральних критеріїв свого власного буття, це не дало йому ані радості, ані справжньої втіхи, ані матеріального благополуччя. Його особисте плавання хвилями житейського моря було сповнене розчарувань, невдач, самотності. За життя автора доля його найкращого твору склалася нещасливо, однак після його смерті, хоча і далеко не одразу, «Мобі Дік» був, зрештою, визнаний найвидатнішим американським романом XIX століття. Уже у другій половині XX століття на основі цього твору відомим американським фантастом Реєм Бредбері було написано сценарій фільму. Пересічні американці почали пишатися своїм видатним співвітчизником, який так глибоко й різно поєднав суто національні проблеми із загальнолюдськими.

Розмова про цей «дивний» роман може тривати нескінченно довго. Присвячена йому критична праця за своїм обсягом легко могла б перевищити сам твір, який, як генетична формула зернини, приховує в собі всю безмежну таємницю життя. Думка письменника лише чекає на родючий ґрунт читачької свідомості. Сучасний читач може відкрити в цьому творі безліч нових ідей, оскільки «Мобі Дік», випередивши час, прорвався в простір нової інформаційної доби. Це тепер інформаційна сфера перетворилася на самотутню соціальну реальність, що стрімко зростає за своїми масштабами і змінює обличчя історії. Втім, за життя Мелвілла таке важко було собі навіть уявити. Талановитий художник уже тоді відчув внутрішню сутність глобальної комунікаційної перспективи людства, що відповідала безмежності океану людської душі, куди письменник наважився зазирнути, як до бездонного колодязя. Він об'єднав океан людський і океан природний і мимоволі одразу витворив якісно нове інформаційне середовище зі своїми особливими законами, своєрідний прототип Інтернету, де можна подорожувати, миттєво змінюючи портали. Це середовище є фрагментарним і цілісним водночас, а ще дуже динамічним, як справжній земний океан. Щоб збагнути його, людина повинна вмістити в собі всю його неповторність і мінливість. Тільки тоді вона не загубиться в його гігантських хвилях, зможе здолати його безмежність і непередбачуваність на шляху до своєї мети. Зрештою, кожний океан — це лише особливий складний шлях «від людини до людини».

Олена Горенко

МОБІ ДІК

---

*На знак пошани до його Генія
ця книга присвячується
Натаніелю Готорну*

ЕТИМОЛОГІЯ

*(Відомості, зібрані помічником учителя середньої школи,
який згодом помер від сухот)*

Цей Асистент учителя був такий блідий, у зношеному сюртуку, із зношеним серцем, тілом і мозком; отаким він і постає у моїй пам'яті. Він весь час витирив пил зі старих словників і збірок граматики своєю чудернацькою хусточкою, що була мов на сміх прикрашена строкатими прапорами всіх країн світу. Він любив витирати пил зі старих підручників; це заняття нагадувало йому про те, що він смертний.

ЕТИМОЛОГІЯ

«Якщо ти наважуєшся повчати інших і пояснювати їм, що у нашій мові риба кит іменується словом whale і не вимовляли при цьому, через своє невігластво, літеру h, яка саме й виражає майже все значення цього слова, — ти сієш не знання, а полову».

Хеклюїт

«Whale*** швед. і дат. hval. Назва цієї тварини пов'язана з поняттям округлості, оскільки датською мовою hvalt означає «опуклий, склепінчастий».

Словник Вебстера

«Whale*** походить безпосередньо від голландського і німецького wallen, англосаксон. walw-ian — «качатися, валятися».

Словник Річардсона

Давньоєврейське	יָהוּ
Грецьке	κῆτος
Латинське	cetus
Англосаксонське	whoel
Датське	hvalt
Голландське	wal
Шведське	hwal
Ісландське	whale
Англійське	whale
Французьке	baleine
Іспанське	ballena
Фіджі	пекі-нуї-нуї
Ероманго	пехі-нуї-нуї

ВИТЯГИ

(Зібрані Молодшим Помічником бібліотекаря)

Читачі зможуть пересвідчитися, що цей бідолашний Молодший Помічник, простодушний читака і книгогриз, винишпорив усі ватиканські книгосховища і всі книгарні світу, вишукуючи будь-які — бодай випадкові — згадки про китів, на які міг натрапити у книжках, від священних до непристойних. Тому не слід сприймати всі ці безладні відомості, що стосуються китів — хоч вони й правдиві, — за святе і непогіршине євангеліє цетології. Це зовсім не так. Цитати із творів цих давніх авторів і поетів, які тут згадуються, є цікавими для нас і цінними лише з огляду на те, що вони дають нам змогу охопити поглядом усе, що колись у будь-якому зв'язку з будь-якого приводу було сказано, згадано і проспівано про Левіафана всіма націями й поколіннями, у тому числі й нинішніми.

Отже, прощай, бідолашний Молодший Помічнику, чийм коментатором я тепер є. Ти належиш до безрадісного, хворобливого племені, що його не зігріє ніяке вино в цьому світі і якому навіть білий херес видався б надто рожевим та замінним; проте з такими, як ти, буває добре посидіти вкупі, почуваячись нещасливим і самотнім, і, втішаючись із пролитих сліз, плекати теплі почуття до свого співрозмовника; і я хочу сказати вам відверто, без околясів, поки наші очі мокрі, а склянки — сухі, і поки серце щемить солодкий смуток: «Покиньте це заняття, Молодші Помічники! Що більше ви прагнутимете прислужитися людству, то меншу подяку отримаєте. О, коли б я міг звільнити для вас Гемптон-Корт чи палац Тюльрі! Утім, мерщій осушіть свої сльози і підведіть голову, зберіться на силі! Вище, вище, аж на саму верхівку грот-шогли! Адже ваші товариші, які вас випередили, очистять для вас семиярусне небо, турнувши геть тих блаженних — Гавриїла, Михайла і Рафаїла. Тут ми чаркуємося хіба що розбитими серцями, а там ви зможете стулити до купи кубки, які не б'ються!»

ВИТЯГИ

«І створив Господь великих китів».

Буття

«Левіафан по собі залишає світлу стежку; глибінь стає, мов сива голова».

Іов

«І наказав Господь великій рибі, щоб вона проглинула Йону».

Йона

«Там кораблі проходять; там цей Левіафан, якого Ти створив, щоб ним бавитися».

Псалми

«Того дня Господь скарає Своім мечем, твердим, великим і потужним, левіафана, швидкого змія, левіафана, верткого змія, і вб'є потвору, що в морі».

Ісаїя

«І хоч би яка річ опинилася в прірві пащеки цього чудища — звір, корабель чи камінь, — вона вмить зникає в його велетенській смердючій горлянці і гине в чорній безодні його черева».

«Моралії» Плутарха в перекладі Холланда

«В Індійському морі є величезні, найбільші риби з усіх, що є в світі; а серед них — Кити, чи Водокрути, що звуться Balaene, і задовжки вони в чотири акри, або арпани, землі».

Пліній у перекладі Холланда

«Ми і двох днів не провели в подорожі, коли раптом на світанку побачили безліч китів та інших морських чудовиськ. Один із них був справді величезним. Він наблизився до нас, роззявивши пащеку, здіймаючи хвилі і піну поперед себе».

«Правдива історія» Лукіана в перекладі Тука

«Він приїхав у наші краї ще й для того, щоб полювати тут на китів, бо ікла цих тварин — дуже цінна кістка, і її зразки він привіз у подарунок королю. Проте найбільших китів можна вполювати біля берегів його рідної країни; одні з них мають сорок вісім, інші — п'ятдесят ярдів завдовжки. Він каже, що він, і з ним іще п'ять чоловік, убили по шістдесят китів за два дні».

Розповідь Отара, або Октгера, записана з його слів королем Альфредом у рік від Різдва Христового 890

«І тоді як усе на світі, бодай то жива істота чи корабель, потрапивши в жахливу безодню, якою є горлянка цього страховиська (кита), вмить загине і зникне назавжди, морський пічкур ховається там і спить у безпеці».

Монтень. «Апология Реймонда Себона»

«Тікаймо! Щоб я з цього місця не зійшов, якщо це не Левіафан, якого славний пророк Мойсей описав у житті святого Іова».

Рабле

«Печінку цього кита навантажили на два вози».

Стоу. «Аннали»

«Великий Левіафан, що змушує море кипіти, мов казан на вогні».

Лорд Бекон. Переклад Псалмів

«Щодо велетенської туші кита, або орки, ми не маємо певних відомостей. Ці істоти сягають дивовижних розмірів, тому з одного кита можна отримати просто неймовірну кількість лою».

«Історія життя і смерті»

«І описував мені спермацет як найкращий засіб від контузій».

«Король Генріх IV»

«Вельми нагадує кита».

«Гамлет»

«Чи зможе зараз хтось його спинити?
Весь у крові, постане він до бою,
Щоб мститися негіднику. О ні,
Йому ні жаль, ні захист не потрібні.
Так кит поранений пливе на берег».

«Королева фей»

«...велетенський, мов кит, який порухами свого гігантського тіла збурює океан навіть у мертвий штиль».

Сер Вільям Давенант. Передмова до «Гондиберта»

«Що являє собою спермацет — відверто кажучи, люди цього не знають, оскільки навіть вельми освічений Гофманус після тридцятирічних досліджень відверто визнав у своїй книзі: «nescio quid sit»¹.

*Сер Т. Браун. «Про спермацет і спермацетового кита».
Див. його «Трактат про поширені забобони»*

«Мов цеп у Спенсера, хвоста убивчий змах
загибель сіяв і смертельний жах.

Ліс списів у боках його стирчав,
А він вперед, назустріч хвилі мчав...»

Уолер. «Бій при Літніх островах»

«Мистецтво створило того великого Левіафана, який називається державою (латинською Civitas) і який є лише штучною людиною».

Гоббс. Вступна стаття до «Левіафана»

«Необачне місто Менсуол проковтнуло його, мов кит — рибинку».

«Шлях прочанина»

«Та морська тварина,
Левіафан, яку з усіх створінь
Господь зробив найбільшою у морі».

«Втрачений рай»

«Левіафан,
Найвеличніше з усіх божих творінь,
Чи пливе воно, чи спить у морській глибині,
Схожий на плавучий острів.
Коли він дихає,
То всотує у груди морську воду,
Щоб потім вивергати її до неба».

Там само

«Величні кити, що плавають у морі води, тоді як у них самих плаває море лою».

Фулер. «Світська і священна влада»

«Левіафан, причаївшись за мисом,
чекає жертву тихо й непорушно,
і попливе вона до нього в пашу,
подумавши, що це її рятунок».

Драйден. «Annus Mirabilis»

---

¹ Не знаю, що це (лат.).

«Поки туша кита лишається на плаву в них за кормою, йому відрубують голову і відбуксовують на шлюпці якомога ближче до берега, але на глибині дванадцять-тринадцять футів вона вже торкається дна».

*Томас Едж. «Десять рейсів на Шпіцберген».
У Парчесса*

«Дорогою вони бачили багато китів, що пустували в океані і, бавлячись, пускали до неба через труби й клапани, що їх природа розмістила в них на плечах, снопи водяних бризок».

*Сер Т. Герберт.
«Подорожі до Азії і Африки». Збірка Харріса*

«Тут вони натрапили на такі великі зграї китів, що були змушені стернувати свій корабель дуже обережно, аби не наштовхнутись на одну з цих риб».

Скаутон. «Шоста навколосвітня подорож»

«При сильному норд-ості ми впливли з гирла Ельби на кораблі «Йона в китовому череві».

Дехто твердить, що кит не може розтулити пащеку, але все це брехня.

Матроси зазвичай піднімаються на верхівку шогли і видивляються звідти китів, бо перший, хто побачить кита, одержує в нагороду золотий дукат.

Мені розповідали, що поблизу Шетландських островів вилунали кита, у череві якого знайшли більше оселедців, ніж у цілій бочці.

Один із наших гарпунерів каже, що побіля Шпіцбергену він якось убив кита, який був увесь білий — від голови до хвоста».

*«Подорож до Гренландії» 1671 року від Р. Х.
Збірка Харріса*

«Тут, на узбережжі Файфа, море часом викидає на берег китів. Літа 1652 від Різдва Христового на берег викинуло одного кита, що був вісімдесят футів завдовжки і належав до різновиду вусатих; як мені сказали, з його туші видобули, окрім великої кількості жиру, не менше 500 аршин китового вуса. Його щелепу поставили у вигляді арки в саду Пітферена».

Сіббальд. «Файф і Кінросс»

«Тоді я сказав, що, напевно, теж спробую подолати і вбити того спермацетового кита, хоч мені й не доводилося чути, щоб подібні до нього колись гинули від людської руки, вони надто люті і спритні».

*Річард Страффорд. «Лист з Бермудських островів».
Філологічні нотатки, 1688*

«Кити в морях
слухають голос Божий».

Буквар, виданий у Новій Англії

«Тут ми також побачили неймовірну кількість великих китів, яких у Південних морях стільки, що можна сказати, припадає десь по сотні на кожного, який мешкає в північних водах».

*Капітан Каулі. «Навколосвітня подорож»,
1729 р. від Р. Х.*

«...а дихання кита часто має дуже різкий запах, від якого може запаморочитися голова».

Уллоа. «Південна Америка»

«А турбуватись про спідницю нижню
нехай візьмуться п'ятдесят сільфід.
Бувало, що і цю фортецю брали,
Хоч стіни — із китового ребра».

«Викрадення кучерика»

«Якщо ми порівняємо розміри наземних тварин і тих, що живуть у підводній глибині, ми побачимо, що розміри перших просто мізерні. Без сумніву, кит — найбільше із божих створінь».

Голдсміт. «Природознавство»

«Коли б вам зараз спало на думку писати казки для дрібних риб, вони б розмовляли у вашій книзі мовою гігантських китів».

Голдсміт — Джонсону

«Надвечір ми побачили якусь річ, яка спершу здалася нам скелею; та потім з'ясувалося, що то був мертвий кит, якого вбили якісь азіати і тепер тягнули його до берега. Мабуть, вони хотіли сховати-ся за тушею, щоб ми їх не помітили».

Кук. «Подорожі»

«На більших китів вони насмілюються нападати нечасто. Деякі кити навіюють на них такий жах, що вони стережуться навіть вимовляти в морі їхні імена і возять із собою у вельботах гній, вапно, ялівець і таке інше, щоб їх відлякувати».

Уго фон Тройль. «Листи про плавання Бенкса і Солендера до Ісландії у 1772 р.».

«Спермацетовий кит, якого відкрили мешканці Нентакету, — люта і спритна істота; він вимагає від рибалок неабиякої майстерності й сміливості».

Томас Джефферсон. Листи до французького міністра про імпорт китового жиру, 1778 р.

«Але скажіть, на бога, що у світі може до нього дорівнятися?»

*Едмунд Берк. Згадка в парламентській промові
про китобійний промисел Нентакету*

«Іспанія, цей велетенський кит, викинутий на берег Південно-Західної Європи».

Едмунд Берк (Десь)

«Десяте джерело законного королівського прибутку, зумовлене, напевно, тією обставиною, що король оберігає і захищає моря від піратів і розбійників, — це його право на королівську рибу, якою вважаються кит і осетер. Викинуті на берег або виловлені неподалік від нього, вони вважаються королівською власністю».

Блекстон

«І знов
Усі готові битися до смерті,
І звів над головою лютий Родмонд
Гарпун свій влучний із зубцями».

Фолконер. «Загибель корабля»

«Стрімкі ракети місто освітили
І з громом мчали в небеса щосили.
Немовби ніч на хвилю стала днем;
Якщо вода зрівняється з вогнем —
Так води моря прагнуть догори,
Коли в завзятті радісної гри
Кит до небес здіймає їх фонтаном».

Каупер. «На відвідини королевою Лондона»

«При першому ударі з серця могутнім струменем потекла кров.
Витекло близько п'ятнадцяти галонів».

*Джон Хантер. «Звіт про розтин туші кита
(невеликого за розміром)»*

«Аорта кита переважає за розміром найтовщу водопровідну трубу біля Лондонського мосту, і швидкість, з якою тече вода по цій трубі, є набагато меншою від швидкості кров'яного струменя, який біжить із китового серця».

Пейлі. «Теологія»

«Кит — це ссавець, який не має задніх кінцівок».

Барон Кюв'є

«На сорок градусів південніше ми побачили кашалотів, але не починали полювання до 1-го травня, коли море просто кишіло ними».

*Коллет. «Плавання з метою подальшого розширення
китобійного промислу»*

«У глибині підводній миготіли,
у грі веселій та у лютій битві,
морські створіння різних барв і форм,
яким немає назви в нашій мові,
яких ніхто із моряків не бачив, —
від страховидного Левіафана
до найдрібніших, наче комашня,
що мерехтять у кожній краплі моря.
За покликом таємного чуття
Вони свій шлях знаходять в океані,
У моторошній та безладній пустці,
Де щохвилини їх чекає смерть —
Кити, акули та підводні змії,
Озброєні пилою і мечем
І рогами та іклами кривими».

Монтгомері. «Світ перед потопом»

«Володаря риб ми шануємо дуже.
Чи штиль, а чи буря — йому все байдуже!
В Атлантиці всій — від краю до краю —
Такого кита не було і немає.
Рибини такої, кажуть люди,
У світі цім не було й не буде!»

Чарлз Лемб. «Тріумф кита»

«Літа 1690 кілька чоловік стояли на високому пагорбі і дивилися, як кити виграють та пускають фонтани; і один чоловік мовив, показуючи рукою на морський простір: це зелені лани, де діти наших онуків добуватимуть свій хліб».

Обед Мейсі. «Історія Нентакету»

«Я збудував оселю для себе й Сюзанни і замість готичного склепіння брами прилаштував щелепу кита».

Готорн. «Оповіді, переказані двічі»

«Вона прийшла до мене порадитися щодо пам'ятника чоловікові, якого вона кохала в юні роки і якого років сорок тому вбив кит у Тихому океані».

Там само

«Ні, сер, це Справжній кит, — відповів Том, — я бачив його фонтан; він випустив у небо дві веселки, такі гарні, що замилюють око будь-якого християнина. Ця тварина повна лою, наче діжка із спермацетом».

Купер. «Лоцман»

«Нам подали різні газети, і, переглядаючи берлінські театральні новини, ми дізналися, що там виходять на сцену морські страховиська і кити».

Еккерман. «Бесіди з Гете»

«Заради бога, містере Чейс! Що трапилося?» — Я відповів: «Корабель налетів на кита, і в корпусі пробоїна».

«Описання загибелі китобійного судна «Ессекс» з Нентакету, на яке напав у Тихому океані великий кашалот; складено Оуеном Чейсом з Нентакету, старшим помічником капітана на зазначеному кораблі».
Нью-Йорк, 1821

«Матрос стояв на високій щоглі,
І дужчав вітер нічний,
І місяць зорив ясний;
Мов синій фосфор, сяяв слід
Там, де плив у темряві кит».

Елізабет Оукс Сміт

«Загальна довжина лінів, витравлених з усіх вельботів, що полювали тільки на одного кита, становила 10440 ярдів, або близько шести англійських миль...

Кит має звичку струшувати в повітрі своїм велетенським хвостом, який лясає, наче батіг, і цей звук чути над водою на відстані у три-чотири милі».

Скорсбі

«Оскаженівши від болю, якого завдають йому ці нові атаки, кашалот починає стрімко крутитись у воді; він зводить свою величезну голову і, роззявивши пащу, трощить все довкола; він прямує на вельботи і жене їх перед собою з наймовірною швидкістю, ламає і топить їх ударами свого міцного лоба.

...Можна подивуватися з того, що звички такої цікавої і, з комерційного погляду, важливої тварини, якою є кашалот, майже не привертають уваги тих вельми численних і подеколи добре освічених спостерігачів, які останнім часом, безперечно, мали всі можливості дослідити їхню поведінку».

Томас Білл. «Історія кашалота», 1839

«Кашалот (Спермацетовий кит) не тільки значно краще озброєний за Справжнього (гренландського) кита, бо має убивчу зброю з обох кінців свого тіла, але й значно частіше застосовує цю зброю; він робить це з такою відвагою й підступністю, що його вважають найбільш небезпечним з усіх представників китового племені».

Фредерік Дебелл Беннет.
«Промислова навколосвітня подорож», 1840

«13 жовтня.

- Бачу фонтан кита! — лунає зі щогли.
- Де? — запитує капітан.
- Три румби під вітер, сер.
- Ліворуч! Так тримати!
- Єсть так тримати, сер!
- Гей, чатовий! А зараз ти його бачиш?
- Так, так, сер! Там ціла згряя кашалотів! Вони пускають фонтани! Виплигують з води.
- Коли щось побачиш, гукни!
- Так, сер! Он іще фонтан! Іще... іще один!
- Далеко?
- Десь милі дві з половиною.
- Сто чортів! Так близько! Усі нагору!»

Дж. Росс Браун.

«Нариси під час китобійного плавання», 1846

«Китобійне судно «Глобус», на борту якого відбулися ті жахливі події, що про них ми хочемо тут розповісти, належало до острова Нентакет».

Опис бунту на кораблі «Глобус», складений Леєм і Хассі, єдиними членами екіпажу, які вижили. 1828 р. від Р. Х.

«Одного разу поранений кит почав його переслідувати; спочатку він намагався боронитися за допомогою остроги, але розлючене чудовисько зрештою все ж таки накинuloся на вельбот, і він та його товариші врятувалися лише завдяки тому, що стрибнули у воду, коли побачили, що захищатися марно».

Місіонерський щоденник Тайєрмана і Беннета

«А сам Нентакет, — сказав містер Вебстер, — являє собою вельми цікаву і своєрідну статтю національного прибутку. Там мешкає вісім чи дев'ять тисяч людей, які все своє життя проводять у морі, і щороку вони примножують національний прибуток своєю мужньою і завзятою працею».

Звіт про виступ Деніела Вебстера в Сенаті у зв'язку із законопроектом про будівництво хвилеріза в Нентакеті, 1828

«Кит упав просто на нього, і, слід гадати, смерть настала тої ж миті».

Вельмишановний Генрі Т. Чівер. «Кит і його ловці, або Пригоди китобоя і життєпис кита, складені під час зворотного рейсу на “Коммодорі Пребл”»

«Ану тихо, — сказав Семюел, — а то я тебе відправлю в пекло».

«Життя Семюела Комстока (бунтівника), описане його братом Вільямом Комстоком».
Інша версія розповіді про події на китобійному судні «Глобус»

«Подорожі голландців і англійців Північним океаном, метою яких було знайти можливий шлях до Індії, хоч і не дали бажаних наслідків, проте допомогли виявити місця, де водяться кити».

Мак-Куллох. «Комерційний словник»

«Усі такі явища є взаємопов'язаними: м'яч ударяється в землю, щоб іще вище злетіти в повітря; так само, відкривши місця, де водяться кити, китобої допомогли розв'язати загадку Північно-Західного проходу».

З неопублікованого

«Зустрівши китобійне судно в океані, не можна не зачудуватися з його вигляду. Цей корабель, під зарифленими вітрилами на шоглах, із верхівок яких троє чатових пильно вдивляються в морський простір, дуже відрізняється від усіх інших кораблів».

«Течії і китобійний промисел».

Звіти Американської дослідницької експедиції

«Можливо, прогулюючись околицями Лондона або ще деінде, ви помічали довгі вигнуті кістки, що стирчать із землі у вигляді арок над брамою чи над входом в альтанку; і вам, певно, казали, що це китові ребра».

«Розповіді про промислове плавання в Арктичному океані»

«І тільки тоді, коли вельботи повернулися після гонитви за китами, втікачі зрозуміли, що їхній корабель потрапив до рук клятих дикунів, що були членами його команди».

Звіт преси про те, як було втрачено, а потім відвойовано китобійний корабель «Злий дух»

«Усім відомо, що мало хто з екіпажу китобійця (американського) повертається додому на тому самому кораблі, на якому вийшов у море».

«Плавання на китобійному судні»

«Раптом із води виринула велетенська туша і підплигнула вгору. Це був кит».

«Міріам Коффі, або Рибалка — ловець китів»

«А також, припустімо, вам пощастило загарпунити кита; то як би ви впоралися із спритним диким трирічним китом за допомогою самої лише мотузки, прив'язаної до його хвоста?»

«Кістки й ганчір'я». Розділ про китобійний промисел

«Якось я мав нагоду спостерігати за двома такими чудищами (китами), мабуть, самцем і самицею, що повільно пливли одне за

одним так близько від порослого буковими гаями берега (Вогненної Землі), що, здавалося, до них можна було докинути каменем».

Дарвін. «Подорож натураліста»

«Табань!» — скрикнув старший помічник капітана, коли озирнувся і побачив просто над носом шлюпки роззявлену пашеку кашалота, що загрожував їм неминучою смертю. — «Табань, хто жити хоче!»

«Вортон — Смерть китам»

«Звеселися, мій хлопче, журитись не смій —
Загарпунив кита молодець-китобій!»

Нентакетська пісня

Живе кашалот у морській глибині,
Тайфуни і бурі йому не страшні.
У царстві морським над панамі він пан,
Тримає в покорі увесь океан».

Пісня китобоїв

РОЗДІЛ 1
ПЕРШІ ОБРИСИ

Можете звати мене Ізмаїл. Кілька років тому — байдуже, коли саме, — з'ясувалося, що в моєму гаманці майже порожньо, а на землі не лишилося нічого, що могло б мене цікавити; і тоді я вирішив сісти на корабель і трохи поплавати, щоб побачити світ і з його водного боку. Для мене це перевірений засіб розвіяти смуток і покращити кровообіг. Щоразу, коли я помічаю похмурі зморшки в кутику свого рота; щоразу, коли на душі в мене настає вогкий, холодний листопад; щоразу, коли я спіймаю себе на тому, що почав зупинятися перед вітринами гробарів і проводити кожную жалобну процесію, що потрапила на очі; а особливо тоді, коли іпохондрія заволодіє мною настільки, що лише мої суворі моральні переконання, що ними я керуюся в житті, не дозволяють мені свідомо збивати на вулиці капелюхи з перехожих, — я розумію: час мені рушати в море — і мерщій. Це в мене замість кулі і пістолета. Катон з філософським виглядом кидається грудьми на меч, а я спокійно піднімаюся на борт корабля. І в цьому немає нічого дивного. Люди цього не усвідомлюють, але багато хто якоїсь несподіваної миті починає сприймати океан майже так само, як я.

Ось, наприклад, місто-острів Манхеттен, наче атол — кораловими рифами, оперезане портами, за якими вирує прибій торгівлі. Зайдіть у будь-яку вулицю цього міста — і вона неодмінно виведе вас до води. А комерційний центр міста і його

кінець — це Беттері, звідки величезний мол простирається назустріч хвилям і вітрам, які лише кілька годин тому шумували у відкритому морі. Погляньте на юрми людей, що стоять там і дивляться на воду.

А надвечір святої неділі, коли все довкола застигне в дрімотному спокої, обійдіть місто довкруги. Ідіть від закруту Корнієлс до Коентійських доків, а звідти по Уайтхоллу — на північ. Що ви побачите? Навколо всього міста, наче безмовні вартові, стоять незліченні купки людських істот, занурених у споглядання океану. Одні спираються на поруччя пристані, інші сидять на самісінькому краю молу, ще інші зазирають за борт корабля, який приплив з Китаю, а деякі навіть видерлися нагору по вантах — напевно, для того, щоб іще краще роздивитися морський простір. А це ж усе люди сухопутних професій, цілоденно ув'язнені в чотирьох стінах, прикуті до стійок та лав, зігнуті над бюро. Що це з ними діється? Хіба на суходолі немає зелених полів? Що роблять тут ці люди?

Та погляньте! Нескінченний людський потік струмує туди, підступає до самої води, наче збираючись пірнути. Диво дивніше! Вони не заспокоються, поки не підійдуть до межі суші; їм не досить просто посидіти у тіні пакгаузу. Ще б пак! Їм конче потрібно підступити якомога ближче до води, так близько, аби лиш не впасти в море. І вони стоять там, розтягнувшись на цілі милі, на цілі ліги упродовж берега. Мешканці суходолу, городяни, вони прийшли сюди зі своїх закутків і провулків, вулиць і авеню — з півночі, півдня, заходу і сходу. Але тут вони згуртувалися до купи. Поясніть мені — може, це стрілки всіх компасів тягнуть їх сюди своєю магнітною силою?

А ось інший приклад. Уявіть, що ви за містом, десь у гористій озерній місцевості. Оберіть одну з незліченних стежин, ідіть нею, і ставлю десять проти одного, що вона приведе вас до зеленої долини внизу і зникне тут, саме в тому місці, де струмок перетворюється на невеличке озерце. У цьому є якісь чари. Навіть дуже неуважна людина, заглиблена в роздуми — якщо поставити її на ноги і злегка підштовхнути, щоб надати руху, — без сумніву, приведе вас до води, якщо тільки вода є десь поблизу. Може, вам колись доведеться знемагати від спраги посеред Великої Американської пустелі; отоді й зробіть цей експеримент, якщо у вашому каравані знайдеться хоч один професор метафізики. Атож, усі знають, що вода і роздуми довіку пов'язані між собою.

Або візьмімо, наприклад, живописця. Йому заманулося написати поетичний, тінистий, спокійний, чарівливий романтичний краєвид, який може бути в долині Сако. І що ж він зобразить у своєму пейзажі? Ось дерева, скрізь поточені дуплами, ніби в кожному з них сидить чернець-відлюдник із розп'яттям; ось дримають луки, ось дримає стадо, а он неквапно лине в небо димок із димаря. На задньому плані в'ється, зникаючи в лісовій гушавині, вузька стежина; вона біжить до гірських відрогів, що ніжаться в прозорій блакиті. Та однак, попри те, що перед нами лежить краєвид, що мовби поринув у чарівний сон, попри те, що із соснових віг, наче глища, на голову пастуха злітають ледь чутні зітхання, — усі спроби художника будуть марними, поки він не зверне погляд свого пастуха на стрімке джерело. Підійть до прерії у червні, коли там упродовж багатьох миль можна брести серед пишної трави, поцяткованої помаранчевими лілеями, — чого бракує серед цієї краси? Води! Там немає ані краплини води! Якби Ніагара замість води вивергала потоки піску — хіба люди приїздили б за тисячі миль, щоб помилуватися нею? Чому бідний поет з Теннессі, несподівано отримавши дві жмені срібняків, завагався — купити пальто, що було йому так потрібне, чи витратити ці гроші на прогулянку пішки до Рокевей-Біч? Чому кожний нормальний, здоровий хлопчина з нормальною, здоровою хлопчачою душею якоїсь миті неодмінно починає марити морем? Чому ви самі, вперше вирушаючи в морську подорож як пасажир, відчуваєте таємничу бентегу, коли почуєте, що берега вже не видно? Чому давні перси вважали море святинею? Чому греки вигадали для нього окремого бога, та ще й рідного брата Зевса? Звичайно, все це має глибокий сенс. І ще глибший сенс прихований у розповіді про Нарциса, який, не в змозі осягнути невиразний і болісний образ, що він його побачив у водоймі, шугонув у воду і втопився. Адже ми також бачимо цей образ у всіх річках і океанах. Це образ незбагненої омани життя — ось яка відповідь.

Проте, коли я кажу, що маю звичку вирушати в плавання що туманіє, як на мій погляд, а легені дають про себе знати, — я не хочу, аби хтось подумав, наче я вирушаю в морську подорож як пасажир. Адже для того, щоб стати пасажиром, потрібно мати гаманця; а гаманець — усього-на-всього жалюгідна ганчірка, якщо він нічого в собі не містить. До того ж

пасажири потерпають від морської хвороби, гризуться між собою, погано сплять уночі і зазвичай отримують небагато втіхи; ні, я ніколи не подорожую як пасажир; і, хоч я досвідчений моряк, не їджу ні кокомодором, ні капітаном, ні коком. Усю пошану й славу, пов'язані з цими професіями, я ладен віддати тим, кому вони до вподоби; як на мене, то мені зовсім ні до чого всі, які існують у світі, поважні заняття, турботи і випробування. З мене досить і того, що я можу подбати про самого себе, не переймаючись ні кораблями, ні барками, ні бригами, шхунами і таке інше. Що ж до професії кока, я визнаю — це вельми поважане заняття, адже кок також у певному розумінні є командиром на кораблі, — проте мені щось не дуже подобається смажити птицю на рожні, хоча, якщо її добре підсмажать, змастять олією і в міру підсолять та поперчать, ніхто не зможе віддати їй належного — це щоб не сказати «пошани», тією мірою, як це зробию я. А ось давні єгиптяни так обожнювали своїх ідолів — смаженого ібіса та печеного гіпопотама, — що ми й тепер іще знаходимо мумії цих істот у їхніх велетенських пірамідальних пекарнях.

Ні, коли я вирушаю в море, я йду на корабель простим матросом. Щоправда, тоді мною попихають, ганяють мене сюди-туди і примушують стрибати з реї на рею, наче коника у травні. Спочатку це не вельми приємно. Твоє почуття честі вражене — а надто коли ти походиш із такої старовинної сухопутної родини, як Ван-Ранселіри, Рендольфи чи Гардиканути, і особливо якщо незадовго до тієї миті, коли тобі довелося занурити руку в діжку з дьогтем, ти на правах сільського вчителя владно розмахував нею, змушуючи дрижати від страху найзухваліших учнів. Запевняю вас, перехід із учителів у матроси дуже болісний, і потрібний міцний цілющий засіб із суміші Сенеки та стоїків, щоб ви могли витримати це з посмішкою. І навіть цей засіб згодом втрачає свої властивості.

Та й яка біда, коли якийсь старий бурмило-капітан накаже мені взяти мітлу і підмести палубу? Хіба то велика ганьба, якщо зважити її на терезах Нового Заповіту? Ви гадаєте, що я чимось заплямую себе в очах архангела Гавриїла, коли спритно й уміло виконаю наказ старого буркотуна? Нумо, хто з нас не раб? І якщо це так, нехай старі капітани попихають мною як їм заманеться, нехай дають мені стусанів та копняків — я втішатимуся думкою, що все це річ звичайна, що кожен потерпає приблизно однаково — звісно, або у фізич-

ному, або в метафізичному розумінні; отже, всесвітній стусанець переходить від одного до другого, і кожен член суспільства відчуває не лікоть, а кулак сусіди, і цим ми мусимо вдовольнитися.

Знову-таки, я завжди плаваю матросом тому, що в такому разі мою працю вважають за необхідне оплачувати, а щодо пасажирів я ніколи не чув, щоб їм заплатили хоча б півпенні. Навпаки, пасажирів мають платити самі. А різниця між необхідністю платити і можливістю одержувати платню — неабияка. Акт оплати — це, гадаю, покарання, найгірше серед тих, які нам доводиться терпіти з вини двох любителів поласувати чужими яблуками. Та коли платять тобі — це незрівнянна втіха! Привітність, з якою ми приймаємо гроші, є просто дивовижною — якщо зважити на те, що ми всерйоз вважаємо гроші за джерело усілякої скверни і віримо, що багатій нізачо не зможе потрапити до Царства Небесного. О, як весело миримось ми з вічною погібеллю!

І зрештою, я завжди плаваю матросом ще й через те, що фізична праця на відкритому повітрі півбака є вельми корисною для мого здоров'я. Адже в нашому світі вітер частіше дме з носа, ніж з корми (звісно, якщо не порушувати Піфагорових настанов), і тому комодор на юті найчастіше дістає свою частку свіжого повітря завдяки посередникам — матросам на баку. Сам він гадає, що вдихає його першим; але це не так. У подібний спосіб простолоуд випереджає своїх панів і багато в чому іншому, а ті про це й гадки не мають.

Але з якого дива мені, після того як я не раз плавав матросом на торгових судах, забаглося цього разу попливти на китобійці — це краще за когось іншого зможе пояснити невидимий офіцер поліції Долі, який тримає мене під невсипущим наглядом, потайки шпигує за мною і керує моїми вчинками. Поза всяким сумнівом, моє плавання на китобійному кораблі було складовою частиною великого плану, розробленого заздалегідь. Воно являло собою немовби коротку інтермедію і соло між більш значними номерами. Мабуть, на афіші це виглядало б подібним чином:

ЗАПЕКЛА БОРОТЬБА ПАРТІЙ
НА ВИБОРАХ ПРЕЗИДЕНТА СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ

ПОДРОЖ ІЗМАІЛА НА КИТОБІЙНОМУ КОРАБЛІ

КРИВАВА БІЙНЯ В АФГАНІСТАНІ

Я не можу сказати точно, чому режисер-доля відвела мені таку мізерну роль на китобійному судні; адже інші отримували чудові ролі в урочистих трагедіях, короткі й приємні ролі в мелодрамах і веселі рольки у фарсах. Я не можу точно сказати, чому все сталося саме так, але тепер, пригадуючи всі обставини, я нібито починаю помалу прозирати потаємні мотиви, які, поставши переді мною в замаскованому вигляді, спонукали мене взятися за цю роль та ще й уклінно переконали мене, ніби я зробив це на власний розсуд, з доброї волі і розумних міркувань.

Головним із цих мотивів була всепереможна думка про самого кита — величного і величезного. Таке моторошне і загадкове страховисько не могло не збудити моєї цікавості. До того ж буремні моря, по яких пливе, погойдуючись, його подібна до острова туша, смертельна і незбагненна небезпека, прихована у всьому його єстві, і незліченні принади патагонських берегів, їхні мальовничі краєвиди та багатоголосні співи — усе це лише посилювало моє бажання. Можливо, декому такі речі не видаються надто привабливими, та мені завжди нетерпець побачити щось нове. Я люблю плавати в заповідних водах і сходити на далекі береги. Небайдужий до добра, я гостро відчуваю зло і водночас можу легко співіснувати з ним — адже доводиться жити в злагоді з будь-ким, хто стане твоїм сусідом.

З усіх цих причин я радо вирушив би в подорож на китобійному судні; широкі шлюзи, що відкривають шлях до країни чудес, розкрилися переді мною, і в юрмі химерних видінь, які вабили мене до мети, щільною ланкою виринали з глибин моєї душі нескінченні кити, а серед них — один величний гостроголовий привид, що стрімко здіймається догори, наче скеля, вкрита снігом.

РОЗДІЛ 2

КИЛИМОВА ВАЛІЗА

Я вкинув декілька сорочок у свою стару килимову валізу, затис її під пахвою і вирушив до мису Горн, до безкрайнього Тихого океану. Залишивши позаду добре старе місто Манхеттен, я невдовзі прибув до Нью-Бедфорда. Був грудень, пізній вечір суботи. Я неабияк засмутився, дізнавшись, що невели-

кий пакетбот до Нентакету вже вплив і тепер туди нічим не доберешся аж до понеділка.

Молоді шукачі пригод та знегод китобійного промислу здебільшого зупиняються в Нью-Бедфорді, щоб звідти вирушити у плавання; і саме тому я твердо вирішив не наслідувати їхній приклад. Адже я хотів неодмінно найнятися на який-небудь нентакетський корабель, бо в усьому, пов'язаному з цим славетним давнім островом, є якась здорова снага, що дуже мене приваблює. Крім того, хоча останнім часом Нью-Бедфорд помалу монополізував китобійний промисел, а бідолашний старий Нентакет пасе задніх у цій справі — саме Нентакет був його славним попередником, як Тир був попередником Карфагена. Адже саме в Нентакеті вперше в Америці витягли на берег убитого кита! І звідки ж, як не з Нентакету, впливли на своїх каное перші китобої-тубільці, червоношкірі індіанці, у гонитву за левіафаном? А звідки, як не з Нентакету, колись вплив сміливий малий човник, наполовину навантажений, як каже легенда, привезеним здалеку камінням, яке повинні були жбурляти в китів і таким чином визначати, чи досить близько човен підплив до цілі і чи можна пустити в хід гарпуна?

Отже, я мав провести в Нью-Бедфорді ніч, день і ще одну ніч, перш ніж я зможу вирушити до свого місця призначення; і тому переді мною постало важливе питання — де я їстиму і спатиму протягом цього часу. Ніч аж ніяк не викликала довіри; це була, як на те, дуже темна і похмура ніч, холодна й непривітна. У цьому місті в мене не було жодного знайомого. Мої загребуці пальці-якорі вже обнищпорили кишені і витягли на поверхню лише жменьку срібняків. «Тож іди собі куди ведуть очі, Ізмаїле, — мовив я до себе, стоячи посеред безлюдної вулиці з валізою на плечі і дивлячись, як небо хмариться на півночі і зловісно блимає на півдні. — І хоч би куди привела тебе на нічліг твоя мудрість, добре розпитай про ціну і не будь надто перебірливим».

Непевно крокуючи бруківкою, я проминув вивіску «Схрещені гарпуни» — на жаль, цей заїзд був на вигляд надто дорогим і надто веселим. Трохи далі я побачив освітлені вікна готелю «У Меч-риби», звідки падали такі яскраво-червоні промені, що, здавалося, під ними тоне сніг і лід перед будівлею; а довкола все було вкрите льодяною корою в десять дюймів завтовшки, твердою, мов брук, і скакати по цих ку-

чугурах мені було досить-таки нелегко, бо внаслідок тяжкої невпинної служби мої підосиви перебували у вельми жалюгідному стані. «І тут надто дорого та надто весело, — подумав я, на хвилю спинившись, щоб помилуватися сліпучими відблисками на бруківці і послухати дзеленчання склянок, що долинали зсередини. — Іди далі, Ізмаїле, чого ти став? Іди геть від цих дверей; твої стоптані черевики затуляють прохід». І я пішов далі. Тепер я мимохить почав звертати на ті вулиці, що вели до води, оскільки там, безперечно, містилися найдешевші і, звісно, не найпривабливіші готелі.

Похмурі то були вулиці! Обабіч тяглися квартали темряви, у яких лише подекуди проблискував вогник свічки, яку наче висвітлювали темні закапелки склепу. Тоді, в останню годину останнього дня тижня, ця частина міста наче вимерла. Аж раптом я помітив каламутну смугу світла, що вибивалася з гостинно відхилених дверей якоїсь приземкуватої довгої будівлі. Будинок виглядав дуже занедбаним, і я зрозумів, що він призначений для загального користування. Переступивши поріг, я одразу впав, зачепившись за короб із попелом, поставлений у передпокої. «Еге, — мовив я сам до себе, ледве не задихнувшись у хмарі пороху, — чи це не попіл від загиблого міста Гоморри? Там були «Схрещені гарпуни», потім «Меч-риба». А зараз я, певно, втрапив до “Пастки”?» І все ж таки я звівся на ноги і, почувши зсередини гучний голос, штовхнув другі двері.

Що воно таке? Може, засідання пекельного парламенту?

Ряди чорних облич — їх було не менше сотні — повернулися до мене; а за ними, на задньому плані, чорний янгол смерті за кафедрою гамселив рукою по розкритій книзі. То була негритянська церква, і пастир читав проповідь про те, якою є чорна темрява, де лунають лише крики, стогони та скрегіт зубів. «Так, Ізмаїле, — промурмотів я, задкуючи до дверей, — під вивіскою «Пастки» тебе чекали неприємні розваги».

І я знову пішов блукати вулицями, аж поки не розгледів неподалік від причалу якесь тьмяне світло і не почув тихе монотонне рипіння. Піднявши голову, я побачив, що над дверима гойдається вивіска, на якій білою фарбою було намальоване щось схоже на високий прямовисний струмінь водяних бризок, а під малюнком нашкрябані слова: «Готель «Китовий фонтан», Пітер Коффін»¹.

---

¹ Coffin (англ.). — труна.

«Коффі́н? Китовий фонтан? За даних обставин звучить просто моторошно», — подумав я. Втім, згадав, що в Нентакеті це досить поширене прізвище, і цей Пітер, мабуть, переїхав сюди з острова. Світло було таке тьмяне, все довкола о цій годині здавалося таким спокійним, а вивіска над цим благоденним дерев'яним будиночком, якого, здавалося, перевезли сюди зі згарища, рипіла з такою жебрацькою тугою, що я зрозумів — саме тут чекає на мене нічліг за прийнятну для мене ціну і кава з бобів.

Це була дивна споруда — старий будинок під гострокутним дахом похилився на один бік, наче німецький каліка. Він тулювся в тісному і темному закуті, і шалений вітер Євроклідон завивав довкруг нього ще лютіше, ніж колись — довкола ветхого човника бідолахи Павла. Адже Євроклідон — це надзвичайно приємний вітерець для того, хто сидить удома і спокійно гріє ноги коло вогнища, перш ніж настане час лягати спати. «При оцінюванні того шаленого вітру, що його називають Євроклідон, — каже один стародавній автор, чії твори дійшли до нас у єдиному примірнику, який належить мені, — різниця полягає в тому, роздивляєшся ти його крізь віконне скло, яке захищає тебе від холоду, що лютує зовні, чи дивишся на нього з вікна без віконниці, з вікна, по обидва боки якого панує холод, з вікна, яке може заскрити лише хтось на ім'я Смерть». «Їй-богу, — подумав я, згадавши ці рядки, — ти міркуєш слушно, мій старий готичний фоліанте». І справді, ці очі — вікна, і моє тіло — це будинок. Шкода, звичайно, що всі шпарини не заліплені як слід; можна було б понатикати деінде трохи клоччя. Але тепер уже запізніло щось покращувати. Всесвіт уже збудований, наріжний камінь склепіння встановлений, і сміття вивезено геть мільйони років тому. Бідолашний Лазар, клацаючи зубами на паперті, що править йому за подушку, і в лихоманці зриваючи жалюгідне шмаття зі свого закоцюблого тіла, може заткнути собі вуха клоччям, а рота — об'їденим кукурудзяним качаном, та це все одно не врятує його від Євроклідону.

— Євроклідон! — каже Багатій у червоному шовковому халаті (потім він придбав собі інший — ще червоніший). — Хух! Хух! Гарна яка ніч, морозяна! Як мерехтить Оріон, як виграє північне сяйво! Нехай інші патякають про нескінченне східне літо, як у моєму зимовому садку. Як на мене, то краще самому творити собі літо біля вогнища.

А якої думки про це Лазар? Чи зігріє він посинілі руки, звівши їх до прекрасного північного саява? Може, Лазар волів би опинитися на Суматрі, а не тут? Може, він залюбки погодився б полежати вздовж екватора чи то пак — о Боже праведний! — спуститися у вогненну безодню, аби лишень врятуватися від морозу?

Проте Лазар мусить лежати тут, на паперті, біля дверей Багатія, наче кит на міліні, — ще недоладніше, ніж айсберг, що прибився до одного з Молукських островів. А сам Багатій, він також живе, мов цар у крижаному палаці, зведеному із застиглих зітхань, і, як голова спілки тверезості, він п'є самі лише теплі сирітські сльози.

Та годі нарікати й ремствувати — ми вирушаємо на китобійний промисел, і все це в нас ще попереду. Тож зчистимо кригу із задубілих чобіт і поглянемо, що то за готель «Китовий фонтан».

РОЗДІЛ 3

ГОТЕЛЬ «КИТОВИЙ ФОНТАН»

Увійшовши під гостроверхий дах готелю «Китовий фонтан», ви опинитесь у просторій кімнаті з низькою стелею, обшальованій ветхими дерев'яними панелями, що нагадують борти старого корабля смертників. З одного боку на стіні висить величезна картина, засмальцьована і така пошарпана, що, роздивляючись її у тьмяному навколишньому освітленні, ви змогли б утямити, що воно на ній набазграно, лише після тривалого та сумлінного дослідження, раз по раз залучаючи до нього сусідів і знову повертаючись до зображення. Там скупчено стільки різних тіней і напівтіней, що спершу вам здається, ніби перед вами полотно молодого і талановитого маляра, який узяв собі за мету зобразити чарівливе безладдя тих часів, коли Нова Англія славилася відьмами. Проте після довгого й уважного споглядання та тривалих роздумів, а особливо після того, як зрештою розчинене вікно у протилежному кутку кімнати, ви все ж зробите висновок, що така думка, попри всю свою безглуздість, не є безпідставною. Але вас бентежить і пригнічує якесь довгасте, звивисте страхіття, що чорним громадям зависло посередині картини над трьома невиразними блакитними верти-

кальними лініями, які плывуть у каламутній пінистій глибині. Оце картина, нівроку! Якась непевна, водяниста, розпливчата — нервовій людині від неї може стати зле. І водночас у ній є щось величне, хоча й незбагненне, якась неосяжна загадка, і вона вабить вас до себе знову та й знов, поки ви мимохіть не дасте собі клятви будь-що дізнатися, що ж означає ця химерна картина. Часом у голові промайне осяйна, та, на жаль, хибна думка: це буремна ніч на Чорному морі! Надприродна боротьба чотирьох стихій! Ураган над вересовою пустокою! Зима у Гіперборей! Початок кригоходу на ріці Часу... Проте всі ці вигадки врешті-решт блякнуть перед страхітливою масою в центрі картини. Коли зрозумієш, що це, стане зрозумілим і все інше. Стривайте, а чи не нагадує це якусь велетенську рибу? Можливо, навіть самого левіафана? Та й справді, за моїм кінцевим припущенням, що почасти ґрунтується на спільній думці багатьох літніх людей, з якими я розмовляв на цю тему, ідея живописця полягає в наступному. На картині зображений китобій, що потрапив у лютий шторм біля мису Горн; океан шалено шарпає з боку на бік напівзатоплений корабель, і лише три голі шогли маячать над водою; а згори величезний розлючений кит, що збирається перестрибнути через корабель, зображений саме тієї страшної миті, коли він падає на шогли, наче на три гігантських рожни.

Усю стіну навпроти прикрашали дикунські списи та дротики. Тут були дерев'яні палиці, рясно втикані блискучими зубами і схожі на кістяні пилки або ж оздоблені бунчуками з людського волосся. Одне з цих убивчих знарядь за формою нагадувало серп з великим вигнутим державом і викликало в уяві ту широку дугу, яку описує в траві довга коса. Поглянувши на нього, ви здригалися і запитували себе, який лютий дикун-канібал колись збирав свій смертний урожай цим жахливим серпом. Поряд висіли старі іржаві китобійні гарпуни й остроги, покручені та поламані. З деякими з них були пов'язані цікаві історії. Ось цією острогою, що колись була такою довгою й прямою, а тепер покривилася навіки, півстоліття тому Натан Суейн встиг убити між ранковою та вечірньою зорею п'ятнадцять китів. А отой гарпун, що тепер схожий на штопор, колись був кинутий у яванських водах, але кит вирвався і втік, а вбитий був через багато років біля мису Бланко. Гарпун встромився у хвіст чудиська, але за цей час,

наче голка, що плаває в тілі людини, подолав шлях у сорок футів і був знайдений у м'ясі китового горба.

Перетнувши цю похмуру кімнату, ви через низький склепінчастий коридор, зроблений, слід гадати, на місці великого центрального вогнища — бо вздовж його стін тягнуться кілька малих вогнищ, — потрапите до буфетної. Ця кімната виглядає іще похмуришою; над головою у вас стирчать такі важелезні балки, а під ногами лежать такі трухляві та шкарубкі дошки, що вам здається, наче ви в кубрику старого корабля — особливо якщо дія відбувається буремної ночі, коли цей ветхий ковчег, що стоїть на якорі у своєму закутні, двигтить від поривів вітру. Збоку, біля стіни, тулився довгий, низький, схожий на полицю стіл, загромождений скляними ящиками, скло в яких потріскалося, — в них зберігалися різні вкриті пилюкою дивовижні речі, зібрані з усіх кінців нашого широкого світу. У дальньому кінці кімнати маячив шинквас — темна споруда, що за формою нагадувала голову гренландського кита. І не дивно — адже це справді була величезна аркоподібна китова шелепа, така широка, що під нею, мабуть, проїхав би цілий екіпаж. Усередині вона була завішана старими полицями, на яких купчилися старовинні карафки, пляшки, баклаги; і в цій страховидній пашеці, наче другий Йона (до речі, саме так його і називали), метушився маленький зморшкуватий дідок, що лупив з моряків за лихоманку і погибель потрійну ціну готівкою.

Склянки, у які він хлюпав свою отруту, були жакливі. Ззовні вони мали правильну циліндричну форму, але зсередини зелене порожнисте скло якимось химерно звучувалося донизу, і дінця ставали оманливо товстими. На стінках у склі були неоковирно нашкрябані паралельні меридіани, що оперізували ці злодійські келихи. Якщо вам наливали до однієї позначки, це коштувало пенні, до другої — ще пенні, і таким чином аж по самі вінця: звичайна порція китобоя, яку ви можете отримати за шилінг.

Ступивши до кімнати, я побачив за столом компанію молодих моряків, які при тьмяному світлі розглядали ті заморські дива. Я роззирнувся довкола, відшукав хазяїна і, сповістивши його про свій намір зняти в нього кімнату, почув у відповідь, що готель і так повнісінький, немає жодного вільного ліжка.

— Утім, стривайте, — ляснувши себе по лобі, спохопився він. — Ви не заперечуватимете, коли я запропоную вам лягти

в одне ліжко з гарпунером? Якщо ви маєте намір податися в китобої, то вам треба до такого звикати.

Я відповів йому, що не люблю спати з кимось в одному ліжку, попри те, що, може, колись і зможу пристати на таку пропозицію; утім зараз усе залежить від того, що за людина цей гарпунер; а якщо в нього (хазяїна) справді немає іншого місця і якщо гарпунер виявиться не такий уже й осоружний, то, звісно, я краще погоджуся провести ніч під половиною ковдри, якою поділиться зі мною чесна людина, ніж під нічним небом на морозі, та ще в чужому місті.

— Отож-бо й воно! Ну то гаразд, посадьте трошки. Може, з'їсте що-небудь? Вечеря ось-ось поспіне.

Я сів на дерев'яну лаву, що була порізьблена вздовж і впоперек не менш, як лави в парку Беттері. На її другому кінці сидів зігнутий, мов дуга, з широко розставленими колінами матрос і, поринувши у свої думи, кишеньковим ножом прикрашав сидіння. Він намагався зобразити корабель, що йде під усіма вітрилами, та, на мій погляд, був невеликим майстром.

Зрештою нас усіх — чоловік п'ять чи шість — запросили до столу, що його накрили в сусідній кімнаті. Там було, далі, так холодно, як в Ісландії; вогню хазяїн не запалив, — то вже було б занадто. Тьмяно блимали дві свічки в кручених свічниках. Нам довелося застібнути на всі гудзики свої матроські куртки і гріти задубілі пальці об кухлі з окропом. Але частування було просто чудовим. Картопля з м'ясом, а потім ще й яблука, запечені в тісті! Боже милостивий, запечені в тісті яблука до вечері! Якийсь парубок у зеленому бушлаті уминав ці яблука, аж за вухами лящало.

— Гей, хлопче, — зауважив хазяїн, — начувайся, сьогодні вночі тебе душитиме домовик.

— Хазяїне, — спитав я пошепки, — це не мій гарпунер?

— Не, — відповів він, зловтішно всміхнувшись, — твій гарпунер — досить-таки непевний чоловік. І він нізачо не їстиме запечених яблук, не! Він їсть самі біфштекси, і тільки з кров'ю.

— Одне слово, чортяка з рогами, — сказав я. — А де ж він? Тут?

— Скоро прийде, — відповів хазяїн.

Цей «рогатий» гарпунер уже наганяв на мене острах. Про всяк випадок я вирішив, коли нам все ж таки дове-

деться спати разом, то я змушу його роздягтися і лягти в ліжко першим.

Вечеря скінчилася, і все товариство знову подалося до буфетної, де я, аби згаяти час, почав за ним спостерігати.

Нараз іззовні залунали гучні крики. Хазяїн звів голову і мовив: «Це команда «Касатки»! Я вранці прочитав, що «Касатка» з'явилася на рейді. Плавали три роки і прибули з повними трюмами. Оце, панове, справді цікаво! Зараз поспитаємо, що нового на Фіджі».

У передпокої загрюкали матроські чоботи, двері розчахнулися навстіж, і до кімнати увірвалася зграя диких морських вовків — чи то пак, лютих лабрадорських ведмедів, бо саме на них скидалися ці люди в теплих кошлатих светрах і намотаних на голови вовняних шарфах, усі в дранті та лахмітті, з бурульками в обмерзлих бородах. Вони шойно зійшли зі свого корабля і одразу ж попрямували сюди. Тому не дивно, що вони взяли курс на китову пащеку — шинквас, де метушливий дідок Йона одразу ж тицьнув кожному повну по вінця склянку вина. Один із новоприбулих поскаржився на сильну нежить, і Йона приготував для нього величезну порцію джину, змішаного з патокою, що вельми нагадував дьоготь, але, як він присягався, являв собою королівський засіб від нежитю та катару, і свіжих, і застарілих, хоч би де вони вас не заскочили — поблизу лабрадорських берегів чи з вітряного боку айсберга.

Невдовзі вони захмеліли, як ото зазвичай трапляється навіть із досвідченими пияками, коли вони після плавання вперше зійдуть на берег, і розходилися не на жарт. Проте я помітив, що один із них тримався трохи осторонь своїх приятелів. І хоч було помітно, що він соромиться своїм тверезим обличчям псувати їм гульню, втім поводився він скромніше за них. Цей чоловік одразу мене зацікавив; і позаяк морські боги згодом обрали мені його у приятелі (хоча й у ролі німого, принаймні на сторінках цієї оповіді), я спробую дати його портрет. На зріст він був футів шести, мав широкі плечі й груди — справжній тобі кесон для водолазних робіт. Мені нечасто траплялося бачити такого кремезного чолов'ягу. Його лице було темно-брунатним від засмаги, і на ньому яскраво вирізнялися сліпучо-білі зуби. Але в імлістій вологій глибині його очей ховалися якісь спогади, що, певно, були не надто веселими. З того, як він говорив, було зрозуміло, що він

є мешканцем півдня, а кремезна статура давала підстави припустити, що це горець з Алеганського хребта. Коли бурхливі веселощі його приятелів сягнули свого піку, цей чоловік тихенько вийшов з кімнати, і я більше не бачив його, аж доти, поки він не став моїм супутником на кораблі. Проте за кілька хвилин товариші помітили його відсутність. Мабуть, вони з якоїсь причини дуже його любили, бо одразу зчинили галас: «Балкінгтон! Балкінгтон! Де Балкінгтон?» — і відразу подалися вслід за ним.

Було вже близько дев'ятої. Після цього бучного бенкету в кімнаті залягла майже неприродна тиша, і я зрадів ідеї, що навернулася мені в голову перед приходом матросів.

Ніхто не любить спати удвох. Слово честі, навіть з рідним братом краще спати нарізно. Я не знаю, в чому тут річ, але люди схильні спати на самоті. А коли вже йдеться про те, щоб спати з чужою, незнайомою людиною, у незнайомому готелі, у незнайомому місті, а цей незнайомий до того ж ще й гарпунер, — вас охоплює внутрішній протест. Справді, не було ніяких переконливих підстав для того, щоб я — нехай навіть як матрос — спав з кимось в одному ліжку, бо матроси в морі сплять удвох не частіше, ніж нежонаті королі на суші. Звичайно, сплять усі в одному приміщенні, але в кожного є своє ліжко, кожен укривається своєю ковдрою і спить у своїй власній шкурі.

Що більше думав я про гарпунера, то менше мене приваблювала перспектива спати з ним під однією ковдрою. Можна було припустити, що позаяк він гарпунер, то білізна в нього аж ніяк не сніжно-біла. Мене аж трусило. До того ж година була пізня, і добропорядний гарпунер міг би вже повернутися й узяти курс на ліжко. Ану, коли він приплентається опівночі і впаде просто на мене? Хіба я знаю, з якого вертепу він приповзе?

— Хазяїне! Я передумав щодо гарпунера, я з ним не спатиму. Переночую отут на лаві.

— Як собі хочете. Шкода, я не можу дати вам скатертину замість ліжника, а дошки тут збіса шкарубкі — бачте, які кострубаті. Ану стривайте, друже, у мене в буфеті є рубанок. Стривайте, зараз усе владнаємо.

Сказавши це, хазяїн витяг рубанок, стер із лави пилюку своїм ветхим шовковим носовиком, заходився стругати моє ліжко, шкірячись у глузливій посмішці. Ошурки так і розлі-

талися врізнобіч, поки рубанок не спіткнувся об якийсь надто міцний сучок. Хазяїн мало не зчесав собі руку, і я став благати його, щоб він облишив своє заняття: для мене це ліжко і таким буде м'яке, до того ж я добре знаю, що ніколи з соснової дошки не зробиш пухової постелі. Тоді він знову вишкірився, прибрав ошурки, вкинув їх у велику грубу посеред кімнати і взявся до своїх справ, покинувши мене тужити на самоті.

Я спробував лягти на лаву, і з'ясувалося, що вона закоротка для мене на цілий фут; проте це можна було виправити за допомогою стільця. Але вона була ще й на фут вужчою, ніж потрібно, а друга лава в цій кімнаті — на чотири фути вища за цю; тож зіставити їх разом було неможливо. Тоді я вмовив свою лаву вздовж вільної стіни, але не впритул, а трохи подалі, щоб втулити свою спину у проміжку. Та невдовзі я відчув, що мене проймає холодом з вікна, і збагнув усю недоречність свого задуму; тим паче що другий потік холодного повітря йшов від стареньких вхідних дверей, перетинаючись з першим, і вони утворювали цілий вир малих вітерців просто поряд із тим місцем, де я мав провести ніч. Чорти б його взяли, того гарпунера, подумав я; та стривайте, я ж можу його випередити — зачинити засув ізсередины, лягти в його ліжко, і тоді нехай він гамселиць у двері скільки йому заманеться — я все одно не прокинуся. Ця думка видалася мені привабливою, але, поміркувавши ще трохи, я від неї відмовився. Хтозна, може, вранці, переступивши поріг, я наштовхнуся на гарпунера, а він одним ударом кулака звалить мене з ніг!

Я знову роззирнувся довкола, проте не побачив іншої можливості провести ніч, окрім перспективи спати в чужому ліжку, і вирішив, що, може, й не варто так вороже ставитися до незнайомого мені гарпунера. Зачекаю ще трохи, подумав я, адже невдовзі він має прийти. Я роздивлюся його як слід, і дасть Бог, ми з ним чудово переночуємо разом!

Проте час збігав, інші мешканці по одному, по двоє і по троє входили до готелю і розходилися по своїх кімнатах, а мій гарпунер не з'являвся.

— Хазяїне, — мовив я, — що ж то за один? Чи він завжди так пізно приходить?

Уже було близько півночі.

Хазяїн знову посміхнувся своєю глузливою посмішкою, наче чимось тишився, що було недосяжне для мого розуміння.

— Нє, — відповів він, — зазвичай він повертається рано. Хто пізно ходить, той сам собі шкодить. Та сьогодні він пішов торгувати. Оце не доберу розуму, де його нечистий носить — чи голову свою ніяк не продасть?

— Продати свою голову? Що це ви таке кажете? — Я почав лютитися. — Може, ви маєте на увазі, хазяїне, що святого суботнього вечора, чи то радше святого недільного ранку, ваш гарпунер ходить містом і продає свою голову?

— Атож, — підтвердив хазяїн. — Я його попередив, що продавати її тут — марна річ: на ринку їх і так повно.

— Чого повно? — заволав я.

— Голів, чого ж іще. А що, хіба в цім світі не забагато голів?

— Знаєте що, хазяїне, — незворушно мовив я, — кажіть це комусь іншому, а не мені — я не такий зелений.

— Може, й так, — погодився він, вистругуючи з палички зубочистку. — Та будете ви не зеленим, а чорним, коли цей гарпунер почує, як ви ганите його голову.

— Я провалю йому дурну його голову! — знову не втримався я. Ці балачки неабияк мене дратували.

— А вона вже провалена.

— Провалена? Цебто як провалена?

— Авжеж, провалена. Тому він, певно, і продати її не може.

— Хазяїне, — мовив я і ступив до нього, холодний, мов Гекла у заметіль. — Хазяїне, покиньте стругати зубочистку. Ми з вами мусимо порозумітися, і якнайшвидше. Я прийшов до вашого готелю і спитав про ліжку, а ви сказали, що можете запропонувати мені лише половину і що друга половина належить якомусь гарпунерові. І про цього гарпунера, якого я ще не бачив, ви верзете мені якісь нісенітниці, так, ніби навмисне хочете налаштувати мене проти чоловіка, з яким мені доведеться спати в одному ліжку і з яким мене, таким чином, будуть пов'язувати близькі та конфіденційні стосунки. Тому я вимагаю, щоб ви, хазяїне, покинули говорити загадками і пояснили мені, що за чоловік цей гарпунер і чи буду я в безпеці, якщо погоджуся провести з ним ніч. І насамперед, хазяїне, ви маєте визнати, що ця історія з продажем голови — ваша вигадка, бо в іншому разі я вважатиму її за беззаперечний доказ того, що ваш гарпунер не при здоровому глузді, а мені аж ніяк не хочеться спати з божевільним;

а вас, сер, — так, так, хазяїне, саме вас, — за свідомий замір змусити мене до цього я залюбки притягну до суду.

— Отакої! — мовив хазяїн, відсапуючись. — Цікава балачка, надто коли дехто ще й заговорюється. Та ви даремно так розходилися. Цей гарпунер, про якого я вам казав, щойно повернувся з плавання південними морями, а там він накупив багацько новозеландських набальзамованих голів (тут вони у великій ціні), і всі вже попродав, крім однієї: сьогодні він хотів обов'язково її продати, бо завтра ж неділя, а це вже справжнє неподобство — продавати людські голови на вулиці, якою люди йдуть до церкви. Минулої неділі я вчасно спинив його, коли він хотів був вийти до міста з чотирма головами на мотузці — наче якась низка цибулин, їй-право!

Таке пояснення розвіяло таємницю, яка щойно здавалася мені незбагненою, і довело, що хазяїн, можливо, і на думці не мав з мене глузувати; але що я міг подумати про гарпунера, який в ніч з суботи на неділю блукав вулицями у такій злодійській справі, як торгівля головами мертвих язичників?

— Ви вже мені повірте, хазяїне, цей гарпунер — людина небезпечна.

— Платить він вчасно, — відповів хазяїн. — Погляньте, вже давно споночило, пора спати. Кажу вам, ліжка там просто чудове. Ми з Салі спали на цьому ліжку з тої ночі, як побралися. Дебеле, міцне ліжка. Двом місця з головою вистачить — хоч танцюй. Поки ми на ньому спали, Сал клала в ногах ще й нашого Сема і малого Джонні. Та одного разу мені наснилася якась бридня, я став хвицатись і скинув Сема на підлогу, і він мало не зламав руку. Отоді Сал і сказала, що це не діло. Та ходімо мерщій, самі подивитесь.

Кажучи це, він запалив свічку і тицьнув її мені, пропускаючи мене вперед. Я все ще вагався, і він, кинувши погляд на дзигарі в кутку кімнати, вигукнув:

— От і неділя! Цієї ночі ви вже не побачите свого гарпунера. Певно, став на якір деінде. Ходіть-бо, ходіть! Ви йдете чи ні?

Я повагався ще мить, потім ми зійшли сходами нагору, і я опинився в тісній, промерзлій, мов устрична мушля, комірчині, посеред якої справді стояло страховидне ліжка — таке велетенське, що в ньому вільно могли б лягти спати чотири гарпунери.

— Отож, — сказав хазяїн і поставив свічку на стару матроську скриню, що правила за підставку для умивального таза і за стіл, — влаштовуйтеся зручненько. На добраніч.

Я відвів погляд від ліжка, озирнувся, та його вже не було.

Тоді я відгорнув ковдру і схилився над постіллю. Вона не була вишуканою, але після ретельного вивчення я визнав, що в неї можна лягти. Потім я почав роздивлятися кімнату, проте не побачив тут інших меблів, окрім ліжка, скрині-столу, сяк-так збитої полиці, чотирьох стін і камінного екрана, обклеєного картинками із зображенням чоловіка, який убиває кита. З предметів, що не належали до умеблювання кімнати, тут містилося складне і перетягнуте мотузками ліжко, кинуте в куток на підлогу, а замість сухопутної валізи — великий матроський мішок, у який, напевне, був запхнутий весь гардероб гарпунера. Крім того, на полиці над каміном лежала низка кістяних рибальських гачків чудернацької форми, а в головах коло ліжка стояв довгий гарпун.

А що це лежить там, на скрині? Я взяв цю річ у руки, підніс до світла, помацав, понюхав і всіляко намагався зробити хоч якийсь висновок щодо її призначення. Я міг порівняти її хіба що з великим килимком, оздобленим по краях маленькими дзвіночками — наче голки плямистого дикобраза на халявах індіанських мокасинів. Посередині цього килимка був отвір, точніше, вузький розріз, подібний до того, що ми бачимо в плащах-пончо. Та хіба міг гарпунер при здоровому глузді нап'ясти на себе цей килимок і в такій удряганці блукати міськими вулицями? Я знічев'я приміряв його на себе, і він, наче мішок з поклажею, прихилив мене до землі — цупкий, кошлатий і, як мені здалося, вогкуватий — не інакше як таємничий гарпунер розгулював у ньому під дощем. У цьому вбранні я підійшов до уламка дзеркала, притуленого до стіни. Такого одоробла я ще в житті не бачив! Я так квапився здерти його з себе, що мало не задихнувся.

Потім я сів на край ліжка і почав розмірковувати про гарпунера, що торгує головами, та про його килим. Посидівши так деякий час, я встав, зняв бушлат і продовжив свої роздуми посередині кімнати. Потім зняв куртку і ще трохи поміркував у сорочці. Але, напівроздягнений, я почав замерзати; і, згадавши запевнення хазяїна, що гарпунер сьогодні вже не повернеться, бо година надто пізня, я без жодних

вагань роззувся, скинув підштані, задув свічку і, впавши на ліжку, віддався на милість долі.

Що було напхано в матрас — об'їдені кукурудзяні качани чи биті глечики, — сказати не можу, але я довго крутився в ліжку і не міг заснути. Зрештою я задрімав і вже майже відплив із попутним вітром у царину видінь, коли раптом у коридорі загупали важкі кроки і зблиснуло світло.

Боже праведний, подумав я, це ж, мабуть, гарпунер — клятий торговець головами, бодай йому добра не було! Я лежав нерухомо, вирішивши не говорити ні слова, поки не заговорять до мене. Незнайомий, тримаючи в одній руці свічку, а в другій славнозвісну новозеландську голову, ступив до кімнати і, навіть не поглянувши на ліжку, поставив свічку на підлозі в дальньому кутку, а тоді почав шарпати мотузки, що перетягували великий мішок, про який я вже згадував. Я аж пропадав з цікавості, так мені хотілося побачити його обличчя; але він, вовтузячись біля мішка, не позирав у мій бік. Нарешті він упорався з мотузками, озирнувся... О леле! Що я побачив! Оце мармиза! Темно-червона з жовтим відтінком, вона була поцяткована великими чорними квадратами. І отака потороча буде моїм товаришем! Мабуть, він з кимось побився, йому порізали пику і лікар заклеїв її пластиром. Та наступної миті він повернув лице до світла, і я побачив, що ці чорні квадрати на щоках — не пластирі. Це були просто якісь плями на шкірі. Спершу я не знав, що подумати, але потім здогадався. У пам'яті зринула розповідь про білого чоловіка — також китобоя, — котрий потрапив у полон до канібалів, і вони зробили йому татуювання. Я вирішив, що цей гарпунер під час своїх подорожей теж утрапив у таку халепу. Ну то нехай, подумав я зрештою. Це ж тільки його зовнішність, а людина може лишатися порядною в будь-якій шкірі. Та як пояснити нелюдський колір його обличчя, вірніше, колір тих його ділянок, що лежать поза чорними квадратами і не зачеплені татуюванням? Щоправда, може бути, що це сильна тропічна засмага, але я ніколи не чув, щоб під південним сонцем біла людина засмагла до червоно-жовтого кольору. А втім, я ж ніколи не бував у Південних морях; можливо, тамтешнє сонце впливає на шкіру отаким дивним чином. Поки всі ці думки, наче блискавки, спалахували в моїй голові, гарпунер все ще не помічав мене. Впоравшись із мішком, він відкрив його, понишпорив у ньому і витяг щось подібне

до томагавка і якусь торбу з тюленьчої шкіри. Поклавши все це на стару скриню, він узяв новозеландську голову — виглядала вона просто огидно — і запхнув її в мішок. Потім він скинув капелюха — нового бобрового капелюха, — і я ледь не скрикнув від подиву. У нього на голові не було волосся — принаймні такого, про яке варто було б згадувати, — окрім малого чорного кудлика, закрученого над самим чолом. Ця гола червона голова була достоту схожа на зотлілий череп. Якби незнайомий не затуляв мені шлях до дверей, я б прожогом вибіг із кімнати — швидше, ніж я, бувало, міг упоратись із найсмачнішим обідом.

Але навіть за такої ситуації я почав міркувати про те, як непомітно вислизнути крізь вікно; от тільки кімната містилася на третьому поверсі. Я не боягуз, але цей червонопикий душогуб — торгівець головами — був чимось недосяжним для мого розуміння. Незнання — матір страху, і, щиро кажучи, я був геть спантелечений і збентежений цим видовиськом. Тепер я боявся цього незнайомого, мов сатани, що глухої ночі увірвався до кімнати. Щиро кажучи, я так перелякався, що не смів навіть озватися до нього і зажадати якогось пояснення стосовно всього, що здавалося мені таким загадковим. Тим часом він продовжував роздягатись і зрештою оголив груди й руки. Не зійти мені з цього місця, коли я брешу, але ж згадані частини його тіла, що зазвичай приховані під одежею, були такі самі картаті, як і обличчя; спина теж була вкрита чорними квадратами, наче він шойно повернувся з Тридцятирічної війни, весь посічений і заліплений пластиром. І це ще не все — ноги також були поцятковані, наче зграйка темно-зелених жабенят лізла по пальмових стовбурах. Тепер я зрозумів, що це якийсь лютий дикун, котрий у Південних морях ступив на борт китобійного судна і таким чином потрапив до християнського світу. Я аж сіпався від жаху. До того ж він торгує головами... можливо, головами своїх одноплемінників. А що, коли він уподобає мою голову? Господи! А томагавк який жахливий!

Та я вже не мав часу лякатися, бо тепер дикун взявся робити якісь вправи, які прикували мою увагу і остаточно переконали мене в тому, що це язичник. Підійшовши до свого бахматого пончо, чи плаща, чи накидки — не знаю, як назвати цю одяжину, — що його почепив дикун перед цим на спинку стільця, він почав порпатись у його кишнях і на-

решті видобув звідти якесь дивне скоцюрблене опудало, достоту такого кольору, як триденне конголезьке немовля. Згадавши про висушену голову, я вже ладен був подумати, що ця чорна істота — справжнє немовля, законсервоване у подібний спосіб; але, завваживши, що ця річ тверда мов камінь, і виблискує, як шматок полірованого чорного дерева, я вирішив, що це просто дерев'яний божок; і так воно й було насправді. Я раптом побачив, що дикун підходить до порожнього каміна, відхиляє екран і ставить свого скоцюрбленого божка, наче кеглю, під склепінням вогнища. Бічні стінки каміна і його цегляна паша були вкриті товстим шаром кіптяви, і я подумав, що цей камін якнайкраще може правити за олтар, чи то радше капище для африканського бога.

Я повів очима в бік напіввидимого божка і, попри те що почувався дуже непевно, почав спостерігати за розвитком подій. Дикун витяг із кишені жмені зо дві ошурок, акуратно висипав їх перед ідолом, потім поклав зверху шматок морської галети і підпалив свічкою ошурки; запалав жертвний вогонь. Тоді він почав швидко тицяти пальці в полум'я, а ще швидше їх відсмикувати (при цьому, здається, сильно обпікся) і врешті-решт вихопив галету з вогню. Потім він роздмухав вугілля, розгріб попіл і уклінно запропонував галету своєму чорношкірому ідолу. Проте малому бісеняті, певно, не смакувала така підгоріла страва; воно навіть не розтулило губів. Усі ці дивні дії супроводжувалися ще більш дивними низькими звуками, які видавав побожний ідолопоклонник; я гадаю, він співав молитовний речитатив чи свої поганські псалми, при цьому викривляючи обличчя у протиприродних корчах. Нарешті він загасив вогонь, без будь-якої поваги вихопив із каміна свого божка і недбало кинув його до кишені плаща, наче мисливець, що запихає в ягдташ убитого вальдшнепа.

Уся ця таємнича церемонія лише посилила моє збентеження, і, побачивши певні ознаки того, що ці важливі дії наближаються до свого завершення і він зараз попнеться до мене в ліжко, я зрозумів, що настала мить — зараз або ніколи! — поки світло ще не погашено, розвіяти чари, у полоні яких я перебував надто довго.

Утім, кілька секунд, протягом яких я міркував про те, як узятися до діла, стали для мене згубними. Він схопив зі столу томагавк і якусь мить роздивлявся його з обуха, а потім

швидко тицьнув у полум'я свічки, затис зубами руків'я і випустив хмару тютюнового диму. Наступної миті свічка погасла, і цей дикий канібал з томагавком у роті впав до мене у ліжку. Це вже було занадто! Я заволав від жаху, а він здивовано щось пробурмотів і взявся мене обмацувати.

Я, затинаючись, щось белькочучи, відсахнувся від нього до стіни і звідти почав благати його, щоб він — хоч би хто він був — не ворушився і дозволив мені встати й запалити свічку. Але його буркотливі відповіді одразу навели мене на думку, що він прозирав зміст моїх слів дуже непевно.

— Хто ти в біса є? — вимовив він нарешті. — Ти не казати, я твій до біса вбити!

І палаючий томагавк у п'яті окреслив криву лінію в мене над головою.

— Хазяїне! Благаю, Пітере Коффін! — волав я. — Хазяїне! Пробі! Коффін! Святі угодники, на поміч!

— Твій казати! Твій казати, хто є, а то я твій до біса вбити, — гримнув канібал, вимахуючи томагавком, із якого летіли на мене розпечені жарини; ще трохи — і білизна на мені загорілася б. Та цієї миті, на щастя, до кімнати ступив хазяїн із свічкою в руці, і я, схопившись із ліжка, метнувся до нього.

— Ну-бо, не бійтеся, — мовив він зі своєю звичною по-смішкою, — наш Квіквег вас не скривдить.

— Ви облиште скалити зуби! — загорлав я. — Чому ви не сказали мені, що цей гарпунер — клятий канібал?

— Я гадав, що ви самі второпаєте; казав же вам, що він торгує головами в місті. Та ви не хвилюйтеся, не бійтеся, лягайте і спіть собі. Гей, Квіквеге! Чуєш, твій мене розуміти, цей чоловік буде з тобою спати, розуміє?

— Мій багато розуміє, — промимрив Квіквег, сидячи на ліжку і пихкаючи люлькою.

— Твій лізе сюди, — додав він, змахнувши у мій бік томагавком і відгорнувши край ковдри. І, їй-богу, він зробив це не просто ввічливо, а навіть, можна сказати, дуже уклінно й люб'язно. Якусь мить я стояв і дивився на нього. Коли не брати до уваги його татування, це загалом був чистий, миловидний канібал. Чого я так розходився, мовив я до себе, він така сама людина, як я, і в нього не менше причин боятися мене, ніж у мене — боятися його. Краще спати з тверезим канібалом, ніж із п'яним християнином.

— Хазяїне, — мовив я, — скажіть йому, щоб він заховав свого томагавка чи люльку, не знаю, що воно таке. Інакше кажучи, скажіть йому, щоб він не курив, і тоді я ляжу з ним в одне ліжко. Мені не подобається, коли зі мною в ліжку хтось курить. Це небезпечно; до того ж я не застрахований.

Моє прохання переказали Квіквегу, він одразу ж на нього пристав і знов уклінним жестом запропонував мені лягти, а сам відсунувся на самий краєчок, ніби хотів сказати: я до тебе і пальцем не торкнуся.

— На добраніч, хазяїне, — сказав я. — Можете йти.

Я ліг у ліжко і заснув так міцно, як не спав ще ніколи в житті.

РОЗДІЛ 4

СТРОКАТА КОВДРА

Вранці, прокинувшись ще вдосвіта, я побачив, що мене ніжно й лагідно обіймає рука Квіквега. Так, їй-бо, наче я його жінка. Строката ковдра на нашому ліжку була зшита з клаптів — із безлічі квадратів та трикутників, різних за кольором та розміром, і його рука, помережана нескінченним критським лабіринтом візерунків, які на кожному місці мали свій неповторний відтінок, що, гадаю, сталося внаслідок його звички під час плавання підставляти руку сонячним променям, то закасавши рукав до плеча, то спустивши, — ця рука здавалася частиною нашої строкатої ковдри. Вона лежала на ній, і візерунки й барви так зливалися, що, прокинувшись, я лише з її ваги та тиску здогадався, що мене обіймає Квіквег.

Мене охопило якесь дивне відчуття. Спробую його передати. Пригадую, коли я був малим, зі мною одного разу трапилося щось подібне — що то було, марення чи дійсність, я так ніколи й не збагнув. А сталося ось що.

Якось я утнув таку штуку — спробував видертися на дах по димарю, наслідуючи приклад малого сажотруса, якого бачив за кілька днів до того, — а моя мачуха, яка біла мене за будь-яку провину і залишала без вечері, мачуха витягла мене за ноги з димаря і відрядила спати, хоч було лише дві години по обіді 21 червня, найдовшого дня в нашій півкулі. Це було жадливо. Та нічого не вдієш — я зійшов сходами

на третій поверх, до своєї комірчини, дуже повільно роздягнувся, щоб хоч якось згаяти час, і, тяжко зітхнувши, заліз під ковдру.

Я лежав, тоскно підраховуючи, що мине аж шістнадцять годин, поки я зможу постати з мертвих. Шістнадцять годин у ліжку! Від цієї думки в мене заболіла спина. Було ще зовсім ясно; сонце сяяло, з вулиці долинав гуркіт екіпажів, і в будинку лунали веселі голоси. Я щохвилі почувався все жакливіше, і зрештою я підвівся з ліжка, одягнувся, тихцем у панчохах збіг сходами, відшукав унизу свою мачуху і, впадши перед нею на коліна, почав благати її зглянутися на мене, відлупцювати пантофлею за негідну поведінку; казав, що ладен витримати будь-яке покарання, аби лиш не це нестерпно довге лежання в ліжку. Та вона була взірцем найрозумнішої мачухи, і мені довелося знову плентати до своєї комірчини. Там я кілька годин лежав без сну і почувався значно гірше, ніж згодом під час найтяжчих життєвих випробувань. Потім я, мабуть, все ж таки поринув у болісний важкий напівсон; і, поволі прокидаючись — ще під владою сну, — я розплющив очі у своїй кімнаті, вже не освітленій яскравим сонцем, а оповитій темрявою, що лилася ззовні. Раптом усе моє єство пройняв дроз, я не бачив і не чув нічого, але відчув у своїй руці, що лежала поверх ковдри, чиясь безтілесну руку. Якась дивна, незбагненна сутність, безмовна примара, якій належала рука, нібито сиділа біля мого ліжка. Здавалося, я лежав так цілу вічність, залякнувши у смертному жахові, не в змозі відсмикнути руку; і водночас я розумів: щойно ворухну нею — і страшні чари розвіються. Це моторошне відчуття помалу зникло, але, прокинувшись уранці, я знову з острахом згадав його — і ще багато днів, тижнів і місяців потерпав від марних спроб знайти розгадку цієї таємниці. Широ кажучи, я й досі часто про це думаю.

Отож мої переживання тієї миті, коли я відчув безтілесну руку у своїй руці, за своєю незвичайністю дуже нагадували те, що я відчув, прокинувшись і побачивши, що мене обіймає язичницька рука Квіквега. Та помалу твереза ранкова дійсність змусила мене пригадати по черзі всі події минулої ночі, і я зрозумів, у якому сміховинному та делікатному становищі перебуваю. Хоч як я силувався відкинути його руку і видертися з його подружніх обіймів, він, не прокидаючись, продовжував міцно обнімати мене так, ніби ніщо у світі, крім

смерті, не могло нас розлучити. Я спробував розбудити його: «Квіквеге!» — та він у відповідь лише захропів. Тоді я повернувся на бік, почувуючись наче уярмленим, і зненацька мене щось уколело. Відгорнувши ковдру, я побачив, що під боком у дикуна спить його томагавк — наче чорне гостролице немовля. Отакої, подумав я, ночувати в чужому домі з канібалом і томагавком! «Квіквеге! Заради бога, Квіквеге! Прокинься!» Нарешті, продовжуючи борсатись, я невпинними гучними протестами з приводу недоречності цих подружніх обіймів, у яких він стискав свого сусіда по ліжку, видобув з нього якийсь нерозбірливе белькотіння; він прибрав руку, здригнувся всім тілом, наче собака ньюфаундленд після купання, випростався, сів на ліжку і, протерши очі, вирячився на мене так, ніби не міг збагнути, як це я тут опинився; утім, якийсь невиразне усвідомлення того, що він мене уже бачив, жевріло в його погляді. Я тим часом лежав і спокійно розглядав його, більше не відчуваючи ніякого страху і тому вирішивши роздивитись цю чудну істоту якомога краще. Коли Квіквег зробив нарешті якийсь висновок щодо особи свого сусіда і нібито примирився з наявним станом речей, він ураз зіскочив на підлогу і знаками та вигуками дав мені зрозуміти, що, коли я того хочу, згоден одягтися першим і залишити мене на самоті, віддавши кімнату у моє розпорядження. Еге, Квіквеге, подумав я, за таких обставин це просто найвищий ступінь культури. До того ж, щиро кажучи, дикунам взагалі притаманна певна вроджена культура; можна лише подивуватися, які вони делікатні від природи. Я так вихваляю Квіквега тому, що він виявив неабияку ввічливість і навіть люб'язність, тоді як я сам повівся не дуже чемно: лежачи в ліжку, я витріщався на нього, пильно стежачи за процесом його вдягання, бо цього разу цікавість перемогла в мені гарні манери. Адже таку людину, як Квіквег, нечасто доводиться побачити; і він сам, і його поведінка були варті того, щоб за ними уважно поспостерігати.

Він почав свій туалет згори, нап'явши на голову свого бобрового капелюха — слід зауважити, дуже високого, — а потім, все ще без штанів, почав нишпорити по підлозі в пошуках черевиків. Чому він так вчинив — їй-богу, не знаю, але наступної миті він, у бобровому капелюсі і з черевиками в руці, опинився під ліжком, де, як я міг зрозуміти з його уривчастого дихання і натужного крехтання, почав натягати

черевики на ноги, хоча ніякі правила етикету не вимагають, щоб людина взувалася без свідків. Але ж, бачите, Квіквег був істотою в проміжному стані — ні лялечка, ні метелик. Він був окультурений лише настільки, щоб усілякими способами демонструвати своє дикунство. Його освіта ще не була завершена. Він був ще учнем. Якби він уже не був певною мірою цивілізований, то, мабуть, взагалі не став би завдавати собі клопоту взуванням; з іншого боку, якби він не залишався дикуном, йому б не спало на думку взуватися під ліжком. Зрештою він виліз із-під ліжка в капелюсі, який від такої вправи зім'явся і насунувся на самі очі, і з рипінням закульгав по кімнаті; певно, він іще не звик до взуття, а ці черевики з волячої шкіри, вогкі й зморщені, та й пошиті, мабуть, не на замовлення, того нестерпно холодного ранку страшенно давили йому ноги.

Оскільки вікно в нас не було завішене і з будинку напроти через вузький провулок було чудово видно все, що відбувалося в кімнаті, а Квіквег, що походжав у самому капелюсі і черевиках, виглядав досить-таки дивно, я став умовляти його — намагаючись говорити зрозумілою для нього мовою, — щоб він поквапився зі своїм удяганням і насамперед одягнув штани. Він пристав на мої умовляння, а потім почав умиватися. Зранку будь-який християнин умив би обличчя; а Квіквег — диво дивне! — обмежився тим, що обмив водою груди, плечі й руки. Потім він одягнув жилет, узяв зі скрині, що правила за стіл і підставку для вмивальника, шматок твердого мила, умочив його у воду і намилив щоки. Я у захваті чекав, що він витягне звідкілясь свою бритву, але він раптом дістав із кутка за ліжком гарпун, зняв довге дерев'яне руків'я, витяг лезо з чохла, кілька разів провів ним по своїй підошві і, ставши перед уламком дзеркала біля стіни, заходився чи то голити, чи то гарпунувати собі щоки. Ну, Квіквеге, подумав я, ти знайшов чудове застосування для першосортного леза фірми «Роджер»! Потім я вже не дивувався цій операції, бо знав достеменно, з якої високоякісної сталі виготовляють гарпуни і як гостро заточують їхні довгі прямі леза.

Квіквег невдовзі завершив свій туалет і статечною ходою вийшов з кімнати, вбраний у довгий лоцманський бушлат; а в руці, наче маршальський жезл, він тримав свій гарпун, з яким не розлучався ніколи.

РОЗДІЛ 5
СНІДАНОК

Я пішов за ним слідом і, спустившись до буфетної, відповів на глузливу посмішку хазяїна дружнім вітанням. Я не тримав на нього зла, хоч він добряче посміявся з мене минулої ночі.

Але ж посміятися від душі — річ зовсім непогана. Щирий сміх — це справжнє благо, яке, на жаль, доля дарує нам не надто часто. Тому, якщо хтось власною персоною надає іншим привід поглузувати, нехай він не скупиться і не соромиться, нехай залюбки послужить цій справі! Будьте певні — той, у кому є щось смішне, вартий значно більшого, ніж ви гадаєте.

У буфетній на той час зібралося чимало народу; більшість з цих людей прибули вночі, і тому вчора я їх не бачив. То були майже самі китобої: перші, другі й треті помічники капітана, корабельні купори і корабельні ковалі, гарпунери і гребці — засмагли, кремезні чоловіки з кошлатими бородами, неголені, волохаті лобуряки, зранку вдягнені в матроські бушлати замість халатів.

Можна було одразу збагнути, як давно кожен із них покинув палубу свого корабля. Ось у цього молодого здорованя щоки кольором нагадують достиглі на сонці груші і пахнуть, напевно, так само солодко; він не більш як три дні тому повернувся сюди з Індії. А отой, що сидить з ним поруч, не такий засмаглий; це скоріше відтінок червоного дерева. У третього обличчя ще зберегло сліди тропічної засмаги, тільки трохи побляклої — зрозуміло, що минув, не один тиждень, як цей чоловік зійшов на берег. Та хто міг похвалитися таким обличчям, як Квіквег, чия мармиза, помережана різнобарвними смугами, наче західний схил Анд, в одному химерному візерунку представляла всі кліматичні пояси?

— Агов! Їжа готова! — оголосив хазяїн, розчинивши двері, і ми пройшли до сусідньої кімнати снідати.

Дехто гадає, що люди, які багато подорожували, усюди поведуться невимушено і почуваються як удома в будь-якому товаристві. Та це не завжди так. Ледьярд, славетний мандрівник з Нової Англії, і шотландець Мунго Парк — обоє вони двох слів не могли стулити в салонній бесіді. Можливо, подорож по безкрайніх просторах Сибіру в санях, запряжених собаками, — подібної до тієї, яку здійснив Ледьярд, — чи тривалі прогулянки на порожній шлунок і в повній самоті до глибин

чорної Африки, в чому полягали всі досягнення бідолашного Мунго, можливо, такі подвиги не сприяють світським манерам. А втім, світські манери трапляються не так уже й рідко.

Ці міркування викликала така обставина: коли ми сіли за стіл і я приготувався почути захопливі оповіді про китобійний промисел, на мій превеликий подив, ніхто з присутніх не вимовив жодного слова. І навіть більше — у всіх був якийсь знічений вигляд. Так, так! Навколо мене сиділи морські вовки, які у відкритому морі сміливо гарпунили велетенських китів — геть чужих і незнайомих! — і не вагаючись вступали з ними в запеклий бій; а тут вони сиділи за одним столом, люди однієї професії і подібних смаків, і озиралися один на одного так боязко, наче ніколи не переступали порога кошари на Зелених пагорбах. Дивне то було видовище — сором'язливі ведмеді, боязкі вояки-китобої!

Та повернімося до мого Квіквега; він сидів посеред них — і, з примхи долі, навіть на чільному місці, — незворушний і холодний, мов бурулька. Звісно, його манери не можна було назвати бездоганними; навіть найпалкіший із його прихильників не зміг би виправдати присутність гарпуна, який він приніс із собою до столу і який задіяв без найменших вагань, простягаючи його через весь стіл, що було вельми небезпечним для голів оточуючих, щоб загарпунити і притягнути до себе біфштекси. Проте слід зазначити, що все це він робив із спокійною впевненістю, а кожен знає, що в очах більшості впевненість рівноцінна всім світським манерам.

Ми не будемо описувати тут усі інші дивацтва Квіквега, не будемо розповідати про те, як він старанно уникав гарячих булочок і як присвятив усю свою увагу недосмаженим біфштексам. Досить лиш сказати, що, коли сніданок був завершений, він разом з усіма перейшов до буфетної, запалив люльку-томагавк і сидів, не знімаючи капелюха, перетравлюючи їжу і спокійно попихкуючи люлькою; а я пішов на прогулянку.

РОЗДІЛ 6 ВУЛИЦЯ

Якщо я здивувався, побачивши, що така чудна особа, як Квіквег, перебуває в культурному товаристві цивілізованого міста, то подив цей одразу ж зник, коли я вийшов на свою

першу — при світлі ясного дня — прогулянку вулицями Нью-Бедфорда.

У будь-якому великому портовому місті на тих вулицях, що розташовані неподалік від набережної, можна вряди-годи зустріти найчудніших людей з усіх куточків світу. Навіть на Бродвеї і Чеснет-стрит іноді трапляється, що середземно-морські матроси штовхають переляканих американських леді. На Ріджент-стрит інколи можуть забрести індійські і малайські моряки, а в Бомбеї на Аполло-стрит тубільці сахалися від живих янкі. Але Нью-Бедфорд випереджає всіх — і Уотер-стрит, і Уопінг. Останні місця відвідують тільки звичайні моряки; а в Нью-Бедфорді на кожному розі стоять і точать лясні справжні канібали, справжнісінькі дикуни, і в деяких кістки ще вкриті нехрещеною плоттю. Хіба втримаєшся, щоб не витріщитися на них?

Проте, окрім жителів островів Фіджі, Тонгатобу, Ероманго, Паранджі і Брайтджі, окрім диких представників китобійного промислу, що блукають тутешніми вулицями, не впадаючи в око перехожим, ми можемо побачити в Нью-Бедфорді ще більш цікаве і, безперечно, ще більш кумедне видовисько. Щотижня сюди прибувають юрми новачків із Вермонта і Нью-Гемпшира, які прагнуть спробувати свої сили в почесному та славному китобійному ремеслі. Це здебільшого молоді, дужі хлопці, вчорашні лісоруби, яким забаглося проміняти сокиру на китобійний гарпун. Парубки, зелені, мов ті Зелені пагорби, звідки вони приїхали. Інколи здається, що їм кілька годин від народження. Ось, наприклад, той хлопчина, що з поважним виглядом вийшов з-за рогу. На ньому бобровий капелюх, фалди в нього — мов хвіст у ластівки, але він підперезався матроським паском і причепив збоку кортик у піхвах. А он чимчикує ще один, у зюйдвестці, але в бомбазіновому плащі.

Миський джэнджик ніколи не зрівняється з сільським, із стопроцентним денді-селяком, який на косовицю натягає рукавички з оленячої шкіри, щоб уберегти руки від засмаги. Так-от, коли цей сільський джэнджик увіб'є собі в голову, що він мусить показати себе й зробити кар'єру, і вирішить піти на китобійне судно, — треба тільки бачити, як він викаблучується, опинившись у порту! Замовивши собі матроське вбрання, він неодмінно поставить на жилет модні гудзики-дзвіночки та ще й звелить пришити петельки до своїх штанів

із ряднини. Бідолашний сільський дурню! Ці петельки луснуть при першому пориві свіжого вітру, коли тебе разом з усіма твоїми гудзиками та петельками потріпає лютий шторм!

Але не думайте, що це славне місто може похвалитися перед приїжджими лише гарпунерами, канібалами і сільськими простачками. Це зовсім не так. Ні, Нью-Бедфорд — справді дивовижне місце. Якби не ми, китобої, цей клопоть землі і донині лишався б, мабуть, у такому жалюгідному стані, як береги Лабрадору. Навіть тепер за містом, трохи далі від узбережжя, трапляються такі пустельні, голі місця, що аж страшно. Але саме місто чудове; мабуть, у всій Англії немає кращого. Справжня земля єлею; проте, на відміну від Хананської землі, це, окрім усього, іще й земля хліба та вина. Вулицями тут не тече молоко, і навесні їх не замощують яйцями. І все ж більш ніде в Америці не знайдеш таких величних будинків, таких пишних садків і парків, як у Нью-Бедфорді. Звідки вони взялися? Як вони з'явилися тут, на цій колосль злиденній, засипаній вулканічним шлаком землі?

Підіть і роздивіться як слід залізну решітку, кожен прут якої загнутий подібно до гарпуна, роздивіться решітку навколо того високого особняка, і ви знайдете відповідь на своє питання. Так, усі ці ошатні будівлі і розкішні сади прибули сюди з Атлантичного, Індійського і Тихого океанів. Усе це свого часу загарпунили і витягли з морської глибини китобої. Чи міг сам герр Олександр звершити такий подвиг?

Кажуть, батьки в Нью-Бедфорді дають у посаг своїм донькам китів, а племінницям — дельфінів. Їдьте до Нью-Бедфорда, якщо хочете побачити справжнє бучне весілля, бо кажуть, що там у кожній оселі стоять цілі діжки китового лою і щоночі спляють спермацетові свічки заввишки в людський зріст.

Улітку місто потопає в пишній зелені, а око милують довгі золоті алеї.

А в серпні в небесній висоті чудові каштани, наче канделябри, простирають над перехожими довгасті, мов свічки, конуси своїх квіткових бростей. Так усепереможне мистецтво прикрасило весь Нью-Бедфорд барвистими терасами квітників на голих уламках скель, розкиданих тут в останній день творіння.

А жінки Нью-Бедфорда! Вони квітнуть, наче троянди, що їх вони понасаджували своїми тендітними руками. Але тро-

янди квітнуть лише влітку, а ніжні гвоздики на їх личках червоніють цілий рік, мов сонце в небі. Такого цвітіння не знайти більш ніде у світі — хіба що в Селемі, де, як я чув, дихання молодих дівчат наповнене мускусом, і моряки за багато миль від берега за запахом відчувають близькість своїх коханих, наче йдуть до запашних Молук, а не до пуританського піщаного узбережжя.

РОЗДІЛ 7 КАПЛИЦЯ

Там, у Нью-Бедфорді, стоїть Каплиця Китобоїв, і небагато знайдеться суворих моряків, що перед відплиттям до Індійського чи Тихого океану не скористаються з нагоди зайти сюди в неділю. У всякому разі, я зайшов. Повернувшись із першої ранкової прогулянки, я невдовзі знову вийшов на вулицю — тільки для того, щоб піти до каплиці. Ясне, світле і холодне небо затягло туманом, ліпив мокрий сніг. Я щільно закутався у свою кошлату куртку, зшити з тканини, що зветься «ведмежа шкура», і подолав шлях у лютій заметілі. Коли я ввійшов до каплиці, там було небагато людей — лише кілька моряків і матроських жінок та вдів.

Панувала мертва тиша, яку час від часу порушувало завивання хуртовини. Здавалося, наче кожний із мовчазних прочан навмисне всівся осторонь від інших, бо його німотна туга була навечно замкнена в собі. Священик ще не прийшов. Наче німі острови, сиділи ці чоловіки й жінки, втупивши очі в мармурові плити з чорною облямівкою, умуровані в стіну по обидва боки від кафедри. На трьох із них були приблизно такі написи (цитую з пам'яті):

ПАМ'ЯТІ
ДЖОНА ТОЛБОТА,
загиблого у віці вісімнадцяти років
за бортом корабля
поблизу острова Пустки біля берегів Патагонії
1 листопада 1836 року.
Цю плиту спорудила в пам'ять про нього
його сестра

ПАМ'ЯТИ
РОБЕРТА ЛОНГА, ВІЛЛІСА ЕЛЛЕРІ,
НАТАНА КОЛМЕНА, УОЛТЕРА КЕННІ,
СЕТА МЕЙСІ І СЕМЮЕЛА ГЛЕЙГА,
членів екіпажу одного з вельботів
з корабля «Еліза»,
затягнених китом у відкрите море
поблизу Тихоокеанського узбережжя
31 грудня 1839 року.
Цей мармур встановили тут
їхні товариші, що лишилися живими

ПАМ'ЯТИ
ПОКІЙНОГО
КАПІТАНА ЄЗЕКІІЛА ГАРДІ,
убитого на своєму вельботі
кашалотом біля берегів Японії
3 серпня 1833 року.
Цю плиту встановила в пам'ять про нього
його вдова

Я струсив розталі крижинки з капелюха й куртки, сів неподалік від дверей і, роззирнувшись довкола, на свій подив, побачив неподалік від себе Квіквега. Він придивлявся до цієї урочистої обстановки з цікавістю й недовірою. Дикун був єдиним, хто звернув на мене увагу, позаяк він був тут єдиним, хто не вмів читати, і тому не міг зацікавитися написами на стінах.

Не знаю, чи були серед присутніх у каплиці родичі тих моряків, чії імена значилися на плитах; проте нещасні випадки на морі трапляються так часто і у стількох жінок на обличчях, якщо не у вбранні, можна було помітити сліди невтішного горя, що я можу впевнено сказати — там зібралися ті, у чіїх згорьованих серцях при погляді на ці холодні камені знову ятраться давні рани.

О ви, чії померлі близькі лежать під зеленою травою, хто може, стоячи серед квітів, сказати: тут лежить той, кого я любив, — вам незнайомий біль, що мучить ці серця. Скільки болісних просвітів між чорними склепіннями плит, під якими не похований прах! Який розпач у цих безпристрасних написах! Яка мертвотна пустка, яка несподівана зневіра в цих

рядках, що вбивають будь-яку віру і немовби полишають надії на воскресіння тих, хто загинув на незнаних широтах і не спочив у землі. Ці плити мали б стояти у печерах Елефанти, а не тут.

У якому списку зазначені імена наших мерців? Чому існує приказка, що могили німі, адже вони ховають не менше таємниць, ніж Гудвінські піски! Як пояснити, що перед іменем того, хто вчора покинув цей світ, ми ставимо слово, таке важливе і таке оманливе, проте не нагороджуємо таким званням того, хто вирушає до берегів найвіддаленіших Індій нашого світу? Чому страхові компанії виплачують великі суми у випадку смерті безсмертних? У якому вічному, непорушному паралічі, у якому мертвому безнадійному заціпенінні зараз лежить старець Адам, який помер шістдесят століть тому? Як пояснити, що ми тужимо за тими, на кого, згідно з нашими уявленнями, чекає вічна радість? Чому всі живі прагнуть приректи до мовчання все, що померло? Чому найменшої чутки про стукіт у склепі досить для того, щоб нав'язати жах на ціле місто? У всіх цих питаннях є глибокий сенс.

Але віра, мов шакал, живиться біля трупарні, і навіть із цих мертвих вагань витягає вона живильну надію.

Навряд чи слід казати, з яким почуттям я роздивлявся напередодні свого відплиття до Нентакета ці мармурові плити і читав при тьмяному світлі згаслого дня рядки про долю китобоїв, які вирушили в цю подорож раніше від мене. Так, Ізмаїле, можливо, і тебе чекає така сама доля. Та потім мій смуток розвіявся. Адже це не що інше, як приємне запрошення в дорогу, чудова нагода досягти успіху; слово честі, розбитий вельбот нагородить мене безсмертям без підвищення зарплатні. Справді, у китобійному ремеслі смерть — звичайнісінька річ: ти й оком не змигнеш, а тебе за якусь мить турнуть у Вічність. Ну то й що? Гадаю, ми якось хибно розуміємо питання Життя і Смерті. Гадаю, те, що називають моєю тінню тут, на землі, — це і є моя справжня сутність. Гадаю, у своєму погляді на духовні явища ми подібні до устриць, які дивляться на сонце з водної глибини і вважають, що цей каламутний водяний шар — прозоре повітря. Гадаю, моє тіло — це лише осад мого кращого буття. Та нехай хто хоче, той і забирає моє тіло, нехай забирає, адже воно — не я! Тому трічі слава Нентакету, нехай буде проламане дно вельбота і проламаний череп, та душі моєї не зломить і сам Юпітер.

КАФЕДРА ПРОПОВІДНИКА

Я просидів так недовго; а потім до каплиці увійшов якийсь поважний чоловік кремезної статури, і з того, як усі одразу звернули до нього шанобливі погляди, ледве порив снігової заметілі з грюкотом зачинив за ним двері, я не вагаючись вирішив, що цей симпатичний старий — сам священик. І справді, то був отець Мепл, як називали його китобої, серед яких він зажив неабиякої слави. У юні роки він теж був моряком, гарпунером, проте вже багато років тому став служителем церкви. У ті часи, про які я пишу, отець Мепл став на порозі пори своєї старості — тієї здорової старості, що ніби прибирається у квітучу молодість, бо здавалося, що в його зморшках виграють ніжні відблиски нового світанку — так весняна зелень прозирає з-під лютневого снігу.

Жоден, хто знав історію життя отця Мепла, не залишався до нього байдужим; його священницька подоба була якоюсь несподіваною, бо вгадувалося в ній суворе моряцьке минуле. Коли він увійшов, я помітив, що він без парасолі і, звичайно, прибув не в екіпажі; розталій сніг цівками стікав із його парусиногового капелюха, а бахматий, подібний до лоцманського, брезентовий плащ, просотаний водою, гнув його до землі. Утім, капелюх, плащ і калощі були по черзі зняті й розміщені в кутку біля дверей, після чого він у належному вбранні неквапно підійшов до кафедри.

Вона, як і більшість старовинних кафедр, була дуже високою, а позаяк звичайні східці за такої висоти мали простягтися на чималу довжину, загромождаючи і так невелику площу каплиці, архітектор — певно, за порадою отця Мепла — спорудив кафедру без східців, прилаштувавши до неї підвісну драбину на кшталт тієї, якою піднімаються з човна на борт корабля. Дружина одного капітана-китобоя пожертвувала для каплиці два міцних канати з червоної вовни, що тепер правили за бильця цієї драбини, яка, оздоблена різьбленням і пофарбована під червоне дерево, пасувала до загальної обстановки каплиці і тому здавалася цілком доречною та не позбавленою смаку спорудою. Отець Мепл на хвильку пристояв біля підніжжя драбини і, міцно вхопившись обіруч за вовняні кульки на кінцях билець, позирнув нагору, а потім із суто моряцькою й водночас статечною спритністю

зійшов по драбині, перебираючи руками, наче піднімався на грот-щоглу свого корабля.

Поздовжні частини цієї драбини, як у справжнього трапа, були мотузяні, обшиті клейонкою, лише сходинки зроблені з дерева. Я одразу подумав, що це може бути дуже зручним на кораблі, але тут є зайвим. Я ж бо ніяк не чекав, що отець Мепл, піднявшись на кафедру, неквапно повернеться і, перехилившись через борт, почне поволі витягати драбину по одній сходинці, поки вся вона не опиниться нагорі, перетворивши кафедру на малий неприступний Квебек.

Трохи збентежений, якусь мить я розмірковував над тим, що мені довелося побачити. Отця Мепла всі знали як чоловіка великої простоти і святості, тому я не міг запідозрити його в намаганні завоювати такими фокусами дешеvu популярність. Ні, подумав я, тут має бути якийсь потаємний сенс, і навіть більше — якась прихована символіка. Можливо, він хоче показати цим актом фізичної ізоляції, що він на певний час душевно усамітнився, обірвав усі зовнішні зв'язки і світські узи? Справді, для істинно віруючої людини ця кафедра, що є невичерпним джерелом словесного вина і м'яса, — непохитна фортеця, величний Еренбрейтштейн, у стінах якого міститься вічна пожива.

Підвісна драбина була не єдиним дивацтвом, що залишилося від колишнього моряцького життя священика. Поміж мармурових надгробків, розташованих по обидва боки позаду кафедри, на стіні висіла велика картина — самотній корабель, що відважно бореться з бурею, яка жене його на чорні берегові скелі, оперезані сліпучо-білими пінистими хвилями. А в небесах, над миготливими хмарами, над чорною завісою, маячить острівець сонячного світла, і на ньому — обличчя янгола, що дивиться вниз. Це осяйне обличчя кидає на корабель, що хилиться в буремному морі, маленький світлий відблиск, схожий на срібну дощечку, прибуту до палуби «Вікторії» на тому місці, де загинув Нельсон. «О славний корабель! — ніби промовляє цей янгол. — Сміливий, славний корабель, тримайся! Нехай стоїть несхитно твоє відважне стерно. Удалині вже проглядає сонце, хмари розступаються — прозирає безхмарна блакить».

Кафедра теж видавала морський смак, що породив підвісну драбину і це полотно. Оббита спереду панеллю, вона за формою нагадувала крутобокий корабельний ніс, і Біблія ле-

жала на виступі, порізьбленому звивистими візерунками, мов ніс корабля.

Що може бути красномовнішим, ніж це? Адже кафедра проповідника завжди була попереду всього земного і вказувала шлях; кафедра веде світ за собою. Звідти смертні бачать перші ознаки Божого гніву, і ніс корабля бере на себе перший порив буревію.

Звідси линуть до бога бризів і штормів перші благання про попутний вітер. Справді, світ — це корабель, що взяв курс у незнаний простір відкритого океану, а кафедра проповідника — ніс корабля.

РОЗДІЛ 9 ПРОПОВІДЬ

Отець Мепл підвівся і тихо, проте владно звелів своїй пастві, що розбрелася по каплиці, зібратися докупі: «Гей, від лівого борту! Праворуч! Від правого борту — ліворуч! Усередину, усередину!»

У проходах загупали важкі матроські чоботи, тихо зачовгали жіночі черевики, знову запанувала тиша, і погляди звернулися до проповідника.

Якусь мить він стояв нерухомо, потім опустився на коліна в носовій частині своєї кафедри, склав на грудях широкі засмаглі долоні і, звівши догори погляд заплющених очей, почав молитися з таким побожним замилуванням, наче проказував молитву з глибини моря. Після закінчення молитви він урочистим і протяжним голосом, подібним до поховального дзвону затонулого в тумані корабля, став читати гімн, поступово змінюючи інтонацію, і завершив читання на радісній, хвалебній ноті:

Мене поглинув, як могила, кит.
О, темного жаху страшна безодня!
Під сонцем виграє морська блакить,
Мене ж чекає темрява підводна.

Дивився я в пекельну глибину,
Де мук нестерпних і страждань без ліку,
І розпач душу обійняв мою —
Там, грішний, я каратимусь довіку.

В ту мить тяжку я Господа молив,
Я знав, що гріх спокутувати мушу,
І милосердний Бог мене простив —
І визволив з п'ятьми загиблу душу.

На світлому дельфіні плив Господь;
Не осягнути зорові людському
Всю грізну велич сяяння Його —
Мов блискавиця в небі грозовому!

І страх, і радість в серці ожили,
Ту мить я пам'ятатиму до смерті.
Хай славиться Господь мій на віки
У могутті своєму й милосерді!

Майже всі присутні йому підспівували, і гімн розливався, линучи у височінь, навіть заглушивши завивання хуртовини. Потім ненадовго запанувала тиша; проповідник повільно перегортав сторінки Біблії і нарешті, поклавши долоні на розгорнуту книгу, промовив:

— Любі мої брати-матроси! Візьмімо останній вірш першого розділу книги пророка Йони: «І створив Бог великого кита і звелів йому проглинати Йону».

Матроси! Ця книга, що містить всього лише чотири розділи — чотири оповіді, — це тонка нитка, уплетена в канат Святого Письма. Та яких глибин душі досягає глибинний лот Йони! Яким повчальним є для нас приклад цього пророка! Який прекрасний його гімн у череві риби! Як нагадує він хвилі морські, скільки в ньому величі! Ми відчуваємо, як буруни здіймаються над нами, разом із ним ми опускаємося на драглисте дно морське, а навколо, зусібіч, морська трава і зелений мул! Та чого навчає нас книга Йони? Друзі мої, це подвійне повчання; повчання для нас усіх, грішних людей, і повчання для мене, керманича Бога живого. Для нас, грішних людей, це повчання тому, що тут розповідається про гріх, про заблукану душу, про раптово пробуджений страх, швидку покару, каяття, молитву і, нарешті, про спасіння і радість Йони. Так само як в усіх грішників серед людей, гріх сина Амітая був у гордовитому непослуху волі Божій. Зараз не має значення, в чому була ця воля і як він дізнався про неї, — бо він вирішив, що звершити її тяжко. Та пам'ятайте: все, чого чекає від нас Господь, тяжко звершити, і тому він частіше примушує нас, ніж намовляє. І якщо ми скоряємося Господу, ми

повинні щоразу йти проти самих себе; ця непокора самому собі і є найтяжчою в покорі Господу.

Але, взявши на себе гріх непокори, Йона і далі зневажав Господа, бо спробував утекти від Нього. Він гадав, що корабель, збудований людьми, відвезе його в такі краї, де панує не Бог, а капітани земні. Він блукає біля причалів Іуппії і шукає корабель, що йде до Таршиша. У цьому є, слід гадати, особливий смисл, якого досі ніхто не осягнув. За всіма розрахунками, Таршиш — це не що інше, як нинішній Кадіс. Така думка вчених. А де розташований Кадіс, друзі мої? В Іспанії, так далеко від Іуппії, як тільки міг Йона дістатися морем у ті давні часи, коли води Атлантики були незнані людям? Тому що Іуппія, брати мої матроси, це сучасна Яффа, вона розкинулася на східному березі Середземного моря, у Сирії. А Таршиш, або Кадіс, розташований на дві тисячі миль західніше, біля виходу з Гібралтарської протоки. Ви бачите, матроси, що Йона хотів утекти від Господа на край світу. Бідолаха! О, мізерний, негідний чоловічок! Опустивши винуватий погляд, затуливши лице крисами капелюха, він ховається від свого Господа; він блукає біля причалів, як злодій, і квапиться перетнути море. У нього такий збентежений вигляд, що він викриває сам себе; якби за тих часів існувала поліція, Йона лише через свою підозрілу зовнішність був би заарештований, не встигнувши ступити на палубу корабля. Адже зрозуміло, що він злочинець-утікач: при ньому немає ні багажу — ні картонки для капелюха, ні дорожньої валізи, — ні друзів, які б супроводжували його до причалу і побажали йому щасливої дороги. Та ось він нарешті після довгих пошуків знаходить корабель, що йде у Таршиш. Вантажні роботи завершуються; коли він сходить на палубу, щоб поговорити з капітаном, матроси на мить припиняють роботу і шепочуться, що в цього чоловіка лихе око. Йона чує ці слова; та марно він намагається прибрати спокійний і самовпевнений вигляд, марно силкується всміхнутись жалюгідною посмішкою. Моряки несвідомо відчують його провину. Своім звичайним жартівливим і водночас серйозним тоном вони притишено перемовляються: «Слухай, Джеку, він обікрав удову», або «Поглянь, Джо, це двоєженець», чи «По-моєму, Гаррі, це розпусник, що втік із тюрми у старій Гоморрі, а може, убивця із Содом». Один із матросів підбігає до пристані, біля якої пришвартований кора-

бель, і читає наліплена на палі об'яву, у якій пропонується п'ятсот золотих монет за спіймання батьковбивці, а нижче додається опис зовнішності злочинця. Він читає і позирає то на Йону, то на об'яву, а його приятелі з'юрмилися навколо Йони і багатозначно мовчать, ладні враз схопити його. Йона, перелякавшись, тремтить, намагається зібратися на силі, щоб приховати страх, і від цього виглядає ще більшим боягузом. Він не зізнається сам собі, що його в чомусь підозрюють, та це також викликає підозру. І він стоїть там, поки матроси не переконаються, що він не той чоловік, про якого говориться в об'яві, і розступаються, щоб пропустити його вниз, до каюти капітана. «Хто там? — гукає капітан, не підводячи голови від свого столу, за яким він поспіхом дає лад паперам для митниці. — Хто там?» О, як глибоко це безневинне питання ранить душу Йони! Здається, зараз він схопиться з місця і побіжить галасвіта. Та він опановує себе. «Мені треба допливти на цьому кораблі до Таршиша. Чи скоро ви відпливаєте, сер?» До цієї миті капітан, поринувши у свої папери, сидів, не підводячи голову, і не бачив Йони, хоча той стояв перед ним. Але, почувши цей притлумлений голос, він одразу ж втуплює в Йону проникливий погляд. «Ми відпливаємо з припливом», — повільно відповідає він зрештою, продовжуючи пильно дивитися на свого гостя. «А скоріше не можна, сер?» — «І так досить скоро для будь-якого чесного пасажера». Ось тобі ще один удар, Йоно! Але Йона вмить переводить розмову на інше. «Я їду з вами, — каже він. — Ось гроші. Скільки це коштуватиме? Я заплачу відразу». Тут недарма згадується, брати мої матроси, що він «заплатив за переправу» ще до того, як корабель відплив. І на загальному тлі розповіді ця деталь набуває особливого значення.

Цей капітан, друзі мої, був із таких людей, чия проникливість прозирає будь-який злочин, але чия пожадливість викриває лише злочини бідних. У цьому світі, брати мої, Гріх, який може заплатити за проїзд, вільно подорожує без паспорта, тоді як Чеснота, якщо вона не має грошей, буде заарештована біля першої ж застави. Капітан намислив виміряти глибину кишень Йони, перш ніж висловити свою думку про нього. Він запросив з нього потрібну ціну, і Йона погодився. Тепер капітан був певний, що Йона — злодій-утікач; та все ж він вирішив допомогти втікачеві, який торує собі шлях золо-

том. Проте, коли Йона не вагаючись витяг свого гаманця, у капітана виникла підозра. Він кидав кожну монету об стіл, щоб перевірити, чи вона не фальшива. Принаймні це не фальшивомонетник, сказав він собі і вніс Йону до списку пасажирів. «Покажіть мені мою каюту, сер, — звернувся до нього Йона. — Мені треба відпочити». «Атож, вигляд у тебе кепський, — зауважив капітан. — Ось твоя каюта». Йона увійшов до каюти і повернувся, щоб замкнути двері, та в замку не було ключа. А капітан, почувши, як він марно ввтузиться з дверима, стиха засміявся і промимрив щось про тюремні камери, які не замикаються зсередини. Йона, як був, у одежі і вкритий пилюкою, упав на ліжку і побачив, що стеля цієї тісної каюти ледь не торкається його лоба. Тут була страшна задуха. Уже зараз, у цьому тісному закутні, розміщеному нижче ватерлінії, Йона відчув провісницьке передчуття тієї задушливої хвилини, коли кит ув'язнить його в найтіснішій камері свого черева.

Підвісна лампа, пригвинчена до перегородки, ледь погойдуюється; під тягарем останніх мішків корабель похилився в бік пристані, і лампа разом із племінцем тепер висить трохи похило відносно самої каюти; хоча насправді, бездоганно пряма, вона лише виявляла оману і облудність тих рівнів, серед яких вона розхитувалася. Лампа бентежила, лякала Йону; лежачи на ліжку, він стомленими очима обводив каюту, і не було на чому зупинитися стривоженому погляду цього втікача, якому досі щастило. Лукавство лампи навіювало йому дедалі більший жах. Усе було покривлене — підлога, стеля, перегородки. «Отак і сумління моє висить у мені, — стогнав він, — догори рветься його жагуче полум'я, та всі закутки моєї душі покривлені».

Як людина, що після бучного бенкету квапиться зранку до свого ліжка, хоча голова в неї ще йде обертом, а докори сумління вже починають розривати душу сталевими шипами на кшталт тих, що на збруї римського коня, які тим глибше занурюються йому в груди, що дужче він рветься вперед, — подібно до цієї людини, яка у млості скидається в себе на ліжку, благаючи Господа, щоб Він дарував їй забуття, поки триває цей болісний стан, і нарешті серед виру страждань відчуває, як її огортає глибоке заціпеніння, подібно до того, у яке поринає вмираючий від крововтрати, бо хворе сумління — це така сама рана, і кровотечі нічим не можна спинити;

отак і Йона, провівши на своєму ліжку довгі страдницькі години, нарешті під дією цілюшого страждання поринає в зелені води сну.

Та ось настав час припливу; швартові віддані, і корабель, сильно похилившись на один бік, відпливає від пустельного причалу і йде в море, узявши курс на Таршиш. Це був перший в історії корабель контрабандистів, друзі мої. І контрабандним вантажем був Йона. Але море збунтувалося, воно не хоче нести неправедний вантаж. Почався страшний шторм, він от-от розтрощить корабель на друзки. Але тепер, коли боцман кличе всіх нагору, коли ящики, мішки і глеки з гуркотом летять за борт під завивання вітру і людські крики, під тупотіння ніг, від якого двигтить дощана палуба в нього над головою, — серед усього цього несамовитого галасу Йона спить своїм моторошним сном. Він не бачить чорного неба і збуреного моря, не відчуває, як рвуться шпангоути, і не знає, гадки не має, що здалеку, розгинаючи хвилі, за ним наздогін мчить, роззявивши пащу, велетенський кит. Але переляканий шкіпер прибігає до нього і волає: «Чого ти спиш, дурню? Вставай!» Прокинувшись від цього несамовитого крику, Йона підводиться, зашпортуючись і ледве тримаючись на ногах, виходить на палубу і, схопившись за канат, дивиться на море. Та цієї миті величезна хвиля, наче пантера, налітає на нього з-за борту. Хвиля за хвилею вдаряє в корабель, і вода, не знаходячи виходу, з ревом мчить на корму та ніс, і моряки тонуть, хоча корабель ще тримається на плаву. І щоразу, коли блідий місяць показує своє злякане обличчя в глибоких проваллях серед буремного мороку небес, Йона бачить, охоплений жахом, як здійсмається бушприт корабля, щоб одразу ж знову пірнути вниз, назустріч оскаженілій водній стихії.

Страхи роздирають його душу. Хоч як він шулиться, хоч як ховається від обличчя Господнього — тепер він відкритий для всіх поглядів. Матроси помічають його, їхні підозри ростуть, і зрештою, тільки для того, щоб дізнатися правду, покладаючись на Вищий суд, вони вирішують кинути жереб і довідатися, через кого їх спіткало таке лихо. Жереб указав на Йону. Побачивши це, вони з люттю накидаються на нього: «Яке твоє заняття? Звідки ти йдеш, який твій край, із якого ти народу?» Та завважте, матроси, як поводиться Йона тепер. Розлючені моряки лише допитуються, хто він і звідки, але

дістають відповідь не тільки на свої запитання, але й іншу відповідь на запитання, не задане ними, несподівану відповідь, вирвану з грудей Йони твердою рукою Господа.

— Я єврей! — згукує він і по хвилі додає: — Я шаную Господа Бога небес, що створив море і землю.

Ти шануєш його, Йоно? Тепер тобі впору Його жахатися. І Йона, як стояв на місці, так тут і зізнався в усьому, і люди, вислухавши його зізнання, відчули великий страх, та все ж таки переймалися співчуттям до нього. І коли Йона, ще не сміючи благати Господа про милосердя, бо надто добре відав усю глибину власних гріхів, коли бідолашний Йона простогнав до них, щоб вони взяли його і кинули в море — адже він знав, що це через нього їх спіткало таке лихо, — вони жалісливо відвернулися від нього і зробили спроби врятувати корабель іншими способами. Та всі їхні старання були марні. Буревій завивав щодалі сильніше. І тоді, здійнявши одну руку до небес, другу вони мимохіть наклали на Йону.

Погляньте! Ось Йону піднімають, мов якір, і кидають у море; і одразу спокій, наче олія, розпливається по хвилях зі сходу, і море стихає свою лютю, і шторм разом із Йоною лишається далеко за бортом, і морська гладінь оточує корабель. Йона пірнув у дикий безладний вир у такому сум'ятті, що навіть не помітив, як потрапив у роззявлену пащечку; кит стулив щелепи, клацнувши білими зубами, наче незліченними засувами на дверях в'язниці. І тоді Йона помолився Господу Богу своєму з черева кита. Та зверніть увагу на його молитву і запам'ятайте важливе повчання. Хоч який грішний Йона, він не ремствує, не благає пощади. Він відчуває, що ця захлива покара справедлива. Свій порятунок він віддає на розсуд Божий, вдовольнившись тим, що всупереч усім стражданям звертає погляд свій до святого храму Його. А це, брати мої матроси, справжнє, істинне каяття, — те, яке не вимагає прощення, але дякує за покару. І як приємно це було Господу в Йоні, показує його подальше визволення і порятунок від моря і від кита. Брати мої, я не ставлю Йону за приклад, щоб ви наслідували його у гріху, але ставлю його за приклад як вірець каяття. Не грішіть, але, згрішивши, неодмінно покайтеся у гріху, як Йона.

Так говорив проповідник, а тужливе завивання хуртовини, що долидало ззовні, ніби додавало ще більшої сили його

словам, і коли він описував шторм на морі, то здавалося, наче і сам він перебуває у владі шаленої бурі. Його широкі груди надималися, наче від мертвої хвилі, розпростані руки були мов дві ворожі стихії; громовий гуркіт лунав з-під темного чола, а погляд вергав блискавиці — і все це змушувало простодушних слухачів дивитися на нього з незвичним для них почуттям шанобливого остраху. Та ось настала тиша; він знову взявся мовчки гортати сторінки Святого Письма, а потім, склепивши повіки, хвилю стояв непорушно, у безмовній бесіді з Богом і самим собою.

Потім він знову схилився вперед, до своєї пастви, і, схилиючи голову все нижче, з виразом глибокої і мужньої покори вимовив такі слова:

— Брати мої матроси! Лише одну долоню поклав на вас Господь, та обома долонями він тисне на мене. При слабкому вогнику, що дарований мені, я дав вам урок, якого навчає Йона всіх грішників і, таким чином, вас, а ще більше — мене, бо я ще більший грішник, ніж ви. З якою радістю я б зараз спустився з цієї щогли і сів на палубі, де сидите ви, і слухав, як ви слухаєте, щоб хтось із вас читав мені цей другий, ще страшніший урок, якого Йона навчає мене, керманича Бога живого. Як помазаник керманича-пророка, провісника істини, Йона, отримавши наказ від Господа повідомити гірку правду потонулій у скверні Ніневії, але побоявшись налаштувати проти себе жителів цього міста, утік від покладеного на нього Богом обов'язку і спробував сховатися від Господа свого на кораблі в Іуппії. Але Господь — повсюди; і Йона не доплив до Таршиша. Ви пам'ятаєте, Бог у подібі кита наздогнав його і проглинув, кинувши у прірву загібелі, і, стрімко занурюючись у глибину, поніс із собою в «серце моря», де вир затягнув його в тисячомильну безодню, «і водорість голову його повила», і весь мінливий світ страждань котив над ним свої хвилі. Але й звідти, з безодні, куди не досягає лот, «з нутра пекельного», коли кит уже опустився на дно океану, — і звідти Бог почув голос пророка, що розкався у водній глибині. І тоді Господь звернувся до кита, і з тремтливої, холодної морської п'тьми кит помчав до теплого, ласкавого сонця, до всіх чудес земного світу і «виблював Йону на сушу»; і тоді слово Боже пролунало знову, і Йона, поранений, побитий, та все ще чуючи у вухах своїх, наче у двох морських мушлях,

громовий хорал океану, — виконав наказ Усемогутнього. Який то був наказ, брати мої? Провіщати Істину перед обличчям Неправди! Ось, друзі мої, у чому полягає друге повчання, і лихо тому керманичу Бога живого, який ним знехтує. Лихо тому, хто відвертає цей світ від обов'язку перед Богом! Лихо тому, хто ллє олію на хвилі, коли Бог звелів бути шторму! Лихо тому, хто хоче догоджати, а не карати! Лихо тому, для кого світська слава дорожча від чесноти! Лихо тому, хто тікає від неслави в цьому світі! Лихо тому, хто тікає від правди, навіть якщо у неправді порятунок! Так, лихо тому, хто, як казав великий Павло, повчаючи інших, сам лишається негідним!

Він похилив голову і на мить наче поринув у роздуми; потім, знов повернувши до нас обличчя, осяяне світлою радістю, вигукнув у припливі божественного натхнення:

— О брати мої матроси! Праворуч по борту з усяким горем іде вічне блаженство, і здійснюється воно тим вище, що глибше вниз сягає глибина горя. Так висота грот-щогли переважає глибину кильсона. Блаженство, спрямоване в небесну височинь і в бездонну глибину душі, блаженство того, хто несхитно стоїть проти гордих богів і можновладців світу цього. Блаженство того, чиї дужі руки підтримують його, коли корабель цього підступного, облудного світу йде на дно в нього під ногами. Блаженство того, хто не поступиться і дещицею правди, але буде бороти, нищити, палити гріх, навіть прихований під мантиями сенаторів і суддів. Блаженство, високе, як брамсель, блаженство того, хто не визнає ні закону, ні пана, окрім свого Господа Бога, і в кого одна батьківщина — Царство Небесне. Блаженство того, кого всі хвилі буремного океану людського не можуть змити з цього надійного Корабля Століть. Вічне блаженство і радість — ось доля того, хто зможе сказати при останньому подиху: «Отче мій (якого я знаю здебільшого за ударами), смертний чи безсмертний, я помираю. Я прагнув належати Тобі більше, ніж цьому світові чи самому собі. Та все це байдуже. Я залишаю вічність Тобі, бо що таке людина, щоб їй пережити свого Господа?»

Більш він не сказав нічого, тільки повільним порухом благословив паству, затулив обличчя долонями і стояв, не піднімаючись із колін, поки всі не розійшлися і не лишили його на самоті.

РОЗДІЛ 10
ЩИРИЙ ДРУГ

Повернувшись із каплиці до готелю «Китовий фонтан», я побачив там самого Квіквега, який пішов із каплиці перед благословенням. Він сидів на ослоні біля вогнища, поставивши ноги на решітку, і тримав в одній руці коло самих очей свого малого чорного божка, втупившись йому в обличчя та обережно проводячи лезом ножа по його носі, й мугикав якусь свою поганську пісеньку.

Побачивши мене, він відклав свого ідола убік і одразу ж, ступивши до столу, взяв звідти грубу книгу, яку прилаштував у себе на колінах, і заходився лічити в ній сторінки; щоразу, налічивши півсотні, він на мить спинявся, спантелчено озирався довкола, уривчасто й протяжно свистів і починав лічити наступну півсотню, знову починаючи лічбу з самого початку, наче не вмів рахувати більше ніж до п'ятдесяти; і все його зачудування кількістю сторінок у книзі було викликане лише тим, що їх тут стільки разів по півсотні.

Я стежив за ним з неабиякою цікавістю. Попри те що він був дикуном і його обличчя — принаймні на мій погляд — було спотворене татуванням, у його подобі все ж було щось привабливе. Душі не сховаєш. Мені здавалося, що під цими страшними рубцями видніють ознаки щирого, чесного серця; а в його великих глибоких очах, жагуче-чорних і сміливих, прозирала душевна сила, що не відступить і перед легіоном чортів.

Та окрім цього, у поставі цього язичника було щось таке величне, чого не могла спотворити навіть його незграбна манера поводитись. Він виглядав як людина, яка ніколи ні перед ким не плазувала. Чи тому, що голова в нього була поголена і високе чоло здавалося ще більш опуклим та об'ємним — цього я сказати не можу, — та, звісно ж, як на френолога, в нього був бездоганний череп. Це може видатися смішним, але мені його голова нагадала голову генерала Вашингтона на відомому погрудді. У Квіквега був такий самий видовжений, правильної форми схил над бровами, що помалу відступав назад; а брови так само виступали вперед, наче два миси, густо порослі лісом. Квіквег наче був канібальським різновидом Джорджа Вашингтона.

Поки я так пильно розглядав його, водночас удаючи, ніби дивлюся у вікно, за яким шаленіла хуртовина, він не звертав на мене ані найменшої уваги, навіть жодного разу не позирнув у мій бік, — так він був захоплений підрахунком сторінок у своїй чудній книзі. Але я пам'ятав, як дружньо ми з ним провели минулу ніч і як ніжно обіймала мене його рука, коли я прокинувся, і тому така байдужість здалася мені дивною. Утім, дикуни — взагалі дивні створіння, і часом важко буває зрозуміти, як із ними слід поводитись. Спершу вони навіюють вам страх, а їхня спокійна простота і незворушність здається вам сократівською мудрістю.

До речі, я помітив, що Квіквег майже не вступав у розмову з іншими мешканцями готелю. Він не робив спроб заприятелювати з ними, наче не мав жодного бажання знайти нових друзів. Усе це видалося мені дуже незвичайним; але, трохи поміркувавши, я дійшов висновку, що в цьому є якась духовна велич. Переді мною була людина, що опинилася за тисячі миль від рідної домівки, подолала довгий шлях навкруги мису Горн — бо іншого шляху звідти немає, — була такою самотньою серед чужих для неї людей, наче потрапила на Юпітер; і, попри все це, він поводить ся украй невимушено, зберігає абсолютну незворушність, не має потреби в чиемусь товаристві і завжди лишається самим собою. Йї-право, така поведінка вказує на справжнього філософа, хоч він, звісно, ніколи не чув про філософію. Та, мабуть, ми, смертні, можемо бути справжніми філософами тільки тоді, коли не прагнемо цього свідомо. Коли я чую, що хтось називає себе філософом, я одразу вирішую, що він, подібно до якогось старенького, «вавку в голові має».

Окрім нас, у кімнаті не було нікогосінько. Вогонь у каміні ледь блимав, уже проминувши ту стадію, коли своїми першими спалахами обігрів кімнату, і тепер жеврів лише для того, щоб дати поживу задуманим очам; а за вікном юрмилися вечірні примари, і тіні зазирали до кімнати, де ми сиділи удвох у мовчазній самоті; завивання хуртовини то урочисто гучнішало, то стихало за стіною; і в моїй душі прокинулися дивні почуття. Щось наче розтануло в мені. Я відчув, що мое озлоблене серце і жорстка рука вже не ворогують із цим вовчим світом. Його втихомирив цей дикун-миротворець. Ось він сидить тут переді мною, і його незворушний спокій свідчить про вдачу, якій незнайома ні облуда цивілізації, ні ввіч-

лива брехня. Звісно, він дикун, та ще й навдивовижу потворний, але я відчував у ньому якусь загадкову принаду. Мене принаджувало, наче сильний магніт, саме те, що відштовхнуло б будь-кого іншого. Ну ж бо, спробую заприятелювати з язичником, подумав я, коли християнські чесноти виявляються лише бездушною машкарою гречності. Я підсунув до нього свого ослінчика і почав робити дружні знаки, водночас намагаючись зав'язати розмову. Спочатку він не зважав на мої спроби, та після того як я згадав про його нічну люб'язність, він сам спитав мене, чи ми й сьогодні спатимемо разом. Я відповів ствердно, і мені здалося, що його це потішило, може, навіть трохи полестило йому.

Потім ми почали разом гортати ту грубу книжку, і я спробував пояснити йому мету друкарства і розглумачити зміст кількох малюнків, що були там уміщені. У такий спосіб я збудив його цікавість, і невдовзі ми вже залюбки бесідували про всі ті дивовижні речі, на які можна натрапити в цьому славному місті. Потім я запропонував: «Покуримо?» — і він витяг свій кисет і томагавк і уклінно дав мені затягнутись. І отак ми з ним сиділи, по черзі затягуючись його дикунською люлькою і неквапно передаючи її один одному. Якщо доти в грудях мого язичника ще лишався лід байдужості, то тепер теплий вогник нашої люльки розтопив його, і ми стали щирими друзями. Він відчув до мене таку ж природну, сердечну приязнь, як я — до нього. І коли ми покурили, він притис свій лоб до мого, міцно обняв мене за попереk і сказав, що віднині ми з ним повінчані, — маючи на увазі під цим звичним у його країні висловом, що тепер ми з ним друзі-нерозлийвода і що він готовий умерти за мене, якщо в тому буде потреба. У моєму співвітчизнику такий раптовий спалах приязні здавався б надто підозріливим, але до простодушного дикуну не можна підходити із звичними вимірами.

Ми повечеряли, знову трохи поговорили, викурили ще одну люльку і разом пішли до нашої кімнати. Тут він подарував мені новозеландську сушену голову, а ще, взявши свій здоровенний кисет, понишпорив у тютюні, витяг звідти близько тридцяти доларів срібняками, виклав їх на стіл і, розділивши на дві рівні купки, посунув одну з них до мене і сказав, що це — мені. Я почав був відмовлятись, але він і чути про це не схотів — просто взяв і висипав гроші мені до кишені; тож я їх там і лишив.

Потім він почав готуватися до своєї вечірньої молитви, дістав божка і відхилив паперовий екран. З деяких ознак я зрозумів, що йому дуже хотілося б, аби я взяв участь у цій церемонії; але я трохи вагався, чи варто мені погодитися, якщо він мене запросить, чи ні. Я добropорядний християнин, народжений і вихований у лоні святої пресвітеріанської церкви. То як я могу приєднатися до цього дикун-ідолопоклонника і разом з ним вклонитися якомусь дерев'яному боввану? А втім, що значить — вклонитися? Чи ти гадаєш, Ізмаїле, що милосердний бог неба і землі — а отже, і язичників, і всіх інших — приревнує тебе до жалюгідного уламка чорного дерева? Такого не може бути! І що це значить — вклонитися Богу? Виконувати його волю, еге ж? А в чому полягає Божа воля? У тому, щоб я поводився з ближнім своїм так, як я хотів би, щоб він поводився зі мною, — ось у чому воля Божа! Квіквег — мій ближній. Чого б я хотів від Квіквега? Звісно, я б хотів, щоб він прийняв моє пресвітеріанське поклоніння Богу. Отже, тоді я мушу прийняти його поклоніння, ergo¹ — мушу стати ідолопоклонником. Тому я підпалив ошурки, допоміг установити бідного безневинного бовванчика, разом з Квіквегом пригощав його підгорілою галетою, раз чи два вклонився йому, поцілував його в ніс, і тільки після цього ми роздяглися і лягли в ліжку, кожен у ладу зі своїм сумлінням і з усім світом. Та перед тим як заснути, ми ще трохи поговорили.

Не знаю, як це пояснити, але немає іншого такого місця для щирої бесіди, як спільне ліжка. Кажуть, чоловік із дружиною відкривають тут одне одному найпотаємніші глибини своєї душі, а літне подружжя, буває, до ранку лежить і розмовляє про давно минулі часи. Отак і ми з Квіквегом лежали в медовий місяць наших душ — дружня, любляча пара.

РОЗДІЛ 11 НІЧНА СОРОЧКА

Так ми лежали в ліжку, то розмовляючи, то ненадовго поринаючи в сон, і почувалися так невимушено і так подружньому вільно, що Квіквег навіть час від часу простягав

---

¹ Отже (*лат.*).

свої засмагли татуйовані ноги поверх моїх; та зрештою наша щира бесіда геть розвіяла останні сліди дрімоти, і ми ладні були встати, хоч іще не розвиднилося і до ранку було дуже далеко.

Сон пішов від нас, ми втомилися лежати і за деякий час уже сиділи, щільно загорнувшись у ковдру, прихилившись до дерев'яної спинки ліжка і стуливши наші чотири коліна, над якими звисали два наші носи — ніби в колінних чашечках у нас, як у пательнях, лежало розпечене вугілля. Нам було дуже добре й затишно, тим паче що надворі стояв мороз, і не лише надворі, але й у кімнаті, адже камін не розпалювали. Я кажу «тим паче», бо теплом можна досхочу натішитися лише тоді, коли якась невелика частина вашого тіла лишається на холоді, бо ніщо в нашому світі не може існувати без своєї протилежності. Ніщо не існує саме по собі. Якщо ви втішаєте себе думкою, що вам дуже добре й зручно — усьому вашому тілу, від маківки до п'ят, до того ж іще й дуже давно, — це значить, що вам уже не добре і не зручно. Та якщо у вас, як от у нас із Квіквегом, коли ми сиділи в ліжку, закоцюбне кінчик носа чи тім'я, тоді ви відчуваєте незрівнянне блаженство загального тепла. Виходячи з цих міркувань, у кімнаті, де ви спите, ніколи не слід розпалювати каміна; тепла спальня — це одна з неприємностей розкішного життя, від яких потерпають багатії. Адже найвища втіха полягає в тому, щоб не мати між собою і своїм тілом, з одного боку, і холодом зовнішнього світу — з другого, нічого, крім вовняної ковдри. Тоді ви лежите, наче самотній теплий вогник у серцевині арктичного кристала.

Ми сиділи так досить довго, підібгавши коліна, коли я раптом вирішив, що час уже розплющити очі. Річ у тім, що в ліжку — вдень, вночі, сплю я чи не сплю, — я маю звичку тримати очі заплющеними, щоб якомога повніше відчуті втіху від перебування під ковдрою. Адже людина може повною мірою досягнути власне «я» лише тоді, коли очі в неї заплющені, наче рідна стихія нашого єства — п'ятьма, а не світло, яке вабить нашу земну оболонку. І ось, розплющивши очі, я із створеної мною затишної темряви перейшов у силоміць нав'язаний мені ззовні безжальний морок глухої ночі — зміна надто різка і навіть болісна. Тому я не став заперечувати, коли Квіквег натякнув, що можна було б запалити світло, коли вже ми все одно не спимо; до того ж йому кортить

спокійно зтягнутися своїм томагавком. Треба сказати, минулої ночі я рішуче поставав проти куріння в ліжку; але любов, що зароджується між людьми, пом'якшує найтвердіші переконання. Тепер я широко втішався з того, що Квіквег курить біля мене, і навіть у ліжку, — бо в нього тоді був такий безтурботний, розслаблений, затишний вигляд. Я більше не відчував безглузлого страху щодо хазяйського страхового поліса. Я лише радів від усього серця, що поділяю ковдру і люльку із справжнім другом. Накинувши на плечі теплі бушлати, ми передавали один одному запалений томагавк, аж поки над нами не зросла, погойдуючись у повітрі, синя димова завіса.

Може, це мірне погойдування змусило дикуна полинути думками десь далеко, до рідних берегів, — не знаю; але він раптом заговорив про свій острів, а мені дуже кортіло почути його історію, і тому я став наполегливо просити, щоб він розказував далі. Він залюбки вдовольнив моє прохання. І хоча в той час я вельми невиразно розумів смисл багатьох його висловів, подальші відкриття, зроблені мною під час близького знайомства з його безладною манерою говорити, тепер дають мені змогу навести цю історію такою, якою її пропоную тут у скороченому вигляді.

РОЗДІЛ 12

БІОГРАФІЧНИЙ НАРИС

Квіквег був тубільцем з острова Роковоко, що лежить далеко на південному заході. Цього острова немає на карті — справжні місця ніколи не позначаються на картах.

Навіть коли він був ще пущівірінком-дикунчатком і вільно гасав серед лісових хащ у солом'яній спідничці, яку тяглися пожувати кози, що юрмилися навколо нього, наче навколо зеленого деревця, — навіть тоді Квіквег у глибині своєї славолюбної душі відчував палке бажання роздивитися християнський світ зблизька, не обмежуючись спогляданням двох чи трьох заїжджих китобоїв. Його батько був старійшиною, місцевим правителем, дядько — головним жерцем, а по материній лінії він міг похвалитися кількома тітоньками — дружинами славних воїнів. Отже, в його жилах текла кров вищого гатунку — справжня королівська кров, хоча, боюся,

дещо зіпсута канібальськими звичками, яким він вільно слідував у свої веселі юнацькі роки.

Одного разу до затоки його батька зайшов корабель із Сег-Харбора, і Квіквег почав просити, щоб його взяли до християнської землі. Проте на судні не було вільних вакансій, і йому відмовили; навіть королівський вплив його батька не допоміг. Але Квіквег дав собі клятву. Він один поплив на човні до далекої протоки, через яку, наскільки йому було відомо, корабель мав пропливати на шляху з острова. З одного боку затоки тягся кораловий риф, з другого — низький мис, рясно порослий манговими деревами, що здіймалися не лише із землі, але й із прибережної води. У цих заростях він припнув свого човна, повернувши його носом до моря, і всівся на кормі, тримаючи в опущеній руці весло; коли корабель поволі проходив повз нього, він блискавично метнувся йому назустріч, підгріб до борту, одним ударом ноги перевернув і втопив човна, видерся вгору на руслінь і, розпроставшись крижем на палубі, вчепився обіруч у кільце рима й поклявся, що не розтисне рук, навіть якщо його розрубають на шматки.

Даремно капітан погрожував викинути його за борт, даремно вимагував сокирою над його оголеними руками — Квіквег був королівським сином, і Квіквег лишався несхитним. Врешті-решт, вражений його відчайдушною сміливістю і таким палким бажанням відвідати християнський світ, капітан перестав гніватись і сказав Квіквегу, що той може залишитись і влаштуватись якнайзручніше. Та цей шляхетний юний дикун — принц Уельський Південних морів — не побачив навіть капітанської каюти. Його поселили в кубрику з матросами, і він став китобоєм. Подібно до царя Петра, що залюбки теслював у чужоземних доках, Квіквег не цурався чорної роботи, якщо тільки вона давала йому можливість наставити на розум своїм забобонних співвітчизників. Він зізнався мені, що в глибині душі прагнув здобути серед християн знання, які можуть зробити його народ щасливішим і, окрім того, кращим, ніж він був досі. Та, на жаль, життя серед китобоїв невдовзі переконало його, що християни теж можуть бути нещасливими і лихими; набагато більш нещасливими і лихими, ніж будь-який язичник, підданий його батька. Коли він побачив, як поводитися матроси в старому Сег-Харборі, а потім побачив, на що вони витрачають гроші

в Нентакеті, бідолашний Квіквег покинув свій задум. Зло живе в цьому світі під будь-яким меридіаном, сказав він собі, тож краще я помру язичником.

Отак і вийшло, що він, ревний ідолопоклонник у душі, жив серед християн, вдягався так само, як вони, і вчився розмовляти їхньою так званою мовою. Цим і пояснюються всі його дивацтва, хоча він покинув рідну домівку вже давно.

Я дуже делікатно поцікавився, чи не збирається він повернутися додому і посісти престол, оскільки його старого батька, що вже давно, як він чув, став слабким і немічним, тепер уже — звісно — немає на світі. Він відповів, що ні, поки що не збирається; і додав, що боїться, чи не зробило його християнство — вірніше, християни — не гідним чистого, благородного батьківського престолу, на якому до нього сиділи тридцять язичницьких королів. Та колись, сказав Квіквег, він ще повернеться — коли відчує, що очистився від скверни. А поки що він хоче здійснити мрію своєї юності і пройти всі чотири океани вздовж та впоперек. Його навчили вправлятися з гарпуном, і тепер ця гостра зброя заміняє йому скіпетр.

Я спитав, що він збирається робити найближчим часом. Він відповів, що хотів би знову вирушити у плавання на своїй колишній посаді. Тоді я сповістив його, що теж хочу потрапити на китобійне судно, а для цього збираюся поїхати в Нентакет — порт, де для китобоя-початківця і шукача пригод відкривається безліч можливостей. Він одразу ж вирішив, що поїде на острів разом зі мною, найметься на той самий корабель, буде зі мною в одній вахті, на одному вельботі, за одним столом — одне слово, поділить зі мною всі знегоди та радості, щоб ми могли, міцно взявшись за руки, сповна скуштувати всього, що пошле нам доля і в Старому, і в Новому Світі. Я радо пристав на таку пропозицію, бо, окрім тої приязні, яку я тепер відчував до нього, мене підтримувала ще й думка, що Квіквег — досвідчений гарпунер і тому буде цінним товаришем у плаванні для такого новачка, як я, геть не знайомого з таємницями китобійного ремесла, хоч і знайомого з морем, наскільки це є можливим для моряка з торгового флоту.

Завершивши свою розповідь і востаннє затагнувшись, Квіквег обійняв мене і притулив лоб до мого лоба; після цього ми задмухнули свічку і за мить уже спали, розкинувшись по різні боки ліжка.

ТАЧКА

Зранку наступного дня, в понеділок, продавши одному перукареві сушену голову як болванку для перук, я оплатив свій рахунок і рахунок свого друга — проте скористався для цього грошима друга. Наш глумливий хазяїн, а разом з ним і всі мешканці відверто глузували з тої раптової дружби, що виникла між мною і Квіквегом; адже всі вигадки і побрехеньки Пітера Коффіна свого часу неабияк налякали мене і налаштували проти цього чоловіка, із яким я тепер заприязнився.

Ми позичили в когось тачку і, навантаживши на неї своє манаття, а саме — мою пошарпану валізу, парусиновий мішок і складане ліжко Квіквега, вирушили до причалу, звідки відпливав «Моховик» — невеликий нентакетський пакетбот. Ми простували вулицями, а перехожі здивовано витріщалися на нас, і не так на Квіквега — бо до канібалів у цьому місті вже призвичаїлись, — як на нас обох, дивуючись нашій близькості. Але ми не звертали на це уваги, ми крокували вперед, по черзі штовхали тачку і час від часу спинялися, щоб Квіквег міг поправити чохол на лезах свого гарпуна. Я спитав, нащо він на суші обтяжує себе такою незручною ношею — хіба ж на будь-якому китобійному судні немає своїх гарпунів? Він відповів, що я, звісно, маю рацію, але він дуже цінує свій гарпун, бо лезо в нього із гартованої криці, випробуване в багатьох смертних сутичках і знайоме з китовим серцем. Іншими словами, Квіквег, мов ті жінці й косарі, що виходять на сільську луку, озброївшись власним знаряддям, хоч вони й не зобов'язані їх приносити, із якихось власних міркувань полюбляв власний гарпун.

Відібравши в мене руків'я тачки, він розповів мені кумедну історію про те, як побачив тачку вперше. Це сталося в Сег-Харборі. Господарі корабля дали йому тачку, щоб він відвіз на ній до матроського пансіону свою важку скриню. Щоб не показати, наче він нічого не тямить у цій справі — а він і справді гадки не мав, як поводитися з таким знаряддям, — Квіквег звалив на тачку свою скриню, міцно її прив'язав, а потім завдав усю цю споруду собі на плечі і так рушив по пристані.

— Ну, Квіквегу, — сказав я, — такі прості речі треба знати! З тебе ж, певно, люди сміялися?

Тоді він розповів мені ще одну історію. На його рідному острові Роковоко тубільці під час весільних бенкетів вичавлюють солодкий сік молодих кокосів у велику розфарбовану чашу з видовбаного гарбуза, подібну до тієї, у якій варять пунш, і цей гарбуз завжди є головною окрасою в центрі великої циновки, де розставляють страви. Одного разу до Роковоко прибув великий торговий корабель, і капітан — на загальну думку, гідний поваги й вельми шляхетний джентльмен, принаймні як для морського капітана — дістав запрошення на бенкет з приводу весілля юної сестрички Квіквега — красуні-королівни, якій щойно виповнилося десять років. Отож, коли всі гості зібралися у бамбуковій хижці нареченої, цей капітан увійшов і зайняв призначене йому місце просто напроти гарбуза, між головним жерцем і його королівською величністю — батьком Квіквега. Прочитали молитву — бо в цих людей, достоту як у нас, є свої молитви, тільки Квіквег казав мені, що вони не дивляться під час молитви вниз, у свої тарілки, як то ведеться у нас, а по-качичному задирають голову догори, до великого Дарувальника всіх щедрот, — отож, прочитали молитву, і тоді головний жрець розпочав бенкет особливим давнім обрядом — умочив у гарбуза свої благословенні і благословляючі пальці, після чого освячений трунок мав піти по колу. Проте капітан, що сидів напроти жерця, побачив це і, вирішивши, наче йому, капітану великого корабля, неодмінно мають віддати почесну перевагу перед якимось острівним королем, а тим паче в домі цього короля, — капітан спокійнісінько сполоснув пальці у пуншевій чаші, певно, вважаючи, що її поставили саме для миття рук. «І що ти на це скажеш? — мовив Квіквег. — Гадаєш, наші люди не сміялися?»

Нарешті, заплативши за проїзд і влаштувавши свій багаж, ми ступили на борт пакетбота. Підняли вітрила, і ми рушили вниз по ріці Акушнет. Праворуч здіймалися тераси нью-бедфордських вулиць, виблискуючи замерзлими вітами дерев у крижаному прозорому повітрі. На набережних громадилися високі купи бочок, а поруч безмовно вишикувалися поставлені на якір китобійні кораблі, що пройшли весь світ і врешті-решт повернулися до тихої плавби; але з інших палуб уже долинав дзвін теслярських та бондарських інструментів,

співзвучне гудіння горнів і вогнищ, на яких розтоплювали смолу, — усі ці звуки сповіщали про нові подорожі, про те, що завершення одного довгого, небезпечного шляху є лише початком другого, завершення другого — початком третього, і так без кінця й краю, на віки вічні. О нескінченна, нестерпна марнота земного буття!

У міру того як ми віддалялися від берега, холодний вітер дужчав, і малий «Моховик» став збурювати носом пінні бурони, наче лошатко. Як жадібно я вдихав цей вітер мандрів! З якою зневагою квапився відвернутися від усіх земних портів, від цієї сходженої та з'їждженої тверді, вкритої незліченними слідами рабських підшов і підков, щоб милуватися красою моря, чия гладінь не зберігає слідів.

Квіквег теж втішався бризками пінного водограю. Його темні ніздрі роздувалися, рівні гострі зуби вишкірилися. Ми мчали вперед і вперед. Вирвавшись у відкрите море, «Моховик» низько схилився перед поривом вітру, на бігу зарившись носом у хвилю, наче раб, що вклоняється султану. Схилившись, ми мчали кудись убік, і напнуті снасті дзвеніли, мов дроти, а дві високі шогли згиналися, наче осока під вітром. Стоячи біля бушприта, що пірнав униз, ми захопилися цим вражаючим видовищем і не одразу помітили глузливі погляди, які кидали на нас пасажирки — юрма сухопутних роззяв, здивованих тим, що двоє людей можуть так дружити, наче біла людина — не такий самий негр, тільки побілений. Серед них було кілька бовдурів, таких необтесаних і зелених, наче їх шойно виламали з непролазної діброви. Квіквег схопив одного з цих лобуряк, що викаблучувався в нього за спиною, і я вже ладний був подумати, що тут бідолашному дурникові й кінець. Відкинувши гарпуна, кремезний дикун схопив хлопця за барки, з дивовижною силою та спритністю підкинув його в повітря, давши йому копняка, змусив прокрутити подвійне сальто, після чого засапаний хлопець, цілий і неущокоджений, приземлився на ноги, а Квіквег повернувся до нього спиною, запалив свою люльку-томагак і дав мені зятягнутись.

— Капітане! Капітане! — заволав цей йолоп, підбігши до поважного капітана корабля. — Бачили, що цей диявол виробляє?

— Гей ви, сер, — гримнув капітан, сухорлявий і високий, наче паля корабельного шпангоута. Він з поважним виглядом

підступив до Квіквега і мовив: — Що це ви в біса робите? Ви що, не розумієте, що могли вбити людину?

— Що він казати? — лагідно звернувся до мене Квіквег.

— Він каже: твій ледь не вбивати та людина, — і я вказав на хлопця, що все ще трусився неподалік.

— Мій вбивати? — вигукнув Квіквег, і його татуйоване обличчя пересмикнула судома нелюдського презирства. — Ха! Така мала риба! Квіквег не вбивати мала риба. Квіквег вбивати великий кит!

— Чуєш, ти! — заревів капітан. — Я тебе самого буду вбивати, чортів людожер, як ти ще колись викинеш таку штуку в мене на кораблі! Начувайся!

Проте сталося так, що цієї миті сам капітан мусив стерегтися. Шалений порив вітру, налетівши на вітрило, обірвав шкот, і величезна колода гикнула загойдалася над палубою від борту до борту, охоплюючи у своєму польоті кормову частину палуби. Важкий гик збив за борт бідолашного хлопця, з яким Квіквег повівся так нечемно, і всі вже нетямалися з жаху; будь-яка спроба спинити чи затримати колоду здавалася просто божевіллям. Колода за якусь мить пролітала зліва направо й назад і, здавалося, ще трохи — і розлетиться на друзки. Ніхто нічого не робив, та тут начебто нічого й не можна було вдіяти; всі, хто був на палубі, стовпилися на носі і, закликаючи там, стежили за гиком, наче то була щелепа оскраженілого кита. Але Квіквег посеред загальної паніки хутко став на карачки, прослизнув під колодою, зачепив кінець за фальшборт і, згорнувши його у вигляді ласо, накинув на гик, що пролітав у нього над головою, шарпнув його щосили... і колода була в полоні, а всі — у безпеці. Пакетбот розвернули за вітром, матроси кинулися відв'язувати кормову шлюпку, але Квіквег, оголений до пояса, стрибнув за борт і пірнув, промайнувши в повітрі довгою дугою. Хвилини зо три він плив по-собачому, викидаючи перед собою довгі руки і здіймаючи над водою то одне, то друге мускулясте плече. Я замилувався цим гарним, дужим чоловіком; але того, кого він рятував, не було видно. Хлопець уже зник під водою. Тоді Квіквег, виструнчившись, вихопився з води, миттю роззирнувся довкола і, мабуть, щось збагнувши, пірнув і зник у воді. За кілька хвилин він знову виринув, так само викидаючи одну руку вперед, а другою тягнучи за собою безживне тіло. Невдовзі їх підбрала шлюпка. Бідолашний дурник був порято-

ваний. Усі члени екіпажу одностайно заявили, що Квіквег — чудовий хлопець; капітан попросив у нього вибачення. Відтоді я пристав до Квіквега, наче мушля до корабельної обшивки, і не розлучався з ним до тієї миті, поки він, пірнувши востаннє, не зник під водою довіку.

Він був прекрасним у своєму героїчному широсерді. Мабуть, він і не підозрював, що заслуговує медалі від якого-небудь благодійного товариства спасіння на водах. Він лише попросив води — прісної води, — щоб змити з тіла морську сіль, а потім, обмившись і перевдягшись у сухе, запалив свою люльку і стояв собі та покурював, прихилившись до борту і дружньо дивлячись на людей, наче промовляв сам до себе: «На всіх меридіанах цього світу життя тримається на взаємовиручці і дружбі. І ми, канібали, мусимо допомагати християнам».

РОЗДІЛ 14

НЕНТАКЕТ

Дорогою з нами не траплялося більше нічого такого, про що варто згадувати; і ось ми при погожому вітрі прибули до Нентакета.

Нентакет! Розгорніть карту і знайдіть його. Бачите? Він притулився в затишному куточку; він лежить осторонь, далеко від широкого світу, ще самотніший, ніж Едістонський маяк. Погляньте — це ж усього-на-всього малий горбик, жменька піску, смужка берега, за яким немає справжньої суші. Піску тут стільки, що його і за двадцять років не витратити замість промокального паперу. Місцеві байкарі розкажуть вам, що тут навіть трава не росте сама по собі — доводиться її саджати; що сюди завозять реп'яхи з Канади, а якщо треба заліпити шпарину в бочці з китовим лоєм, то за чопом вирушають у море; що над кожною дерев'яною трісочкою в Нентакеті трусяться, наче над уламками Хреста Господнього в Римі; що жителі Нентакету саджають перед своїми будинками мухомори, щоб у літню спеку було де спочити в холодочку; що одна билинка тут — це оазис, а три билинки за день переїзду — прерія; що тут ходять по піску на спеціальних лижах, подібних до тих, на яких у Лапландії ходять по глибокому снігу; що Нентакет відтятий від усього світу оке-

аном, оперезаний ним, оточений з усіх боків, охоплений і обмежений водою настільки, що тут усюди можна побачити маленькі мушлі, приліплені до столів і стільців, як до панцирів морських черепах. Та всі ці перебільшення лише дають зрозуміти, що Нентакет — не Іллінойс. Зате існує прекрасна легенда про те, як цей острів уперше заселили червоношкірі. У ній говориться, що колись у давню давнину на узбережжя Нової Англії каменем упав орел і викрав індіанське немовля. Батьки, гірко плачучи, дивилися услід своєму дитяти, поки воно не зникло за водним обрієм. Тоді вони вирішили піти за ним. Вони вирушили на своїх човнах у море і після тяжкої небезпечної подорожі знайшли острів, а на ньому легкий кістяний каркас — кістячок малого індіанця.

Що ж тут дивного, коли нинішні нентакетці, народжені біля моря, у морі знаходять для себе поживу? Спочатку вони ловили крабів і збирали в піску устриць, а потім, при звичаївшись, почали заходити по пояс у воду і ловити в ятері макрель; потім, набувши якогось досвіду, відпливали в човнах від берега і ловили тріску і нарешті, створивши цілий флот великих суден, почали досліджувати наш водний світ, оперезали його низкою навколосвітніх подорожей, зазирнули по той бік Берингової протоки і в усіх океанах оголосили довічну війну могутній живій масі, що пережила Великий потоп, найстрашнішому з гігантів, цьому гімалайському мастодонту солоних морів, наділеному таким безмежним могуттям, що він і переляканий являє собою більшу загрозу, ніж під час найлютішого нападу!

Так ці голі та босі жителі Нентакету, ці морські анахорети, відпливши від свого острівця, об'їхали і підкорили, подібно до численних Олександрів, усю водну частину нашого світу, поділивши між собою Атлантичний, Тихий і Індійський океани, як три піратські держави поділили Польщу. Нехай Америка приєднує Мексику до Техасу, нехай загарбає услід за Канадою Кубу; нехай англійці товпляться в Індії і тицяють свій блискучий прапор на саме Сонце, — дві третини земної кулі все одно є власністю Нентакету. Адже йому належить море. Моряк з Нентакету царює в океані, як імператор у своїй імперії; а інші моряки мають лише право проїзду по чужих володіннях. Торгові кораблі — це просто ті самі мости, їхнє морське продовження; військові кораблі — плаваючі фортеці; навіть пірати і капери, хоч вони й гуляють морями, наче

розбійники — битим шляхом, лише грабують інші кораблі, такі ж частинки суші, якими лишаються і вони самі, а не шукають засобів для прожиття в морській безодні. Тільки моряк з Нентакету живе морем; тільки він, як сказано у Святому Письмі, на своїх кораблях спускається морем, борознить його від краю до краю, наче власну ниву. Тут його рідний дім, тут його робота, якої б не припинив і Ноїв потоп, навіть якби затопив усіх китайців Китаю. Він живе в морі, наче куріпка в прерії, він ховається серед хвиль, він здійснюється на них, мов мисливець, що полює на ланей в Альпах. Він довгі роки не бачить суходолу, а коли врешті-решт потрапить на нього, він має для нього особливий запах, наче то якийсь інший світ, — мабуть, Місяць не мав би такого запаху для жителя Землі. Як чайка далеко від берега на заході сонця складає крила і засинає, гойдаючись на морських хвилях, моряк з Нентакету з приходом ночі згортає вітрила і поринає в сон, поклавши голову на подушку, а під нею, у глибині, пропливають стада моржів і китів.

РОЗДІЛ 15 РИБНА ЮШКА

Був уже пізній вечір, коли малий «Моховик» неквапно став на якір і ми з Квіквегом зійшли на берег; тому в той день ми вже не могли нічого робити, окрім як шукати нічліг та вечерю. Хазяїн готелю «Китовий фонтан» рекомендував нам свого кузена Хозію Хассі, власника закладу «Саловарня», який, за його словами, був одним із кращих у Нентакеті і до того ж славився своєю рибною юшкою з приправами. Одне слово, він прозоро натякнув, що ми вчинимо якнайкраще, коли скуштуємо вареної риби з «Саловарні». Але його настанови щодо дороги — залишати жовтий пакгауз з правого борту, поки з лівого борту не побачимо білу церкву, а тоді, тримаючи церкву по лівому борту, взяти на три румби праворуч і спитати кого завгодно, де тут є готель, — усі ці плутані настанови нас просто спантеличили, особливо спершу, коли Квіквег почав казати, нібито наш перший орієнтир — жовтий пакгауз — має лишатися з лівого борту; а мені здавалося, що Пітер Коффін таки сказав — «з правого». Хай там як, але, поблукавши в північній й піднявши з ліжка декого з тутешніх

мирних обивателів, щоб розпитати дорогу, ми нарешті без подальших розпитувань зрозуміли, що потрапили саме туди, куди треба.

Два велетенські дерев'яні казани, пофарбовані в чорний колір, погойдувалися на старій стеньзі з салінгами, що була вкопана в землю біля похиленого ганку. Вільні кінці салінгів були спиляні, і ця верхівка старої щогли вельми нагадувала шибеницю. Може, у ті часи я був надто вразливим, але ця шибениця навіяла мені невиразне лихо передчуття. У мене навіть затерпла шия, коли я роздивлявся дві перекладки — атож, саме дві: одна для Квіквега, одна для мене! Хіба все це не провіщає лихо: зловісне ім'я мого хазяїна в першому порту, похмурий погляд надгробків у каплиці, а тепер оця шибениця! А ця пара страхітливих казанів! Чи не нагадують вони пекельні знаряддя?

Від таких роздумів мене відволікла руда жіночка в рудуватій сукні, уся обсіпана ластовинням, що з'явилася на порозі готелю у тьмяному червоному світлі висячого ліхтаря і шпетила на всі заставки якогось чоловіка у фіолетовому вовняному светрі.

— Ану забирайся геть, чуєш! — кричала вона. — А то відстанеш ти в мене прочухана!

— Усе гаразд, Квіквегу, — сказав я. — Звісно, це місіс Хассі¹.

Так воно й було насправді. Коли містера Хозії Хассі вдома немає, жінка веде всі справи. Ми сповістили місіс Хассі, що хочемо повечеряти і отримати нічліг, місіс Хассі, відклавши «прочухана» на потім, провела нас до невеличкої кімнати, посадила за стіл, що ряснів слідами недавньої трапези, і, повернувшись до нас, мовила:

— Венерка чи тріска?

— Даруйте, що ви сказали щодо тріски, мадам? — перепитав я з надзвичайною гречністю.

— Венерка чи тріска?

— Венерка на вечерю? Холодна венерка? Невже ви саме це хотіли сказати, місіс Хассі? — мовив я. — Чи це не занадто глевка, холодна і слизька страва для зимової пори, місіс Хассі?

Але їй так кортіло продовжити сварку з чоловіком у фіолетовому светрі, який чекав у передпокої своєї порції «про-

---

¹ Hussy (англ.) — шльондра.

чухана», що вона, певно, нічого не втямивши з моєї промови, окрім слова «венерка», метнулася до розчинених кухонних дверей, гукнула туди: «Венерка на двох!» — і зникла.

— Квіквегу, — сказав я. — Як ти гадаєш, нам з тобою вистачить однієї венерки на двох?

Але з кухні долинали гарячі чадні пахощі, які значною мірою розвіяли мої боязкі сумніви. А коли страва запарувала перед нами на столі і завіса таємниці впала, нам стало зовсім добре. Любі мої друзі! Слухайте ж мою розповідь! Це були маленькі, соковиті молюски, не більші від каштана, перемішані з помеленими морськими галетами і дрібно порізаною солоною свининою! Усе це було щедро полито олією і посипано перцем та сіллю!

Після подорожі на морозі на нас напав справжній їсто-вець, особливо на Квіквега, який не сподівався побачити тут свою улюблену рибальську страву; до того ж страва ця смакувала просто чудово, і ми впоралися з нею за одну мить, а тоді, відкинувшись назад, я згадав, як місіс Хассі виголосила: «Венерка чи тріска?» — і вирішив зробити невеличкий дослід. Я ступив до кухонних дверей і з натхненням вимовив лиш одне слово: «Тріска!», після чого знову повернувся на своє місце за столом. За кілька хвилин із кухні знову потягся чад, тільки з іншим запахом, а через належний проміжок часу перед нами опинилася чудова відварна тріска.

Ми знову взялися до їжі, сиділи і завзято працювали ложками, і раптом я сказав собі: «От цікаво, а чи не впливає це на голову? Адже існує якийсь дурний жарт про людей із риб'ячими мізками. Поглянь, Квіквегу, чи не живий вугор у тебе в тарілці? А де ж твій гарпун?»

Ця «Саловарня», де замість сала варилася риба, була дуже підозрілим місцем. У казанах із ранку до ночі кипіла рибна юшка. Риба на сніданок, риба на обід, риба на вечерю — і зрештою починаєш оглядати себе: чи не стирчать у тебе риб'ячі кістки крізь одіжку? Простір перед домом замощений мушлями венерок. Місіс Хассі носить намисто з відполірованих тріскових хребців, і всі облікові книги містера Хозії Хассі переплетені в акулячу шкіру вищого сорту. Навіть молоко там відгонить рибою, що мене неабияк бентежило, поки якимось вранці я не зустрів під час прогулянки плямисту хазяйську корову, яка паслася на березі серед рибальських човнів і під'їдала дохлу рибу; вона шкандибала по піску, насилу

перебираючи ногами, і на кожному копиті в неї висіла відірвана голова тріски.

Після вечері ми отримали в місіс Хассі лампу і вказівки щодо найкоротшого шляху до ліжка; проте коли Квіквег рушив сходами попереду мене, ця леді простягла руку і зажадала, щоб він віддав їй гарпун — у неї в спальнях гарпуни тримати не можна.

— А це ж чому? — заперечив я. — Будь-який справжній китобій спить зі своїм гарпуном. Чому ж ви цього не дозволяєте?

— Тому що це небезпечно, — відповіла вона. — Від того дня, коли молодого Стігса знайшли після невдалого плавання: він пішов на чотири з половиною роки, а привіз лише три бочки жиру, от його й знайшли у мене в задній кімнаті на другім поверсі, мертвого, з гарпуном у боці. Тож від того дня я не дозволяю гостям брати із собою на ніч небезпечну зброю. Тому, містере Квіквег (вона вже знала, як його звуть), я забираю у вас цей гарпун, а вранці ви зможете взяти його назад. І ще таке: що ви бажаєте на сніданок, венерку чи тріску?

— І те і те, — відповів я. — І трохи копчених оселедців — для нових вражень.

РОЗДІЛ 16

КОРАБЕЛЬ

Ми лягли в ліжку і почали складати плани на завтра. Проте Квіквег, на мій превеликий подив і збентеження, дав мені зрозуміти, що вже встиг порадитися з Йоджо — так звали його чорного бовванчика — і що Йоджо три чи чотири рази поспіль повторив йому одну настанову й неухильно наполягав на ній. Замість того щоб іти на пристань з Квіквегом і разом з ним вибрати для нас китобійне судно, за велінням Йоджо я мав узяти вибір корабля на себе, тим паче що Йоджо був схильний нам допомагати і для цього вже намітив один корабель, на якому я, Ізмаїл, діючи на власний розсуд, неодмінно зупиню свій вибір — так, наче все тут залежить від щасливого випадку. На цей корабель я мусив негайно найнятися, хоч би де був цієї миті Квіквег.

Я забув сказати, що Квіквег у багатьох питаннях довіряв мудрим рішенням Йоджо і його надзвичайній проникливості;

він глибоко шанував Йоджо і вважав його взагалі непоганим богом, який бажає тільки добра, хоча й не завжди щастить виконати його добрі побажання.

Проте цей план Квіквега, чи то пак план Йоджо, щодо вибору корабля був мені вельми не до душі. Я сподівався, що знання і досвід Квіквега вкажуть нам китобійне судно, справді варте того, щоб ми довірили йому себе і свої долі. Але всі мої заперечення не привели ні до чого, хоч-не-хоч треба було змиритись, і тоді я вирішив узятися до справи з неабияким завзяттям, щоб цю дрібницю владнати за один раз.

Наступного дня рано-вранці, покинувши Квіквега в нашій комірчині, де він замкнувся зі своїм Йоджо — здається, у них настав якийсь Великий піст, чи Рамазан, чи День Каяття, Покути й Молитви (що саме, я так і не втямив, оскільки, попри численні спроби, не розібрався в його літургії та тридцяти дев'яти догматах віри), — залишивши Квіквега поститися і курити люльку-томагавк, а Йоджо — грітися біля жертовного полум'я, розпаленого з ошурок, я вийшов із готелю і попрямував у бік гавані. Там після довгих блукань і розпитувань я довідався, що три кораблі збираються вийти у трирічне плавання: «Бісова гатка», «Ласий шматочок» і «Пеквод». Що означає «Бісова гатка», я не знаю; «Ласий шматочок» — це і так зрозуміло, а «Пеквод», як ви, звичайно, пам'ятаєте, це назва славетного племені масачусетських індіанців, що вимерли, мов стародавні мідяни. Я обнишпорив і роздивився «Бісову гатку», потім перебрався на «Ласий шматочок», а тоді піднявся на борт «Пекводу», роззирнувся і одразу вирішив, що це саме той корабель, який нам потрібен.

Не знаю, можливо, вам доводилося коли-небудь бачити всілякі дивовижні морські корита: тупоносі люгери, неоконирні японські джонки, галіони, схожі на супниці, та інші дива; але будьте певні, ви ніколи не бачили такої чудернацької древньої посудини, як оцей «Пеквод». Це був давнього зразка корабель, не дуже великий і на старожитній манер опуклий у бортах. Його корпус, задубілий під тайфунами і штилями всіх чотирьох океанів, був темним, мов лице французького гренадера, який пройшов у боях і Єгипет, і Сибір. Ветхий ніс корабля, здавалося, обріс бородою. А шогли, поставлені десь на берегах Японії, коли старі поламав і збив за борт шторм, — ці шогли здіймалися в небо прямо й несхитно, наче спина трьох східних царів у Кельнському соборі. Стари

палуби були пошарпані і поорані зморшками, мов стерті прочанами плити Кентерберійського собору, на яких спливав кров'ю Фома Бекет. А до всіх цих старожитніх дивовиж додавалися ще деякі незвичайні риси, подаровані кораблю тим неспокійним промыслом, що ним він займався ось уже півсторіччя.

Старий капітан Пелег, який багато років плавав на ньому старшим помічником, перш ніж став на чолі іншого корабля, а тепер жив у відставці і був одним із головних власників «Пекводу», — цей старий Пелег, коли був старшим помічником, додав неабиякої своєрідності «Пекводу», оздобивши його від носа до корми такими екзотичними за матеріалом і малюнком прикрасами, з якими не могло зрівнятися ніщо у світі — хіба що різьблене ліжко чи круглий щит Торкіля-Живоїда. Вичепурений «Пеквод» нагадував імператора дикунів-ефіопів з важким лискучим кістяним намистом на шії. Весь корабель був завішаний трофеями — справжнісінький канібал серед своїх сусідів, прикрашений кістками вбитих ворогів. Його відкриті борти, наче велетенська щелепа, були втикани довгими гострими іклами кашалота, які правили нагелями, щоб кріпити на них конопляні м'язи і сухожилля судна. Ці сухожилля не були перекинуті через дерев'яні блоки, вони спритно бігли по кістяних шківках, що сяяли благородною жовтизною. Зневаживши звичайне стерно, цей поважний корабель мав незвичайний румпель, витесаний із довгої вузької щелепи свого одвічного ворога. У шторм стерновому біля цього румпеля, мабуть, ввижалося, що він, наче дикий монгол, приборкує шаленого коня, уп'явшись у його вищирену щелепу. Так, це був благородний корабель, але надто похмурий. Благородство завжди трохи похмуре.

Озираючи ют у пошуках начальника, якому я міг би запропонувати свою кандидатуру на посаду матроса в майбутньому плаванні, я спершу не побачив нікого. Проте мій погляд мимохіть упав на якийсь химерного вигляду намет — щось на кшталт вігвама, — розкинутий позаду грот-щогли. Мабуть, то була тимчасова споруда, якою користувалися, поки корабель стояв у порту. Вона була конусоподібної форми, заввишки близько десяти футів і складалася з великих та пружних чорних кістяних пластів, які витягають із середньої і задньої частини китової щелепи. Ці пластини китового вуса, поставлені кругом, широким кінцем до палуби, щільно переплетені

між собою, змикалися вгорі й утворювали гострий дашок, прикрашений бунчуком з гнучкого пухнастого прядива, яке метлялося врзнобіч, мов пір'їни на голові старого індіанського вождя Потаватомі. До носа корабля був спрямований трикутний отвір, і крізь нього зсередини можна було бачити все, що відбувається на палубі.

У цій дивній оселі я нарешті помітив чоловіка, який, судячи з його вигляду, був тут начальником і зараз — оскільки настав час обідньої перерви — насолоджувався відпочинком. Він сидів на старовинному дубовому стільці, порізьбленому химерними візерунками, а сидіння цього стільця було сплетене із цупких смужок того самого матеріалу, який використали для будівництва вігвама.

У подібні цього літнього джентльмена начебто не було нічого незвичайного: він був засмаглий, кремезний, як усі моряки, кутався він у синій лоцманський бушлат старовинного квакерського фасону; лише довкола очей у нього лежало тоненьке, майже невидиме плетиво дрібних зморшок, яке з'явилося, певно, від того, що він часто бував у морі під час сильного шторму і повертався обличчям назустріч вітру: це змушує м'язи довкола очей судомно напружуватися. Такі зморшки роблять суворий погляд ще суворішим.

— Ви, бува, не капітан «Пекводу»? — спитав я, підступивши до намету.

— Може, й так, а чого тобі треба від капітана «Пекводу»? — відгукнувся він.

— Я б хотів найнятися на корабель.

— Еге, на корабель! Ти, я бачу, нетутешній. А чи сидів ти колись у розбитому вельботі?

— Ні, сер.

— І в китобійному ремеслі геть нічого не тямив?

— Ні, сер. Але, звичайно, я швидко навчуся. Я кілька разів плавав на торговому кораблі і гадаю, що...

— До дідька торгові кораблі! Ти мені такого не кажи! А то — бачиш свою ногу? — так-от, я цю ногу вирву з твоєї корми, коли ти ще хоч слово бовкнеш про торговий корабель. Ач, яка дивина — торговий корабель! Чи ти пишаєшся з того, що плавав на торговому кораблі? А чого це тобі закортіло піти в китобої, хлопче? Щось тут не те. Може, ти був піратом? Чи пограбував свого капітана? А може, хочеш перерізати горлянку капітану, щойно вийдеш у море?

Я запевнив його, що і в гадці нічого подібного не маю. Проте мені було зрозуміло, що за цими напівжартівливими припущеннями старого моряка, квакера і остров'янина ховається нентакетська острівна недовіра і неприязнь до всіх приїжджих, окрім мешканців мису Кейп-Код і острова Вейн'ярд.

— То чого ти вирішив податись у китобої? Я маю це знати, перш ніж подумаю, чи слід брати тебе в команду.

— Розумієте, сер, я просто хочу освоїти китобійне ремесло. Хочу подивитися світ.

— Хочеш освоїти китобійне ремесло? А ти бачив капітана Ахаба?

— А хто такий капітан Ахаб, сер?

— Отож, я так і знав. Капітан Ахаб — це капітан «Пекводу».

— Тоді я помилився. Я гадав, що розмовляю з самим капітаном.

— Ти розмовляєш з капітаном — з капітаном Пелегом, хлопче. Ми з капітаном Білдадом готуємо «Пеквод» до плавання, постачаємо все необхідне, а значить, і членів команди. Ми співвласники корабля й агенти. Та ось що я тобі скажу: коли ти, як ти кажеш, хочеш щось дізнатися про китобійне ремесло, я допоможу тобі це зробити, перш ніж ти вскочиш у халепу. Поглянь на капітана Ахаба, хлопче, і ти побачиш, що в нього тільки одна нога.

— Що ви маєте на увазі, сер? Він утратив ногу через кита?

— Через кита?! Підійди-но сюди, хлопче; цю ногу зжер, схрумав, зжував найстрашніший з кашалотів, які коли-небудь трошили вельбот на друзки! О! О!

Мене трохи налякала яскрава образність його висловів і збентежила непідробна скорбота, що бриніла в останніх вигуках; та все ж я мовив якомога спокійніше:

— Безперечно, те, що ви розповіли, сер, не викликає сумніву. Але ж звідки мені знати, що саме ця порода китів є такою небезпечною? Я можу зробити такий висновок тільки з вашої розповіді.

— Слухай, хлопче, надто ти гарно говориш, зовсім не по-моряцькому. Ти певний, що вже ходив у море, цілком певний?

— Сер, — заперечив я, — я начебто вже сказав вам, що чотири рази плавав на торговому...

— Цить! Мовчи! Не забувай, що я тобі казав про торгові кораблі, не зли мене, чуєш? Поговорімо відверто. Я тобі трошки натякнув, що таке китобійне ремесло. І ти все одно маєш до нього потяг?

— Так, сер.

— То що ж, гаразд. Ну ж бо скажи мені: ти зможеш кинути гарпуна в пашеку живому киту і стрибнути туди слідом?

— Так, сер, — звісно, якщо в цьому буде потреба. Тобто якщо інакше буде не можна, у чому я, широко кажучи, дуже сумніваюся.

— Гаразд. Тоді скажи мені таке: ти хочеш поступити на китобійне судно не лише для того, щоб освоїти ремесло китобоя, а ще й для того, щоб подивитися світ? Адже так ти казав? Отож! Тоді піди он туди, подивися за планшир на носі, а потім повернешся до мене і розкажеш, що ти там бачив.

Якусь мить я стояв, вагаючись, як слід сприймати цей дивний наказ — всерйоз чи жартома. Але капітан Пелег, зібравши біля очей усі свої зморшки, блимнув на мене так суворо, що я мерщій подався виконувати його веління.

Я пішов на ніс і зазирнув за борт. Був приплив, і корабель, погойдуючись на якорі, стояв напівобернутий носом до відкритого моря. Попереду розлігся простір, безкрайній, але дивно, страхітливо одноманітний — не було на чому спинити погляд.

— Ну, розкажуй, — мовив Пелег, коли я повернувся назад. — Що ти там бачив?

— Нічого особливого, — відповів я. — Тільки сама вода. Але горизонт видно добре, і начебто насувається шквал.

— То як щодо того, щоб подивитися світ? Що ти тепер скажеш? Чи варто заради цього огинати мис Горн? Чи не краще тобі дивитися на світ звідти, де ти стоїш?

Мене трохи обурили такі закиди; та я будь-що вирішив стати китобоем, а значить, доб'юся свого; і «Пеквод» для мене цілком прийнятний, дуже до вподоби, я б навіть сказав, підходить якнайкраще. Я виклав усі ці міркування капітану Пелегу, і він, побачивши мій рішучий настрій, погодився мене найняти.

— Можеш одразу підписати всі папери, — сказав він на кінець розмови. — Ходімо зі мною.

І він почав спускатися до капітанської каюти, а я пішов слідом за ним. Тут я побачив, що на транці сидить якась

дивна, просто химерна постать. То був капітан Білдад, який разом із капітаном Пелегом був одним із головних власників корабля, — решта акцій належали, як то часто буває в таких портах, усіляким дрібним акціонерам: удовам, сиротам та нічним сторожам, і на долю кожного з них припадала щонайбільше ціна однієї колоди, чи дошки, чи пари заклепок у корпусі корабля. Жителі Нентакету вкладають гроші в китобійні кораблі так само, як ви вкладаєте свій капітал у надійні державні облігації, що дають чималі проценти.

Цей Білдад був квакером, подібно до Пелега і багатьох інших нентакетців; адже перші поселенці острова були членами цієї секти, і донині багато хто з тутешніх мешканців зберігають усю своєрідність квакерської віри, водночас недоладно і неприродно змінивши її під впливом інших суперечливих віянь. Більш ні в кого життя не плине часом так бурхливо, як у цих квакерів — моряків та китобоїв. Це войовничі квакери, квакери-месники.

Серед них є такі, хто хоч і має біблійне ім'я, як велить установлений на острові звичай, і, з молоком матері всмоктавши звичку до строгого й урочистого квакерського етикету, до всіх звертається на «ти», — все ж під впливом нескінченних ризикованих пригод, з яких складається його життя, починає дивним чином поєднувати ці дивацтва із зухвалою вдачею і бунтівними пориваннями, гідними скандинавського морського конунга і романтичного римського язичника. І коли ці риси поєднуються в людині великої душевної сили, із жадібним мозком та палким серцем, у людині, яку мертва тиша і самота довгих нічних вахт у далеких морях під яскравими зорями, незнаними тут, на Півночі, навчили мислити вільно і незалежно, отримуючи всі приємні й гіркі враження з недоторканих грудей самої природи, довірливої і відкритої, і лише так — хіба що іноді з випадковою допомогою — вивчати сміливу, бентежну, величну мову, — отоді народжується людина, одна з цілого народу, благородна, досконала людська істота, якій призначена роль на сцені великої трагедії. І зі сценічного погляду її чесноти не здаються меншими, якщо в глибині її душі від природи чи завдяки обставинам чаїться якась уперта і всепереможна вразливість. Адже всі трагічно великі люди стають такими завдяки своїй зачаєній вразливості. Пам'ятай про це, юне марнославство: усяка смертна велич — лише недуга. Але поки що ми зустрілися не з такою,

а з зовсім іншою людиною, яка, втім, теж являє собою один із квакерських типів, що виник під впливом особливих умов.

Так само як і капітан Пелег, капітан Білдад був заможною людиною і вже відійшов від справ. Проте, на відміну від капітана Пелега, який анітрохи не цікавився так званими серйозними предметами, вважаючи їх не вартими уваги дрібницями, капітан Білдад не лише здобув освіту в традиціях найсуворішого нентакетського квакерства, але й, попри те що став моряком і міг споглядати чарівних голих остров'янок по той бік мису Горн, ні на йоту не відступився від своїх квакерських переконань, не послабив жодної застібки на своєму квакерському жилеті. Однак за такої принциповості шановному капітану Білдаду вочевидь бракувало простої послідовності. З морально-релігійних переконань відмовляючись здійснювати зброю проти наземних ворогів, він сам невпинно йшов із зброєю на Атлантику і Тихий океан і, хоч відчував непереборну відразу до кровопролиття, не знімаючи свого тісного сюртука, але пролив цілі тонни левіафанової крові. Як побожний Білдад примудрявся тепер, на схилі років, примирити суперечливі спогади свого минулого — не знаю; проте все це його, мабуть, не надто бентежило, бо він уже давно зробив вельми прозорливий і розумний висновок, що релігія — це одне, а дійсність — зовсім інше. Світ реалій платить дивіденди. Почавши свою кар'єру хлопчаком-юнгою в куцій пошарпаній одежині, він став гарпунером у бахматому квакерському жилеті з круглим коміром, потім командиром вельбота, старшим помічником, капітаном і нарешті власником корабля. Свою бурхливу кар'єру Білдад завершив, як я уже казав, у віці шістдесяти років, покинувши суєту і марноту життя, присвятивши решту своїх днів безтурботному примноженню заслуженого прибутку.

Проте я мушу з жалем зауважити, що Білдад зажив слави як невинуватий старий скнара, а на морі свого часу він був суворим і навіть жорстоким у поводженні з підлеглими. Мені розповідали в Нентакеті — хоч цій історії я не дуже йму віри, — що коли він приходив у порт на своєму старому «Категаті», матросів просто з корабля забирали до шпиталю — такі вони були знесилені й виснажені. Людина релігійна, та ще й квакер, він був — м'яко кажучи — досить-таки безсердечним. Щоправда, кажуть, він ніколи не лихо-

словив, та завжди вмів витягувати з людей всі жили, примушуючи їх до непосильно важкої праці. Ще тоді, коли Білдад плавав старшим помічником, йому досить було зупинити на комусь свій пильний каламутний погляд, як бідолашного поймав страх, і він судомно хапався за будь-яке знаряддя — молоток чи било — і працював як скажений, тільки б не бути звинуваченим у неробстві. Погляд Білдада спалював лінощі на попіл. Його ошадлива вдача позначилася і на зовнішньому вигляді. На сухорлявому тілі не було жодного зайвого клаптика м'яса, жодної зайвої волосинки на підборідді — там стелився лише м'який непоказний ворс, як на його капелюсі.

Отаким був чоловік, що сидів на транці в каюті, куди я ввійшов услід за капітаном Пелегом. Відстань між палубами була невелика, і в цьому малому просторі сидів старий Білдад, прямий, мов жердина, — він завжди сидів прямо, щоб не пом'яти фалди сюртука. Капелюх з широкими крисами лежав поряд. Він сидів у застебнутому на всі гудзики темно-коричневого сюртуку, схрестивши сухі, мов тички, ноги і нап'явши на носа окуляри, заглибившись у читання якоїсь грубезної книги.

— Білдаде! — гукнув капітан Пелег. — Знову те саме! Уже тридцять років я бачу, як ти читаєш Святе Письмо. Скільки ж ти вже прочитав, Білдаде?

Білдад, який, певно, звик до богохульних висловів свого давнього приятеля, не звернув уваги на його нечемність, спокійно відвів очі від книги і, побачивши мене, звернув допитливий погляд на Пелега.

— Він каже, що хоче найнятися на «Пеквод», — пояснив Пелег.

— Ти волієш найнятися на «Пеквод»? — глухо перепитав він, повернувшись до мене.

— Волію, — відповів я, мимохіть повторюючи його урочистий квакерський вираз.

— Як він тобі, Білдаде? — спитав Пелег.

— Хай буде, — кинув Білдад, озирнувши мене, і тієї ж миті знову повернувся до Біблії й почав читати по складах, досить голосно бурмочучи собі під ніс.

Я про себе завважив, що ніколи ще не доводилося бачити мені такого дивного старого квакера, адже його приятель і компаньйон Пелег був і суворим і водночас галасливим. Про-

те я не сказав жодного слова, лише уважно роззирався довкола. Пелег висунув якусь шухляду, витяг звідти корабельні папери і сів за столик, поставивши перед собою письмове приладдя. Тут я подумав, що пора вирішити для себе, на яких умовах я згодний узяти участь у майбутньому плаванні. Я вже знав, що на китобійних кораблях зарплатні не платять, тут члени команди, у тому числі й капітан, отримують певну частину здобичі, яку називають пайкою і вираховують залежно від того, наскільки важливу роботу виконує кожний із працівників. Я розумів і те, що як новачку на китобійному кораблі мені не можна очікувати надто великої пайки; проте я знав професію моряка, міг стояти за стерном, сплещувати кінці і таке інше, і не сумнівався, що мені запропонують принаймні двісті сімдесят п'яту частку, тобто одну двісті сімдесят п'яту частину чистого прибутку від плавання, хоч би який був розмір цього прибутку. І хоча двісті сімдесят п'ята частка була, за місцевим виразом, досить «довгою пайкою», це краще, ніж нічого, а якщо плавання буде успішним, то, цілком імовірно, ця частка хоча б окупить зношений мною одяг, не кажучи вже про харчі та ліжко, за які я всі три роки не платитиму ані шеляга.

Хтось, мабуть, скаже, що в такий спосіб не забагатієш, тож так воно і є. Та я не з тих, хто женеться за багатством, мені досить і того, що цей світ згоден дати мені дах над головою і харчі на той час, поки я гостюю тут, під похмурою вивіскою «Грозової хмари». Коротко кажучи, як на мене, то двісті сімдесят п'ята частка — це було б цілком справедливо, проте не здивувався б, якби мені запропонували двохсоту: адже я був міцний і здоровий.

Утім, існувала одна обставина, яка послаблювала мою певність у тому, що мені виділять пристойну частку від спільного прибутку. Я ще на березі почув достатньо і про капітана Пелега, і про його дивакуватого старого приятеля Білдада; казали, що їм як двом головним власникам «Пекводу» інші власники — не такі поважані і до того ж розсіяні по всьому острову — дозволяють вирішувати всі корабельні справи на власний розсуд. І слід гадати, що в такому питанні, як набір команди, слово старого скнари Білдада могло важити найбільше — тим паче що він був тут, на борту «Пекводу», і читав тут свою вічну Біблію, зручно вмотивившись у капітанській каюті, наче в себе вдома перед каміном. Та поки Пелег

марно намагався обстругати перо великим кишеньковим ножем, старий Білдад, на мій превеликий подив — адже саме він був зацікавленою особою в цій справі, — старий Білдад, не звертаючи на нас ані найменшої уваги, мимрив собі під ніс: «Не збирайте собі скарбів на землі, де міль...»

— Скарби, капітане Білдад? — перепитав Пелег. — Атож, що ти там кажеш про скарби? Як ти гадаєш, скільки ми повинні дати цьому хлопчині?

— Це відомо тобі самому, — пролунала замогильна відповідь. — Сімсот сімдесят сьома частка — це не забагато, як ти гадаєш? «...де міль і хробацтво нівечить, але...»

«Ото скарб, справді, — подумав я. — Сімсот сімдесят сьома частка! Я бачу, друже Білдад, ти страшенно боїшся, щоб я не зібрав великих скарбів на тому світі, де їх «міль і хробацтво нівечить». Це справді була дуже «довга пайка», і хоча з першого погляду велика цифра викликає в необізнаній людині хибне уявлення, найпростіші міркування доводять, що хоч би яким великим було число сімсот сімдесят сім, якщо його поставити в знаменнику, стане зрозуміло, що одна сімсот сімдесят сьома частина фартингу — це набагато менше, ніж сімсот сімдесят сім золотих дублонів; а я був саме такої думки.

— Ох, бодай тобі, Білдаде! — гримнув Пелег. — Чи ти хочеш обдурити цього хлопця? Треба дати йому більше.

— Сімсот сімдесят сьома, — повторив Білдад, не відводячи очей від книги, і забурмотів знову: «...бо де твій скарб, там буде і твоє серце».

— Я запишу його на трьохсоту частку, — оголосив Пелег. — Чуєш, Білдаде? Я сказав: на трьохсоту.

Білдад полишив книгу і, з урочистим виглядом повернувшись до Пелега, мовив:

— Капітане Пелег, у тебе добре серце, але не забувай про свій обов'язок щодо інших власників корабля — а серед них багато вдів і сиріт — і не забувай, що, надто щедро винагородивши цього юнака за його працю, ми відберемо шматок хліба у цих вдів і сиріт. Сімсот сімдесят сьома частка, капітане Пелег.

— Слухай, Білдаде! — гарикнув Пелег, схопившись із місця і тупаючи ногами. — Провалитись мені на місці, якби я слухався твоїх порад у таких справах, у мене на совісті лежав би такий тягар, що він потопив би найбільший корабель, який коли-небудь огинав мис Горн!

— Капітане Пелег, — незворушно заперечив Білдад, — може, твоя совість сидить у воді на десять дюймів чи на десять сажнів, це тобі краще знати; але ти затався у своїй грішній омані, і боюся, що твоя совість дала таку течу, від якої сам ти врешті-решт підеш на дно — просто до пекла, капітане Пелег.

— Он як! До пекла! Ти мене скривдив! Це тяжка кривда. Казати людині, що вона піде до пекла, це ж просто пекельні глуми. Чорт забирай! Тільки скажи це ще раз, Білдаде, і побачиш, що буде. Я... я... та я козла живцем проковтну, зі шкурою та рогами! А ну геть звідси, нудисвіте, геть, кислоокий сучок! Забирайся звідси прямим курсом!

З цими словами він кинувся на Білдада, але той слизнув убік з якоюсь неймовірною спритністю.

Спантеличений цією раптовою сваркою між двома головними і відповідальними власниками корабля і вже вагаючись, чи варто найматися на цей корабель з такими непевними хазяями і непостійними капітанами, я відступив від дверей, щоб пропустити Білдада, оскільки був певен, що він прагне втекти від Пелегової люті. Але, на мій подив, той спокійнісінько всівся на транці і вочевидь не мав наміру кудись іти. Він давно звик до грішної впертості Пелега та його манери поводитися. Що ж до Пелега, то він також, виливши всю свою лють, сів на місце — сумирний мов ягнятко, однак усе ще тремтів, бо його нервове збудження не вляглося остаточно.

— Хух, — мовив він нарешті, відсапуючись, — шквал начебто пішов з лівого борту. Білдаде, ти колись умів гарно заточувати острогу, то обстругай мені це перо, будь ласка. Ножик у мене геть затупився. От спасибі тобі, Білдаде. То як тебе звати, хлопче? Ізмаїл? Отож, Ізмаїле, я записую тебе на трьохсоту частку.

— Капітане Пелег, — сказав я, — у мене є товариш, він теж хоче піти в плавання. Можна я приведу його завтра вранці?

— Ну звісно, — відповів Пелег. — Приведи, а ми на нього подивимося.

— А яку частку запросить він? — проскреготів Білдад, підвівши очі від Біблії, у яку знову заглибився.

— Нехай тебе це не турбує, Білдаде, — сказав Пелег. — Він уже коли-небудь ходив на китобійці? — звернувся він до мене.

— Він убив стільки китів, що й не злічити, капітане Пелег.

— Тоді приводь його сюди.

І я, підписавши папери, пішов звідти, цілком певний у тому, що якнайкраще виконав покладену на себе роль і що «Пеквод» — саме той корабель, на якому Йоджо судив нам із Квіквегом обігнути мис Горн.

Але, ступивши кілька кроків, я згадав, що так і не побачив капітана, з яким мені доведеться вирушати в плавання; хоча я знав, що капітан часто з'являється тільки тоді, коли китобійний корабель уже повністю готовий до плавання і вся команда на борту, — адже рейси звичайно дуже довгі, а відпустки на берег дуже короткі, і капітан, якщо він має родину чи якусь серйозну справу, геть не цікавиться своїм поставленим у порту кораблем, перекладаючи свій клопіт на плечі судновласників, поки все не буде готове для майбутнього плавання. І все ж таки слід було б подивитися на капітана, перш ніж безповоротно віддатися під його оруду. Я повернувся назад і, озвавшись до капітана Пелега, спитав, де можна знайти капітана Ахаба.

— А нащо тобі капітан Ахаб? З паперами все гаразд. Тебе записали.

— Так, але мені б хотілося на нього поглянути.

— Навряд чи ти зможеш це зробити. Я й сам до пуття не знаю, що з ним трапилося, та він весь час сидить удома. Може, хворий, хоча з виду й не скажеш. Та ні, він не хворий; але й здоровим його теж назвати не можна. У всякому разі, хлопче, він і мене не завжди хоче бачити, тому не думаю, щоб він хотів би побачитися з тобою. Він дивний чоловік, капітан Ахаб; так багато хто думає; дивний, але не поганий. Ти не бійся: він тобі сподобається. Він благородний, хоч і не святоблиий, не побожний, але він божа людина, капітан Ахаб; він небагато говорить, та коли вже говорить, то його варто послухати. Затям, я тебе попередив: Ахаб — людина незвичайна; Ахаб бував і в колежах, і серед канібалів; він знає таємниці, глибші від глибин морських; він перемагав блискавичною острогою дужчого і більш таємничого ворога, ніж простий кит. О, ця острога! Найгостріша, найвлучніша на всьому нашому острові! Ні, він — не капітан Біллад і не капітан Пелег; він Ахаб, мій хлопче, а ти знаєш, що древній Ахаб був вінчаним царем!

— І царем дуже негідним. Коли цього лихого царя вбили, собаки лизали його кров, хіба ні?

— Підійди-но сюди, ближче, ближче, — мовив Пелег з таким притиском, що я навіть злякався. — Слухай, хлопче, ніколи не кажи таких речей на борту «Пекводу». І взагалі ніде не кажи. Капітан Ахаб не вибирав собі імені. Це була дурна примха його божевільної матінки-удовиці, яка померла, коли йому був один рік. Щоправда, стара скво Тістіг у Гейхеді казала, що це ім'я ще себе виправдає. Може, якийсь дурень скаже тобі те саме. Але я хочу тебе попередити. Це брехня. Я добре знаю капітана Ахаба, я багато років плавав у нього помічником; і я знаю, який він насправді — достойна людина, не святоша, як оцей Білдад, а добрий безбожник, схожий на мене, тільки в ньому є ще багато чого, окрім цього. Так, я знаю, він ніколи не був веселуном; і знаю, що останнього разу, повертаючись із плавання, він якийсь час був сам не свій, але кожен знає, що це спричинив нестерпний біль у рані. Знаю й те, що від того дня, коли він в останньому рейсі втратив ногу через того клятого кита, він весь час тужить або лютує; та це минеться. І ще затям собі, хлопче: краще плавати з невеселим хорошим капітаном, ніж з веселим та поганим. А тепер прощай і не будь несправедливим до капітана Ахаба через те, що в нього погане ім'я. До того ж, мій хлопче, у нього є дружина — вже три рейси, як він з нею побрався, — добра, сумирна молода жіночка. Подумай, від цієї молодої жінки в нього є дитина, — тож як ти гадаєш, чи може старий Ахаб бути безнадійно лихим? Ні, ні, друже мій, Ахаб скалічений, знівечений, але й у ньому є людське!

Я пішов, заглиблений у роздуми. Те, що я випадково дізнався про капітана Ахаба, завдало мені якогось невиразного болю. Я відчував співчуття і жаль до нього, але через що саме — не знаю, хіба що через те, що він був так жахливо скалічений. Водночас я відчував і незбагненний страх перед ним; але це відчуття я не можу описати, бо це був, власне, не страх, а щось інше, не знаю, що саме. Це відчуття не викликало в мене ніякої ворожості до нього, проте мене трохи дратувала пов'язана з цим чоловіком таємниця, яку я усвідомлював, хоча на той час знав про нього дуже мало. Потім мої думки помалу звернули в інший бік, і темний образ Ахаба на деякий час покинув мене.

Рамадан Квіквега, або Великий День Посту і Каяття, повинен був скінчитися тільки пізно ввечері, і я вирішив, що поки не слід його турбувати; адже я щиро поважаю будь-які релігійні обряди, хоч якими б кумедними вони не виглядали, і ніколи не зміг би поставитися без належної поваги навіть до мурах, які вклоняються мухомору, або до тих істот у деяких куточках нашої планети, які з шанобою, що не має собі рівних більш ніде у всесвіті, вклоняються пам'ятнику якогось померлого землевласника тільки тому, що його статками все ще розпоряджаються від його імені.

На мою думку, ми, побожні християни, виховані в лоні пресвітеріанської церкви, маємо бути більш терпимими у таких питаннях і не ставити себе вище за всіх інших смертних, язичників та інших, якщо їхні уявлення в цій галузі здаються нам дикими. Наприклад, Квіквег сповідує навдивовижу безглузді вірування щодо Йоджо і Рамадана; ну то й що з того? Певно ж, Квіквег знає, що робить, він собою задоволений — і нехай лишається при своїх поглядах. Будь-які суперечки не призвели б ні до чого; тож нехай він і надалі лишається самим собою, і нехай небо буде милосердне до нас усіх — і пресвітеріан, і язичників, бо нам усім, як на те, не завадило б навести лад у голові.

Надвечір, коли, на мою думку, усі його обряди та церемонії мали завершитися, я зійшов нагору і постукав. Жодної відповіді. Я штовхнув двері, але вони були замкнені зсередини. «Квіквегу!» — покликав я пошепки крізь замкову шпарину. Тиша. «Чуєш, Квіквегу, чого ти не озиваєшся? Це я, Ізмаїл!» З-за дверей не долинали жодного звуку. Я занепокоївся. Адже я дав йому багато часу! Чи не трапився з ним апоплексичний удар? Я зазирнув у замкову шпарину, але двері були розташовані в дальньому кутку кімнати і через замковий отвір відкривалася похмура та зловісна картина. Видно було тільки спинку ліжка і частину стіни — і більш нічого ніяк. Але я з подивом побачив, що до стіни притулено дерев'яне руків'я гарпуна, якого хазяйка відібрала у Квіквега звечора, коли ми піднімалися до себе. Дивно, подумав я, та хоча б гарпун стоїть там, а Квіквег без свого гарпуна не переступить порога, отже, сам він теж має бути всередині.

— Квіквегу! Квіквегу!

Мовчання. Певно, щось таки трапилось! Апоплексичний удар! Я спробував виламати двері, але вони не піддавалися. Я поспіхом збіг униз і висловив усі мої підозри першому, хто трапився мені назустріч, — а то була служниця.

— Ой леле! — заголосила вона. — Я так і знала, що скоїлося лихо. Я хотіла після сніданку ввійти застелити ліжко, аж дивлюся — двері замкнені. І тихо — миша не писне. Від самого рання — ані звуку. Я думала, може, ви обоє пішли і замкнули двері, щоб речі не покрали. Ой лишенько! Пані! Убивство! Місіс Хассі! Удар!

І вона з лементом метнулася на кухню, а я поквапився за нею. Тої ж миті з гірчичницею в одній руці і оцетницею в другій з'явилася і сама місіс Хассі, покинувши готувати приправи і водночас сварити чорношкірого хлопчину-служника.

— Де у вас комора? — репетував я. — Де комора? Мерщій туди, принесіть щось, аби виламати двері, — сокиру! Сокиру! З ним стався удар, це точно!

Вигукуючи це, я з порожніми руками збіг угору сходами, але хазяйка заступила мені шлях, виставивши вперед гірчицю та оцет, а разом і свою не менш кислу мармизу.

— Що сталося, юначе?

— Дайте мені сокиру! На бога, нехай хтось біжить по лікаря, поки я ламатиму двері!

— Стривайте, — мовила хазяйка, поспіхом ставлячи на сходи оцетницю, щоб звільнити хоча б одну руку. — Стривайте, це в моєму домі ви хочете ламати двері? — І вона схопила мене за руку вище ліктя. — У чім річ? Що сталося?

Намагаючись говорити спокійно, я досить швидко виклав їй ситуацію. Притуливши гірчичницю до носа, вона якусь мить збентежено розмірковувала, потім з вигуком: «Авжеж, як я залишила його там, то більш і не бачила!» — побігла до комори під сходами, зазирнула туди і, повернувшись, повідомила, що гарпуна Квіквега немає на місці.

— Він зарізався, — зробила вона висновок. — Історія з бідолашним Стігсом повторюється. Ще одна ковдра пропала... бідна його мати!.. Отак і весь мій готель переведеться. Чи лишилися в бідного хлопця сестри?.. Де ж це дівчисько? Чуєш, Бетті, йди до маляра Снерлса і скажи, нехай він напише для мене об'яву: «Тут забороняється чинити самогубства і курити у вітальні», — аби одразу вбити двох зайців... Убити?..

Господи, помилуй його душу! Хто це там галасує? Ану, хлопче, відійдіть звідти!

Мовивши це, вона йшла за мною сходами, і щойно я зробив нову спробу виламати двері, як вона вчепилася в мене вільною рукою.

— Оцього я не дозволю! Я не дозволю ламати мій дім. Можете сходити за слюсарем, є тут один, живе за милю звідси. Та ні, стривайте, — і вона полізла до бічної кишені. — Здається, цей ключ підійде. Ану, спробуємо.

Вона встромила ключ у шпарину і повернула його. Та, на лихо, лишався ще засув, що ним Квіквег зачинився зсередини.

— Усе ж доведеться їх виламати, — сказав я і вже відступив, щоб краще розбігтись, але хазяйка знову вчепилася в мене і зарепетувала, що не дозволить ламати свій дім. Я вирвався і з розбігу навалився на двері всім тілом.

Двері з жахливим гуркотом розчахнулися, грюкнувши рукою об стіну і здійнявши до самої стелі хмари облупленої штукатурки; і ми побачили Квіквега... Господи милостивий! Живий і неушкоджений, він непорушно сидів навпочіпка посеред кімнати, а на тімені в нього стояв Йоджо. Квіквег і оком не змигнув, він сидів, наче бовван, не виявляючи найменших ознак життя.

— Квіквегу, — ступивши до нього, озвався я. — Квіквегу, що з тобою?

— Невже він отако просидів весь день? — жажнулася хазяйка.

Та хоч як ми допитувалися, втім не змогли видобути з нього ані слова. Я вже ладен був зіпхнути його на підлогу, аби тільки якось змінити його позу — такою вона здавалася нестерпно напруженою і неприродною, надто коли уявити, що він просидів так, мабуть, годин вісім чи десять поспіль, а може, й більше, і при цьому, звісно, нічого не їв.

— Місіс Хассі, — сказав я. — Тепер ми принаймні пере-свідчилися, що він живий. Тому залиште нас, будьте ласкаві, а я вже спробую якось розплутати цю історію.

Зачинивши за хазяйкою двері, я й далі намагався умовити Квіквега сісти на стілець. Та все було марно. Він заляк коло моїх ніг і, попри всю мою гречність та лестощі, і бровую не кивнув, не вимовив ані слова і навіть не позирнув у мій бік, нічим не даючи зрозуміти, що взагалі помічає мою присутність.

Ну то що ж, подумав я, певно, так у них ведеться під час Рамадану. Може, в нього на острові всі постяться саме так на карачках. Цілком імовірно, що так воно і є. Авжеж, певно, це приписує його релігія; а коли так — нехай сидить собі. Рано чи пізно він, звісно, встане. Дякувати Богу, вічно це тривати не може, а Рамадан у нього буває лише раз на рік, і то не дуже регулярно.

Я зійшов униз до вечері. Вислухавши чимало довгих розповідей моряків, які щойно повернулися з «пудингового» плавання (так вони називали короткий промисловий рейс на шхуні або бригу, обмежений водами Північної Атлантики), і просидівши у товаристві цих «пудингових» моряків ледь не до одинадцятої години, я знову піднявся до себе, цілком певний, що на цей час Квіквег уже завершив свій Рамадан. Та дзуськи: він так само сидів там, де я його залишив, не посунувшись ані на дюйм. Я навіть розлютився на нього: як можна отак безглуздо сидіти цілий день і півночі на карачках у холодній кімнаті, тримаючи на голові дерев'яного боввана!

— Заради бога, Квіквегу, устань, поворушися трошки. Устань і піди повечеряй. Ти ж так зовсім охлянеш. Ти помреш з голоду, Квіквегу!

У відповідь — ані звуку.

Тоді я вирішив дати йому спокій і лягти спати; а він, безперечно, трохи згодом і сам піде за моїм прикладом. Але перш ніж лягти в ліжко, я взяв свій теплий бушлат і накинув йому на плечі, бо бралось на мороз, а він був у самій тонкій куртці. Та заснути я не міг, хоч як намагався. Свічку я задмухнув, але досить мені було згадати, що він сидить тут у цій незручній позі, не далі ніж за чотири фути від ліжка, сам-один, у холоднечі й темряві, як мені ставало нестерпно зле. І треба ж було, — спати в одній кімнаті з язичником, який цілу ніч не склепляє очей і сидить на карачках, дотримуючи свій жакливій і таємничий Рамадан!

Нарешті я таки задрімав і більш нічого не чув і не бачив до самого ранку; коли ж, розплющивши очі, поглянув униз, побачив, що там сидів Квіквег, так само скоцюрблений, наче пригвинчений до підлоги. Та щойно перший сонячний промінь зазирнув у вікно, він ураз скочив на ноги, аж хруснули занімілі кістки, і, з утішеним виглядом доплентавши до ліжка, притис свого лоба до мого і сказав, що його Рамадан скінчився.

Як я вже казав, я ладен дуже терпимо ставитися до будь-якої релігії, що її сповідує людина, якою б була ця релігія,

лише за тієї умови, що людина не вбиває і не кривдить інших людей за те, що вони вірують по-іншому. Та коли чиясь релігія сягає такого фанатизму, коли вона стає катуванням для віруючого, інакше кажучи, коли вона перетворює нашу планету на вельми незатишний заїзд, — тоді прихильника такої релігії, на мою думку, слід відвести убік і по-дружньому з ним побесідувати. Саме це я тепер хотів зробити з Квіквегом.

— Квіквегу, — сказав я, — лягай у ліжко і послухай, що я тобі скажу.

І я приступив до розмови, почавши від зародження і розвитку первісних вірувань і дійшовши до різноманітних релігій нашого часу, невпинно намагаючись переконати Квіквега, що всі ці Великі пости, Рамадани і довге сидіння на карачках у неопалених похмурих кімнатах — повне безглуздя: це шкодить здоров'ю, не йде на користь душі і просто суперечить простим правилам гігієни і здорового глузду. Я також сказав йому, що мені просто боляче, нестерпно боляче дивитися, як він, щодо всього іншого надзвичайно розважливий і розумний дикун, так по-дурному поводить себе з оцим своїм дурним Рамаданом. До того ж, переконував я його, від посту тіло слабшає, а значить, слабшає і дух, і всі думки, породжені постом, просто немічні. Недарма ті віруючі, які страждають на шлункові розлади, сповідують такі невтішні погляди стосовно того, що чекає їх на тому світі. Одне слово, Квіквегу, казав я, дещо ухилившись від обраної теми, уявлення про пекло вперше з'явилося в людини, коли вона об'їлася яблук, а потім було увічнено спадковим розладом шлунка, який підтримують усілякі Рамадани.

Потім я спитав Квіквега, чи потерпав він коли-небудь від шлункового розладу, і зробив спробу пояснити свою думку якнайобразніше, щоб він зрозумів, що саме я маю на увазі. Він відповів, що ні — хіба що одного разу і з вельми важливої причини. Це сталося з ним після бучного бенкету, який влаштував його батько на честь великої перемоги, коли до другої години по обіді було вбито п'ятдесят ворожих воїнів, і тієї ж ночі їх усіх зварили і з'їли.

— Годі, годі, Квіквегу, — урвав я його, здригнувшись. — Замовкни!

Я й так уявляв собі, до чого це могло призвести. Колись я знав одного матроса, який побував на цьому острові, і він розповідав мені, що в його мешканців такий звичай: здобув-

ши перемогу у великій битві, вождь підсмажує у себе на подвір'ї чи в садку кожного вбитого, а потім по черзі викладає їх на великі дерев'яні тарелі, прикрашає, наче овочева рагу, плодами хлібного дерева і кокосовими горіхами і, встроївши їм до рота жмутики петрушки, посилає з найкращими побажаннями до своїх друзів, наче то рідвяні індички.

Я аж ніяк не можу сказати, що мої міркування щодо релігії подіяли на Квіквега надто сильно. По-перше, його не зацікавила розмова на тему, щодо якої в нього була інша точка зору; по-друге, він розумів мене щонайбільше на одну третину, хоч я й намагався викладати свої думки у вельми примітивній формі; а до того ж він, звісно, вважав, що розуміється на істинній релігії значно краще за будь-кого. Він дивився на мене з якимось поблажливим співчуттям, ніби шкодував, що така розважлива людина безнадійно втрачена для святої язичницької віри.

Нарешті ми встали з ліжка й одяглися. Квіквег з апетитом ум'яв чималий сніданок, що складався з різноманітних сортів вареної риби, — тому його Рамадан не приніс хазяйці великого зиску, — і ми вирушили до «Пекводу», неквапно крокуючи по дорозі і колупаючи кістками палтуса в зубах.

РОЗДІЛ 18

ПІДПИС

Я і Квіквег зі своїм гарпуном ще тільки йшли по пристані до борту корабля, коли до нас озвався з вігвама хрипкий голос капітана Пелега, який голосно висловив свій подив з приводу того, що мій товариш — канібал, і одразу оголосив, що не пускає на цей корабель канібалів, поки вони не покажуть своїх паперів.

— Чого не покажуть, капітане Пелег? — перепитав я, стрибнувши через фальшборт і покинувши свого друга вниз на пристані.

— Папери, — відповів він. — Нехай покаже папери.

— Так, так, — глухим голосом підтвердив капітан Білдад, услід за Пелегом вистромивши голову з вігвама. — Нехай доведе, що він навернений. Сину п'їтьми! — повернувся він до Квіквега. — Чи ти перебуваєш у лоні якої-небудь християнської церкви?

— Звісно, — відповів я, — він належить до першої конгрегаціоналістської церкви.

Слід зазначити, що багато кого з татуйованих дикунів, які плавають на нентакетських кораблях, зрештою навертають на християнство і вони потрапляють у лоно тієї чи іншої церкви.

— Що? Перша конгрегаціоналістська церква? — вигукнув Білдад. — Це ті, що збираються в домі диякона Дейтерономії Коулмена? — Він витяг із кишені окуляри, протер їх великим жовтим носовиком, дуже обережно почепив на ніс, вийшов із вігвама і, насилу перехилившись через фальшборт, довго і пильно дивився на Квіквега.

— Чи давно він вступив до цієї общини? — зрештою спитав капітан, озирнувшись на мене. — Гадаю, не дуже давно, так, хлопче?

— Ясна річ, недавно, — підтримав його Пелег. — І хрещення він отримав не справжнє, а то воно хоч трохи зміло б з його обличчя цю диявольську синяву.

— Хлопче, скажи-но мені, — мовив Білдад. — Невже цей філістимлянин регулярно відвідує зібрання в диякона Дейтерономії? Я його там жодного разу не бачив, а буваю в нього щонеділі.

— Я нічого не знаю про диякона Дейтерономію та його зібрання, — сказав я. — Знаю тільки, що Квіквег народжений у лоні першої конгрегаціоналістської церкви. Та він і сам диякон, цей Квіквег.

— Хлопче, — суворо мовив Білдад, — ці речі не для жартів. Поясни свої слова, юний хетейянине. Відповідай мені, про яку церкву ти зараз говорив?

Відчуваючи, що мене заганяють на слизьке, я відповів:

— Сер, я казав про ту давню католицьку церкву, до якої належимо ми всі, і ви, і я, і капітан Пелег, і Квіквег, і будь-хто із синів людських; про велику і вічну першу конгрегацію всього віруючого світу; всі ми до неї належимо; щоправда, дехто з нас надто переймається різними дрібницями великої віри, вона ж бо пов'язує нас усіх в одне ціле.

— Атож! Морським вузлом! — вигукнув Пелег, ступивши мені назустріч. — Хлопче, тобі слід було б піти до нас місіонером, а не матросом. Ніколи не чув кращої проповіді! Диякон Дейтерономія, та ні, сам отець Мепл — і той тебе не перевершить, а він таки чогось вартий. Лізьте, лізьте сюди,

і до дідька всі папери. Гей, скажи цьому Кваку, — чи як ти його звеш, — скажи Кваку, нехай іде сюди. Еге, клянусь великим якорем, оце-то гарпун! Непогана річ, як на мене, і поводитися з ним він уміє. Чуєш, як тебе, Кваку, — чи тобі доводилося стояти на носі вельбота? Доводилося бити китів?

За своєю дикунською звичкою, не мовивши ні слова у відповідь, Квіквег скочив на фальшборт, звідти стрибнув на ніс підвішеного за бортом вельбота і, виставивши вперед ліве коліно і здійнявши над головою гарпун, вигукнув щось подібне до цього:

— Капітане! Бачити крапля дьоготь там на вода? Бачити? Хай це око кита, ану! — Прицілившись, він кинув гарпун, і той, свиснувши біля самого капелюха старого Білдада, промчав над палубою корабля і вщент розбив маленьку лиску цятку. — Ось, — незворушно завершив Квіквег, витягаючи лінь. — Хай це око кита, твій кит уже вмерти.

— Мерщій, Білдаде, — мовив Пелег до свого компаньйона, який покvapно відійшов до капітанської каюти, наляканий небезпечною близькістю літаючого гарпуна. — Чуєш, Білдаде, мерщій дістань корабельні книги. Цього Квака, чи як там його звати, ми повинні мати на одному з наших вельботів. Слухай, Кваку, ми дамо тобі дев'яносту долю, а стільки ще жоден гарпунер у Нентакеті не отримував.

Ми спустилися до каюти, і Квіквега, на мою превелику втіху, невдовзі внесли до списків того самого екіпажу, до якого вже був зарахований я.

Коли всі формальності було завершено і лишалося поставити підпис, Пелег повернувся до мене і мовив:

— Твій Квак, певно ж, неписьменний, так? Гей, Кваку, а бодай тобі! Ти підпишешся чи поставиш хреста?

Це питання аж ніяк не збентежило Квіквега, якому вже двічі чи тричі доводилося брати участь у подібній процедурі; узявши простягнуте йому перо, він зобразив на папері точну копію таємничого круглого знаку, витатуйованого в нього на руці, і нашкрябав прізвисько, яким уперто продовжував називати Квіквега капітан Пелег. Це виглядало так:

замість *Квак*
 підпису

Капітан Білдад тим часом сидів, не зводячи очей з Квіквега, а потім з поважним виглядом підвівся і, понишпоривши в глибоких кишенях свого широкополого коричневого сюртука, витяг звідти цілу паку брошур; вибравши одну з них, під назвою «Останній день настає, або Не гайте часу», вклав її до рук Квіквега, а потім схопив їх разом з книгою обома руками, пильно подивився йому в очі і мовив:

— Сину п'їтьми, я мушу виконати свій обов'язок щодо тебе. Цей корабель почасти належить мені, і я не можу не дбати про його команду. Якщо ти й досі сповідуєш свої язичницькі вірування — а я боюся, що так воно і є, — то заклинаю тебе, не лишайся рабом Віла довіку. Відцурайся від ідола Віла і мерзенного змія, тікай від майбутньої покари. Стережися, чуєш! О, заради Господа милосердного! Стернуй подалі від вогненної безодні!

У мові старого Білдада ще бриніло відлуння моряцького життя, химерно перемішане з біблійними і місцевими виразами.

— Іди, іди, Білдаде, не збивай з пантелику нашого гарпунера, — втрутився Пелег. — З побожного гарпунера пуття не буде. Від цього весь його хист пропадає. А що за гарпунер без хисту? Пам'ятаєш, який то був гарпунер — молодий Нат Суейн? Такого сміливця і в Нентакеті, і у Вейньярді годі було й шукати. Та він унадився ходити на молитовні збори, і скінчилося це погано. Він так трусився над своєю жалюгідною душею, що став триматися від китів подалі, аби вони не зачепили хвостом його вельбот і не послали його до дідька в пекло.

— Пелегу, Пелегу, — мовив Білдад, звівши очі й руки до неба. — Ти ж і сам, як я, не раз дивився у вічі небезпеці. Ти знаєш, Пелегу, що таке — страх смерті. Тож як ти можеш правити такі негідні балачки? Не зводь на себе наклеп, скажи відверто, Пелегу, хіба тоді, біля берегів Японії, коли оцей «Пеквод» утратив у тайфуні всі три свої щогли, — пам'ятаєш, ти тоді плавав помічником в Ахаба? — хіба ти тоді не думав про смерть і кару Божу?

— Послухайте лишень його! — скрикнув Пелег і заходив по тісній каюті, заклавши руки до кишень. — Усі чули, а чи ні? Подумати тільки! Адже корабель щохвилі міг піти на дно! Ти згадав тоді про смерть та кару Божу? Коли всі три щогли з диявольським гуркотом калатали в борт і хвилі мчали над

нами і з корми, і з носа! І в таку мить думати про смерть та Божу кару? Ні, у нас не було часу думати про смерть! Життя — ось про що ми думали з капітаном Ахабом! Як врятувати команду, як поставити нові щогли, як дістатися до найближчого порту — ось що було на думці.

Біллад промовчав; він застібнув сюртук на всі гудзики і гордо рушив на палубу, а ми пішли слідом за ним. Тут він зупинився і почав спокійно стежити за роботою вітрильних майстрів, які на шкафуті лагодили грот-марсель. Час від часу він нахилився і підбирав обрізок парусини чи просмоленої мотузки, щоб вони, боронь Боже, не пропали даремно.

РОЗДІЛ 19

ПРОРОК

— Друзі, ви найнялися на цей корабель?

Ми з Квіквегом шойно покинули «Пеквод» і повільно йшли по пристані, кожен думаючи про своє, коли якийсь незнайомий звернувся до нас із цими словами, заступивши нам дорогу і тицяючи своїм гладким вказівним пальцем у бік корпусу тепер уже нашого корабля. Цей чоловік був удягнений у старезний вицвілий бушлат і залатані штани, а його шию прикрашав клапоть чорної хустки. Віспа протекла по його обличчю у всіх можливих напрямках, і тепер воно нагадувало звивисте русло висохлої річки.

— Ви найнялися туди? — повторив він своє запитання.

— Певне, ви маєте на увазі корабель «Пеквод»? — перепитав я, намагаючись виграти трохи часу, щоб краще до нього придивитися.

— О, так, «Пеквод», отой корабель, — підтвердив він, відвівши руку назад, а потім рвучко викинувши її перед собою, так що витягнутий палець устромився в ціль, наче багнет.

— Так, — відповів я, — ми шойно підписали там папери.

— А чи йдеться в тих паперах щось про ваші душі?

— Про що?

— Еге, то у вас їх, мабуть, немає, — швидко проказав він. — Зрештою, це не так важливо. Я знаю багатьох, у кого немає душі, їм просто пощастило. Душа — це п'яте колесо до воза.

— Що ти таке верзеш, друже? — здивувався я.

— А ось у нього є надлишок, якого вистачить, щоб відшкодувати нестачу в усіх інших, — несподівано мовив незнайомий, зробивши особливий тривожний наголос на слові «він».

— Ходімо, Квіквегу, — сказав я, — цей добродій, певно, звідкілясь утік. Він говорить про щось і про когось, чого ми з тобою не знаємо.

— Стривайте! — зупинив нас незнайомий. — Ви маєте рацію — адже ви ще не бачили старого Громовержця, скажіть — так чи ні?

— Хто це — старий Громовержець? — спитав я, збентежений урочистим виразом його божевільного тону.

— Капітан Ахаб.

— Що? Капітан нашого корабля? Капітан «Пекводу»?

— Так, багато хто з нас, старих моряків, називає його цим іменем. Ви ж його ще не бачили?

— Поки що ні. Кажуть, він був хворий, та вже видужує і невдовзі буде зовсім здоровий.

— Зовсім здоровий, еге, — повторив незнайомий із якимось зловтішним та болісним сміхом. — Капітан Ахаб буде здоровий тоді, коли буде здорова моя ліва рука, — не раніше, кажу вам!

— А що ви про нього знаєте?

— А що вам про нього розповіли?

— Майже нічого; я тільки чув, що він хороший китобій і хороший капітан для своїх матросів.

— Авжеж, усе це правда — і те й інше. Та коли він наказує, доводиться ворухитися. Хоч плач, хоч скач, та Ахаб скаже — як зав'яже. Але про те, що сталося з ним колись біля мису Горн, дуже давно, коли він три дні і три ночі пролежав, мов мертвий; про смертний бій з Іспанцем перед вівтарем у Санта — про все це ви нічого не чули? А про срібний кальян, у який він плюнув? І про те, як в останньому рейсі він утратив ліву ногу, як ішлося в пророцтві? Невже ви про все це нічого не чули — і ще багато про що? Та звісно, не чули, звідки ви можете таке знати? Хто взагалі про це знає навіть у нас в Нентакеті? Але ж про те, як він утратив ногу, ви, може, все-таки чули? Еге, бачу, вам про це розказували? Та хто ж про це не знає! Тобто про те, що в нього тепер лише одна нога, а другу він утратив у сутичці з кашалотом!

— Друзе, — урвав я його балачку, — не знаю, що ви таке верзете, і знати не хочу, бо мені здається, що у вас клепки в голові бракує. Та якщо ви маєте на увазі капітана Ахаба, капітана отого корабля «Пеквод», то запевняю вас, щодо його ноги мені все відомо.

— Усе відомо, кажете? І ви в цьому певні?

— Цілком певний.

Ще якусь мить незнайомий стояв нерухомо, поринувши в тривожні думи, витягнувши палець і втупившись поглядом у корпус «Пекводу», потім ледь помітно здригнувся і мовив:

— Вас уже записали, так? Ваші імена внесені до списків? Ну то що ж, що написано, то написано, а долі не об'їдеш — що судилося, те й станеться, а може, все ж таки не станеться. Так чи інакше, усе вирішено і розписано заздалегідь. І до того ж хтось із матросів таки має з ним пливти. Або ці, або якісь інші, нехай їх Бог милує. Прощавайте, друзі, прощавайте, благослови вас небо. Вибачте, що вас затримав.

— Стривайте, друже, — сказав я, — якщо ви можете повідомити нам щось важливе, то кажіть, а коли просто хочете нас настрахати або надурити — ви звернулися не за тією адресою. Ото і все, що я хотів сказати.

— І сказали добре, дуже добре, я люблю, коли отак гарно говорять. Ви йому чудово підходите, отакі люди, як ви. Прощавайте, друзі. І ще одне: коли ви туди потрапите, передайте їм, що я розважив за краще до них не приєднуватися.

— Ні, любий мій, так ви нас не обдурите, нічого не вийде. Це дуже просто — удавати, наче знаєш якусь велику таємницю.

— Прощавайте, друзі, прощавайте.

— Прощавайте, — відповів я. — Ходімо, Квіквегу, ходімо від цього божевільного. Ну ж бо, заждіть. Скажіть мені, будь ласка, як вас звати?

— Ілія.

«Ілія!» — подумки повторив я, і ми рушили геть, обговорюючи кожен на свій манер цього старого обідраного матроса; зрештою ми дійшли згоди, що він просто дрібний пройдисвіт, хоч і удає із себе велике страхіття. Та ми не пройшли і сотні ярдів, як, завертаючи за ріг, я озирнувся і побачив того самого Ілію — він на невеликій відстані ішов за нами слідом. Це чомусь так стурбувало мене, що я нічого не сказав Квіквегу і продовжував іти вперед, палко бажаючи дізнатися, чи зверне

й незнайомий за той самий ріг. Він звернув, і тоді я вирішив, що він, мабуть, переслідує нас, хоча з якою метою — я ніяк не міг здогадатися. Ця обставина разом з його багатозначною загадковою мовою, сповненою натяками і туманними звинуваченнями, звихрила в моїй душі рій запитань і передчуттів, що були якось пов'язані з «Пекводом», з капітаном Ахабом, з його лівою ногою, з його нападом хвороби біля мису Горн, з срібною баклагою, з тим, що казав мені про нього раніше капітан Пелег, з пророцтвом скво Тістіг, з майбутнім плаванням і ще багато з чим іншим, зовсім не зрозумілим мені.

Я вирішив неодмінно з'ясувати, чи справді цей обідранець Ілія нас переслідує, перейшов із Квіквегом на протилежний бік вулиці і рушив у зворотному напрямі. Та Ілія пройшов повз нас, мов узагалі нас не помітив. Я відчув полегкість і ще раз — тепер, як я гадав, остаточно — вирішив, що він просто дрібний проїдсивіт.

РОЗДІЛ 20 МЕТУШНЯ

Минуло два дні, і на борту «Пекводу» зчинилася метушня. Тепер не тільки лагодили старі вітрила, але й привозили нові, разом зі згортками парусини і бухтами канатів, — загалом, усе свідчило про те, що роботи з оснащення судна добігають кінця. Капітан Пелег тепер зовсім не сходить на берег, а цілоденно сидів у своєму вігвамі і пильно стежив за роботою матросів; на березі всі справи залагоджував Білдад, а в трюмі і на щоглах робота йшла до пізньої ночі.

Наступного дня, після того як Квіквег підписав папери, скрізь, де тільки могли перебувати матроси з «Пекводу», дали оголошення, що до ночі всі сундуки мають бути доправлені на борт, бо корабель може відпливти кожної миті. Тому ми з Квіквегом завантажили свої речі на корабель, а самі вирішили ночувати на березі до самого відплиття. Але попередження, як то ведеться в таких випадках, виголосили заздалегідь і корабель ще кілька днів стояв біля причалу. Та й не дивно: адже треба було владнати безліч справ, перш ніж «Пеквод» буде готовий до плавання.

Кожен знає, яка сила-силенна речей — ліжка, сковорідки, ножі та виделки, лопати й обценьки, серветки, щипці для

горіхів і таке інше — потрібна у такій справі, як домашнє господарство. Так само і в китобійному рейсі, коли довгі три роки доводиться вести велике господарство в океані, далеко від крамарів, вуличних торгівців, лікарів, булочників і банкірів. Звичайно, все це стосується і торгових кораблів, але зовсім не тією мірою, як китобійних. Адже, окрім тривалості рейсів, великої кількості предметів, конче необхідних для промислу, і неможливості поновлювати їхні запаси у тих далеких портах, куди зазвичай заходять ці кораблі, слід також зважати на те, що з усіх кораблів саме китобійні найчастіше наражаються на небезпеку, і особливо — на небезпеку втратити ті речі, від яких залежить успіх самого промислу. Тому на кораблі є запасні вельботи, запасний рангоут, запасні ліні і гарпуни — усе є в запасі, окрім капітана і корабля.

Коли ми прибули на острів, трюми «Пекводу» вже були завантажені яловичиною, хлібом, водою, пальним, залізними обручами і бондарними заклепками. І все ж таки, як я вже згадував, ще кілька днів по тому безупинно підвозили всілякі додатки та доважки — і малі, й великі.

Головною особою серед тих, хто керував підвезенням і вантажними роботами, була сестра капітана Білдада — сухорлява стара леді з надзвичайно рішучою і завзятою вдачею, але при цьому дуже доброзичлива; певно, вона твердо вирішила, що робить усе можливе, аби на «Пекводі» ні в чому не було нестачі. Вона то з'являлася на кораблі зі слоїком маринованих овочів для комори, то дріботіла зі жмутиком пір'їн, щоб поставити їх на стіл старшого помічника, де звичайно вносилися записи до бортового журналу; а часом приносила клаптик фланелі, щоб прогріти чийсь застуджений поперек. Жодна жінка не відповідала так своєму імені, бо цю турботливу леді звали Черіті¹, — тітонька Черіті, так її звали всі. Мов сестра милосердя, ця милосердна тітонька Черіті цілий день метушилася, докладаючи руки, а так само й серце, до всього, що обіцяло безпеку, зручність і втіху присутнім на борту корабля, з яким були пов'язані ділові інтереси її любого брата Білдада і в який вона сама вклала кількадесят збережених на старість доларів.

І дивний, просто-таки дивовижний вигляд мала ця славетна прихильниця квакерської віри, коли останнього дня

---

¹ Cheryty (англ.) — милосердя.

зійшла на палубу, тримаючи в одній руці довгий черпак для китового жиру, а в другій — ще довшу китобійну острогу. Сам Білдад, та й капітан Пелег, теж не пасли задніх. Наприклад, Білдад носив при собі довгий список предметів, яких ще бракувало, і щоразу, коли прибувала нова партія вантажу, ставив на своєму папірці позначку. Час від часу з кістяного лігва, спотикаючись, вибігав Пелег, лаяв через люки тих, хто працював унизу, лаяв тих, хто лагодив снасті на щоглах угорі, і зрештою, накричавшись, залазив назад у вігвам.

У ці дні ми з Квіквегом часто приходили на корабель, і часто я питав про капітана Ахаба, про його здоров'я і про те, коли він прибуде на свій корабель. У відповідь я чув, що капітан Ахав почуввається краще, що він видужує і що його чекають на кораблі щодня, а поки що капітани Білдад і Пелег подбають про все необхідне для оснащення корабля. Якби я був цілком відвертим із самим собою, я б зрозумів, що в глибині душі мене не дуже приваблювала перспектива вирушити в далеке плавання, так і не побачивши людину, яка стане абсолютним диктатором на кораблі, щойно ми вийдемо у відкрите море. Та коли ти підозрюєш якісь негаразди, але вже вліз у цю справу, ти мимохіть намагаєшся приховати всі підозри навіть від самого себе. Я нічого про це не говорив і намагався ні про що не думати.

Нарешті оголосили, що протягом завтрашнього дня ми неодмінно відпливемо. Тому наступного ранку ми з Квіквегом вирушили на пристань ще вдосвіта.

РОЗДІЛ 21

ПРИБУТТЯ НА БОРТ

Було близько шостої, але сірий імлистий світанок ще тільки починав зоріти, коли ми увійшли на пристань.

— Там наче біжать якісь матроси, — сказав я Квіквегу. — Певно ж, це не примари. Отже, ми відпливаємо на світанні. Поквапмося!

— Зупиніться! — пролунав голос, що належав чоловікові, який тихцем підійшов до нас ззаду, поклав кожному руку на плече і, пролізши між нами, стояв так, трохи посунувшись уперед і блимаючи то на Квіквега, то на мене дивним тяжким поглядом. Це був Ілія.

— Йдете на корабель?
— Відчепіться! — сказав я.
— Ану, ти, — гримнув Квіквег, скинувши з плеча його руку. — Иди геть!

— То ви йдете не на корабель?
— На корабель, — відповів я. — А вам що з того? Знаєте, містер Ілія, мені здається, ви не надто чемні.

— Ні... цього я не знав, — мовив Ілія, у якомусь повільному здивуванні перевівши з мене на Квіквега свій чудний погляд.

— Іліє, — сказав я тоді, — ви зробите мені і моєму другу велику послугу, якщо негайно залишите нас. Ми вирушаємо до Індійського і Тихого океанів і не хотіли б, щоб нас затримували.

— Он воно що! А до сніданку ви повернетесь?

— Квіквегу, він несповна розуму, — сказав я. — Ходімо.

— Агов! — озвався до нас Ілія, коли ми відійшли від нього на кілька кроків.

— Не зважай на нього, Квіквегу, ходімо швидше.

Але він знову непомітно наздогнав нас і, раптом ляснувши мене долонею по плечах, спитав:

— А чи не здалося вам, що на корабель щойно пройшли якісь люди?

На це просте і зрозуміле запитання я відповів:

— Так, я начебто бачив чотирьох чи п'ятьох чоловік, але дуже неясно, тож запрягтися не можу.

— Так, дуже неясно, — повторив Ілія. — Прощавайте.

Ми знову залишили його позаду, і він знову наздогнав нас і, ще раз торкнувшись мого плеча, мовив:

— А як ви гадаєте, чи знайдете ви їх тепер?

— Кого?

— Прощавайте. Прощавайте! — повторив він у відповідь і повернувся, щоб іти. — От що... Я просто хотів вас попередити... та це ні до чого, це все одне й те саме; приватна справа... ото морозець сьогодні, га? Ну, бувайте. Ми з вами тепер, мабуть, не скоро побачимося, хіба що перед Судом, — і, виголосивши цю неадекватну промову, він нарешті пішов геть, неабияк спантеличивши мене своїм незрозумілим нахабством.

Коли ми піднялися на борт «Пекводу», нас зустріла мертва тиша — не було ні видно, ні чути жодної живої душі. Двері

капітанської каюти були замкнені зсередини, усі люки задраєні і закладені зверху бухтами канатів. Ми пройшли на бак і побачили там один відкритий люк. Знизу пробивалося світло. Ми спустилися, але побачили там тільки старого такелажника, закутаного в пошарпаний матроський бушлат. Він лежав долілиць, носом у стиснуті руки, розлігшись на двох зіставлених разом скринях, і спав мертвим сном.

— Як ти гадаєш, Квіквегу, де поділися ті матроси, котрих ми бачили? — спитав я, розгублено втупившись у сплячого.

Але Квіквег не побачив на пристані нічого, і тепер я ладен був сам вважати це оманною зору, якби не Ілія з його загадковим запитанням. Проте я потамував тривогу і, знову вказавши на сплячого, жартома зауважив Квіквегу, що нам, мабуть, краще лишитися тут і охороняти тіло, тож нехай він влаштовується якнайзручніше. Він поклав долоню сплячому на сідниці, ніби перевіряючи, чи м'яко буде сидіти, а потім мовчки всівся зверху.

— Боже правий! Квіквегу, не треба так сидіти, — сказав я.

— О! Дуже зручна місце, — відповів Квіквег. — Мій острів так сидіти. А з лицем нічого не бути.

— Лице! — здивувався я. — Ти називаєш це лицем? А втім, вираз у нього вельми дружній. Та поглянь, він ледве дихає, просто задихається. Злазь скоріше, Квіквегу, ти надто важкий, тобі не слід так поводитися з обличчям цього бідолахи. Злазь, Квіквегу! Дивися, він тебе зараз скине. Як це він досі не прокинувся?

Квіквег зліз, уместився на скрині біля самої голови сплячого і запалив свій томагавк. Я сів біля ніг старого. І, схилившись над ним, ми почали передавати один одному люльку. Поки ми так сиділи, Квіквег у відповідь на моє запитання розповів мені своєю покрученою мовою, що в нього на батьківщині, де не знають ні диванів, ні ослонів, правителі, вожді та інші великі люди зазвичай відгодовують представників простолюду, щоб ті правили їм за канапу; таким чином, бажаючи умеблювати свою оселю, ви можете купити вісім чи десять ледарів і розставити їх на свій смак в альковах та нішах; для прогулянок це також вельми зручно, набагато зручніше, ніж садовий стілець, який складається у дощечку, — в разі потреби вождь підкликає до себе слугу і наказує йому зобразити з себе диван десь під гіллястим деревом, яке росте, може статися, посеред багнюки.

Щоразу, коли я передавав Квіквегу томагавк, він, не уриваючи своєї оповіді, змахував гострим кінцем просто над головою сплячого.

— Нащо ти це робиш, Квіквегу?

— Дуже просто вбивав. О! Дуже просто!

І він поринув у бурхливі спогади, нав'язні люлькою-томагавком, яка, наскільки я зрозумів, за своєю подвійною сутністю не лише приносила втіху його душі, але й розсікала голови його ворогів; але тут сплячий нарешті привернув нашу увагу. Густий тютюновий дим сповнив темне приміщення, і це на нього подіяло. Спершу він почав дихати ще важче, потім у нього, мабуть, закрутило в носі, він кілька разів перевернувся, а потім сів і протер очі.

— Ви, курці, — видихнув він. — Хто ви такі?

— Ми з команди, — відповів я. — Коли відпливаємо?

— Он як. То ви йдете на «Пекводі»? «Пеквод» відпливає сьогодні. Капітан приїхав уночі.

— Який капітан? Ахаб?

— А якого вам ще треба?

Я хотів був задати йому ще кілька запитань стосовно Ахаба, та цієї миті на палубі почувся шум.

— Еге, Старбак заворушився, — мовив старий. — Ваш старший помічник — молодець, їй-богу. Чоловік хороший, і Бога шанує. Та я бачу, уже всі попрочадилися. Піду і я. — З цими словами він піднявся на палубу, і ми пішли слідом за ним.

Сонце вже сходило, вже зовсім розвиднілося. Незабаром почав збиратися екіпаж; матроси приходили по двоє, по троє; у такалажників кипіла робота, помічники капітана теж взялися до справи; з берега весь час підвозили всілякі останні дрібниці. Тільки капітан Ахаб досі лишався невидимим у темному сховиську своєї каюти.

РОЗДІЛ 22

ВЕСЕЛОГО РІЗДВА!

Нарешті опівдні, після того як такалажники покинули корабель і після того як з пристані пролунав хор гучних вітань, після того як відчалила шлюпка з турботливою Черіті, яка привезла на борт свій останній дарунок — нічний ковпак

для другого помічника Стабба, який доводився їй зятем, і ще одну Біблію для кока, — після цього обидва капітани, Пелег і Білдад, піднялися з капітанської каюти на палубу, а Пелег сказав, звертаючись до старшого помічника:

— Отож, містере Старбак, ви все перевірили? Капітан Ахаб уже готовий — ми щойно з ним говорили. Нічого не забули на березі? Тоді свистати всіх нагору! Нехай вишикуються отут на юті, матері їх ковінька!

— Навіть за великого поспіху немає потреби в лихослів'ї, Пелегу, — мовив Білдад. — Скоріше, друже Старбак, виконуйте наказ.

Отакої! Корабель уже відпливає, а капітан Пелег і капітан Білдад досі командують на палубі, наче їм і в морі, як у порту, доведеться поділяти владу. А капітана Ахаба іще ніхто не бачив, лише сказали, що він у своїй каюті. Утім, для того щоб підняти якір і вивести корабель у відкрите море, присутність капітана не є конче необхідною. Справді, це обов'язок лоцмана, а не капітана, і до того ж капітан Ахаб іще не зовсім видужав — так нам пояснили, — і тому цілком зрозуміло, що він лишається внизу. Усе це здавалося мені природним, особливо ще й тому, що багато хто з капітанів торгових кораблів має звичку довго не з'являтися на палубі після того, як піднімуть якір, і присвячують цей час прощальній пиятиці з друзями, які потім покидають корабель разом із лоцманом.

Та зараз і не було можливості поміркувати про все це як слід, бо капітан Пелег заметушився як навіжений. Саме він, а не капітан Білдад, узяв на себе командування.

— Ану мерщій на ют, вилупки! — кричав він на матросів, що забарилися біля грот-щогли. — Містере Старбак, женіть їх на ют.

— Прибрати намет! — таким був наступний наказ.

Як я вже казав, намет із китового вуса ставили на «Пекводі» лише під час стоянки, і вже тридцять років на борту «Пекводу» було відомо, що наказ прибрати намет передусе команді піднімати якір.

— Людей до кабестана! Кров та грім! Ану хутчіш! — пролунав наказ, і матроси метнулися до ганшпугів кабестана.

Коли піднімають якір, треба стояти на носі. Тому Білдад, який, щоб ви знали, окрім усіх своїх посад був іще й портовим лоцманом, — причому існувала думка, що він запосів це зван-

ня лише з метою економії, щоб не наймати в Нентакеті лоцманів для своїх кораблів, а чужі кораблі він не водив ніколи, — отож Білдад перехилився через борт, пильно видивляючись якір і час від часу підбадьорюючи монотонним співом псалмів тих матросів, що стояли біля кабестана; вони відповідали йому гучною піснею про кралечок з Бабл-Еллі. А якихось три дні тому Білдад казав, що не дозволить співати непристойні пісні на борту «Пекводу», тим паче при підйомі якоря; а його сестра Черіті поклала в ліжко кожного матроса новеньку брошуру Уотсових гімнів.

Пелег тим часом командував на палубі, відчайдушно перемішуючи лайку з божбою. Я вже побоювався, що він потопить корабель, перш ніж ми встигнемо підняти якір. Тому я, звичайно, випустив ганшпуг і сказав Квіквегу, щоб він робив те саме, — і подумати лячно, яке лихо нас чекає попереду, коли ми вирушаємо в плавання з таким лютим командиром. Я втішав себе єдиною надією на порятунок в особі побожного Білдада, хоч він і вигадав сімсот сімдесят сьому частку; аж раптом я відчув несподіваний сильний поштовх нижче спини і, озирнувшись, затремтів від жаского видіння: саме цієї миті капітан Пелег опускав ногу, яка шойно була в безпосередній близькості до моєї особи. То був перший у моєму житті копняк під зад.

— То он як піднімають якір на гендлярських кораблях! — гарикнув він. — Ворушися, ти, бараняча довбешко! Ворушися, попни свій зад! Гей ви, ви всі, заснули ви там, чи що? Ворушіться, кажу вам! Ворушися, Кваку! Ти, рудий, ворушися, шотландська макітро! Ворушися, зелені штани! Ану ворушіться, хутчіш, бодай вам повилазило!

Він метався навколо кабестана, раз у раз підкріплюючи свої слова за допомогою ноги, а на носі Білдад незворушно виспівував свої псалми. Еге, подумав я, капітан Пелег сьогодні добряче хильнув.

Нарешті якір підняли, поставили вітрила і ми рушили геть від берега. Був морозний короткий день святого Різдва; і коли тьмяне світло північного дня непомітно змінилося нічною темрявою, ми були самі-самісінькі в крижаному океані, чії замерзлі бризки невдовзі закували нас у сяючий панцир. У місячному світлі вздовж борту мерехтіли довгі ряди китових зубів і, наче бивні велетенського слона, висіли на носі вигнуті бурульки.

Першу вахту очолив у ролі лоцмана Білдад. І щоразу, коли старий корабель глибоко пірнав у зелені хвилі, здригаючись усім своїм замерзлим корпусом, і завивав вітер, і дзвеніли пружні снасті, на палубі лунав його рівний голос:

За буремними морями, у святій землі
Квітнуть пишні ниви.
Так у давню давнину іудеї йшли
В Ханаан щасливий.

Ще ніколи ці слова не здавалися мені такими гарними. У них бриніла надія і віра. Байдуже, що над нами і над усією Атлантикою висить крижана ніч, байдуже, що ноги в мене промокли, а бушлат промок іще більше, — світлі гавані чекають нас попереду, і луки, і лісові галявини, такі всепереможно зелені, коли трави, що зійшли навесні, і посеред літа стоять густі та свіжі.

Нарешті ми відійшли від берега так далеко, що лоцман був уже не потрібний. До борту підійшов вітрильний бот, який нас супроводжував.

Було дивно й сумно бачити, як хвилювалися цієї миті Пелег і Білдад — особливо Білдад. Він не хотів іти, не хотів покидати навіки цей корабель, що вирушав у довге небезпечне плавання за обидва буремні миси, цей корабель, у який було вкладено кілька тисяч його зароблених сумлінною працею доларів, корабель, на якому йшов капітаном його давній друг, майже його одноліток, знову вирушаючи назустріч усім страхіттям безжальної пашеки, — бідолашний старий Білдад дуже не хотів розлучатися із цим кораблем, де йому був дорогий і знайомий кожен цвяшок, і тому він зволікав; він схвильовано пройшов палубою, зійшов до капітанської каюти, щоб мовити там ще кілька прощальних слів, потім знову вийшов на палубу і подивився у вітряний бік, у широкий, безмежний океанський простір, обмежений лише невидимими і далекими східними материками, подивився в бік берега, подивився вгору, направо і наліво, туди й сюди, подивився в нікуди і зрештою, бездумно накрутивши якийсь трос на кофельнагель, рвучко схопив за руку огрядного Пелега і, піднявши ліхтар, якусь мить мужньо дивився йому в лице, наче хотів сказати: «І все ж таки, друже Пелег, я це витримаю, так, витримаю».

Сам Пелег поставився до всього більш філософськи, проте, попри всю філософію, коли ліхтар наблизився до обличчя, в його очах зблиснули сльози. І він теж розривався між каютою і палубою, то розмовляючи внизу, то віддаючи останні настанови на палубі старшому помічникові Старбаку.

Нарешті він із якоюсь невблаганною рішучістю повернувся до свого товариша:

— Капітане Білдад, друже, нам час іти. Агов, на палубі! Брасопити грота-реї! Гей, на боті! Приготуйся! До борту, до борту! Легше, отак. Тож прощавай, Білдаде, друзяко. Щасти вам, Старбаку, щасти вам, містере Стабб, щасти вам, містере Фласк! Прощавайте всі, і нехай вам щастить! У цей самий день, рівно через три роки, у старому Нентакеті вас чекатиме в мене на столі чудова гаряча вечеря. Ура і щасливого плавання!

— Благослови вас Боже, брати мої, і нехай милість його буде над вами, — ледь чутно бурмотів старий Білдад. — Сподіваюся, тепер буде гарна погода і капітан Ахаб зможе вийти до вас, — усе, що йому треба, це трохи сонечка, а цього вам вистачить, ви ж бо йдете до тропіків. Будьте обережніші в погоні, помічники! Не розбивайте вельботів без потреби, гарпунери! Пам'ятайте, гарна дошка з білого кедру цьогоріч подорожчала на три відсотки! І не забувайте молитися. Містере Старбак, пильнуйте, щоб купор приборігав бочонки. Вітрильні голки лежать у зеленій скриньці. Уникайте промислу в Божі свята, хлопці, та коли трапиться нагода, не прогавте її — а то зневажите Божий дарунок. Слідкуйте за барильцем з патокою, містере Стабб, воно начебто трохи протікає. Якщо будете висаджуватися на островах, містере Фласк, уникайте розпусти. Прощавайте! Не тримайте сир у трюмі надто довго, містере Старбак, а то він зіпсується. І бережіть масло — воно коштувало двадцять центів за фунт, і заямте, якщо...

— Годі, годі, капітане Білдад, годі теревені правити. — З цими словами Пелег підштовхнув його до трапу, і вони спустилися на бот.

Корабель і бот почали розходитися; холодний, вогкий нічний вітер погнав їх у різні боки; чайка, квилячи, промайнула у височіні; обидва кораблі сильно хитало; ми, знітивши серце, послали їм услід трикратне «ура» і наосліп, мов сама доля, вирушили в пустку Атлантики.

ПІДВІТРЯНИЙ БЕРЕГ

В одному з попередніх розділів ми згадували Балкінгтона, високого моряка, який щойно повернувся з рейсу; ми бачили його в нью-бедфордському готелі.

І ось тієї морозної зимової ночі, коли караючий кіль «Пекводу» розтинав похмурі хвилі, я раптом завважив, що біля стерна стоїть... оцей Балкінгтон! Я з острахом, жалем і повагою дивився на чоловіка, який серед зими, щойно зійшовши на берег після небезпечного чотирирічного плавання, знову йде в новий штормовий рейс. Певно, йому не сиділося на місці. Про найдивовижніші речі не розповідають; найяскравіші спогади не породжують епітафій; тож нехай цей короткий розділ буде пам'ятником Балкінгтону. Я лише скажу, що його доля нагадувала долю корабля в штормі, коли його жене вздовж підвітряного берега лютий буревій. Гавань з радістю дала б йому притулок. Вона жаліє його. У гавані — безпека, затишок, вогнище, вечерея, тепла постіль, друзі — усе, що любе нашій смертній оболонці. Та шаленіє буря, і гавань, земна твердь тепер являє собою найстрашнішу загрозу для корабля: він мусить тікати від гостинності; одне зіткнення із землею, один легкий дотик до неї кілем — і весь його корпус двигтить і здригається. І він, піднявши всі свої вітрила, щосили прагне відірватися від берега, ворогуючи з тим самим вітром, який міг принести його додому; знову прагне до буремної пустелі океану; заради порятунку поривається назустріч загибелі; і єдиний його спільник стає його смертельним ворогом!

Тепер ти це знаєш, Балкінгтоне, чи не так? Ти починаєш розрізняти світло вбивчої, нестерпної істини, тієї істини, що будь-яка серйозна, глибока думка — це лиш відважна спроба нашої душі лишатися у відкритому морі незалежності, тоді як люті вітри землі та неба намагаються приректи її до принизливого плазування на березі.

Та тільки в безмежному водному просторі існує найвища істина, неосяжна, нескінченна, як Бог, і тому краще згинуть в буремному безмежжі, ніж бути з ганьбою викинутим на берег — навіть коли він обіцяє порятунок. Той, хто боязко виповзає на суходіл, жалюгідніший за слимака. О люті жахи! Чи може бути, щоб усі страждання виявилися марними? Будь

мужнім, Балкінгтоне, будь мужнім! Будь несхитним, похмурий напівбоже! Ти поринув у глибіню, здійнявши до небес бризки, і разом з ними до небес сягнула твоя велич!

РОЗДІЛ 24

ЗАХИСНА ПРОМОВА

Коли вже ми з Квіквегом пішли в китобої, а китобійне ремесло вважається на суші не вельми шанованим і аж ніяк не поетичним, мені з усіх цих причин так хочеться переконати вас, людей сухопутних, як ви несправедливі до нас — китобоїв.

Насамперед я повторю тут, хоч це й буде зайвим, ту загальновідому істину, що люди не вважають китобійний промисел так званою благородною професією, скоріш він, на їхню думку, заняття нижчого гатунку. Якщо хтось, опинившись у змішаному столичному товаристві, відрекомендується, наприклад, як гарпунер — це навряд чи додасть йому ваги в очах присутніх; і коли він за прикладом морських офіцерів поставить на своїй візитній картці літери К. і Ф. (Китобійна Флотилія), вчинок виглядатиме вельми зухвалим і смішним.

Одна з головних причин, що спонукають людей відмовляти нам, китобоям, у належній повазі, — це поширена думка про те, що китобійний промисел у кращому разі — та сама бійня, а ми, подібно до м'ясників, оточені всілякою бридотою та брудом. Звичайно, ми м'ясники, це правда. Але ж м'ясниками, і набагато більше заплямованими у крові, були всі войовничі полководці, яких так захоплено шанує світ. Що ж до звинувачення в нехлюйстві, то невдовзі ви дізнаєтеся про обставини, досі майже незнані, на підставі яких китобійний корабель слід шанобливо помістити посеред найчистіших предметів нашої ошатної планети.

Але поки що визнаємо це звинувачення справедливим; що ж являють собою слизькі, брудні палуби китобійного корабля порівняно зі страхітливими купами мертвих тіл, які височать на полях бойовищ, звідки повертаються вояки, щоб втішатися оплесками прекрасних леді? А якщо слава солдатської професії пов'язана з уявленням про її небезпечність, то будьте певні, що чи не кожен досвідчений вояк, який відважно йшов на штурм ворожої батареї, злякано сахнувся б від

велетенського китового хвоста, що здійсмає вихор над головою. Що таке підвладні розуму людські страхи порівняно з незбагненними божими дивами і страхіттями!

Проте, хоч світ і зневажає нас, китобоїв, він водночас віддає нам найвищу шану, — авжеж, світ схиляється перед нами! Адже всі світочі, лампи і свічки, що палають на земній кулі, наче лампади перед святинями, запалені в нашу честь!

Погляньмо на це питання і в іншому світлі, зважимо його на інших терезах: я покажу вам, що являємо і являли собою ми — китобої.

Чому в голландців за часів де Вітта на чолі китобійних флотилій стояли адмірالی? Чому французький король Людовік XVI своїм коштом вирудавав китобійні кораблі з Дюнкерка і люб'язно запросив оселитися в цьому місті близько двадцяти сімей з нашого острова Нентакет? Чому між 1750 і 1788 роками Британія видала своїм китобоям заохочувальні премії на мільйон фунтів? І зрештою, яким чином сталося так, що ми, американські китобої, переважаємо кількістю всіх інших китобоїв світу, разом узятих; що в нашому розпорядженні цілий флот, який налічує до семисот кораблів, чії екіпажі в цілому становлять вісімнадцять тисяч чоловік; що на нас щороку витрачають чотири мільйони доларів; що загальна вартість вітрильних кораблів — двадцять мільйонів доларів! І що ми щороку збираємо і привозимо до наших портів урожай в сім мільйонів доларів? Як усе це могло б статися, коли б китобійний промисел не обіцяв могуття державі?

І це ще навіть не половина; слухайте далі.

Я стверджую, що жодний із широко відомих філософів під загрозою смерті не зміг би назвати інше мирне діяння людських рук, яке за останні шістдесят років здійснило б такий могутній вплив на нашу земну кулю, як славний і благородний китобійний промисел. У той чи інший спосіб він породив явища, які самі по собі є такими визначними і, у свою чергу, породжують цілу низку важливих наслідків, що його можна порівняти з тією єгипетською жінкою, чії доньки з'явилися на світ із материнської утроби уже вагітними. Перелічити всі ці наслідки просто неможливо. Досить буде навести кілька прикладів.

Уже багато років китобійні кораблі першими розшуковують в усьому світі далекі невідомі землі. Вони відкрили моря і архіпелаги, не позначені на картах, вони заходили туди, де не

плавали ні Кук, ні Ванкувер. Якщо тепер військові кораблі Америки і Європи спокійно заходять у колись ворожі порти, нехай вони з усіх своїх гармат салютують на честь славного китобійного корабля, який вказав їм шлях туди і був першим перекладачем між ними та дикими тубільцями. Нехай люди вшановують героїв розвідницьких експедицій, усіх цих Куків та Крузенштернів, — я стверджую, що з Нентакету виходили в море десятки безіменних капітанів, таких само великих, а може, й більш великих, ніж усі ці Куки та Крузенштерни. Адже вони, погано озброєні, у сповнених акулами язичницьких водах і біля незнаних берегів, що погрожували їм дикунськими списками, вступали у двобій з первісними таїнами і страхіттями, проти яких Кук з усіма своїми гарматами та мушкетами не наслідився б здійснити зброю. Усе те, про що розповідають давні автори, описуючи плавання до Південних морів, для наших героїв з Нентакету — лише звичайні, буденні явища. І часто ті пригоди, яким Ванкувер відводить три розділи, нашим морякам здаються не вартими згадки у вахтовому журналі. О, люди, люди! От же ж люди!

Доти, поки китобої не обійшли мис Горн, цілий ряд заможних іспанських володінь мав торговельні зв'язки лише зі своєю метрополією і ніяких інших зв'язків між ними та навколишнім світом не існувало. Саме китобої першими подолали перешкоду, створену пристрасною та обережною політикою іспанської монархії; і якби тут вистачило місця, я б міг наочно показати, як завдяки китобоям врешті-решт відбулося звільнення Перу, Чилі й Болівії з ярма старої Іспанії і встановлення непорушної демократії в цих віддалених країнах.

Та й Австралія, ця велика Америка протилежної півкулі, була подарована цивілізованому світові китобоями. Після того як її колись випадково відкрив один голландець, усі кораблі ще довго трималися подалі від її заразливо диких берегів, і лише китобійний корабель приплив туди. Саме китобійний корабель є справжнім засновником цієї величезної колонії. І навіть більше, на початку існування першого австралійського поселення галети з дружнього китобійця, який, на щастя, кинув якір в їхніх водах, не раз рятували емігрантів від голодної смерті. І всі незліченні острови Полінезії зізнаються в тому самому і приносять шанобливу присягу вірності китобійному кораблю, який проклав туди шлях місіонерам і торгівцям і часто навіть сам привозив перших місіонерів до

нових берегів. Якщо країна Японія, що ревно ховає себе від чужих очей, навчиться гостинності, це може статися лише завдяки китобоям, бо вони, здається, уже штовхнули її на цей шлях.

Та коли навіть перед лицем усіх цих фактів ви почнете наполягати на тому, що з китобійним ремеслом не пов'язані жодні естетичні і благородні асоціації, я готовий п'ятдесят разів схрестити з вами списа і кожним ударом вибивати вас із сідла, проламавши ваш бойовий шолом.

Ви скажете, що жоден із видатних авторів не писав про китів і не залишив описів китобійного ремесла.

Жоден видатний автор не писав про кита і про китобійне ремесло? А хто створив перший опис нашого Левіафана? Хто, як не могутній Іов власною персоною? А хто склав перший звіт промислового рейсу? Не хто інший, як сам Альфред Великий, який своїм королівським пером записав розповідь Октгера, тогочасного норвезького китобоя! А хто мовив нам слово палкої похвали у парламенті? Не хто-небудь, а Едмунд Берк!

— Нехай усе це так, але самі китобої — простолюди; у їхніх жилах тече не благородна кров.

Не благородна кров у їхніх жилах? У їхніх жилах тече кров, краща за королівську. Бабусею Бенджаміна Френкліна була Мері Моррел, у заміжжі Мері Фолджер, дружина одного з перших поселенців Нентакету, який поклав початок довгому роду Фолджерів і гарпунерів — усіх родичів великого Бенджаміна, — які і донині перекидають зазубрене залізо з одного краю світу до іншого.

— Можливо; але ж усі визнають, що китобійний промисел — не вельми шановане заняття.

Китобійний промисел — не шановане заняття? Це королівське заняття! Адже в давніх англійських законах кит оголошений «королівською рибою»¹.

— Та це тільки так говорять! А яке може бути благородство в киті, яка велич?

Яке благородство і велич у киті? Під час тріумфу, влаштованого одному римському полководцю при його поверненні до столиці світу, найважливішим предметом у всій урочистій процесії були китові кістки, привезені з далеких берегів Сирії.

---

¹ У наступних розділах про це розповідається більш детально (прим. авт.).

— Може, й так, вам краще знати, та що не кажіть, а в китобоях справжньої величі немає.

У китобоях немає справжньої величі? Саме небо свідчить про велич нашої професії. Кит — так зветься одне із сузір'їв південного неба. Мабуть, досить уже й цього. Скидайте капелюха перед королем, але й перед Квіквегом! І більше жодного слова! Я знав одного чоловіка, який свого часу вбив три з половиною сотні китів. Цей чоловік, заслуговує на мій погляд, більшої пошани, ніж якийсь великий капітан стародавнього світу, котрий пишався з того, що захопив стільки ж міст-фортець.

Що ж до мене, то якщо в мені є щось, досі приховане, проте важливе і варте поваги; якщо я колись здобуду справжнє визнання в цьому малому, але досить загадковому світі, яким я, мабуть, все-таки недаремно пишаюся; якщо в майбутньому я ще зроблю щось таке, що краще слід зробити, ніж залишити не зробленим; якщо після моєї смерті повірені або, що видається більш імовірним, кредитори знайдуть у мене в столі цінні рукописи, — усю честь і славу я заздальгідь віддаю китобійному ремеслу, бо моїм Йельським колежем і моїм Гарвардським університетом був китобійний корабель.

РОЗДІЛ 25

ПОСТСКРИПТУМ

Щоб довести велич китобійного ремесла, було б безглуздо посилатися на щось інше, окрім фактів, які не підлягають сумніву. Та якщо адвокат, використавши свої факти, не зробить того висновку, що сам по собі впливає з них і явно підтверджує думку захисту, — хіба ж тоді цей адвокат не вартий осуду?

Відомо, що під час коронації королі й королеви, навіть за наших часів, проходять одну кумедну процедуру — їх поливають соусом, щоб вони краще виконували свої обов'язки. Хтозна, які там використовують соуси та прянощі! Я лише знаю, що королівські голови під час коронації урочисто поливають олією, наче головки часнику. Чи може бути, що голови змащують з тією ж метою, що й механізми — аби у них всередині все краще оберталось? Тут ми могли б заглибитись у роздуми щодо істинної величі цієї монаршої проце-

дури — адже в повсякденному житті ми не звикли поважати людей, які напахчують волосся і тхнуть помадою. І справді, якщо дорослий чоловік не з лікувальною метою використовує мазь для волосся, ми вважаємо, що з ним щось негаразд. Найчастіше такий чоловік і шеляга не вартий.

Але в цьому разі нас цікавить одне-єдине питання — яку олію використовують для коронації? Певно ж, не оливкову і не реп'яхову, не рицинову і не машинну, не тюленячу і не риб'ячий жир. Тоді це може бути тільки спермацет у його природному, первинному стані, найсолодша з усіх олій! Майте це на увазі, вірнопіддані британці! Адже ми, китобої, постачаємо ваших королів і королев товаром для коронацій!

РОЗДІЛ 26

ЛИЦАРІ І ЗБРОЄНОСЦІ

Старшим помічником на «Пекводі» був Старбак, уродженець Нентакету і квакер з діда-прадіда. То був високий суворий чоловік, який хоч і народився на крижаному узбережжі, був чудово пристосований і для спекотних широт — високий, мов підгорілий морський сухар. Навіть доставлена до берегів Індії, його кров не псувалася від спеки, як псується пиво в пляшках. Мабуть, він з'явився на світ під час посухи і голоду або під час одного з постів, які так полюбляють у нього на батьківщині. Він прожив на світі якихось тридцять посушливих років, але ці роки висушили в його тілі усе зайве. Щоправда, ця сухорлявість зовсім не була наслідком душевної гризоти або тілесної недуги. Вона просто до краю згущувала його людське ество. У його подібні не було нічого хворобливого, зовсім ні. Його щільно обтягувала чиста, гладка шкіра; обтягнутий нею, набальзамований здоров'ям і снагою зсередини, він був подібний до єгипетської мумії, що ожила, готовий із несхитною стійкістю терпіти всі випробування майбутніх століть; і серед полярних снігів, і на палючому сонці його життєва сила, наче патентований хронометр, була розрахована на будь-які кліматичні умови. Дивлячись йому в очі, ви ніби бачили в них тіні тих незліченних небезпек, які він безстрашно долав у своєму недовгому житті. Так, це був надійний, стійкий чоловік, чиє життя було не історією слів, а ніби виразною пантомімою дій. Утім, за всієї несхитної

тверезості і душевної сили в ньому були й інші риси, що часом теж здійснювали на нього свій вплив, а іноді й остаточно переважали все інше. Постійна самотність у буремному морському просторі і рідкісне для моряка уважно-шанобливе ставлення до світу розвинули в ньому схильність до марновірства; але це було особливе марновірство, спричинене, як це інколи трапляється, не так невіглаством, як, навпаки, силою розуму. Він вірив у зовнішні прикмети і внутрішні передчуття. І якщо марновірство інколи могло похитнути загартовану крицю його душі, то ще більше сприяли цьому спогади про далекий дім, молоду дружину і дитя, змушуючи його відступати все далі від звичної суворості і розкриваючи його серце назустріч тим потаємним впливам, що іноді стримують в чесній людині пориви шаленої відваги, яку так часто виявляють інші при згубних випробуваннях рибальської долі. «Я не візьму до себе у вельбот чоловіка, що не боїться китів», — казав Старбак. Цим він, мабуть, хотів сказати не тільки те, що найбільш надійну і корисну сміливість породжує твереза оцінка небезпеки, але й те, що краще мати товаришем боягуза, ніж геть безстрашну людину.

«Еге ж, — казав часом другий помічник Стабб, — таких обачних, як наш Старбак, і на торговому кораблі не знайдеш». Та невдовзі ми побачимо, що саме розуміють під словом «обачний» такі люди, як Стабб, та й взагалі всі китобої.

Старбак не шукав небезпеки, як лицар — пригод. Для нього сміливість була не однією з душевних чеснот, а просто річчю, яка може знадобитися під час смертельної загрози. Цей китобій ніби вважав, що сміливість — один із найважливіших запасів на кораблі, подібно до хліба й м'яса, і тому не слід витрачати її марно. З цієї ж причини він не любив спускати свій вельбот на воду після заходу сонця й уникав уперто переслідувати кита, який надто завзято опирається. Адже я, міркував Старбак, перебуваю тут, у цьому ворожому океані, щоб убивати китів для поживи, а не для того, щоб вони вбивали мене і живилися мною; Старбак надто добре знав, що так були вбиті сотні людей. Яка доля спіткала його власного батька? І в якій глибині океану він міг зібрати понівечені шматки братового тіла?

І якщо Старбак під владою таких спогадів і, що здається ще дивовижнішим, у полоні марновірства зміг зберегти таку рідкісну мужність — значить, це був істинно мужній чоловік.

Але в натурі людини з подібними поглядами, у натурі людини, яка пережила стільки жахів і має такі спогади, чаїться небезпека непомітного зародження нової стихії, яка при нагоді може вирватися назовні зі свого сховиська і спопелити всю його хоробрість. І хоч яка велика була його відвага — то була відвага сміливця, котрий мужньо стає до бою з океанами, вітрами, китами і будь-якими надприродними жахами світу, але безсилий проти жахів душевних, якими іноді загрожує нам похмуре чоло людини, засліпленої люттю.

Коли б мені згодом довелося описати повну поразку мужності Старбака, я навряд чи зміг би продовжити свою розповідь; адже так боляче, так гірко буває розповідати про поразку сміливця. Люди можуть здаватися нам огидними, як і деякі людські спільноти — акціонерні товариства і народи; серед людей можуть бути шахраї, дурні і вбивці; і людські обличчя можуть бути підлими та тупими; але в ідеалі людина є такою величною, такою прекрасною, людина — це така благородна, така світла істота, що будь-яку ганебну пляму на ній ближні завжди поспішають приховати під пишними шатами. Ідеал бездоганної мужності живе в нашій душі, у найглибшій її глибині, і тому навіть втрата зовнішньої гідності не може його принизити; і цей ідеал у корчах спливає кров'ю при вигляді людини, чия мужність зазнала поразки. При такому ганебному видовищі чеснота не може не дорікати зорям, які допустили таку ганьбу. Але королівська велич, про яку зараз іде мова, — це не велич королів і мантий, це велич душі, якій не потрібні розкішні шати. Можна побачити її сяйво в руці, яка тримає мотику чи забиває цвяха; це велич демократії, чие світло осяює всі долоні, породжене обличчям самого Бога. О великий, непогрішимий Боже! Єство і всесвітне коло демократії! Його всюдисутність — ось наша божественна рівність!

І тому, якщо надалі я зображуватиму величні, хоч і темні риси в останньому з матросів, зневаженому та пропаштому, і наділю його трагічною принадою; якщо часом навіть наймізерніший із моїх героїв — і, можливо, найжалюгідніший — здійметься на неосяжну висоту; якщо мені доведеться торкнутися руки робітника божественним променем і освітити райдужним сяйвом похмурий присмерк його життя — тоді, всупереч усім земним критикам, постань на мій захист, безпристрасний Дух Рівності, що простирає свою королівську

мантію над усіма, подібними мені! Захисти мене, великий Бог демократії, що обдарував навіть темновидого в'язня Беньяна блідою перлиною поезії; Ти, хто дав коштовну оправу зі щирого золота обрубаній жебрацькій руці старого Сервантеса; Ти, хто підібрав на бруківці Ендрю Джексона і посадив його на спину бойового коня; Ти, хто громовим ударом здійняв його вище трону! Ти, хто під час своїх земних мандрів невтомно збирає з королівських нив добірний врожай — найкращих борців за Твою справу; захисти мене, о Боже!

РОЗДІЛ 27

ЛИЦАРІ І ЗБРОЄНОСЦІ

Другим помічником був Стабб, уродженець Кейп-Кода. Це був не боягуз і не герой, а просто зух-паливода, завжди готовий незворушно зустріти небезпеку; навіть на полюванні, перед лицем безпосередньої загрози, він робив свою справу спокійно і сумлінно, наче якийсь ремісник-строкар, що взяв замовлення на цілий рік. Веселий, доброзичливий, безтурботний, він командував вельботом, наче будь-яка смертельна сутичка була урочистим бенкетом, а весь його екіпаж — почесними гостями. Він приділяв особливу увагу тому, щоб влаштуватися в човні якомога зручніше, мов старий візник, який вмощується в себе на передку. А зігнувшись з китом у розпалі сутички, він діяв убивчою острогою так само спокійно і невимушено, як мирний бляхар працює своїм мирним молотком. Опинившись перед оскаженілим від люті чудиськом, він продовжував мугикати свою улюблену непристойну пісеньку. Завдяки багаторічній звичці Стабб навіть у пазурах у смерті почувався як у затишному кріслі. Хтозна, якої думки він був про саму смерть. Та й чи думав він про неї взагалі? Проте, коли йому траплялося після ситного обіду поміркувати про такі речі, я певен, що він, як завзятий моряк, уявляв собі смерть особливою командою вахтового, щось подібне до цього: «Марсові до вантів, на фок і грот!» — за якою він муситиме негайно вилізти нагору і взятися до роботи, а до якої саме — про те він дізнається, коли виконає перший наказ, і не раніше.

Якщо було іще щось, що допомогло Стаббу виробити такий легкий погляд на життя і перетворило його самого на

таку безстрашну, несхитну людину, яка спокійно несе тягар земного буття, крокуючи шляхами цього світу, де повно похмурих мандрівних торгівців, пригнічених своїм товаром; якщо було щось, що породжувало цю майже безбожну безтурботність, — це могла бути лише його люлька. Не меншою мірою, ніж ніс, куца чорна люлька була невіддільною рисою його обличчя. Скоріше можна було чекати, що він встане з ліжка без носа, ніж без люльки. Над ліжком у нього висіла особлива дощечка, за яку він застромлював натопані люльки; коли він лягав спати, йому досить було лише простягти руку — і він міг викурити їх одна по одній, розпалюючи одну від іншої, а потім знову напхати і залишити готовими до вжитку. Адже, прокидаючись уранці, Стабб спочатку тицяв до рота люльку, а тоді вже починав натягати штани.

Гадаю, що невпинне куріння було принаймні однією з причин його доброго гумору; адже кожен знає, що ранкове повітря і на суходолі, і на морі отруєне стражданнями безлічі смертних, які на світанку випускають у нього свій останній подих; і подібно до того, як під час холерної епідемії дехто ходить, приклавши до рота просоченого камфорою носовика, так само і тютюновий дим був для Стабба своєрідним дезінфікуючим засобом проти всіх людських турбот і тривоги.

Третім помічником був Фласк, уродженець Тисбері, що на острові Вейнъярд; опецькуватий, гладкий молодик, що надто вороже ставився до китів, наче вважав могутніх левіафанів своїми природними і спадкоємними супротивниками і взяв на себе почесний обов'язок убивати їх при кожній зустрічі. Йому було незнайоме відчуття шанобливого остраху перед багатьма дивними і таємничими рисами морського велетня, так само як не властива будь-яка думка про пов'язану з ними небезпеку, і через те в його примітивному уявленні чудесний кит був чимось на кшталт велетенської миші або, щонайбільше, морського шура; і потрібна була лише певна хитрість, трохи часу та вміння, щоб його вбити і виварити. Ця нерозумна й неусвідомлена безстрашність викликала в нього глузливо-поблажливе ставлення до кита; він полював на китів просто для забавки, і трирічне плавання навколо мису Горн було для нього лише довготривалим жартом. Як тесля розділяє цвяхи на куті й різані, так само можна поділити і все людство. І малий Фласк був, звісно, цвяшком кути, призначеним для того, щоб тримати міцно і довго. На

«Пекводи» його прозвали Водорізом, бо зовні він вельми нагадував короткий брусок квадратного перерізу, відомий у китобоїв Арктики під цією назвою, — уतिकаний убитими в нього дерев'яними пальцями, що стирчать врізнобіч, він допомагає кораблю боронитися від натиску крижаних арктичних хвиль.

Такі були Старбак, Стабб і Фласк — найвпливовіші члени нашого екіпажу. За всіма законами промислу їм належали командні посади у трьох наших вельботах. У майбутній великій битві, коли капітан Ахаб почне спрямовувати на китів свої війська, ці три китобої стануть його полководцями. А ще вони, озброєні довгими, наче піки, зазубреними острогами, нагадували трьох уланських офіцерів, гарпунери ж у моїй уяві уподібнювалися до ратників зі списками.

На китобійних кораблях кожен із помічників капітана, який очолює команду вельбота, як той середньовічний лицар, має свого зброєносця — стернового і гарпунера, який у разі потреби подає йому запасну острогу замість безнадійно покривленої чи вибитої з рук під час нападу; звичайно цих двох людей пов'язують дуже близькі і дружні стосунки; і тому я гадаю, що слід перелічити гарпунерів «Пекводу» і назвати, з ким із помічників плавав кожний.

Передусім згадаємо Квіквега, якого обрав собі у зброєносці Старбак. Та з Квіквегом ми вже знайомі.

Наступним іде Тештіго, чистокровний індіанець з Гейхеда, найзахіднішого кінця острова Вейнъярд, де донині збереглися рештки поселення червоношкірих, яке тривалий час постачало на сусідній острів Нентакет відважних гарпунерів. Довге, рідке, синяво-чорне волосся Тештіго, його випнуті вилиці і темні круглі очі, навдивовижу великі для індіанця, з якимось антарктичним блиском, — наводили на думку, но він є прямим і законним спадкоємцем гордих воїнів-мисливців, що колись із луком у руках вистежували могутніх лосів у пралісах Нової Англії. Але сам Тештіго не полював на дикого лісового звіра, він переслідував великих китів у морях; і влучний гарпун сина гідно посів місце батьківської стріли, що завжди потрапляла в ціль. При погляді на його червонясто-коричневе, жилувате і по-змійному гнучке тіло ви готові були зрозуміти марновірні уявлення перших пуритан і майже погодитись із ними в тому, що цей дикий індіанець є сином князя Повітряної Стихії. Тештіго був зброєносцем другого помічника, Стабба.

Третім гарпунером був Деггу, чорний як смола негр-веле-
тень із лев'ячою ногою, справжній тобі Агасфер. У його вухах
гойдалися такі величезні золоті кільця, що матроси називали
їх римами і жартували щодо них, мовляв, зручно було б кри-
пити фали. Ще юнаком Деггу з доброї волі найнявся на ки-
тобійний корабель, що став на якір у відлюдній бухті біля
його рідних берегів. На своєму віку він побував, окрім Афри-
ки, лише в Нентакеті і в далеких язичницьких портах, у які
заходять китобої; усі ці роки він провів у героїчній гонитві за
китами, плаваючи на кораблях, власники яких звертають
особливу увагу на підбір команди; ось чому Деггу зберіг усі
дикунські чесноти і походжав по палубі, здіймаючись, наче
жираф, у всій величі своїх шести футів п'яти дюймів зросту.
Дивитися на нього знизу вгору було якимось фізичним при-
ниженням; стоячи поруч з ним, біла людина скидалася на
малий білий прапор, що просить про перемир'я грізну фор-
тецю. Сміх та й годі, що цей величний негр, цей Агасфер-
Деггу був зброєносцем малого Фласка, який виглядав поруч
із ним наче мізерний пішак.

Що ж до решти членів нашого екіпажу, зазначимо, що
серед багатьох тисяч матросів, які в наші часи плавають на
американських китобійних кораблях, навряд бодай половина
є американцями від народження — хоча командири майже
всі без винятку американці. Те саме можна сказати і стосов-
но американської армії і нашого військового та торгового
флоту, а також про інженерні частини, що будують шляхи й
канали. Те саме, — бо в кожному разі Америка щедро поста-
чає м'язи. Багато китобоїв походять із Азорських островів, куди
нентакетські кораблі часто приходять саме для того, щоб по-
повнити свій екіпаж суворими жителями цих скелястих бе-
регів. З цією ж метою китобої з Лондона чи Гулля дорогою
до Гренландії заходять на Шетландські острови; а повертаю-
чись назад, вони завозять шетландських матросів додому.
Невідомо, що є цьому причиною, але найкращими китобоями
завжди бувають остров'яни. І на «Пекводі» майже всі були
остров'янами, так би мовити, ізоляціоністами, які не визна-
ють спільного людського континенту і живуть кожний на
окремому континенті свого існування. Та яку чудову федера-
цію тепер утворили ці ізоляціоністи, об'єднавшись над одним
і тим самим кілем! Ціле посольство Анахарсиса Клуцца з усіх

островів і з усіх кінців землі, що супроводжувало на «Пекводі» старого Ахаба в його прагненні притягти до суду всі неправди світу; небагато хто повернувся живим із цього бою. Мале негрєня Піп — ось він не повернувся, ні! він покинув нас іще раніше. Бідне хлопчєня з Алабами! Невдовзі ви побачите його на баку похмурого «Пекводу», де він б'є у бубон, віщуючи ту вічну годину, коли його покличуть на ют і накажуть лізти вгору, до янголів, і звідти вигравати хвалу на своєму бубні, щоб, заживши слави боягуза тут, там вважатися сміливцем!

РОЗДІЛ 28

АХАБ

Минуло вже кілька днів відтоді, як ми покинули Нентакет, а капітан Ахаб так і не з'явився на палубі. Його помічники несли вахту по черзі, і можна було б подумати, що вони — єдині командири на кораблі, якби вони часом не виходили з капітанської каюти з такими несподіваними, проте беззаперчними наказами, що вся оманливість їх влади одразу ж ставала очевидною. Там, унизу, перебував їхній володар і диктатор, досі невидимий для тих, хто не мав права входити до святої святих — капітанської каюти.

Щоразу, піднімаючись на палубу після закінчення вахти внизу, я поглядав на ют — чи не з'явилося там нове обличчя; бо моя недавня неясна тривога при думці про таємничого капітана тепер, у морській самотині, перетворилася на яєсь сум'яття, і воно дедалі зростало під впливом тієї диявольської бридні, яку патякав той обідранець Ілія і яку я тепер все частіше згадував — несвідомо, проте з болісною чіткістю. Я не мав сили супротивитися спогадам, хоча іноді і сам ладен був сміятися з дивно урочистих слів портового пророка. Та хоч які сильні були ці лихі передчуття, хоч яким глибоким був мій неспокій — щоразу, оглядаючи палубу, я переконувався, наскільки безпідставними є ці відчуття. Щоправда, екіпаж у своєму складі, в тому числі й гарпунери, був збіговиськом більш диким, строкатим та грубим, ніж мирні екіпажі торгових кораблів, на яких я плавав досі; проте я пояснював це — і цілком справедливо — суворою своєрідністю цієї жорстокої скандинавської професії, якій я вже присвятив себе без вороття. А вигляд трьох головних командирів, трьох помічників

капітана, наче був розрахований на те, щоб розвіяти всі ці невиразні страхи, надати впевненості й бадьорості на початку тривалої подорожі. Це були три прекрасні командири, три хороші — кожен по-своєму — чоловіки, яких тепер не так часто можна зустріти, і всі троє американці — з Нентакету, Вейнъярда і Кейп-Кода.

Наш корабель вийшов із гавані на саме Різдво, тож спочатку нас супроводжував лютий полярний мороз, попри те що ми весь час тікали від нього на південь, із кожним градусом і кожною мінutoю північної широти лишаючи позаду безжальну зиму з її нестерпним холодом. І ось одного туманного ранку, що був уже не таким похмурим, та все ж досить сірим і тьмяним, коли корабель під попутним вітром мчав уперед, у лютому пориві розтинаючи морське тіло, — я піднявся на палубу на поклик вахтового, поглянув, як звичайно, у бік гакаборту і здригнувся. Дійсність була страшнішою від уяви: на юті стояв капітан Ахаб.

На ньому не було помітно жодних ознак звичайної тілесної недуги і недавнього одужання. Він був наче засуджений до спалення живцем, та в останню мить знятий із вогнища, коли полум'я лише опалило його тіло, та ще не встигло перетворити його на попіл, не встигло відібрати в нього нагромадженої за довгі роки сили. Весь він, високий і кремезний, був наче вилитий з чистої бронзи, набувши довіку незмінної форми, наче литий Персей Челліні. Визираючи з-під сплутаного сивого волосся, униз по засмаглий задубілій щоці і шиї бігла, ховаючись внизу під одягом, синьо-біла смуга. Вона нагадувала вертикальний слід, який блискавка випалює на високому стовбурі могутнього дерева; пронизуючи його по всій довжині, але не зачепивши жодної гілки, вона зриває і трощить темну кору, перш ніж піти в землю і залишити на старому дереві, так само живому і зеленому, довге вузьке тавро. Була в нього ця смуга від народження чи якась жаклива рана залишила такий білий рубець — цього, звичайно, ніхто сказати не міг. Із мовчазної згоди упродовж усього плавання на «Пекводі» про це майже не говорили. Тільки одного разу старший земляк Тештіго, літній індіанець з Гейхеда, став марновірно стверджувати, наче Ахаб отримав це тавро тільки у віці повних сорока років, і не в сутичці з ворогом, а під час борні морських стихій. Проте це дике твердження можна вважати спростованим словами сивого матроса з ост-

рова Мен, німечного старого, що одною ногою вже стояв у могилі і ніколи до цього не плавав на нентакетських кораблях і не бачив лютого Ахаба. А втім, давні матроські вірування, завжди живі фантастичні вигадки, яких він пам'ятав безліч, наділяли старого в очах інших надприродним даром прозорливості. Тому ніхто з білих матросів не посмів сперечатися з твердженням старого, що, коли капітану Ахабу судилося коли-небудь спочити вічним сном — що важко собі уявити, додав він стиха, — ті, кому доведеться виконати останній обов'язок перед небіжчиком і обмити тіло, переконаються: це в нього біла родима пляма від тімені до п'ят.

Похмуре обличчя Ахаба, перерізане мертвотною синьою смугою, так мене вразило, що спершу я навіть не завважив, що його зовнішність була такою зловісно похмурою ще й від страшною білої ноги. Ще раніше я чув від когось, що цю кістяну ногу йому витесали в морі з полірованої щелепи кашалота. «Це правда, — підтвердив старий індіанець, — він втратив ногу біля берегів Японії, а на його кораблі позривало там усі шогли. Але він змайстрував собі і шогли, і ногу, не повертаючись додому. Матеріалу в нього ніколи не бракує».

Мене вразила поза, у якій стояв капітан. З обох боків на юті «Пекводу» під бізань-вантами в дошках палуби були просвердлені отвори приблизно в півдюйма глибиною. У такий отвір він уставляв свою кістяну ногу і, піднявши одну руку, тримався за ванти; він стояв виструнчившись і невідривно дивився вперед, на море, що простиралося перед носом корабля. І в цьому пильному, безстрашному, спрямованому вперед погляді була безодня несхитної твердості і непереборного, впертого прагнення до якоїсь однієї мети. Він не казав ані слова; і жодного слова не казали йому помічники, але в кожному їхньому порухові, у кожному кроці вчувалося неприємне, майже болісне усвідомлення того, що він не спускає з них зіркого хазайського ока. Пригнічений тяжкими роздумами, Ахав стояв перед ними, наче розп'ятий на хресті; безмежний смуток наділив його своєю загадковою, впертою, владною величчю.

Першого дня капітан Ахав недовго залишався на свіжому повітрі і незабаром пішов до своєї каюти. Але відтоді команда могла бачити його щоранку; він або стояв біля свого опорного отвору, або сидів на спеціальному кістяному стільці, або важкою ходою крокував по палубі. У міру того як небо над

нами втрачало суворість і ставало більш дружелюбним, він проводив на самоті дедалі менше часу; наче тільки мертвотний зимовий холод, що панує в північних водах, змушував його до відлюдництва на початку плавання. Та ось ми потроху звикли до того, що його можна бачити на палубі майже з ранку до вечора; але, освітлений променями такого жаданого сонця, він у своїй бездіяльності все ще здавався тут недоречним, наче зайва щогла на корабельній палубі. Проте «Пеквод» ще тільки йшов до місця промислу, справжня подорож була попереду, а всіма необхідними приготуваннями керували помічники; тому в зовнішньому житті поки що не було нічого, що могло б зацікавити і розважити Ахаба, хоч на мить розвіявши темні хмари, що затьмарювали його чоло, бо хмари завжди обирають найвищі гірські вершини.

Утім, трохи згодом лагідні умовляння осяйних святкових днів почали своїми чарами розвіювати його тугу. Як оголений, кострубатий, розбитий блискавкою старий дуб випускає зрештою кілька зелених пагонів, радіючи приходу веселих гостей, коли Квітень і Травень, ці рум'яні танцівники, повертаються додому, до застиглих, похмурих лісів, — так і Ахаб зрештою піддався звабливим дівочим чарам південних вітерців. І не раз прозирали в його погляді слабкі ростки, які в іншій людині розквітли б цвітом усмішки.

РОЗДІЛ 29

ВХОДИТЬ АХАБ, ЗА НИМ — СТАББ

Минуло ще кілька днів, крига й айсберги лишилися за кормою «Пекводу», і тепер ми йшли серед барвистої екваторської весни, що завжди царює в океані напередодні вічного серпня тропіків. Ніжні, прохолодні, прозорі, дзвінкі, запашні, шедрі дні були, наче кришталеві келихи з персидським шербетом, по вінця повні м'яких пластівців замороженої трояндової води. Величні зоряні ночі здавалися гордовитими герцогинями в усипаному діамантами оксамиті, що на самоті бережуть пам'ять про своїх далеких чоловіків-завойовників, про світлі сонця в золотих шоломах! Коли тут заснеш? Нелегко зробити вибір між цими чарівними днями і звабливими ночами. Але магічна сила незгасаючої вроди надіяла могутніми чарами не лише зовнішній світ. Вони сягала і в душу людини, особливо тоді, коли

наставав тихий, лагідний вечір; і тоді в безгучних сутінках виринали світлі, наче крижинки, кристали спогадів. Усі ці таємничі сили мимоволі діяли на серце Ахаба.

Старість не любить сну; що довшим є зв'язок людини з життям, то менше вабить її все, що нагадує смерть. Стари сивобороді капітани частіше від інших покидають своє ліжко, щоб відвідати оповиті темрявою палуби. З Ахабом було те саме; хіба що тепер, коли він чи не цілий день проводив на юті, вірніше було б сказати, що він ненадовго покидав палубу, щоб відвідати каюту, а не навпаки. «Наче спускаєшся у власну могилу, — стиха казав він собі, — коли такий старий капітан, як я, сходить по вузькому трапу, щоб лягти на смертний одр свого ліжка».

І кожні двадцять чотири години, коли заступала нічна вахта і люди на палубі стояли на сторожі, охороняючи сон своїх товаришів унизу; коли, витягаючи на бак бухту каната, матроси не жбурляли її на дошки, як удень, а тихенько вкладали там, де треба, щоб не розбудити тих, хто спить; коли на кораблі панувала ця непорушна тиша, мовчазний стерновий починав поглядати на двері капітанської каюти, і трохи згодом старий неодмінно з'являвся біля люка, уп'явшись у залізне поруччя трапа, щоб полегшити собі підйом.

Йому все ж таки була властива і людяність, і увага до інших, бо в ці години він зазвичай унікав ходити по юту; адже для слуху його втомлених помічників, які спочивали за шість дюймів від його кістяної п'яти, його важкі кроки здалися б такими гуркотливими оглушливими ударами, що їм міг би примаритися тільки скрегіт акул'ячих зубів. Та одного разу він вийшов, надто заглиблений у роздуми, щоб перейматися іще чимось іншим; він громовими кроками міряв палубу від грот-щогли до гакаборту, коли другий помічник, Стабб, піднявся до нього на ют і непевно-жартівливим прохальним тоном зауважив, що коли вже капітану Ахабу подобається ходити по палубі, то ніхто, звісно, не може проти цього заперечити, але ж можна якось зменшити шум; от хоча б узяти, наприклад, клоччя і намотати на кістяну ногу... О Стабб! Погано ти знав тоді свого капітана!

— Хіба я гарматне ядро, Стаббе, — спитав Ахаб, — що ти хочеш намотати на мене пиж? Та я вже забув; іди до себе. Туди, у свою шонічну могилу, де такі, як ти, сплять під надгробками, аби краще до них звикнути. Іди, собако! Геть! У конуру!

Спантеличений таким несподіваним останнім словом і раптовим спалахом зневажливого гніву старого капітана, Стабб на якусь мить наче заціпенів, та потім схвильовано мовив:

— Я не звик, щоб зі мною так розмовляли, сер; таке поведження, сер, мені зовсім не до вподоби.

— Геть, — скреготнув зубами Ахаб і ступив убік, наче хотів утекти від спокуси.

— Ні, сер, стривайте, — знахабнівши, не відступав Стабб. — Я не потерплю, щоб мене називали собакою, сер.

— Тоді ти тричі віслюк, і мул, і баран! Ось тобі — і пішов геть, а то я звільню світ від твоєї присутності.

І Ахаб метнувся до нього з таким лютим виглядом, так осякаєніло, що Стабб мимохіть відступив.

— Ще ніколи я не терпів такої образи, не відплативши за неї, — мимрив собі під ніс Стабб, сходячи по трапу до каюти. — Дивина та й годі. Стривай-но, Стаббе, а я ж і зараз не знаю — чи то мені повернутись і вдарити його, чи — та що ж це таке? — стати навколішки отут і молитися за нього? Атож, саме таке мені спало на думку, а це ж я вперше в житті молитимусь. Дивно, дуже дивно, і він сам теж якийсь дивний; еге ж, хай там як, а Стаббу ще ніколи не доводилося плавати з отаким дивним капітаном. Як він на мене накинувся! Очі — наче дула в рушниці! Чи він не при собі? Так чи інак, а в нього щось є на думці — як завжди є щось на палубі, коли тріщать дошки. І до того ж він тепер проводить у ліжку не більше трьох годин на добу, і то не спить. Стюард Галушка мені розповідав, що вранці постіль у старого завжди така пом'ята та покручена, простирадла збиті в ногах, ковдра наче у вузол зав'язана, а подушка аж пашить, наче на ній лежала розпечена цеглина. Атож, гарячий старий. Мабуть, у нього це саме... сумління, про яке подейкують, чув я на березі; це мов пропасниця, кажуть, ще гірше, ніж зубний біль. Ну, не знаю, що воно таке, та боронь Боже на це захворіти. Усе в ньому — наче загадка; і нащо він щонаочі спускається в кормовий відсік трюму — у всякому разі, так думає стюард, — нащо він це робить, хотів би я знати? Хто це призначає йому побачення у трюмі? От дивина! Та хіба знати, що тут і до чого. Воно завше так. Піду краще спати. Еге ж, чорт забирай, тільки для того, щоб заснути, уже варто було народитися. Справді, немовлята, коли народяться, одразу ж засинають. І це теж див-

но, якщо поміркувати. Чорт забирай, усе на світі — диво, як на те. Та це не про мене. «Не думати» — ось моя одинадцята заповідь, а дванадцята — «Спи, коли спати хочеться». Тож ходімо, поспимо ще трошки. Ні, стривай, стривай. Адже він, здається, назвав мене собакою? Хай йому біс! Він назвав мене тричі віслюком, а зверху накидав ще цілу купу мулів та баранів! Та він би, як на те, міг і копнути мене ногою. Може, й копнув, та я цього не помітив, бо його обличчя мене просто налякало. Воно світилося, наче побіліла від часу кістка. Чортзна-що зі мною коїться! Ноги не тримають. Наче погиркався зі старим, і все нутро від цього ние. Йй-богу, це мені, мабуть, наснилося. Та як же це так, як таке може бути? Тепер тільки запхати все це кудись подалі... І якось долізти до ліжка. А завтра подивимось на ці клятві чари при ясному дні, може, щось подумаю. Ніч-мати дасть пораду.

РОЗДІЛ 30

ЛЮЛЬКА

Коли Стабб пішов, Ахаб якийсь час стояв, перехилившись через борт корабля; потім, за своєю звичкою, підзвав до себе матроса і звелів йому принести з каюти кістяний стілець та люльку. Розпаливши люльку від нактоузного ліхтаря і поставивши стілець із підвітряного боку палуби, він сів і затягнувся.

За часів стародавніх вікінгів трони залюблених у море датських королів, якщо вірити легенді, виготовляли з іклів нарвала. Хіба можна було тепер, дивлячись на Ахаба, який сидів на кістяній тринозі, не подумати про королівську велич, утілену в його постаті? Адже Ахаб був ханом морів, і богом палуби, і великим володарем левіафанів.

Він покурював, і густий дим невпинно впливав з його рота леткими клубами, які вітер жбурляв назад, йому в обличчя. «У чому ж річ? — мовив він нарешті, звертаючись до самого себе і витягши з рота мундштук. — Куріння вже не заспокоює мене. О, моя люлька! Мабуть, непереливки мені, якщо твої чари ослабли. Моя доля — тяжка праця і знегоди, а не розваги, я ж бо, дурний, весь час курю і пускаю дим проти вітру; так завзято пускаю проти вітру дим, наче посилаю в повітря, як кит, що помирає, свої останні фонтани —

наймогутніші, найгрізніші. Навіщо мені люлька? Їй би в тиші та супокої переплітати білі димові кола з білими шовковими кучерями, а не з такими сивими розкошланими патлами, як у мене. Годі курити...»

І він жбурнув запалену люльку в море. Вогонь зашипів у воді, ще мить — і корабель промчав над тим місцем, де лишилися бульбашки від затонулої люльки. А по палубі, низько насунувши капелюха, своєю хиткою ходою знову крокував Ахаб.

РОЗДІЛ 31 КОРОЛЕВА МЕБ

Вранці Стабб розповідав Фласку:

— Я в житті ще не бачив таких чудних снів, Водоріз. Уяви собі, мені наснилося, наче наш старий дав мені копняка своєю кістяною ногою; а коли я спробував дати йому здачі, то, клянуся тобі спасінням душі, хлопче, у мене ледь нога не відпала. А потім дивлюся — Ахаб стоїть, наче якась піраміда, а я ще по-дурному вимахую ногою. Та ось що дивно, Фласку, — ти ж знаєш, яка чудасія може інколи наснитися, але то справді було дуже дивно: хоч як я лютився на нього, а все одно думав, що це не така вже й тяжка образа, оцей копняк. «Ну то й що, — казав я собі, — чого я так розходився? Адже нога не справжня». Це ж велика різниця, чим тебе вдарили: живою ногою або ж рукою чи якимось неживим предметом. Ось тому, Фласку, ляпас кривдить у тисячу разів сильніше, ніж удар дрючком. Живий дотик наче обпалює, хлопче. І в цьому сні все так перемішалось та переплелось — я стою й гамселю його, аж пальці на носі позбивав об цю бісову піраміду, а сам собі думаю: «Та яка там у нього нога? Просто тичка. Наче кістяна тростина. Їй-право, це ж він просто жартома копнув мене тростиною, а не дав мені образливого копняка. І до того ж, — це я так собі міркував, — подивися як слід: у нього на кінці ноги — там, де має бути ступня, — просто гострий шпичак; якби якийсь селяк копнув мене босою ногою, то була б тяжка, жахлива образа. А тут образа просто переведена нінащо, заточена в голку». Та отут сталася справжня кумедія, Фласку. Я ще гамселю ногою по піраміді, аж раптом хтось узяв мене за плечі. Дивлюся — то якийсь наїжачений старий горбань,

схожий на водяника. Він хапає мене за плечі, розвертає і каже: «А що це ти таке робиш?» Ото був переляк! Пика в нього — не дай боже! Та якось зібрався на силі і відказую: «Що я роблю? А тобі яке діло, любий містере Горбань? Чи теж хочеш дістати копняка під зад?» Їй-богу, Фласку, я ще й сказати цього не встиг, а він повернувся до мене задом, нахилився, підсмикнув поділ із водоростей — і як ти гадаєш, що я там побачив? Знаєш, друже, скажу тобі по правді — весь зад у нього був усипаний цвяхами, вістрям назовні! Я поміркував і кажу: «Ні, мабуть, я не буду давати тобі копняка». — «Мудро, Стаббе, дуже мудро», — відповів він і взявся повторювати це знову й знов, і шамкотить ротом, мов стара бабця. Я побачив, що він не може зупинитися, тільки бубонить: «Мудро, Стаббе, дуже мудро», — і подумав, що можна знову приступатися до піраміди. Та ледве я звів ногу, як він гримнув на мене: «Ану припини!» — «Ти що, — кажу, — чого ти, старий?» — «Слухай, — каже він. — Давай з тобою про це поговоримо. Капітан Ахав дав тобі копняка?» — «Еге ж, — кажу, — і саме в оце місце». — «Гаразд, — продовжує він. — А чим? Кістяною ногою?» — «Так». — «Ну, тоді, — каже він, — що тобі не подобається, мій мудрагелю Стабб? Адже він тебе копнув заради твого ж блага. Він ударив тебе не якимось сосновим цурпалком, правда ж? Тобі дала копняка велика людина, Стаббе, і до того ж — благородною, прекрасною китовою кісткою. Це ж велика честь для тебе. Отак і треба це сприймати. Слухай, Стаббе, у старій Англії родовиті лорди вважають за найвищу честь для себе, якщо королева вдарить їх і посвятить у лицарі ордену Підв'язки; а ти, Стаббе, можеш пишатися з того, що тебе вдарив старий Ахав і посвятив у мудреці. Затям, що я тобі скажу: нехай він нагороджує тебе копняками, вважай його копняки почесними і ніколи не роби спроби вдарити його у відповідь, бо це тобі не по силі, мудрий Стаббе. Бачиш оцю піраміду?» І тут він якимось дивом поплив від мене в повітрі. Я захропів, повернувся на другий бік — і прокинувся в себе на ліжку! То якої ти думки про цей сон, Фласку?

— Не знаю. Як на мене, дурня якась, та й годі.

— Може, й дурня. Та мене вона зробила розумним, Фласку. Бачиш, отам стоїть Ахав і дивиться кудись убік, за корму? Отож найліпше, що ми можемо зробити, — це дати старому спокій і ніколи йому не суперечити, хоч би що він казав. Ану стривай, що він вигукує? Послухай!

— Гей, на щоглах! Пильнуйте, ви всі! У цих водах мають бути кити! Якщо побачите білого кита, волайте на всю горлянку!

— А про це що ти скажеш, Фласку? Таки є тут щось чудне, еге ж? Ти чув коли-небудь таке — білий кит! Кажу тобі, у повітрі висить щось дивне. Треба пильнувати, га, Фласку? Ахаб щось лихе намислив. Та краще помовчати; він іде сюди.

РОЗДІЛ 32 ЦЕТОЛОГІЯ

Ми вже сміливо розтинаємо морський простір; мине ще якийсь час, і ми геть загубимось у безмежжі відкритого океану. Та перш ніж це станеться, перш ніж повитий водоростями корпус «Пекводу» загойдається біля обліпленої мушлями туші левіафана, із самого початку слід звернути особливу увагу на одне загальне питання, розгляд якого є конче необхідним для глибокого і всебічного розуміння тих окремих відкриттів, порівнянь і згадок, які нас іще чекають попереду.

Я маю на увазі детальну класифікацію всіх різновидів китоподібних, яку мені дуже хотілося б тут навести. Проте це не так легко зробити. Таке завдання не легше за спробу класифікувати всі складові світового хаосу. Ось що кажуть із цього приводу найавторитетніші представники сучасної науки.

«Жодна галузь зоології не є такою заплутаною, як та, що називається цетологією», — пише капітан Скорсбі, 1820 р. від Р. Х.

«До моїх намірів не входить — навіть коли б я був у змозі це зробити — дослідження існуючих способів поділу китоподібних на класи і родини. Спеціалісти так і не дійшли згоди у цьому питанні», — стверджує корабельний лікар Бійл, 1839 р. від Р. Х.

«Неприспосованість до проведення досліджень на великій глибині». «Непроникні перепони, що заважають нашому вивченню китоподібних». «Терниста стежина». «Усі ці неповні дані можуть тільки краяти серце натураліста». Так говорять про кита великий Кюв'є, Джон Хантер і Лессон, ці світила

зоології та анатомії. Проте хоч істинні знання є мізерними, існує безліч книг на цю тему. Так воно буває всюди, так само і в цетології, або науці про китів. Було багато людей — великих і не дуже, давніх і сучасних, моряків і сухопутних, — які чи то детально, чи побіжно згадували китів. Простежте очима хоча б деякі імена: автори Біблії; Арістотель; Пліній; Альдрованді; сер Томас Браун; Джеснер; Рей; Лінней; Ронделлеціус; Віллоубі; Грін; Ерстеді; Сібальд; Бріссон; Мартен; Лесепед; Боннетерр; Демаре; барон Кюв'є; Фредерік Кюв'є; Джон Хантер; Оуен; Скорсбі; Бійл; превелебний Т. Чівер. Але чим обмежуються узагальнюючі висновки цих творів, ми вже бачили з наведених вище уривків. З усіх перелічених тут авторів лише ті, що йдуть після Оуена, бачили живих китів на власні очі, і лише один із них був справжнім ловцем китів і професійним гарпунером. Я кажу про капітана Скорсбі. Щодо окремих питань, пов'язаних із гренландським, або справжнім, китом, він є найбільшим авторитетом з усіх, що існують. Але Скорсбі не знав і не писав нічого про великого спермацетового кита, порівняно з яким гренландський кит взагалі не вартий того, щоб про нього згадували. Тож нехай буде сказано тут, що гренландський кит — це узурпатор на морському престолі. Він навіть не найбільший за розмірами з усіх китів. Проте за стародавнім правом першості у претензіях, а також завдяки безвісті, у якій ще сімдесят років тому перебував міфічний або зовсім невідомий людям спермацетовий кит-кашалот, а в такій безвісті він перебуває і донині в усьому світі, за винятком келії вченого й окремих промислових портів, — ця узурпація була повною з усіх поглядів. Досить переглянути ті місця у великих поетів минулого, де згадуються левіафани, щоб стало зрозумілим, що для них в океані був один непереможний володар — гренландський кит. Та настав час оголосити новину. Ми на Черінг-Кросі; слухайте ж, люди, слухайте, гренландського кита скинули з престолу, нехай царює кашалот!

Існує лише дві книги, в яких вдаються до спроби зобразити живого кашалота, і ця спроба певною мірою була успішною. Це книги Бійла і Беннета; обидва свого часу плавали корабельними лікарями на англійських китобійцях у Південних морях, і обидва — люди сумлінні, яким можна довіряти. Цілковито природно, що їхні праці містять не надто багато оригінальних даних про спермацетового кита, проте в цілому їх відомості просто чудові, хоча й обмежуються здебільшого

тільки науковим описом. Проте ні в науковій, ні в художній літературі кашалота досі не піддали всебічному вивченню. Його біографія значно більшою мірою, ніж в інших китів, лишається ненаписаною. Різні види китів слід класифікувати в доступний і наочний спосіб, для початку хоча б у приблизній схемі, яку наступні дослідження могли б доповнити поступово. І оскільки ніхто з більш достойних претендентів не робить цю справу, я пропоную читачеві результати власних жалюгідних зусиль. Не обіцяю нічого завершеного, бо будь-яке людське діяння, оголошене завершеним, саме тому приречене на загибель. Також я не проводитиму детальних анатомічних порівнянь різних видів, та й взагалі — принаймні в цьому місті — якихось детальних описів. Я просто взяв собі за мету накреслити план класифікації китоподібних. Я архітектор, а не будівельник.

Але завдання це грандіозне; простий сортувальник листів у поштовому бюро з нею не впорається. Навмання йти за ними в морську глибіню; нишпорити в незбагненній первісній царині, в остові, на якому тримається світ, — хіба ж це не жахливо? Хто я такий, щоб насмілитись спіймати на гачок самого левіафана? Страшна зухвалість Іова мала б настрахати мене. «Чи замириється він (левіафан) із тобою? Бо начувайся — марні твої сподівання». Але я зборознив у довгих плаваннях бібліотеки й океани; я сам, власною персоною, стикався з китами; я кажу серйозно, я готовий спробувати. Тільки перед цим необхідно вирішити деякі питання.

Перше. Невизначеність, нерозвиненість цетології як науки вже від самого початку підтверджує та обставина, що дехто досі не впевнений, чи є кит рибою. У своїй «Систематиці природи» (1776 р. від Р. Х.). Лінней пише: «Я відділяю китів від риб». Проте я з власного досвіду знаю, що до самого 1850 року акули і черевані, сардини і оселедці всупереч однозначній заяві Ліннея мешкали в одних морях з левіафаном.

Свою спробу вигнати китів із води Лінней обґрунтовує таким чином: «Позаяк вони мають двокамерне серце, легені, рухомі очні повіки, порожнисті вуха, *penem intrantem, feminam mammis lactantem*¹, і, нарешті, *ex lege naturae jure meritoque*².

¹ Член, що входить всередину, самиці, які годують молоком грудних залоз (*лат.*).

² За законом природи, за справедливістю і заслугами (*лат.*).

Я віддав усе це на розсуд своїм товаришам Саймону Мейсі і Чарлі Коффіну з Нентакету, з якими колись плавав разом, і вони одноставно висловилися в тому розумінні, що наведені тут докази є недостатніми. А нечема Чарлі навіть дав мені зрозуміти, що це просто бридня.

Тож знайте, що я, навідріз відмовляючись від будь-якого обговорення, приєднуюся до мудрої давньої думки, згідно з якою кит — риба, і закликаю святого Йону засвідчити мою правоту.

Вирішивши це головне питання, тепер ми повинні з'ясувати, якими є ті внутрішні характерні особливості, що відрізняють кита від усіх інших риб. Вище я вже наводив основні твердження Ліннея. Загалом вони зводяться ось до чого: кит має легені і теплу кров, тоді як інші риби є холоднокровними і не мають легенів.

Далі. Яке визначення можна дати киту за помітними ознаками його зовнішньої будови, так, щоб назавжди приклеїти на нього яскраву вивіску? Якщо облишити деталі, кит — це риба, яка випускає фонтани і має горизонтальну лопать хвоста. Ось і визначення. Воно досить стисле, проте є наслідком глибоких роздумів. Морж також випускає фонтани, подібні до китових, але морж — не риба, оскільки він земноводний. Особливо переконливою є остання частина визначення у поєднанні з першою. Кожен знає, що всі риби, з якими стикаються сухопутні громадяни, мають не плаский, а вертикальний, стоячий хвіст. А ті риби, що пускають фонтани, неодмінно вирізняються горизонтальним положенням хвоста, навіть якщо він не має своєїрідної форми.

Наведене визначення кита аж ніяк не виключає з левіафанового братства жодну з тих морських істот, яких найбільш авторитетні мешканці Нентакету досі зараховували до китового племені; з іншого боку, це визначення не відносить сюди риб, яких знавці і раніше розглядали як щось стороннє¹.

Отже, основні підрозділи китового війська.

---

¹ Мені відомо, що донедавна численні натуралісти відносили до китів риб, яких називають ламантинами і дюгонями (риба-свиня і риба-пила, за нентакетською термінологією). Проте, оскільки ці риби-свині являють собою галасливе, огидне збіговисько, ховаються здебільшого в гирлах річок, харчуються вогкою травою, а найголовніше — не пускають фонтанів, я не приймаю їхніх китових вірчих грамот і видаю їм паспорти з наказом покинути межі Королівства Цетології (прим. авт.).

Попереднє зауваження. Залежно від розмірів я поділяю китів спочатку на три КНИГИ (з поділом на розділи), які дають змогу охопити їх усіх, і малих, і великих.

I. Кити IN FOLIO; II. Кити IN OCTAVO; III. Кити IN DUODECIMO.

Як представника китів in Folio назву спермацетового кита; in Octavo — дельфіна-касатку; in Duodecimo — бурого дельфіна, або морську свиню.

IN FOLIO. Сюди я включаю наступні розділи: I. *Спермацетовий кит*; II. *Справжній кит*; III. *Кит-полосатик*; IV. *Горбатий кит*; V. *Гостроспинний кит*; VI. *Жовтобрюхий кит*.

КНИГА I (*in Folio*). Розділ I (*Спермацетовий кит*). Цей кит, віддавна відомий англійцям під назвою трампа, фізетер і кит-ковадло, у французів називається «кашалот», у німців — «Pottfisch», а у «Словнику довгих слів» зазначений як «макроцефал». Він, безперечно, є найбільшим із мешканців земної кулі, найлютішим із китів, найвеличнішим за своїм зовнішнім виглядом і, нарешті, найціннішим із комерційного погляду, оскільки це єдина тварина, з якої добувають дуже цінну речовину — спермацет. Про всі його дивовижні якості ще не раз ітиметься далі. Зараз мене цікавить, в основному, тільки його ім'я. З філологічної точки зору воно просто безглузде. Кілька століть тому, коли спермацетового кита у всій своїй справжній індивідуальності люди не знали, а його лій добували тільки випадково, коли мертвого кита викидало на берег, — за тих часів люди гадали, що спермацет їм постачає та істота, що відома в Англії як гренландський, або справжній, кит. Також гадали, що саме цей спермацет, як зрозуміло із самої назви, є тією речовиною, яка часом збуджує і розпалює гренландського кита. До того ж у ті часи спермацет був за дивовижу і використовувався не для освітлення, а лише для мазей та ліків. Його можна було придбати тільки в аптеці, як ми в наші часи купуємо там унцію ревеню. Коли ж, як мені здається, стала відомою справжня природа спермацету, крамарі зберегли його первинну назву — мабуть, через те, що вона створює поняття про нього як про щось рідкісне і таким чином допомагає тримати високу ціну на цей товар. А потім уже назва, певно, перейшла на самого кита, який справді був джерелом спермацету.

КНИГА I (*in Folio*). Розділ II (*Справжній кит*). З певного погляду він має найбільші заслуги серед левіафанів, бо

він був першим, на кого почали полювати люди. З нього добувають таку річ, яку звичайно називають «китовим вусом», і особливий жир, відомий під назвою китового жиру, предмет другорядного значення з комерційного погляду. Серед людей, що займаються китовим промислом, його називають будь-яким із таких імен: Кит, Гренландський кит, Чорний кит, Великий кит, Справжній кит. Істинні межі цього виду з усім його розмаїттям назв не досить чітко окреслені. Якого саме кита я включаю до другого розділу моїх *in Folio*? Я маю на увазі кита, якого англійські природознавці називають Великим *Mysticetus*, англійські китобої — Гренландським китом, французькі — *Baleine Ordinaire*, а шведські — *Growlands Walfisk*. Кита, на якого вже два сторіччя полюють голландці та англійці у водах Арктики, якого віддавна цькують американські китобої в Індійському океані, на Бразильських мілинах, біля північно-західного узбережжя та й в інших кінцях світу, які вони називають «Китові поля».

Дехто стверджує, що між гренландським китом англійців і справжнім китом американців існує певна відмінність. Проте за всіма своїми основними ознаками вони цілком подібні, і ніхто ніколи не навів переконливого доказу цієї уявної відмінності. Усі ці розмежування і часткові розмежування, основою яких є украй непереконливі розбіжності, призводять до того, що деякі розділи природознавства являють собою суцільну плутанину. В подальшому ми ще повернемося до справжнього кита і при цьому будемо посилатися на відомості, що допомагають вивчити і природу кашалота.

КНИГА I (*in Folio*). Розділ III (*Смугастий кит*). У цьому розділі я розглядаю кита, який під різними назвами — Кит-полосатик, Фінвал, Оселедцевий кит, Довгий Джон та інші — мешкає в усіх морях, бо він — це той самий кит, чії фонтани так часто бачать пасажери трансатлантичних ліній. У довжину смугастий кит сягає розмірів справжнього кита і нагадує його своїм «китовим вусом», проте в об'ємі він не такий масивний і має більш світле забарвлення, близьке до оливкового кольору. Його велетенські губи наче оздоблені звивистим візерунком, який утворюють косі переплетені складки грубих зморшок. Його визначна риса — великий плавець, який часто можна бачити над водою. Плавець має форму трикутника завдовжки у три-чотири фути, з дуже тонкою загостреною верхівкою, і здійснюється прямовисно над

задньою частиною спини. Навіть тоді, коли тварина повністю сховається під водою, поодинокий плавець чітко видно над поверхнею. Тоді, коли море відносно спокійне і лише злегка брижиться, цей плавець, наче гномон, височіє над водою, кидаючи тінь на помережану хвильками водну поверхню; і тоді можна подумати, що перед вами сонячний годинник з хвилястими лініями позначок. І нерідко тінь на цих сходах Ахазових вказує назад. Смугастий кит — не стадна тварина. Мабуть, він китоненависник, як деякі люди бувають людиноненависниками. Він дуже лякливий; плаває завжди самотин, несподівано з'являючись на поверхні у відлюдних, непривітних водах; його прямовисний одноструменевий фонтан злітає догори, наче довгий зловісний спис над пустельною рівниною; обдарований такою дивовижною силою і спритністю, що йому не страшно будь-яке переслідування з боку сучасної людини, цей левіафан серед своїх одноплемінників здається несхитним вигнанцем — Каїном, несучи на спині, як особливий знак, загострену голку. На підставі того, що в його пашеці є китовий вус, смугастого кита інколи об'єднують зі справжнім китом у якийсь рід, що існує лише теоретично і називається «баленові кити», тобто кити, що мають китовий вус. Вельми ймовірно, що серед цих «баленових китів» існує декілька різновидів, але нам про них майже нічого не відомо. Кити широконосі і кити дзьоборилі; шипоголові кити; горбаті кити; кити кривороті; гострорилі кити — ось кілька назв, вигаданих для них китобоями.

У зв'язку з назвою «баленові кити» важливо зауважити, що подібний принцип номенклатури, хоча й полегшує визначення однієї категорії китів, все ж таки не дає змоги провести чітку класифікацію левіафанів, бо хоч би що ми взяли за основу — китовий вус, горб, плавець чи зуби, — скласти послідовну цитологічну систему просто неможливо, попри те, що перелічені яскраво виражені ознаки ніби й можуть бути основою такої класифікації. У чому тут річ?

А річ у тім, що китовий вус, горби, плавці і зуби розподілені серед китів усіх видів абияк, без будь-якого врахування інших, важливіших особливостей їхньої будови. Так, і кашалот, і горбань мають горб; але цим і обмежується їх подібність. З іншого боку, оцей горбань подібно до гренландського кита, має китовий вус, але знову-таки подібність на цьому обмежується. Так само і з іншими вищезгаданими ознаками.

У різних китів вони утворюють такі химерні комбінації, а в окремо взятого кита якогось одного виду вирізняються такою дивовижною своєрідністю, що будь-які спроби здійснити систематизацію на цій основі приречені на провал. Це було каменем спотикання для всіх натуралістів-цетологів.

Здавалося б, можна припустити, що у внутрішній будові кита, в його анатомії, принаймні там ховається можливість правильної класифікації. Але це не так. Наприклад, що є більш визначним в анатомії гренландського кита, ніж його китовий вус? Проте ми бачили, що наявність китового вуса не може правити за основу для визначення видових меж гренландського кита. А якщо ви заглибитесь у нутрощі левіафана, то не знайдете там і сотої частки тих потрібних для систематизації даних, які можна знайти зовні. То що ж залишиться? Залишиться тільки взяти всього кита цілком, у повному об'ємі, і починати сортування. Саме такою є використана тут бібліографічна система — єдина, яка може привести до мети, оскільки лише вона є прийнятною для цього матеріалу. Та підемо далі.

КНИГА I (*in Folio*). Розділ IV (*Горбань*). Цього кита часто можна зустріти біля північних берегів Америки. Тут його віддавна били і відвозили до гаваней. На плечах у нього, як у старих мандрівних торговців, чималий клунок; також можна порівняти його з вивіскою готелю «Слон і Замок». Так чи інакше, його звичайна назва є не досить визначною для нього, оскільки в кашалота також є горб, хоч і не такий великий. Жир у нього не дуже цінний. Зате в нього є китовий вус. Це найбільш веселий і легковажний з усіх китів, завжди оточений леткими бризками і білою піною.

КНИГА I (*in Folio*). Розділ V (*Гостроспинний кит*). Про цього кита не відомо майже нічого, крім назви. Я бачив його здалеку біля берегів мису Горн. Він схильний до самоти і уникає як мисливців, так і філософів. Не можна сказати, що він боягуз, проте він завжди показує людям лише спину з довгим гострим хребтом. Дамо йому спокій. Я мало про нього знаю, та навряд чи хтось знає більше.

КНИГА I (*in Folio*). Розділ VI (*Жовтобрюхий кит*). Іще один відлюдкуватий джентльмен з черевцем кольору сірки — забарвлення, якого він, звісно, набув після дотику до черепичного даху пекла під час своїх найглибших пірнань. Він зустрічається рідко; принаймні я бачив його тільки в далеких

Південних морях, і то завжди з такої великої відстані, що неможливо було розгледіти вираз його обличчя. На нього не полюють; він все одно дав би драла, затагнувши у глибину будь-який лінь. А те, що про нього розповідають, — просто диво. Прощавай, Жовтобрюхий ките! Я не зможу сказати про тебе більш нічого напевно, та й будь-хто із старожилів Нен-такету нічого не додасть до моїх слів.

На цьому завершується КНИГА I (*in Folio*) і починається КНИГА II (*in Octavo*).

IN OCTAVO¹. Сюди входять кити, середні за розміром, серед яких можна назвати: I. *Сірого дельфіна*; II. *Чорного дельфіна*; III. *Нарвала*; IV. *Кита-вбивцю*; V. *Рибу-молот*.

КНИГА II (*in Octavo*). Розділ I (*Сірий дельфін*). Попри те що ця риба — чиє гучне, важке дихання, чи то, вірніше, пихкання, стало приказкою на суходолі, — має славу глибоководного мешканця, люди зазвичай не вважають її китом. Та оскільки їй властиві всі основні відмітні риси левіафанів, більшість натуралістів відносять її до китового племені. Вона має середні розміри *in Octavo*, від п'ятнадцяти до двадцяти п'яти футів у довжину, і відповідний об'єм попереку. Плаває у зграї; ніколи не була спеціальним об'єктом полювання, хоча жиру в неї досить багато і він цілком придатний для освітлення. На думку деяких китобоїв, сірі дельфіни провіщають появу великого кашалота.

КНИГА II (*in Octavo*). Розділ II (*Чорний дельфін*). Я усюди використовую для китів ті назви, під якими вони відомі серед рибалок і китобоїв, бо в цілому вважаю, що ці імена пасують їм якнайкраще. У тих же випадках, коли назва буде нечіткою й невиразною, я зверну на це увагу і запропоную свій варіант. Наприклад, так буде і з чорною рибою, бо чорний колір здебільшого є характерним для всіх китоподібних. Тому ви можете в цьому разі вживати назву «кит-гієна», якщо вона вам більш до вподоби. Зажерливість кита-гієни добре відома, а тій обставині, що кути його рота вигнуті догори, він завдячує своїм незмінним мефістофельським усміхом. Цей кит сягає в середньому шістнадцяти-вісімнадцяти футів у довжину. Його

---

¹ Причина, з якої ця книга не позначена тут як *in Quarto*, є очевидною. Річ у тім, що кити, які належать до неї, хоч і менші від китів попереднього розділу, проте за своїми обриси і пропорціями подібні до них, тоді як у палітурників том *in Quarto* за менших розмірів відрізняється від томів *in Folio* і формою також (*прим. авт.*).

можна побачити майже на всіх широтах. Пливучи, він у якийсь особливий спосіб випинає з води свій гачкуватий спинний плавець, що чимось нагадує римський ніс. Коли напхвати немає більш ніякої здобичі, китобої іноді полюють і китагієну, щоб поповнити запаси дешевого лою для господарських потреб — адже дехто із ощадливих господарів у себе вдома, коли немає гостей, палить замість запашного воску смердючі свічки із сала. Попри незначну товщину жирового прошарку, ці кити іноді дають до тридцяти галонів ворвані.

КНИГА II (*in Octavo*). Розділ III (*Нарвал, або Носатий кит*). Ще один цікавий приклад недоречної назви, яка, напевне, завдячує своїм походженням своєрідному рогу, котрий спочатку вважали за довгий загострений ніс. Ця тварина має в довжину близько шістнадцяти футів, а її ріг в середньому — близько п'яти, хоча в окремих випадках сягає і десяти або п'ятнадцяти футів. Власне кажучи, це не ріг, а видовжене ікло, що стирчить у нього з пащі в напрямі, ледь відхиленому від горизонтального. Але росте він лише з лівого боку, і це надає його хазяїнові якогось зловісного виразу й робить його трохи подібним до незграбного лівші. Яким є пряме призначення цього білого рога, цієї кістяної остроги, — сказати важко. Нарвал не використовує його з тією метою, з якою користуються своїми гострими носами меч-риба і риба-голка; щоправда, дехто з мореплавців вважає, що ріг служить нарвалу замість грабель, щоб розпушувати ним морське дно в пошуках їжі. А Чарлі Коффін стверджував, що нарвал своїм рогом зламує кригу: коли нарвал, вирунаючи на поверхню в полярних морях, побачить, що море скувало кригою, він пробиває її своїм рогом і так проривається назовні. Але правдивість цих припущень довести неможливо. Що ж до мене, то я вважаю, що хоч би яке було фактичне призначення цього однобічного рога — він у будь-якому разі міг би служити нарвалу чудовим ножем для розрізання памфлетів.

Наскільки мені відомо, нарвала також називають ікластим китом, рогатим китом і китом-однорогом. Він, безперечно, є також одним із цікавих представників однорогих істот, що ними заселені майже всі регіони тваринного світу. У стародавніх церковних авторів я читав, що ріг цього морського однорога за тих часів вважався могутньою протиотрутою, і тому виготовлення ліків з нього було вельми прибутковою справою. З нього також випарювали леткі нюхальні солі для

істеричних леді, подібно до того, як тепер їх виготовляють з оленьчих пантів. Колись ріг нарвала вважався великою рідкістю і збуджував загальну цікавість. У старовинному готичному фоліанті я прочитав, як сер Мартін Фробішер повернувся з плавання, у яке королева Бесс проводжала його, привітно махаючи з вікна Грінвічського палацу своєю прикрашеною діамантовими персями рукою, поки його славний корабель спускався по Темзі: «Коли сер Мартін повернувся з цього плавання, — говориться у старовинному фоліанті, — він, схиливши коліна, вручив її величності надзвичайно великий ріг нарвала, який після цього тривалий час висів у Віндзорському палаці». Разом з тим один ірландський автор стверджує, ніби граф Лестер, так само стоячи на колінах, також вручив її величності ріг, що належав якійсь наземній тварині з породи однорогів.

Нарвал має дуже цікавий вигляд і трохи нагадує леопарда; він білий мов молоко, з чіткими округлими і довгастими чорними цятками. Лій у нього високоякісний, чистий і прозорий, але його небагато, і тому на нарвала полюють рідко. Живе він здебільшого у полярних морях.

КНИГА II (*in Octavo*). Розділ IV (*Кит-убивця*). Мешканці Нентакету небагато знають про цього кита, а вчені-натуралісти — ще менше. Я бачив його лише здалеку, і, наскільки я можу судити, за розмірами він подібний до сірого дельфіна. Він дуже лютий, — словом, якнайкраще пасує до Фіджі. Іноді він хапає за губу великого кита *in Folio* і висить на ньому, наче п'явка, поки не замучить велетня до смерті. На кита-вбивцю не полюють, і мені ніколи не доводилося чути, який у нього лій. Назва цього кита не може не обурювати своєю невизначеністю. Адже ми всі — і на суходолі, і на морі — вбивці: і бонапарти, і акули.

КНИГА II (*in Octavo*). Розділ V (*Руба-молот*). Цей джентльмен добре відомий завдяки хвосту, яким він лупцює своїх ворогів, як учитель лупцює школярів лінійкою. Він вмощується на спині кита *in Folio* і пливе на ньому верхи, а за свій проїзд платить тумакми, наче ті шкільні вчителі, які роблять кар'єру за допомогою подібних засобів. Про рибумолота відомо ще менше, ніж про кита-вбивцю. Вони обидва стоять поза законом, навіть у морях, де про закон і не чули.

На цьому завершується КНИГА II (*in Octavo*) і починається КНИГА III (*in Duodecimo*).

IN DUODECIMO. Сюди належать малі кити: I. *Ура-дельфін*; II. *Дельфін-пірат*; III. *Дельфін-лестун*.

Тим, хто не вивчав цього предмета надто глибоко, може видатися дивним, що риби, які зазвичай не більші чотирьох-п'яти футів завдовжки, опинилися в одному ряду з КИТАМИ, адже це слово в його загально визнаному значенні завжди містить поняття величі. І все ж таки створіння, перелічені вище під заголовком *in Duodecimo*, безперечно є китами, позаяк відповідають моему визначенню кита як риби, що пускає фонтани і має горизонтальну хвостову лопать.

КНИГА III (*in Duodecimo*). Розділ I (*Ура-дельфін*). Це звичайний бурий дельфін, який мешкає майже повсюдно на земній кулі. Таку назву я вибрав для нього сам; річ у тім, що існує кілька різновидів бурих дельфінів, і треба їх якось розрізнати. Я назвав його саме так, бо ці дельфіни завжди плавають морем у галасливій веселій зграї, раз у раз злітаючи догори, наче капелюхи над натовпом у день Четвертого липня. Мореплавці радісно вітають їх появу, коли вони грайливо перестрибують з хвилі на хвилю. Зустріч з ними вважається добрим знаком. І якщо самі ви тричі не закричите «ура», побачивши цих прудких риб, то хай вас Бог милує — адже вашій душі незнайома божественна радість. Один вгодований, гладкий ура-дельфін дає один галон чудової ворвані. Але особливо цінною є прозора й ніжна речовина, яку добувають з його щелеп. Вона має великий попит у ювелірів та годинників; матроси змащують нею свої точильні камені. До того ж, як ви знаєте, м'ясо дельфінів чудово смакує. Може, ви ніколи не помічали, що дельфін пускає фонтани. Справді, фонтан дельфіна не дуже високий, тож помітити його важко. Але все-таки придивіться, коли побачите їх наступного разу, і тоді ви збагнете, що перед вами великий кашалот, тільки зменшений.

КНИГА III (*in Duodecimo*). Розділ II (*Дельфін-пірат*). Дуже лютий. Живе він, здається, тільки в Тихому океані. Він трохи більший за ура-дельфіна, але на вигляд майже такий самий. Розлючений, він не боїться навіть акули. Мені не раз доводилося брати участь у гонитві за ним, але я ніколи не бачив, щоб його спіймали.

КНИГА III (*in Duodecimo*). Розділ III (*Дельфін-лестун*).

Найбільший із бурих дельфінів; наскільки відомо, мешкає лише в Тихому океані. Донедавна був відомий під назвою,

яку дали йому англійські китобої, — дельфін Справжнього кита, — на підставі того факту, що він постійно супроводжує згаданого представника китового племені. За формою він трохи відрізняється від ура-дельфіна, в нього немає тієї приємної круглоти в попереку; можна сказати, що фігура в нього по-джентльменському худорлява. У нього немає спинних плавців (які є в більшості дельфінів), зате є гарно окреслений хвіст і сумні індіанські карі очі. Щоправда, біле рило йому не дуже личить. Його спина від самих бічних плавців — смоляно-чорна; і чітка смуга, наче ватерлінія на корпусі корабля, оперізує його від носа до корми, розмежовуючи два кольори — чорний угорі і білий унизу. Білина захоплює частину голови і всю пащу — рило в нього завецькане, наче він щойно здійснив грабінницький напад на млин і крадькома тицьнув там свій ніс у всі закутки. Дуже, дуже злодійкуватий і улесливий вираз! А лій у нього такий самий, як у звичайного дельфіна.

* * *

Ця класифікація не сягає далі, ніж *in Duodecimo*, оскільки бурі дельфіни — найдрібніші з китоподібних. Отже, вище перелічені всі левіафани, що тією чи іншою мірою варті уваги. Проте окрім них існує ще безліч якихось міфічних, невловимих, нікому не знаних китів, про яких я, американський китобій, знаю лише з переказів. Зараз я перелічу їх, використовуючи ті назви, які вживають у нашому кубрику; можливо, цей перелік буде корисним для майбутніх дослідників, які схочуть довести цю мою затію до кінця. Якщо згодом якогось із перелічених нижче китів спіймають та виміряють, його можна буде легко включити до цієї систематики залежно від його розмірів — *in Folio*, *in Octavo* чи *in Duodecimo*. Отже: Пляшконіс, Кит-колода, Пудингів кит, Кейський кит, Кит-проводир, Кит-гармата, Худий кит, Кит-мідяник, Слоновий кит, Айсберговий кит, Молюсковий кит, Голубий кит і так далі, і таке інше. В ісландських, голландських і давньоанглійських авторів можна знайти ще довші переліки нікому не відомих китів, нагороджених вельми неймовірними назвами, які просто неможливо вимовити. Але я відкидаю їх, як надто застарілі; до того ж у мене є підстави для підозри, що це просто безглузді звуки, сповнені левіафанізму, проте позбавлені змісту.

На завершення я ще раз повторю те, що заявляв на початку: моя класифікація не буде завершена тут-таки, за одним разом. Як бачите, я дотримав свого слова. А на цьому я тепер полишаю свою систему, не довівши її до кінця, як покинутий недобудованим Кельнський собор, на одній із веж якого донині лишаються крани і риштування. Адже архітектор-будівничий завершує тільки дрібні споруди, а істинно величні будівлі завжди залишають наріжний камінь для нащадків! Уся ця книга — всього лише проект, чи то радше проект проекту. О, час, сили, гроші й терпіння!

РОЗДІЛ 33 СПЕКСИНДЕР

Тут буде доречним згадати про певну своєрідність у складі командувачів китобійного корабля, що пов'язана з наявністю на ньому посади гарпунера, не відомої в жодному флоті, окрім китобійного.

Гарпунер віддавна вважався на кораблі дуже впливовою особою: про це свідчить той факт, що колись, понад два століття тому, у старовинному голландському флоті влада над китобійним кораблем не була зосереджена в руках однієї людини, яку тепер називають капітаном, а розділялася між ним та іншим командиром, якого називали «спексиндер». Дослівно це означає «рубачі сала», та згодом це слово набуло значення «головний гарпунер». За тих часів влада капітана обмежувалася лише питаннями навігації і загального керівництва кораблем; а в усьому, що стосувалося китобійного промислу, володарем був спексиндер — головний гарпунер. В англійців Гренландської китобійної флотилії ця старовинна посада під зміненою назвою «спекшіонер» існує й досі, але її колишня велич суттєво втрачена. Тепер це просто старший над гарпунерами; і в цій якості він є одним із молодших підлеглих капітана. І все ж таки, оскільки успіх плавання значною мірою залежить від дій гарпунера, тим паче що в американських китобоїв гарпунер — не лише головна дійова особа на борту вельбота, але й за певних обставин (нічні вахти у промислових областях) — командир на палубі корабля, — велика корабельна політична доктрина вимагає, щоб він жив не в кубрику, а окремо від матросів і вважався

серед них старшим; хоча якраз матроси завжди ставляться до нього як до рівного, без особливої пошани.

Основна відмінність між командиром і матросом у морі полягає ось у чім: перший живе на юті, другий — на баку. Саме тому на китобійному кораблі, як і на торговому, помічники оселяються разом із капітаном; а на американських китобійцях і гарпунери здебільшого мешкають у кормовій частині корабля. А це означає, що вони харчуються за капітанським столом і сплять у приміщенні, яке має непряме сполучення з каютою капітана.

Незважаючи на те, що тривалість південних китобійних рейсів (набагато довших, ніж будь-яке плавання, у яке коли-небудь вирушала людина), їхні страшні небезпеки і спільність інтересів команди, коли всі, від першого до останнього з працівників, залежать не від усталеної платні, а від загальної пильності, мужності і сумлінної праці; незважаючи на те, що все це часом пом'якшує корабельну дисципліну, — все ж таки, хоч яким патріархальним виглядає в окремих простих випадках життя екіпажу, суворі порядки на баку — у всякому разі, зовні — рідко зазнають значного послаблення і ніколи, ні за яких умов не можуть бути відмінені. І нерідко на нентакетському кораблі можна побачити, як шкіпер крокує по юті з такою величною поважністю, якої не зустріти і у військовому флоті, і шановують його так, наче він убраний в імператорські пурпурні шати, а не в пошарпану синю сукнину.

І хоча навряд чи хтось із людей міг бути менш схильним до гордовитої зверхності, ніж похмурий капітан «Пекводу»; хоча єдиним виявом пошани, якого він вимагав, був беззаперечний і миттєвий послух; хоча він ніколи не примушував нікого роззуватись перед ним, перш ніж ступити на ют; і хоча внаслідок надзвичайних обставин, пов'язаних із подіями, про які мова піде далі, він звертався до підлеглих з незвичними словами, чи то з поблажливості, чи *in terrorem*¹, чи ще якимось, — все ж таки капітан Ахаб ні в якому разі не зневажав голівні морські звичаї та вимоги етикету.

Мабуть, надалі ви помітите, що він прикривався цими звичаями та правилами, наче машкарою, використовуючи їх для своїх власних цілей, що вельми відрізнялися від тих, для яких були призначені. Султанські риси його вдачі, здебіль-

---

¹ Для остраху (*лат.*).

шого приховані, проривалися назовні в цьому етикеті, перетворюючись на непереборний деспотизм. Бо хоч би якою була інтелектуальна перевага однієї людини, вона ніколи не зможе вилитись у форму реальної, відчутної влади над іншими, коли б її власник не використовував різноманітні хитрощі й зовнішні пристосування, які за своєю сутністю завжди є негідними і дріб'язковими. Ось що змушує богом даних істинних володарів Імперії триматися подалі від земних виборчих кампаній і віддає найвищу пошану, яка лишень може бути в цьому світі, тим, хто уславився скоріше завдяки тому, що він незмірно нижчий від потаємно обраної купки божественних нероб, ніж завдяки своїй справжній перевазі над середнім рівнем натовпу. Дріб'язкові атрибути влади, якщо з ними пов'язані крайні політичні забобони, мають такий великий вплив, що в окремих випадках прикрашають блиском слави й можуть навіть розумову неміч. А коли, як це трапилося з царем Миколою, кругла корона світової імперії містить імператорський мозок — нажахана юрма простолюду схиляється перед нею, пригнічена безмежною владою однієї людини. Нехай драматург-трагік, який буде описувати затяту людську впертість у всій її грандіозній величі, неодмінно використає цю невелику вказівку — слід зауважити, дуже цінну в його роботі.

Але перед очима в мене досі стоїть мій капітан Ахаб, похмурий і нелюб'язний, як і личить нентакетцю; і я, хоч і завів розмову про всіх цих імператорів та князів, мушу зізнатися, що тут ітиметься всього-на-всього про бідолашного старого китобоя, і тому королівські мантиї та палаци — не мій клопіт. О Ахабе! Уся твоя велич — лише в тому, що зірвано з неба, піднято з глибини, зіткано з невловимого повітря!

РОЗДІЛ 34

СТІЛ У КАПІТАНСЬКІЙ КАЮТІ

Обідня година. Стюард Галушка, вистромивши з люка свою мармизу, бліду, мов недопечений книш, запрошує до обіднього столу свого хазяїна і володаря, який, сидячи в одній із шлюпок на юті, щойно скінчив визначати положення сонця і тепер мовчки вираховує широту, списуючи цифрами призначений навмисне для цього гладкий овальний клаптик

на верхній частині своєї власної кістяної ноги. Він не звертає на слова слуги ані найменшої уваги — так, наче не чує. Проте трохи згодом він підводиться, вчепившись у ванти бізані, повиснувши на них, перевалюється на палубу і, рівним, позбавленим будь-якого виразу голосом промовивши: «Обідати, містере Старбак», — зникає у своїй каюті.

Коли стихає останнє відлуння його султанських кроків і Старбак, перший емір, може бути цілком певний, що капітан сів до столу, — тоді Старбак, наче прокинувшись, кілька разів обходить палубу, з поважним виглядом зазирнувши в нактоуз, а потім, вельми люб'язно мовивши: «Обідати, містере Стабб», — спускається до каюти. Другий емір якусь мить вичікує біля снастей, а потім, разів зо два смикнувши гротабрас і впевнившись, що з цією важливою річчю все гаразд, також скоряється давньому етикету і, квапливо кинувши: «Обідати, містере Фласк», — спускається слідом за своїми попередниками.

Але третій емір, що тепер залишився на юті сам-один, мабуть, відчуває неабияку полегкість, наче звільнившись від якогось тягара; лукаво підморгуючи на всі боки, він скидає черевики і витанцьовує шалену, проте безгучну джигу просто над головою Великого Турка, а потім, надзвичайно спритним помахом руки зашвиргнувши капелюха на верхівку бізані, де він і висить, як на вішаку, вирушає до люка веселим підстрибом — поки його видно з палуби, — і з музикою замикає всю процесію, так що від урочистої атмосфери не лишається й сліду. Проте внизу, перш ніж переступити поріг капітанської каюти, він зупиняється — і от, незбагненим чином змінивши вираз обличчя, незалежний, веселий опецьок Фласк постає перед Королем Ахабом у ролі покірного раба.

Серед дивних явищ, породжених украй неприродним корабельним етикетом, визначне місце посідає та обставина, що дехто з корабельних командирів, які на палубі можуть поводитися зі старшим досить незалежно й сміливо, у дев'яти випадках з десяти, наступної миті спустившись на обід до капітанської каюти, одразу виявляють принизливу сумирність, а часом і запобігливість у поведженні з тим самим капітаном, який сидить на чолі столу; це справді дивно, а іноді навіть смішно. Звідки така відмінність у поведінці? Незбагненна загадка? Я так не гадаю. У ролі Валтасара, царя вавилонського — і до того ж Валтасара не гордого, а привіт-

ного, — безперечно, є світська велич. Але той, хто в істинно королівській манері головує серед гостей за своїм власним обіднім столом, своїм беззаперечним впливом і висотою свого положення перевищує Валтасара; адже не Валтасар — найвеличніший з людей. Хто бодай колись давав у себе вдома званий обід, той відчув, що значить бути Цезарем. Такою є чарівна сила короля в суспільстві; і протидіяти їй неможливо. А якщо до неї додати ще й ту владу, якою за законом наділений капітан корабля, то неважко буде за допомогою послідовних міркувань віднайти причину того своєрідного корабельного звичаю, про який ішлося вище.

Ахаб сидів на чолі свого інкрустованого китовою кісткою столу, наче мовчазний морський лев з пишною гривовою на білому кораловому березі в оточенні лютих, але покірних йому левенят. Кожний чекав своєї порції відповідно до рангу. Вони принишкли перед Ахабом, наче дітлахи, хоча було видно, що Ахаб аніскільки не пишається зі свого почесного положення. Ледве старий взяв у руки ножа, щоб розрізати печеню, всі три пари очей у єдиному пориві вп'ялися в нього. Мабуть, жоден із них нізащо у світі не наважився б порушити святість цієї миті, заговоривши навіть на таку безневинну тему, як погода. Та що ви! Коли Ахаб, простягнувши ножа й виделку, між якими був затиснений шматок печені, таким чином дав знак Старбаку посунути тарілку вперед, старший помічник прийняв свою порцію м'яса так, наче то була хтозна-яка милість, і, обережно його розрізаючи, ледь здригнувся — чи не скреготнув він, не дай боже, ножем по тарілці, — і жував його безгучно, а ковтав з острахом. Адже ці обіди в капітанській каюті, подібно до бенкетів у Франкфурті на честь коронації, під час яких німецький імператор поважно трапезує в товаристві семи імперських електорів, — ці обіди теж було урочистими трапезами і проходили в повній та урочистій тиші; але ж Ахаб не забороняв розмовляти за столом, він тільки сам не промовляв ані слова. І Стабб давився, поки метушня шурів у трюмі не рятувала його, на мить порушуючи зловісну тишу. А бідолашний опецьок Фласк наче зображував молодшого сина, малого хлопця на нудному сімейному святі. Йому перепадали всі кістки з солонини, як від курки перепали б самі лапи. Якби Фласк знахабнів настільки, щоб самому покласти на свою тарілку м'яса, він сам собі здався б запеклим злочинцем. Якби він хоч раз про-

стягнув руку до тареля, він уже ніколи б не зміг дивитися в очі чесним людям; а між тим Ахаб йому нічого не забороняв. Цілком імовірно, що коли б Фласк сам пригостився з тареля, Ахаб цього і не помітив би. Але найдужче Фласк боявся брати масло. Може, на його думку, власники корабля несхваль-но поставилися б до того, що він псує маслом здоровий колір свого обличчя; а може, він гадав, що в довгому плаванні пустельними морями масло є особливо цінним продуктом і не призначається для людей його звання, — так чи інакше, масла він не їв.

І це ще не все. Фласк сідав до столу останнім, а вставав з-за столу першим. Лишень подумати! Адже таким чином на обід у Фласка лишалося обмаль часу. Старбак і Стабб стартували раніше від нього і мали почесне право затримуватися за столом після того, як він піде. Наприклад, якщо у Стабба, який лише на одну позначку перевищує Фласка за рангом, сьогодні немає апетиту, а через це немає й наміру затримуватися за столом, Фласк мусить поквапитись — і все одно не пообідає як слід, бо святий звичай не дозволяє йому повернутися на палубу пізніше за Стабба. Саме тому Фласк якось зізнався в розмові, що відтоді, як здобув почесне звання командира, живе впроголодь. Те, що він устигав з'їсти, не вгамовувало його голоду, а лише додавало його. «Мир і спокій покинули мій шлунок назавжди, — думав Фласк. — Тепер я командир, та мені так кортить запопасти в кубрику свій кусень яловичини, як я те робив, коли був матросом». От і всі наслідки успішної кар'єри, ось марнота слави, ось усе безглуздя життя! Якщо хоч один матрос на «Пекводі» тримав зло на третього помічника Фласка, то цьому матросові слід було пройти в обідню годину на ют і зазирнути до капітанської каюти, де Фласк сидів, мов німий дурник, перед грізним Ахабом, — і він міг би з повним правом зловтішатися помстою.

Ахаб і три його помічники були, так би мовити, першою обідньою зміною в капітанській каюті «Пекводу». Після того як усі вони у зворотному порядку покидали каюту, блідопикий стюард прибирав зі столу, вірніше, просто с'як-так поправляв полотняну скатертину, і тоді до бенкетної зали як законних послідовників запрошували трьох гарпунерів. Вони на деякий час перетворювали величну капітанську каюту на челядню.

Яким разючим був контраст між неприродною напругою, породженням потаємної тиранії, яка панувала за капітан-

ським столом, і тією відчайдушною веселістю, тією свободою, тою невимушеною манерою, що була властива цим середнім чинам — гарпунерам! На відміну від своїх командирів, яких немовби лякало навіть хрупання власних зубів, гарпунери жували їжу з таким смаком, що в них аж за вухами лящало, а луна йшла по всій каюті. О, вони бенкетували, як боги, вони напихали собі черево, як кораблі в індійському порту набивають трюми прянощами. У Квіквега і Тештіго був такий страшенний апетит, що блідий стюард, аби заповнити порожнечу, утворену після попередньої трапези, мусив виставляти на стіл величезні шматки солонини, цілі філейні частини, відтяти, здавалося, просто від туші здоровезного бика. І якщо він при цьому ворухився не досить спритно, якщо він виявлявся не надто вправним «скороходом», Тештіго квапив його у своїй не вельми гречній манері — жбурляючи йому в спину виделку, мов гарпун. А якось у нападі веселощів Деггу вирішив допомогти Галушці боротися з неухажливістю — він схопив його за барки, тицьнув головою на порожню дошку для нарізки хліба і тримав там, поки Тештіго з ножем у руці походжав довкола, готуючись зняти скальп. Зрозуміло, що стюард зі своєю недопеченою мармизою, цей нащадок збанкрутілого булочника і лікарняної доглядальниці, був дуже нервовим і полохливим чоловічком. Постійне споглядання зловісного Ахаба і регулярні розбійні напади трьох дикунів перетворили його життя на суцільний жах. Зазвичай, надавши гарпунерам усе необхідне, він ховався від них у своїй тісній комірчині і боязко визирав звідти крізь завіси на дверях, поки трапеза не доходила кінця.

Треба було поглянути, як вони сиділи, — Квіквег напроти Тештіго, один затьмарює другого сліпучим блиском рівних зубів; а навскіс від них, просто на підлозі, — Деггу, якого будь-яка лава здійняла б пекельно-чорною головою аж до стелі каюти; кожний порух його велетенського тіла змушував дошані перестінки здригатися, наче від тупоту африканського слона, якого перевозять у трюмі. Та водночас цьому велетеню була властива дивна помірність, можна навіть сказати — делікатність. Можна було лише дивуватися тому, що він такими невеликими — порівняно — ковтками підтримує життя, яке не жевріло, а буяло в його масивному, величному, прекрасному тілі. Слід гадати, цей шляхетний дикун міг досхочу наїстись і впитись благодатним повітрям, крізь свої

широкі ніздрі всотуючи в себе життя з вищих сфер. Велетні зростають не на хлібі та м'ясі. От Квіквег — то інша річ; під час їжі він видавав цілком земне, дикунське плямкання — досить неприємний звук; і наполоханий Галушка мимоволі позирав на свої кошаві руки — чи не лишилося на них сліду від зубів? А коли лунав голос Тештіго, який вимагав, щоб стюард з'явився і дав їм обгризти свої кістки, легковірний Галушка починав так труситися, що весь посуд, розвішаний ним по стінах комори, щомиті міг опинитися на підлозі. До того ж точильні камені, що їх гарпунери носили в кишенях, щоб заточувати остроги та іншу зброю, і на яких вони під час обіду починали демонстративно гострити свої ножі, — ці точильні камені з їхнім пронизливим вищанням теж не давали Галушці спокою. Хіба він міг забути, наприклад, що Квіквег, коли жив у себе на острові — ясна річ, — брав участь у деякому злочинному неподобстві під час трапези? Ох, Галушко, буде тобі лихо!

Справжнє лихо — бути білим слугою у канібалів. Він мусять почепити собі на лівий лікоть не серветку, а щит. Та нарешті, на його велику втіху, три морські вояки встають з-за столу і йдуть геть, і його марновірному, жадібному на всіляку дивину слуху шохвилі вчувається войовничий подзвін їхніх кісток — наче дзвін мавританських кривих кинджалів, що бряжчать у піхвах.

Але, попри те що ці дикуни обідали в капітанській каюті і навіть, можна сказати, жили в ній, — позаяк не були домосідами за своєю природою, вони з'являлися тут лише під час спільних трапез та ще перед сном, проходячи через каюту до свого власного помешкання.

У цьому питанні Ахаб не був винятком серед інших американських капітанів-китобоїв; подібно до них, він дотримувався думки, що каюта є його законною і неподільною власністю, а всі інші можуть з'являтися тут лише з його ласки. Тому, відверто кажучи, помічники і гарпунери на «Пекводі» жили не в каюті, а за її межами. І, увійшовши туди, вони уподібнювалися до вхідних дверей, які на мить обертаються всередину оселі, щоб наступної миті опинитися ззовні, і здебільшого перебувають на відкритому повітрі. Але від цього вони небагато втрачали; у каюті було незатишно, і до Ахаба зверталися хіба що в ділових питаннях. Ахаб формально належав до християнського світу, але своєю сутністю був йому

чужий. Він жив серед людей, як останній ведмідь гризлі на заселених людьми берегах Міссурі. І подібно до дикого лісового вождя Логана, який проводив зиму в дуплі, смокчучи власні лапи, душа Ахаба в сувору буремну зиму його старості заховалася в дуплистому стовбурі його тіла і похмуρο смоктала там лапу темряви.

РОЗДІЛ 35

ЧАТОВІ

Стало на годині; і за усталеною між матросами чергою мені довелося вперше стояти чатовим на топі щогли.

На всіх американських китобійних кораблях чатовий стає на верхівку щогли майже тієї самої миті, коли корабель вийде з гавані; хоча буває, що понад п'ятнадцять тисяч миль відділяє корабель від промислової зони. А якщо після чотирьох-п'яти років плавання корабель, наближаючись до рідних берегів, несе на борту хоч одну порожню посудину, то чатові стоять нагорі до останньої хвилини! І поки його щогли не загубляться в лісі портових кранів, корабель не полишає надії забити ще одного кита.

Оскільки посада чатового на верхівці щогли — як на суходолі, так і на морі — є дуже цікавою і давньою, я дозволю собі зробити невеликий відступ. Мені здається, найпершими чатовими на щоглі були стародавні єгиптяни, бо у своєму дослідженні не виявив нікого, кого б міг вважати їхніми попередниками. Щоправда, їх пращури, будівничі Вавилонської вежі, безперечно, свого часу зробили спробу спорудити найвищу у всій Азії, а також і в Африці щоглу; та оскільки ця велетенська кам'яна щогла ще до того, як було покладено останню цеглину, повалилася за борт, зметена грізним штормом Божого гніву, ми не можемо визнати першість за вавилонськими будівельниками. Оголошуючи єгиптян народом чатових на щоглі, я беру за основу вельми поширену серед археологів думку, що перші піраміди були зведені для астрономічних спостережень: така теорія знаходить переконливе підтвердження у своєрідній східчастій формі цих чотиригранних будівель, по яких стародавні астрономи велетенськими кроками, страшенно високо піднімаючи ноги, вилазили на саму верхівку і звідти гучними криками сповіщали про появу

нових зірок, так само як на сучасному кораблі чатові сповіщають криками про появу на обрії вітрила, землі чи кита. В особі святого Стовпника, того славетного християнського відлюдника давніх часів, який збудував собі в пустелі високий кам'яний стовп і на його верхівці провів решту днів своїх, піднімаючи собі їжу мотузкою, — в його особі ми бачимо чудовий приклад безстрашного чатового на щоглі, якого ні туман, ні мороз, ні дощ, ні град, ні заметіль не могли змусити спуститись і хто, несхитно відстоявши свою вахту, у прямому розумінні, помер на посту. За наших днів чатові на щоглі — це військо із заліза, каменю та бронзи; вони мужньо стоять на посту в лютий шторм, але неспроможні сповіщати криком про побачені дива. Наприклад, Наполеон. Він стоїть, схрестивши руки, на вершині Вандомської колони майже в ста п'ятдесяти футах над землею, і йому байдуже, хто владарює внизу, на палубі, — Луї-Філіп, чи Луї Блан, чи Луї-Диявол. І великий Вашингтон теж стоїть на недосяжній висоті, на вершині своєї величної грот-щогли в Балтиморі, і його колона, наче Геркулесів стовп, позначає межу людської величі, яку мало хто із смертних може перевищити. Так само і адмірал Нельсон стоїть чатовим на верхівці щогли з гарматного чавуну, на Трафальгарській площі; і навіть коли лондонський димовий смог ховає його від людських очей, це є ознакою того, що невидимий герой лишається на своєму посту — адже де вогонь, там і дим. Проте ні великий Вашингтон, ні Наполеон, ні Нельсон ніколи не відгукнуться, якщо озватися до них знизу, хоч як би благали їх про пораду ті, хто нестямно метушиться по палубі в них під ногами; а їхній духовний зір, напевно ж, прозирає крізь густу пелену майбутнього і бачить мілини та рифи, які слід оминати.

Спроба об'єднати з якоїсь точки зору сухопутних і морських чатових на щоглі може видатися безпідставною; але про те, що насправді це зовсім не так, свідчить одне міркування, яке залишив нам Обед Мейсі, єдиний літописець острова Нентакет. Шановний Обед розповідає, що в давні часи, коли китобійний промисел тільки зароджувався і кораблі ще не ходили в регулярні рейси за здобиччю, остров'яни встановлювали в прибережному піску високі щогли, на які вилазили чатові, використовуючи для цієї мети бруски з цвяхами — подібно до того, як кури в курнику вилазять на свої сідала. А кілька років тому такий самий спосіб застосували

китобої Нової Зеландії — чатові, побачивши кита, давали знак вельботам, що стояли наготові при березі. Але тепер цей спосіб застарів, і тому звернімося до єдиного справжнього топа щогли, до топа щогли китобійного корабля в морі. Від зорі до зорі чатові стоять на верхівках усіх трьох щогл, і матроси чергуються там (як біля стерна) кожні дві години. Ясного дня в тропіках стояти на щоглі дуже приємно, а для людини мрійливої, схильної до роздумів — це просто найвища втіха. Ти стоїш, на сто футів здіймаючись над безмовною палубою, ніби крокуючи по морській безодні на велетенських дибах — щоглах; а внизу, під твоїми ногами, пропливають страхітливі морські чудиська, мов кораблі, що колись пропливали між чобітьми славного колоса Родоського. Ти стоїш, самотній в океанському безмежжі, і лише хвилі порушують величний супокій довкола. Корабель дрімотно коливається, заколисаний пасатом; усе навкруги навіває спокій. Під час тропічних китобійних рейсів ви завжди перебуваєте в спокої; ви не чуєте жодних новин, не читаете часописів, екстрені випуски не турбують вас даремно сенсаційними описами буденних подій; ви не чуєте про сум'яття в країні, про банкрутство, про падіння акцій, і вас ніколи не хвилює, що сьогодні на обід, — адже ваші запаси провіанту на три роки вперед надійно зберігаються в бочках, і протягом цього часу ваш стіл буде досить одноманітним.

У три- або чотирирічному китобійному рейсі, які часто здійснюються до Південних морів, загальна кількість годин, проведених вами на топі щогли, нерідко становить кілька місяців. От тільки шкода, що місце, де ви проведете таку значну частину свого життя, геть позбавлене комфорту, який робить такими затишними й приємно замкненими постіль, корабельне ліжко, катафалк, сторожку вартового, кафедру проповідника, екіпаж та інші тісні приміщення, якими люди користуються, щоб усамітнитися на деякий час. Тут за сидіння править вам верхівка грот-щогли, де ви стоїте на двох тонких паралельних дошках (по-моєму, вони бувають тільки на китобійних кораблях), що називаються топ-краспиці. Хвилі кидають корабель у різні боки, і новачок почуватється тут не зручніше, ніж у бика на рогах. Щоправда, у холодну годину можна взяти із собою нагору свій будиночок — у вигляді бушлата; але ж, власне кажучи, навіть найтепліший бушлат не більше нагадує будинок, ніж голе тіло; так само,

як наша душа ув'язнена у своїй тілесній камері і не може пересуватися в ній вільно, а тим паче виборсатися назовні, не наразившись на небезпеку загинути (подібно до недосвідченого мандрівника, якому взимку спало на думку перейти засніжені Альпи), так само і бушлат — це не будинок, а лише упаковка чи другий шар шкіри, що нас укриває. І так само, як неможливо розмістити в нашому тілі книжкову полицю чи шафу, з бушлата ніколи не зробиш затишного кабінету.

У світлі цих міркувань викликає щирий жаль та обставина, що топ шогли китобійного корабля в південних рейсах не оснащений такою невеличкою спорудою — щось подібне до шпаківні, — яку називають воронячим гніздом; такі споруди захищають чатових на китобійцях Гренландської флотилії від лютої негоди Льодовитого океану.

У творі капітана Сліта, призначеному для домашнього читання біля каміна, що називається «Плавання серед айсбергів у гонитві за гренландським китом з одночасною метою повторного відкриття віддалених давньоісландських колоній у Гренландії», у цьому чудовому творі чатові на верхівці шогли використовують детально описане «вороняче гніздо», що на той час являло собою новий винахід, вперше застосований на «Торосі», як називався славний корабель капітана Сліта. Так він і пише: «Вороняче гніздо Сліта», — вшановуючи самого себе як винахідника і власника патенту і геть відкидаючи недоречну скромність; певно, він гадав, що коли ми даємо імена нашим дітям (у цьому разі справедливо вважаючи батьків винахідниками і власниками патенту), то можемо називати на свою власну честь і будь-який інший зі своїх витворів. Зовні вороняче гніздо Сліта нагадує велику бочку або трубу; воно відкрите згори, проте має пересувний бічний щиток, яким можна затулятися від вітру під час шторму. Цю бочку встановлюють на самій верхівці шогли, тож залазити в неї доводиться крізь вузький отвір у дні. З того боку, що звернений до корми, міститься зручне сидіння, а під ним скриня, де зберігаються парасолі і теплий одяг. І в передній стінці є щось подібне до шкіряної кишені, до якої можна покласти люльку, рупор, далекоглядну трубу та інші супутні предмети. Капітан Сліт пише, що він сам, коли йому доводилося чатувати у своєму воронячому гнізді, завжди брав із собою рушницю (щоб встановити її, спираючи на бічну кишеню), порохівницю і дріб на той випадок, якщо несподіва-

но з'являється нарвали чи мандрівні морські однороги, яких так багато в північних водах; річ у тім, що стріляти в них з палуби неможливо — заважають хвилі, — а от згори стріляти просто чудово.

Капітан Сліт залюбки змальовує найдрібніші деталі свого воронячого гнізда; однак, попри те, що він довго й ретельно описує свої досліди з малим компасом, якого він тримав нагорі, аби уникнути помилок, викликаних, за його словами, «місцевим тяжінням», яке впливає на нактоузні магніти, — помилок, спричинених горизонтальною близькістю цвяхів, гвинтів та заклепок у палубі корабля, а на «Торосі» — ще й тією обставиною, що серед членів екіпажу було забагато ковалів-п'яниць, — коротко кажучи, хоч капітан Сліт, з усією його мудрістю та освіченістю, багатослівно розводиться про «нактоузний нахил», «азимутні спостереження» та «допустимі похибки», сам він, капітан Сліт, добре знає, що був не настільки заглиблений у свої роздуми про силу магнітного тяжіння, щоб не зважати на тяжіння повної фляги, яка зручненько вместилася в цьому воронячому гнізді просто поруч з ним. І тому, хоч взагалі я поважаю і навіть люблю цього хороброго, чесного і освіченого капітана, мені здається, що з його боку негарзд замовчувати заслуги тієї фляги; адже вона була його вірним другом і розрадником, коли він у вушанці та рукавицях займався математикою на своїй верхотурі за десять сажнів від полюса.

Та коли в Південних морях китобійці не мають таких зручностей, як капітан Сліт і його Гренландська флотилія, вони, натомість, мають перевагу в погоді; над південними водами панує справжня благодать.

Коли підходила моя черга змінити чатового, я зазвичай починав дуже повільно підніматися по вантах, затримувався на марсі, щоб перемовитися словом із Квіквегом чи ще з кимось, хто спускався мені назустріч, потім піднімався ще трохи вгору, потім, неквапно перекинувши ногу через марсарей, окидав поглядом усе водне пасовисько, а тоді вже поволі прибував до місця призначення.

Тут я мушу зняти тягар із душі, зробивши щире зізнання: я був поганеньким чатовим. Та і як я міг, лишившись наодинці із собою у такій височині, де думки течуть вільно й щедро, де таїна всесвіту безроздільно володіла мною, — як я міг суворо дотримувати закон китобійця: «Пильнуй і повідомляй про все на палубу!»

Я мушу також широко попередити вас, власники нентакетських кораблів! Стережіться наймати на ваші промислові кораблі блідих юнаків з високим чолом і запалими очима, юнаків, які схильні поринати в недоречні роздуми, юнаків, які виходять у море з Федоном, а не Боудичем у голові. Стережіться їх, чуєте! Адже для того, щоб уполовати кита, його треба спершу побачити, а цей юний філософ-платонік зі своїми запалими очима десять разів обведе вас навколо земної кулі і не збагатить вас жодною пінтою спермацету. І не думайте, що це зайва пересторога. Адже за наших часів китобійний промисел є притулком для багатьох романтичних, меланхолійних і мрійливих юнаків, які, відчуваючи відразу до клопіткого сухопутного існування, шукають розради в дьогті та ворвані. Можливо, десь на щоглі якогось китобійного корабля, якому не пощастило, стоїть Чайльд-Гарольд і розчаровано промовляє:

Хай линуть вдаль твої буремні хвилі,
Хай тисяча мисливців-кораблів
Даремно ралить твій безмежний простір.

Часом трапляється, що капітани дають нагілки цим задумливим юним філософам, звинувачуючи їх у тому, що їм «начхати» на успіх плавання, що їм незнайоме благородне славолюбство, а їхнє потаємне бажання — не побачити кита. Та ці нагілки — марна річ: адже в юних філософів поганий зір, вони недобачають, тож навіщо їм напружувати зорові нерви? А свої театральні біноклі вони залишають удома.

— Чуєш, ти, викрутню, — якось сказав гарпунер одному з таких юнаків. — Ми вже три роки плаваємо, а ти ще не підняв жодного кита! Коли ти стоїш нагорі, кити трапляються рідше, ніж зуби в курки.

Може, вони й справді не трапляють на очі, а може, навпаки, аж кишать поблизу; але цей задумливий юнак, заколисаний хвилями та мріями, поринає в таке дрімотне заціпеніння неясних, невиразних роздумів, що врешті-решт перестає відчувати самого себе; таємничий океан у нього під ногами здається йому образом глибокої, блакитної, безмежної душі, яка єдиним подихом надихає природу і людину; і все незвичайне, ледь видиме, летке і прекрасне, що ховається від його зору, будь-який плавець невидимої підводної істоти, що майне над хвилями, здається йому лише втіленням тих невловимих думок, які у своєму невпинному польоті на мить торка-

ються наших душ. У цьому дрімотному замилюванні твоя душа прагне до свого первісного лона; вона розпливається в часі й просторі, наче розвіяний пантеїстичний прах Кренмера, і ліне до кожного з берегів нашої земної кулі.

І в тобі вже немає життя, окрім того, яким наділяє тебе сонна хитавиця корабля, що сам отримав її від моря, а море — від незбагненних божих припливів і відпливів. Та лише спробуй у цьому сні, у цій мрії ледь ворухнути рукою чи ногою, спробуй розтиснути пальці, і ти знову з жахом відчуєш самого себе. Ти летиш у Декартовому просторі. І можливо, колиш опівдні, у світлий, сонячний полудень, коли повітря таке прозоре, ти із судомним криком зірвешся і полетиш вниз головою у тропічне море, щоб зникнути в його лагідних хвилях назавжди. Пам'ятайте про це, ви, пантеїсти!

РОЗДІЛ 36

НА ЮТІ

Входить Ахаб; потім — усі інші.

Якось уранці, невдовзі після пригоди з люлькою, Ахаб за своїм звичаєм піднявся на ют одразу ж після сніданку. Тут о цій годині прогулюються капітани — так само, як на суходолі дехто після сніданку прогулюється в саду.

Його важкі кістяні кроки гупали по палубі, яка, наче геологічний пласт, уся була поцяткована круглими ямками — слідами цих незвичайних кроків. Якби ви насмілилися уважно роздивитися його зморшкуватий, гулястий лоб, то ви б і на ньому побачили такі самі сліди — сліди невсипушої, невтомної, самотньої думи.

Але цього ранку ямини в нього на лобі здавалися ще глибшими, ніж завжди, і сліди його неспокійних кроків ще глибше відбивалися на палубі. Ахаб так захопився своєю думкою, що при кожному з його звичних поворотів — біля грот-щогли і біля нактоуза — наче було видно, як ця думка повертається разом з ним і крокує далі; вона так заволоділа ним, що здавалася внутрішнім відбитком його зовнішніх рухів.

— Поглянь-но, Фласку, — прошепотів Стабб, — курчатко прокльовується. Ще трохи — й вилупиться.

Минуло кілька годин. Ахаб то сидів у каюті, замкнувши двері, то походжав по палубі з тією ж несамовитою рішучістю в погляді.

Вечоріло. Раптом він заляк біля борту, спираючись кістяною ногою в пробитий там отвір, схопившись рукою за ванти, і наказав Старбаку покликати всіх на ют.

— Сер, — ледве вимовив збентежений старший помічник, почувши наказ, який на кораблі віддають лише за надзвичайних обставин.

— Усі на ют, — повторив Ахаб. — Гей, на щоглі! Спускайтеся вниз!

Коли всі були в зборі і люди з острахом та цікавістю почали розглядати Ахаба, похмурого, наче штормовий горизонт, — він, швидко позирнувши за борт, перевів погляд на присутніх, ступив уперед і, наче перед ним не було нікого, продовжив свою незграбну прогулянку по палубі. З опущеною головою, низько насунувши капелюха, він ходив і ходив, не чуючи, як здивовано перешіптуються члени команди; нарешті Стабб не витримав і стиха мовив Фласку, що Ахаб, мабуть, зібрав їх тут лише для того, щоб вони були свідками нового рекорду з ходіння. Проте це тривало недовго. Він зупинився і з пристрасною силою вигукнув:

— Люди! Що ви робите, коли побачите кита?

— Кричимо! — відповіли хором двадцять хрипких голосів.

— Добре! — вигукнув Ахаб з шаленою радістю, помітивши, який захват викликало його несподіване запитання.

— А потім що?

— Спускаємо вельботи і йдемо наздогін!

— А під яку пісню ви веслуєте?

— «Убитий кит або розбитий вельбот!»

І з кожним вигуком радісне схвалення все ясніше проступало на його обличчі; а моряки спантелічено презиралися, наче здивовані, що такі безглузді запитання могли їх отак схвилювати.

Проте вони знову повернулися до нього в єдиному пориві, коли Ахаб, стоячи впівоберта коло свого опірного отвору, підняв руку і, шосили вчепившись у ванти, мовив такі слова:

— Чатові на щоглі і раніше чули мій наказ стосовно білого кита. Тепер дивіться всі сюди! Бачите цю іспанську унцію золота? — І він підняв догори велику монету, що засяяла під сонцем. — Її ціна — шістнадцять доларів. Усі бачать її? Містере Старбак, дайте мені великий молоток.

Поки старший помічник ходив за молотком, Ахаб стояв мовчки і неквапно тер золоту монету полою свого сюртука,

мовби для того, щоб вона блищала ще яскравіше, і весь час щось мугикав собі під ніс, видаючи такі глухі, невиразні звуки, ніби в ньому стукотіли, обертаючись, коліщата життєвого механізму.

Узявши з рук Старбака молоток, він ступив до грот-щогли і, піднявши його в одній руці, а другою простягаючи перед собою монету, несамовито вигукнув:

— Той із вас, хто першим побачить кита з білою головою, зі зморщеним лобом і скривленою щелепою; той із вас, хто першим сповістить мене про білоголового кита з трьома вм'ятинами біля хвоста з правого борту, той із вас, хлопці, хто першим побачить білого кита, отримає цю унцію золота!

— Ура! Ура! — вигукували матроси, шалено розмахуючи шапками, поки Ахаб прибивав монету до щогли.

— Білий Кит, чуєте, — повторив капітан, кидаючи на палубу молоток. — Білий Кит. Пильнуйте ж, матроси. Видивляйтеся білу воду. Коли побачите хоча б одну білу бульбашку, скажіть про це.

Тештіго, Деггу і Квіквег весь час слухали його з більшою увагою та цікавістю, ніж інші; а тепер, почувши слова про зморщений лоб і скривлену щелепу, кожен із них здригнувся, наче від якогось раптового спогаду.

— Капітане Ахаб, — мовив Тештіго, — чи це не той Білий Кит, якого дехто називає Мобі Дік?

— Мобі Дік? — вигукнув Ахаб. — Отже, ти знаєш цього кита, Тешу?

— Він махає хвостом, сер, перш ніж пірнути? — спитав індіанець.

— І фонтан у нього незвичайний, так, капітане? — втрутився Деггу. — Розлогий навіть для кашалота і дуже сильний.

— І в шкура один, два, три — о, багато гарпун, еге, капітане? — схвильовано заукав Квіквег. — І всі так круть... круть... як оце... — і, не знаходячи слів, він почав крутити рукою, ніби відкорковуючи пляшку, — як оце...

— Як штопор! — вигукнув Ахаб. — Так, Квіквегу, у його тілі багато гарпунів, і всі вони покручені та викривлені; так, Деггу, фонтан у нього великий, наче сніп пшениці, і білий, наче купа овечої вовни у нас в Нентакеті під час щорічної стрижки; так, Тештіго, пірнаючи, він високо здимає хвоста, наче то порваний клівер тріпоче під шквалом. Смерть і пекло! Це Мобі Дік! Мобі Дік! Мобі Дік!

— Капітане Ахаб, — заговорив Старбак, який весь час стояв поруч із Фласком і Стаббом і дивився на свого командира дедалі з більшим подивом, але тепер наче знайшов якийсь пояснення для всього, що відбувалося. — Капітане Ахаб, я також чув про Мобі Діка. Чи це не той Мобі Дік, що залишив вас без ноги?

— Від кого ти про це чув? — заволав Ахаб, та потім, хвилиночку помовчавши, відповів спокійніше: — Це правда, Старбаку, це правда. Хлопці, це Мобі Дік звалив мою щоглу, Мобі Дік поставив мене на цю мертву колоду. Це правда, правда! — повторив він із моторошним, нелюдським риданням у голосі, наче лось, поранений у серце. — Так, це він, Білий Кит, будь він проклятий, обкарнав мою палубу, зробив мене на все життя жалюгідним калікою! — І, здійнявши руки догори, він виголосив своє жахливе прокляття: — Так! Я буду переслідувати його і за мисом Доброї Надії, і за мисом Горн, і за норвезьким Мальстромом, і в пекельному полум'ї, і ніщо не змусить мене відмовитися від гонитви. Ось для чого ми вийшли в море, хлопці! Гнатися за Білим Китом по всій земній кулі, поки він не випустить фонтан чорної крові і не покаже своє біле черево. Що скажете, матроси? Чи згодні ви на таку умову? На вигляд ви хлопці сміливі.

— Згодні, згодні! — загукали гарпунери і матроси, ступивши вперед, до свого шаленого капітана. — Пильнуй і бий Білого Кита на смерть!

— Благослови вас Бог, хлопці! — І розпач, і нестямна радість бриніли в його голосі. — Благослови вас Бог. Гей, стюарде! Тягни сюди ром! Містере Старбак, чому ви спохмурніли? Чи ви не згодні переслідувати Білого Кита? Не готові стати на про з Мобі Діком?

— Я ладен стягтися з його кривою пащекою і з самою смертю, капітане, якщо це буде потрібно для нашого промислу; але я прийшов на цей корабель, щоб шукати китів, а не помсти для свого капітана. Скільки бочок ви отримаєте з цієї помсти, капітане Ахаб, навіть якщо її здобудете? На нашому нентакетському ринку вона матиме невелику ціну.

— Нентакетський ринок! Мені до нього байдуже. Підійди ближче, Старбаку, тут треба дивитися в корінь. Нехай успіх вимірюється грішми, мій друже, нехай гендлярі підраховують бариші на цій біржі — нашій планеті, нехай вкриють її золотими гінеями по три штуки на кожний дюйм, — і тоді, чуєш, навіть тоді помста збагатить мене *отут!*

— Він б'є себе в груди, — прошепотів Стабб. — А це ж навіщо? Стук гучний, та якийсь порожній.

— Мститися нерозумній істоті! — вигукнув Старбак. — Істоті, яка напала на вас просто з несвідомого інстинкту! Це божевілля! Капітане Ахаб, зачайти зло проти нерозумного створіння — це значить піти проти Бога.

— Знову подивися глибше. Усі предмети, які ми бачимо, — це лише картонні маски. Але в кожному явищі, у вчинках, у діях крізь дурну машкару проступають незнайомі риси якоїсь розумної волі. І якщо ти можеш завдати удару — пробий цю маску наскрізь! А як в'язень вирветься на волю, якщо не проб'є стіни своєї в'язниці? Білий Кит для мене — це стіна, зведена переді мною. Іноді мені здається, що за нею немає нічого. Та байдуже. Мені вистачить і його самого, він викликав мене на бій, я бачу в ньому безжальну силу, що живиться незбагненою жорстокістю. І оцю незбагненну жорстокість я ненавиджу найбільше; і байдуже, що являє собою цей Білий Кит — чиєсь знаряддя чи самостійну силу; йому все одно не сховатися від моєї ненависті. Не кажи мені про Бога, Старбаку, я постану проти самого сонця, якщо воно скривдить мене. Адже якщо воно могло мене скривдити, то і я можу завдати йому удару; життя — це чесна гра, і кожне з божих створінь скоряється законам справедливості. Та мені немає місця і в цій чесній грі. Хто вищий від мене? Справедливість не має межі. Не дивися на мене так, чуєш? Погляд недоумка ще тяжче витримати, ніж погляд сатани. Еге, ти вже червонієш і бліднеш; моя жага запалила твій гнів. Слухай, Старбаку, слова, сказані в гніві, не лишають слідів. Є люди, чії гнівні слова не принижують. Я не хотів тебе розгнівити. Забудь про це. Поглянь на ці турецькі вилиці, вкриті плямами засмаги, — справжні живі картини, намальовані сонцем. О, ці леопарди-язичники, нерозумні, безбожні створіння, що не знають і не шукають сенсу свого полум'яного життя! Поглянь на команду, друже Старбак! Хіба всі вони не підуть за Ахабом проти Білого Кита? Поглянь на Стабба! Він сміється! Поглянь на того чилійського матроса! Він аж розсівся від сміху. Чи може самотнє деревце вистояти в такій бурі, Старбаку? Та й про що, власне, йдеться? Поміркуй як слід. Треба тільки забити кита, — Старбаку це під силу. От і все. Чи може статися, щоб перший гарпун Нентакету не вишов на лови, коли кожен із матросів уже взяв точильний

камінь? Еге! Я бачу, ти в сум'ятті, тебе вже понесла висока хвиля! Ну, то кажи, кажи! Отож, ти мовчиш, твоє мовчання вже саме по собі багато значить. (*Убік.*) Щось вирвалося в мене з ніздрів — і він це вдихнув. Тепер Старбак мій, тепер він мусить скоритися — чи відкрито постати проти мене.

— Господи, помилуй мене, — ледь чутно прошепотів Старбак. — Господи, помилуй усіх нас.

Проте Ахаб у своєму тріумфі, тішачись німою покорою свого зачарованого помічника, не чув ні його загрозливих слів, ні тихого сміху, що долинав із трюму, ні зловісного гуготіння вітру в снастях; він навіть не чув, як залопотіли по щоглі повислі вітрила, наче в безсилому відчаї. В опущених очах Старбака знову спалахнув упертий вогник життя, підземний сміх змовк, вітер напнув тугі вітрила, і корабель знову помчав уперед, здіймаючись і похитуючись на хвилях. О, прикмети і пророцтва! Чому ви зникаєте, ледь з'явившись? Ви не застерігаєте, о тіні, ви просто віщуєте нам майбутнє! І не так віщуєте майбутнє, як показуєте нам те, що вже відбулося в нашій душі. Адже зовнішній світ лише злегка втримує нас, а вперед нас вабить потаємна жага нашого єства!

— Рому! Рому! — вигукнув Ахаб.

І, взявши з рук стюарда повну по вінця сулію, він повернувся до гарпунерів і наказав їм зняти чохла з гарпунів. Потім він вишикував усіх трьох з гарпунами в руках напроти себе, біля кабестана, і троє помічників з острогами стали з ним поруч, а вся команда оточила їх щільним кільцем; і якусь мить капітан Ахаб мовчки дивився в обличчя своїх підлеглих. Очі, що зустрічали його погляд, світилися шаленим вогнем, мов червоні зіниці койотів, спрямовані на ватажка, який зараз поведе зграю по сліду бізона, щоб утрапити — на лихо — до влаштованої індіанцями пастки.

— Випий і передай далі! — гукнув Ахаб, простягаючи жовту посудину матросові, що стояв поблизу. — Нехай п'є вся команда. По колу, передавайте по колу! Сьорбайте хутчіш, а ковтайте помалу; цей напій палить, мов диявольське копито. Отак! Кухоль пішов кругом — отак і треба! Пішов туди, а повернувся звідси. Давай його мені, — еге, та він порожній! Матроси, ви — наче роки: випили чашу життя до краплини. Стюарде, налий по вінця! Тепер тихо, хлопці! Я зібрав вас тут, на кабестані; ви, помічники, стійте при мені зі своїми піками, а ви, хоробрі моряки, підійдіть до мене ближче, щоб я міг

воскресити благородний звичай рибалок — моїх предків. Хлопці! Я покажу вам... еге, посудина знов повернулася? Так скоро не повертається і фальшива монета. Я б налив її знову по вінця і пустив по колу, та не хочу тішити святого Вітта. А ну, клята трясовиця, геть від мене! Схрестіть переді мною ваші остроги. Отак! Ну ж бо я покладу руку на вісь, — і він, простягнувши руку, схопив три рівні сяючі остроги в центрі їхнього перетину і раптом із силою шарпнув їх до себе, переводячи напружений погляд зі Старбака на Стабба, зі Стабба на Фласка. Здавалося, він силою своєї могутньої волі намагався передати їм ту вогненну напругу, що зібралася в лейденській банці його магнетичного життя. Троє помічників не витримали його пильного, довгого, незбагненого погляду. Стабб і Фласк відвели очі убік, чесний Старбак опустив їх долу.

— Усе марно! — вигукнув Ахаб. — Та, може, так воно й краще. Може, якби ви хоч раз прийняли повний розряд, весь мій магнетизм розвіявся б назавжди. До того ж, можливо, він убив би вас на місці. Можливо, у ньому немає потреби. Опустить остроги! А тепер, мої помічники, я оголошую вас чашниками при трьох моїх язичницьких родичах, при оцій трійці шляхетних, високородних панів — моїх відважних гарпунерів. Ви не радієте такій честі? А як великий папа обмиває ноги жebraкам, використовуючи свою тіару замість глека? Мої шановні кардинали, ви самі зволите це зробити. Я не наказую вам — ви зробите це добровільно. Гей, гарпунери! Розріжте мотузку і зніміть наконечники з дрєвків.

Мовчки виконавши наказ, гарпунери підняли перед собою вістряма догори три футові металеві леза своїх гарпунів.

— Та ви так, глядіть, і мене заколете! Переверніть їх, переверніть вістряма вниз! Так, щоб вийшли келихи — розтрубами догори! Отак. А тепер ви, чашники, ходіть сюди. Візьміть у них оці келихи; тримайте, поки я наливатиму! — І, неквапно переходячи від одного до другого, він по вінця наповнив розтруби перевернутих гарпунів вогненною рідиною з великого кухля. — А тепер ставайте по троє, один напроти одного. Передавайте убивчі келихи! Візьміть їх — віднині ви пов'язані нерозривними узами. Ну то що, Старбаку? От і все! Саме сонце скріпило ці узи своїм останнім променем. Пийте, гарпунери! Пийте, ви, чиє місце на смертоносному носі вельбота! Пийте і клянїться: смерть Мобі Діку! Нехай скарає нас Господь, коли ми не доженемо і не вб'ємо Мобі Діка!

Гарпунери підняли довгі, гострі сталеві келихи і вицідили їх одним духом, під крики і прокльони Білому Киту. Старбак зблід і, затремтівши, відвернувся. У божевільній юрмі знову — востаннє — пішла по колу повна сулія; потім за помахом вільної руки Ахаба всі розійшлися, а капітан спустився до своєї каюти.

РОЗДІЛ 37
ЗАХІД СОНЦЯ

Ахаб сидить у каюті біля кормового ілюмінатора і дивиться за борт

— Я лишаю позаду білий каламутний слід; бліді води, зблідлі обличчя — де б я не плив. Заздрісні буруни здіймаються обабіч мене, прагнучи сховати під собою мій слід; нехай; але я пройду першим.

Там, удаліні, біля країв вічно повної чаші, червоніє вино теплих хвиль. Золоте лице поринає в блакить. Сонце-пірнач повільно сходить із полуденної висоти і зникає вниз; але душа моя прагне дедалі вище, і сили покидають її на нескінченному підйомі. Отже, мені не під силу тягар вінця, який я ношу, — цього залізного Ломбардського вінця? На ньому сяють розсипи самоцвітів; та я не бачу його сяяння; я лише відчуваю на голові його сліпучий тягар. Він не золотий, він залізний, я це знаю. Він розламаний — я відчуваю це; гострі уламки ранять мене, мозок у корчах б'ється об твердий метал; так, мій череп — з міцної криці, і навіть у смертельній борні шолом мені не потрібний!

Чому сухий жар палить моє обличчя? О, колись світанок закликав мене до благородних діянь і захід сонця навівав мені спокій. Тепер не так. Це небесне світло світить не мені. Краса тільки ранить мене; а радіти їй я не можу. Осяяний вищою мудрістю, я позбавлений земної віти; проклятий найтяжчим із проклять, проклятий серед царства небесного! Ну, то на добраніч, на добраніч! (*Махнувши рукою, відсувається від ілюмінатора*).

Це було не так уже й важко. Я гадав, хоч один виявиться впертим; та ні — моє зазубрене колесо підійшло до їхніх коліщат і змусило їх обертатися одне за одним. Можна сказати, що вони — наче купки попелу переді мною, а я для

них — сірник! От тільки шкода — щоб запалити інших, сірник згоряє сам! Я наважився на те, чого бажаю, а чого я бажаю, того доб'юся! Вони вважають мене божевільним — Старбак, наприклад; та я не просто божевільний, я скажений, я — оскаженіле божевілля. Те шалене божевілля, яке усвідомлює тільки себе! Мені провіщали, що я стану калікою, і ось я втратив ногу. А тепер я сам кажу, що той, хто зробив мене калікою, буде скалічений мною. Нехай пророк сам здійснить пророцтво. На це ви, великі боги, ніколи не були здатні. Я здійму вас на глуми, гравці в крокет, вуличні бійці, глухі Берки і сліпі Бендіго! Я не казатиму вам, як малі школярі — старшим непослухам: «Знайдіть собі супротивника до пари, не чіпляйтеся до маленького!» Ні, ви звалили мене з ніг, та я знову підвівся; а ви — ви втекли і сховалися! Виходьте зі своїх схованок! У мене немає великої гармати, щоб постріляти вас за купами лантухів із бавовною. Виходьте, Ахаб вас привітає! І побачимо, чи зможете ви мене повернути назад. Змусити мене повернути назад? На це ви не здатні; ви скоріше самі збочите з дороги; ось у чому людська велич! Змусити мене повернути назад? Шлях до моєї мети викладений зі сталевих рейок, і по них мчать колеса моєї душі. Я мчу вперед над прірвою, крізь пробиту гірську товщу, під глибокою стрімкою ріки! І на моєму залізному шляху немає ні поворотів, ні перешкод!

РОЗДІЛ 38

НАДВЕЧІР

Старбак стоїть, прихилившись спиною до грот-щогли

— Моя душа пригнічена, підкорена, — ким? Божевільним! Як стерпіти образу? Здоровий глузд мусив відступити в цій сутичці! Він уразив мій розум до самої глибини. Я немовби бачу його несправедну загибель; та я приречений вести його до цієї загибелі. Хочу я цього чи ні, тепер я пов'язаний з ним незбагненним зв'язком; він тягне мене на буксирі, а в мене немає такого ножа, щоб перерізати канат. Страшний він, цей старий! «Хто вищий від мене?» — кричить він; так, він буде запанібрата з усіма, хто вищий від нього; та погляньте, як він тиранить своїх підлеглих! О, як добре я розумію свою жалюгідну роль — скорятися, бунтуючи, і навіть більше — нена-

видіти, відчуваючи жаль. Адже в очах у нього я бачу буремні відблиски такої печалі, яка спалила б мою душу дотла. Проте надія ще є. Часу багато, а час творить чудеса. Його ворог-кит плаває по всій земній кулі, як золоті рибки плавають у своїй круглій посудині. І, можливо, рука Господа ще розіб'є на друзки ці богохульні заміри. Я б звеселився душею, якби на ній не лежав свинцевий тягар. Усередині в мене щось застигло, дзигар серця опустився, а я не маю ключа, щоб завести його знову.

(З бака долинає вибух веселощів.)

О Боже! Пливти з таким збориськом дикунів, що майже не успадкували людських рис від своїх смертних матерів. Покидьки, викинуті з лютої морської безодні! Для них Білий Кит — це грізний ідол. Ач, як казяться! Як вони шаленіють там, на носі, а на кормі все наче вимерло. Мені здається, так і в усьому житті. Стрімкий зубчастий ніс корабля радісно мчить уперед у сяючому просторі — лише для того, щоб тягти за собою похмурого Ахаба, що сидить у себе в каюті на кормі, яка здійсмається над його каламутним безживним слідом, а за нею, мов зграя вовків, з гуркотом женуться хвилі! Ні, це тоскне виття мені просто серце крає. Годі вам, ви, гультаї! Ану всі по місцях! О життя! У таку мить, коли душа вражена і пригнічена знанням, яке дістає з явищ диких і грубих, — у таку мить, о життя, я відчуваю твій глибинний жах! Але він мені чужий; цей жах — не частка мене самого! Я людина, я слабке створіння, але готовий стати з тобою на прю, грізне, примарне завтра! Підтримайте мене, зміцніть, огорніть мене, благодатні сили!

РОЗДІЛ 39

ПЕРША НІЧНА ВАХТА

Стабб на фор-марсі підтягує брас; говорить стиха

— Ха! Ха! Ха! Ха! Хм! Захрип я, чи що? Я думав про це весь час і — ха-ха! — от і все, що я можу сказати із цього приводу. А чому? Тому, що сміх — наймудріша й найлегша відповідь на все, чого не можеш збагнути в цьому житті; і хай там як, а втіха лишається завжди, одна-єдина втіха: що судилося, тому й бути. Я не розчув, що там він казав Старбаку, та як на це подивитися спроста, Старбаку сьогодні було

не ліпше, ніж мені — того вечора. Певно, старий Могол за нього теж узявся як слід. А я ж знав, що так і буде, я бачив; мені наче знамення якесь було, тож я можу провіщати майбутнє. Лише побачив, який у нього череп, і одразу збагнув, що й до чого. Ну, Стаббе, мудрагелю Стаббе, — це в мене такий титул, — то й що з цього, Стаббе? Усе ясно як божий день. Не знаю, чим усе це скінчиться, та я все одно дійду до кінця сміючись. Усі ці майбутні страхи — сміх та й годі! Їй-право, смішно! Тра-ля-ля! Ха-ха-ха! Що там робить удома моя ясочка? Плаче, аж заливається? А може, частує вином гарпунерів, які повернулися з плавання, і витанцьовує, як прапорець під вітром? Ну і я теж повеселюся — тра-ля-ля! Ха-ха-ха! Гоп!..

Гей, піднімайте повні чарки
За ласки й поцілунки!
Що є любов? Веселі бульки
У чаші хмільного трунку!

Гарна пісня! Хто це там мене кличе? Містер Старбак? Єсть, сер! (*Убік.*) Він мій начальник, але й над ним, якщо не помиляюся, теж є начальство. Іду, сер, оце тільки ще разочок підтягну — отако, — іду, сер!

РОЗДІЛ 40

ОПІВНОЧІ НА БАКУ

Гарпунери і матроси. (*Піднімається фок, і стає видно нічну вахту, — на баку в різних позах стоять, сидять і лежать люди; усі співають хором.*)

Прощавайте, іспанські кралі!
Прощавайте назавжди!
Капітан дав наказ...

1-й матрос з Нентакету. Гей, хлопці, чого це ви затужили? Від ваших співів аж кишки ниють. Ану заспіваймо веселої! (*Співає, і всі підтягують.*)

Наш капітан пішов на ют
З підзornoю трубою,
І бачить, аж кити пливуть
У морі чередою.

Спускайте на воду човни,
Веслуйте що є сили —
Царя морської царини
Сьогодні ми зловили!
Звеселися, мій хлопче, журитись не смій —
Загарпунив кита молодець-китобій!

Голос старшого помічника з юта. Гей, на баку!
Пробити вісім склянок!

2-й матрос з Нентакету. Ану тихо! Вісім склянок, чуєш, хлопче? Гей, Піпе, продзвони вісім разів у свій дзвін, чорнопикий! А я піду розбуджу вахтових. Моя горлянка для цього годиться: гуде, як порожнє барило. Ану, ану (*просовує голову в люк*). Перша вахта! Егей, хлопці! Пробили вісім склянок! Під-йом!

Матрос - голландець. Сьогодні їх ніяк не добудишся. Це в старого Могола таке міцне вино. Кого з ніг звалить, кого розпалить. Ми тут співаємо, а вони знай собі сплять! Лежать, мов колоди. Ану привітай їх ще раз! Ось візьми брандспойт і гукай у нього. Їм, певно, кралі сняться, і жаль просинатися. Гукни, що час воскреснути: нехай ще поцьомаються і приходять на Страшний суд. Ану, ану! Оце гукнув! Еге ж, твоя горлянка амстердамським маслом не зіпсута.

Матрос - француз. От що, хлопці, давайте станцюємо джигу, перш ніж кидати якір у Ліжковій бухті. Згодні? Ось і нова вахта. Ставайте всі! Піпе! Тягни сюди свій бубон, малий!

Піп (*невдоволено і сонно*). Я його десь загубив.

Матрос - француз. То ляпай себе по череві і ляскай вухами! Потанцюймо, хлопці! Побавімось досхочу! Ура! Під три чорти, хто не хоче танцювати з нами! Ставаймо в коло, хлопці, та ворухіться! Гоп! Вище ноги! Хутчіш!

Матрос - ісландець. Ні, друже, така підлога не для мене; вона під ногами ходором ходить. Я звик танцювати на льоду. Ти вже мені вибач...

Матрос - мальтієць. І я не танцюватиму. Що ж то за танці без дівчат? Який дурень буде потискати собі правою рукою ліву та здоровкатись сам до себе? Ні, мені треба партнерок!

Матрос - сицилієць. Атож. З дівчатами, та на зеленій галявинці — ото б я погопцював! Стрибав би, наче той коник.

Матрос з Лонг-Айленда. Надто ви перебірливі. Ну, то й без вас вода одсвятиться! Збирай урожай, де можеш, — це моє правило. От ми його і позбираємо ногами. І музика є! Ану руш!

Матрос з Азорських островів (*з'являється у люку з бубном у руках*). Тримай, Піпе. А ще візьми ось ганшпуг від кабестана. Лізь сюди! Нумо, хлопці! Дайте лиха закаблудкам! (*Половина з них танцюють під бубон, одні спускаються в кубрик; інші розляглися на палубі серед снастей; ще інші поспули. Звучить добірна лайка.*)

Матрос з Азорських островів (*танцюючи*). Давай, Піпе! Лупи в бубон, не бійся! Так, щоб іскри посипалися! Щоб усі дзвоники повідлітали!

Піп. Еге ж, повідлітають, якщо так лупити. Ось іще один упав, бачите?

Матрос - китаєць. Тоді клацай зубами гучніше. Зроби із себе пагоду!

Матрос - француз. Веселися, щоб у пеклі жарко стало! Ану підними свій обруч, Піпе, я стрибну через нього! Нумо! Шквар! Утни!

Тештіго (*спокійно курить*). Це білі люди; такі в них розваги. Хм! Я б так не надривався.

Старий матрос з острова Мен. А чи знають ці веселі хлопці, що в них під ногами? «Я ще станцюю на твоїй могилі» — так проклинає нас вулична шльондра, стоячи під нічним вітром на розі. Господи Ісусе! Коли думаєш про ті позеленілі підводні флотилії, про повиті водоростю черепа... Ну, годі. Мабуть, весь світ — це бал, так кажуть учені люди; отже, це добре, що всі танцюють. Танцюйте, хлопці, поки молоді. Я теж колись був молодий.

3-й матрос з Нентакету. Ху-ух, спочиньмо трошки! Це важче, ніж у штиль веслувати за китом. Дай затягнутись, Тешу. (*Вони припиняють танцювати і збираються до гурту. Тим часом небо нахмарилося, вітер подужчав.*)

Матрос-індієць. О Брама! Мабуть, зараз нам накажуть спускати вітрила, хлопці. Народжений небом могутній Ганг, що обернувся вітром! Ти показав нам своє темне лице, о Шиво!

Матрос - мальтієць (*розлігшись на палубі, обмахується шапкою*). Погляньте, а тепер хвилі у білих капелюшках теж затанцювали джигу. Зараз почнуть вистрибувати. Якби всі

хвилі були жінками — отоді б я знав, що робити; я б потанцював з ними на славу. Хіба може бути щось краще, — навіть у раю, — ніж танець, коли мигтять розпашілі смагляві груди, коли схрещені руки затуляють такі стиглі соковиті грона!

Матрос - сицилієць (*підвівшись на лікті*). Ох, не кажи! Любо згадати, га? У польоті вихиляються руки й ноги, коливаються, звиваються, схвильовано тремтять! Вуста до вуст, серце до серця, стегно до стегна! І маєш поживу з легкого дотику. А скуштувати — зась, а то й об'їстися можна. Хіба ні, ти, поганцю? (*Штовхає його ліктем.*)

Матрос - таїтянин (*лежачи на циновці*). Нехай буде благословенна свята голизна наших танцівниць! Хіво-Хіво! О ти, закутаний у туманний покрив, порослий високими пальмами Таїті! Зараз я спочиваю на твоїй циновці, та не на твоїй м'якій землі! Я бачив, як тебе плели в лісі, циновко! Ти була зеленою того дня, коли я приніс тебе з лісу; а тепер ти зів'яла і поблякла. Ото лихо! Ні тобі, ні мені не стерпіти такої зміни! Що ж із нами буде, коли ми опинимося на небі? Та що це я чую? Так реве шалений водоспад, що мчить по скелях з вершини Пірохіті і затопляє селища! Як гуде! Постацьмо ж назустріч вітру! (*Схоплюється на ноги.*)

Матрос - португалець. Чуєте, як б'ються в борт хвилі? Готуйтеся, хлопці, зараз будемо брати риф! Вітри вже схрестили шпаги, зараз буде славна битва.

Матрос - датчанин. Тріщи, тріщи, старе корито! Ти тріщиш — значить, поки що живе. Молодець! Старший помічник налаштував тебе як годиться. Він злякався не більше, ніж форт, поставлений біля входу в Каттегат, щоб воювати з Балтикою гарматами, жерла в яких посічені вітрами й укриті морською сіллю!

4-й матрос з Нентакету. Так, але ж він просто виконує наказ. Я чув, як старий Ахаб учив його завжди різати шквал — наче стріляєш з гармати по водяному вихору, — вдарити кораблем у самісіньке серце шквалу!

Матрос - англієць. Оце по-нашому! Так, старий — молодець. Ми вполюємо для нього того кита!

Усі. Атож! Звісно!

Старий матрос з острова Мен. Ого, як тремтять наші три сосни! Сосна приживається в чужому ґрунті гірше, ніж будь-яке дерево, а тут у нас замість ґрунту — смертні матроські тіла, тлін та прах. Що з праху постало, до праху

повернеться. Гей, стерновий! Тримай стерно міцніше! У таку негоду розбиваються мужні серця на березі й відважні кораблі в морі. Дивіться, хлопці, у нашого капітана є родима пляма, а отам у небі — така сама: світить блідим вогнем, а навколо темно, аж чорно.

Деггу. Ну то й що? Хто боїться чорного, той боїться мене! Я сам витесаний з чорноти!

Матрос-іспанець (*убік*). Знову хизується своєю силою. А мені ще й давня образа муляє (*підходить до Деггу*). Це правда, гарпунере, твоя раса — це темна пляма роду людського, чорніша від чорта. Тільки не ображайся.

Деггу (*похмуро*). У цьому образи немає.

Матрос із Сант-Яго. Іспанець геть упився і з глузду з'їхав. Чого б ото? Мабуть, у нього в голові рідке полум'я нашого старого Могола розгорілося не одразу.

5-й матрос з Нентакету. Що це блищить? Еге, блискавка!

Матрос-іспанець. Ні, це Деггу вишкірив зуби.

Деггу (*кидається на нього*). А ти зараз проковтнеш усї свої зуби, дрібне стерво! Біла шкура — гниле нутро!

Матрос-іспанець (*не відступаючи*). Я залюбки штрикну тебе ножем, довбне боягузлива!

Усі. Б'ються! Б'ються!

Тештіго (*видихаючи дим*). І внизу б'ються, і нагорі б'ються — там боги, тут люди, усім хочеться побавитись! Пффф!

Матрос із Белфаста. Бійка! Ура! Пресвята Діво, бійка! Бийте його!

Матрос-англієць. Битися чесно! Відніміть в іспанця ніж! У коло, станьте в коло!

Старий матрос з острова Мен. Умить стали в коло. Це кільце замикає світ! У цьому кільці Каїн убив Авеля. Усе чудово, так і має бути! А інакше для чого ж ти, Господи, створив це кільце?

Голос старшого помічника з юта. Марсові — до вантів! Спустити брамселі і бомбрамселі! Взяти рифи у марселів!

Усі. Шквал! Шквал іде! Швидше, молодці! (*Розбігаються.*)

Піп (*переляканий, заліз під кабестан*). Молодці? Нічого собі молодці, хай Бог милує! Гуп! Це луснув клівер-леєр. Бум! Боже! Залізай глибше, Піпе, то спускають бом-брам-рей. Тут

іше страшніше, ніж на Новий рік у лісі в бурю! Хіба ж тут насмілишся лізти за каштанами? А вони лізуть та ще й лаються, аж слухати страшно, а я сиджу тут. Їм краще, там ближче до неба. Тримайся! Оце так! Оце шквал так шквал! Тільки ці люди ще страшніші — гірше білих бурунів за бортом. Білі буруни, Білий Кит — цур йому пек! Я чув, як вони точили яси про Білого Кита, — цур йому пек! — оце тільки ввечері, а вже трясуся, наче мій бубон. Цей старий змій примусив усіх присягнути йому на вірність. О, великий білий бог десь там, у темній висоті, врятуй його від цих людей, які й бояться не сміють!

РОЗДІЛ 41
МОБІ ДІК

Я, Ізмаїл, був серед цих людей; мої крики злітали до неба в загальному хорі; мої прокльони зливалися з прокльонами інших, і я волав дедалі гучніше і сипав відбірною лайкою, бо страх заповнив мою душу. Мене підкорило всевладне містичне почуття, що прийшло ззовні: спрагла ненависть Ахаба стала моєю. І я жадібно слухав розповідь про люте чудовисько, якому я і всі інші поклялися безжально мститися.

Уже багато років самотній Білий Кит час від часу з'являвся в тих пустельних водах, куди лише зрідка заходять китобійці в гонитві за кашалотами. Проте навіть серед них не всі знали про нього; небагато хто його бачив; а тих, хто колись насмілювався вийти з ним на бій, було й зовсім мало. Велика кількість промислових кораблів, безладно розкиданих у водному просторі, які нерідко переслідують свою небезпечну здобич у відлюдних широтах, де часом за цілий рік не побачиш жодного вітрила і не почуєш жодної звістки; надзвичайна тривалість китобійних рейсів; невизначені строки відплиття і повернення — усе це разом з іншими причинами, явними та прихованими, віддавна заважало відомостям про Мобі Діка поширитись у світі китобоїв. Безперечно, окремі кораблі повідомляли, що в певний час і під певним меридіаном зустріли кашалота, який був дуже великий розміром і надзвичайно лютий і, завдавши чималих втрат тим, хто нападав на нього, зрештою тікав від них; і багато хто вважав цілком імовірним, що цей кашалот — не хто інший, як Мобі Дік.

Проте завдяки тій обставині, що останнім часом мисливці на кашалотів нерідко наражалися на прояви надзвичайної люті, хитрості і злості з боку переслідуваних китів, багато тих нещасливців, хто необачно зіткнувся з Мобі Діком, вважали, що причиною цього жадливого зіткнення була сама небезпека китобійного промислу, а не особливості цієї окремої тварини.

Саме з такої точки зору зазвичай розповідали про фатальну сутичку Ахаба з китом.

Спочатку ті китобої, яким доводилося, вже почувши розповіді про Білого Кита, зустріти його в далеких морях, неодмінно спускали вельботи і мчали за ним наздогін, боячись його не більше, ніж будь-якого іншого кашалота. Але страшні наслідки цієї гонитви — не тільки вивихи зап'ясть і гомілок, переломи кісток, втрата руки або ноги, але й згубні, смертельні небезпеки і запеклий опір, на який наражалися люди з боку Мобі Діка, — усе це, помалу звеличуючи його грізну славу, зрештою налякало і найсміливіших мисливців.

Жадливі чутки лише перебільшували і посилювали ту правду, що була в розповідях про зіткнення з Мобі Діком. Адже будь-яка дивовижна і страшна подія обов'язково породжує різноманітні чутки — так на розламаному стовбурі дерева виростають гриби і пліснява; а тим паче в морі, де неймовірні чутки виникають у значно більшій кількості, ніж на тегга фігма¹, якщо для них існує хоча б найменша основа в реальному житті. І наскільки море щодо цього випереджає суходіл, настільки ж китобої випереджають усіх інших моряків у своїх неймовірних вигадках. Китобоям властиві не тільки звичайні для мореплавців невігластво і марновірство, — їм частіше і ближче, ніж усім іншим морякам, доводиться бачити все жадливе і незбагненне, що є в океані, і не лише розглядати, зігнувшись із ними віч-на-віч, найбільші морські дива, але й ставати з ними — руки проти зубів — на смертельний герць. Загублений у далеких морях, де можна пропливти тисячу миль, проминути тисячу берегів і ніде не знайти різьбленої камінної плити чи іншої ознаки гостинності; на тих довготах і широтах, де йому доводиться робити свою нелегку роботу, китобій опиняється у владі явищ, які породжують у його душі грандіозні фантазії.

---

¹ Тверда земля (*лат.*).

І тому не дивно, що чутки про Білого Кита, які наростали, мов снігова брила, що прокотилася в буремному морському просторі, зрештою увібрали різноманітні туманні натяки і зародки припущень про участь потойбічних сил, і через усе це Мобі Дік зажив такої грізної слави, якої не зміг народити лише видимий бік цього явища. І нарешті він почав навіювати на людей такий жах, що небагато хто з тих, кому довелося бодай за чутками познайомитися з Білим Китом, наважився б зайти в небезпечну сутичку із цим створінням.

Для цього були ще й інші, більш вагомі і реальні причини. І донині живе серед китобоїв давня слава кашалота, що вирізняється своєю люттям з-поміж інших левіафанів. І донині існують китобої, готові з відвагою та спритністю стати до бою з гренландським, або справжнім, китом, але через брак досвіду, вміння або хоробрості відступають перед кашалотом; у всякому разі, є чимало китобоїв, особливо серед тих, що плавають не під американським прапором, чиї уявлення про левіафана — позаяк їм самим ніколи не доводилося бачити спермацетового кита — обмежуються лише тим мерзенним чудиськом, на яке віддавна полюють на Півночі; сидючи на палубі, ці мужні чоловіки, наче дітлахи біля вогнища, ладні перестрашено слухати дивовижні оповіді про промислові рейси до Південних морів. Проте ніде так не відчують, не усвідомлюють усю страхітливую незвичайність величного кашалота, як на борту того корабля, форштевень якого спрямований йому вслід.

Про жорстоку могутність кашалота, з яким ми познайомилися порівняно недавно, здається, ще з давніх-давен існували туманні передчуття-уявлення; адже в деяких учених-природознавців — наприклад, у Повельсона і Олассена — ми читаємо, що спермацетовий кит становить загрозу не лише для всього морського тваринного царства, але й такий лютий, що має невтримну жагу до людської крові. Подібні уявлення зберігалися навіть за часів Кюв'є. І сам барон у своїй «Природничій історії» говорить про те, що при появі спермацетового кита всі риби (навіть акули) відчують «великий страх» і «нерідко при поспішній втечі з такою силою б'ються об скелі, що можуть заподіяти собі смерть». І попри те що досвід китобоїв певною мірою спростував ці твердження, подібні вірування у всій своїй страшній сутності, втіленій у кривавому описі Повельсона, нерідко оживають у душах китобоїв під впливом їхньої небезпечної професії.

Тому зрозуміло, що багато хто з китобоїв, слухаючи таємничі і чудесні розповіді про Мобі Діка, згадував минулі часи, коли досвідчені мисливці на справжніх китів нерідко відмовлялися переслідувати кашалота, кажучи, що можна з чималим зиском полювати на інших левіафанів, але піднімати острогу проти такого чудовиська, як спермацетовий кит, смертній людині негоже. Зробити це — значить одразу попливти за течією Вічності. Існує чимало цікавих пам'яток, із яких можна отримати деякі свідчення з цього приводу.

Проте були й інші, готові навіть усупереч усім цим повір'ям стати на прою з Мобі Діком; а ще більше було таких, хто чув лише невиразне відлуння легенд про нього, без правдивих моторошних подробиць і без звичайного містичного ореолу, і був досить мужнім, щоб не уникати бою при зустрічі.

Серед марновірних людей існували неймовірні розповіді про Білого Кита; в одній із цих розповідей йшлося про те, що Мобі Дік всюдисущий, що його в один і той самий час бачили під різними широтами.

Слід зауважити, що з певної точки зору таке твердження не було позбавлене деякого особливого, надприродного відтінку правдивості. Річ у тім, що таємничі морської течії недоступні навіть ученим; і таємничі підводні шляхи кашалотів теж здебільшого є незбагненними для китобоїв; ця обставина час від часу породжує дуже цікаві і суперечливі теорії стосовно тих способів, завдяки яким спермацетовий кит, пірнувши на велику глибину, може за дуже короткий час опинитися в якомусь віддаленому місці.

І на американських, і на англійських китобійних кораблях чудово знають той факт, до того ж давно підтверджений авторитетними висловлюваннями Скорсбі, що в тілах китів, виловлених у північних районах Тихого океану, іноді знаходять гарпуни, закинута біля берегів Гренландії. При цьому не можна заперечувати, що проміжок часу між запусками останнього і передостаннього гарпунів іноді, без сумніву, не перевищує кількох днів. На цій підставі більшість китобоїв зробили висновок, що славетний Північно-Західний прохід, так довго недоступний для людини, ніколи не становив перешкоди для кита. Можна сказати, що в цьому разі сама жива дійсність на очах у живих людей не поступається дивам, які в давнину приписували горі Стрелло в Португалії (де біля самої вершини начебто розташоване озеро, на поверхню яко-

го виринають уламки кораблів, що зазнали аварії в далеких морях); або ще більш дивовижним легендам про Аретузьке джерело поблизу Сиракуз (чиї води начебто течуть із Святої Землі по підземному каналу); реалії китобійного промислу майже не поступаються всім цим вигадкам.

Саме тому не слід надто дивуватися, що деякі китобої, мимохіть звикнувши до описаних дивовиж і до того ж знаючи, що Білий Кит залишився живим після багатьох жорстоких нападів, у своєму марновірстві пішли ще далі й оголосили Мобі Діка не тільки всюдисущим, але й безсмертним (адже безсмертя — це лише всюдисутність у часі); вони наполягають на думці про те, що навіть коли цілі ліси острог виростуть на його боках, він все одно втече живий та неушкоджений; а якщо він все ж таки колись випустить кривавий фонтан, це буде лише диявольською оманною, бо мине трохи часу, і за сотні ліг звідти знову можна буде побачити, як він викидає над зеленими хвилями прозорий водяний стовп.

Та навіть якщо заперечувати надприродні властивості, у земному вигляді цієї істоти, у її непереборній впертості лишасться достатньо сили, щоб вразити людську уяву. З-поміж інших китів його вирізняли не тільки велетенські розміри тіла, але, як згадувалося вище, сліпучо-білий, поораний зморшками лоб і високий білий горб пірамідальної форми. Такими були його визначні риси, ознаки, за якими він навіть у пустельному морському просторі дозволяв своїм давнім знайомим упізнавати його здалеку.

І все його тіло вкривали смуги, плями і розводи того самого безживного кольору; тож врешті-решт його прозвали Білим Китом. А він і справді здавався геть білим, коли опівдні ковзав по темно-блакитних хвилях, лишаючи за собою молочну смугу жовтуватої піни із золотавими спалахами.

Проте своєю грізною славою він завдячував не своїм велетенським розмірам, не дивному кольору і не скривленій нижній щелепі, а тій неймовірно розважливій жорстокості, яку він, кажуть, нерідко виявляв, нападаючи на людей. Особливий жаж навівували його підступні втечі. Адже він мав звичку спершу удати, ніби зляканий, намагається втекти від своїх переслідувачів, а потім раптом розвертався і, помчавши їм назустріч, або трошив їхній вельбот на друзки, або, жахаючи команду, волік його просто назустріч кораблю. На його рахунок вже було кілька людських життів. І хоча такі випадки, мало відомі на

березі, у китобійному ремеслі є досить частими — у Білому Киті все одно бачили стільки пекельної свідомої жорстокості, що будь-яку спричинену ним смерть або каліцтво вважали чимось більшим від простої гри нерозумних сил.

Подумайте, яка глибока, жагуча лють охоплювала його бідолашних переслідувачів, коли вони серед уламків потрошеного вельбота, серед знівечених трупів виринали з білого виру жахливого тваринного гніву назустріч сонцю, що з нестерпно безтурботною посмішкою так само світило довкола, наче освітлюючи народження немовляти чи весільний бенкет.

Один капітан, побачивши навколо себе уламки всіх трьох своїх вельботів і вир, у якому крутилися дошки, весла і люди, — цей капітан вихопив з корми свого розбитого човна великий ніж і кинувся на кита, наче арканзаський дуелянт на свого супротивника, у сліпому шаленстві намагаючись шестидюймовим лезом вразити глибинне єство китового життя. Цим капітаном був Ахаб. І тоді блискавичним порухом своєї серпоподібної щелепи Мобі Дік відтяв у Ахаба ногу, наче косар — зелену билинку в лузі. Жоден турок у тюрбані, жоден найманій убивця — венеціанець чи малаєць — не зміг би напасти на нього з такою явною зловмисною жорстокістю.

Навряд чи можна сумніватися, що саме від часів тієї кривавої сутички в Ахабовій душі зростало шалене бажання помститися киту, і воно заволодівало ним дедалі більше, бо він, охоплений похмурою люттяю, мало-помалу почав бачити в Мобі Діку не лише причину своїх тілесних страждань, але й джерело душевної гризоти. Білий Кит плив у нього перед очима, наче маячний образ усякого зла, що часом мучить душу вразливої людини, поки не залишить її ледь животіти з половиною серця і половиною легені. Білий Кит був для нього тією темною невловимою силою, яка існує споконвіку, якій християни навіть тепер віддають у владу половину світу і яку древні офіти на Сході шанували в образі диявола; Ахаб не вклонявся їй, як вони, але у своєму божевільні, надавши їй образу ненависного Білого Кита, сам-один, скалічений, постав на боротьбу з нею. Усе, що затьмарює розум і завдає болю, що піднімає з глибини каламутний осад усіх болючих істин, усе, що висотує жили і сушить мозок, уся потаємна погань життя і розуму, — усе зло в уявленні божевільного Ахаба стало видимим і доступним для помсти в образі Мобі Діка. Він спрямував на білий горб кита усю свою лють, усю

ненависть, яку відчуває рід людський від часів Адама, і бив у нього розпеченим ядром свого серця, наче його груди були бойовою гарматою.

Ця настирлива думка навряд чи виникла в нього раптово, у ту хвилину, коли його скалічили тілесно. Тоді, кинувшись на звіра з ножом у руці, він лише дав вихід раптовому спалаху інстинктивної люті; а коли він отримав той згубний удар, то, мабуть, не відчув нічого, крім нестерпного фізичного болю. Та поки його корабель, змушений внаслідок цієї сутички повернути додому, посеред зими огинав похмурий, суворий Патагонський мис, Ахаб і його мука багато днів, тижнів і місяців лежали разом в одному ліжку; і тоді його понівечене тіло і поранена душа злилися воедино, спливаючи кров'ю; і він збожеволів. Про те, що ця його манія оволоділа ним уже на зворотному шляху, після сутички з китом, свідчить той факт, що дорогою він часом впадав у буйне божевілля; і навіть скалічений, він ще мав у своїх могутніх циганських грудях стільки дикої сили, яка дедалі зростала під впливом гарячки, що помічники під час цих нападів мусили прив'язувати його до ліжка. І так він лежав у гамівній сорочці, розхитуючись у такт шаленій хитавиці буремних хвиль.

Коли корабель вийшов у тихі широти і, поставивши ліселі, поплив серед спокійних тропіків, буйство разом із бурями мису Горн нібито покинуло старого капітана і він почав виходити із свого темного барлогу під цілюще світло й повітря; але й тоді, з незворушним і рішучим, хоч і блідим обличчям віддаючи спокійні накази, так що помічники дякували Богові за те, що його жажливе божевілля нарешті минуло, — навіть тоді в глибині своєї душі Ахаб лишався божевільним.

Людське божевілля часто буває по-котячому лукавим і підступним. Іноді здається, що його вже немає, а насправді воно просто набуло іншої, більш вишуканої форми. Божевілля не покинуло Ахаба, воно лише зіщулилося і пішло углиб, наче невгамовний Гудзон, коли цей благородний норман торує собі шлях крізь гори по вузькому, але глибокому урочищу. Утім, як вузький потік марення зберігає кожную краплину первинного безмежного божевілля, так і в цьому безмежному божевіллі Ахаба не загубилася жодна крихта його могутнього розуму. Тільки раніше його розум був володарем, а тепер став слухняним знаряддям божевілля. Якщо такі пишномовні порівняння є доречними, то можна сказати, що божевілля

взяло штурмом увесь його здоровий глузд і звернуло захоплені гармати проти своєї власної маячної мішені; тому Ахаб не тільки не знесилів, але й, навпаки, мав у тисячу разів більше сили для досягнення своєї єдиної мети, ніж йому колись доводилося спрямовувати її проти розумного об'єкта.

Це багато що пояснює; але найважливіша, найглибша, найтемніша сутність Ахаба лишається незбагненою. Даремними є спроби зробити глибини досяжними для кожного; а істина завжди ховається в глибині. Тепер звідси, з найвищої вежі Отелю де Клюні, де ми стоїмо, витими сходами зійдіть униз; хоч який він розкішний і прекрасний — покиньте його і зійдіть, о шляхетні, скорботні душі, у просторі зали римських терм, туди, де під химерними зафонами зовнішнього життя ховається найглибший корінь людської величі, найстрашніша сутність людини; де, завалена купою мотлоху, спочиваючи на троні з уламків античних статуї, сидить тисячолітня, сивоборода давнина! Великі боги глузують із полоненого володаря на розламаному троні; а він сидить, покірно, наче каріатида, тримаючи на своєму заляклому чолі тягар століть. Зійдіть туди, горді, скорботні душі! І зверніться до цього гордого зажуреного царя. Вас дивує родинна схожість? Так, усі ви — його спадкоємці, юні королі у вигнанні; і тільки ваш похмурий предок повідає вам давню державну таємницю.

Ахаб десь у глибині душі прозирає її, цю таємницю; він усвідомлював, що його вчинки розумні, а мета і мотиви — божевільні. Проте, не маючи змоги ні відвернути, ні змінити, ні уникнути цього, він довго прикидався перед людьми, та й зараз продовжував прикидатися певною мірою; але то була лише омана, бо його воля і наміри лишалися несхитними. Та він приховував своє божевілля так успішно, що коли він нарешті ступив своєю кістяною ногою на пісок Нентакету, ніхто з його земляків ні про що не здогадався — усі гадали, що він просто до глибини душі вражений страшним лихом, яке його спіткало.

Таке саме пояснення люди знаходили і для нападів шаленства, які, подекували, траплялися з ним у морі; а також для тієї безпросвітної туги, яка до самого дня відплиття на «Пекводі» затьмарювала його чоло. І вельми ймовірно, що обачливі мешканці цього розважливого острова, аж ніяк не схильні з таких незрозумілих причин сумніватися в його здат-

ності очолити промисловий рейс, навпаки, з цієї ж причини були схильні вважати, що тепер він тільки краще підготовлений для такої небезпечної і кривавої справи, як полювання на китів.

Обпалена ззовні, зранена зсередини гострими, безжальними іклами невиліковної манії, така людина, якщо її знайти, якнайкраще пристосована для того, щоб кидати гарпун і здійснювати острогу в сутичці з найжахливішим із земних створінь. А якщо фізичне каліцтво не дає йому змоги цього зробити, все одно ніхто не зможе краще від нього підбадьорювати криком своїх підлеглих, заохочуючи їх до смертельної битви. Так чи інакше, можна не мати сумніву в одному: замкнувши глибоко в собі таємницю своєї негасимої ненависті, Ахаб цього разу вирушив у плавання на «Пекводі» з єдиною і всевладною метою — зустріти і подолати Білого Кита. Якби хтось із його давніх друзів у Нентакеті міг уявити, що він зачав у душі, — з яким поспіхом вони вирвали б корабель із рук цього лиходія! Але вони переймалися тільки майбутнім успіхом плавання, яке мало принести їм кругленьку суму в доларах; і він вирушив за божевільною, недосяжною, надприродною помстою.

Ось він, цей сивочолий грішний старець, що з прокльонами женеться через увесь світ за китом Іова, очоливши команду покидьків, нелюдів і канібалів, чії вади проступали ще вирізніше на тлі незграбної відваги і безсилої добропорядності Старбака, вічної безтурботності байдужого і необачного Стабба і безнадійної сірості Фласка. Здається, таку команду, та ще й з такими командирами, охопленому жагою помсти Ахабу підбрали пекельні сили. Як могло статися, що ці люди так охоче відгукнулися на гнівний заклик старого капітана; які темні чари володіли їхніми душами, перетворюючи його ненависть на їхню ненависть, а Білого Кита — на такого ж лютого ворога для них, як і для нього; яким чином усе це сталося; чим був для них насправді Білий Кит і як він поставав у їхній підсвідомості, наче неясний і величний демон, що пливе по життєвому морю, — пояснити все це — значить пірнути на глибину, недосяжну для Ізмаїла. Хіба ми можемо з глухого стуку лопати, що лунає то тут, то там, здогадатися, куди прокладає свій хід той підземний трудівник, що копірсається в глибині кожного з нас? Хто з нас не відчуває, як щось підштовхує його і тягне за рукав? Хіба може малий

човник лишатися непорушним, коли його тягне на буксирі лінійний корабель із сімдесятьма чотирма гарматами? Що ж до мене, то я віддав себе на долю часу й простору; проте, у нетерпінні жадаючи зустріти Білого Кита, я все одно вбачав у ньому лише смертельне зло.

РОЗДІЛ 42

БІЛИЙ КОЛІР КИТА

Я вже дав читачеві зрозуміти, що значив Білий Кит для Ахаба; тепер лишається пояснити, чим він був для мене.

Окрім тих наявних причин, які не могли не породжувати в душі кожного з нас зрозумілого хвилювання, у Мобі Діку було іще щось, якась незбагненна, невимовна загроза, яка часом так зростала, що затьмарювала собою все інше, але завжди лишалася таємничою і незбагненною; тому я майже не сподіваюся, що зможу описати її доладно і зрозуміло. Для мене ця жахлива загроза втілювалась у білому кольорі кита. Як це можна пояснити? І все ж таки, нехай безладно і неясно, я мушу пояснити свої відчуття, інакше всі ці розділи нічого не варті.

Незважаючи на те, що в природі білий колір нерідко примножує красу і робить її більш благородною, ніби наділяючи її своїми власними особливими чеснотами, як ми це бачимо на прикладі мармуру, японських камелій і перлів; і на те, що всі народи тією чи іншою мірою шанують цей королівський колір — адже навіть давні варварські правителі великого Пегу ставили титул «Володаря Білих Слонів» перед усіма іншими пишномовними свідченнями своєї влади, а в сучасних сіамських королів ця сніжно-біла тварина зображена на королівському знамені, а на Ганноверському прапорі є зображення білого коня, тоді як велика Австрійська імперія, спадкоємиця всепереможного Риму, обрала для свого імперського стягу цей самий величний колір, — на те, на додачу до всього, що білий колір вважається кольором радості, бо римляни відмічали святкові дні білими камінцями, і що за всіма іншими людськими поняттями й асоціаціями білий колір символізує безліч зворушливих і благородних речей — цнотливість наречених і добросердя старості; хоча в червоношкірих в Америці вважалося за велику честь отримати в подарунок білий пояс-

вампум; на те, що в багатьох країнах білий колір горностаєвої суддівської мантиї є емблемою правосуддя, а у вигляді молочно-білого коня щоденно підтримує велич королів і королев; що в найсвятіших таїнствах найважливіших релігій білий колір завжди вважався символом божественної непорочності і сили, — персидські вогнепоклонники над усе шанували білий роздвоєний вогник на вівтарі, а в грецькій міфології сам великий Зевс з'являвся в образі сніжно-білого бика; і на те, що в благородних ірокезів принесення в жертву священного Білого Собака посеред зими вважалося, згідно з їхніми релігійними уявленнями, урочистим святом, а це біле віддане створіння — найбільш гідним посланцем для зустрічі з Великим Духом, якому вони, як вірнопіддані, посилали щорічний звіт; і на те, що християнські священники запозичили латинське слово «*albus*» (білий) для назви стихаря, частини свого священного вбрання, яку носять під рясою; що серед божественної розкоші римської церкви білий колір часто використовується при уславленні пристрастей Господніх; що в Одкровенні святого Йоана праведні мужі наділені білими шатами, і двадцять чотири старці, вбрані у біле, стоять перед великим білим престолом, на якому сидить Господь Святий і Істинний, білий, як біла хвиля, як сніг, — все ж таки, попри ці асоціації з усім хорошим, добродієм і благородним, саме поняття білого кольору таїть у собі щось невловиме, проте більш жахливе, ніж зловісний червоний колір крові.

Саме завдяки цій невловимій властивості білий колір, позбавлений перелічених приємних асоціацій і пов'язаний із предметом, що є жахливим сам по собі, украй посилює його жахливі риси. Погляньте на білого полярного ведмеда або на білу тропічну акулу; що, як не рівне сліпучо-біле забарвлення, робить їх такими невимовно страшними? Мертвотна білина надає тріумфально-кровожерному вигляду цих нерозумних істот якоїсь огидної підступності, яка викликає ще більшу відразу, ніж страх. Саме тому навіть лютозубий тигр у своєму геральдичному вбранні не може так нажахати людину, як ведмідь чи акула в сніжно-білому покриві¹.

---

¹ Можливо, читач, який спеціально вивчав цей предмет, почне твердити, що надприродний жах, навіюваний полярним ведмедем, спричинений не білим кольором як таким, а тією обставиною, що надзвичайна лють цього звіра постає в кольорі невинності й любові і що саме завдяки цьому різкому контрасту двох одночасних протилежних відчуттів

Або, наприклад, альбатрос. Звідки з'являються хмари душевного зачудування і блілого жаху, серед яких ширяє цей білий привид в уяві кожного? Не Колрідж першим створив ці чари, це зробив майстерний і безпристрасний божий поет-лауреат на ім'я Природа¹.

полярний ведмідь навіює нам такий жах. Та навіть коли все це так, то якби не було білого кольору, не було б і страху.

Що ж до білої акули, то мертвотна білина спокою, властива цій істоті за звичайних умов, відповідає описаним властивостям полярної тварини. Цей факт дуже точно відтворений у французькій назві акули. Католицька заупокійна меса починається словами *Requiem aeternam* (вічний спокій), через що і всю месо, і похоронну музику теж почали називати *Requiem*. Так ось через білу німу нерухомість смерті, що властива акулі, і через підступну жорстокість її поведінки французи називають її *Requin* (прим. авт.).

¹ Я пам'ятаю, як вперше побачив альбатроса. Це було у водах Атлантики під час довгого, лютого шторму. Відстоявши вахту внизу, я піднявся на повиту хмарами палубу і тут на накривці люка побачив величне пернате створіння, сніжно-біле, з гачкуватим дзьобом бездоганної римської форми. Час від часу воно вигинало свої величезні архангельські крила, ніби для того, щоб обійняти ними святий ковчег. Його тіло дивно тріпотіло і здригалося. Птах був цілий і неущкоджений, але коротко скрикував, наче привид короля в надприродній скорботі. А в його очах, дивно позбавлених будь-якого виразу, я побачив, здавалося, таїну влади над самим Богом. І я схилився перед ним, як Авраам перед янголами, — такою білою була ця біла істота, таким широким був розмах її крил, що тоді, у цих водах вічного вигнання, я раптом втратив жалюгідну, принизливу пам'ять про цивілізацію і міста. Я довго милувався цим пернатим дивом. І як передати думки, що роїлися тоді у мене в голові? Нарешті я схаменувся і спитав одного матроса, що це за птах. «Гоні», — відповів він. Гоні! Я ніколи не чув такого імені: чи може бути, щоб люди на березі не знали про існування цієї казкової істоти? Неймовірно! І лише згодом я дізнався, що так моряки іноді називають альбатросів. Отже, містичний острах, який я відчув, уперше побачивши альбатроса на палубі, жодним чином не пов'язаний з палкими віршами Колріджа. Адже тоді я ще не читав цих віршів, до того ж не знав, що переді мною альбатрос. Але моя розповідь непрямо підтверджує славу поета і його творів.

Гадаю, що вся чарівна принада цього птаха породжена його дивовижним білим забарвленням; і, щоб це довести, звернуся до так званих «сірих альбатросів» — результат якогось термінологічного непорозуміння; мені часто доводилося бачити цих птахів, але вони не викликали в мене таких відчуттів, як наш антарктичний гість.

Та як, зрештою, спіймали це казкове створіння? Покляніться зберегти таємницю, і я скажу вам: за допомогою підступного гачка і волосіні цього птаха зловили, коли він плив, погойдуючись на хвилях. Згодом капітан зробив його своїм листоношею: він прив'язав йому до шиї

У нас на Далекому Заході є дуже популярними індіанські легенди про Білого Коня Прерій — прекрасного білого мов молоко скакуна з великими очима, маленькою головою, крутими грудьми і з величчю тисячі королів у гордовитій поставі. Він був владним Ксерксом неозорих диких табунів, чиї пасовиська на той час були обгороджені лише Скелястими горами та Алеганським хребтом. І на чолі цієї вогненної орди він мчав на Захід, наче обрана Богом зоря, що веде за собою щовечірній парад зірок. Збурений водоспад його гриви, звивиста комета хвоста — це була його зброя, і багатшою не могли б подарувати йому ніякі ювеліри. То було величне, небесне видиво незайманого західного світу, який у давнину воскрешав перед очима мисливців ті славні первісні часи, коли Адам ходив по землі, величний, як Бог, круточолий і безстрашний, як цей дикий кінь. Чи виступав він, володар коней, у почті своїх ад'ютантів і маршалів на чолі незліченних когорт, що безмежним потоком, наче ріка Огайо, текли рівниною, чи то, тріпочучи гарячими ніздриями, що червоніли на фоні холодної білини, на бігу озирали своїх підданих, які заповнили прерії до самого обрію, — хоч би в якому образі він поставав перед ними, та відважним індіанцям завжди навіював шанобливий страх. І якщо виходити з того, що розповідають легенди про цього величного коня, то ознакою його божественної сутності був, безперечно, тільки цей примарно білий колір; і ця божественність, викликаючи пошану, водночас породжувала незрозумілий страх.

Проте можна навести і такі приклади, коли білий колір буває позбавленим таємничого і зважливого ореолу, яким оповиті Білий Кінь і Альбатрос.

Що спантеличує нас у зовнішності альбіноса і часом викликає відразу навіть у його рідних і близьких? Саме та білина, що викриває його і дає йому ім'я. Альбінос створений так само, як усі інші, у ньому немає ніякого ганджу, і все ж таки ця всепроникна білина робить його потворнішим від найстрашнішої потвори. Чому це так? І навіть сама Природа, уже іншим чином, у своїх найменш помітних, та від цього не

шкіряний ремінець, на якому зазначалися назва корабля і його місце-знаходження, і випустив птаха на волю. Але я знаю, що шкіряний ремінець, призначений для людей, був доправлений просто на небо, куди поринув білий птах і де херувими радісно простирали крила йому назустріч (прим. авт.).

менш зловісних проявах, не цурається послуг цієї завершальної ознаки, властивої всім чудовиськам. Закутий у панцир демон Південних морів завдяки своїй крижаній подобі дістав назву Білий Шквал. І людська підлість, як свідчать історичні приклади, у своїх лукавих замірах не гребувала таким могутнім допоміжним засобом. Наскільки посилюється враження від тієї сцени у Фруассара, коли Білі Клобуки Гента, ховаючи обличчя під сніжно-білими емблемами своєї банди, убивають графського управителя на ринковому майдані!

І звичайний багаторічний досвід людства також свідчить про надприродні властивості цього кольору. Ніщо не навіює нам такого жаху при погляді на мерця, як його мармурова блідість; немов ця блідість втілює і потойбічне заціпеніння загробного світу, і смертний земний страх. У смертельної блідості покійників ми беремо колір покриву, у який їх загортаємо. І в своєму марновірстві ми накидаємо білосніжний покрив на кожну примару, що з'являється перед людиною, виринувши з молочно-білого туману. Годі казати! Поки нас обсипає холодом від усіх цих страхіть, згадаймо краще, що в самого володаря жахів, змальованого євангелістом, під сідлом — кінь блідий.

Отже, хоч би які величні і благі ідеї пов'язувала з білим кольором людина у певному настрої, все одно ніхто не зможе заперечувати того, що за своєю глибинною, чистою сутністю білина породжує в людській душі дивовижні видіння. Та навіть якщо цей факт не викликає сумніву, то як можемо ми, смертні, його пояснити? Проаналізувати його, здається, неможливо. Чи не можна в такому разі, навівши тут кілька прикладів того, як білий колір — цілком чи частково позбавлений будь-яких страхітливих асоціацій — все ж таки містично впливає на нас; чи не можна таким чином натрапити на ключ до таємниці, яку ми прагнемо розкрити?

Тож спробуймо. Але в подібних питаннях тонкощі міркувань розраховані на тонке розуміння, а людина, позбавлена фантазії, не зможе прослідувати за мною в цю царину думки. І хоча принаймні деякі з тих фантастичних вражень, про які йтиметься, безперечно, були пережиті й іншими людьми, мабуть, небагато в кого вони були свідомими, і тому не всі зможуть їх пригадати.

Наприклад, чому в людини, яка не здобула ґрунтовної релігійної освіти і не надто обізнана із своєрідністю церков-

них свят, проста згадка про Трійцю, яка в нас зветься ще й Білою Неділею, викликає в уяві довгу похмуру і мовчазну процесію прочан, які повільно йдуть, опустивши очі, рясно заповишені свіжим снігом? Чому також у душі неосвіченого і невинного протестанта із центральних штатів навіть побіжна згадка про Біле Братство або Білу Черницю викликає видіння якоїсь безокої статуї?

Чим — окрім давніх легенд про ув'язнених лицарів і королів, які, проте, не дають нам задовільної відповіді, — чим можна пояснити ту дивну властивість Білої вежі лондонського Тауеру вражати уяву приїжджих роззяв-американців дужче, ніж сусідні багатоповерхові будівлі, — Бічна вежа і навіть Кривава? А ще величніші вежі, Білі гори у Нью-Гемпширі, — чому при згадці про них душу охоплює відчуття чогось примарного, тоді як думки про Блакитний кряж Віргінії нагадують таку ніжну, туманну, поетичну мрію? Чому, не зважаючи на довготи і широти, Біле море здійснює на наші душі такий потойбічний вплив, тоді як Жовте море заколисує нас земними уявленнями про довгі й приємні вечори на лискучих хвилях і дрімотний присмерк після заходу сонця? Або, якщо звернутися до прикладів зовсім не матеріальних, розрахованих лише на людську уяву, — чому при читанні старовинних казок Центральної Європи образ «високого блідого мандрівника» в лісах Гарцу, чие безкровне лице безгучно маячить серед зелених гаїв, чому цей білий привид навіоє більший страх, ніж уся галаслива погань Блоксберга?

І не можна сказати, що тільки пам'ять про землетруси, які руйнували церкви, чи про невтримні навали буремного моря; чи безслізна посуха неба, яке ніколи не пролететься дощем; чи вигляд самого міста — цілої пустелі похилих шпилів, потрошених кам'яних плит і повалених хрестів, де стіни будинків купчаться одна над одною, мов розкидана колода карт, — не можна сказати, що це всі причини, з яких Ліма є найдивнішим, найсумнішим містом у світі. Адже Ліма, немов черниця, сховала своє лице під білим флером, і в біліні її печалі чаїться щось величне й жаске. Давня, як Пісарро, ця білина робить її руїни вічно новими; вона протистоїть жвавій зелені остаточного занепаду і вкриває руїни фортеці блідістю апоплексії, що залякла в болісній судомі.

Я знаю, що на загальну думку білий колір не є первинною причиною страху, який викликають явища, жажливі своєю

сутністю; і так само для позбавлених уяви людей у явищах, які жахають інших лише своєю білиною, немає геть нічого страшного — особливо якщо білина проявляється в німій і всеохоплюючій формі. Я б хотів навести приклади, які можуть пояснити обидві ці думки.

По-перше. Мореплавець, який, наблизившись до незнайомого берега, вночі почує гуркіт припливу, прокидається від сну, сторожкий і уважний, і відчуває страх лише настільки, щоб посилилася його здатність до сприйняття; та коли за таких самих обставин він, почувши свисток, встає з ліжка і бачить, що корабель пливе в нічному просторі по молочно-білій воді — наче то не пінні буруни, а зграї білих ведмедів припливли сюди з сусідніх мисів, — тоді його огортає безмовний і надприродний жах; примарний покрив пінного моря лякає його, наче справжня примара; і марно лот переконає його, що дно ще не вимірюється; все одно душа у нього в п'яти тікає і лишається там доти, поки під кілем корабля знову не захлюпоче блакитна хвиля. А втім який моряк зізнається вам: «Сер, я не так перелякався, що ми наскочимо на підводні рифи, як злякався цієї страшної білини?»

По-друге. У перуанського індіанця вічне видиво коронованих снігом Анд не викликає страху — окрім, можливо, уявлення про безмежну крижану пустелю, яка лежить у цій височині, і окрім цілком природних думок про те, як страшно було б заблукати серед цієї мертвої пустки. Або поселенці Далекого Заходу: вони майже з повною байдужістю озирають безкрайні прерії, сховані під сніговим покривом, де немає ні билинки, ні деревця, щоб кинути тінь на цю застиглу, непорушну білину. Та інші відчуття виникають у моряка в антарктичних водах, коли йому, змерзлому і змученому, перед лицем неминучої загибелі якась збіса підступна гра морозного повітря являє замість веселки — провісниця надії і розради — лише нескінченний церковний цвинтар, який глузливо щириться йому у вічі своїми крижаними надгробками і потрошеними хрестами.

Проте, можливо, ви скажете, що цей побілений розділ про білину — це всього лише білий прапор, викинутий боязкою душею: ти піддався іпохондрії, Ізмаїле.

Тоді скажіть мені, як пояснити поведінку сильного і здорового лошати-однолітка, що з'явилося на світ десь у мирній долині Вермонту, вдалині від будь-яких хижаків, коли воно

ясної днини, якщо ви потрусите в нього за крупом свіжою бізоноювю шкурою, так що воно навіть не побачить її, а лише відчує гострий запах мускусу, неодмінно здригнеться, запхикає і, вирячивши очі, вдарить копитами в землю в нападі панічного страху? Адже воно не може пам'ятати про те, як буцалися рогами дикі бики на його зеленій північній батьківщині, і тому запах мускусу не нагадує йому про колишні небезпеки, бо що може знати він, одноліток з Нової Англії, про чорних бізонів далекого Орегону? Звісно, нічого; але тут, у цій нерозумній тварині, ми бачимо природжене знання про темні сили всесвіту. Нехай тисячі миль відділяють його від Орегону — все одно, коли він відчує ворожий запах мускусу, шалені й могутні стада бізонів стають для нього такою ж реальністю, як для лошати, яке відбилося від табуна в прерії і яке вони, можливо, цієї миті затопчуть до смерті.

І так само глухе ревіння пінних бурунів, і холодний шурхіт паморозі в горах, і безживне коливання снігового покриву, який переносить з місця на місце вітер прерій, — усе це для Ізмаїла — те саме, що бізонова шкура для наполоханого лошати!

І воно, як і я, не знає, де ховаються незбагненні жахи, які нам дано відчувати; та ми обоє знаємо, що вони десь існують. Адже багато що в цьому видимому світі тримається на любові, але невидимі сфери створені страхом.

Але й тепер ми не розкрили таємниці магічної сили білого кольору і не дізналися, чому він так впливає на душі; не дізналися — що є ще більш незрозумілим і дивовижним, — чому, як ми бачили, він є багатозначним символом духовності і навіть істинним покривом самого християнського Бога і водночас посилює жах в усьому, що жахає людський рід. Можливо, у своєму безмежжі він віщує нам безживну пустку всесвітнього простору і завдає нам підступного удару думкою про небуття, яка зароджується в нас, коли ми дивимось у білі глибини Молочного Шляху? Чи вся загадка в тому, що білий колір, власне, не колір, а лише видима відсутність кольору, і тому такими німими і водночас промовистими для нас є широкі засніжені простори — всебарвна безбарвність невіри, яка не до снаги людині? Якщо ми згадаємо іншу теорію натурфілософів, згідно з якою всі земні барви, всі різнокольорові емблеми і герби величі й краси, ніжні відтінки неба і зелені в надвечір'ї, і позолочений оксамит метеликів, і вкриті пилком, як метелики, щоки юних дівчат — це лише вигадлива

омана, риси, не властиві цим явищам, а надані їм ззовні; і тоді вся наша божественна Природа розмальована, як остання шльондра, чії зваби ховають під собою лише могильний склеп; якщо ми згадаємо, що той таємничий косметичний засіб, який дає природі всі її барви й відтінки, — це світло, яке за своєю величною сутністю лишається білим і безбарвним, і що воно, потрапляючи на матерію не опосередковано, а прямо, пофарбувало б усі предмети, навіть тюльпани й троянди, у свій власний неіснуючий колір, — якщо уявити собі все це, то світ постане перед нами прокаженим калікою; і, наче ті вперті мандрівники в Лапландії, що відмовляються одягти кольорові окуляри, бідолашний безбожник осліпне, поглянувши на величний білий покрив, що огортає все довкола. Усе це втілював кит-альбінос. Тож чи варто дивуватися, що він викликав таку палку ненависть?

РОЗДІЛ 43

ЦИТЬ!

— Цить! Ти чув той шум, Кабако?

Була нічна вахта; світив ясний місяць; матроси розтяглися ланкою від бочок з прісною водою на шкафуті до порожньої діжки-лагуна, пригвинченої до палуби гакаборту. Передаючи один одному відра, вони наповнювали лагун водою. Ті, кому довелося стояти на порожньому юті, не сміли вимовити ні слова, не сміли навіть поворухнутися. Відра переходили з рук у руки у повній тиші, лише було чути, як тріпоче під вітром вітрило і монотонно співає вода під невтомним кілем.

І тоді серед цього мовчання Арчі, що стояв неподалік від кормового люка, пошепки звернувся до свого сусіда-метиса:

— Цить! Ти чув той шум, Кабако?

— Тримай відро, Арчі, не лови гав. Який шум?

— Ось... ось знову... з люка... ти що, не чуєш? Хтось ка- хикає... так, наче кашель.

— Який там у біса кашель! Давай-но порожнє відро.

— Оце знову... чуєш? Наче там троє чоловіків хроплять і крутяться уві сні.

— Карамба! Ось не верзи, друже, дурниць. Це в тебе в животі крутяться три сухарі, що ти ум'яв за вечерею. От і по всьому. Тримай відро!

- Кажи, що хочеш, друже, та зі слухом у мене все гаразд.
- Ще б пак, це ж ти чув у морі, за п'ятдесят миль від Нентакету, як клацають спиці у твоєї старої святоші!
- Ось ти смієшся, а подивимося, що воно буде. Кажу тобі, Кабако, там у трюмі є хтось, кого на палубі ще не бачили. І здається мені, старий Могол теж щось про це знає. Я чув, як Стабб якось казав Фласку на ранковій вахті, наче щось таке в повітрі відчувається.
- Ну, годі ляди точити! Тримай відро!

РОЗДІЛ 44

КАРТА

Якби ви вслід за старим Ахабом спустилися до його каюти, коли минув шквал, що налетів на корабель у ніч після того, як команда в запалі привітала його божевільний намір, — ви б побачили, як він підходить до шафи в перестінку, витягає з неї великий зморщений сувій пожовклих морських карт і розгортає його в себе на столі. Потім ви побачили б, що він сів і почав пильно роздивлятися незліченні лінії й позначки, що постали перед ним, і повільно, але впевнено прокладає олівцем нові курси через іще не перекреслений простір. Час від часу він підводив голову і зазирає у старі корабельні журнали, високий стос яких лежав біля нього на столі, і дивився у них, о якій порі року і під якою широтою був убитий або побачений хоча б один кашалот.

Так він сидів і працював, а важка лампа, підвішена в нього над головою, мірно гойдалася в такт із корпусом корабля, кидаючи миготливі відблиски і смугасті тіні на його спохмурніле чоло, тож зрештою могло здатися, що, поки він сам креслив лінії і курси на поморщеній карті, невидимий олівець накреслив такі самі лінії і курси на глибоко поораній зморшками карті його обличчя.

Не вперше Ахав сидів уночі у своїй відлюдній каюті, заглибившись у вивчення морських карт. Вони виймалися із замкненої шафи чи не щоночі; і майже щоночі з них стиралися одні олівцеві позначки і наносилися інші. Адже капітан, розклавши перед собою карти всіх чотирьох океанів, позначав на них лабіринти течій і водокрутів лише для того, щоб таким чином досягти своєї божевільної мети.

Людині, не досить обізнаній зі звичками левіафанів, спроба вистежити в такий спосіб в океанах нашої планети, не оперезаної бондарними обручами, якусь одну тварину може видатися справжнім безглуздом. Проте Ахаб знав, що це не так. Він знав напрями всіх припливів і течій; а тому, вирахувавши, як пересувається пожива кашалотів, і з'ясувавши із записів свідків, о якій порі року під якими широтами їх можна побачити, він міг обчислити з точністю майже до одного дня, де і в якому місці натрапить на свою здобич.

І справді, періодичність появи кашалотів у певних регіонах є беззаперечно встановленим фактом, а багато хто з китобоїв вважає, що коли б можна було простежити шлях кашалотів в усіх морях, якби вдалося детально порівняти записи в корабельних журналах усіх китобійних флотилій за рік, то з'ясувалося б, що кашалоти з'являються в певних місцях так само регулярно, як перелітні ластівки або косяки оселедців. У зв'язку з цим уже здійснювалися спроби накреслити подібні карти міграції кашалотів¹.

До того ж, здійснюючи переходи з одного пасовиська до іншого, кашалоти, керуючись безпомилковим інстинктом — а може, потаємними вказівками з вищих сфер, — пересуваються, як то в нас кажуть, по каналах, тримаючи курс в океані з такою неухильною точністю, якої не може досягти жодний корабель, навіть маючи дуже детальні карти. Незважаючи на те що загальний напрям у кожного окремого кита завжди є прямим, наче борозна землеміра, і переслідувати його доводиться в його прямому кільватері, ширина каналу, по якому він пливе, може бути різною і часом сягає кількох миль (буває більше, буває менше, одне слово, по-різному), проте завжди лишається видимою з верхівки щогли китобійного корабля. А це означає, що в якийсь певний час у цих

---

¹ Уже після того, як був написаний цей розділ, лейтенант Морі з Національної обсерваторії у Вашингтоні 16 квітня 1851 року видав офіційний проспект, згідно з яким саме таку карту найближчим часом буде складено і опубліковано. Зразки цієї карти наводяться у проспекті. «Карта поділяє океан на ділянки в п'ять градусів широти і п'ять градусів довготи; кожен із цих районів розділений перпендикулярно на дванадцять смуг, що відповідають дванадцяти місяцям; ці ділянки також перетнуті трьома поздовжніми лініями, із яких одна позначає кількість днів у кожному місяці, проведених у цьому районі, а дві інші — кількість днів, у які тут бачили китів — справжніх і спермацетових (*прим. авт.*).

вузьких межах по всій довжині цього каналу можна твердо сподіватися на зустріч з китами.

Тому Ахаб міг не лише у визначений час натрапити на свою здобич у загальновідомих районах китових пасовиськ, але й так уміло розрахувати курс, щоб навіть під час плавання в безмежному океанському просторі не втрачати надію на очікувану зустріч.

Та втім, такі існувала одна обставина, яка на перший погляд начебто ускладнювала здійснення його божевільних, але ретельно обміркованих намірів. (Проте і це насправді було не так.) Попри те що кашалоти як стадні тварини справді проводять певний час у тій чи іншій зоні, з цього ще не можна зробити висновок, що саме те стадо, яке торік перебувало на даній широті і довготі, опиниться на цьому самому місці і цього року; хоч і були беззаперечно засвідчені окремі випадки, коли це відбувалося саме так. Те саме стосується — тільки в більш вузьких межах — і поодиноких китів, китів-відлюдників, старих, дебелих кашалотів. І таким чином, навіть якби Мобі Діка помітили, скажімо, торік у Сейшельському районі Індійського океану або біля Вулканічної затоки на японському узбережжі, це аж ніяк не означало, що «Пеквод», якби він опинився у цих місцях о відповідній порі року, неодмінно натрапить на нього там, — там чи в будь-якому іншому місці, де він з'являвся доти. То були просто випадкові і тимчасові його притулки, можна сказати, його океанські заїзди, а не місця постійного перебування. І тому досі, коли мова йшла про досягнення Ахабом його мети, на увазі малися лише попередні додаткові, супутні можливості, перш ніж буде досягнуте ідеальне узгодження місця й часу, коли все ймовірне стане можливим; а що є можливим, те, як вірив і мріяв Ахаб, уже майже здійснено. Це ідеальне узгодження місця й часу позначалося одним промисловим терміном: «сезон на екваторі», бо саме там і саме тоді вже кілька років поспіль бачили Мобі Діка, який лишався у тих водах певний час, подібно до того, як сонце у своєму річному оберті якийсь час перебуває в одному із знаків зодіаку. Саме там відбулися всі смертельні сутички з Білим Китом, і самі хвилі там зберігають легенди про його діяння, і саме там є те трагічне місце, де в божевільного старого зародилася його мстива манія. Але в невсипущій пильності і невтомній увазі, з якими Ахаб спрямував свою похмуру душу в цю безжальну гонитву, він би не

дозволив собі покладати всі надії лише на цю завершальну мить, про яку йшлося вище, хоч якою б привабливою вона здавалася; змучений безсонними думами про свою клятву, він не міг притлумити сердечний неспокій, відклавши пошуки на майбутнє.

«Пеквод» вийшов з Нентакетського порту, коли «сезон на екваторі» лише починався. Ніякі надлюдські зусилля не допомогли б його командирові за такий короткий час здійснити великий перехід на південь, обігнути мис Горн і, піднявшись на шістдесят градусів широти, вчасно опинитися в екваторіальних водах Тихого океану, щоб зайнятися тут полюванням. Отже, йому лишалося тільки чекати майбутнього сезону. Проте передчасне, здавалося б, відплиття «Пекводу» було призначено Ахабом правильно, якщо зважити на всі складнощі його плану. Адже тепер він мав у розпорядженні триста шістдесят п'ять днів і ночей — строк, який він замість нетерплячого бездіяльного чекання на березі зможе присвятити промислу, в тому разі, коли Білий Кит, проводячи канікули далеко від своїх постійних пасовищ, покаже над водою свій зморшкуватий лоб у Персидській чи Бенгальській затоці, у китайських морях чи в будь-якому іншому районі, куди запливають його родичі. Тому і мусони, і памперо, і нордвест, і гарматан, і пасати — будь-які вітри, крім левантинця і самуму, могли вивести Мобі Діка на химерно покручений слід «Пекводу», що оперезав білопінною смугою всю земну кулю.

Та навіть якщо це справді так — хіба після спокійних, розважливих міркувань не здається маячнею сама думка про те, що мисливець, зустрівши в безмежному океанському просторі якогось одного кита, зможе впізнати його і відрізнити від інших, мов білобородого муфтія у вуличному натовпі Константинополя? Отож, уявіть собі, що зможе. Адже білосніжний лоб Мобі Діка і його такий само білосніжний горб, побачивши один раз, уже неможливо сплутати ні з чим. Та й сам я хіба не позначив цього кита, звичайно міркував Ахаб, поринаючи у свої божевільні мрії після того, як до глухої ночі просидів над картами, — я його позначив, тож як він утече? Його широкі плавці подряпані й подірвані, як вуха у заблуканої вівці. І він линув гарячковою думкою в шалену гонитву, поки втома не затьмарювала його розум. І тоді він шукав наснаги у свіжому повітрі палуби. Боже правий, яких тортур

завдає сон людині, яку точить невгамовна жага помсти! Вона спить, стиснувши кулаки, а коли прокидається, її нігті, що вп'ялися в долоні, червоні від крові.

Часто, коли його піднімали з ліжка болісні і нестерпно яскраві нічні видіння, які, підхопивши невтомну думку, несли її з собою туди, де буяло божевілля; коли вони шалено кружляли, кружляли, кружляли в його розпеченому мозку, поки самий пульс його життя не відлунював нестерпним болем; коли, як це бувало часом, у вихорі душевного польоту його ество покидало землю, і безодня відкривалася в ньому, і з неї виринали вогненні язики та блискавиці, і потворні демони безгучно закликали його спуститися до них; коли внизу палало його пекло — несамовитий крик лунав по всьому кораблю, і Ахаб, з палаючими очима, вибігав з каюти, наче вирвавшись із вогнища. То не були ознаки потаємної слабкості, яка боїться власних намірів; то були беззаперечні докази того, наскільки несхитними лишаються ці наміри. Адже не божевільний Ахаб, що вперто, безстрашно, невтомно переслідував Білого Кита, той Ахаб, який недавно ліг спати, — не він сам був тією силою, що змушувала його в нападі жаху схоплюватися з ліжка. Тією силою була вічно жива сутність — його душа; уві сні, звільнившись на мить з-під влади розуму, який невпинно змушував її прагнути до своєї мети, вона намагалася звільнитися від палючої близькості його божевілля і тоді не становила з ним одне ціле. Але розум не може існувати в людині, відтятий від душі; і тому, коли Ахаб підкорив весь свій розум і волю єдиному задуму, цей задум своєю непереможною силою, всупереч усім богам і демонам, нарешті здобув собі окрему царину самостійного існування. Тепер він міг, палаючи, жити своїм зловісним життям, у той час як те життя, що його породило, тікало від свого небажаного, незаконного поріддя. І коли те, що здавалося Ахабом, вибігало з каюти, стражденний дух, що зорив крізь тілесні очі, насправді являв собою лише спорожнілу оболонку, безформну сновиду, промінь живого світла, який не мав перед собою нічого, що б він міг освітити, і тому сам по собі був пустокою. Нехай Бог змилується над тобою, старий, твої думки породили нову сутність твого ества; а той, кого невідступні думки перетворюють на Прометея, буде вічно годувати стерв'ятника шматками свого серця; і цей стерв'ятник — та сутність, яку він сам у собі породив.

ЗАСВІДЧУЮ ПІД ПРИСЯГОЮ

Якщо говорити про те, що в цій книжці є цікавого, то попередній розділ, оскільки він непрямо торкається деяких вартих уваги і своєрідних особливостей у звичках кашалотів, не менш важливий, ніж усі інші; проте її головна тема ще потребує більш детального і глибокого вивчення; в іншому разі багато що лишиться незрозумілим і я не зможу розвіяти сумніву в правдивості описуваних подій, який, можливо, виник у деяких читачів унаслідок невігластва в цій галузі.

Я не маю наміру братися до цієї справи з науковою послідовністю; досить буде й того, коли мені поталанить досягти бажаного результату, перелічивши окремі факти, що відомі мені як китобою з власного досвіду або від людей, яким можна вірити; а потрібні висновки, сподіваюся, ви зможете зробити самі.

По-перше. Я особисто знаю три випадки, коли кит, що втік з гарпуном у боці, був через певний проміжок часу (в одному з випадків — через три роки) повторно загарпунений і убитий тим самим мисливцем; і з його туші витягли два гарпуни, обидва з особистою позначкою гарпунера. У тому випадку, коли між двома влученнями гарпуна минуло три роки — а може, й більше, — гарпунер, якому вони належали, тим часом найнявся на торговий корабель, що ходив до Африки, там зійшов на берег, приєднався до дослідницької експедиції, дістався з нею до самого серця континенту, де подорожував близько двох років, зазнаючи нападів змій, тубільців, тигрів, впливу отруйних парів та інших небезпек, які зазвичай спіткають тих, хто блукає у нетрях невідомої країни. А тим часом кит, якого він загарпунив, мабуть, також подорожував; він, безперечно, щонайменше тричі оперезав земну кулю, торкаючись боками берегів Африки, — та марно. Людина і кит зустрілися знову, і перша знищила другого. Я кажу, що мені особисто відомі три подібні випадки; тобто я двічі бачив, як метали гарпуни і як після другого зіткнення з китових тіл витягли по два вигнутих леза з однаковими позначками. А в тому випадку, коли кит удруге потрапив під гарпун через три роки, я навіть сам обидва рази сидів у вельботі і останнього разу безпомилково впізнав у кита під оком щось схоже на величезну родимку, на яку я звернув увагу три

роки тому. Я кажу — три роки; але насправді, я певен, більше. Таким чином, ось три приклади, за правдивість яких я особисто відповідаю; а ще я чув про багато інших випадків від людей, у чийй ширості не маю підстав сумніватися.

По-друге. В історії китобійного промислу засвідчені — хоча на суші про це знають дуже мало — кілька цікавих випадків, коли впродовж багатьох років який-небудь кит був добре відомий і знаний усіма в океанському просторі. Це пояснювалося не тільки його фізичними особливостями, що вирізняли його з-поміж інших китів, — адже хоч би які визначні були ці особливості, вони існували лише доти, поки кита не вб'ють і не переварять на особливо цінний лій. Ні, причина була в іншому: трагічні епізоди огортали цих китів зловісною, вбивчою славою, подібною до слави Рінальдо Рінальдіні, тож у більшості випадків китобій при зустрічі з ними обмежувався лише тим, що вітав їх, приклавши руку до своєї шапки, і аж ніяк не прагнув знайомитися з ними ближче. Так на суходолі бідняк, зустрівши на вулиці знайомого багатія, сумирно кланяється йому здалеку, боячись, що, підійшовши ближче, дістане нагінки за свою зухвалість.

Та річ не лише в тім, що кожний із цих видатних китів змусив про себе говорити — чи навіть прославився на весь океан; і не в тому, що за життя він був знаменитим, а після смерті здобув безсмертя у матроських легендах. На додачу до всього він мав ще й усі права, привілеї і визначні риси власника особистого імені; у нього було своє ім'я, незгірш від Камбіза чи Цезаря. Хіба ж це не так, о Тиморський Томе! Славетний левіафан, весь у шрамах, наче айсберг, ти так довго ховався на Сході у водах протоки, що маєш це саме ім'я, і твій фонтан часто бачили із зелених тропічних берегів Омбаю! Хіба це не так, о Новозеландський Джеку, що наганяв страх на всіх китобоїв поблизу країни татуювань? Хіба ж це не так, о Моркане! володарю Японії, чий високий фонтан, кажуть, нагадував сніжно-білий хрест на тлі неба? Хіба це не так, о доне Мігелю, чилійський кит, чия спина, наче панцир старої черепахи, була вкрита таємничими ієрогліфами? А кажучи простіше — на світі було чотири кити, чії імена знайомі фахівцям з Історії китів не гірше, ніж імена Марія чи Сулли — знавцям класичної давнини.

І це ще не все. Врешті-решт і на Новозеландського Джека, і на доне Мігеля, які здійснювали численні нищівні на-

пади на вельботи багатьох кораблів, було влаштовано ретельно продумане полювання, і обоє вони були вистежені і вбиті хоробрими капітанами-китобоями, які, ледве вийшовши зі свого порту, поставили собі саме таку мету — не менш чітку, ніж була колись у капітана Батлера, коли він заглибився в нетрі Нарагансетських лісів, щоб спіймати славнозвісного лютого дикуна Аннавона, воєначальника в індіанського короля Філіпа.

Навряд чи мені колись пощастить знайти більш доречне місце, щоб навести ще деякі дані — на мій погляд, дуже важливі, позаяк вони допоможуть мені прилюдно підтвердити правдивість цієї історії з Білим Китом, особливо її трагічного завершення. Адже тут перед нами постає один із тих прикрих випадків, коли правда потребує підтвердження не менше, ніж вигадка. Люди сухопутних професій здебільшого є такими невігласами щодо видимих і досяжних чудес світу, що якби я не навів тут найпростіших фактів з минулого і сьогодення китобійних флотилій, то вони б розглядали Мобі Діка як страшну легенду або, що є ще більш огидним і жахливим, як нестерпно страшну алегорію.

По-перше. Хоч у багатьох є якісь невиразні і хиткі поняття про небезпеки цього великого ремесла, ніхто, проте, не має точного і реального уявлення про них, як і про те, як часто вони трапляються в цій справі. Можливо, це частково пояснюється тим, що з п'ятдесяти нещасливих випадків у промисловому рейсі навряд чи хоча б один з них стає широко відомим на батьківщині — бодай ненадовго, щоб потім знову піти у забуття. Ви гадаєте, ім'я того бідолахи, якого, можливо, саме цієї миті зтягнув на дно моря левіафан, що пірнув біля берегів Нової Гвінеї, — гадаєте, його ім'я ви знайдете завтра за чашкою ранкової кави в газетному некролозі? Ні. Поштове сполучення між нашими краями і Новою Гвінеєю надто нерегулярне. Та й взагалі, коли вам доводилося почути звістки з Нової Гвінеї? А втім, я можу вам сказати, що якимось під час одного плавання в Тихому океані ми зустріли тридцять кораблів, кожен із яких утратив на полюванні одного чи кількох членів команди, і три кораблі, у кожного з яких загинув весь екіпаж вельбота. Заради Бога, будьте більш ощадливими зі своїми лампами та свічками! Пам'ятайте, що за кожний спалений вами галон було пролито принаймні одну краплину людської крові.

По-друге. Люди на березі, звісно, мають якусь невиразне уявлення про те, що кит — це велетенське створіння, наділене надзвичайною силою; та коли я намагався розповісти їм про якийсь окремих епізод, де поставала ця подвійна велич, вони щоразу починали багатозначно вихвалити мою дотепність — хоча, їй-богу, я не більше прагнув бути дотепним, ніж Мойсей, коли описував чуму в Єгипті.

Та на щастя, цього разу для доведення своєї правоти я можу використати зовсім сторонні свідчення. Я стверджую, що кашалот в окремих випадках має достатньо сили, вміння і жорстокої розважливості, щоб зумисне протаранити, розтрощити і втопити великий корабель; і навіть більше, я стверджую, що кашалоти робили це не раз.

По-перше. Тисяча дев'ятсот двадцятого року нентакетський корабель «Ессекс» під командуванням капітана Полларда був на промислі в Тихому океані. Одного разу вахтові побачили на горизонті фонтани; спустили вельботи, і почалася гонитва за стадом кашалотів. Невдовзі були поранені кілька китів; і ось раптом велетенський кашалот відділився від стада і, обминувши човни, помчав просто на корабель. З розбігу вдарившись лобом у борт, він проламав корпус, тож «не минуло й десяти хвилин», як корабель перевернувся і пішов на дно. На поверхні моря не лишилося ані тріски. Після страшних випробувань частина команди на човнах дісталася берега. Повернувшись врешті-решт на батьківщину, капітан Поллард на іншому кораблі знов вирушив у Тихий океан, але йому судилося знову зазнати аварії — корабель розбився об невидимі рифи; а втративши корабель удруге, він довіку зарікся виходити в море і відтоді вже ніколи не плавав. Капітан Поллард живе в Нентакеті і тепер. Я зустрічався з Оуеном Чейсом, який служив старшим помічником на «Ессексі», коли все це сталося; я читав його просту правдиву оповідь; я розмовляв з його сином; і все це за якихось кілька миль від місця катастрофи¹.

---

¹ Наведу кілька уривків з розповіді Чейса: «Усе свідчило про те, що його діями керувала не тільки випадковість; він двічі з короткою перервою налітав на корабель, і обидва рази напрям його ударів був розрахований так, щоб завдати нам якомога більшої шкоди, оскільки він нападав із носа, таким чином використовуючи для удару швидкість руху обох предметів, а здійснити це можна було лише при дуже точному маневрі. Його вигляд навіював жах, у ньому вчувалися лють і обурення. Звір

По-друге. Корабель «Юніон», також з Нентакету, був 1807 року затоплений біля Азорських островів за подібних обставин. Проте я ніде не зміг знайти правдивих подробиць його загибелі, хоча не раз чув про це від китобоїв.

По-третє. Якось років вісімнадцять чи двадцять тому комодор Дж., який командував американським корветом першого класу, в порту Оаху на Сандвічевих островах обідав на борту нентакетського корабля в товаристві кількох капітанів-китобоїв. Розмова зайшла про китів, і комодор дозволив собі скептично поставитися до розповідей про надзвичайну силу, яку приписували їм присутні джентльмени. Так, він рішуче наполягав на тому, що жоден кит не зможе з такою силою вдарити в його корвет, щоб міцний корпус дав течу і туди потрапив би хоч наперсток води. Ну, нехай так; але на цьому справа не скінчилася. За кілька тижнів комодор підняв вітрила на своєму нездоланному кораблі і взяв курс на Вальпараїсо. Дорогою йому зустрівся поважний кашалот, який попросив у нього хвилинку уваги у зв'язку з однією нагальною справою. Ця справа полягала в тому, щоб завдати кораблю комодора такого нищівного удару, що той, пустивши в хід усі помпи, повним ходом помчав до найближчої гавані і став у доку на ремонт. Я не марновір, але в цьому побаченні комодора з китом я вбачаю божественне втручання. Хіба Савл із Тарса не був навернений до віри, переживши мить страху? Скажу вам — до кашалота слід ставитися з повагою.

А тепер дозвольте мені послатися на «Подорожі» Лангсдорфа у зв'язку з тим самим питанням, яке мене дуже цікавить.

відділився від стада, на яке ми шойно натрапили і з якого встигли загарпунити трьох китів, і наче мстився за їхні страждання». І ще: «У всякому разі, зважаючи на всі ці обставини, позаяк це відбувалося в мене на очах і справило на мене враження продуманого, зумисного злодіяння з боку кита (хоча деякі з моїх тогочасних вражень тепер забулися), я не сумніваюся, що тоді мав рацію».

Такими були його думки невдовзі після загибелі корабля, коли він темної ночі плыв у човні, майже зневірившись у тому, що колись дістанеться гостинного берега. «Чорний океан і буремні хвилі нас не лякали; небезпека потрапити у вир лютого урагану чи налетіти на невидимі скелі, так само як і звичайні страхи, — про все це, здавалося, і згадувати не варто; страшне видиво загибелі корабля і жахливий образ кита повністю заповнили мої думки, поки не настав новий день».

В іншому місці (с. 45) він каже про «незбагненний убивчий напад тварини» (прим. авт.).

Лангсдорф, як ви напевно знаєте, брав участь у славнозвісній дослідницькій експедиції російського адмірала Крузенштерна, що відбулася на початку нашого сторіччя. Свій сімнадцятий розділ капітан Лангсдорф починає такими словами: «На тридцять травня наш корабель був готовий до відплиття, і наступного дня ми вже перебували у відкритому морі, взявши курс на Охотськ. Стояло на годині; але був такий сильний мороз, що ми не знімали хутряних шуб. Кілька днів тримався майже повний штиль, і лише дев'ятнадцятого червня з північного заходу нарешті подув свіжий вітер. Біля самої поверхні води лежав величезний кит, туша якого була більшою від нашого корабля; але його помітили на борту лише тоді, коли корабель, що йшов під усіма вітрилами, наблизився до нього майже впритул і зіткнення неможливо було уникнути. Нам загрожувала страшна небезпека, бо це гігантське створіння, вигнувши спину, підняло корабель щонайменше на три фути над водою. Щогли затремтіли, усі вітрила повисли. І ми, ті, хто був унизу, тієї ж миті вибігли на палубу, впевнені, що корабель налетів на підводну скелю; натомість ми побачили морське чудовисько, яке плівло собі геть із надзвичайно поважним і тріумфальним виглядом. Капітан Д'Вольф одразу ж метнувся до помп, щоб з'ясувати, чи не пошкодив удар корпус судна; проте, на щастя, лихо минуло нас».

Цей капітан Д'Вольф, про якого згадано тут як про командира корабля, був уродженцем Нової Англії і нині, провівши на морі все своє сповнене пригод життя, живе в селищі Дорчестер неподалік від Бостона. Я маю честь бути його племінником. Я спеціально розпитував його щодо цього уривка з Лангсдорфа. Він підтвердив кожне слово. Щоправда, їхній корабель був не надто великим — російське судно, що його збудував на сибірських берегах і придбав мій дядько в обмін на той корабель, який привіз його туди з рідного берега.

В іншій книжці старожитніх пригод, сповненій героїчно-го духу і багатій на правдиві описи усіяких дивовиж, — у подорожах Лайонела Вейфера, одного із соратників старого Демпіра, я натрапив на розповідь, так подібну до тієї, яку я щойно наводив з Лангсдорфа, що я не міг утриматися від спокуси і вставив її сюди як ще один приклад, на той випадок, якщо в цьому виникне потреба.

Це відбулося в плаванні до острова «Джон-Фердинандо», як називає Лайонел сучасний Хуан-Фернандес. «Дорогою

туди, — пише він, — близько четвертої години ранку, коли ми перебували за сто п'ятдесят миль від американського материка, наш корабель нараз здригнувся від страшного поштовху, який спричинив у людей таку паніку, що люди не знали, ні що про це думати, ні що діяти, і всі почали готуватися до смерті. Поштовх був несподіваним і сильним, ми не мали сумніву, що корабель наразився на риф; коли минув перший страх, ми кинули лот, але дно не промірювалося. Поштовх був таким різким, що підплигнули гармати на стійках, а люди попадали з ліжок. А капітана Девіса, який спав, поклавши під голову свій пістолет, викинуло з каюти». Далі Лайонел намагається пояснити цей поштовх землетрусом, посилаючись у доказ на те, що приблизно в той самий час великий землетрус справді завдав значних збитків на всьому іспанському узбережжі. Але мені б не здалося дивним, коли б зрештою з'ясувалося, що це був удар, завданий удосвіта ніким не поміченим китом, який вертикально виринув з глибини, мало не пробивши корпус корабля.

Я міг би навести ще чимало прикладів сили і люті кашалота, що так чи інакше стали мені відомі. Іноді траплялося, що він не тільки переслідував вельботи, які на нього напали, коли ті поверталися до свого корабля, але й переслідував сам корабель, не зважаючи на остроги, якими китобої штрикали його з бортів. Про це могла б дещо розповісти команда англійського корабля «П'юзі-хол», а щодо сили кита, то я можу згадати ті випадки, коли лінь від гарпуна, який застряг у туші кашалота, під час штилю перекидали на палубу корабля і кріпили там, і кит тягнув за собою по морю важкий корабель, наче кінь — воза. До того ж не раз помічали, що коли пораненому кашалоту давали час прийти до тями, то він зазвичай не впадав у сліпу лютя, а діяв зі свідомим зловмисним наміром, намагаючись знищити супротивника; промовистою є і така характерна деталь: зазнавши нападу, він часто роззявляє свою пащечку і кілька хвилин тримає її в цьому загрозливому положенні. Проте я змушений обмежитися тільки ще одним, завершальним прикладом, також вельми цікавим і переконливим, який неспростовно доведе вам, що дивовижна подія, описана в цій книзі, не лише узгоджується з подіями сьогодні, але до того ж є (як і всі інші дива світу) лише повторенням того, що вже відбувалося в давнину; тому ми

в мільйонний раз повторимо слова Соломона: справді, нема нічого нового під сонцем, амінь.

У шосте християнське сторіччя, в ті часи, коли Юстиніан був імператором, а Велізарій — полководцем, жив Прокопій, християнський магістрат у Константинополі. Як багатьом, мабуть, відомо, він написав історію свого часу, книгу вельми цінну з усіх поглядів. Найвидатніші знавці завжди вважали його найбільш правдивим істориком, якому можна вірити — за деякими незначними винятками, що не стосуються того, про що йтиметься зараз.

Отож у своїй історії Прокопій пише, що за часів його префектури біля Константинополя з глибин Пропонтиди, або Мармурового моря, виловили морське чудисько, що понад п'ятдесят років топило кораблі в прибережних водах. Цей факт, чорним по білому записаний в анналах історії, не підлягає сумніву. Та й навіщо в ньому сумніватися? До якого саме виду належала ця морська потвора, в історії не зазначається. Але з огляду на те, що вона топила кораблі, а також із деяких інших міркувань я вважаю, що це був кит, і навіть більше того, я схильний вважати його кашалотом. А чому — зараз поясню. Я тривалий час гадав, що кашалоти ніколи не водилися в Середземному морі і в прилеглих до нього водах. Я й тепер певен, що в цих місцях за сучасних умов не можуть і не зможуть жити стада кашалотів. Проте недавні детальні дослідження показали мені, що в християнську еру були зафіксовані окремі випадки появи кашалотів у Середземному морі. Мені розповідали люди, яким можна вірити, що британський комодор Девіс бачив скелет кашалота побіля Варварійського узбережжя. А якщо вже військовий корабель вільно проходить через Дарданелли, то кашалот міг би так само пропливти в Пропонтиду із Середземного моря.

У Пропонтиді, як я з'ясував, немає тієї своєрідної речовини, яку називають *планктоном*, — поживи справжніх китів. Проте в мене є всі підстави вважати, що пожива кашалота — кальмари і каракатиці — ховається на дні цього моря, оскільки на його поверхні трапляються окремі великі екземпляри, хоча, звісно, не найбільші для цього виду. Якщо ви тепер належним чином порівняєте ці дані і трохи над ними поміркуєте, то вам стане зрозуміло, що морська потвора Прокопія, яка півсторіччя розбивала кораблі римського імператора, — то, цілком імовірно, спермацетовий кит.

Хоч Ахаб у своєму жагучому прагненні підкорив усі свої думки і дії одній меті — спіймати Мобі Діка; і хоча, здавалося, він ладен принести в жертву цій єдиній пристрасті всі свої земні інтереси, він, утім, напевно — і за своєю вдачею, і завдяки багаторічній звичці — мав надто велику прихильність до китобійного ремесла, щоб по дорозі знехтувати супутнім полюванням. А якщо це було не так, отже, в нього були й інші прагнення. Було б нерозумно припустити — навіть зважаючи на його манію, — буцімто його ненависть до Білого Кита певною мірою поширювалася на кашалотів у цілому, або, що більше він убивав морських чудиськ, то більше зростала ймовірність того, що наступний кит, якого він зустрине, стане ненависним об'єктом його пошуків. Та навіть коли б можна було зробити подібне припущення, існували ще й інші міркування, які, не узгоджуючись із його шаленою головною пристрастю, все ж таки, безперечно, впливали на нього.

Для досягнення поставленої мети Ахабу були потрібні знаряддя; а з усіх знарядь, якими користуються в цьому світі, найчастіше виходять з ладу люди. Так, наприклад, він усвідомлював, що хоч якою сильною була його магнетична влада над Старбаком, ця влада, однак, не могла підібрати під себе всю душу його помічника без останку; то була лише фізична перевага, яка часто спричиняє і перевагу духовну. Тіло Старбака і його пригнічена воля належали Ахабу доти, поки Ахаб тримав свій магніт біля його скроні; проте він знав, що в глибині душі старший помічник жахається задумів капітана і, коли б це було можливо, з радістю тримався б осторонь від такої справи або навіть перешкоджав її успіху. Може статися, що спливе чимало часу, перш ніж вони знайдуть Білого Кита. Протягом цього часу Старбак буде постійно виказувати відкрите протистояння владі свого капітана, якщо лише не відволікне його якимись буденними дріб'язковими клопотами. І це ще не все; божевілля Ахаба яскраво виявило себе в тій розважливості і прозірливості, з якими він розмірковував, що необхідно на якийсь час позбавити їхню подорож того фантастичного і нечестивого ореолу, яким вона була повита; що жажливий сенс цього полювання слід тримати під сподом (адже рідко буває, щоб чиясь відвага встояла проти тривалих

роздумів, які не чергуються з дією); що його командири і матроси повинні думати про щось більш близьке і просте, ніж Мобі Дік, під час довгої нічної вахти. Хоч як завзято і пристрасно його дика команда привітала це полювання, усі моряки у всьому світі — люди непостійні і не дуже надійні; перебуваючи під впливом мінливої погоди, вони переймають її нестійкість; і якщо весь час вести їх до далекої і мінливої мети, то хоч би яку втіху вона обіцяла, передусім потрібно, щоб повсякденні справи і заняття тримали їх у готовності до вирішальної сутички.

Ахаб знав і про інше. У мить надзвичайного хвилювання люди зневажливо відкидають будь-які насущні інтереси; але така мить швидко минає. Звичайний, природний стан для цього божого створіння, думав Ахаб, — це жалюгідна корисливість. Припустімо, Білий Кит схвилював серця моєї дикунської команди і навіть зародив у цих негідних серцях щось подібне до лицарської чесноти і благородства; все одно, переслідуючи Мобі Діка через завзяття, вони повинні мати поживу і для задоволення своїх звичайних щоденних потреб. Адже навіть славетним лицарям-хрестоносцям у давнину було недостатньо пройти дві тисячі миль лише для того, щоб битися за Гроб Господній, — дорогою вони здійснювали грабіжницькі напади, нищпорили по чужих кишнях і вдавалися до інших добродесних способів, щоб розжитися на дурничку. Коли б вони були змушені обмежитися лише своєю кінцевою романтичною метою, багато хто з них відвернувся б від неї з огидою. Я не буду позбавляти моїх людей, думав Ахаб, надії на платню — авжеж, на платню. Зараз вони, можливо, зневажають користолюбні помисли; та мине кілька місяців, і ця підспудна корислива думка про платню одного чудового дня збунтується в них, і тоді, певно, Ахабу доведеться платити сповна.

Існувало іще одне міркування, ближче пов'язане із самим Ахабом. Розкривши під впливом моменту і до того ж, мабуть, дещо завчасно, головну, проте глибоко особисту мету плавання, Ахаб тепер добре усвідомлював, що поставив себе в таке становище, у якому він ніяк не зможе захиститися від звинувачень в узурпації; тому матроси могли з повним моральним і законним правом, якби їм таке спало на думку, постати проти свого капітана і навіть силоміць відібрати в нього владу. Безперечно, Ахаб прагнув захистити себе навіть

від невимовлених звинувачень в узурпації, від будь-яких наслідків, які могли б виникнути, коли б подібні таємні думки поширилися серед його підлеглих. А для цього, крім владного розуму, серця і руки, потрібна була ще й невсипуща, пильна увага до будь-яких атмосферних впливів на команду.

Усі ці, а також інші, надто складні для того, щоб відтворити у слові, їх міркування змусили Ахаба усвідомити, що зовні він має зберігати вірність первинному, першочерговому обов'язку китобоя, дотримуватися всіх законів промислу і взагалі показувати свою всім відому завзяту цікавість до китобійного ремесла.

У всякому разі, тепер на палубі часто лунав його голос, озиваючись до чатових і наказуючи їм пильнувати за горизонтом і сповіщати, коли побачать бодай дельфінів. І невдовзі цю пильність було винагороджено.

РОЗДІЛ 47

ПЛЕТІННЯ МАТА

Був хмарний задушливий день, матроси мляво тинялися по палубі або, перехилившись за борт, тупо дивилися на свинцеві хвилі. Ми з Квіквегом спокійно плели мат для нашого вельбота. Навкруги панувала тиша, а в повітрі немовби були розлиті якісь чари, якась обіцянка майбутньої радості, і кожен з принішклих матросів був наче невидимий, розчинившись у самому собі.

При плетінні мата я виконував роль помічника або пажу при Квіквегу. І коли я пропускав утік — марлінь між довгими пасмами основи, замість човника використовуючи власну руку, а Квіквег, стоячи збоку, час від часу встромляв між нитками свій важкий дубовий меч — бердо і, задумано втупившись у морський простір, не дивлячись, не думаючи, підбивав до купи поперечні волокна, — над кораблем і над морем панувала така дивна, сонна тиша, яку час від часу порушував лише глухий стукіт дерев'яного меча, що мені почало здаватися, наче переді мною — Ткацький Верстат Часу, а я — просто човник, що покірно сновигає туди й сюди і плете полотно Долі. Переді мною були натягнуті нитки основи, непорушні, якщо не брати до уваги легке, проте невпинне тремтіння, від якого поперечні нитки щіль-

ніше сплітаються з ними. Основа, думав я, — це необхідність, і я власноруч пускаю по ній свій власний човник і плету свою власну долю на її непорушних нитках. А тим часом примхливо-байдуже бердо Квіквега штовхає утік, то дужче, то слабше, то прямо, то навскіс, абияк; і від цього завершального поштоваху залежатиме вигляд готової тканини; цей меч дикуна, думав я, надає остаточного вигляду роботі, яку човник здійснив над основою; це байдуже, безтурботне бердо — випадок; так, випадок, свобода волі і необхідність, що жодною мірою не скасовують одне одного, а лише переплітаються у взаємодії. Прямі нитки основи-необхідності, яких ніщо не змусить змінити свій напрям, і навіть легке тремтіння лише робить їх більш стійкими; свобода волі, яка може вести свій утік по заданій основі; і випадок, хоча й обмежений у своїй грі прямими лініями необхідності і скерований волею у своєму русі, змушений коритися обом, — випадок сам керує ними по черзі, і він має право останнього удару, який визначає остаточне положення.

* * *

Так ми плели й плели, аж раптом якийсь дивний звук, протяглий, нелюдський, дикий і мелодійний, змусив мене здригнутиися, нитка волі випала з моїх рук, і я втупився у хмари, звідки, наче на крилах, линув цей крик. У висоті наді мною стояв на салінгу цей шалений індіанець з Гейхеда — Тештіго. Посунувшись уперед усім тілом і, наче скіпетр, простягнувши вперед руку, він з короткими раптовими перервами тягнув своє дике воляння. Слід гадати, цієї миті такий самий крик вихопився у всьому морі з грудей сотень чатових, піднесених над палубами своїх китобійців на таку ж страшну висоту; та з небагатьох грудей цей давній поклик китобоя міг вихопитися такою чудовою руладою, як у Тештіго.

Червоношкірий чатовий наче ширяв над нами в повітрі, із такою жагою вдивляючись у горизонт, що здавалося, наче це якийсь пророк чи віщун побачив тіні Долі на обрії і своїм несамовитим волянням сповіщає про їхнє наближення.

— Фонтан на горизонті! Отам! Фонтан на горизонті!
Фонтан!

— Де, де?

— Справа на траверзі, милі за дві звідси! Ціле стадо!
В одну мить усе заворушилося.

Кашалот випускає фонтани з такою ж усталеною регулярністю, з якою цокає годинник. І за цією ознакою китобої відрізняють цю рибу від інших представників її родини.

— Показують хвости! — знову пролунав голос Тештіго; кити зникли під водою.

— Швидше, стюарде! — гукнув Ахаб. — Час!

Галушка стрімголов метнувся вниз, поглянув на годинника і з точністю до хвилини повідомив Ахабу час.

Тим часом корабель був поставлений по вітру і тепер тихо коливався на хвилях. Тештіго сповістив, що кити пірнули під воду, тримаючи курс за вітром, тому ми були впевнені, що тепер побачимо їх прямо по носу. Адже цього разу кити не стали б застосовувати своє дивовижне вміння, пірнувши в одному напрямі, розвернутися в глибині під водним покривом і шосили помчати в протилежному напрямку, — як було не раз помічено, кашалоти часто вдаються до такого хитрого прийому; але ж неможливо було уявити, що помічені Тештіго кити могли злякатися, та й взагалі якось відчутти нашу присутність. Один із матросів, що не входив до команди вельбота і весь час мусив лишатися на кораблі, змінив індіанця на топі грот-щогли. Чатові з фок- і бізань-щогл спустилися на палубу, діжки з лінем були встановлені на своїх місцях, шлюпбалки виведені за борт, грота-рей обрасоплений, і три вельботи повисли над хвилями, наче три коробочки морського кропу на крутих прибережних скелях. А їхні команди в нетерпінні вишикувалися біля борту; кожен однією рукою ще тримався за поруччя, а ногу вже поставив на планшир. Так стоять наготові матроси біля бортів військового корабля, що йде на абордаж.

Та в цю вирішальну мить раптом пролунав вигук, що змусив усіх перевести погляд з китів на похмурого Ахаба. І ми, здригнувшись, побачили, що він стоїть, оточений п'ятьма темними примарами, які немовби постали з повітря.

РОЗДІЛ 48

ПЕРШЕ ПОЛЮВАННЯ

Примари — бо саме такими вони постали перед нами в ту мить — рухалися з іншого боку палуби, безгучно й швидко знімаючи троси і кріплення з підвішеної там шлюпки. Ця

шлюпка завжди вважалася в нас запасною, хоч її й називали капітанською, бо вона висіла на юті біля правого борту. Тепер на носі в ній височіла темновида постать з одним-єдиним білим зубом, який зловісно зблискував між сірими, наче сталевими, губами. Вбрання цього чоловіка складалося з дуже пом'ятої чорної бавовняної китайської куртки і таких самих широких чорних штанів. Проте над усією цією ебеновою похоронною чорнотою сяяв сліпучо-білий закручений тюрбан, під яким лежало навколо голови заплетене в косу волосся. Його помічники здавалися не такими смаглявими, їхня шкіра мала яскравий тигрячо-жовтий відтінок, притаманний деяким народам, що споконвіку мешкають на Філіппінах, — племені, яке славиться своєю бісівською хитрістю, завдяки чому багато хто з марновірних білих матросів вважає їх шпигунами і таємними агентами самого сатани в морі, а контора їхнього роботодавця, на думку матросів, розташована десь в іншому місці.

Екіпаж корабля все ще спантеличено розглядав цих незнайомих людей, коли пролунав голос Ахаба, що звернувся до старого в білому тюрбані — їхнього ватажка:

— Усе готове, Федалло?

— Усе готове, — просичав той у відповідь.

— Спускайте вельботи! — гримнув Ахаб через усю палубу. — Чуєте? Спускайте вельботи!

У його голосі була така грізна сила, що матроси, попри своє збентеження, тої ж миті перестрибнули через планшир; закутилися, завищали блоки; три вельботи з плюскотом упали на воду; а люди із спритністю та завзяттям, що властиві лише китобоям, пострибали, наче кози, з борту до човнів, які гойдалися на хвилях далеко внизу.

Та вони ледве встигли відгребти з підвітряного боку, коли, обігнувши корму, з-за протилежного борту виринув четвертий човен з тими самими п'ятьма незнайомими на веслах і Ахабом, який, випроставшись на кормі у весь зріст, гучно крикнув Старбаку, Стаббу і Фласку, щоб вони розтяглися по воді подальше один від одного, захопивши якомога більший простір. Але всі погляди знову були прикуті до темнопикого Федалли і його команди, і тому на вельботах не почули наказу.

— Даруйте, капітане? — перепитав Старбак.

— Розтягніться, — наказав Ахаб. — Ширше! Усі чотири човни. Гей, Фласку, спускайся нижче за вітром!

— Єсть, сер! — весело озвався опецьок-Водоріз, відхиливши назад своє величезне стернове весло. — Нумо, хлопці! Ану ще! Іще! Ще раз! Ось вони, прямо по носу! Хутчіш! Чого ти вирячився на тих жовтих парубків, Арчі?

— Та ні, сер, я нічого, — відказав Арчі. — Я ще раніше про все це знав. Хіба я не чув, як вони шарудять у трюмі? Я навіть Кабако про це казав. Ну, а що ти тепер скажеш, Кабако? Це безбілетні пасажири, містере Фласк.

— Ану, хлопці, наляжте, наляжте, дітоньки, — лагідно й заспокійливо промовляв без передиху Стабб і в чийй команді все ще вчувався неспокій. — Чого це ви ледве ворухитесь? На що ви очі вилупили? На тих хлопців у капітанській шлюпці? Ото дивина! У нас тепер на п'ятеро людей більше, ну то й що? Чи не все одно, звідки вони взялися? З ними ще веселіше буде. Ану наляжте, кажу вам! Від них, може, тхне сіркою, та нам байдуже. Чорти теж непогані хлопці! Отак, отак! Оце по-моєму, оце ривок на тисячу фунтів, ривок на всі заставки! Хай живе золота посудина із спермацетом, хлопці! Тричі ура, братво, — ви хлопці хоч куди! Гей, ану легше, легше, — не поспішайте! Ламайте весла, мерзотники! Стійте, собаки! Отак, гаразд; тихше, тихше! Отак! Заносьте далі, налягайте дужче. Гей, тихіше! Чорти б вас узiali, ледарі, босота, чи ви там не поснули? Годі вам хропіти, налягай на весла! Налягайте, чуєте? Налягай, кажу вам! Та ви наляжете чи ні? Чого ви не налягаєте, дідько б вас ухопив? Налягайте, хоч розірвіться! Налягайте, щоб вам повилазило! Гей, ви! — І він вихопив з-за пояса гострий ніж. — Усі витягайте ножі, лезо в зуби — і веслуйте. Отак. Ось тепер ви наче заворушилися; гризете сталеві вудила. Ну-бо, хутчіше, срібні ложечки! Хутчіше, матроські швайки!

Це звернення Стабба до своєї команди наводиться тут дослівно, позаяк він і взагалі розмовляв з матросами у вельми своєрідній манері; а тоді, коли втовкмачував їм священні заповіді греблі, — і поготів. На підставі вищенаведеного зразка його проповідей не слід вважати, наче він лютився на свою паству. Зовсім ні; і саме в цьому полягала його своєрідність. Усі ці грізні слова він вимовляв таким дивним тоном глумливої люті, де лють, здавалося, була лише додатком до глумів, що кожен з веслярів під музику його заклять налягав на весла щосили, наче то була справа життя і смерті, і водночас немовби заради втіхи. До того ж він сам мав такий природ-

ний, безтурботний вигляд, так недбало повертав стернове весло і широко позіхав, що вже завдяки цьому контрасту не міг не зачарувати команду своїм незворушним спокоєм. Окрім цього, Стабб належав до тих рідкісних дотепників, чії жарти інколи бувають такими химерно закрученими, що підлеглі мусять весь час бути насторожі, вислуховуючи накази.

За знаком Ахаба Старбак тепер рушив навперейми Стаббу, і, коли вельботи на якусь мить опинилися поруч, Стабб озвався до старшого помічника:

— Містере Старбак! Егей, зліва на вельботі! Я хочу вам дещо сказати, сер, якщо дозволите!

— Хелло! — відгукнувся наче закам'янілий Старбак, ані на дюйм не повернувши голови і продовжуючи тихо, але настійно заохочувати своїх веслярів.

— Що ви скажете про цих жовтопиких парубків, сер?

— Якось пролізли на корабель перед відплиттям. (Налягайте, налягайте, хлопці), — пошепки до своєї команди, а потім знову на весь голос: — Щось тут негаразд, містере Стабб! (Більше піни, хлопці!) Та ви заспокойтеся, містере Стабб, все буде гаразд. Нехай ваші хлопці дужче наляжуть на весла, і нехай буде що буде. (Ану рвоніть іще!) Нас чекають цілі бочки спермацету, містере Стабб, для цього ми сюди й припливли. (Налягайте, хлопці!) Так чи інакше, це наш обов'язок; обов'язок і прибуток — усе разом.

— Так, сер, я теж такої думки, — почав свій монолог Стабб, коли човни розійшлися. — Лише поглянув на них і одразу ж так подумав. Еге ж, ось для чого він так часто спускався в трюм. Галушка ще давно про це казав. Вони там ховалися. Тут уся заковичка в Білому Киті. Ну, то нехай. Що ж тут удієш? Гаразд! Рушайте, хлопці! Поки що ми полюємо не на Білого Кита. Налягай!

У багатьох матросів несподівана поява цих чудних незнайомих у таку критичну мить, коли з палуби спускали вельботи, збудила цілком зрозумілий марновірний подив; хоча дивовижне відкриття Арчі, про яке всі чули, але якому спершу ніхто не вірив, певною мірою підготувало команду до цієї події. Їхній подив дещо послабшав; цьому сприяв і Стабб зі своїми спокійними та переконливими роз'ясненнями, і тому матроси на деякий час позбулися марновірної підозри, хоча, звичайно, лишалися всі підстави для найсміливіших здогадів щодо того, наскільки приклав руку до цієї справи похмурий

Ахаб. Щодо мене, то я потайки згадував таємничі тіні, які в досвітньому тумані прослизнули в мене на очах на палубу «Пекводу», а також містичні натяки загадкового Ілії.

Тим часом Ахаб, чий голос уже не долинав до решти шлюпок, зайняв позицію на крайньому лівому фланзі і рушив уперед, обігнавши інші вельботи, — ця обставина викрила надзвичайну силу його веслярів. Ці тигрово-жовті створіння, здавалося, були зроблені з криці і китового вуса: наче заведені, вони розмірено піднімалися й опускалися в одночасному могутньому пориві, який штовхав шлюпку вперед не гірше від парового двигуна, що рухає кораблі по Міссісіпі. Федалла, тепер сидючи за гарпунерським веслом, скинув свою чорну куртку й оголив груди, що чітко вирізнялися над планширом на миготливому тлі водного обрію; на другому кінці човна можна було побачити Ахаба, який, подібно до фехтувальника, заніс руку назад, наче для того, щоб не втратити рівноваги, і впевнено правив стерновим веслом — як робив це тисячу разів, поки його не скалічив Білий Кит. Нараз його віднесена назад рука здригнулася і завмерла, і всі п'ять весел зааніміли в повітрі. Нерухома шлюпка з непорушною командою загойдалася на хвилях. Слідом за нею спинилися і три інші вельботи. Кити знову йшли в блакитну глибину повсюди, і здалеку не можна було простежити навіть їхнього напрямку, проте Ахаб, який перебував ближче за інших до них, зміг його визначити.

— Ану, не ловіть гав! — обізвався Старбак. — Вставай, Квіквегу!

Спритно скочивши на трикутне узвишся на носі, дикун випростався там на весь зріст, із жадібною напругою вдивляючись у те місце, де щойно з'явилася здобич. А напроти нього, на кормі, де теж був трикутний майданчик, піднятий нарівні з планширом вельбота, стояв сам Старбак, незворушно і спритно балансуючи в такт з погойдуванням свого човна і мовчки дивлячись в очі безмежної океанської блакиті.

Неподалік так само безживно погойдувався вельбот Фласка, а його безстрашний командир стояв на верхівці лагretta — товстого стовпа, що прикріплений нижнім кінцем до кіля і здіймається футів на два над кормовим майданчиком. Його використовують для того, щоб сповільнити розмотування гарпунного ліня. Його верхній переріз не ширший за людську долоню; і Фласк стояв на цьому п'єдесталі, наче на щоглі корабля, що тоне і вже сховався під водою по самі клотики.

Опецьок-Водоріз, дарма що приземкуватий і малий, був сповнений високих і величних поривань, і тому кругозір з лагрета його не задовольняв.

— Нічого не видно за третьою хвилию, може, поставити весло сторч, щоб я міг на нього вилізти?

З цими словами Деггу, держачись, аби не впасти, обома руками за борта вельбота, хутко пробрався на корму й тут, вирівнявшись на повний зріст, запропонував Фласку свої підняті плечі як опору.

— Ця щогла незгірш будь-якої іншої, сер. Полізете?

— Авжеж, звісно, полізу. Дякую тобі, друже; от якби тільки ти був вищий футів на п'ятдесят!

Тоді негр-велетень уперся широко розставленими ногами в борти човна, трохи нахилившись, підставив Фласку як сходинку свою пласку долоню, а потім, поклавши руку Фласка собі на прикрашену траурним вінцем голову і гукнувши йому, щоб він підстрибнув, коли сам Деггу його підкидатиме, одним спритним поштовхом удало закинув малорослого Фласка собі на плечі. І тепер Фласк стояв там, тримаючись за руку Деггу, яку той підняв над головою, щоб другий помічник міг на щось спиратися.

Новачка завжди дивує та звична і несвідома спритність, з якою зберігає рівновагу китобій, стоячи у вельботі, який кидають з боку в бік розбурхані хвилі. І тим паче дивно бачити, як він за вищезгаданих обставин стоїть, балансує, на верхівці лагрета. Проте малий Фласк, поставлений на плечі велетня Деггу, являв собою ще більш дивовижне видовисько, — з такою недбалою, безтурботною, несвідомою варварською величчю благородний негр ритмічно розгойдував своє тіло в такт з морською хитавицею. Білявий Фласк на його плечах здавався просто сніжинкою. Носій виглядав благородніше, ніж його пасажир. Хоча метушливий, запальний і пихатий опецьок Фласк часом спересердя тупав ногою, він все одно не міг видобути жодного зайвого подиху з величних грудей негра. Мені доводилося бачити, як Старість і Марнославство розлючено тупали ногою по живій і щедрій землі, проте земля від цього не змінювала свого напрямку.

Тим часом другий помічник Стабб не виявляв такого прозрілого неспокою. Можливо, пробувши на поверхні стільки, скільки належить, кити надовго зникли в глибині, а не просто пірнули від страху; якщо так, то Стабб, як завжди за подібних

обставин, мав намір полегшити собі тяжке чекання, викуривши люльку. Він витяг її з-за стрічки на капелюсі, де вона завжди стирчала навскіс, наче пір'їна. Він натоптав її і прим'яв тютюн великим пальцем, та ледве встиг запалити сірника, черкнувши по своїй шкарубкій, мов наждак, долоні, як гарпунер Тештіго, чії очі, наче дві нерухомі зорі, були звернені за вітром, прожогом кинувся до своєї банки, у сум'ятті безладно вигукуючи:

— Весла, весла на воду! Налягай! Ось вони, ось!

Якщо ви не моряк, ви б тієї миті не побачили ніяких китів, жодних ознак хоча б єдиної рибинки — нічого, крім спіненої біло-зеленої води, а над нею легких поодиноких хмаринок пари, що розліталися під вітром, наче снопи бризок, зірвані з пінних бурунів. Нараз повітря довкола затремтіло, заколивалася, мов над розпеченою залізною грубкою. Під цими атмосферними хвилями і вітрами, сховані за тонким водяним покривом, пливли кити. Видихувані ними хмаринки пари, що стають помітними раніше від усіх інших ознак, служать немовби герольдами і провісниками їхньої появи.

Усі чотири вельботи тепер повним ходом рушили до того місця, де повітря і вода були охоплені однаковим хвилюванням. Але досягти його не дуже й легко; сила-силенна бульбашок і піни мчала вперед, наче її несла в долину стрімка гірська течія.

— Налягайте, налягайте, хлопці, — бубонів своїй команді Старбак дуже тихо, але з притиском; а його гострий, твердий погляд летів попереду човна, наче його очі були стрілками двох надійних корабельних компасів. Він майже нічого не казав своїм людям, і вони теж не казали ні слова. Мовчання в шлюпці час від часу порушував лише його пронизливий шепіт, у якому вчувався то різкий наказ, то ласкаве прохання.

Зовсім по-іншому було у вельботі галасливого Водоріза:

— Нумо, вжарте, хлопці! Налягай, піддавай, мої громовержці! Посадіть човна на їхні чорні спini, хлопці, і я віддам вам свою ферму на Вейньярді, братво, разом із жінкою та дітьми. Лупіть дужче! Боже все милостивий! Та я зараз схибнуся! Он вона, он вона, біла вода! — І він з криками зірвав з голови капелюха, жбурнув його собі під ноги, потоптав, а потім, піднявши, закинув у море — і врешті-решт почав метушитись у себе на кормі, наче очманіле лоша-одноліток у прерії.

— Погляньте на цього хлопця, — філософськи промовив Стабб, який ішов за ним на короткій відстані, стискаючи в

зубах свою незапалену люльку. — Що з ним сталося, з цим Фласком, — грєць ударив, чи що? Удар? Атож, ми їм покажемо удар! Вдаримо їх так, що мало не покажется! Веселіше, дітоньки! Сьогодні на вечерю пудинг. Веселіше! Налягайте, хлопці! Налягайте, салаги! Гей, куди ви в біса спішите? Легше, легше і рівніше, хлопці. Ви просто рвоніть як слід, от і все. Хребти зламати, ножі погризти — більш від вас нічого не треба. Легше, чуєте, не крутіться, крутило б вам у печінках!

Але ті слова, які таємничий Ахаб говорив своїй тигрово-жовтій команді, ми краще не будемо тут наводити; адже ви живете під благодатним світлом євангелічної держави. Лише язичники-акули в морських хвилях наважувалися слухати те, що говорив Ахаб, коли з нахмареним чолом, кривавим, убивчим поглядом і вкритими піною вустами гнався за своєю здобиччю.

А вельботи мчали вперед. Час від часу Фласк заводив своєї про «отого кита», маючи на увазі якусь уявну тварину, що нібито пливла під самим носом його вельбота і, як він стверджував, дражнила його своїм хвостом; і ці слова були такими переконливими, хвилювання — таким непідробним, що його люди раз у раз перелякано озиралися, щоб побачити це морське страхіття на власні очі. Це було проти правил — адже весляр мусить заткнути собі очі і вбити собі кілок у шию, бо морські закони вимагають, щоб у таку критичну мить у матросів не було інших органів, окрім вух, та інших членів, окрім рук.

То було дивовижне, жаске видовище! Величні хвилі всемогутнього океану, гуркотливе виття, з яким вони котилися під вісьмома бортами, наче величезні ігрові кулі, що котяться по безкрайньому полю; коротка мить агонії, коли вельбот завмирав, задерши ніс догори, на гострому, наче лезо, гребені, який — здавалося — наступної миті розчахне кіль навіплі; несподіване глибоке падіння на дно водних улоговин і виярків; відчайдушний стрімкий ривок на вершину наступного пагорба; невтримне ковзання вниз по його схилу, — все це разом із криками стернових, вигуками гарпунерів і уривчастим гучним диханням веслярів, разом з казковим «Пекводом», який, сяючи білою китовою кісткою, йшов просто на вельбот, напнувши вітрила, наче сполохана квочка, що біжить до своїх пташенят, — це було вражаюче видовисько. Ні новобранець, що з обіймів дружини потрапив у гарячкове сум'яття першо-

го бою, ні душа померлого, що вперше спіткала потойбічні тіні, — ніхто не відчуває більш сильних і незвичайних вражень, ніж людина, яка вперше сидить на веслах у вельботі, який увірвався до зачарованого пінного кола, де ховається кашалот.

Миготлива білина піни, збитої мисливцями, тепер стала більш помітною на тлі бурої тіні, яку кидали хмари на поверхню океану. Фонтани пари більше не змішувались один з одним, а здіймалися повсюди, справа та зліва; здавалося, кити вирішили розійтися врізнобіч. Вельботи знову розтяглися по воді: Старбак переслідував трьох китів, які тепер йшли прямо по вітру. Ми поставили вітрило і тепер мчали вперед, за вітром, що дедалі дужчав; вельбот ішов з такою шаленою швидкістю, що з підвітряного борту майже неможливо було працювати веслами — їх виривало з кочетів.

— Легше, хлопці, — пошепки мовив Старбак, відхиливши полотно вітрила ще далі назад. — У нас ще вистачить часу забити кита, поки вдарить шквал. Отам знову біла вода! Зовсім близько! Ану, налягай!

Невдовзі ми почули вигуки, що долинали до нас справа і зліва і сповіщали, що два інші вельботи уже забити китів; та ледве вони стихли, почувся швидкий свистячий шепіт Старбака: «Встати!» — і Квіквег з гарпуном у руці звівся на ноги.

Хоча ніхто з гребців не міг бачити смертельної небезпеки, яка загрожувала всім спереду, вони з напруженого обличчя старшого помічника зрозуміли, що вирішальна мить наближається; до того ж вони чули важкий плюскіт, наче у воді бовталася стада слонів. А шлюпка мчала в тумані, і хвилі звивалися й сичали, мов розлучені змії, вигинаючи свої спини.

— Ось, ось його горб. Ану лупони його! — шепотів Старбак.

Із човна зринув короткий різкий звук — це Квіквег кинув свій гарпун. Тієї ж миті підхоплений хвилями вельбот із силою рвонув уперед і водночас наче вдарився носом у підводну скелю. Вітрило сіпнулося і обвисло, поруч зметнувся вгору струмінь гарячої пари, під нами все задвигтіло, мов під час землетрусу. Усі члени команди, ледь не задихнувшись, попадали врізнобіч у білу піну шквалу. Шквал, кит і гарпун — усе змішалось; і кит, лише злегка зачеплений гарпуном, утік.

Вельбот ледве не потонув, проте майже не дістав пошкоджень. Плаваючи довкола нього, ми підхопили весла,

прив'язали їх до планшира і знову повсідалися на свої місця. Ми опинилися по коліно у воді, яка вкривала всі слані і шпангоути, тож нашим опущеним очам ввижалося, ніби ми сидимо в кораловому човнику, що виріс із морського дна майже до самої поверхні.

Вітер дужчав; тепер він уже завивав щосили, хвилі стикалися щитами; шквал гримів, креслив ламані лінії, з гуркотом вирував довкола нас, наче біла пожежа в прерії, у якій ми горіли, не згоряючи, безсмертні в паші смерті! Марно ми кликали на поміч інші човни; у такий шторм це було все одно що кликати жарини з полум'я крізь димохід розпеченої груби. Тим часом клапті піни, розмаяне лахміття хмар і туман дедалі темнішали з приходом ночі; а корабля все не було видно. Бурхливі хвилі зводили нанівець усі наші спроби вичерпати з човна воду. Весла вже не могли служити нам своєю рушійною силою, — ми могли хіба що використати їх як рятівні круги. Розрізавши мотузку, яка щільно обплітала барильце з сірниками, Старбак після багатьох невдалих спроб нарешті зміг запалити ліхтар, а потім почепив його на якусь жердину і передав Квіквегу — прапороносцю загиблої надії. І той сидів на носі, високо тримаючи свій безсилий світоч посеред всевладного мороку. Він сидів на носі, зневірений, знеможений, але в безодні відчаю все одно здіймав до неба пломінь надії.

Розвиднилося, і ми, промоклі до кісток, тремтячи від холоду, вже не сподіваючись побачити знову корабель чи вельбот, підвели голови. Над морем усе ще висів туман, на дні шлюпки лежав розбитий вигорілий ліхтар. І раптом Квіквег схопився на ноги, приклавши долоню до вуха. Ми всі почули слабе рипіння снастей, яке доти заглушав шторм. Звук дедалі наближався, густий туман розвіявся перед неясними обрисами якоїсь велетенської озії. Перелякавшись, ми ледве встигли пострибати у воду, коли корабель, нарешті виступивши з туману, рушив на наш вельбот і налетів на нього.

Гойдаючись на хвилях, ми бачили, як покинута нами шлюпка якусь мить витанцьовувала і тремтіла під форштевнем корабля, наче тріска біля підніжжя водоспаду; потім могутній киль перевалив через неї, і вона зникла, щоб знову виринути на поверхню — безладне місиво уламків за кормою. Ми знову підпливли до неї, у хитавиці натикаючись на дошки, і врешті-решт нас підібрали і благополучно підняли на борт. Інші вельботи, побачивши, що наближається шквал,

встигли перерізати ліні гарпунів і вчасно повернутися на корабель. На кораблі уже вважали нас загиблими, проте ще не повернулися на попередній курс, сподіваючись, що, можливо, зможуть знайти на місці нашої загибелі якісь речові докази — весло чи руків'я від остроги.

РОЗДІЛ 49

ГІЄНА

У цій химерній і заплутаній справі, яка зветься життям, бувають такі незбагненні хвилини й обставини, коли всесвіт здається людині одним великим поганим жартом, хоч вона ніяк не добере розуму, що в цьому жарті смішного, і має більш ніж достатньо підстав стверджувати, що сміються з неї самої. А втім, людина не зневіряється, не бунтує. Вона ладна поглинути все, що відбувається, усі релігії, вірування і погляди, усі знегоди, видимі й невидимі, хоч би якими шкарубкими й кострубатими вони були, — наче страус, якому його травна система дає змогу ковтати кулі і рушничні кремені. А щодо дрібних негараздів і турбот, щодо майбутніх нещасть, смертельної небезпеки і каліцтва — усе це, в тому числі й сама смерть, для неї лише легкі, дружні стусанці, якими нагороджує її невидимий, незбагненний старий жартівник. Такий рідкісний, незвичайний душевний стан буває в людини лише в мить страшного лиха; це відчуття раптом приходить до неї посеред тяжких і глибоких роздумів, і те, що хвилину тому здавалося сповненим найглибшого сенсу, тепер видається лише частиною одного всесвітнього жарту. І ніщо так не сприяє цій безтурботній і легковажній філософії відчаю, як смертельні небезпеки китобійного ремесла. Саме з такої точки зору я тепер розглядав усе плавання на «Пекводі» і його мету — великого Білого Кита.

— Квіквегу, — мовив я, коли мене останнім витягли на палубу, де я марно намагався обтрусити з себе воду. — Квіквегу, друже, невже такі речі трапляються часто?

Він, так само мокрий як хлющ, без особливого хвилювання дав мені зрозуміти, що такі речі справді трапляються часто.

— Містере Стабб, — звернувся я до цього шановного джентльмена, який стояв під дощем, застебнувши на всі гуд-

зики свою клейончасту куртку, і спокійнісінько курич льюль-ку, — містере Стабб, я начебто колись чув, як ви казали, що з усіх китобоїв, яких вам доводилося бачити, наш старший помічник — містер Старбак — найобачніший. У такому разі ривок під вітрилом у туман і шквал, просто на кита, — це, мабуть, вершина обачності?

— Атож. Мені доводилося спускати вельбот у шторм біля мису Горн, та ще й з корабля, що дав течу.

— Містере Фласк, — повернувся я до малого Водоріза, що стояв поблизу, — ви людина досвідчена, а я ні. Чи не скажете ви мені, містере Фласк, невже закони промислу неухильно вимагають, щоб веслярі надривалися, веслюючи назустріч своїй загибелі і повернувшись до неї спиною?

— Оце гарно сказано, — мовив Фласк. — Авжеж, такий закон. Хотів би я подивитися на команду, яка йде на кита кормою, обличчям до нього. Ха-ха! Тоді кит на них так подивиться — не дай Боже!

Отак я від трьох неупереджених свідків отримав відомості, які повністю пояснюють цей випадок. І тому, зважаючи на ту обставину, що шквали, які перекидають вельботи, і — як наслідок — нічліг у відкритому морі є цілком звичайними подіями під час промислу; що в критичну хвилину атаки на кита я повинен доручити своє життя тому, хто сидить біля стерна, — а часом цей чоловік сам не при собі і ладен у запалі провалити каблуками дно човна; зважаючи на те, що лихо, яке спіткало наш вельбот, сталося головним чином через те, що Старбак переслідував кита у шквал; і зважаючи на те, що Старбак все-таки славився своєю обачністю на промислі; зважаючи на те, що я був у команді цього надзвичайно обачного Старбака; і, врешті-решт, зважаючи на те, у яку поганську халепу я втрапив через цього Білого Кита, — так-от, зважаючи на все вищезгадане, я подумав, що не завадить спуститися в кубрик і нашвидкуруч скласти заповіт.

— Квіквегу, — мовив я, — ходімо. Ти будеш моїм нотаріусом, моїм повіреним і моїм спадкоємцем.

Може видатися дивним, що серед усіх людей саме моряки так полюбляють морочитися із заповітом та своєю останньою волею; проте більш ніхто у світі не має такої схильності до цієї затії. Уже вчетверте за своє моряцьке життя я брався до такої справи. І знову, впоравшись із усією церемонією, я відчув полегкість; у мене наче відлягло від серця. Тепер усі

дні, які мені ще судилося прожити, будуть немов ті дні, які прожив Лазар після воскресіння: додатковий чистий прибуток у певну кількість днів і тижнів. Я пережив сам себе, пережив власну смерть, моя остання година і мій похорон замкнені у моїй скрині. Я озирався довкола із спокійною втіхою, наче мирний привид із чистим сумлінням, що сидить за ґратами затишного родинного склепу.

Отак, думав я, мимоволі закасавши рукави куртки, а тепер давайте мені оцю смерть; ми з нею ще побачимо, хто кого, і нехай чорти візьмуть слабшого.

РОЗДІЛ 50

ВЕЛЬБОТ АХАБА І ЙОГО ЕКІПАЖ. ФЕДАЛЛА

— Подумати тільки, Фласку! — вигукнув Стабб. — Та якби в мене була лише одна нога, мене б ніякі сили не зтягли в човен, — хіба, може, щоб заткнути пробій у дні дерев'яною п'ятою. А поглянь на нашого старого!

— А як на мене, тут великого дива немає, — сказав Фласк. — От якби нога в нього була відтята по саме стегно, тоді інша річ. Тоді він би не спромігся цього зробити. А так одне коліно ціле, і від іншого теж лишилося чимало.

— Щодо колін не знаю, друже, я досі не бачив, щоб він ставав на коліна.

* * *

Серед китобоїв не раз виникали суперечки щодо того, чи варто капітанові, чиє життя має таке велике значення для успішного завершення рейсу, піддавати це життя небезпеці під час гонитви за китом на вельботі. Так само воїни Тамерлана зі сльозами на очах сперечалися між собою, чи слід нести його дорогоцінне життя в розпал битви.

Проте у випадку з Ахабом це питання набувало трохи іншого змісту. Якщо зважити на те, що у хвилину небезпеки людина ледве стоїть і на двох ногах; якщо зважити на те, що гонитва за китом пов'язана з постійними труднощами, коли кожна окрема мить загрожує смертю, то чи розумно за подібних обставин скаліченій людині вирушати на вельботі в гонитву за китом? Звичайно, власники «Пекводу» повинні були дати негативну відповідь на це запитання.

Ахаб добре розумів, що його нентакетські друзі, можливо, не були б надто занепокоєні, якби дізналися, що він підходить на вельботі на близьку, проте цілком безпечну відстань до місця полювання, щоб бути присутнім і особисто віддавати накази; але думка про те, щоб капітан Ахаб мав у своєму розпорядженні власний вельбот, який він сам стернуватиме під час полювання, і, крім того, щоб капітан Ахаб мав у своєму розпорядженні п'ять зайвих чоловік — екіпаж цього вельбота, — така великодушна думка, як він добре розумів, ніколи не приходила в голову власникам «Пекводу». І тому він не став домагатися від них додаткових витрат і нічим не викрив перед ними своїх бажань із цього приводу, а просто потайки вжив певних необхідних заходів. І доти, поки не було оприлюднено відкриття Кабако, на кораблі нічого не підозрювали; хоча, коли через якийсь час після відплиття команда завершила всі звичайні роботи з оснащення вельботів, коли невдовзі по тому помітили, що Ахаб власноруч виготовляє штирі для дерев'яних кочетів шлюпки, яка висіла біля правого борту і її вважали запасною, і навіть завбачливо вирізає маленькі дерев'яні шпеньки, які встромляють у жолоб на носі, коли травлять лінь; коли все це помітили, а зокрема ту завбачливість, з якою він подбав про додаткові слані для дна цієї шлюпки, наче для того, щоб воно краще витримало тиск його кістяної ноги, і те, як непокоїла його правильна форма опорної планки, або метального бруска, як іноді називають дощану поперечну перетинку в носі човна, у яку спираються коліном при метанні гарпуна або під час роботи острогою; коли помітили, як часто він стояв у цьому човні, спершись своїм єдиним коліном у напівкруглу виїмку в планці, то трохи поглиблюючи її, то вирівнюючи теслярським долотом, — це вже тоді збудило неабияку цікавість. Проте майже всі ми вважали, що Ахаб так дбає і піклується про підготовку вельбота лише заради останньої гонитви за Мобі Діком, оскільки він уже оголошував, що хоче вбити це чудовисько власною рукою. Але подібне припущення не викликало навіть найменшої підозри, що в нього є своя особлива команда для цього вельбота.

Однак тепер завдяки появі примарних веслярів усі сумніви розвіялися; на китобійцях із сумнівами так буває завжди. До того ж екіпажі китобійних кораблів, цих плавучих заброд, часто складаються з таких покидьків, із такого поріддя неві-

домих націй, яке виповзає на світло з найпотаємніших темних закутків нашої планети; та й кораблі інколи підбирають на морі таких мерзотників, яких хвилі несуть на дошці, на уламках розбитого корабля, на веслі, на перекинутому вельботі, пірозі, японській джонці і таке інше, що навіть якби сам Вельзевул власною персоною піднявся на борт корабля і зайшов у каюту перекинутися слівцем з капітаном, це не викликало б надмірного хвилювання на палубі.

Хай там як, а примарні веслярі невдовзі прижилися в команді, хоч і не зжилися з нею; але їхній ватажок Федалла з головою, замотаною в тюрбан, так і лишався для всіх загадкою. Звідки він узявся, як проліз до нашого добропорядного світу, якими невідомими узами був пов'язаний із незвичайною долею Ахаба — бо часом здавалося, що він навіть мав якийсь вплив на капітана, а може, й владу над ним, — цього ніхто не знав, проте матроси не могли дивитися на Федаллу спокійно. Це було таке створіння, яке може примаритися культурним, дружелюбним жителям помірних широт тільки вві сні, і то лише на мить; але такі, як він, час від часу з'являються серед жителів застиглих на віки азійських держав, здебільшого на островах, що лежать на схід від континенту — в цих самотніх, одвіку незмінних країнах, які навіть за наших часів зберігають душевну незайманість перших земних поколінь, відтоді, коли ще жива була пам'ять про першого з людей, а всі його нащадки, не знаючи, звідки він узявся, вважали один одного примарами і питали Сонце і Місяць, чому і навіщо вони були створені; коли, згідно з Книгою Буття, янголи справді сходилися з людськими доньками, і біси також, як стверджують неканонічні рабини, не дурналися земного кохання.

РОЗДІЛ 51

ПРИМАРНИЙ ФОНТАН

Спливали дні і тижні, і прикрашений китовою кісткою «Пеквод» під зарифленими вітрилами неквапно перетнув чотири промислові райони: біля Азорських островів, біля островів Зеленого Мису, на так званому Плато (район біля витоку річки Ла-Плата) і район Керол — нічийну водну ділянку на південь від острова Святої Єлени.

І от одного разу, ковзаючи водами Керола в тиху місячну ніч, коли хвилі розгортали за бортом свій срібний сувій і лагідним співучим дзюрчанням ніби створювали сріблясту тишу, а не відлюдну мовчанку; у таку безмовну ніч перед крутим носом корабля, огорнутим білою піною, з'явився срібний фонтан. У місячному сяйві він здавався летючим, мов осяйний крилатий бог, що виринув із морської безодні. Першим його побачив Федалла. У ці місячні ночі він мав звичку підніматися на верхівку грот-щогли і стояти там до ранку чатовим, наче ясного дня. Треба сказати, що вночі, навіть якщо кити трапляються назустріч цілими стадами, навряд чи один китобійний корабель із ста наважитья спустити вельботи. Тому не важко собі уявити, з яким почуттям матроси дивилися на цього старого азіата, що стояв на щоглі в такий незвичайний час, так що його тюрбан і місяць сяяли згори вкупі. Та коли він, відстоявши там свою незмінну вахту кілька ночей поспіль, за весь цей час не озвався ні звуком і коли потім у тиші раптом пролунав його потойбічний голос, сповіщаючи появу сріблястого, мерехтливого фонтана, усі сплячі матроси прокинулися і схопилися з ліжка, наче це якийсь небесний дух зійшов на щоглу і закликав смертних постати перед ним. «Бачу китовий фонтан!»

Якби там заспівала сурма архангела, вони б не відчули такої бентеги; але то був не страх, а скоріше захват. Адже цей крик, хоч і пролунав невчасно, звучав так владно і так збентежив їх своїм божевільним покликом, що всі, хто був на борту, ладні були тут-таки вирушити в погоню.

Ахаб, кульгаючи, швидко пройшов по палубі і на ходу наказав поставити брамселі і бом-брамселі та розгорнути ліселі. Біля стерна поставили найкращого стернового. І на всіх вітрилах, несучи чатових на топі кожної щогли, корабель помчав за вітром. Незвично примхливий попутний вітер здіймав, підкидав корабель, напинаючи вітрила, і палуба, тремтячи, як жива, зовсім не відчувалася під ногами; корабель все мчав і мчав уперед; здавалося, в ньому боролися дві непримиренні сили, одна прагнула вгору, до неба, інша — в далину, до примарної мети на обрії. А якби ви цієї миті побачили обличчя Ахаба, то ви б подумали, що і в ньому борються дві ворожі стихії. Кроки його живої ноги відлунювали в палубі, та кожний поштовх його мертвої кінцівки звучав, як удар молотка об віко труни. Життя і смерть — на цьому стояв

старий. Та хоч як стрімко біг корабель, хоч як палали жадібні погляди, що, наче стріли, летіли з очей кожного, — цієї ночі сріблястий фонтан більше не з'являвся. Кожен із матросів міг запрягтися, що бачив його, але ніхто не побачив його вдруге.

Ця подія майже забулася, коли за кілька днів, у таку саму безмовну північ знову пролунав крик; і знов усі побачили нічний фонтан, і знову, шойно поставили вітрила для гонитви, він зник без сліду. І так повторювалося щоночі, і тепер ми лише зачудовано дивилися на нього. Мов загадковий привид, він злітав у небо то при місяці, то в зоряному сяйві, щоб зникнути на день, на два чи на три; і щоразу при новій появі тікав усе далі, випереджаючи нас, наче вабив і кликав за собою.

Одвічні забобони, властиві племені мореплавців, і та надприродна атмосфера, яка оточувала «Пеквод», були причиною того, що серед матросів не бракувало людей, які готові були поклястися, що цей невловимий фонтан — хоч би де і коли б його побачили, о якій годині та на якій широті він з'явився, — що цей фонтан завжди пускав один і той самий кит, Мобі Дік. Часом при появі цього летючого привида людей на борту охоплював якийсь дивний жах: здавалося, що видіння підступно вабило нас за собою, щоб страховисько могло врешті-решт захопити нас і згубити десь у далеких морях.

Ці страхи, незбагненні і водночас зловісні, набували особливої сили на тлі непорушного спокою, що панував довкола; здавалося, він ховає у своїй безтурботній блакиті якісь диявольські чари; а ми весь час просувалися все далі серед такої пустельної тиші, що здавалося, наче простір розступався і все живе тікало від мстивого кіля нашого корабля.

Та ось нарешті, повернувши на схід, у бік мису Доброї Надії, «Пеквод» почав здійснюватися і пірнати на бурхливій хвилі, і довкола загули штормові вітри; коли прикрашений білими іклами корабель рвучко хилився під поривом вітру чи люто розтинав носом чорні хвилі і клапті піни дощем срібних бризок летіли з-за бортів, зникла вся ця безживна пустка, поступившись місцем ще більш похмурим і зловісним картинам.

Поряд із нами біля самого борту мчали у хвилях невідомі істоти, а за кормою аж кишіли морські круки. Ми щоранку

бачили цих птахів, що рясно вкривали наші снасті, і хоч як ми намагалися сполошити їх криками, вони довго сиділи на тросах, наче вважали «Пеквод» покинутим на волю хвиль і вітрів кораблем, що приречений до загибелі і тому може бути притулком для таких безпритульних заброд, як вони. І надималося, надималося, невтомно надималося темне безмежне ество океану, наче хворе сумління великої світової душі, що гірко спокутує всі гріхи і муки, створені нею.

Тебе називають мис Доброї Надії? Тобі найкраще пасує давня назва — мис Бурі; заколисані довгим лукавим штилем, ми раптом потрапили в ці буремні води, де грішні душі в образі птахів і риб, здавалося, довіку приречені плавати в океанському просторі, не маючи надії на спокійну пристань, чи битися в темній височині, не бачачи обр'ю. Але й тоді, спокійний, сніжно-білий, незмінний, так само здійсмаючи до неба свій сріблястий плюмаж, так само кличучи нас за собою, часом виднівся самотній фонтан.

У ці дні, серед темного сум'яття стихій, Ахаб узяв на себе майже безперервне командування на вимоклій, зловісній палубі і перебував у вельми похмурому та відлюдному настрої, звертаючись до своїх помічників ще рідше, ніж зазвичай. У штормову погоду, після того як на палубі принайтовані всі снасті і прибрані вітрила, лишається тільки в бездіяльності чекати, поки ураган ущухне. У такі дні капітан і його команда стають фаталістами. Спершись своєю кістяною ногою у звичне заглиблення і міцно тримаючись однією рукою за ванти, Ахаб довгі години стояв, повернувши лице назустріч вітру, і дивився вперед, і від раптових поривів урагану зі снігом у нього мало не змерзалися вії. А в цей час матроси, яких прогнали з бака згубні буруни, що з гуркотом розсипалися біля бушприта, вишикувалися вздовж бортів на шкафуті і кожний, щоб надійніше захиститися від натиску хвиль, накинув на себе, наче незатягнутий пасок, петлю буліня, закріплену біля поруч, і розгойдувався в ній з боку в бік у танці хвиль. Лише зрідка хтось вимовляв хоч слово; і мовчазний корабель, чий екіпаж, здавалося, складався з воскових ляльок, день у день мчав уперед серед божевільного шаленства демонічних сил. І вночі на кораблі панувала та сама людська німота перед лицем волаючого океану; так само в мовчанні гойдалися в петлях буліня матроси, так само неохитно стояв безмовний Ахаб під поривами шторму. Навіть

коли сама його натура вимагала перепочинку, він не шукав спокою у своєму ліжку. Старбак не міг забути, як одного разу вночі, спустившись до каюти, щоб відмітити показники барометра, він побачив там старого капітана, який із заплющеними очима сидів, виструнчившись на пригвинченому до підлоги стільці; а краплини дощу і розталого снігу повільно скапували довкола нього з плаща і капелюха. На столі біля нього лежав нерозгорнутий сувій морських карт, про які вже йшлося вище. У міцно стисненому кулаці він тримав ліхтар. Він сидів дуже прямо, але голова в нього була відкинута назад, а заплющені очі спрямовані до стрілки «вістуна»¹, закріпленого між бімсами палуби.

«Страшний стариган! — подумав Старбак, здригнувшись. — Навіть коли ти спиш посеред жахливого шторму, твій погляд спрямований до твоєї мети!»

РОЗДІЛ 52 «АЛЬБАТРОС»

Біля далеких островів Крозе на північний схід від мису Доброї Надії, де міститься багатий район полювання на справжнього кита, прямо по курсу на горизонті з'явився вітрильний корабель під назвою «Гоні» («Альбатрос»). Він повільно рухався нам назустріч, і з висоти свого поста на топі грот-щогли я міг чудово бачити це дивне для новачка видовище — китобійний корабель у дальньому плаванні, що давно вийшов з рідної плавби.

Хвилі, мов вальці сукновала, побілили його корпус, наче викинутий на берег моржевий скелет. Уздовж бортів тяглися довгі смуги червоної іржі, а всі снасті з такелажем були схожі на грубе гілля дерев, укрите пухнастою памороззю. На кораблі були поставлені тільки нижні вітрила. І моторошне видовище являли собою довгобороді чатові на трьох оголених щоглах! Здавалося, вони загорнуті у звірині шкури — такий зношений і полатаний був їхній одяг, що витримав майже чотирирічне плавання. Стоячи в залізних обручах, прибитих

---

¹ Компас у капітанській каюті називається «вістуном», бо з його допомогою капітан може перевірити курс корабля, перебуваючи внизу, і не виходити до стернового компаса (*прим. авт.*).

до щогл, вони розгойдувалися і коливалися над безоднею. І хоча ми, шестеро чатових, зблизилися в повітрі настільки, що могли б перестрибнути зі своєї щогли на чужу, поки їхній корабель повільно пропливав у нас за кормою, ці бідолахи, похмуρο дивлячись на нас, не озвалися до наших чатових жодним словом, і лише знизу, у нас із юта, пролунав вигук:

— Агов, на «Альбатросі»! Ви не бачили Білого Кита?

Та коли чужий капітан, перехилившись через вибілені поруччя, приклав до вуст рупор, той раптом вислизнув у нього з рук і полетів у море; а тим часом вітер знову почав завивати, і він марно намагався перекричати його без рупора. Корабель віддалявся від нас. Матроси мовчки завважили про себе цю зловісну подію, що сталася при першій спробі розпитати про Білого Кита інший корабель; Ахаб якусь мить вагався; здавалося, коли б не вітер, що все дужчав, він був готовий спустити шлюпку, щоб самому піднятися на палубу чужого корабля. Та потім він, скориставшись зі свого навітрянного положення, схопив рупор і гучно озвався до корабля, який, наскільки він зрозумів з його вигляду, також був з Нентакету і тепер повертався на батьківщину.

— Агов, на кораблі! Я — «Пеквод», іду навколо світу! Передайте, нехай листують до Тихого океану! А якщо за три роки о цій порі я не повернуся додому, тоді нехай...

На цей час кораблі вже розійшлися, аж раптом зграйка риб, що вже багато днів спокійнісінько пливли біля наших бортів, за своєю дивною звичкою кинулася геть, тріпочучи плавцями, і примостилася з корми та з носа біля чужого корабля. І хоча Ахаб під час своїх нескінченних мандрів, мабуть, уже не раз бачив таку картину, тепер, коли він був під владою своєї манії, навіть такі дрібниці несподівано набували для нього великого значення.

— Тікаєте геть від мене? — мовив він, дивлячись у воду. Ці слова начебто не виражали нічого особливого, але в них бриніла така глибока, безнадійна туга, якої цей божевільний старий ще ніколи не виказував. Потім, звернувшись до стернового, який весь час тримав корабель у вітрі, щоб він не так стрімко біг уперед, Ахаб гукнув своїм громовим голосом, як завжди:

— Стерно на борт! Курс навколо світу, так тримати! Навколо світу!

Ці слова не можуть не збудити почуття гордості; та куди ж веде подібне навколосвітнє плавання? Через безліч знегод —

у те саме місце, звідки ми вирушили в путь і де ті, кого ми лишили в безпеці позаду себе, перебували весь час. Якби наш світ був безмежною пласкою рівниною, якби, пливучи на схід, ми весь час ішли в нову далечінь і бачили нові краєвиди, ще прекрасніші, ще дивовижніші, ніж Кіклади чи острови царя Соломона, тоді в нашому плаванні був би якийсь сенс. Та коли ми женемося за туманною таїною своїх мрій чи вирушаємо в тяжку гонитву за демонічним видом, яке рано чи пізно обов'язково звабить душу кожного смертного, — коли ми переслідуюємо їх по всій земній кулі, вони або зводять нас на манівці, або покидають, зраних, на півдорозі.

РОЗДІЛ 53 СХОДИНИ

Видима причина, з якої Ахаб не відвідав зустрічний корабель, полягала, як ми вже сказали, в наступному: вітер і море загрожували штормом. Та навіть якби цього не було, він, мабуть, все одно туди не пішов би — наскільки можна судити з його подальшої поведінки за подібних обставин, — коли б він зміг шляхом переговорів через рупор отримати негативну відповідь на своє запитання. Адже згодом з'ясувалося, що він не мав ані найменшої потреби у спілкуванні — навіть дуже побіжному — з капітанами інших кораблів, якщо ті не могли надати йому ніяких нових відомостей з того питання, яким він так жадібно цікавився. Але для того щоб ця деталь дістала належну оцінку, потрібно розповісти тут про те, як за давніми звичаями мають поводитися китобої при зустрічі в чужих водах, особливо при зустрічі у промислових районах.

Якщо уявити, що двоє незнайомих між собою людей перетинають пустелю Пайн-Берренс у штаті Нью-Йорк чи не менш пустельну долину Солсбері-Плейн в Англії; якщо, випадково зустрівшись у такій негостинній пустельній місцині, ці двоє, попри їх бажання, не можуть не привітатись один з одним; не можуть не зупинитися на мить, щоб обмінятися новинами, чи навіть ненадовго присісти і перепочити разом, — іще більш природно, що в безмежних океанських пустелях і долинах два китобійні кораблі, помітивши один одного десь на краю світу — біля відлюдного острова Фаннінг чи біля далеких Гілбертових островів, — не лише обмінюють-

ся вітаннями через рупор, але й вступають у більш тісні, дружні і люб'язні взаємини. І особливо якщо ці кораблі приписані до одного порту, а значить, їхні капітани, офіцери і багато хто з команди особисто знайомі один з одним і мають багато спільних тем для бесіди про свої домашні справи.

Корабель, що недавно вийшов у море, можливо, везе листи для тих, хто провів у морі не один рік; і в будь-якому разі він передасть їм кілька газет, надрукованих на рік чи два пізніше, ніж остання газета з їхньої засмальцьованої паки. А у відповідь на таку послугу корабель, що починає промисел, отримає свіжі відомості з того промислового району, куди він прямує, а це для нього надзвичайно цінна пожива.

Якоюсь мірою все це стосується і тих китобійних кораблів, чії шляхи перетинаються в межах одного промислового району, навіть якщо вони вийшли з рідного порту однаково давно. Адже один із цих кораблів міг отримати пошту для передачі з якогось третього корабля, який тепер уже далеко; а з листів деякі, можливо, адресовані членам екіпажу стрічного корабля. Крім того, вони можуть обмінятися промисловими новинами і приємно поговорити. Адже їх пов'язують не лише спільні уподобання мореплавців, але й та своєрідна близькість, яка виникає завдяки спільному ремеслу і пережитим знегодам та випробуванням.

Якщо кораблі, що зійшлися, належать до різних країн, це все одно не має особливого значення — звісно, якщо вони розмовляють однією мовою, як, наприклад, американці і англійці. Проте, звичайно, англійських китобійців замало для того, щоб такі зустрічі відбувалися надто часто; а коли вони все ж таки трапляються, між кораблями виникає деяка нещирість; адже англієць досить стриманий, а янкі не терпить цього ні в кому, окрім самого себе. До того ж англійські китобойі подеколи виказують таку собі імперську зверхність, розглядаючи цибатого, сухорлявого нентакетця з його чудними провінційними манерами, наче якогось морського бидлака. Що насправді дає англійцям підстави для такої зверхності, сказати важко, оскільки усі янкі, разом узяті, за один день виловлюють в океані більше китів, ніж усі взяті разом англійці — за десять років. Та це всього лише безневинна маленька слабкість англійських китобойів, і моряк з Нентакету на неї не ображається — мабуть, тому, що знає і про деякі власні слабкості.

Отже, ми бачимо, що з усіх кораблів, які одинцем плавають по морях, китобійці мають найбільше причин виявляти потяг до спілкування, який вони і виявляють насправді. А втім, торгові кораблі, зустрівшись посеред Атлантики, інколи пропливають стороною, не перекинувшись жодним привітним слівцем, у відкритому морі тавруючи одне одного зневагою, наче два джанджики на Бродвеї, і водночас зловтішно підраховують, скільки коштувало іншому повне оснащення. Що ж до військових кораблів, то вони, зустрівшись у морі, спочатку так довго і недоладно церемоняться і приспускають кормові стяги, що тут уже не лишається місця справжній, щирій привітності і братній любові. А щодо работоргівців, то вони завжди так страшенно поспішають, що при зустрічі намагаються чимшвидше втекти одне від одного. А пірати, коли їм трапляється схрестити свої схрещені кістки, передусім кричать: «Скільки черепів?» — достоту як китобійці, які кричать: «Скільки бочок?» І, отримавши відповідь на це запитання, пірати одразу ж повертають у різні боки, бо вони всі запеклі душогуби і не вельми втішаються, бачачи своє лихе відображення.

Та погляньте на доброго, сумирного, привітного, дружнього, славного китобійця! Що він робить, коли зустріне іншого китобійця у хоч трохи сприятливу погоду? Він влаштовує «сходини», звичай, настільки невідомий на інших кораблях, що там навіть не знають цього слова; а коли випадково його почують, то почнуть скалити зуби і повторювати всілякі дурниці про «фонтанщиків», «саловарів» та подібні блискучі дотепи. Чим пояснити, що всі торгові кораблі, так само як піратські, і військові, і работоргівці, — всі вони ставляться до китобійців з таким презирством? На це питання нелегко відповісти. Ось, наприклад, візьmemo піратів, — хіба ж у них така шанована професія? Звісно, інколи вона підносить людину, та лише на шибениці. А якщо людина піднеслася в такий своєрідний спосіб, вона втрачає фундамент, необхідний для такої висоти. Тому, на мою думку, у пірата немає надійного підґрунтя, щоб хизуватися перед китобійцем своїм зверхнім положенням.

А що ж таке «сходини»? Ви б лише даремно натерли до крові свій вказівний палець, гортаючи ним сторінки словників у пошуках цього слова; професор Джонсон не досяг такої вершини ерудиції, і ковчег Ноя-Вебстера також його не міс-

тять. А тим часом це вельми виразне слово уже багато років перебуває в постійному вжитку серед п'ятнадцяти тисяч справжніх, природжених янкі. Звичайно, слід з'ясувати його значення і включити його до лексику. З цією метою я дозволю собі дати йому наукове тлумачення.

Сходини (іменник) — дружня зустріч двох (або більше) китобійних кораблів, здебільшого в промислових районах, коли вони, привітавши одне одного, здійснюють взаємні візити членів команди: капітани зустрічаються на борту одного корабля, а старші помічники — на борту другого.

Також не слід забувати, коли йдеться про сходини, ще одну невелику деталь. У кожній професії є свої певні особливості; є вони і в китобійному ремеслі. На піратському, військовому або работорговому кораблі капітан, вирушаючи деінде у своїй шлюпці, сидить на кормі, де часто буває влаштовано зручне та м'яке сидіння, і нерідко сам керує маленьким, наче іграшковим румпелем, прикрашеним барвистими шнурками та стрічками. А на кормі вельбота немає ніякого сидіння, ніяких подушок і ніякого румпеля. А то ще, чого доброго, капітанів-китобоїв почнуть возити по хвилях у інвалідному кріслі, наче поважних старих подагриків! Що ж до румпеля, то жодний вельбот не дозволить собі таких витребеньок; а оскільки при зустрічі корабель покидає вся команда спущеного вельбота — включаючи гарпунера, його стернового, — то стернує за подібних випадків саме він, а капітан, якому в човні ніде сісти, вирушає в гості стоячи, мов сосна. І часто можна побачити, як капітан, що стоїть у човні, відчуваючи, що очі всього довколишнього світу спрямовані на нього з бортів обох кораблів, щосили прагне зберегти рівновагу і не принизити свою гідність. А це не дуже легко, бо позаду нього стирчить величезне стернове весло, яке час від часу б'є його по попереку, тоді як попереду весло загірного лупить його по колінах. Отже, і з фронту, і з тилу він стиснений, наче в лещатах, і йому лишається тільки пересуватися з боку в бік та ширше розставляти ноги; та при цьому несподіваний і сильний поштовх вельбота може легко звалити його з ніг, бо довжина основи без відповідної ширини — непевна річ. Спробуйте поставити під тупим кутом, подібно до циркуля, дві жердини, і ви побачите, що вони не стоять. Але ж не годиться, щоб на очах у всієї шанованої громади — не годиться, кажу вам! — щоб цей капітан, який

балансує на двох широко розставлених ногах, хоч трохи підтримав себе, схопившись рукою за який-небудь предмет; і навіть більше, на доказ своєї несхитної витримки він найчастіше тримає руки в кишенях брюк; хоча, мабуть, ці руки, великі й важкі, служать йому там замість баласту. Втім, бували випадки, притому надійно засвідчені, коли капітан у якусь критичну мить — наприклад, під час раптового пориву шквалу, — хапав за волосся найближчого з веслярів і вчіплявся в нього щосили, невблаганний, мов сама смерть.

РОЗДІЛ 54

ІСТОРІЯ «ТАУН-ХО»

Як вона була розказана в Золотому готелі

Мис Доброї Надії, як і весь водний простір навколо нього, вельми нагадує шумне перехрестя битого шляху, де можна зустріти більше мандрівників, ніж у будь-якому іншому місці планети.

Невдовзі після зустрічі з «Альбатросом» ми побачили ще один корабель, який повертався додому, — китобійний корабель «Таун-Хо»¹. Його екіпаж майже повністю складався з полінезійців. Під час короткої «сходини» ми почули дивовижні новини про Мобі Діка. У декого з нас інтерес до Білого Кита відчутно зріс завдяки одній деталі з історії «Таун-Хо», яка, здавалося, у якомусь нерівному і ніби зворотному розумінні наділяла кита дивним даром вершити Божий суд над деякими людьми. Цю деталь, разом із її наслідками та висновками, які утворюють, так би мовити, приховану частину трагедії, про яку зараз буде розказано, так і не почули капітан Ахаб і його помічники. Адже прихованої частини цієї трагедії не знав і сам капітан «Таун-Хо». У неї були втаємничені лише троє білих матросів із цього корабля, і один з них, як з'ясувалося, під страшним секретом розповів її Тештіго; але тієї ж ночі Тештіго марив уві сні, і таким чином стало відомо так багато, що, прокинувшись, він уже не міг не розповісти все до кінця. Утім, ця таємниця так глибоко вразила матросів «Пекводу», які дізналися всю страшну правду, і викликала

---

¹ Старовинний заклик, яким чатові на китобійному кораблі сповіщали про появу кита; в районі Галапагосу він уживається донині (*прим. авт.*).

в них такий шанобливий острах, що не була винесена за межі кубрика. Вплітаючи в належних місцях таємничу нитку до офіційної версії розповіді, я переходжу до викладу і увічнення цієї історії в усій її повноті.

Чомусь мені захотілося зберегти той стиль, у якому я колись, напередодні дня якогось святого, розповідав її в Лімі, у товаристві моїх іспанських друзів, коли ми, посідавши розвальцем, курили на обкладеній позолоченою плиткою веранді Золотого готелю. Двоє з цих шляхетних кавалерів, юні дон Педро і дон Себастьян, були моїми близькими знайомими — ось чому вони раз у раз переривали мене запитаннями, на які в належний час діставали відповідь.

За два роки до того, як я вперше почув про події, про які хочу розповісти вам, джентльмени, «Таун-Хо», китобійний корабель з Нентакету, плавав тут, у Тихому океані, на відстані кількадечного переходу від гостинного Золотого готелю, на захід від нього і на північ від екватора. Якось уранці, коли матроси, як завжди, стали до помп, вони побачили, що води у трюмі більше, ніж зазвичай. Вирішили, що обшивку корабля пробила риба-меч, джентльмени. Проте капітан, вірячи з якоїсь відомої лише йому причини в беззаперечний успіх, що нібито чекає їх у цих широтах, не мав наміру міняти курс; течя тоді здавалася ще невеликою і не загрозливою, хоча пробоїну так і не виявили під час пошуків, значно утруднених буремною погодою; і корабель продовжив свій шлях, тоді як вахти чергувалися біля помп, працюючи недовго і не надто тяжко. Проте їм не пощастило: пробоїну не знайшли, а течя вже так давалася взнаки, що стривожений капітан вирішив іти на всіх вітрилах до найближчого острівного порту, щоб там підняти корабель із води і відремонтувати.

Попри те що попереду у них був неблизький шлях, капітан не боявся, що корабель потоне дорогою, якщо тільки не станеться чогось надзвичайного, бо помпи в нього були потужні, і тридцять шість матросів, чергуючись, могли без особливих зусиль викачувати воду, навіть коли б течя збільшилася вдвічі. Майже весь час їх супроводжували попутні вітри, і, без сумніву, «Таун-Хо» успішно доплив би до гавані без будь-яких фатальних пригод, якби не груба владність Редні з Вейньярда, старшого помічника капітана, і не спричинена нею люта жага помсти в Стілкілта, озерника з Буффало, відчайдушного сміливця.

— Озерника! Буффало! Перепрошую, хто це такі — озерники? І де це — Буффало? — поцікавився дон Себастьян, підвівшись у своєму гамаку.

— Місто на східному узбережжі нашого озера Ері, дон... Проте сподіваюся на ваше терпіння. Зачекайте трошки, і все стане зрозуміло.

Отже, джентльмени, ці озерники — хлопці з озер, що плавають на бригах і трищоглових шхунах, не менших від тих великих і надійних кораблів, які вирушають з вашого старого Калья в далеку Манілу, — в самому серці нашої замкненої сухопутної Америки набули тих молодецьких звичок флібустьєрів, які завжди приписують впливу відкритого океану. Адже у своїй взаємопов'язаній єдності наші великі прісні моря — Ері, Онтаріо, Гурон, Велике і Мічиган, — оточені строкатою юрмою племен і народів, мають і величезний простір, і багато інших благородних океанських рис. У них, як у водах Полінезії, лежать кільця мальовничих островів; на їхніх берегах, як в Атлантиці, живуть два великі і такі різні народи; вони відкривають шлях до моря зі сходу до наших численних і віддалених колоній, що оточують їхні води; на них суворо дивляться батареї берегових гармат, старовинних гармат неприступного Макіно на крутих скелях; вони чули, як гримлять салютами флотилії, оголошуючи морські перемоги; інколи на їхніх піщаних схилах з'являються дикі варвари, чії розмальовані червоні обличчя маячать у завішаних хутром вігвамах; вони на багато ліг межують із давнім пралісом, де щільними рядами стоять, як королі в готичному родоводі, високі сосни, де ховаються кровожерні африканські хижаки і малі звірятка, чії шовковисті шкури прикрашають урочисте вбрання татарських імператорів; у них відбиваються і столичні будинки Буффало і Клівленда, і селища Віннебаго; їхні води несуть на собі корабель прайдисвіта-гендлярра, і озброєний крейсер держави, і пароплав, і букове каное; над ними шаленіють згубні гіперборейські вітри, такі ж страшні, як ті, що збурюють солоні морські хвилі; їм відомі корабельні аварії, бо не раз уночі в їхньому безкрайньому, хоч і замкненому просторі гинули кораблі з усім переляканим екіпажем. Так, джентльмени, хоча Стілкілт виріс у глибині країни, буремний океан був для нього рідною стихією; сміливістю та відвагою він не поступався жодному моряку. Що ж до Редні, то хоч він у дитячі роки й лежав на пустельному піщаному березі

Нентакету, горнучись до материнських грудей моря, хоча пізніше він ралив простори нашої суворої Атлантики і вашого мрійливого Тихого океану, він все одно був злопам'ятним і нетовариським, як моряки з озер, де в лісових хащах панують кривава ворожнеча і помста. Усе-таки уродженець Нентакету має якісь гарні риси, а моряк із озер, нехай він хоч сам диявол, якщо до нього поставитися з неухильною вимогливістю, пом'якшеною відвертим визнанням його людських чеснот, що їх заслуговує і наймізерніший з рабів, може довго лишатися сумирним і нікого не займати; у всякому разі, саме так він поведився до певної миті; проте Редні був приречений, божевілля було його вироком, а Стілкілт... але, джентльмени, невдовзі ви про все дізнаєтеся.

Минуло не більше двох днів після того, як «Таун-Хо» взяв курс на найближчий порт, а течя знову посилилася, щоправда, лише настільки, що помпи мусили щодня працювати на годину більше. А ви маєте знати, що в такому слухняному і цивілізованому океані, як Атлантичний, деякі капітани можуть увесь рейс відкачувати воду і їм навіть на думку не спаде змінити курс. Утім, інколи трапляється, що вахтовий офіцер забуває про це тихої ночі, коли всіх хилить до сну, і більше ні він, ні будь-хто на кораблі про це не згадає, бо вся команда тихенько піде на дно. І в пустельних та диких морях, що лежать далеко на захід від вас, джентльмени, на кораблях не вважається чимось незвичайним, якщо команда в повному складі позмінно працює біля помп навіть протягом тривалого плавання, — звичайно, якщо шлях лежить уздовж більш чи менш доступного берега або якщо існує якийсь інший розумний шлях до порятунку. І лише в тому разі, коли корабель із течєю перебуває далеко у відкритому морі і поблизу немає землі, капітан починає тривожитися.

Саме так було і на «Таун-Хо», тому, коли стало вочевидь, що течя знову збільшується, дехто з команди трохи занепокоївся — особливо Редні, старший помічник капітана. Він наказав поставити бом-брамселі так, щоб вітер напинав їх щосили. Слід визнати, джентльмени, що Редні не був боягузом; він був схильний труситись за своє життя не більше, ніж будь-хто з відчайдушних сміливців, які є на суші і на воді. Тому, коли він виказав таку турботу про безпеку корабля, матроси почали подейкувати, наче він — один із його власників і в цьому, мовляв, уся притичина. Того ж вечора, коли

вони стояли біля pomp, на його адресу пролунало чимало веселих жартів, тоді як ноги матросів раз у раз із шумом обливала прозора морська вода — прозора, як із гірського джерела, джентльмени, — яка сильним струменем біла з pomp, текла по палубі і нескінченним потоком лилася в море через підвітряні шпигати.

Як ви добре знаєте, у нашому сповненому умовностей світі, водному чи будь-якому іншому, часто трапляється так: коли хтось, поставлений начальником над рівними йому, бачить, що один із підлеглих випереджає його у своїй гордовитій мужності, він відчуває до нього непереборну гірку ворожість; і за першої ж нагоди, джентльмени, він розітре свого підлеглого на порох, щоб позбавити його цієї переваги. Але Стілкілт, джентльмени, був великим і благородним створінням, із головою римлянина, з пишною золотою бородою, що нагадувала бахрому на попони баского коня із стайні вашого останнього віце-короля, джентльмени, з розумом, серцем і душею, які зробили б його Карлом Великим, коли б йому поталанило народитися сином його батька. А Редні, помічник капітана, був потворний, як мул, і такий само упертий, нерозважливий і злопам'ятний. Він не любив Стілкілта, і Стілкілт про це знав.

Помітивши, що підходить помічник капітана, наш Озерник, який разом з іншими матросами викачував воду, удав, наче його не бачить, і хоробро продовжував жартувати:

— Еге, хлопці, оце хлебеснуло! Дайте сюди глека, нажлуктимосся по саму зав'язку! Чорт забирай, можна й у пляшки поналивати! Слухайте, друзі, отак уся доля старого Реда попливе за водою. Нехай відпиляє цю частину корпусу і тягне її додому на буксирі. Я так думаю, хлопці, риба-меч тільки почала цю затію. А тоді привела з собою кодро риб-пил, риб-теслярів і риб-сокир, і воно взялося до роботи — ріже та пиляє дно, а як десь схвильє, то зразу й полагадить. Якби старий Ред був тут, я б йому порадив стрибнути за борт і їх настрахати! Вони ж розкрадають твоє майно по шматочку, отак би я йому сказав. Але ж він дурило, наш старий Ред, а до того ж іще й красень! Я чув, хлопці, що решту своїх грошенят він уклав у дзеркала. То чого б йому не подарувати мені зліпок зі свого носа!

— Чорти б вас узяли, це ж якого біса помпа не працює? — заволав Редні, удаючи, ніби не чув розмови матросів. — Ворушіться, ледарі!

— Єсть, сер, — відповів Озерник, щиро втішаючись. —
Налягай, хлопці, веселіше!

І помпа загула, як сотні пожежних насосів; матроси
взялися до справи як слід, і невдовзі почулося те характер-
не важке дихання, яке свідчить про граничну напругу люд-
ських сил.

Нарешті, припинивши роботу разом з усіма, задиханий
Стілкілт відійшов від помпи і сів на кабестані, витираючи
рясний піт з лоба; його обличчя було темно-червоним, очі
налилися кров'ю. Не знаю, який лихий геній підмовив Редні,
джентльмени, зітнутися з цим чоловіком, який до того ж
перебував у такому збудженому стані; проте сталося саме так.
Ступивши до Стілкілта із зверхнім виглядом, помічник капі-
тана наказав йому взяти мітлу і підмести палубу, а потім
прибрати лопатою гидоту, залишену свинею, що прогулюва-
лася на палубі.

Хочу вам сказати, джентльмени, що прибирання палуби
в морі — це така робота, яка виконується щовечора і в будь-
яку погоду, окрім найсильнішого шторму; відомо, що її ви-
конували навіть на кораблях, які вже йшли на дно. Такою є,
джентльмени, усталеність морських звичаїв і несвідома любов
до порядку в моряків, дехто з яких відмовиться потонути,
перед тим не вмившись. Але на всіх кораблях працювати
мітлою наказують лише юнгам, якщо вони є в команді. Крім
того, вахти, що позмінно працювали біля помп, склалися
з найдужчих матросів «Таун-Хо»; Стілкілт, як найсильніший,
завжди призначався старшим, а тому, як і його товариші, мав
бути звільненим від інших дрібних справ, не пов'язаних без-
посередньо з обов'язками моряка. Я згадую всі ці деталі для
того, щоб ви добре зрозуміли, що сталося між цими двома
людьми.

Проте цим усе не обмежувалося: наказ узяти до рук лопа-
ту був відверто розрахований на те, щоб принизити і скрив-
дити Стілкілта — так, наче Редні плюнув йому у вічі. Це
зрозуміє кожний, хто плавав матросом на китобійному ко-
раблі. Усе це (і навіть набагато більше) добре збагнув мешка-
нець лісового краю, почувши наказ помічника капітана. Якусь
мить він продовжував сидіти непорушно, пильно дивлячись
у злостиві очі помічника капітана і відчуваючи, як купа по-
рохових бочок громадиться у нього в грудях і гніт безгучно
догоряє, підповзаючи до них все ближче; він відчував це, хоч

і не усвідомлював до кінця, але, джентльмени, ним володіла дивна стриманість і небажання ще більше дратувати запальну людину, яка вже й так нетямиться від гніву (подібне зволікання найчастіше буває властиве по-справжньому сміливим людям, коли вони розлючені).

Ось чому Стілкілт відповів звичайним голосом, тільки ледь захриплим від страшної фізичної втоми, яку він тоді відчував, що прибирати палубу — не його справа і він не буде цього робити. Потім, не згадавши ані словом про закид щодо лопати, він вказав на трьох матросів, які зазвичай підмітали палубу, — вони не працювали біля помпи і тому більшу частину дня (а може, й цілий день) були вільні. Редні відповів на це лайкою, з грубою владністю вимагаючи беззаперечної покори і водночас наступаючи на Стілкілта, що досі не рушив з місця, з піднятим у руці купорним молотком, який вихопив з бочки, що стояла коло нього.

Стілкілт був украй збуджений і знесилений тяжкою працею біля помпи; тому він, попри своє небажання зчиняти скандал, навряд чи зміг би довго терпіти таке поведження з боку помічника капітана. І все ж таки, намагаючись загасити полум'я, що буяло в його душі, Озерник уперто продовжував сидіти і не ворухнувся, поки оскраженілий Редні не змахнув молотком у кількох дюймах від його обличчя, у гніві вимагаючи покори.

Стілкілт підвівся і, повільно відступаючи за кабестан, чітко повторив помічникові капітана, який тепер невідступно переслідував його з молотком у загрозливо піднятій руці, що не має наміру йому коритись. Проте, бачачи, що його мирна поведінка не справила на того ані найменшого враження, він грізним порухом зігнутої руки спробував застерегти навіженого самодура; та все було марно. І так вони повільно кружляли навколо кабестана; зрештою, вирішивши припинити відступ і вважачи, що він уже стерпів усе, що був у змозі стерпіти, Стілкілт став на кришку люка і звернувся до помічника з такими словами:

— Містере Редні, я не бажаю вам коритися. Покладіть молоток, інакше — стережіться!

Але приречений помічник капітана, підступивши ще ближче до Стілкілта, який стояв нерухомо, потрусив важким молотком у дюймі від його зубів, виливаючи на нього потік нечуваного лихослів'я. Не відступивши ні на ти-

сячну частку дуюма, Стілкілт полоснув його гострим, мов кинджал, поглядом і, стиснувши за спиною в кулак праву руку й повільно піднімаючи її догори, сказав своєму супротивникові, що коли тільки молоток торкнеться його щоки, то він (Стілкілт) його вб'є. Але, джентльмени, нерозумного ведуть на забій самі боги. Молоток торкнувся щоки Стілкілта, і наступної миті нижня щелепа помічника капітана була вивихнута, він упав на кришку люка, плюючись кров'ю, мов кит.

Його крики ще не досягли капітанської каюти, а Стілкілт уже смикнув за бакштаг, який тягнувся до самого топа щогли, де стояли чатовими двоє його друзів. Обое були канальцями.

— Канальці? — вигукнув дон Педро. — Ми бачили чимало китобоїв у наших портах, але про ваших канальців ніколи не чули. Даруйте, хто вони такі і чим займаються?

— Канальці, доне, це човнярі з нашого великого каналу Ері. Ви, напевно, чули про нього.

— О ні, сеньйоре, тут, у цій нудній, спекотній, украй лінійній і відсталій країні, ми майже нічого не знаємо про вашу енергійну Північ.

— Справді? Ну, коли так, доне, налийте мені ще. Ваша чіча просто чудова. Перш ніж продовжити свою розповідь, я поясню вам, що являють собою наші канальці; можливо, ці відомості проллють додаткове світло на мою розповідь.

Протягом трьохсот шістдесяти миль, джентльмени, перетинаючи весь штат Нью-Йорк, через велелюдні міста і квітучі села, через широкі, похмурі, відлюдні болота і пишні лани, такі плодючі, яких немає більше ніде у світі, — через більярдені та бари, через заповідні хащі великих лісів, по римських арках, перекинутих через індійські річки, у тіні й на сонці, серед щасливих і смутних сердець, по всьому широкому і мальовничому простору благородних земель Мохок, під стінами сніжно-білих церков, чії шпилі стоять, наче межові стовпи, одним нескінченним потоком тече по-венеціанськомую розпусне і часом злочинне життя. Там справжня країна дикунів, джентльмени, там воюють язичники, і вони там повсюди, просто поруч з вами, у густій тіні під стінами церков і під їхнім надійним та поблажливим захистом. Адже за якоюсь дивною фатальною закономірністю, джентльмени, грішники — подібно до піратів у вас на батьківщині, які, за чис-

ленними свідченнями, завжди оселяються біля храмів правосуддя, — мешкають здебільшого поблизу святих місць.

— Це хто там іде — не чернець? — спитав дон Педро, з кумедним занепокоєнням дивлячись униз, у натовп на площі.

— На щастя для нашого друга з Півночі, інквізиція сеньйори Ізабелли в Лімі слабшає, — з усміхом зауважив дон Себастьян. — Продовжуйте, сеньйоре.

— Стривайте! Перепрошую! — вигукнув хтось із присутніх. — Від імені всіх нас, мешканців Ліми, я хотів би запевнити вас, сеньйоре мореплавець, що ми завважили гречність, з якою ви втрималися від спокуси замінити далеку Венецію на сучасну Ліму. Прошу, не дякуйте і не вдавайте, наче ви здивовані, — адже ви знаєте приказку всього узбережжя: «розбещена, як Ліма». І це цілком відповідає картині, яку ви змалювали; тут більше церков, ніж більйардних столів, і вони завжди відкриті і «розбещені, як Ліма». Те саме і у Венеції; я був там, у священному місті блаженного євангеліста Марка! (Нехай святий Домінік очистить це місто від скверни!) Дайте ваш келих, сер! Дякую, — ось, я налив; а тепер осушіть його знову.

— Якщо вільно зобразити каналця і його покликання, джентльмени, з нього б вийшов чудовий драматичний герой — таким досконалим у своїй порочності є його образ. Наче Марк Антоній, він день у день повільно пливе по зеленому мальовничому Нілу, відкрито бавиться зі своєю рум'яною Клеопатрою, підсмажуючи свої золотисті, мов персик, стегна на сонячній палубі. Але на березі від цієї манірності не лишається й сліду. Каналець із гордістю прибирає вигляду справжнього розбійника; низький капелюх з опущеними крисами, прикрашений барвистими стрічками, вінчає його розкішний портрет. Він — страшна загроза для усміхненої невинності селищ, повз які він пропливає; його смаглявого обличчя і безмежного зухвальства бояться навіть мешканці міст. Одного разу, коли я подорожував по каналу, мене вивільнив із халепи один каналець; висловлюю йому щиро подяку, я б не хотів видатися невдячним; але в таких бандитів однакова готовність підтримати в скруті незнайомого і пограбувати багатія зазвичай спокутує всі їхні гріхи. Загалом, джентльмени, про розпусність життя на каналах красномовно свідчить той факт, що так багато найбільш завятих випуск-

ників цієї школи вдаються до нашого лихого китобійного ремесла і що навряд чи якісь інші представники людського роду (окрім хіба що мешканців Сіднея) викликають менше довіри в наших капітанів-китобоїв. Хіба не дивина? Адже для багатьох тисяч наших сільських підлітків і юнаків, народжених на берегах цього водного шляху, сповнене випробувань життя Великого каналу — це єдина сходи́нка, що веде від мирного збирання врожаю на християнській ниві до орання язичницьких морів.

— Розумію! Розумію! — схвильовано вигукнув дон Педро, проливши чічу на гаптовані сріблом мереживні манжети. — Навіщо подорожувати? Увесь світ — це Ліма! Я ж гадав, що на вашій поміркованій Півночі люди такі самі холодні і безпристрасні, як гори... Та розповідайте далі!

— Я зупинився на тому, джентльмени, як Стілкілт смикнув за бакштаг. Цієї ж миті його оточили троє помічників капітана і четверо гарпунерів і почали тіснити його до борту. Але тут униз по вантах зісковзнули, наче дві стрімкі зловісні комети, двоє каналців і стали до бою, щоб допомогти своєму товаришу вихопитися на бак. Їм на допомогу прибігли інші матроси, усе змішалось в загальній метушні, а відважний капітан, тримаючись осторонь, вистрибував з острогою в руці, наказуючи своїм офіцерам загнати мерзотника на ют і відлупцювати. Час від часу він підсакачував скраєчку до киплячої людської мішанини і кидав усередину острогу, цілячи в об'єкт своєї ненависті. Проте вони не змогли подолати Озерника і його хлопців; ті захопили бак, і, швидко підкотивши кілька великих бочок і поставивши їх у ряд справа і зліва від штилю, ці морські парижани сховалися за барикадою.

— Виходьте, ви, пірати! — грізно рикнув капітан, вимахуючи затисненими в кожній руці пістолетами, які шойно приніс йому стюард. — Виходьте, злодюги!

Стілкілт одним стрибком піднявся на барикаду і пройшов по ній, кидаючи виклик спрямованим на нього пістолетам; цим він переконав капітана, що його (Стілкілта) смерть стане сигналом для кривавого морського бунту. У глибині душі побоюючись, що саме так і станеться, капітан трохи стишив голос; утім він наказав інсургентам негайно повернутися до виконання своїх обов'язків.

— Ви обіцяєте не чіпати нас, якщо ми це зробимо? — спитав Стілкілт.

— До роботи! Ставай до роботи! Я нічого не обіцяю! Робіть свою справу! Чи ви хочете потопити корабель? Зараз не час для бунтів! До роботи! — І він підняв пістолет.

— Потопити корабель? — вигукнув Стілкілт. — То нехай тоне! Жоден із нас не стане до роботи, поки ви не запрягнетесь, що не піднімете на нас руку. Що скажете, хлопці? — спитав він, звернувшись до своїх товаришів. Ті відповіли захопленими вигуками.

Ні на мить не спускаючи очей з капітана, Стілкілт обійшов барикаду кругом, уривчасто промовляючи:

— Ми не винні; ми цього не хотіли; я ж казав йому — покладіть молоток; це ж було якесь хлоп'яцтво, він мав мене знати; я ж казав йому не дражнити буйвола; чорт забирай, я, здається, збив собі пальця об його кляту щелепу; де наші ножі, хлопці, у кубрику? То дарма, візьмете ганшпуги! Капітане, заради Бога, стережіться! Дайте нам слово; не будьте дурнем, забудьте все це; ми готові стати до роботи, поведіться з нами як з людьми — і ми будемо вам служити; але бити себе не дозволимо!

— До роботи! Я нічого не обіцяю! Кажу вам, до роботи!

— Тож послухайте, капітане! — закричав Стілкілт, люто замахнувши рукою. — Серед нас знайдеться чимало таких (у тому числі і я), хто найнявся лише на один рейс, чи не так? Ви добре знаєте, сер, що ми можемо вимагати звільнення, щойно корабель стане десь на якір. Ми не хочемо скандаляти, це нам ні до чого; ми хочемо, щоб усе владналося мирно, ми готові стати до роботи, але бити себе не дозволимо!

— До роботи! — гарикнув капітан.

Стілкілт на мить спинився, роззирнувся довкола, потім мовив:

— От що я вам скажу, капітане. Ми вас не чіпатимемо, якщо ви не почнете першим, — мені це ні до чого, порішити таку мерзоту, а потім мотлятися на реї. Але доти, поки ви не пообіцяєте нас не чіпати, ми і пальцем не кивнемо.

— Тоді спускайтеся вниз, у кубрик, і я триматиму вас там, поки ви не отямитесь! Униз, чули?

— То ходімо? — гукнув ватажок до своїх товаришів.

Більшість із них почали сперечатися, але потім, скорившись Стілкілту, спустилися попереду нього в чорне провалля і, невдоволено буркочучи, зникли в ньому, як ведмеді в барлогу.

Коли непокрита голова Стілкілта опинилася нарівні з палубою, капітан разом зі своїм військом перескочив через барикаду, і вони, швидко закрити люк, усі гуртом навалилися на кришку. Стюарду наказали принести важкий мідний замок, що висів на трапі. Потім, відхиливши кришку люка, капітан щось прошепотів у щілину, закрити люк і замкнути замок за полоненими — їх було десять чоловік, — залишивши на палубі більше двадцяти матросів, які досі не ставали ні на чий бік.

Офіцери всю ніч вартували на палубі, особливо біля кубрика і носового люка, де також остерігалися появи інсургентів, якби ті вирішили розібрати перестінок унизу. Проте ніч минула спокійно; матроси не покладаючи рук працювали біля помп, монотонний гуркіт і брязкіт яких часом відлунював по всьому кораблі.

На світанку капітан вийшов із каюти і, постукавши у палубу, викликав в'язнів на роботу; вони з гучними криками відмовилися. Тоді їм спустили воду і кинули жменю галет; і капітан знову, повернувши ключ у замок і поклавши його до кишені, повернувся на ют. Так повторювалося двічі на добу протягом трьох днів; вранці четвертого дня, коли до в'язнів звернулися із звичайним закликом, почувалася багатоголосна суперечка, а потім і вовтузня бійки; раптом четверо матросів вирвалися з люка, кажучи, що вони готові стати до роботи. Задушливий сморід і голодний пайок разом зі страхом перед невідворотною покарою змусили їх здатися на милість переможців. Це підбадьорило капітана, і він повторив свої вимоги іншим. Але Стілкілт із погрозою крикнув йому знизу, щоб він не молів дурниць і забирався, звідки прийшов. Уранці п'ятого дня ще троє бунтівників вирвалися на палубу, незважаючи на всі зусилля товаришів утримати їх унизу. Лишилося тільки троє.

— Може, краще здатися? — мовив капітан із глузливою посмішкою.

— Замкніть нас знову, чуєте? — крикнув Стілкілт.

— Ну, та звісно ж, — відповів капітан і замкнув замок.

Цієї миті, джентльмени, обурений підлістю сімох своїх колишніх товаришів, розлючений глумами, на які його щойно здійняли, і ошалілий від довгого ув'язнення в кубрику, де було темно, як у безодні відчаю, — цієї миті Озерник запропонував канальцям, які досі начебто лишалися вірними йому,

прорватися на палубу, коли гарнізон їхньої плавучої фортеці збереться на юті, і, озброївшись довгими ножами для нарізання китового сала (довгими, вигнутими, важкими інструментами з держакон на обох кінцях), завдаючи ударів навсібіч, пройти від бушприта до гакаборту і зробити відчайдушну спробу захопити корабель. Приєднаються вони до нього чи ні, сказав Стілкілт, то їхня справа, а він не відступить. Він не проведе більше жодної ночі в цьому льоху. Проте його задум не зустрів жодного заперечення з боку двох каналців; вони поклялися, що готові до цієї чи до будь-якої іншої відчайдушної затії, одне слово, на що завгодно, аби тільки не здаватися. І навіть більше, кожен із них хотів бути першим, коли настане мить прориватися на палубу. Але їхній ватажок рішуче постав проти цього, лишаючи право першості за собою; почасти ще й тому, що двоє його товаришів не бажали поступитися одне одному в цьому питанні, а обоє вони не могли одночасно бути першими, бо на трапі вистачить місця лише для однієї людини. І тут, джентльмени, я мушу розкрити вам негідні заміри цих мерзотників.

Вислухавши відчайдушну пропозицію свого ватажка, обоє вони потайки намислили один і той самий план зради: першим пробитися на палубу, щоб здатися першим із трьох, хоч і останнім з десяти, і таким чином забезпечити собі хоча б найменшу надію на помилювання, яке можна заслужити таким вчинком. Проте коли Стілкілт заявив про свій рішучий намір лишатися їхнім ватажком до кінця, вони якимось незбагненим чином, завдяки найтоншій хімії підлоти, об'єднали свої потаємні зрадницькі плани; і тільки-но ватажок забувся сном, вони поспішно зізналися одне одному у своїх намірах, зв'язали сплячого мотузками, заткнули йому рота клоччям і опівночі покликали капітана.

Відчувши, що справа пахне кров'ю, капітан зі своїми озброєними помічниками і гарпунерами метнувся на бак. Ще мить — і люк був відкритий, а підступні товариші викинули на палубу свого ватажка, що, навіть зв'язаний, намагався чинити опір, і висловили надію, що їм стане в заслугу піймання людини, яка намислила душоубство. Але їх схопили, протягли усіх трьох по палубі, наче впольовану здобич, і повісили на линвах бізань-щогли, де вони провисіли аж до ранку.

— Чорти б вас узяли, — кричав капітан, походжаючи по палубі перед ними, — стерв'ятники й ті не чіпають таке падло!

На світанку він зібрав усіх матросів і, відділивши бунтівників від тих, хто не брав участі в бунті, оголосив першим, що він твердо вирішив відшмагати їх усіх — і, мабуть, так і зробить, він мусить так зробити в ім'я справедливості, — проте зараз, зважаючи на їх своєчасну капітуляцію, обмежиться лише доганою, яку він і виніс їм у вельми крутих висловах.

— А вас, мерзотники, — заволав він, повертаючись до тих, хто висів на линвах, — я порубаю на шматки і вкину до саловарні! — і, схопивши лінь, він щосили опустив його на спину двох зрадників і бив їх доти, поки вони не припинили кричати і їхні голови безсило похилилися на плечі, як у двох розп'ятих розбійників.

— Я через вас собі зап'ястя вивихнув! — загорлав він на решті. — Та для тебе, любчику, ще знайдеться міцний лінь. Витягніть у нього з рота кляп, послухаймо, що він говорить на свій захист.

Якусь мить змучений бунтівник намагався розтулити свої зведені судомою щелепи, а потім, насилу зігнувши шию, просичав:

— Я вам щось скажу, а ви над цим поміркуюте: якщо ви мене поб'єте, я вас уб'ю!

— Отакої! Ач, як налякав! — І капітан підняв руку з лінем.

— Краще не чіпайте мене! — просвистів Стілкілт.

— А доведеться! — І рука з лінем знову здійнялася для удару.

Але тут Озерник прошепотів щось, чого не почув ніхто, крім капітана, який, на подив усіх матросів, сахнувся від нього, гарячково заметався по палубі і, раптом кинувши лінь, мовив:

— Я цього не зроблю, звільніть його, розріжте мотузки, чуєте?

Проте коли підлеглі метнулися до Стілкілта виконувати наказ, їх зупинив блідий чоловік із пов'язкою на голові, — то був Редні, старший помічник капітана. Весь час після сутички на палубі він пролежав у себе на ліжку, але в цей день, почувши галас, він зібрався на сили, вийшов нагору і бачив усе, що сталося. Його щелепа була в такому стані, що говорити він майже не міг; але, промимривши, що залюбки виконає те, чого не посмів зробити капітан, він схопив лінь і попрямував до свого зв'язаного ворога.

— Боягуз, — просичав Стілкілт.

— Нехай так; та скуштуй оцього! — Редні замахнувся, і знову свистячий шепіт зупинив підняту для удару руку. Він на мить спинився, але потім не вагаючись виконав свій намір, не зваживши на погрозу Стілкілта, хоч би в чому вона полягала. Потім трьох бунтівників звільнили, усі стали до роботи, і похмурі мовчазні матроси знову чергувалися біля помп, стукіт яких, як і раніше, відлунював по всьому кораблю.

Надвечір, щойно зміна вахтових спустилася донизу, з кубрика почувся шум; двоє зрадників, тремтячи від страху, вибігли на палубу і приступили до капітанської каюти зі словами, що бояться лишатися разом з іншими членами команди. Ні намовляння, ні стусани не могли примусити їх повернутися до кубрика; врешті-решт на їх прохання цих двох розмістили, заради порятунку їхнього життя, у корабельному трюмі.

Між тим серед матросів не було помітно жодних ознак хвилювання. Навпаки, вони вирішили — мабуть, на прохання Стілкілта, — підтримувати суворий порядок, до останньої миті виконувати всі накази, а потім, коли корабель прийде у порт, покинути його разом. А для того щоб плавання скоріше скінчилося, вони домовилися іще про одне — не сповіщати про можливу появу китів. Адже, попри течу та інші небезпеки, на шоглах «Таун-Хо» з ранку до ночі стояли чатові; капітан так само, як того дня, коли вони увійшли до району промислу, жадав вирушити в гонитву за здобиччю, а Редні щомиті був готовий проміняти своє ліжко на вельбот і, не зважаючи на свою вивихнуту щелепу, позмагатися в силі з убивчою щелепою кита і захвати йому в пашеку кляп смерті.

Проте, хоча Озерник умовив матросів триматися в межах покори, він до кінця рейсу нікому не казав про свій власний план помсти тому, хто вразив його в глибини серця. Він був у вахті старшого помічника Редні, а цей божевільний, ніби кваплячись назустріч своїй загибелі, не зважив на відверте попередження капітана після подій біля бізань-щогли і заявив, що знов очолить свою нічну вахту. На цьому, а також на деяких інших обставинах базувався ретельно обміркований Стілкілтом план помсти.

Уночі Редні зазвичай сидів на планширі юта, що не дуже личило досвідченому моряку, і сидів, спираючись лік-

тем об шлюпку, яка висіла за бортом. У цій позі, як було добре відомо, він часом починав куняти. Відстань між шлюпкою і бортом корабля була досить великою, а внизу шуміло море. Стілкілт старанно розрахував час; його черга стояти біля стерна припадала з двох годин на третій ранок після того дня, коли його зрадили. А поки що він щоразу, коли під час вахти мав вільну хвилину, починав щось старанно плести.

— Що це ти робиш? — спитав його хтось.

— А ти як гадаєш? На що це схоже?

— На шнурок для торби, от тільки, по-моєму, він якийсь чуднуватий.

— Авжеж, — відповів Стілкілт, витягаючи шнурок перед собою, — та на щось згодиться. Ось що, друже, у мене мотузка вся вийшла, чи не даси мені трохи?

Але в кубрику мотузки не було.

— Піду попрошу в старого Реда. — І Стілкілт підвівся.

— Ти хочеш позичити в нього?! — вигукнув матрос.

— А чом би й ні? Гадаєш, він не захоче мені прислужитися? Це ж, зрештою, заради його блага, друже! — І, підійшовши до першого помічника, він спокійно подивився на нього і попросив мотузки, щоб полагодити своє ліжко. Його прохання задовольнили, проте ні мотузки, ні шnurка після цього ніхто не бачив; а наступної ночі, коли Стілкілт згортав свій бушлат, щоб покласти його замість подушки в головах, з кишені викотилося невелике залізне ядро у сітці, яка щільно його облягала. Ще двадцять чотири години, і він стане біля стерна — неподалік від того, хто не раз засинав над могилою, яка завжди підстерігає моряка на кожному кроці, — і тоді прийде фатальна мить; і в нетерплячій уяві Стілкілта Редні вже лежав заляклим мерцем з глибокою ранною в лобі.

Але, джентльмени, від здійснення цього кривавого задуму майбутнього злочинця врятував дурень. І все ж, не ставши месником, Стілкілт сповна втішився помстою. Сталося так, що за таємничим велінням долі саме небо, здавалося, взяло на себе страшне діяння, яке він задумав.

На світанку другого дня, коли сонце ще не зійшло і команда драїла палубу, якийсь дурило-матрос з Тенерифа, що вийшов на рулінь набрати води, раптом загорлав:

— Бачу кита!

Боже, що то був за кит! То був Мобі Дік.

— Мобі Дік! — скрикнув дон Себастьян. — Святий Домінік!.. Сер мореплавець, хіба в китів бувають імена? Кого ви називаєте Мобі Діком?

— Біле, славне, страшне безсмертне страховисько, доне; але це довга історія...

— Розкажіть! Розкажіть! — загукали молоді іспанці, з'юрмившись навколо мене.

— Ні, сеньйори! Сеньйори, це неможливо! Не зараз. Дайте мені перевести подих, панове.

— Чічі! Чічі! — вигукнув дон Педро. — Наш благородний друг знесилів; наповніть його келих!

— Не хвилюйтеся, джентльмени; одна мить — і я продовжую. Отже, джентльмени, несподівано побачивши білосніжного кита за п'ятдесят ярдів, матрос з Тенерифа так розхвилювався, що забув про умову між членами екіпажу і мимохіть скрикнув, хоча трое чатових на щоглах, уже давно помітивши страховисько, продовжували мовчати. Здійнявся гвалт. «Білий Кит! Білий Кит!» — кричали капітан, помічники і гарпунери; усі вони, не налякані страшними чутками, мріяли подолати цю славетну дорогоцінну рибу; матроси з похмурим острахом і прокльонами дивилися на величезного молочно-білого звіра; він був надивовижу гарний і сяяв у ранковому сонці, наче живий самоцвіт у морській блакиті. Джентльмени, все відбувалося наче за якимось фатальним велінням долі; так, немовби вирок був виголошений ще на зорі буття. Бунтівник був загірним на вельботі помічника; після того як вони кидали гарпун, а Редні ставав з острогою на носі, він мусив сидіти поруч із ним і за його наказом травити або витягати лінь. Коли спустили вельботи, старший помічник відплив першим, і Стілкілт чимдуж веслував і кричав у захваті, заглушаючи голоси інших своїм войовничим покликом. Деякий час вони працювали веслами мов скажені, потім гарпунер устроїв гарпун у тушу кита, і Редні вирвався на ніс з острогою в руці. Під час полювання Редні не знав страху. Він гукнув своїм матросам, щоб вони веслували просто до спини кита. Стілкілт швидко витягав лінь, і вельбот мчав у сліпучо-білу піну, що зливалася з білиною чудовиська; нараз шлюпка наче налетіла на підводну скелю, сильно нахилилася убік, і Редні впав за борт. Тієї ж миті, коли він опинився на слизькій спині кита, вельбот вирівняв положення, але його віднесло хвилею убік,

а Редні полетів у воду з іншого боку кита. Він упав просто у вир, що кипів навколо кита, і якусь мить вони ще невиразно бачили крізь пелену бризок, як він судомно борсається, намагаючись втекти з очей Мобі Діка. Але кит у раптовому шаленому пориві метнувся вперед і схопив його своїми велетенськими щелепами, став над водою дибки, потім пірнув униз головою і зник у морській безодні.

Тим часом Стілкілт, тільки-но шлюпка налетіла на скелю, одразу ж почав витягати лінь, щоб виборсатися з виру; холодно спостерігаючи за всім, що відбувалося довкола, він думав якусь потаємну думу. Та коли шлюпку зі страшною силою потягло донизу, він, не вагаючись, вихопив ніж і перерізав лінь; кит опинився на волі. Через деякий час Мобі Дік знову виринув на поверхню далеко від них, і клапті червоного вовняного светра Редні стирчали між зубів, які його роздерли. Усі чотири шлюпки знову помчали за ним наздогін, але кит утік від погоні і зрештою зник з очей.

За кілька днів по тому «Таун-Хо» прийшов у порт; це була відлюдна місцина, заселена тубільцями. Того ж самого дня всі матроси (окрім лише кількох марсових) зійшли на берег зі Стілкілтом на чолі і неквапно пройшли в гущавину пальмового гаю; як з'ясувалося потім, врешті-решт вони захопили дві великі воєнні піроги тубільців і на них відпливли з острова.

Капітан, залишившись на кораблі з невеликою купкою людей, що залишилася від команди, звернувся до остров'ян з проханням допомогти йому у важкій справі — підняти корабель із води і залагодити пробоїну. Проте кілька білошкірих мусили вдень і вночі слідкувати за своїми небезпечними союзниками, а їхня праця була такою тяжкою, що коли корабель нарешті був готовий до відплиття, вони геть знеси́ли; і капітан не наважився вивести свій корабель у море з таким екіпажем. Порадившись зі своїми помічниками, він поставив «Таун-Хо» на якір якомога далі від берега, наказав поставити на носі дві заряджені гармати, а на кормі — мушкети і, попередивши остров'ян, щоб вони собі на лихо не наближалися до корабля, узяв із собою одного з людей і на своїй найкращій шлюпці при попутному вітрі вирушив на Таїті, що лежав на відстані п'ятисот миль, найняти команду.

На четвертий день плавання вони побачили велику пірогу, що пристала до низького коралового острівця. Капітан

хотів пройти осторонь, але дикунський корабель рушив за ним; скоро він почув голос Стілкілта, який наказував йому зупинитись, якщо він не хоче піти на дно. Капітан вихопив пістолет. Озерник став, широко розставивши ноги, на носи двох зв'язаних разом пірог і, зневажливо розсміявшись у відповідь, запевнив капітана, що втопить його шлюпку, ледве почує клацання курка.

— Чого ти від мене хочеш? — закричав капітан.

— Куди ви йдете? І навіщо? — спитав Стілкілт. — Тільки не брешіть.

— У Таїті, за поповненням.

— Гарзд. Дайте я підпливу до вас. При мені немає зброї.

Мовивши це, він зістрибнув із піроги, підплив до шлюпки і, перелізши через планшир, постав перед капітаном.

— Схрестіть руки, сер, підніміть голову. А тепер повторюйте за мною: клянуся, шойно Стілкілт піде, витягли шлюпку на острів і пробути там шість днів. Нехай мене грім вразить, якщо я цього не зроблю. А з вас гарний учень! — Озерник засміявся. — Адьо, сеньйоре! — І, стрибнувши в море, поплив до своїх товаришів.

Простеживши, як шлюпку витягли на острів і поставили у заростях кокосових пальм, Стілкілт продовжив своє плавання і в належний час прибув на Таїті. Там йому поталанило; два кораблі збиралися вирушити до Франції, і з ласки долі їм бракувало саме стількох матросів, скільки було в нього. Вони найнялися на ці кораблі, назавжди врятувавшись від небезпеки зустрітися зі своїм колишнім капітаном, якби той раптом наважився піддати їх законній покарі.

Через десять днів після відплиття французьких кораблів прибув вельбот, і капітан найняв кількох більш-менш цивілізованих таїтян, які трохи знали на морській справі. Він зафрахтував невелику місцеву шхуну, повернувся на ній до свого корабля і, побачивши, що там усе благополучно, продовжив плавання.

Де зараз Стілкілт, не знає ніхто; а на острові Нентакет вдова Редні все ще дивиться в море, яке не повертає мерців, і бачить уві сні страшного Білого Кита, який убив її чоловіка.

* * *

— Це все? — тихо спитав дон Себастьян.

— Так, доне.

— Годі, прошу вас, скажіть мені щиро: чи справді все сталося саме так, як ви розповіли? Це виглядає просто неймовірним! Чи з надійного джерела ви отримали ці відомості? Даруйте мені таку настирливість.

— Вибачте і нас, сер мореплавець, але ми всі приєднаємося до прохання дона Себастьяна, — загукали інші, не приховуючи палкої цікавості.

— Чи знайдеться у Золотому готелі святе Євангеліє, джентльмени?

— Ні, — сказав дон Себастьян. — Але я знаю одного шановного патера, він живе поблизу і не змусить мене чекати, якщо я до нього звернуся. Я піду принесу Євангеліє. А чи ви подумали як слід? Це може мати для вас дуже серйозні наслідки.

— Чи могу я попросити вас привести патера, доне?

— Хоча в Лімі тепер не буває аутодафе, — мовив один із присутніх до другого, — я все ж таки боюся, що наш друг-мореплавець спіткається із святими єпископами. Місяць світить так ясно, давайте відійдемо в тінь. Не знаю, навіщо це було потрібно...

— Вибачте, що я пішов за вами, дон Себастьян. Чи могу я також попросити вас узяти найбільше Євангеліє, яке там знайдеться?

* * *

— Це патер, він приніс вам Євангеліє, — урочисто мовив дон Себастьян, повертаючись із високим поважним чоловіком.

— Дайте я зніму капелюха. А тепер, шановний отче, підійдіть ближче до світла і тримайте Святе Євангеліє переді мною, щоб я міг його торкнутися.

Перед лицем Господа засвідчую, що історія, яку я розповів вам, джентльмени, правдива за своєю сутністю і змістом. Я знаю, що це правда, це сталося на нашій планеті; я піднімався на той корабель; я знав тих матросів; я бачив Стілкілта і розмовляв із ним після смерті Редні.

СТРАХІТЛИВІ ЗОБРАЖЕННЯ КИТІВ

Ще мить — і я намалюю вам, наскільки це можливо без полотна, правдивий портрет кита, яким він насправді постає перед очима китобоя, пришвартований до борту корабля так, що на нього навіть можна ступити ногою. У зв'язку з цим буде доцільним спершу згадати про ті навидовижу неправдоподібні образи китів, які ще й досі вводять в оману довірливих мешканців суходолу. Пора вже зняти полуду з їхніх очей, довівши хибність таких уявлень.

Можливо, ці оманливі уявлення зародилися з вини давніх індійських, єгипетських і грецьких скульпторів. Саме від тих часів, коли вигадка була в більшій пошані, ніж точність, коли на мармурових панелях храмів, на п'єдесталах статуй і на щитах, на медальйонах, чашах і монетах дельфіна зображували закутим у панцир, мов Саладін, і з шоломом на голові, наче святий Георгій, — саме відтоді такий політ фантазії допускається не тільки в обивательському уявленні про китів, але й у науковому.

Попри це найдавніший з існуючих портретів, на якому кит хоч трохи схожий на самого себе, міститься в славнозвісній печерній пагоді Елефанти в Індії. Браміни твердять, що всі людські заняття, всі ремесла, усі людські професії були відображені в незліченних статуях, поставлених у цій стародавній пагоді, за цілі століття до того, як вони з'явилися на землі. Тому не дивно, що наше благородне китобійне ремесло теж там було вгадане наперед. Індуського кита, що про нього в нас ітиметься, можна побачити на стіні, на окремому місці, де зображується сцена перевтілення Вішну в образ левіафана, вчене ім'я якому Матсе Аватар. І все ж, незважаючи на те що статуя являє собою наполовину людину, а наполовину кита і від кита там є хвіст, навіть цей його фрагмент зображений зовсім неправильно. Він більше скидається на звужений хвіст анаконди, ніж на широкі лопати могутніх плавців кита.

Походіть по старовинній галереї і подивіться на портрет цієї риби, що вийшов з-під пензля великого християнського митця; він пішов не далі, ніж древні індуїсти. Я кажу про картину Гвідо, на якій Персей рятує Андромеду від морського страховиська, або кита. Цікаво, із якої натури

Гвідо писав це неймовірне створіння? І Хогарт, зображуючи ту саму сцену у своєму «Сходженні Персея», досяг не більшого успіху. Велетенська туша його почвари гоїдається на морських хвилях, занурившись у воду шонайглибше на один дюйм. На спині в неї намальовано щось подібне до слонячого сідла з балдахіном, а стосовно роззявленої зубатої пашеки, у яку біжать морські буруни, то можна було б припустити, що то Брама Зрадників, яка веде від Темзи до Тауеру. Кити є і на малюнках старого шотландця Сібальда; є кит Йони, якого зображували на гравюрах і естампах у старовинних виданнях Біблії і давніх букварях. Годі про них щось і говорити! А кити палітурників, які повивають корабельний якір, наче виноградна лоза, — витиснені золотом на обкладинках і корінцях багатьох книг, і старих, і нових, — це істоти вельми цікаві, але химерні, запозичені, мабуть, із зображень на античних вазах. Хоча їх повсюдно вважають дельфінами, я все ж наважуся цю палітурну рибу назвати спробою зобразити кита, бо таким був первинний задум, коли цю емблему почали використовувати. Її ввів до вжитку один старий італійський друкар десь близько п'ятнадцятого сторіччя, в епоху відродження просвіти; а за тих часів, та й донедавна, дельфіна вважали різновидом левіафана.

На віньєтках та інших орнаментах у деяких старовинних книжках часом можна побачити сміховинні спроби зобразити китів, із чиїх черепів, наче з невичерпної чаші, струменять фонтани, гейзери, цілі джерела Саратоги і Баден-Бадена. Кумедних китів також можна побачити на титульному аркуші першого видання «Розвитку просвіти».

А тепер облишмо ці дилетантські спроби і перейдімо до тих зображень левіафана, що претендують на правдоподібність і науковість і є витвором справжніх знавців. У старовинній збірці Харріса є кілька зображень кита, узятих із одного голландського опису подорожей, виданого в 1671 році від Р. Х. і названого «Плавання до Шпіцбергену за китами на кораблі “Йона в Китовому Череві”»; шкіпер Петер Петерсен з Фрисландії». На одній із цих гравюр кити зображені у вигляді великих брусових плотів, що плавають між айсбергами, а по спині в них бігають білі ведмеді. Автор іншої гравюри припустився жахливої помилки, зобразивши кита з вертикальною хвостовою лопаттю.

Або візьмемо такий собі грубий фоліант *in Quarto*, написаний Колнеттом, капітаном першого рангу Британського флоту, і названий: «Плавання за мис Горн до Південних морів з метою розширити район полювання на спермацетових китів». У цій книзі є малюнок, що повинен являти собою «Зображення фізетера, або спермацетового кита, знятий у масштабі з кита, вбитого біля берегів Мексики у серпні 1793 року і піднятого на палубу». Не маю сумніву, що капітан, наказавши зробити цю правдиву замальовку, дбав про правдивість усього твору. От тільки, дозволю собі зауважити, око в цього кита таке, що прикладіть його у відповідності із зазначеним масштабом до дорослого кашалота — і з'ясується, що замість ока йому намалювали якесь напівкругле вікно у п'ять футів завдовжки. О капітане, чому ви не були такі люб'язні намалювати ще Йону, який визирає із цього вікна!

І навіть найкращі компіляції з природничої історії, сумлінно складені для просвіти юнацтва, не позбавлені таких жахливих помилок. Ну хоч би й відомий твір Голдсмита «Жива природа». У скороченому лондонському виданні 1807 року є ілюстрації, на яких начебто зображений «кит» і «нарвал». Я б не хотів здатися нечемним, проте цей незугарний кит надто скидається на свиню з обрубаними ніжками, а щодо нарвала, то, мигцем поглянувши на нього, дивуєшся, як можна в наше освічене дев'ятнадцяте століття показувати грамотним учням такого гіппогрифа і видавати його за справжнього?

Знову-таки: 1825 року видатний натураліст Бернар Жермен, граф де Ласепед, опублікував монографію із систематики китів, з ілюстраціями, що зображують окремих представників різних різновидів левіафана. Усі вони зовсім невірні, а щодо зображення гренландського кита, *Mysticetus* (або, інакше кажучи, справжнього кита), то навіть Скорсбі, при його великому досвіді спілкування із цим видом, заперечує існування в природі такої істоти.

Проте їх усіх перевершив у невігластві вельми освічений Фредерік Кюв'є, брат славетного барона. У 1836 році він опублікував свою «Природничу історію китів», у якій представлено щось, що, на його думку, має являти собою зображення кашалота. Той, хто наважиться показати цей малюнок будь-кому з мешканців Нентакету, мусить задалегідь подбати про свою успішну втечу із цього острова. Кашалот Фредеріка Кюв'є — це не кашалот, а просто гарбуз. Звичайно,

автор не мав щасливої нагоди особисто взяти участь у китобійному плаванні (як і більшість йому подібних), та, однак, хто мені скаже, звідки він узяв цей малюнок? Може, з тих самих джерел, з яких запозичив своїх претенціозних вилупків його попередник у цій галузі — Демаре? Я кажу про китайські малюнки. А що то за шуткарі — китайські художники, ви можете зрозуміти, подивившись на розмальовані ними чашки та блюда.

Що вже казати про вуличних китів з вивісок, яких ми бачимо над крамницями торгівців жирами? Зазвичай це китові Річарди Треті з верблужими горбами, оскаженілі від люті; поглинаючи на сніданок по три-чотири моряцькі пироги з начинням, тобто по три-чотири вельботи, напхані матросами, ці недоладні почвари хлюпаються у морі крові та синьої фарби.

Проте всі ці численні похибки в зображенні кита, зрештою, не такі вже й дивні. Завважте, що натурою для малюнків здебільшого були прибиті до берега мертві кити, і ці малюнки такі ж правдиві, як малюнок розбитого корабля з потрошеною палубою може передати благородний образ цього гордого велетня у всій красі його корпусу і снастей. Слони іноді позували, стоячи для своїх портретів у повний зріст, а живі левіафани ще ніколи не бували натурниками для своїх зображень. Живого кита у всій його красі та величі можна побачити хіба що в глибині моря; його гігантська плавуча туша миттю зникає з очей, мов швидкісний лінійний корабель; і жоден зі смертних досі не зміг підняти його з морської безодні, не спотворивши при цьому його величних обрисів. І, не кажучи вже про значну відмінність у подібі маленького китеняти і дорослого платонового левіафана, навіть якщо китеня підняти на палубу, сам диявол не зміг би визначити його форми — така це гнучка, звивиста, метушлива істота.

Може, дехто вирішить, що можна дістати якість уявлення про справжній образ кита, роздивляючись його голий кістяк, викинутий на берег. Дзуськи! Одна з головних особливостей левіафана полягає в тому, що його кістяк майже не повторює форми його тіла. Скелет Джереми Бентама, що висить замість люстри в бібліотеці одного з виконавців його заповіту, вірно передає образ цього старого джентльмена — затятого утилітариста з усіма особистими рисами вельмишановного Джереми; але з розтятих кісток левіафана ви не здобудете ніякої

поживи для своєї фантазії. Справді, як каже великий Хантер, кістяк кита подібний до самої тварини не більше, ніж комаха до того кокону, із якого вона вийшла. Ця особливість найбільш чітко помітна в будові його голови, як побачимо з подальшої розповіді. І вона ж найцікавіше виявляється в будові бічного плавця, кістяк якого майже достеменно відповідає будові людської руки, тільки без великого пальця. У плавці є чотири справжні кістяні пальці: вказівний, середній, безіменний і мізинець. Проте всі вони навіки захищені рукавицею з живої плоті, як людські пальці часом захищає рукавичка з тканини. «Хоча кит іноді поводить себе з нами дуже нечемно, — якимось зауважив жартівник Стабб, — ніколи не скажеш, що він бере нас голими руками».

З усіх цих причин, хоч би там що, мимохіть доводиться зробити висновок, що великий Левіафан — єдина у світі істота, якій не судилося бути відтвореною ні на папері, ні на полотні. Звичайно, один портрет може бути більш правдивим, ніж інший, проте жоден із них ніколи не досягне цілковитої точності. У світі просто не існує способів виявити, як насправді виглядає кит. Єдине, що можна вдіяти, щоб дістати хоча б приблизне уявлення про його вигляд, — це самому вирушити на китобійний промисел; але, вчинивши так, не нарікайте, якщо цей самий кит якимось захопить вас зненацька і затягне на дно. І тому, на мою думку, вам не слід бути надто настирливими в наочному вивченні Левіафана.

РОЗДІЛ 56

БІЛЬШ ПРАВДИВІ ЗОБРАЖЕННЯ КИТІВ І ЦІЛКОМ ПРАВДИВІ КАРТИНИ ПОЛЮВАННЯ НА НИХ

Зображення китів, що навіюють жах, навіяли мені велике бажання перейти до таких само жажливих оповідей про китів, які можна знайти у книгах як старих, так і нових, особливо у Плінія, Парчесса, Хеклюїта, Харріса, Кюв'є та інших. Проте я втримаюся від цієї спокуси.

Я знаю тільки чотири опубліковані зображення великого Кашалота: у Колнетта, у Хеггінса, у Фредеріка Кюв'є і в Бійла. Про Колнетта і Кюв'є вже йшлося в попередньому розділі. Малюнок Хеггінса значно кращий за їхні; та найкращі ма-

люнки, безперечно, подані в книжці Бійла. У нього всі зображення цього кита непогані, окрім фігури в центрі ілюстрації «Три кити в різних положеннях», яка завершує другий розділ. Його фронтиспис «Човни нападають на кашалота», хоч він, без сумніву, викличе трохи скептичне ставлення в салонних балакунів, надзвичайно точний у деталях і правдивий у цілому. Деякі з малюнків Дж. Росса Брауна, що зображують кашалота, також точні, але гравійовані досить-таки поганенько. Утім, це не його провина.

Найкращі замальовки справжнього кита належать Скорсбі; от тільки шкода, що вони виконані в надто малому масштабі, щоб справити належне враження. У нього є і сцена китового полювання, проте тільки одна, що також вельми прикро, оскільки лише подібні зображення — звичайно, коли вони майстерно виконані — можуть дати уявлення про живого кита, яким його бачать живі китобої.

Та загалом найбільш вдалими, хоча, можливо, і не найбільш правдивими з усіх, зображеннями кита і сцен промислу є дві чудово виконані французькі гравюри з полотен Гарнері. На них зображений напад на кашалота і на справжнього кита. На першій гравюрі благородний кашалот у всій своїй могутній величі, виринувши з морської глибини під кілем вельбота, несе на своєму хребті жалюгідні уламки потрошених дошок. Корма вельбота, на диво, вціліла і тепер хитається на загорбку кита; а стерновий, на якусь невловиму мить утримавшись на ній, ледь видимий у кипінні китового фонтана, готується до фатального стрибка в безодню. Усе на цій картині зображено дуже гарно і точно. Напівпорожня бочка з лінями погойдується на зблідлих хвилях; дерев'яні руків'я розтросчених гарпунів навскіс стирчать з води, навколо кита видно голови переляканих матросів, а корабель рушить просто на вас із чорної буремної даліни. В анатомічній будові кита можна знайти серйозні похибки, та це байдуже; все одно я б нізащо не намалював такої гарної картини.

Друга гравюра зображує вельбот у ту мить, коли він пливе нарівні з велетенською, чорною, повитою водоростями тушею справжнього кита, який ралить морський простір, наче зарослий мохом уламок Патагонської скелі. Потужний струмінь його фонтана стрімко злітає вгору, чорний мов сажа; побачивши такий димовий стовп, можна подумати, що в підводних казанах вариться добра вечеря. Морські птахи дзьо-

бають дрібних крабів, молюсків та інші морські ласощі й делікатеси, які справжній кит часто носить на своїй страхітливій спині. А товстогубий левіафан тим часом мчить уперед, розтинаючи хвилі й лишаючи позад себе силу-силенну білої піни, а малий вельбот біля нього миготить у хвилях, наче благодійний човник, який затягло під колесо океанського пароплава. На передньому плані картини все перебуває в стрімкому русі; але позаду, утворюючи чудовий художній контраст, маячить дзеркальна гладінь спокійного моря, безсило обвислі вітрила корабля й нерухома туша вбитого кита, — взята штурмом фортеця, над якою ліниво коливається стяг переможців — китобійний прапор на довгій палі, устромлений у китовий продих.

Хто був — чи є — цей живописець Гарнері, не знаю. Та ладний запрягтися, що він або знає цей предмет із власного досвіду, або дістав цінні вказівки від якогось досвідченого китобоя. Французькі художники взагалі дуже майстерно зображують дію. Роздивіться картини всіх європейських митців — де ви знайдете таку галерею полотен, що дихають живим життям, як у триумфальній залі Версальського палацу, де глядач стрімголов проривається крізь славетні битви Франції, де кожна шпага здається спалахом північного саява, а озброєні королі та імператори на конях мчать повз нього, наче короновані кентаври? Морські битви Гарнері заслуговують почесного місця в цій галереї.

Природжена схильність французів до мальовничих видовищ яскраво проступає в картинах і гравюрах, що зображують сцени китобійного полювання. Не маючи й десятої частки англійського досвіду в китобійному ремеслі і тисячної частки досвіду американського, вони все ж випередили обидві ці нації, єдиними створивши досконалі зображення, які бодай якоюсь мірою відображають справжню атмосферу полювання. Англійські та американські художники, що малюють китів, здебільшого обмежуються зображенням нерухомих предметів і ледь намічають обриси кита, а це, зрештою, справляє не більше враження, ніж обриси єгипетської піраміди. Навіть славнозвісний Скорсбі, видатний знавець усього, що стосується справжнього кита, показавши нам його парадний портрет на весь зріст і дві-три майстерно виконані мініатюри нарвалів та бурих дельфінів, услід за тим показує нам серію класичних гравюр із зображеннями човнових гаків, різаків та шлюпкових

якорів і з мікроскопічною дріб'язковістю Левенгука демонструє, змушуючи світ труситись від холоду, дев'яносто шість факсиміле збільшених сніжних кристалів Арктики. Я б не хотів применшувати заслуг цього видатного мандрівника (бо поважаю в ньому ветерана), проте немає сумніву, що в такій важливій справі він лише з необачності не підтверджує справжність кожної сніжинки присягою в письмовій формі, засвідченій у присутності гренландського мирового судді.

Окрім тих двох чудових гравюр із картин Гарнері, є ще дві варті уваги французькі гравюри, виконані кимось, хто підписується «А. Дюран». Одна з них не зовсім відповідає темі цього дослідження, проте її варто згадати з інших причин. На ній зображений спокійний полудень біля тихоокеанського острова: французький китобійний корабель стоїть у тихій плавбі на якорі, ліниво приймаючи на борт запаси прісної води, і корабельні вітрила та вузькі листки пальм на задньому плані мляво повисли в нерухомому повітрі. Ця гравюра справляє дуже сильне враження, якщо знати, що такий перепочинок серед східних красот випадає на долю мужніх китобоїв лише зрідка. На другій гравюрі зображено зовсім інше: корабель, що зупинився посеред океану, у самому осередку левіафанського життя, з великим справжнім китом біля борту; цей корабель, зайнятий розтином туші, наче пришвартований до морського велетня, мов до пристані, а від його борту поспішно відпливає вельбот, щоб рушити наздогін за китами, які маячать на задньому плані. Приготовані гарпуни і остроги, троє веслярів устанавлюють щоглу; на малий вельбот зненацька набігла хвиля, і він наполовину висунувся з води, наче кінь, що став дибки. Над кораблем, немов над ковальським селищем, клубочать пекельні хмари диму — це виварюють китову тушу; а з підвітряного боку насувається чорна грозова хмара, обіцяючи шквал і дощ, і закликає втомлених моряків покvapитися.

РОЗДІЛ 57

КИТИ МАЛЬОВАНІ; КІСТЯНІ, ДЕРЕВ'ЯНІ, БЛЯШАНІ, КАМ'ЯНІ; КИТИ ГІРСЬКІ; КИТИ СЕРЕД ЗІРОК

На Тауер-Хілл у Лондоні, якщо піти в напрямі доків, можна побачити каліку-жебрака (або «кітвака», як кажуть моряки), який тримає в руці розмальовану табличку із зображен-

ням трагічної сцени, під час якої він утратив ногу. Там намальовані три кити і три вельботи, один із яких (що містить, слід гадати, нині відсутню ногу ще цілою і неушкодженою) затиснений у могутніх щелепах кита на передньому плані. Кажуть, за останнє десятиліття він тицяв перехожим цей малюнок і свою куксу безліч разів, та ніхто не йняв йому віри. Його правдивість доведено лише тепер. Ці три кити виявилися анітрохи не гіршими від будь-яких китів Уопінга, а кукса — справжньою, мов пеньок на просіках Заходу. Проте цей бідолашний китобій, волею долі піднесений на дерев'яній трибуні своєї ноги, не кидає з неї зверхніх слів у натовп, а лише з гіркотою споглядає власне каліцтво.

Усюди на Тихому океані, і в Нентакеті, і в Нью-Бедфорді, і в Сег-Харборі можна побачити живі зображення китів і китобійних сцен, нашкрябані самими китобоями на іклах кашалота чи на дамських корсетних планшетах, виготовлених із китового вуса, і на інших дрібничках, які китолови майстерно вирізають із грубого природного матеріалу в години свого океанського дозвілля. У декого з моряків є спеціальні ящики із знаряддями, подібними до інструментів дантиста, що призначаються для різьблення по кістці. Та здебільшого вони використовують для цього кишенькові ножі, і за допомогою цього майже універсального моряцького інструмента вони можуть зобразити для вас усе, що побажаєте, у немудрій манері матроських митців.

Довга ізоляція від християнського цивілізованого світу неодмінно доводить людину до того стану, до якого засудив її колись сам Бог, а саме — до стану так званого варварства. Справжній китобій — це варвар, не гірший від будь-якого ірокеза. Я теж варвар, я визнаю хіба що владу короля канібалів, та щомиті готовий постати навіть проти нього.

У своєму домашньому колі варвар відрізняється від інших людей рідкісною прихильністю до художнього ремесла. Давня гавайська палиця чи весло-острога, порізьблені вигадливими і напрочуд гарними візерунками, є такими самими пам'ятками людської впертості, як «Латинський лексикон». Адже все це химерне дерев'яне плетиво було створено за допомогою уламка мушлі чи акулячого зуба; на нього пішли довгі роки копіткої праці.

Це стосується білого варвара-моряка так само, як і гавайського варвара. Так само терпляче й сумлінно, тим самим

різцем з акулячого зуба він виріже для вас свою кістяну скульптуру, може, не так майстерно, але так само рясно вкриє її орнаментом, як стародавній грецький дикун, що працював над щитом Ахілла, і надасть їй того самого звабливого варварського духу, яким дихають гравюри німецького дикуна Альбрехта Дюрера.

Дерев'яних китів, тобто китів, вирізаних у профіль з темних шматків цінної деревини, яку в Південних морях використовують для виготовлення зброї, часто можна побачити в кубриках американських китобійних кораблів. Деякі з них — це справжні витвори мистецтва.

У старовинних замських будинках із гострокутним дахом можна інколи натрапити на бронзових китів, що підвішені за хвіст замість дверного молотка. Тут усе залежить від воротаря; якщо він дрімає, то краще скористатися таким китом із головою, подібною до ковадла. Однак ці кити-калаталки рідко бувають схожими на свій природний прототип. На шпильях деяких старожитніх церков можна вздріти бляшаних китів, поставлених там у ролі флюгерів; але вони стирчать так високо і так промовисто виражають усім своїм виглядом пересторогу «Руками не чіпати», що їх важко роздивитися й оцінити по заслугі.

На кошавих, реберчастих ділянках землі біля підніжжя високих гір серед уламків скель, що химерними купами розкидані по рівнині, часто можна вгадати застигли форми, подібні до скам'янілих левіафанів, майже повністю занурених у море трави, яка під вітром брижиться навколо них миготливим кільцем зелених хвиль.

У гірській місцевості, де мандрівника амфітеатром оточують нескінченні узвишшя, у ламаних лініях гір то там, то тут проступають ледь вловимі обриси кита. От тільки для того щоб його помітити, треба бути завзятим китобоем; а якщо ви захочете повернутись і поглянути на нього ще раз, вам слід запам'ятати точну широту і довготу того місця, звідки ви завважили його вперше, бо ці картини відкриваються випадково, і повторне їх відкриття — нелегка праця; подібно до того як Соломонові острови досі лишаються для нас *terra incognita*¹, хоч там колись гуляв у своєму накрохмаленому жабо сам Менданна, а описав їх ще старий Фігуера.

---

¹ Невідома земля (лат.).

А коли, полинувши думкою у такі високі сфери, ви мимоволі поглянете вгору, то і там, у небі, серед зірок, ви побачите обриси величних китів і китобійних кораблів; так східні народи, щороку думаючи про війну, бачили серед хмар битви небесних військ. На півночі я полював левіафана, що кружляв навколо полюса, тікаючи все далі від мене у сьайві блискучих цяток, які вперше накреслили для мене його обриси. А під осяйним антарктичним небом я на борту корабля Арго мчав наздогін за зоряним Китом у безмежну далечінь, за межі Гідри і Летючої Риби.

Верхи на цьому киті — з якорем замість вудил, пришпорюючи його гарпунами, — я помчав би аж до небокраю, щоб побачити на власні очі, чи справді царство небесне розкинуло там свої незліченні шатра, недосяжні для мого смертного зору!

РОЗДІЛ 58

БРИТ

Ми взяли від островів Крозе курс на північний схід і недовзі опинилися посеред широких лугів британу — подрібненої жовтуватої маси планктону, якою живляться справжні кити. Ця тріпотлива маса розплилася на багато ліг довкола нас, і ми пливли наче по безкрайньому полю стиглої золоті пшениці.

Другої днини ми почали зустрічати справжніх китів, які, щоправда, не цікавили «Пеквод» — адже він полював на кашалотів; і вони, роззявивши пащі, ліниво хлюпалися в британу, а він чіплявся до нитчастої бахроми їхніх губів, що нагадувала венеціанські жалюзі, між тим як вода вільно струменіла з рота.

Наче косарі на світанку, що пліч-о-пліч із ледь чутним шурхотом торують собі шлях крізь обважнілу від роси траву, пливли ці чудовиська, і їх супроводжував дивний, різкий, трав'янистий звук, а позаду них на жовтій воді тяглися нескінченні голубі просіки¹.

---

¹ Цей район океану, відомий серед моряків як «Бразильські банки», дістав таку назву не тому, що в ній — як, наприклад, на Ньюфаундлендській банці — є мілини, а через своєрідну подібність до трав'янистого луку, яка пояснюється постійною присутністю в цих широтах великих плавучих мас планктону, внаслідок чого тут часто ведеться полювання на справжнього кита (*прим. авт.*).

Проте, мабуть, тільки цей звук, із яким вони проціджували у своїх пашах планктон, нагадував про косарів. А з вигляду їхні величезні чорні туші були вельми подібні до безживних кам'яних брил, особливо тоді, коли вони на мить застигали нерухомо. І як у безмежних мисливських угіддях Індії мандрівник інколи може пройти рівниною повз сплячого слона, навіть не здогадавшись, що це слон, гадаючи, що то голий кам'янистий пагорб, — так трапляється і з тим, хто вперше побачить у морі цих левіафанів. І навіть коли ви нарешті збагнете, що це кити, вам буде нелегко повірити, що оця безживна бамбула насправді являє собою живу істоту — як, приміром, собака чи кінь.

Та й справді, до жителів морських глибин важко ставитися так само, як до земних створінь. Хоча в давнину більшість природознавців стверджували, що кожна земна тварина має свою подобу в морі, і хоч, можливо, загалом це відповідає істині, — втім, коли перейти до деталей, де ви знайдете в океані рибу, яка б за своєю вдачею була схожа на нашого доброго і розумного собаку? Хіба що клята акула трохи подібна до нього з точки зору видової схожості.

І все ж, незважаючи на те що жителі суші зазвичай вороже ставляться до морських жителів; незважаючи на те, що море лишається для нас *terra incognita* і Колумбу довелося пропливти над незліченними незаними світами лише для того, щоб відкрити один поверхневий невідомий світ на Заході; незважаючи на те що найстрашніше лихо завжди спіткало здебільшого мореплавців, і, зрештою, незважаючи на те як по-дитячому хизується людина своїми знаннями та вміннями і як примножуються ці знання і вміння із сприятливим плином часу, — все одно одвіку і довіку, до самого Страшного суду, море калічитиме і вбиватиме людину, розбиватиме на друзки створені нею міцні й горді кораблі; та попри все це, постійно переживаючи одні й ті самі враження, людина нині позбавилася первісного страху перед морем.

Перший корабель, про який ми знаємо, плавав по океану, який із суто португальською мстивістю затопив весь світ, не залишивши бодай однієї-єдиної удови. Той самий океан котить свої хвилі навколо нас; той самий океан розбив багато кораблів торік. Так, нерозумні смертні, Ноїв потоп ще не скінчився; він і донині покриває дві третини нашого прекрасного світу.

Тож чим так різняться між собою море і земна твердь, коли те, що є дивом у морі, зовсім не дивує нас на суходолі? Неймовірний жах охопив євреїв, коли під ногами Корая і його спільників розкрилася безодня і поглинула їх навіки; а за наших часів не минає дня, щоб живе море так само не поглинуло кораблі разом із командою.

Проте море — одвічний ворог не лише для людини, яка є для нього чужою; воно ворогує і з власним поріддям; гірше від того персидського хазяїна, що вбив своїх гостей, воно не є милосердним навіть до тих, кого створило. Наче люта тигриця у джунглях, що може придушити своїх дитинчат, море викидає на скелі найдужчих китів і лишає їх там лежати серед уламків розбитих суден. Море не знає жалю, не визнає нічиєї влади, окрім своєї власної. Мов оскаженілий бойовий кінь, що згубив свого вершника, важко дихає і реве океан — володар нашої планети.

Подумайте, яке підступне море; які жахливі створіння пропливають під водою, майже невидимі, ховаючись, мов зрадники, під покривом осяйної блакиті. Подумайте, якою диявольською красою сяють найжорстокіші із його жителів — наприклад, акули у своїй досконалій подобі. І ще подумайте про криваві закони моря; адже всі його жителі полюють одне на одного і ворогують, відколи створений світ.

Подумайте про все це; а тоді погляньте на нашу зелену, лагідну, мирну землю; порівняйте їх, море і землю; чи не здається вам, що ці два світи дивним чином нагадують ваш внутрішній світ? Як цей страшний океан оточує зелену землю, такі в людській душі є свій острівець Таїті, сповнений миру та спокою, проте оточений страхіттями незнаного життя. Не дай Бог тобі покинути цей острівець, бо ти не повернешся туди вже ніколи!

РОЗДІЛ 59

СПРУТ

Повільно пропливаючи крізь бритові луги, «Пеквод» тримав курс на північний схід, у напрямі острова Ява; легкий вітер гнав корабель уперед, і три високі загострені щогли похитувалися над дзеркальною гладінню, наче три стрункі пальми серед рівнини. І так само вночі, у срібному місячному саяві, зрідка маячив на обрії самотній звабливий фонтан.

Та одного прозорого блакитного ранку, коли над морем панувала надприродна тиша, проте жива, без застиглого спокою; коли сонячні відблиски довгою низкою лягли на воду, ніби хтось приклав до хвиль золотий палець, закликаючи берегти таємницю; коли мерехтливі хвилі безгучно линули вперед, щось шепочучи одна одній; у цій глибокій тиші, що охопила все довкола, чорношкірий Деггу, чатовий на грот-щоглі, побачив страшне видиво.

Удалині повільно спливала з глибини якась біла маса і, наближаючись до поверхні, виринаючи з блакиті, тепер біліла прямо по курсу, наче снігова лавина, що зрушила з гір. Вона сяйнула перед ним, а потім так само повільно почала занурюватись углиб і зникла. Потім знов здійнялася нагору і забіліла у хвилях. Начебто не кит; ану коли все ж Мобі Дік? — подумав Деггу. Біла мара знову пішла углиб, а коли виринула, негр заволав щосили, наче ножем розітнувши сонну тишу:

— Ось він! Ось він! Спливає! Прямо по курсу! Білий Кит, Білий Кит!

Тієї ж миті матроси метнулися до брасів, наче бджолиний рій до гілок дерева. Ахаб із непокритою головою стояв, освітлений ранковим сонцем, біля бушприта; він тримав руки за спиною, щоб будь-якої миті зробити знак стерновому, і з жагучим нетерпінням дивився туди, куди вказувала з висоти неперушно витягнута рука Деггу.

Може, видовище того безмовного самотнього фонтана так вразило Ахаба, що тепер уявлення про спокій і тишу він пов'язував з образом свого ворога-кита; а може, його ввело в оману власне нетерпіння; так чи інакше, він, тільки-но уздрівши у хвилях білу масу, одразу ж наказав спускати вельботи.

Невдовзі чотири вельботи загойдалися на хвилях і, очолені шлюпкою Ахаба, вирушили в гонитву за здобиччю. А вона тим часом пішла під воду. Ми, піднявши весла, чекали її появи, і раптом вона зринула на поверхню в тому самому місці, де зникла. Цієї ж миті ми забули про Мобі Діка — і дивилися на одну з найчудесніших таємниць, які море відкриває людині. Перед нами була величезна м'ясиста маса, десь у сімсот футів завширшки й завдовжки, від якої врзнобіч тяглися незліченні довгі відростки, подібні до руки; вони мигтіли й звивалися, мов клубок анаконд, і наче були готові схо-

пити абикого, хто буде напихваті. У цієї маси не було видно ні переду, ні заду, на початку, ні кінця, жодних ознак органів чуттів чи інстинктів; на хвилях тріпотіло в химерному безформному образі саме життя.

Коли воно з тихим смоктальним звуком знову сховалося в глибині, Старбак, не відводячи очей від водокруту, що закипів у тому місці, де зникло чудовисько, з гіркотою вигукнув:

— Краще б мені побачити Мобі Діка і стягтися з ним, ніж побачити тебе, білий привиде!

— Що це було, сер? — спитав Фласк.

— Величезний спрут. Кажуть, не багатьом із китобоїв, які його бачили, довелося повернутись у рідну гавань і розповісти про це.

Ахаб не мовив ані слова; він розвернув свій вельбот і рушив до корабля, а інші мовчки послідували за ним.

Хоч би які марновірні були уявлення китобоїв про цю істоту, вона, проте, має такий дивовижний вигляд, що й справді ніби віщує лихо своєю появою. На неї натрапити можна дуже рідко, і, попри те що моряки одностайно оголошують спрута найбільшим з океанських живих створінь, вони майже нічого не знають про його справжню природу і зовнішній вигляд; проте твердо переконані, що він — єдина пожива кашалота. Річ у тім, що всі інші різновиди китів харчуються на поверхні, і людина навіть може побачити їх за цим заняттям; а спермацетовий кит полює свою здобич у таємничих глибинах, і люди можуть тільки робити припущення щодо його меню. Іноді, під час особливо завзятого переслідування, він вибльовує щупальці спрута, і серед них знаходили такі, що сягали в довжину двадцяти і тридцяти футів. Вважають, що чудовиська, яким належать ці щупальці, хапаються ними за океанське дно, і кашалот, на відміну від інших левіафанів, наділений зубами саме для того, щоб їх відкушувати.

Мені здається, є підстави вважати, що великий Кракен єпископа Понтопіддана — це просто спрут. Його звичка то виринати на поверхню, то пірнати, про яку пише єпископ, і деякі інші згадані ним особливості збігаються дуже точно. А щодо неймовірних розмірів, якими наділив його єпископ, — це просто звичайне перебільшення.

Деякі природознавці, яким довелося щось почути про описану тут загадкову істоту, включають її до одного класу з каракатицями, куди її за зовнішніми рисами і слід вмістити — та хіба що як Єнака свого племені.

РОЗДІЛ 60

ЛІНЬ

У зв'язку із сценою китового полювання, яку буде описано трохи нижче, а також для кращого розуміння всіх інших подібних сцен я мушу розповісти про магічний, а подеколи і вбивчий гарпунний лінь.

Спочатку ліні, що використовуються на промислі, виготовлялися з найкращих сортів конопляного прядива, ледь обкуреного дьогтем, але не просоченого ним, на відміну від звичайних тросів; річ у тім, що, хоч дьоготь робить конопляне прядиво гнучким і тоді воно краще сукається, а сам трос стає більш слухняним у руках матроса, дьоготь у звичайній кількості не лише зробив би гарпунний лінь надто жорстким для того, щоб його можна було згортати у вузькі бухти, але й взагалі, як це розуміють тепер моряки, його застосування не робить троси міцнішими, а лише надає їм зовнішнього полиску.

Останніми роками на американських китобійних кораблях використовуються не конопляні ліні, а манільські; хай вони швидше зношуються, проте є більш міцними, м'якими й еластичними і, крім того (адже кожна річ має свій естетичний бік), вони виглядають на кораблі гарніше і пристойніше, ніж конопляні мотузки. Коноплі — це темношкірі смаглявки, такі собі індіанки, а Маніла — золотоволоса черкешенка.

Гарпунний лінь має лише дві третини дюйма в товщину; з першого погляду він не здається надто міцним. Проте досвід показує, що кожна з його п'ятдесяти однієї нитки витримує вагу в сто двадцять фунтів, і тому весь трос витримає три тонни ваги. Гарпунний лінь для полювання на кашалотів зазвичай має близько двохсот морських сажнів у довжину. На кормі вельбота ставлять діжку, у якій його щільно вкладають кільцями, не такими, як змійовик у перегінному апараті, а у формі сирної голови, рясно вкладеними «пластами» — концентричними спіралями, майже без проміжку, окрім ма-

нюсінького «сердечка» — вузького вертикального отвору, що утворюється по осі цього мотузяного сиру. І оскільки найменша петля чи вузол при розмотці ліня може потягти за борт чиюсь руку чи ногу, коли й не все тіло, лінь укладають у діжку з надзвичайною обережністю. Буває, що гарпунери згають на це весь ранок, натягаючи лінь високо на линвах і пропускаючи його вниз через блок, щоб при згортанні він ніде не перекутився і не заплутався.

На англійських вельботах ставлять не одну, а дві діжки, і в обидві вкладають один лінь навпіл. У цьому є свої переваги, позаяк спарені діжки бувають значно меншими за розміром, їх простіше встановити в човні, і вони не перевантажують його так, як американська діжка діаметром близько трьох футів і відповідної висоти, що є завеликим вантажем для човна, збитого з півдуймових дощок; адже дно вельбота подібне до тонкої криги, яка може витримати велике навантаження, розподілене рівномірно, але одразу ж проламається, якщо зосередити тиск в одній точці. Коли американську діжку накривають фарбованим брезентом, здається, що вельбот пливе до китів, щоб почастивати їх страхітливо великим весільним короваем.

Обидва кінці ліня виводять назовні, один кінець з угином, або петлею, піднімають із дна діжки по стінці і вільно звішують через край. Це необхідно з двох причин. По-перше, для того щоб легше було прив'язати до нього лінь із сусіднього вельбота, якщо поранений кит піде на таку глибину, що весь лінь, прикріплений до гарпуна, може зникнути у воді. За таких випадків кита просто передають, наче кухоль елю, з одного вельбота на інший, хоча перший вельбот залишається поблизу, щоб у разі потреби допомогти своєму напарнику. По-друге, це робиться для загальної безпеки, бо якби нижній кінець ліня було прикріплено до човна, поранений кит, який іноді за якусь мить може зтягти під воду весь лінь, цим не вдовольниться, а потягне за собою в глибину і приречений вельбот, і тоді його не викличуть із дна морського ніякі герольди.

Перш ніж спустити на воду вельбот, верхній кінець ліня витягають із діжки, заводять за лагрет на кормі і потім укладають по всій довжині човна між двома рядами веслярів, що сидять по бортах навскіс один від одного, і протягають через держакі весел — так що матроси, веслюючи, торкаються його

руками, — у ніс вельбота, де лінь тримається за дерев'яний шпичок завбільшки із зубочистку. На носі лінь звисає за борт невеликим фестоном, а потім знову перекидається всередину; тут частину ліня сажнів у десять-дванадцять (яку називають «передній лінь») згортають і вкладають на носі, а іншу частину протягують уздовж борту до корми, де прикріплюють до короткого перліня — троса, що прив'язаний до самого гарпуна; але перед цим перлінь піддають усяким таємничим операціям, про які було б нудно розповідати.

Отже, гарпунний лінь обплітає вельбот, повиваючи і оперізуючи його в усіх напрямках. Він захоплює кожного з веслярів у свої згубні кільця, і сухопутний житель боязко порівняв би їх з індійськими факірами, що на втіху глядачів обплутують себе клубком отруйних змій. І жоден із синів смертної жінки, поки не звикне до цього, не зможе лишатися спокійним у цій мотуззяній плутанині; він веслуватиме щосили, думаючи про те, що будь-якої миті можуть кинути гарпун, і тоді всі ці страшні звивини оживуть, наче кільчаста блискавка; при думці про це дрож проймає вас до кісток, перетворюючи їх на тремтливі драгли. Але ж звичка! — диво та й годі, що робить з нами звичка! Ви ніколи не почувете над своїм обіднім столом із червоного дерева такого гучного сміху, таких дотепних жартів і винахідливих відповідей, як над білими півдуймовими дошками вельбота, у якому шестеро матросів, наче на шибениці, підвішені на мотузці; можна сказати, вони із зашморгом на шиї рухаються просто до смерті в пашу, мов ті шестеро громадян Кале, що прийшли до короля Едварда.

Мабуть, тепер ви добре уявляєте собі причину тих нещасливих випадків, що нерідко трапляються на морі і про які зрідка згадує преса, — коли розмотаний лінь затягає матроса за борт, під воду. Адже сидіти у вельботі, коли лінь стрімко біжить за гарпуном, — це те саме, що сидіти всередині паровоза, серед свисту й шипіння, коли вас торкаються у своєму швидкому рухові вали, поршні й шестерні. І навіть понад те: на тебе зусібіч чигає смертельна небезпека, а ти не можеш сидіти нерухомо, бо човен розхитується, мов колиска, і тебе кидає з боку в бік; тільки своєчасно виявивши вміння балансувати і напруживши до краю всю свою силу та волю, ти зможеш уникнути долі Мазепи і не бути віднесеним туди, куди не долине за тобою навіть сонячне світло.

І це ще не все. Подібно до того як мертва хвиля, що передує шторму і віщує його, жахає нас іще більше, ніж шторм; адже мертва хвиля — це просто обгортка, оболонка шторму, вона містить його в собі, як безневинна на вигляд рушниця ховає в собі убивчий порох, кулю і сам постріл; так само і оманлива непорушність гарпунного ліня, що безмовно в'ється навколо гребців, поки його не приведуть у рух, — ця непорушність ховає в собі більшу загрозу, ніж сама небезпека. Що тут скажеш? Усі люди, які живуть на землі, оповиті гарпунним лінем. Кожен народжується із зашморгом на шії; та людина може досягнути німотну, таємну, одвічну небезпеку життя лише тоді, коли почне стрімко затягатися зашморг смерті. І якщо ти філософ, то навіть у своєму вельботі відчуватимеш не більше страху, ніж у кріслі перед каміном, де коло тебе лежить кочерга, а не гарпун.

РОЗДІЛ 61

СТАББ УБИВАЄ КИТА

Якщо для Старбака поява спрута віщувала лихо, то для Квіквега вона означала зовсім інше.

— Коли твій бачити спрут, — мовив дикун, заточуючи свій гарпун на носі високо підвішеного вельбота, — твій скоро бачити кашалот.

Наступний день був таким тихим і задушливим, що екіпаж «Пекводу», не маючи ніяких важливих занять, насилу долав дрімоту, до якої хилить пустельне море. Той район Індійського океану, де ми пропливали, китобій не міг би назвати «живою місциною»; тут набагато рідше можна побачити дельфінів, летючих риб та інших веселих мешканців моря, ніж, наприклад, поблизу Ла-Плати чи побіля берегів Перу.

Настала моя черга стояти на топі фок-щогли, і, прихилившись спиною до обвислих брам-вантів, я лівино погойдувався у височіні. Через це колисання будь-хто втратив би рішучість; і, забувши у напівсні про довколишній світ, моя душа покинула тіло, а воно так само розгойдувалося, наче маятник, який ще довго коливається навіть тоді, коли на нього вже не діє сила, що зрушила його з місця.

Та перш ніж цілком поринути в забуття, я встиг помітити, що чатові на гроті і на бізані вже сплять. І тепер ми троє

в заціпенінні повисли на линвах, а внизу в лад з нашим погойдуванням, раз по раз засинаючи, кивав головою стерновий. І хвилі теж кивали своїми гребінцями, і через сонний простір океану Захід кивав Сходу, а згори кивало сонце.

І раптом наче бульбашки закипіли перед моїми заплющеними очима; мої руки, мов лещата, стиснули трос; якийсь невидимий благодійник врятував мене від загибелі; я здригнувся і прийшов до тями. І що ж я побачив! З підвітряного боку, не далі ніж за сорок сажнів від «Пекводу», плив величезний кашалот, наче перекинутий догори дном корпус фрегата; його широка лискуча спина ефіопського відтінку блищала на сонці, мов дзеркало. Ліниво хлюпаючись в океані, наче у велетенських ночвах, і безтурботно пихкаючи своїм фонтаном, він нагадував огрядного бюргера, що курить люльку після обіду. Проте ця люлька, бідолашний кит, була для тебе останньою. Наче за порухом чарівної палички, прокинувся сплячий корабель з усім своїм сплячим екіпажем, і два десятки голосів одночасно з чатовими злилися у звичному заклику, поки велетенська риба повільно й розмірено випускала до неба іскристі стовпи морської води.

— Наготувати вельботи! Привести до вітру! — вигукнув Ахаб і, скоряючись власному наказу, рвучко повернув стерно, не чекаючи, поки стерновий перехопить руків'я.

Мабуть, раптовий крик на кораблі сполохав кита; і перш ніж ми встигли спустити вельботи, він велично повернувся і поплив геть, проте з таким незворушно-спокійним виглядом, що навіть не збурих води позаду себе; і Ахаб, сподіваючись, що він, можливо, нас таки не помітив, наказав розмовляти на човнах пошепки і веслувати малими гребками. І ми, сівши на борти вельботів, наче індіанці з Онтарію, мовчки і швидко вирушили вперед малими гребками, бо через штиль не могли використати безшумні вітрила. Ми помчали до здобичі; але страховисько раптом змахнуло своїм могутнім хвостом, вистрамовивши його футів на сорок з води, і пішло углиб, наче поглинута безоднею вежа.

— Хвіст показав! — вигукнув хтось, і наступної миті Стабб витяг сірника і почав розкурювати свою люльку, бо можна було трохи перепочити. Коли минув звичайний час пірнання, кит виринув на поверхню просто перед вельботом курця, і оскільки інші човни лишалися далеко позаду, Стабб міг сподіватися, що почесне звання переможця цього разу нале-

жатиме йому. Було зрозуміло, що кит побачив переслідувачів; тому мовчання та інші перестороги тепер були ні до чого. Матроси з шумом почали веслувати. А Стабб, так само пихкаючи люлькою, захочував і підганяв свою команду.

Так, тепер з диво-рибою сталася велика зміна! Наструнчившись від почуття небезпеки, вона стрімголов рушила вперед; і голову її було видно з пінної хмари¹.

— Руште його, руште, хлопці! Тільки не спішіть, часу вдосталь — просто руште його до біса, от і по всьому! — кричав Стабб, видихаючи дим. — Ану, Тештіго, рвони до нього дужче. Руште його, хлопці, тільки спокійненько, тихенько, отак, тишком-нишком; руште його до пекла, до дідька, щоб мерці з могил повискакували, та й годі. Руште його!

— У-хуу! Уа-хі-і-і! — пронизливо закричав у відповідь індіанець з Гейхеда, кидаючи в небо давній бойовий заклик; і всі веслярі в човні заточилися назад — з такою силою він черкнув по воді веслом.

На його несамовитий крик відгукнулися інші дикі голоси:

— Кі-і-хі-і-і! — кричав Деггу, посуваючись то вперед, то назад у себе на банці, наче оскаженілий тигр у клітці.

— Ка-ла-а! Ку-лу-у! — завивав Квіквег, плямкаючи губами, наче над гігантським біфштеком. Так веслами і криками човни розгинали морський простір. А Стабб, так само тримаючись попереду всіх, підбадьорював свою команду і пихкав люлькою. Матроси працювали як навіжені, поки нарешті не пролунав довгоочікуваний наказ: «Вставай, Тештіго! Лупони його!» — і полетів гарпун. «Табань!» Гребці чимдуж запрацювали веслами. І тієї ж миті по їхніх зап'ястях зі свистом сковзнуло щось гаряче — це був магічний лінь. За мить до того Стабб устиг ще зо два рази закинути його за лагрет, і тепер через неймовірну швидкість, із якою розвивався лінь, над лагретом курився синюватий дим, зливаючись із димом від

---

¹ Нижче я розповім про те, яка легка речовина заповнює велетенську голову кашалота. Дуже масивна з вигляду, вона, однак, є найбільш плавучою з усіх частин його тіла; і він легко може підняти її над водою, що й робить, коли йому доводиться пливти з великою швидкістю. Крім того, передня частина його голови зверху така широка і так плавно звужується донизу, що кашалот, піднімаючи голову над водою, наче перетворюється з невороткого галіота на граціозний нью-йоркський лоцманський бот (*прим. авт.*).

його люльки. Лінь обвивався навколо лагрета; та перед цим він, обпікаючи, пробігав між долонями Стабба, із яких зісковзнули рукавиці — квадратні шматки стьобаного полотна, призначені на такий випадок. Це було все одно, що тримати в руках лезо двосічного меча, за який люто шарпає ворог, намагаючись видерти його в тебе.

— Намочи лінь! Намочи лінь! — гукнув Стабб весляреві, що сидів біля діжки, і той, скинувши з голови шапку, хутко набрав у неї води! Лінь ще кілька разів обмотали навколо лагрета і закріпили. Тепер вельбот летів у клубах піни, мов акула, а Стабб і Тештіго помінялися місцями — Тештіго став на кормі, а Стабб на носі, — що було досить ризикованою справою за такої хитавиці. Лінь, натягнувшись над човном, бринів як струна; і здавалося, що у вельбота два кілі — один розтинає воду, а другий повітря, щоб вельбот міг мчати вперед, долаючи обидві ці ворожі стихії. Від носа розлітався каскад бризок, за кормою біг пінний слід, і, коли хтось у човні злегка ворухився, човен, здригаючись і крекчучи, лягав бортом на воду. Так вони мчали вперед; і кожен щосили вчплявся в банку, щоб не впасти за борт, а високий Тештіго зі стерновим веслом у руках зігнувся в дугу, щоб таким чином перенести центр ваги донизу. Здавалося, вони пролетіли вже весь Атлантичний і Тихий океан; та раптом кит сповільнив швидкість.

— Витягай! Витягай! — гикнув Стабб до бакового весляра. І всі, повернувшись обличчям до кита, почали на ходу підтягати до нього вельбот. Ось вони порівнялися одне з одним! Стабб, спершись коліном у металний брусок, почав кидати в кита острогу, а матроси за його командою то табанили, щоб вирватись із збуреного пінного кипня, то знову рушали човен до кита, щоб він міг завдати ще один удар.

Червоні струмені збігали з боків чудовиська, наче струмки по схилу пагорба. Його зсудомлене тіло тепер корчилося не у воді, а в крові, яка скипала піною навіть за сто сажнів від них. Промені вечірнього сонця навскіс падали на поверхню цього червоного ставка посеред моря і вигравали на об-

---

¹ Щоб хоч якось пояснити читачеві, наскільки це необхідно, слід зауважити, що в давні часи на голландських китобійних кораблях лінь намочували шваброю; а на інших кораблях для цього використовували спеціальний дерев'яний черпак. Але найпростіше зробити це шапкою (прим. авт.).

личчях матросів, ніби перетворюючи їх на червоношкірих. А тим часом кит видихав клуби білої пари, і дим клубочив з рота у схвильованого командира; кинувши острогу, Стабб витягав її, покривлену, за прив'язаний до неї лінь, випрямляв, поспіхом вдаривши нею об край борту, і знову та знову кидав її в кита.

— Ближче! Ближче! — пролунав новий наказ, коли кит, здавалося, знесилів і його лють пригасла. — Підгрибай ближче! — І вельбот рушив до кита збоку. Тоді, перехилившись за борт, Стабб повільно встромив у рибу свою довгу загострену піку і, обережно повертаючи, посував її все глибше, наче хотів знайти у туші золотого годинника, якого кит проковтнув і якого він тепер боявся розбити, перш ніж витягне назовні. Та золотим годинником, до якого він підбирався, було саме життя кита, сховане в заповітній глибині його тіла. І він розбив цього годинника; і чудовисько, перейшовши від заціпеніння до того стану, який називають його «передсмертям», заборсалось в кривавій піні, здіймаючи снопи бризок, збуривши море навколо себе; так що човен, шарпнувшись назад, ледве встиг врятуватись від смертельної небезпеки і вирватись з цієї грози на чисте повітря.

Потім кит перестав борсатися, кривава хмара навколо нього розвіялася; його боки надималися й опадали, з дихала виривалися судомні тяжкі зітхання. Раптом струмінь густо-червоної, мов пурпуровий винний осад, крові зринув у заціпеніле від жаху повітря, і, опадаючи вниз, кров полилася по його нерухомому тілові в море. Його серце розірвалося!

— Він мертвий, містере Стабб, — сказав Деггу.

— Так, обидві люльки догоріли. — І Стабб, вийнявши з рота свою люльку, струсив у море охололий попіл і якусь мить стояв, задумано дивлячись на тіло подоланого ним велетня.

РОЗДІЛ 62

МЕТАННЯ ГАРПУНА

Кілька слів щодо сцени, описаної в попередньому розділі.

За сталим звичаєм китобійного полювання, коли вельбот відпливає від корабля, командир вельбота, або вбивця кита, сидить на кормі як тимчасовий стерновий; а гарпунер, чи то

ловець кита, працює переднім — так званим гарпунерським — веслом. Щоб устроити перший гарпун у тіло кита, треба мати неабияку силу; інколи доводиться робити «довгий кидок», коли це важке знаряддя кидають із відстані у двадцять-тридцять футів. Та хоч якою б виснажливо довгою була гонитва, гарпунер весь цей час мусить працювати веслом, і не просто веслувати, а давати іншим приклад надлюдської витривалості, водночас горлаючи щосили; а що то значить кричати на всю горлянку, коли в тебе жили рвуться від напруги, — це може зрозуміти лише той, хто знає це з власного досвіду. Щодо мене, я не можу і горлати, і невтомно працювати водночас. Та нарешті знесилений гарпунер, що кричить і веслує, сидячи спиною до риби, чує команду: «Вставай, лупони його!» Тепер він мусить покласти і закріпити своє весло, сидячи повернутися, зняти гарпун із вилки і що є сили кинути його в кита. Не дивно, що загалом на всіх китобійних кораблях лише близько п'яти гарпунів із п'ятдесяти влучають у ціль; не дивно, що гарпунер, який схибив, так часто чує лайку і прокльони; не дивно, що в декого з них тут-таки у вельботі розриваються жили; не дивно, що китобої іноді проводять у плаванні чотири роки, а не здобувають і чотирьох бочок; не дивно, що чимало судновласників вважають китобійний промисел невідгідною справою; адже здобуток залежить від гарпунера, а як можна, висотавши з нього всі жили, у разі потреби покладатися на його силу?

І навіть більше: якщо гарпун влучить у ціль, настає ще одна критична мить, коли кит рятується втечею, а командир вельбота і гарпунер, наражаючи на страшну небезпеку самих себе і всіх інших, теж починають бігати — один від носа до корми, другий йому назустріч. Вони міняються місцями, і командир посідає своє законне місце на носі вельбота.

Мене не обходить, що хтось інший думає з цього приводу; я твердо впевнений, що все це безглуздо і непотрібно. Командир мусить перебувати на носі від початку й до кінця: він повинен кидати і гарпун, і острогу і ні в якому разі не веслувати — хіба що в разі нагальної потреби. Я знаю, що це іноді спричинятиме втрату швидкості під час гонитви, але багатий досвід китобоїв різних націй переконав мене, що в переважній більшості випадків неуспіх промислу пояснювався не спритністю кита, а описаним вище станом гарпунера.

Щоб улучати в ціль, гарпунери цього світу, перед тим як кинути свій гарпун, мають схопитися на ноги, відриваючись не від тяжкої праці, а від цілковитого неробства.

РОЗДІЛ 63

ВИЛКА

Від стовбура відходять гілки; від товстих віт — дрібні гілочки. Так розгалужуються і розділи при успішному розвитку теми.

Вилка, згадана на попередній сторінці, варта того, щоб описати її окремо. Вона являє собою стрижень з насічками, вельми своєрідний з вигляду, футів у два завдовжки; його вставляють під прямим кутом у планшир правого борту біля самого носа і вкладають у нього держак гарпуна, тоді як залізне вістря, оголене і зазубрене, навскіс стримить назовні. Таким чином, зброя завжди напoxвати в гарпунера, і він може миттю вихопити її, як піонер у західних лісах хапає зі стіни рушницю. Зазвичай у вилку вставлені два гарпуни, які називають відповідно першим і другим.

Проте ці два гарпуни зв'язані лінем, щоб можна було кинути в кита обидва по черзі, — якщо потім від корчів тварини один вискочить, другий все одно лишиться в її тілі. Це подвоює шанси на успіх. Але дуже часто трапляється, що кит, відчувши в тілі перший гарпун, тієї ж миті з такою шаленою швидкістю кидається навтьоки, що гарпунер, хоч би як спритно він діяв, не встигне кинути в нього другий гарпун. Та оскільки другий гарпун все одно прив'язаний до ліня, а лінь уже травлять, його будь-що треба вчасно відкинути подалі від вельбота, інакше всій команді загрожує страшна небезпека. Його кидають просто у воду, що зазвичай можна зробити без великого ризику завдяки зайвим бухтам переднього ліня (про які йшлося в одному з попередніх розділів). Та однак це інколи призводить до трагічних наслідків.

До того ж другий гарпун, викинутий за борт, може зіпсувати всю справу; його гострі леза, мотляючись на тросі, описують навколо шлюпки і кита чудернацькі фігури; він може заплутати лінь, може перерізати його, спричинивши сум'яття і загибель. А витягти його можна лише тоді, коли кит уже подоланий і вбитий.

Тепер подумайте, що це таке, коли всі чотири вельботи б'ються з одним надзвичайно сильним, енергійним і підступним китом; коли всі ці його риси, а також збіг тисячі згубних дрібниць, звичайний для нашого небезпечного ремесла, призводить до того, що навколо кита одночасно мотляються на лінії вісім-десять других гарпунів. Адже в кожному вельботі є декілька гарпунів, які можна прив'язати до ліня, якщо перший гарпун, кинутий невдало, був утрачений. Я описую всі ці подробиці так докладно, щоб вони могли пояснити деякі важливі і складні описи, наведені нижче.

РОЗДІЛ 64
ВЕЧЕРЯ СТАББА

Кит Стабба був убитий досить далеко від корабля. Стояв штиль, і ми, зв'язавши разом три вельботи, поволі потягли наш трофей до «Пекводу». Тепер, коли ми, вісімнадцять чоловік, своїми тридцятьма шістьма руками і ста вісімдесятьма пальцями, знемагаючи, довгі години тягли по воді цю велетенську безживну тушу, а вона ледь рушила з місця, ми наче переконалися в тому, наскільки вона була велика. Адже в Китаї на великому каналі Ханг-Хо, чи як там він називається, п'ять-шість чоловік тягнуть вздовж берега джонку з вантажем зі швидкістю милі на годину, а цей громіздкий корабель рушив уперед так повільно, наче був навантажений чавуном.

Звечоріло, але нам світили з «Пекводу» три тьмяні ліхтарі на грот-щоглі; і, наблизившись, ми побачили, що Ахаб вивішує за борт ще один ліхтар. Він мазнув байдужим поглядом по китовій туші, віддав звичайні розпорядження щодо її швартування на ніч і, передавши ліхтар одному з матросів, пішов до своєї каюти і не виходив звідти до ранку.

Хоч улаштовуючи полювання на цього кита, капітан Ахаб виявив звичайну для нього енергію — назвемо це так, — тепер, коли тварину було вбито, якийсь неспокій, нетерпіння, розпач пробудилися в його душі; вигляд цього мертвого тіла наче нагадував йому, що Мобі Дік досі живий і що нехай навіть тисячу мертвих китів пришвартують до борту «Пекводу», вони ні на мить не наблизять його до величної й божевільної мети. Незабаром зі звуків, що лунали на кораблі,

можна було вирішити, що команда збирається кинути якір просто посеред моря. Важкі ланцюги тягли по палубі і з брязкотом пропускали в клюзи. Та ці брязкітливі кайдани закують не корабель, а велетенську тушу мертвого левіафана. Пришвартований головою до корми, а хвостом до носа, його чорний труп лежав упритул до корпусу корабля, і в нічній пітьмі, що ховала обриси шогл і снастей, обоє — і кит, і корабель — здавалися двома величезними биками в одному ярмі, один із яких упав, знесилений, а другий ще стоїть¹.

Отже, похмурий Ахаб зараз був незворушно спокійним — принаймні так він поведився на палубі, — тоді як його другий помічник Стабб, збуджений перемогою, перебував у радісному піднесенні. Усупереч своїй звичці він так метушився, що стриманий Старбак, його офіційне начальство, мовчки тримався осторонь, дозволивши йому самому керувати всією справою. Невдовзі стала відомою одна дивна супутня обставина, що змусила його так пожвавитись. Стабб був великим гурманом, він обожнював китове м'ясо і непомірно високо цінував його смакові якості.

— Біфштекс, біфштекс, перш ніж я ляжу спати! Гей, Дегу! Лізь за борт і відріж мені шматок із задньої частини.

Нехай усі знають, що хоча грубі китобії зазвичай не примушують своїх ворогів, як того вимагає великий воєнний закон, відшкодовувати їм поточні витрати (принаймні до продажу здобичі), однак трапляються інколи мешканці Нентакету, яким вельми смакує згадана Стаббом частина туші кашалота — а саме, звужений кінець його тіла.

До півночі біфштекс був вирізаний і підсмажений, і Стабб при світлі двох ліхтарів, заправлених кашалотовим лоем, урочисто взявся до своєї кашалотової трапези, стоячи біля кабестана, наче біля шинквасу в корчмі. Та не лише він

---

¹ Тут можна було б навести одну деталь. Ошвартованого кита буде найнадійніше й найміцніше прикріпити до корабля за хвіст, а оскільки ця частина туші є найважчою (не враховуючи бічних плавців) і найбільш гнучкою, навіть після смерті, вона занурюється глибоко в воду, і з вельбота її неможливо досягти рукою, щоб закинути під неї ланцюг. Проте це ускладнення долають у вельми цікавий спосіб: з корабля, закріпивши один кінець, спускають міцний лінь з дерев'яним поплавцем на кінці і тягарем посередині. Поплавець заводять по той бік туші і, таким чином оперезавши кита, витягають лінь, а потім ланцюг, який надійно закріплюють навколо найтоншого місця, там, де стрижень хвоста переходить у широкі лопаті плавців (*прим. авт.*).

тієї ночі смакував китове м'ясо. Плямкаючи в унісон із жуванням його невтомних щелеп, сотні, тисячі акул, що кишили біля левіафана, бенкетували, жадібно вгризаючись у його жирне тіло. Тих небагатьох, хто спав у кубрику, часто будили гучні удари їхніх хвостів по обшивці корабля, що лунали за кілька дюймів від серця сплячого. А якби ви перехилилися через борт, то могли б навіть побачити їх (як досі чули); вони бовталися в чорній зловісній воді, перевертаючись на спину щоразу, коли виривали з китової туші величезні круглі шматки сала завбільшки з людську голову. Такий акулячий бенкет може видатися просто неймовірним. Як вони примудряються вигризати з цієї гладкої слизької маси шматки такої бездоганно круглої форми — це лишається частиною всеосяжної таємниці буття. Слід, який вони при цьому лишають у туші, більш за все нагадує отвір, який висвердлює тесляр, щоб забити болт.

Незважаючи на те що серед димного пекельного жаху морських бойовищ акули, наче голодні собаки біля столу, де ріжуть сире м'ясо, завжди жадібно позирають на палуби, готові зжерти кожного вбитого, якого їм кинуть; і поки хоробрі м'ясники за палубними столами, мов людожери, ріжуть живе м'ясо один одного своїми позолоченими і поцяцькованими ножами, битливі акули своїми розкішно оздобленими пащеками теж ріжуть під столом м'ясо — тільки мертве; тож навіть якщо поміняти їх місцями, все одно вийде одне й те саме — одним словом, бійня; і незважаючи на те що акули неодмінно складають почет кожного работоргового корабля, що перетинає Атлантику, і запобігливо тримаються поблизу на той випадок, якщо знадобиться терміново доправити кудись пакунок чи влаштувати пристойний похорон для померлого раба; і незважаючи на те що можна навести ще кілька подібних прикладів, коли за відповідних обставин і у відповідних місцях акули гуртом збираються на бучний бенкет, — ви, проте, ніколи, ні за яких обставин і в жодному місці не побачите їх у такій великій кількості і в такому чудовому гуморі, як біля туші вбитого кашалота, пришвартованого на ніч до борту корабля. Якщо вам іще не доводилося бачити цю картину, то тримайте при собі свою думку щодо пристойності вшанування диявола і необхідності його задобрювати.

Але Стабб поки що не більше прислухався до плямкання, що долидало з бенкету, який відбувався так близько від

нього, ніж акули дослухалися до плямкання його епікурейських губів.

— Коку, агов, коку! Де той старий Фліс? — загукав він трохи згодом, ще ширше розставивши ноги, наче хотів надати своїй вечері більш надійну опору, і водночас устромив у м'ясо виделку, мов острогу. — Агов, коку! Пливи-но сюди!

Старий негр, аж ніяк не задоволений тим, що його витягли з теплого ліжка о такій пізній годині, вийшов з камбуза, човгаючи ногами, бо в нього, як то буває в багатьох старих негрів, було щось негаразд із колінними чашечками, про які він, мабуть, дбав гірше, ніж про кухонні чашки, — старий Фліс, як звали його всі на кораблі, шкандибав, накульгуючи, спираючись на пічні шипці, сяк-так змайстровані з двох випрямлених бондарних обручів; він приплентав і за наказом став з іншого боку кабестана, що правив Стаббу за стіл; при цьому він склав руки на своєму подвійному костурі і ще нижче схилив згорблену спину, водночас похиливши голову набік, щоб вухо, на яке він чув трохи краще, опинилося спереду.

— Коку, — почав Стабб, викидаючи собі до рота червонуватий шматок м'яса, — тобі не здається, що цей біфштекс пересмажений? Ти даремно його так відбивав, він занадто ніжний. Хіба ж я тобі завжди не казав, що китовий біфштекс, аби смакувати добре, має бути жорстким? От хоча б ці акули — бачиш, їм до вподоби, коли він жорсткий і сирий! Ото гвалт зчинили! Чуєш, коку, піди поговори з ними; скажи, нехай собі бенкетують пристойно, без шуму. Чорт забирай, я не чую власного голосу. Іди, коку, і передай їм моє прохання. Ось, тримай ліхтар, — він схопив один із ліхтарів зі свого столу, — а тепер іди і прочитай їм проповідь!

Мовчки узявши запропонований йому ліхтар, старий Фліс покульгав до борту; там, опустивши ліхтар в одній руці якомога нижче над водою, щоб краще бачити свою паству, він урочисто змахнув щипцями у другій руці і, перехилившись далеко за борт, з шамкотінням почав читати акулам проповідь, яку Стабб, крадькома підійшовши ззаду, чув від першого до останнього слова.

— Чуєте, братво, мені оце велено передати вам, аби ви не чинили бучі. Чули? Годі вам плямкати! Масса Стабб сказав, напихайте собі черево хоч до ілюмінаторів, та боже ж мій! Отак шуміти, де ж це в біса чувано!

— Коку, — втрутився Стабб, супроводжуючи свої слова несподіваним поштовхом у плече старого. — Коку! Бодай тобі заціпило, не згадуй чорта, коли проповідуєш! У такий спосіб не навертають грішників, коку!

— Кого? Ну, то самі їм проповідуйте. — І кок з похмурим виглядом хотів іти геть.

— Ні, коку, говори далі.

— Ну, гаразд. Любі мої брати...

— Правильно! — вигукнув Стабб. — Отак ти їх зласкавиш. Спробуй, може, щось і вийде.

Фліс продовжував:

— Ви всі акули, і очі ваші завидючі, та скажу вам, братво, оця жадоба — та годі ж бо ляпати хвостами, ну вас до дідька! Як ви мене почувете, коли будете отак ляпати хвостами та гиркатися, чорти б вас узяли?

— Коку, — вигукнув Стабб, хапаючи його за барки, — не згадуй чорта! Розмовляй з ними по-джентльменському.

Проповідь тривала далі:

— Жадоба, братво, то не ваша вина: це у вас така вдача, тут уже нічим не зарадиш; та ви не слухаетесь своєї вдачі, ось у чому притичина. Звісно, ви акули; та як подолаєте акул у собі, то станете янголами; бо ж усі янголи — це просто подолані акули. Чуєте, братво, спробуйте хоч раз поводитись чемно з тим клятим китом. Не видирайте шматок із рота ближнього, от що я вам скажу. Хіба одна акула має більше прав на нього, ніж інша? Боже ж мій, та ніхто з вас не має права на цього кита; цей кит іще комусь належить. Я знаю, в декого з вас збіса великий рот, більший, ніж в інших; та великому роту — мале черево; і не напихайте собі пашеку, а відкушуйте шматки для своїх дітлахів, бо вони самі не впораються.

— Отак, Флісу, гарно сказано! — вигукнув Стабб. — Оце по-християнському; давай далі.

— А нащо говорити далі, коли ця сволота все одно буде гиркатися та бити хвостами, масса Стабб? Вони ані слова не чують; ні до чого їм проповідувати, цим зажерам, поки вони не напхають собі черево, а черево в них ненаситне; і коли все-таки напхають черево, тоді вони вас і слухати не будуть; тоді вони пірнуть у море і поснуть десь на коралах, і вже нічого не вчують.

— Широ кажучи, я з тобою згодний; тож благослови їх, Флісу, і я повернуся до своєї вечері.

Тоді Фліс здійняв обидві руки над риб'ячим натовпом і пронизливо вигукнув:

— Кляті брати! Галасуйте як собі хочете, дідько б вас ухопив! Можете напхати собі черево, поки не луснете, а тоді поздыхайте!

— А тепер, коку, — мовив Стабб, знову повертаючись до своєї вечері на кабестані, — стій там, де стояв раніше, напроти мене, і слухай мене уважно.

— Слухаю вас уважно, — відповів Фліс, схилившись у своїй звичній позі над щипцями.

— Так от, — заговорив Стабб, уминаючи біфштекс. — Поговорімо ще трохи про біфштекс. Спершу скажи мені, скільки тобі років, коку?

— А при чому тут біфштекс? — роздратовано спитав старий негр.

— Тихо! Скільки тобі років, коку?

— Кажуть, десь під дев'яносто, — похмуро пробурмотів кок.

— І ти мало не сто літ живеш на світі, коку, а досі не вмієш готувати китовий біфштекс? — Стабб поспіхом проковтнув іще шматок, що став ніби наочним підтвердженням його запитання. — Де ти народився, коку?

— Під час переправи на поромі через Роанок.

— Народитися на поромі! Дивно, їй-право. Та я ж питаю тебе, з якого ти краю, коку?

— Я й кажу, з Роаноку, — сердито відповів той.

— Ні, ти цього не казав, коку; та послухай, до чого я веду. Ти мусиш повернутись в рідні краї і народитися ще раз, коли не вмієш готувати китовий біфштекс.

— Бодай я скис, жодного більш не приготую, — пробурчав старий негр, повертаючись, щоб іти.

— Ану ходи до мене, коку; давай сюди свої щипці; а тепер з'їж шматочок цього біфштекса і скажи, як ти гадаєш — чи він приготований як належить? Бери, я сказав, — і він простягнув негрові щипці. — Бери і скуштуй.

Поплямавши зморщеними губами, старий кок пробурмотів:

— Смачнішого біфштекса в житті не їв; аж тане в роті.

— Коку, — мовив Стабб, знову широко розставивши ноги, — ти до якої церкви належиш?

— Яюсь проходив біля церкви в Кейптауні, — похмуро відповів старий.

— Ти раз у житті пройшов біля святої церкви в Кейптауні і підслухав, як святий отець звертається до пастви: «Любі брати мої...» Атож, так воно й було, коку! І після цього ти приходиш сюди і кажеш мені таку страшну брехню, га? Куди ти, по-твоєму, потрапиш, коку?

— До свого ліжка, і дуже скоро, — пробурчав той, відвернувшись.

— Стій! Ану сюди! Я маю на увазі, коли помреш, коку. Це страшне питання, коку. Що ти на це скажеш?

— Коли цей старий негр помре, — повільно проказав старий, і вся його поведінка і тон раптом змінилися, — він сам нікуди не піде; святий янгол прийде і візьме його.

— Візьме? Як? У кареті четвернею, як узяли Ілію? І куди він тебе візьме?

— Отуди, — мовив Фліс, здіймаючи щипці в себе над головою, і урочисто вказав ними вгору.

— Еге, то ти гадаєш, коку, що втрапиш на самий топ нашої грот-щогли, коли помреш? А ти хіба не знаєш такого — що вище залізеш, то більше змерзнеш? На грот-щоглу, ти диви!

— Я такого не казав, — знову спохмурнівши, відповів Фліс.

— Ти сказав — «отуди», хіба ні? Ти подивися, куди ти щипцями вказуєш. Чи, може, ти хочеш пролізти на небо за дарма? Ні, ні, коку, ти туди не залізеш інакше, як по вантах. Річ марудна, та інакше не піде. Але ж ми іще не на небі. Покинь свої щипці, коку, і слухай мою команду. Ти слухаєш? Тримай капелюха в руці, а другу руку — проти серця, коли слухаєш мою команду, коку. Що? Отут у тебе серце? Тут у тебе шлунок, старий! Вище, вище — отак, — тепер годиться. Тримай руку тут і слухай мене уважно.

— Слухаю вас уважно, — мовив старий негр, тримаючи обидві руки там, де йому звеліли, і безпорадно хитаючи сивою головою, наче намагався водночас виставити вперед обидва вуха.

— Бачиш, коку, твій біфштекс був такий поганий, що я мусив скоріше прибрати його з очей; ти це второпав чи ні? А надалі, коли готуватимеш китовий біфштекс мені до столу, отут на кабестані, я скажу тобі, що треба зробити, аби не зіпсувати його. Тримай біфштекс в одній руці, а другою покажи йому вуглину; а потім подавай до столу, чуєш? А завтра, коку, коли ми будемо розтинати цю рибину, станеш поруч

і відріжеш кінчики бічних плавців; ти їх засолиш. А щодо хвостових плавців, їх замаринуєш. Тепер можеш іти.

Проте Фліс не пройшов і трьох кроків, коли Стабб покликав його знову:

— Коку, завтра зробиш мені котлети до вечері, на нічну вахту. Чуєш? Ну, тоді відчалууй. Агов! Стоп! Треба вклонитися, перед тим як іти. Стій знову! Не забудь, на сніданок — китові відбивні.

— Боже ж мій, краще б кит його з'їв, а не він кита. Бодай я скис, нема такої акули, як масса Стабб, — промимрив старий, ідучи геть; і з цим мудрим зауваженням він пошкандибав до свого ліжка.

РОЗДІЛ 65

КИТ ЯК СТРАВА

Те, що смертна людина може вживати м'ясо того створіння, яке дає поживу і її лампі, і їсти його, як Стабб, при його ж власному світлі, здається настільки дивним, що для пояснення цього факту потрібно звернутися до історії і філософії.

Історичні пам'ятки свідчать, що три століття тому язик справжнього кита вважався у Франції вишуканою стравою і коштував дуже дорого. Також відомо, що за часів Генріха VII один придворний кухар отримав чималу винагороду за те, що винайшов чудову приправу до бурого дельфіна, котрий, як ви пам'ятаєте, належить до родини китових. Слід зауважити, що м'ясо бурого дельфіна і нині вважається дуже смачним. Його готують у вигляді відбивних завбільшки з більярдну кулю, тушать зі спеціями, і в готовому вигляді воно нагадує телячі битки або м'ясо черепахи. У давнину ці відбивні особливо любляли ченці Данфермлайна. Вони отримували великий дельфінячий грант від корони.

Власне, серед китобоїв китове м'ясо вважалося б чудовою стравою, якби його не було так багато; та коли перед вами м'ясний пиріг у сто футів завдовжки, апетит зникає. За наших днів лише безпристрасні моряки на кшталт Стабба згодні поласувати китовим м'ясом; а от, наприклад, ескімоси не такі перебірливі. Усім відомо, що вони харчуються китовим м'ясом, та ще й збирають і зберігають багатий врожай висо-

коякісного китового лою. Один із найвидатніших ескімоських лікарів на ім'я Зогранда стверджує, що китовий лій — найкорисніша страва для немовлят. А це нагадує мені про тих англійців, які з нещасного випадку були покинуті китобійним кораблем у Гренландії і прожили там кілька місяців, харчуючись шматками напівпротухлого китового м'яса, що лишилися на березі після витоплювання лою. Голландські китобої називають ці шматки «млинцями», та вони й справді на них схожі, — такі ж коричневі і хрусткі, а пахнуть як свіжі млинці в амстердамських господинь, і взагалі з вигляду такі апетитні, що навіть дуже помірковані їдці, не знаючи, що це таке, залюбки ними б поласували.

Ще більше знижує смакові якості китового м'яса, як страви цивілізованих людей, його жирність. Кит — це велетенський призовий бик моря, надто жирний, щоб бути смачним. Погляньте хоча б на його горб, який міг би бути таким самим делікатесом, що й бізоновий (котрий, до речі, смакує просто чудово), коли б він не був просто великою пірамідою із самого сала. Або, наприклад, спермацет; який він ніжний і драглистий, мов напівпрозора біла м'якоть кокосового горіха на третій місяць досягання; і все ж він занадто жирний, щоб замінити коров'яче масло. Утім, багато хто з китобоїв звикає їсти його, розмочивши в ньому, наприклад, шматок галети. Під час витоплювання матроси нічної вахти, буває, опускають галети в бочки зі спермацетом і просочують їх запашним жиром. Я теж нерідко влаштовував собі отаку розкішну вечерю.

Чудовою стравою вважаються мізки молодого кашалота. Його череп обережно розколюють сокирою і витягають з нього дві білясті півкулі (наче два великі пудинги, їй-право); потім їх змішують із борошном і готують із них дуже смачну страву, що трохи нагадує телячі мізки, які зажили чималої слави серед епікурейців; адже всі знають, що епікурейський бичок, регулярно вживаючи в їжу телячі мізки, поступово і сам здобуває дешичну мізків і зрештою навіть може відрізнити власну голову від телячої, для чого, звісно, потрібні дуже ретельні спостереження. Ось чому так сумно буває дивитися на молодого джэнджика, що сидить за столом перед розумною телячою головою, яка з докором дивиться на нього і ледь не вимовляє: «І ти, Брут!»

І все ж таки, на мою думку, сухопутна людина з такою відразую сахається від думки про вживання в їжу китового

м'яса не тільки через те, що воно є надміру жирним; це якись чином пов'язано з уже наведеними мною міркуваннями: хіба можна людині їсти морське створіння, вбите нею самою, та ще й при світлі його власного жиру? Проте першого, хто вбив бика, безперечно, вважали вбивцею; можливо, його навіть повісили; у всякому разі, якби його суддями були бики, то вони б неодмінно засудили його до повішення, якого він і заслуговує, як будь-який убивця. Підійть у суботу ввечері до м'ясної крамниці і подивіться на юрму живих двоногих істот, які витріщаються на цілі колони мертвих чотириногих. Чи вам не здається, що канібалам до цього далеко? Канібалам? А хто з нас не канібал? Їй-богу, той людоджер з островів Фіджі, що про запас засолив у себе в льоху кошового місіонера, той запасливий дикун матиме менше клопоту в Судний день, ніж ти, цивілізований і освічений ласун, що розпинає на підлозі гуску, аби потім ласувати її набряклою печінкою у вишуканій страві *paté-de-foie-gras*¹.

А Стабб їсть кита при світлі китового жиру — і цим самим лише обтяжує злочинність своєї поведінки, так? Тож поглянь на держак свого ножа, мій цивілізований і освічений ласун, коли уминаєш ростбіф: з чого зроблено цей держак, хіба ж не з кістки бика, який доводиться рідним братом тому, котрого ти їси? А чим ти длубаєш у зубах, з'ївши ту жирну гуску? Пером, що належало цьому самому птахові. А яким пером писав офіційні циркуляри секретар Товариства борців проти жорстокості у поводженні з гусками? Адже всього місяць чи два тому це Товариство ухвалило резолюцію про користування виключно сталевими перами.

РОЗДІЛ 66

АКУЛЯЧА РІЗАНИНА

У Південних морях, коли вбитого кита після довгої тяжкої роботи пришвартовують до корабля, до розтину туші беруться не одразу. Це надзвичайно тяжка робота; вона забирає досить багато часу і потребує участі всього екіпажу. Саме цим пояснюється поширений звичай — за таких випадків спускати всі вітрила, закріплювати стерно з навітряного боку і відси-

¹ Паштет з гусячої печінки (фр.).

лати всіх спати до ранку, за умови, щоб уся команда, попарно чергуючись щогодини, пильнувала порядок на палубі.

Проте іноді, особливо в екваторіальних районах Тихого океану, так учинити неможливо, оскільки біля прив'язаної китової туші збираються такі величезні зграї акул, що коли залишити її так, припустімо, годин на шість, до ранку біля борту зостанеться тільки голий кістяк. Щоправда, в інших районах океану, де цих риб не так багато, їхню зажерливість можна трохи вгамувати, відганяючи їх гострими фленшер-ними лопатами¹, хоча іноді це тільки заохочує їх до дії. Та цього разу сталося інакше; людина, не звикла до подібних видо-вищ, поглянувши за борт «Пекводу» вночі, вирішила б, що море — це одна величезна сирна голова, що кишить червою-акулами.

Отже, коли Стабб, повечерявши, призначив якірну вахту і коли за його наказом на палубу піднялися Квіквег і ще один із матросів, акули заметушилися, мов скажені, бо моряки одразу вивісили за борт платформи для розтину туш і три ліхтарі, що кидали довгі світляні смуги на збурену воду, і почали працювати фленшерними лопатами, нещадно вбиваючи акул ударами по черепу — а це єдине вразливе місце акули. Але в пінній мішанині в'юнких риб мисливцям не завжди щастило влучити в ціль, і тут кровожерність цих тварюк давала про себе знати ще більше. Вони не тільки жадібно ковтали нутрощі сусіда, що вилізли назовні з розітнутого лопатою тіла, а ще й, поранені, згиналися, мов лук, і поглинали свої власні нутрощі; тому одна акула могла кілька разів поспіль проковтнути свої кишки, які одразу ж випадали з рани. І це ще не все. Навіть трупи і примари цих тварюк можуть бути небезпечними. У їхніх відтятих частинах тіла і кістках, мабуть, ховається якась спільна пантеїстична життєва сила, яка не полишає їх і тоді, коли згасає життя окремої акули. Одна з акул, яку вбили і витягли на палубу, щоб злупити з неї шкіру, ледь не відкусила руку в бідолаш-

---

¹ Фленшерна лопата, що використовується для розтину китової туші, виготовляється зі сталі найкращого гатунку; розміром вона з людську долоню з розчепіреними пальцями, а за формою нагадує садову лопату, тільки має пласкі краї, а верхній кінець набагато вужчий від нижнього. Цей інструмент завжди нагострений, і під час роботи його кілька разів підточують, як бритву. Замість руків'я в нього — міцна жердина завдовжки футів у двадцять-тридцять (*прим. авт.*).

ного Квіквега, коли він намагався закрити мертве віко її смертоносної пашеки.

— Квіквег все одно, який бог зробив акула, — мовив ди-кун, струшуючи рукою від болю, — Фіджі бог чи Нентакет бог; той бог, що зробив акула, — клятий індус.

РОЗДІЛ 67

РОЗТИН

Це сталося суботньої ночі; а яка нас чекала свята неділя! Ех *officio*¹ всі китобої грішать неповагою до святої неділі. «Пеквод», що був кольору слонової кістки, почервонів, обернувшись на криваву бійню; кожний моряк став м'ясником. Сторонньому глядачеві могло видатись, що ми приносимо десять тисяч тучних биків у жертву морським богам.

Спочатку підняли приладдя для розтину, що складалося, окрім інших великих та важких предметів, з низки блоків, пофарбованих у зелений колір і таких важезезних, що одна людина не в змозі їх підняти; це виноградне гроно підтягли під топ грот-щогли і ретельно закріпили біля грот-марса — найбільш надійного місця на палубі. Кінець сталевого троса, пропущеного через усю цю плутанину, підтягнули до корби, а величезний нижній блок повис просто над китом; до цього блока прикріпили товстий гак, що важив не менше сотні фунтів. А тоді, стоячи на підвісних платформах за бортом, Старбак і Стабб, озброївшись довгими лопатами, почали вирізати в туші над боковим плавцем отвір — для того, щоб зачепити гак. Потім біля цього отвору вирубують широке півколо, встромлюють гак, і вся команда, що юрмиться біля корби, з хвацькою піснею починає тягнути. Тої ж миті корабель починає хилитися, кожен болт у його корпусі оживає, наче цях у стіні старого будинку, що морозної ночі ось-ось вилетить; корабель двигить, тремтить і киває небу своїми переляканими щоглами. Він хилиться все дужче, а тим часом хвилі шлють на поміч кожному ривку задиханої корби свій могутній поштовх, поки врешті-решт не пролунає гучний тріск; корабель з плюскотом стає прямо, і блоки триумфально здіймаються з-за борту, тягнучи на гаку вирваний напівкруглий кінець першої смуги сала. І оскільки кит огорнутий шаром сала так само, як апельсин — шкіркою, його очищають

¹ З обов'язку (*лат.*).

достоту так само, зриваючи шкірку по спіралі. Корба тягне безнастанно, і ця сила змушує кита крутитися у воді навколо своєї осі; сало весь час змотується з нього рівною смугою по лінії надрізу, який утворюють лопатами Старбак і Стабб; і водночас, розкручуючись, туша рівномірно піднімається все вище, поки не торкнеться топа грот-шогли; матроси припиняють крутити корбу, оскільки тепер велетенська маса, спливаючи кров'ю, починає розгойдуватись, наче спускається з небес; і кожен із присутніх мусить весь час стерегтися, щоб вчасно ухилитися від неї, а то не встигне і оком змигнути, як вона зацідить йому у вухо і скине його за борт.

Тоді вперед виходить один із гарпунерів, тримаючи в руці довге гостре знаряддя, яке називають фленшерним мечем, і, улучивши мить, спритно вирізає великий отвір у нижній частині туші. У цей отвір вставляють гак другого великого блока і чіпляють ним шар сала. Потім гарпунер-мечник робить усім знак відійти, робить ще один вправний випад і кількома сильними ударами навкис розтинає жировий шар надвое; тепер коротка нижня частина ще не відтята, але довгий верхній клапоть, так звана «ковдра», вільно мотляється на гаку, готова до спуску. Матроси біля носової корби знов затягають пісню, і поки один блок зриває з кита другу жирову смугу, інший блок повільно витягають, і перша смуга йде донизу крізь головний люк, під яким міститься порожня каюта, яку називають «жировою коморою». Кілька спритних рук пропускають у це напівтемне приміщення довгу смугу «ковдри», яка звивається там кільцями, наче живий клубок змії. Так іде робота; один блок тягне вгору, інший іде донизу; кит і корба крутяться, матроси біля корби співають; ковдра, звиваючись, іде до «жирової комори»; помічники капітана відрізають сало лопатами; корабель тріщить, і з вуст кожного раз у раз зривається добірна лайка — так воно яось легше працювати.

РОЗДІЛ 68

КОВДРА

Я дуже ретельно вивчав цю тему, що викликає стільки суперечок і непорозумінь, а саме — китову шкіру. Я бесідував про це з досвідченими китобоями в морі і з ученими-приро-

дознавцями на суші. І моя початкова думка лишилася незмінною; але, це тільки моя особиста думка.

Питання полягає в наступному: що таке китова шкіра і де вона міститься? Ви вже знаєте, що таке китове сало. Це сало в розрізі нагадує жорстку яловичину з дрібними волокнами, проте воно більш тверде, пружне і щільне, а його товщина варіюється від восьми до п'ятнадцяти дюймів. Навіть якщо твердження, що шкіра тварини має таку будову і товщину, спершу здається безглуздом, це його не спростовує; річ у тім, що на китовій туші немає іншого щільного покриву; а що таке, по суті, шкіра тварини, як не досить щільний зовнішній покрив? Щоправда, з неушкодженого тіла мертвого кита можна зішкрябати рукою дуже тонку прозору плівку, яка трохи нагадує тонку сльоду, м'яка і ніжна, як шовк; проте це можна зробити тільки до того, як вона висохне, бо тоді вона товщає, стає твердою і ламкою. У мене є кілька таких висушених клаптиків, я використовую їх замість закладок, коли працюю над книгою про китів. Як я вже зауваживав, ця речовина прозора, і, поклавши такий клаптик на сторінку книги, я іноді для втіхи уявляю, що він збільшує надрукований текст. У всякому разі, мені подобається читати про кита крізь його, так би мовити, власні окуляри. Та я веду ось до чого. Цей дуже тонкий шар «сльоди», який дійсно вкриває все тіло кита, слід розглядати не тільки як шкіру тварини, але й як шкіру його шкіри, якщо можна так сказати; адже було б просто смішно стверджувати, що справжня шкіра велетня-кита тонша і м'якша від шкіри немовляти. Та годі про це.

Отже, китовий жир — це і є китова шкіра; і якщо зважити на те, що ця шкіра, як трапляється при розтині великого кашалота, дає до сотні бочок жиру; і якщо пам'ятати, що жир кита, коли його видобути, за вагою становить не більше трьох четвертих від усієї китової оболонки, — можна дістати певне уявлення про велетенські розміри цієї живої маси, частка зовнішнього покриву якої дає ціле озеро рідини. Якщо вважати десять бочок за тонну, ми маємо десять тонн чистої ваги, які становлять усього лише три чверті від маси шкіри одного кита.

Видима поверхня туші живого кашалота — це одне з чудес, які він нам являє. Вона майже завжди рясно помережана прямими смугами, що перехрещуються навскіс, подібними до тих, які ми бачимо на майстерних італійських гравюрах.

Проте ці лінії не йдуть по вже згаданому слюдяному шару, вони просвічують крізь нього, намальовані просто на тілі. І це ще не все. Часом швидкий, проте уважний погляд прозирає крізь ці смуги якісь інші обриси — достоту як на справжній гравюрі. Ці обриси нагадують ієрогліфи; я маю на увазі, якщо таємничі візерунки на стінах пірамід називаються ієрогліфами, то це слово кладеться тут якнайкраще. Я запам'ятав ієрогліфічний напис на одному кашалоті і згодом був просто вражений, коли якось знайшов його на малюнку, де були відтворені давньоіндіанські письмена, вибиті на славнозвісних ієрогліфічних скелях верхньої Міссісіпі. Подібно до цих таємничих каменів, тайнопис кита донині лишається нерозшифрованим. До речі, ці індіанські скелі нагадують мені про щось інше. Окрім усіх інших дивовиж кашалота ми часто бачимо, що в нього на спині, а особливо на боках прями смуги приховані під численними глибокими подряпинами неправильної форми. Гадаю, прибережні скелі Нової Англії, які, на думку Агассіса, помережані слідами зіткнень із плавучими айсбергами, саме цим нагадують кашалотів. Мені здається, що кит дістає ці подряпини внаслідок бойових сутичок з іншими китами, бо найчастіше я бачив їх у великих дорослих самців.

Ще два слова про шкіру, вірніше, про жирову оболонку китів. Я вже казав, що її зривають із китової туші довгими смугами, які називають «ковдрами». Це слово, як і більшість морських висловів, є дуже влучним. Адже жировий шар справді огортає кита, мов ковдра або стьобане покривало, або як індіанське пончо, що одягнуте через голову і сягає до хвоста. Саме завдяки цій теплій ковдрі кит чудово почувується в будь-яку погоду, під будь-якими широтами, о будь-якій порі дня і року. Що сталося б, наприклад, із гренландським китом у крижаних північних морях, якби на ньому не було цього теплого сюртука? Звісно, в цих гіперборейських водах є й інші риби, і поводяться вони дуже жваво; але ж то риби холоднокровні, які не мають легенів, риби, у яких холодильник замість черева; ці створіння можуть грітися біля айсберга, як мандрівник гріється в готелі біля каміна; а кит, подібно до людини, має легені і гарячу кров. Якщо його кров замерзне, він загине. І хіба не дивно — звичайно, допоки цьому не знайшли пояснення, — що це велетенське чудовисько, якому висока температура потрібна не менше, ніж лю-

дині, почуватється вельми затишно, по саме тім'я занурившись у крижану антарктичну воду, де тіло моряка, який упав за борт, іноді знаходять через багато місяців умерзлим вертикально в льодове поле, як у бурштині іноді знаходять мушок. Та можна здивуватися ще більше, коли почувеш, що, як доводять експерименти, кров полярного кита тепліша від крові негра з Борнео влітку.

Мені здається, це свідчить про переваги, які дають життя сила, товсті стіни і внутрішній простір. О людино! Твори себе за образом кита! Зберігай і ти своє тепло серед криги. Нехай тільки життя твоє належить до цього світу, а не буття. Лишайся спокійним на екваторі, не втрачай кровообігу на полюсі. Як великий купол собору Святого Петра і як великий кит, у будь-яку погоду зберігай, о людино, свою власну температуру.

Та яка це легка і марна річ — виголошувати подібні повчання! Як мало будівель мають купол, подібний до купола Святого Петра! Як мало створінь не поступаються киту у войі величі!

РОЗДІЛ 69

ПОХОРОН

— Травіть ланцюги! Спускайте тушу за борт!

Приладдя для розтину більше не потрібні. Обідрана білувата туша кита з відтятою головою сяє, наче мармурова надгробна плита; вона змінила колір, та з вигляду анітрохи не поменшала. Вона така ж величезна. Її відносить від корабля все далі, вода навколо неї вирує й хлюпоче від зажерливих акул, а повітря над нею збурене крилами галасливих птахів, чий дзьоби — мов сотні убивчих кинджалів. І що далі відносить цю велетенську білу мару, то дужчає плюскіт і гвалт, який здійсмають акули у воді і птахи, що хмарою кишать над водою. Ми багато годин бачимо це огидне видовище з палуби корабля, що ліг у дрейф. Під лагідним блакитним небом по світлому лону теплого моря, овіяна грайливим вітерцем, пливе ця озія смерті, поки не зникне в безмежній даліні.

Це похоронне видовище сповнене і скорботи, і глуму водночас. Морські стерв'ятники — у шанобливій жалобі, повітряні акули — у чорному вбранні, принаймні з чорними цятками.

Я думаю, мало хто з них допоміг би китові у скруті, поки він був живий; та на поминальний обід вони спішать звідусіль. О стерв'ятники нашої землі! Ви не полишите у спокої навіть наймогутнішого з китів.

І це ще не кінець. У мертвому тілі, що потерпіло наругу, довго живе дух помсти і сіє жах довкола. Побачений здаля боязким військовим кораблем або заблуканим кораблем відкривачів, які ще не бачать пташиних зграй, але помітили у сонячних променях над водою якусь білу масу, оперезану широким колом білої піни, безсилий труп кита в ту ж мить заноситься тремтячими пальцями до вахтового журналу — «Обережно: мілини, рифи і буруни». І ще багато років по тому кораблі будуть стерегтися цього місця, перестрибуючи через нього, як стрибають на рівній дорозі дурні вівці лише тому, що тут підстрибнув їхній ватажок, коли перед ним простягли жердину. Ось ваші славнозвісні прецеденти; ось користь від ваших традицій; ось наслідки вашої впертої віри у явища, які не мають коренів у землі і навіть у повітрі. Це і є ваша ортодоксальність!

Так, якщо за життя тіло кита навіює жах на ворогів, його привид і по смерті породжує у світі страх і сум'яття.

А ви, мій друже, вірите у привидів? Є й інші привиди, окрім тих, що на Кок-Лейн, і є серйозні люди, окрім доктора Джонсона, які в них вірять.

РОЗДІЛ 70

СФІНКС

Не слід забувати, що в левіафана відтинають голову ще до того, як знімуть з нього шкіру; відокремлення голови кашалота — це велике досягнення анатомічної науки, яким досвідчені китові хірурги вельми пишаються — і недаремно.

Подумайте про те, що в кита немає нічого подібного до шиї; навпаки, те місце, де начебто з'єднуються його голова і тулуб, є найтовщою частиною туші. Також візьміть до уваги, що наш хірург мусить робити операцію згори, з відстані восьми, а часом і десяти футів, які віддаляють його від пацієнта, і цей пацієнт майже повністю схований у непрозорій воді буремного моря. Крім того, завважте, що в цих украй несприятливих умовах він мусить зробити в туші отвір глибиною

в декілька футів, і так, навмання, як при підземних роботах, не зазирнувши в цей отвір, який щомиті може закритися знову, він повинен, спритно оминаючи всі прилеглі недоторканні ділянки, відокремити спинний хребет у тій єдиній точці, де він переходить у череп. Тож як не дивуватися з хвалькуватого твердження Стабба, що він може за десять хвилин відтяти голову в будь-якого кашалота?

Відтяти голову залишається на тросі за кормою, поки не знімуть шкіру з тулуба. Після цього, якщо кит був невеликий, голову піднімають на палубу і ретельно розтинають. Але з головою дорослого левіафана так вчинити неможливо, з тієї причини, що голова великого кашалота становить ледь не третину його об'єму, і намагатися підвісити такий тягар навіть на міцних блоках китобійного корабля — це все одно що зважувати голландську комору на терезах ювеліра.

Тепер, коли у впольованого «Пекводом» кита відтяти голову і злупили шкіру, голову підтягли до борту корабля, але так, щоб вона піднялася з води тільки наполовину, почасти лишаючись у своїй рідній стихії. І поки корабель, знемагаючи, круто хилився набік під могутнім тиском на грот-марс, а ноки рей по всьому борту, наче крани, здіймалися над морем, ця голова, спливаючи кров'ю, висіла на поясі в «Пекводу», мов велетенська голова Олоферна на поясі в Юдіфі.

Коли впоралися з цією роботою, був уже полудень, і команда спустилася вниз обідати. Над спорожнілою палубою, де щойно лунав такий галас, запала тиша. Глибокий мідний спокій, наче всесвітній жовтий лотос, нечутно розгортав свої неосяжні пелюстки над морем.

Через деякий час до цього тихого супокою піднявся зі своєї каюти Ахаб. Він кілька разів пройшов по палубі, зупинився, поглянув за борт, потім повільно вийшов на грот-руслінь, підняв довгу лопату Стабба, покинуту там після того, як була відтята голова кита, і, встромивши її знизу у підняту на тросах масу, затис вільний кінець під пахвою і стояв так, втупивши у велетенську голову свій пильний погляд.

Це була чорна голова з гострим верхом; ледь погойдуючись серед непорушного спокою, вона здавалася головою Сфінкса в пустелі. «Говори, велика і велична голово, — стиха мовив Ахаб, — ти не маєш бороди, але здаєшся волохатою, бо тебе повиває водорість; говори, велика голово, і відкрий нам свою таїну. Ти пірнала глибше від усіх пірначів. Ця го-

лова, яку зараз освітлює сонце небес, сягала глибинних основ світу. Там, де тліють у забутті імена і кораблі, де поховані таємні надії та іржаві якорі; там, де у трюмі земного фрегата, наче в трупарні, лежать мертвим вантажем кістки мільйонів загиблих; там, у цій страшній водній країні, твій рідний дім. Ти бувала там, де не бував жоден із пірначів, куди не сягає дзвін; ти дрімала біля моряків, чії безсонні матері віддали б життя за мить такого сну. Ти бачила, як закохані, сплівшись в обіймах, кидалися в море з палаючого корабля і, серце до серця, поринали в буремну безодню, вірні одне одному, коли їх зрадило саме небо. Ти бачила вбитого капітана, якого пірати вночі скинули за борт; він багато годин плив у вічну ніч невситимої безодні, а його вбивці продовжували свій шлях, живі й неушкоджені — і швидкі блискавки освітлювали корабель, що мав принести вірного чоловіка до ніжних, палких обіймів. О голово! Ти бачила доволі, щоб розтрощити планети і змусити Авраама зректися віри; але ти не озвешся ні словом!»

— Бачу корабель! — пролунав тріумфальний вигук зі щогли.

— Справді? Це радує, — відповів Ахаб, різко випроставшись, і грозові хмари на його чолі розвіялися. — Цей радісний крик серед мертвого спокою міг би наставити на добрий шлях того, в кому ще є добро... Далеко звідси?

— Три румби справа по борту, сер, і вітер жене його до нас!

— Ще краще! Може, це святий Павло йде сюди, щоб принести вітер у цей безвітряний спокій! О природа, о душа людини! Така глибока подібність між вами, що її не виразити в слові; найменший з атомів живої матерії має свою таємну подобу в душі.

РОЗДІЛ 71

ІСТОРІЯ «ЄРОВОАМА»

Пліч-о-пліч наближались до нас корабель і вітер; але вітер випередив корабель, і скоро «Пеквод» загойдався на хвилях.

Трохи згодом уже можна було побачити в підзорну трубу вельботи на палубі незнайомого корабля, а побачивши чатових у нього на щоглах, зрозуміти, що це китобійне судно. Але

корабель був так далеко і так швидко мчав під усіма вітрилами — мабуть, до нового місця полювання, — що «Пеквод» не мав змоги наблизитися до нього. Тому ми підняли сигнальний прапор і чекали, якою буде відповідь.

Слід зауважити, що кожний корабель американського китобійного флоту, подібно до військових кораблів, має свій особистий прапор; усі ці прапори зібрані в спеціальній книзі, де напроти них зазначені назви кораблів, яким вони належать, і така книга є в кожного капітана. Завдяки цьому командири китобійних суден можуть легко впізнавати інший корабель у морському просторі, навіть з великої відстані.

Нарешті незнайомий корабель відповів на сигнал «Пекводу», піднявши свій прапор; то був «Єровоам» з Нентакету. Він обрасопив реї, сповільнив хід, ліг у дрейф на траверзі «Пекводу» з підвітряного борту і спустив шлюпку; вона швидко підійшла до нас, але в ту мить, коли матроси за командою Старбака хотіли спустити штормтрап для капітана, що прибув з візитом, той раптом замахав руками з корми своєї шлюпки, даючи зрозуміти, що ці приготування непотрібні. З'ясувалося, що на борту «Єровоама» розгулялася епідемія, і капітан Мейх'ю боїться заразити команду «Пекводу». І хоча ні він сам, ні команда його шлюпки не постраждали від епідемії, хоча його корабель перебуває на відстані в половину гарматного пострілу від нашого і нас розділяли чиста морська вода і свіже повітря, він, сумлінно дотримуючись карантинних порядків, що заведені на суші, відмовився ближче спілкуватися з «Пекводом».

Проте відстань не завадила спілкуванню. Шлюпка «Єровоама», тримаючись на віддалі в декілька ярдів, йшла на веслах нарівні з «Пекводом», який стрімко різав хвилі (на той час вітер подужчав), приспустивши грот-марсель; часом хвиля несподівано кидала її вперед, і вона обганяла «Пеквод», але вправний стернавий одразу повертав її на належне місце. Так, раз у раз перериваючись через ці — або подібні — дії, з борту на борт велася розмова; проте в ній траплялися паузи і з цілком іншої причини.

Одним із веслярів у шлюпці «Єровоама» був чоловік вельми своєрідної зовнішності, що впадала в око навіть серед дикої китобійної команди. Він був малий на зріст, худий, з вигляду моложавий; його обличчя було рясно обсипане ластовинням, а жовте волосся звисало сплутаними пасмами. Він

був одягнений у довгополий сюртук якогось химерного фасону і бляклого горіхового кольору; надто довгі рукави були закачані на зап'ястях. Глибоке, нездоланне, фанатичне божевілля світилося в його очах.

Щойно побачивши його з «Пекводу», Стабб вигукнув:

— Це він! Це він! Той довгополий мерзотник, про якого нам розповіли на «Таун-Хо»!

Стабб згадав дивну історію «Єровоама» та одного з його матросів, яку нам розповідали трохи раніше на «Таун-Хо». Згідно з цією розповіддю, а також з деякими відомостями, отриманими згодом, «довгополий мерзотник» узяв під свою оруду майже весь екіпаж «Єровоама». Ось його історія.

Цей чоловік вийшов із секти божевільних трясунів Ніскаюни, які вважали його великим пророком; на їхні ідіотські потаємні збіговиська він спускався з небес — крізь душник у стелі, — і провіщав, що в майбутньому буде відкорковано сьому посудину, яка лежала у нього в жилетній кишені і містила, слід гадати, не порох, а лауданум¹. Потім з незбагненної апостольської примхи він покинув Ніскаюну і переїхав до Нентакету, де із спритністю, властивою божевільним, удав із себе нормального, розважливого чоловіка і спробував найнятися матросом на «Єровоам», що вирушав у китобійне плавання. Його взяли в команду; та щойно корабель вийшов у відкрите море, як божевілля його розбурхалося. Він назвав себе архангелом Гавриїлом, наказував капітану стрибнути за борт, оприлюднив маніфест, де оголосив себе визволителем усіх островів і духовним володарем Океанії. Непереборна впевненість, з якою він виголошував цю маячню, темна зухвала гра його безсонної збудженої уяви, жахи справжнього божевілля — усе це оточувало Гавриїла в очах забобонних матросів ореолом святості. І більше того, його боялися. Оскільки такий чоловік на кораблі не давав ніякої користі, тим паче що він працював лише коли йому заманеться, капітан, не схильний до марновірства, залюбки турнув би його геть; проте архангел, дізнавшись, що його повинні висадити на берег у найближчому порту, зламав усі свої печатки і відкоркував усі посудини, прирікаючи корабель з усією командою до страшної загибелі, якщо цей намір буде здійснено. Він мав такий великий вплив на своїх прибічників серед команди, що

---

¹ Опіумна настоянка.

зрештою матроси гуртом рушили до капітана і попередили його, що коли він звільнить Гавриїла, то жоден з них не залишиться на кораблі. Той був змушений відмовитися від свого задуму. Так само вони не дозволяли нечемно поводитися з Гавриїлом, хоч би що той робив чи казав; і поступово Гавриїл здобув повну свободу дій на кораблі. А це, у свою чергу, призвело до того, що архангел анітрохи не зважав на капітана та його помічників, особливо відтоді, як почалася епідемія і він узяв на себе ще більше, стверджуючи, що «чума», як він це називав, почалася тільки з його волі і що тільки він може, якщо побажає, її припинити. Матроси — простодушні невігласи — поводитися з ним чемно і навіть запобігливо, за його ж велінням вшановуючи його, мов бога. У це важко повірити, проте все відбувалося саме так. Історія будь-якого фанатика вражає не так глибиною його самоомани, як його майстерним умінням вводити в оману інших. Проте повернімося до «Пекводу».

— Я не боюся твоєї епідемії, друже, — мовив Ахаб, перекившись через поруччя, до капітана Мейх'ю, що стояв на кормі своєї шлюпки. — Піднімайся на борт.

Але тут Гавриїл схопився на ноги.

— Подумай, подумай про лихоманку, жовту і жовчну! Бійся страшної чуми!

— Гавриїле, Гавриїле! — вигукнув капітан Мейх'ю. — Якщо ти не... — Але тут шлюпку, підхоплену хвилиною, віднесло далеко вперед, і плюскіт заглушив його слова.

— Ти не бачив Білого Кита? — спитав Ахаб, тільки-но шлюпка знов опинилася з «Пекводом» нарівні.

— Подумай, подумай про свій вельбот, розбитий і потоплений! Бійся страшного хвоста!

— Ще раз кажу тобі, Гавриїле... — Та шлюпку знову жбурнуло вперед, наче її тягнув нечистий. На якусь мить розмова перервалася, хвили одна за одною промчали далі, і жодна з них, із якоїсь незрозумілої примхи моря, не піднесла на собі шлюпку. А голова кашалота із силою вдарилася в борт корабля, і можна було побачити, як Гавриїл витріщається на неї з острахом, не вельми природним для архангельської вдачі.

Коли ця інтерлюдія завершилася, капітан Мейх'ю почав свою похмуру розповідь про Мобі Діка, і тільки він згадував його ім'я, як його одразу переривав Гавриїл або шум моря, яке, здавалося, було його спільником.

«Єровоам», покинувши рідну гавань, невдовзі зустрівся з китобійним кораблем, і від нього екіпаж дізнався про Мобі Діка та про пов'язані з ним жахи. Жадібно поглинувши ці відомості, Гавриїл під страхом суворої кари намагався заборонити капітанові полювати цього кита, якщо чудовисько з'явиться поблизу «Єровоама», і у своїй маячні оголосив Білого Кита не менш ніж Богом трясунів у плоті. Проте, коли за рік чи два по тому чатові на щоглах справді побачили Мобі Діка, старший помічник Мейсі захотів будь-що з ним стягтися; і коли сам капітан, не зваживши на погрози і перестороги архангела, охоче дозволив йому це зробити, Мейсі намовив п'ятох матросів, сів з ними у вельбот і погнався за китом. Після довгої виснажливої гонитви, після багатьох невдалих спроб він нарешті встромив у нього один гарпун. Тим часом Гавриїл, видершись на топ грот-щогли і стоячи там, почав шалено розмахувати вільною рукою, пророкуючи ворогам, які зазіхнули на його святиню, скору і страшну загибель. Старший помічник Мейсі, випроставшись на весь зріст на носі свого вельбота, у запалі сутички, як то ведеться, вивергав на кита потік дикої лайки і вичікував мить, щоб устроїти острогу; аж раптом величезна біла тінь постала з моря, і її швидкий віялоподібний рух змусив веслярів затамувати подих. Тієї ж миті бідолашний командир вельбота, у якому так шалено вирувало життя, був підкинутий високо в повітря і, описавши довгу дугу, впав у море за п'ятдесят ярдів від них. На вельботі не була пошкоджена жодна дощечка, не зачепило ані волосини на головах матросів; тільки старший помічник Мейсі зник під водою навіки.

Тут слід зауважити, що нещасливі випадки, подібні до цього, у китобійному ремеслі — річ звичайна. Буває, що все, окрім загиблї такою наглою смертю людини, лишається неушкодженим; найчастіше при цьому тоне відламаний ніс вельбота або вибита банка, на якій шойно стояв командир, злітає догори разом з ним. Проте найбільше дивує та обставина, що на тілі загиблого, в тому разі, коли пощастить його відшукати, немає жодних ознак насильства; а людина мертва.

Усю сцену, аж до падіння Мейсі, бачили з корабля. З пронизливим лементом: «Чаша! Чаша гніву!» — Гавриїл примусив нажаханих матросів припинити полювання. Ця страшна подія лише зміцнила вплив архангела, бо тепер його марновірним

прихильникам почало здаватися, наче він провіщав саме цей випадок, а не просто робив загальні пророцтва, які міг би зробити будь-хто, сподіваючись, що хоч якийсь із них справдиться. Він став злим духом корабля.

Коли Мейх'ю скінчив свою оповідь, Ахаб почав задавати йому запитання; вислухавши їх, капітан не зміг утриматись і в свою чергу спитав Ахаба, чи має він намір полювати Білого Кита, якщо буде можливо. «Так», — відповів Ахаб. Тієї ж миті Гавріїл знову схопився на ноги, втупився у старого капітана і з погрозою вигукнув, вказуючи пальцем униз:

— Подумай, подумай про блюзніра — мертвого, там, унизу! Бійся загинути, як блюзнір!

Ахаб незворушно відвернувся, потім мовив до Мейх'ю:

— Капітане, я щойно згадав про свій мішок з поштою; якщо не помиляюся, там є лист для одного з твоїх офіцерів. Старбаку, прогляньте пошту.

Кожен китобійний корабель везе з собою чималу кількість листів для інших суден, вручення яких адресатам залежить лише від випадкової зустрічі в чотирьох океанах. Здебільшого ці листи ніколи не потрапляють до рук тих, кому вони адресовані, а якщо й потрапляють, то через два чи три роки.

За мить повернувся Старбак із листом. На той лист було страшно глянути — пожмаканий, вогкий, укритий зеленою пліснявою, бо весь цей час пролежав у темній шафі. Найкращим посильним для такого листа була б сама Смерть.

— Не можеш прочитати? — гукнув до нього Ахаб. — Дай-но його сюди. Еге, і не розбереш, що тут написано... А це що?

Поки він роздивлявся листа, Старбак узяв довге руків'я фленшерної лопати і ножем обережно розщепив його кінець, щоб можна було встромити туди листа і так передати його екіпажу шлюпки, не змушуючи їх наближатися до корабля.

Тим часом Ахаб дивився на листа, бурмочучи:

— «Містеру Гар»... так, «містеру Гаррі» (жіноче письмо, — мабуть, це його жінка пише)... Так... «містеру Гаррі Мейсі, корабель “Єровоам”»... це ж Мейсі, небіжчик!

— Бідолаха! Бач, від жінки, — зітхнув Мейх'ю. — Ну, давайте листа сюди.

— Ні, залиш собі, — вигукнув Гавріїл Ахабу, — ти скоро підеш за ним слідом.

— Бодай ти вдавився своїми прокльонами! — гримнув Ахаб. — Капітане Мейх'ю, візьми листа.

І, взявши у Старбака фатального листа, він вставив його у розщеплений кінець палиці і простягнув за борт, до шлюпки. Матроси на мить припинили веслувати, шлюпку віднесло ближче до корми «Пекводу», і лист, наче з якогось дива, потрапив просто у загребущі руки Гавріїла. Він схопив листа, підняв із дна шлюпки великий ніж, настромив листа на лезо і з цим тягарем кинув ніж назад на корабель. Ніж упав до ніг Ахаба. Гавріїл пронизливо закричав до своїх товаришів, щоб вони взяли за весла, і бунтівна шлюпка мерщій відпливла геть від «Пекводу».

Після неочікуваної перерви матроси знову продовжили роботу над китовою «ковдрою», і при згадці про цей дикий випадок можна було почути чимало дивовижних припущень.

РОЗДІЛ 72

МАВПЯЧА ШВОРКА

Розтин китової туші — марудна і клопітка робота, під час якої матроси гасають сюди-туди як заведені. Зараз люди потрібні тут, а за хвилю — отам. Ніхто не стоїть на місці, бо треба робити все, скрізь і одразу. Так само буде і з тим, хто наважиться описати цю картину. Тепер ми повинні зробити невеликий відступ. Уже було сказано, що перший пробій у китовій спині, куди потім вставляється гак, прорубують фленшерними лопатами помічники капітана. Та як можна там закріпити такий важкий неоковирний предмет, як оцей гак? Його вставив туди мій щирий друг Квіквег, котрий за своїм гарпунерським обов'язком мусив для цього вилізти на спину чудовиська. Дуже часто обставини складаються так, що гарпунер мусить лишатися на китовій туші, поки не скінчиться знімання шкіри, або фленшерування. Слід завважити, що кит при цьому майже повністю перебуває у воді, за винятком тієї частини, над якою працюють саме в цю хвилину. І бідолашний гарпунер мусить бовтатись унизу, футів на десять нижче палуби, то на киті, то просто у воді, поки велетенська туша обертається під ним, як млинове колесо. Квіквег цього разу був у вбранні шотландських горців — тобто в сорочці і шар-

петках, — яке, на мій погляд, йому дуже пасувало; а як стане відомо з подальшої розповіді, ніхто не мав кращої, ніж я, нагоди роздивитися його.

Я був баковим веслярем у вельботі дикуна, тобто працював другим від носа веслом; і моїм приємним обов'язком було допомагати йому тепер, коли він витанцьовував на спині кита. Мабуть, усі бачили, як італійський шарманщик водить на довгій шворці танцюючу мавпу. Отак і я з крутого корабельного борту водив Квіквега по морських хвилях на «мавпячій шворці», що кріпилася до парусинової смуги, обмотаної навколо його попереку.

То була небезпечна робота для нас обох. Перш ніж розповідати далі, я мушу зауважити, що «мавпяча шворка» була закріплена з обох кінців: на широкому парусиновому поясі Квіквега і на моєму вузькому шкіряному реміні. Тому, на щастя чи на лихо, та ми з ним на цей час були повінчані; і якби бідолашний Квіквег пірнув і більше не виринув, звичай і честь вимагали, щоб я не перерізав мотузку, а дав їй затягти мене в глибину. Ми з ним були пов'язані, наче сіамські близнюки, тільки на відстані. Квіквег був моїм невіддільним єдинокровним братом; і я не міг звільнитися від небезпечних кровних уз, породжених конопляною мотузкою.

Я з такою силою і глибиною усвідомлював своє тодішнє становище через те, що, пильно спостерігаючи за його діями, добре розумів, що моя власна індивідуальність розчинилася в акціонерному товаристві з двох осіб; що моя свобода волі зазнала нищівної поразки; що коли помилиться мій напарник, чи коли йому не поталанить, то я буду приречений на загибель. У цьому я вбачаю просто недогляд долі: адже не могла вона, безпристрасна і неупереджена, свідомо допустити таку велику несправедливість. Однак, міркуючи так далі і при цьому час від часу витягаючи Квіквега на мотузці з води, коли він потрапляв між китом і бортом корабля, які могли його розчавити, — я збагнув, що моє становище — це постійне становище будь-кого зі смертних; просто здебільшого людина в той чи інший спосіб пов'язана сіамськими узами з багатьма смертними. Якщо збанкрутував твій кредитор — тобі кінець; якщо твій аптекар помилково надіслав тобі отруту замість пігулок — ти помреш. Це так, скажете ви, але ж обачність може допомогти нам уникнути цих та інших нещасливих

випадків. І хоч як обачно я поведився з мотузкою Квіквега, він часом шарпав її з такою силою, що я мало не вилітав за борт. До того ж я не міг забути, що, хоч би що я робив, а мені належав тільки один кінець мотузки¹.

Я вже казав, що мені часто доводилося підтягати бідолашного Квіквега нагору, коли він раз по раз опинявся між китом і кораблем, зісковзнувши у воду через раптовий поштовх. Утім, йому загрожувала не лише небезпека бути розчавленим. Акули, незважаючи на нічну різанину, линули звідусіль — їх вабила кров, що витікала з туші; і тепер ці оскаженілі тварюки кишіли довкола, наче бджоли у вулику. Квіквег стояв просто серед акул, інколи навіть відпихав їх ногою. Це може видатися неймовірним, коли б не та обставина, що акули, за всіх інших випадків нерозбірливо кровожерні, коли вже допадуться до такої здобичі, як мертвий кит, рідко нападають на людину.

І все ж таки, як можна зрозуміти, все це відбувається не без їхньої злочинної участі, і тут треба пильнувати. Ось чому, окрім мотузки, на якій я час від часу рятував бідолашного від надто близького сусідства найлютішої з акул, у нього був ще й інший захист. Влаштувавшись за бортом на платформі, Тештіго і Деггу невтомно розмахували в нього над головою довгими фленшерними лопатами і вбивали кожну з акул, до якої могли дотягтися. Звісно, це було самовіддане і благородне діяння. Вони дбали про благо Квіквега; проте в палкому бажанні йому прислужитися, коли і він, і акули були ледь видимі у кров'яному місиві, їхні вбивчі лопати часто ризикували відтяти людську ногу, а не акулячий хвіст. А сердешний Квіквег, коли він, задиханий і втомлений, порався з важким залізним гаком, бідний Квіквег, мабуть, тільки молився Йоджо, відаючи своє життя на милість своїх богів.

Отож, мій любий товаришу і єдинокровний брате, думав я, то послаблюючи, то підтягаючи «шворку» при кожному поштовху хвилі, зрештою, яке все це має значення? Хіба ж ти — не образ усіх і кожного в цьому китобійному світі? Бездонний океан, у якому ти задихаєшся, — це Життя; аку-

---

¹ «Мавпяча шворка» є на кожному китобійному кораблі; але тільки на «Пекводі» мавпа і поводир були зв'язані разом. Це запровадив не хто інший, як Стабб, з тією метою, щоб гарпунерові, який ризикує життям, були гарантовані вірність і обережність проводиря (*прим. авт.*).

ли — це твої вороги; лопати — твої друзі; і, стоячи між акулами та лопатами, бідний хлопче, ти можеш втрапити у велику халепу.

Та сміливіше! На тебе ще чекає радість, Квіквегу. І ось, коли знесилений дикун із посинілими губами і налитими кров'ю очима нарешті виліз по ланцюгах на палубу і, мокрий як хлющ, тремтячи, стоїть біля поруч, до нього підступає стюард і з доброзичливим, співчутливим виглядом подає йому... Що? Бренді? Ні! Він подає йому... о Боже! Кухлик ледь теплої імбирної водиці!

— Імбир? Звідки це тхне імбиром? — підозріливо спитав Стабб, підійшовши ближче. — Так, це імбир. — І він зазирнув у кухоль, до якого Квіквег ще не доторкнувся. Потім, постоявши якусь мить із таким виразом, наче не йме віри власним очам, він повільно рушив до спантеличеного стюарда і неспішно мовив: — Імбир, так? Чи не будете ви такі ласкаві сказати мені, містере Галушка, у чому ви вбачаєте переваги імбирної води перед усім іншим? Імбир! Ти збираєшся імбиром розпалити вогонь у цьому канібалі, що труситься від холоду? Імбир! Що це в біса таке? Вугілля? Дрова? Сірники? Трут? Порох? Що таке цей клятий імбир, я питаю, коли ти подаєш його у кухлі нашому Квіквегу?

— Тут не минулося без якоїсь підлої Спілки тверезості, — несподівано додав він, звертаючись до Старбака, який щойно підійшов з бака. — Подивіться на це пійло, сер, і понюхайте, як на те ваша ласка. — І, стежачи за виразом обличчя старшого помічника, додав: — У стюарда, містере Старбак, не забракло сумління пропонувати цей блювотний засіб Квіквегу, який щойно працював на киті. Він, мабуть, аптекар, а не стюард, сер? І дозволяє спитати, сер, чи може цей засіб вдихнути життя в людину, що ледве дише?

— Не думаю, — відповів Старбак, — напій поганенький.

— Еге ж, стюарде, — вигукнув Стабб, — ми тебе навчимо, чим лікувати гарпунерів; тут твої аптекарські засоби ні до чого; чи ти хочеш нас отруїти? Застрахував наші життя і тепер хочеш нас повбивати, а страховку покласти собі в кишеню, так?

— Це не моя вина, — вискнув Галушка, — це тітонька Черіті принесла імбир на корабель; вона наказала мені, щоб я ніколи не давав гарпунерам спиртне, а тільки оцю імбирну настоянку — так вона це називала.

— Імбирну настоянку! Ох ти, імбирне лихо! Ось маєш! А тепер шуруй до комори і принеси щось ліпше. Сподіваюся, я не вчинив нічого поганого, містере Старбак. Це ж капітан так наказав — грог для гарпунера, який працює на киті.

— Гаразд, — мовив Старбак, — тільки не бий його більше, бо...

— Та я б'ю не сильно, коли б'ю не кита чи щось таке; а цей хлопчина, це ж пацючок та й годі. Ви щось хотіли сказати, сер?

— Тільки одне: піди з ним униз і сам візьми все що треба.

Коли Стабб знову з'явився на палубі, в одній руці він тримав чорну флягу, а в другій — щось подібне до чайного слоїка. У першій був міцний напій, і її дали Квіквегу; друга посудина, що містила дарунок тітоньки Черіті, була викинута в море.

РОЗДІЛ 73

СТАББ І ФЛАСК УБИВАЮТЬ СПРАВЖНЬОГО КИТА, А ПОТІМ ВЕДУТЬ РОЗМОВУ, СТОЯЧИ НАД НИМ

Пам'ятаймо, що весь цей час велетенська китова голова мотляється на борту «Пекводу». Проте їй доведеться повисіти там ще трохи, перш ніж ми до неї повернемося. Зараз у нас є інша робота, і все, що ми можемо зробити для голови, — це просити Бога, щоб витримали блоки.

За минулу ніч і половину дня «Пеквод», що лежав у дрейфі, занесло у зону, де жовтіли плями бриту, що було переконливим доказом того, що десь по сусідству є справжні кити — різновид левіафана, про чію присутність ніхто з нас не підозрював. І хоч усі на судні одностайно зневажали полювання на цих нікчемних тварин, і хоча «Пеквод» не повинен був їх полювати і, зустрівши чимало справжніх китів біля острова Крозе, жодного разу не спустив вельботи, — саме тепер, після вбивства і розтину кашалота, на великий подив команди було сказано, що саме сьогодні, якщо трапиться нагода, відбудеться полювання на справжнього кита.

І такої нагоди ждали недовго. З підвітряного боку побачили два високі фонтани, і два вельботи — Стабба і Фласка — відпливли від борту і рушили наздогін. Вони все віддалялися, поки не зникли з очей навіть у чатових на щоглі. Та

раптом згори помітили далеко попереду ділянку скаламученої білої води, і невдовзі чатові сповістили, що чи то один, чи обидва вельботи наздогнали кита. Через деякий час обидва човни можна було побачити з палуби; кит тягнув їх прями́сько на «Пеквод». Чудовисько було вже так близько від корабля, що, здавалося, ще трохи — і проб'є корпус; аж раптом, збуривши страшний вир десь футів за сорок від борту, воно зникло під водою, наче пірнуло під киль «Пекводу». «Рубайте, рубайте лінь!» — кричали з корабля до вельботів, яким загрожувала загибель від неминучого, як здавалося, зіткнення з кораблем. Але в бочках у них ще лишалося багато ліня, а кит занурювався в глибину не дуже швидко; тому вони поквапилися витравити якомога більше ліня, водночас щосили працюючи веслами, щоб проскочити перед кораблем. Якусь мить вони були на межі загибелі; ще ослаблювали натягнутий лінь, налягаючи на весла, і здавалося, що ці протилежні сили затягнуть їх під воду. Але їм потрібно було вихопитися вперед лише на якихось кілька футів; і вони не відступали, поки цього нарешті не зробили. І тут стрімкий дроз, наче блискавка, пробіг уздовж усього корпусу корабля: це натягнутий лінь, зачіпаючи дно, раптом виринув з води під корабельним носом; наструнчений, він аж гудів, розкидаючи бризки, які падали у воду, мов друзки скла; а потім перед носом виринув кит, і вельботи могли без-будь яких перешкод йти за ним. Але зацькований кит поплив повільніше і, навмання змінивши курс, почав обходити «Пеквод» із корми, тягнучи за собою вельботи і описуючи замкнене коло.

Тим часом на вельботах вибирали ліні, поки не підтяглися майже впритул до кита з обох боків; тепер настала черга діяти Стаббу і Фласку з їхніми острогами; і так завершувалася ця битва, ще раз і ще раз охоплюючи «Пеквод» у кільце; а незліченні зграї акул, що доти кружляли навколо туші кашалота, накинудися на свіжу кров, жадібно присмоктуючись до кожної нової рани, як, мабуть, ізраїльтяни прагнули до джерела, що забило зі скелі.

Нарешті кит випустив чорний фонтан, щосили шарпнувся вперед, виблював поглинуту раніше їжу і, перекинувшись на спину, загойдався на хвилях мертвий.

Поки командири обох вельботів кріпили троси до його плавців і готували тушу до буксирування, між ними відбулася коротка розмова:

— Не знаю, навіщо старому ця купа тухлого лою? — мовив Стабб, скривившись від огиди, яку викликала в нього необхідність марудитися з цим паскудним левіафаном.

— Навіщо? — перепитав Фласк, згортаючи у бухту вільний кінець троса. — А ти хіба не чув, що корабель, у якого хоч раз одночасно висіла з правого борту голова кашалота, а з лівого — голова справжнього кита, невже ти не чув, Стаббе, що такий корабель ніколи не потоне?

— З якого дива?

— Не знаю, тільки чув, як про те говорив наш жовтопикий привид Федалла, а він, здається, все знає про моряцькі прикмети, чари і таке інше. Ось тільки боюся, що він зачаклує наш корабель. Мені цей парубок взагалі не подобається, Стаббе. Ти помічав, Стаббе, у нього зуб стирчить, наче у зміїної голови?

— Бодай він утопився! Я на нього ніколи не дивлюся; та зажди... Яюсь темної ночі, — коли він стоятиме біля борту, а поблизу нікого не буде, отоді я, Фласку... — І він указав обома руками в море. — Йй-право, я це зроблю! Фласку, по-моєму, цей Федалла — просто перевдягнений диявол. Ти віриш у ті баєчки, наче він ховався у трюмі? Кажу тобі, він диявол. А його хвоста ми не бачимо тільки тому, що він його ховає, — мабуть, згортає в бухту і носить у кишені. Пригадуєш, він завше просить клоччя, щоб напхати в носи своїх чобіт?

— Та він і спить у чоботях, хіба ні? У нього навіть ліжка немає, я не раз бачив, як він уночі спить на бухті каната.

— Ну звісно ж, це через той клятий хвіст; певно, тоді він його розмотує і опускає всередину бухти.

— Що старому від нього треба?

— Мабуть, вони укладуть якусь умову.

— Умову? Яку умову?

— Бачиш, старому кортить уполовувати того Білого Кита, а диявол тут як тут — хоче укласти з ним угоду; якщо він погодиться віддати срібного годинника, чи душу, чи ще щось, тоді лукавий йому віддасть Мобі Діка.

— Та ну! Слухай, Стаббе, не верзи дурниць. Як Федалла це зробить, по-твоєму?

— Не знаю, Фласку; на те він і диявол, хитрий та лютий. Кажуть, прийшов він яюсь на старий флагман, з вигляду як джентльмен, тільки хвостом крутить, і питає, чи в себе старий

адмірал. Адмірал був на місці і спитав диявола, чого той хоче. А диявол тупнув копитом і каже: «Мені потрібний Джон». «Навіщо?» — питає адмірал. Диявол розлютився: «А вам яке діло? Кажу вам, він мені потрібний». — «Ну то беріть його», — каже адмірал. І клянуся, Фласку, щоб мені проковтнути цього кита одним духом, коли диявол в одну мить не нагородив Джона азіатською холерою! Стривай, ви там уже впоралися? То ходімо, притягнемо його до борту.

— Я начебто колись чув подібну історію, — зауважив Флask, коли обидва вельботи насилу притягли свій тягар до корабля. — Тільки от не пам'ятаю, де саме.

— У «Трьох іспанцях»? Це пригоди солдатів-убивць; певно, ти читав про них, ну та звісно, читав!

— Ні, в житті не бачив такої книги, хоча й чув про неї. Ти скажи мені ось що, Стаббе: як ти гадаєш, той диявол, про якого ти розповів, і той, що, як ти кажеш, у нас на «Пекводі», — це один і той самий?

— А я — не той самий, хто допомагав тобі вбити цього кита? Хіба диявол живе не вічно? Чи хтось чув, щоб диявол помер? Ти колись бачив, щоб священик носив жалобу по дияволу? А якщо диявол знайшов ключа, щоб пролізти в каюту до адмірала, ти не думаєш, що він і у клюз може пролізти? Ну, кажіть, містере Флask!

— А як ти гадаєш, Стаббе, скільки Федаллі років?

— Бачиш цю грот-щоглу? — відповів той, вказуючи на корабель. — Отож, нехай це буде одиниця; тепер візьми всі обручі, що в трюмі «Пекводу», і настроми їх у ряд за щоглою, наче нулі; та це не складе і половини його віку. Для цього всіх обручів, що є на світі, не вистачить.

— Слухай, Стаббе, здається мені, це ти просто хвалився, коли казав, що при нагоді кинеш нашого Федаллу в море. Коли він справді такий старий, що нулів не вистачить, і коли він житиме вічно, то нащо кидати його за борт?

— Принаймні, хоча б скупати.

— Таж він прилізе назад.

— Тоді ще раз скупати; щоб не просихав.

— А коли йому скортить скупати тебе, тоді як? Скупати і втопити?

— Нехай спробує; тоді я йому так затоплю в пику, що він не скоро поткнеться до адміральської каюти, вже не кажучи про нижню палубу, де він живе, чи про верхню, де весь час

нишпорить. Та цур йому! Невже ти гадаєш, Фласку, що я боюся диявола? Хто його боїться, крім старого адмірала, котрий не сміє схопити його і закувати в колодки, як він того заслуговує, а натомість дозволяє йому лазити де заманеться і красти людей; адмірал з ним ще й угоду підписав, що засмажить усіх людей, кого диявол украде. Оце так адмірал!

— Ти гадаєш, Федалла хоче украсти капітана Ахаба?

— Я гадаю? Ти скоро сам це побачиш, Фласку. Але я за ним пильнуватиму; і коли побачу щось підозріливе, то схоплю його за барки і скажу: «Чуєш, Вельзевуле, не роби того!» А як він буде комизитися, то, їй-богу, я витягну хвіст у нього з кишені, підтягну його до кабестана і так накручу, що той хвіст репне під саму зав'язку, отак! А коли він побачить, що його так обчикрижили, тоді, мабуть, крутне своїм цурпалком і дасть драла, і навіть хвоста підібгати не зможе.

— А що ти зробиш із хвостом, Стаббе?

— Що зроблю? Та продам пастухові замість батога, коли повернемось; що ж іще?

— От що, Стаббе, невже ти це серйозно кажеш? І те, що зараз, і те, що раніше?

— Серйозно чи ні, а ми вже на місці.

З палуби скомандували швартувати кита по лівому борту, де вже висіли приготовані ланцюги і талі.

— Хіба ж я не казав? — мовив Фласк. — Побачиш, скоро ця голова повисне напроти кашалотової.

Минуло ще трохи часу, і пророцтво Фласка здійснилося. Якщо досі «Пеквод» круто хилився в бік голови кашалота, то тепер з другою головою у вигляді противаги він знову став рівно; проте й зараз, як ви можете собі уявити, йому доводилося важко. Так, якщо ви підвісите з одного борту голову Локка, вас одразу похилить на один бік; та почепіть з іншого борту голову Канта — і ви постанете рівно, хоч цей тягар завдасть вам клопоту. Деякі розумники балансують так усе життя. От дурні, та викиньте за борт цей двоголовий тягар, і як легко вам буде пливати своїм власним курсом!

Розтин туші, після того як до борту пришвартують справжнього кита, зазвичай майже не різниться від розтину кашалота; тільки в кашалота голову відтинають усю, а в справжнього кита спочатку вирізають і піднімають на палубу губи і язик разом зі славнозвісним китовим вусом, прикріпленим до піднебіння. Проте цього разу нічого такого не робили.

Туші обох китів лишилися плавати за кормою, і корабель, обтяжений двома головами, гойдався на хвилях, вельми скидаючись на в'ючного мула, що тюпає під тягарем двох важких кошиків.

Тим часом Федалла мовчки дивився на голову справжнього кита, раз у раз переводячи погляд з її глибоких зморшок на лінії своєї долоні. Сталося так, що Ахаб стояв поблизу, і його тінь падала на парса; а коли і від самого парса падала тінь, то вона зливалася з тінню Ахаба, лише трохи подовжуючи її. А матроси, працюючи, бачили це і висловлювали дивовижні здогади.

РОЗДІЛ 74

ГОЛОВА КАШАЛОТА — ПОРІВНЯЛЬНИЙ ОПИС

Ось перед нами два великі кити, що стулили до купи свої голови; тож вчинимо за їхнім прикладом і поміркуємо разом.

Кашалот і справжній кит — це найвидатніші представники великого Ордену левіафанів *in Folio*. Це єдині різновиди, що є для людини об'єктом постійного промислу. Для моряка з Нентакету вони являють собою дві крайності серед усіх відомих порід китів. А оскільки зовні вони найбільш різняться будовою голови, і оскільки ці дві голови наразі висять за бортом «Пекводу», і оскільки ми можемо переходити від однієї до другої, просто перетнувши палубу, — де ж іще, скажіть мені, нам випаде така зручна нагода звернутися до практичної цетології?

Насамперед вас вразить загальний контраст. Звісно, обидві голови є дуже масивними; але кашалотові властива якась математична симетрія, якої вочевидь бракує справжньому киту. У кашалотовій голові набагато більше характерних рис. Поглянувши на неї, ви мимохіть усвідомлюєте його всеосяжну велич. А в цьому разі ця велич ще посилювалася забарвленням його тімені — світло-сірого в цяточку, що свідчило про його поважний вік і великий життєвий досвід. Одне слово, то був, як кажуть китобої, «сивий кит».

Тепер перейдемо до того, у чому найменш чітко вимальовується відмінність між цими двома головами, а саме до їхніх найважливіших органів — вуха та ока. Якщо пильно приди-

витися, то на обох головах, далеко збоку, біля того місця, де в них сходяться щелепи, можна побачити невелике око без повік, що нагадує око лошати — настільки його розміри не відповідають розмірам голови.

А таке своєрідне бічне положення китового ока переконливо свідчить про те, що кит не може побачити предмет, який міститься просто перед ним, так само, як не бачить того, що в нього позаду. Іншими словами, положення китового ока збігається з положенням людського вуха; тож можете собі уявити, наскільки б вам це сподобалося, якби ви могли бачити тільки збоку, вухами. З'ясувалося б, що ваше поле зору поширюється не більш ніж на тридцять градусів уперед і десь на стільки ж назад. І якби ваш запеклий ворог ясного дня рушив просто на вас з кинджалом у піднятій руці, ви б не помітили його так само, як і в тому випадку, коли б він підкрадався до вас ззаду. Коротко кажучи, у вас було б, так би мовити, два зади і водночас два переди (з боків): бо де, власне кажучи, у людини перед? Там, де очі.

І це ще не все; якщо в будь-якої іншої тварини очі розміщені так, щоб їхні зорові сили об'єднувалися, посиляючи в мозок один, а не два образи, то особливе розташування китових очей, безнадійно розділених багатьма кубічними футами лоба, який здіймається між ними, мов висока гора між двох озер у долинах, — безперечно, таке розташування роз'єднує два образи, які виникають у двох не пов'язаних між собою органах. Завдяки цьому кит має чітку картину справа і не менш чітку картину зліва, а все, що посередині, повинно здаватися йому суцільним мороком і порожнечею. Іншими словами, людина дивиться на цей світ зі своєї сторожової вежі крізь дві віконниці одного вікна. А в кита ці віконниці вставлені окремо, і виходить двоє вікон, які прикро спотворюють пейзаж. Про цю особливість зору кита завжди слід пам'ятати під час полювання; нехай пам'ятає про неї і читач, коли читатиме опис відповідних сцен.

У зв'язку з цими зоровими особливостями левіафана можна було б торкнутися одного цікавого і дуже складного питання. Проте я змушений обмежитися лише натяком. Оскільки при світлі очі в людини розплющені, то акт зору є мимовільним; тобто людина не може не бачити тих предметів, що містяться перед нею. Але з життєвого досвіду ми знаємо, що хоч би яке широке коло предметів охопив вод-

ночас людський погляд, ніхто не може детально роздивитися відразу якісь два предмети — байдуже, малі чи великі; навіть коли вони лежать поряд. І якби ви могли роз'єднати ці два предмети і оточити кожен з них кільцем непроникної темряви, тоді, щоб роздивитися один з них, зосередивши на ньому всю свою увагу, ви мусите на певний час викинути з голови інший. А як це відбувається в кита? Обидва його ока самі по собі, звичайно, діють одночасно; та невже його мозок настільки більш місткий, більш різнобічний і тонкий за людський, що він може в одну і ту саму мить детально роздивлятися два окремі предмети, один з одного боку, а другий з другого? І коли це справді так, він заслуговує не меншої пошани, ніж людина, здатна одночасно доводити дві теореми Евкліда. Йї-право, якщо поміркувати, таке зіставлення є цілком виправданим.

Можливо, це лише мої фантазії, та мені завжди здавалося, що незбагненна звичка деяких китів змінювати, під час втечі від кількох вельботів, швидкість і напрям, їхня лякливість і незрозумілий страх — усе це непрямо спричинено роздвоєнням волі, до якого призводить їхній подвійний і діаметрально розбіжний зір.

Проте вухо кита — не менш цікавий орган, ніж його око. Якщо ви вперше спостерігаєте за китовим племенем, ви можете протягом року обстежувати ці дві голови, марно пробуючи знайти на них орган слуху. Вухо кита не має нічого схожого на вушну раковину, а сам отвір такий малий, що в нього чи й пролізе гусяче перо. Воно розміщене трохи позаду від ока. Тут слід завважити одну відмінність між кашалотом і справжнім китом: якщо в першого вухо утворює невелике заглиблення, то у другого воно повністю закрите гладкою рівною перетинкою і тому непомітне ззовні.

Хіба не дивно, що така величезна істота, як кит, дивиться на світ таким маленьким оком і чує грім вухом, меншим від заячого? Та якби його очі були завбільшки з лінзи у великому телескопі Гершеля, якби його вуха були просторі, як брама кафедрального собору, — хіба ж від цього він мав би гостріший зір і слух? Зовсім ні. То навіщо ж ви прагнете «розширювати» свій розум? Краще вигостріть його!

Тепер візьмемо всі важелі і парові машини, що є в нас напохваті, і перевернемо голову кашалота; потім, підставивши драбину, виліземо на неї і зазирнемо до нього в пащу; якби

ця голова не була відтята від тулуба, ми б могли з ліхтарем у руці спуститись у велику Кентукійську мамонтову печеру його шлунка. Тримайтеся за оцей зуб — і роззирніться довкола. Яка прегарна, чиста паща! Вона від підлоги до стелі вистелена чи то обклеєна лискучим білим флером, шовковистим, як фата нареченої.

Тепер вийдемо назовні і подивимося на цю велетенську нижню щелепу, що нагадує довгу вузьку кришку гігантської табакерки, тільки з петлями в кінці, а не збоку. Якщо ви зможете трохи підняти її в себе над головою, відкривши ряди зубів, то вона стає схожою на величезні опускні ґрати в кріпосній брамі; і цим вона й була для багатьох бідолашних китобоїв, над якими зімкнулися ці жажливі шипи. Та ще більш жажливою вона здається в морській безодні, коли ти нараз бачиш лютого кашалота, що пливе в глибині, роззявивши пащечку, і його щелепа, що сягає п'ятнадцяти футів у довжину, стирчить донизу під прямим кутом до його тіла — мов справжній корабельний бушприт. Цей кашалот не мертвий, він просто не в гуморі, можливо, зажурився, піддався іпохондрії і так розманіжився, що м'язи його щелеп ослабли, надавши йому такого непристойного вигляду; він наче кидає виклик усьому китовому племені, яке, мабуть, щиро зичить йому захворіти на правець, щоб судома нарешті стулила роззявлену пащечку.

Найчастіше нижню щелепу кашалота, без жодних зусиль відтяту досвідченим майстром своєї справи, піднімають на палубу, де з неї виривають зуби для поповнення запасів тієї твердої білої кістки, з якої китобої виготовляють усілякі цікаві речі — тростини, ручки для парасоль і руків'я нагаїв.

Набравшись неабиякого клопоту, щелепу витягають на борт, мов якір, і коли настане час — через кілька днів після закінчення іншої роботи, — Квіквег, Деггу і Тештіго, майстерні дантисти, беруться до справи. Квіквег гострою фленшерною лопатою надрізає ясна; потім щелепу прикріплюють за рами, згори підвішують талі і з їхньою допомогою видирають зуби по черзі, як мічиганські бики викорчуюють дубові пеньки на лісовій просіці. Зубів зазвичай буває сорок два, у старих китів вони стерті, проте не гнилі і не запломбовані, як то буває у нас, людей. Насамкінець щелепу розпилюють на бруски, які використовують як крокви, коли щось будують.

ГОЛОВА СПРАВЖНЬОГО КИТА —
ПОРІВНЯЛЬНИЙ ОПИС

Тепер перетнімо палубу і роздивімося як слід голову справжнього кита.

Якщо благородні обриси голови кашалота цілком можна порівняти з обрисами римської воєнної колісниці (особливо спереду, де вона так плавно заокруглена), то голова справжнього кита, власне кажучи, схожа на неоковирний тупоносий чобіт велетня. Двісті років тому один голландський мандрівник писав, що за формою вона нагадує шведську колодку. Тільки ця колодка така велика, що в чобіт можна залюбки сховати стару бабцю з відомої дитячої пісеньки та всіх її численних родичів.

Та коли ви підійдете ближче до цієї велетенської голови, її обриси почнуть змінюватися залежно від того, звідки ви дивитесь на неї. Якщо ви вилізете на неї згори і подивитесь вниз на два дихальні отвори у формі літери f, то голова здаватиметься вам величезним контрабасом, а два дихала — фігурними прорізами в деці. А якщо ви уважніше подивитесь на масивний гребенеподібний виріст на тімені — на цей зелений, оброслий поліпами пагорб, який у Гренландії називають «короною», а в Південних морях — «очіпком», якщо ви зосередите на ньому погляд, то голова здаватиметься вам стовбуром могутнього дуба з пташиним гніздом у розвилці. Принаймні при вигляді тих живих крабів, що гніздяться в «очіпку», таке порівняння обов'язково спаде вам на думку; можливо, вам не йде з голови інший технічний термін — «коруна», який також вживається для позначення цього гребінця; але в такому разі вам буде цікаво уявити собі це морське страховисько в ролі короля океанів, увінчаного зеленою діадемою, яку змайстрували для нього жителі дна морського. Та навіть якщо цей кит — король, він надто похмурий як для вінчаного монарха. Погляньте на цю обрешку нижню губу! Яка на ній глумлива, зневажлива посмішка! Посмішка у двадцять футів довжини на п'ять футів ширини, за виміром корабельного теслі; посмішка, що дасть нам більше п'ятисот галонів лою.

І все-таки як шкода, що бідолашний справжній кит має зачу губу! І тріщина в губі — у фут завширшки. Мабуть,

його матінка, коли була вагітна, плавала до Перу і бачила, як землетрус розколов берег. Тепер, переступивши цю губу, як слизький поріг, зазираємо в пашу. Слово честі, якби це було в Макіно, я б сказав, що ми в індіанському вігвамі. Боже милостивий! Невже це та сама дорога, якою ішов Йона? Стеля футів у дванадцять заввишки круто йде вгору, наче схил даху зі справжнім гострим гребенем; а з реберчастих, аркоподібних, волохатих склепінь звисають вниз, наче криві кинджали, десь по триста з кожного боку, пластини того самого китового вуса, що прикріплені до верхньої щелепи, утворюючи ті венеціанські жалюзі, про які вже йшлося раніше. По краях ці пластини прикрашені волосяними волокнами, крізь які справжній кит проціджує воду, виловлюючи з неї дрібну здобич, коли він з роззявленою пащекою пропливає в морі бриту. Ті завіси китового вуса, що містяться посередині, часто мають різні позначки, заглиблення, завитки і порожнини, за якими дехто з китобоїв уміє визначати вік кита, подібно до того, як вік дуба пізнають по річних кільцях. І хоча важко перевірити, наскільки правильним є такий спосіб, це порівняння викликає до нього певну довіру. У всякому разі, використовуючи цей спосіб, доведеться приписати багатьом справжнім китам набагато старший вік, ніж це здається можливим з першого погляду.

У давнину панували просто сміховинні уявлення щодо цих завіс китового вуса. Один моряк у Парчева називає їх «бакенбардами, що ростуть у паші кита»¹, інший охрестив їх «свинячою щетиною», а один старий джентльмен у Хеклюїта висловлюється в такому вишуканому стилі: «З обох боків його верхньої щелепи росте по двісті п'ятдесят плавців, які звисають обабіч його язика».

Кожен знає, що саме ці «вуса», «щетини», «плавці», «бакенбарди», «завіси», чи все що вам завгодно, постачають наших леді корсетами та іншими задушними засобами. Проте попит на ці речі вже давно зменшився. За часів королеви

---

¹ До речі, справжній кит дійсно має щось схоже на бакенбарди, вірніше, вуса, які складаються з кількох білих волосин, розсіяних по верхньому краю нижньої щелепи. Іноді ця парость надає злодійського вигляду китові, який взагалі виглядає дуже серйозним і поважним (прим. авт.).

Анни китовий вус зажив пошани й слави, бо фіжми вважалися останнім словом моди. Але подібно до того як ці старожитні леді витанцювували, можна сказати, у китовій пашці, так само і ми сьогодні безстрашно ховаємося від дощу під захистом тієї самої китової пашеки, бо сучасна парасоля — це намет, розтягнутий на каркасі з китового вуса.

А тепер на мить забудемо про зависи та вуса і, стоячи в пашці справжнього кита, ще раз озирнемося довкола. Коли ви бачите цю химерну колонаду, що підступає до вас зусібіч, хіба вам не здається, що ви потрапили всередину величезного хаарлемського органа і дивитесь на його незліченні труби? Унизу пухкий турецький килим — язик, наче приклеєний до підлоги. Він дуже жирний і ніжний і рветься на клапті, коли його піднімають на палубу. Цей язик зараз перед нами; і я можу одразу прикинути, що він шестибочковий, тобто після витоплювання дасть саме таку кількість жиру.

Тепер ви бачите, наскільки правдивим є моє початкове твердження, що голови кашалота і справжнього кита дуже різняться між собою. Щоб підсумувати, повторю: голова справжнього кита не має великої спермацетової ємності; не має кістяних зубів; не має вузької довгастої нижньої щелепи, характерної для кашалота. З іншого боку, в кашалота немає завіс із китового вуса, немає великої нижньої губи, а язик представлений тільки в зародку. Крім того, у справжнього кита є два зовнішні дихальні отвори, а в кашалота — лише один.

Тож погляньте востаннє на ці величні гостроверхі голови, поки вони ще лежать поруч; адже одна з них скоро порине в безвість, у морську безодню, а друга невдовзі піде за нею слідом.

Бачите, який вираз у голови кашалота? З таким виразом він помирав, тільки найдовші зморшки в нього на лобі тепер зникли. Мені здається, його широкий лоб дихає спокоєм, мов простір безкрайніх прерій; це спокій філософської зневаги до смерті. А тепер завважте вираз другої голови. Подивіться на цю підбрану нижню губу, яку притиснув борт корабля. Хіба вся ця голова не говорить про надзвичайну мужність віч-на-віч зі смертю? Цей справжній кит, здається мені, був стоїком; а кашалот — платоніком, що в останні роки захопився вченням Спінози.

ТАРАН

Перш ніж розпрощатися з головою кашалота назавжди, я б хотів, щоб ви — як розумний фізіолог — звернули увагу на її вигляд спереду у всій його стислій зібраності; тепер я прошу вас роздивитися цю голову тільки для того, щоб ви могли отримати справедливе і не перебільшене уявлення про ту ударну силу, яку вона містить. Це дуже важливо, оскільки ви або зробите для себе необхідні висновки, або завжди відчуватимете недовіру до однієї з найжахливіших, та від цього не менш імовірних подій, що лишилися в історії.

Ви бачите, що кашалот, пливучи, підставляє воді передню, майже прямовисну площину своєї голови; бачите, що знизу ця площина сильно схилена назад і, відступаючи, утворює заглиблення, до якого припадає, закрившись, вузька, наче бушприт, нижня щелепа кашалота; бачите, що його паща, таким чином, опиняється внизу голови, так, якби ваш рот був у вас під підборіддям. Потім ви побачите, що носа в кита взагалі немає, а те, що є натомість, — його дихальний отвір, — міститься, так би мовити, на тімені; а очі й вуха розміщені по боках його голови, на відстані, що дорівнює майже третині його довжини від переднього кінця. Тепер ви, мабуть, бачите, що передня частина голови кашалота — це глуха стіна без жодного органу, без жодного чутливого виступу. До того ж згадайте, що тільки в найнижчій похилій частині голова кашалота має щось подібне до кісток, і лише в двадцяти футах від лоба можна знайти черепну коробку. Тому вся ця велетенська безкоста маса нагадує лантух, напханий вовною. І нарешті, незважаючи на те що вміст цього лантуха, як ви побачите згодом, складається з ніжного жиру, ви зараз ознайомитеся з природою тої речовини, яка оточує осередок такої вишуканої ніжності незламною стіною. Раніше я описував шар сала, що огортає тулуб кита, як шкірка огортає апельсин. Так само і з його головою; відмінність хіба що в тому, що на голові ця оболонка не така товста, зате така міцна, що в це важко повірити, не переконавшись на досвіді. Найміцніший гарпун з гартованої сталі, найгостріша острога, кинуті найсильнішою рукою, безсило відскакують від неї. Це так, наче голова кашалота обкладена

спереду кінськими копитами. Не думаю, що їй взагалі влас- тива хоч якась чутливість.

Тепер поміркуйте про іншу річ. Коли два великі ост-інд- ські кораблі випадково зіткнуться в доках, що роблять у та- кому випадку матроси? Вони не вивішують за борт якісь тверді предмети, залізні чи дерев'яні; ні, вони використовують для цього клоччя і корок, напхані у великі круглі ланту- хи з міцних, цупких бичачих шкур. І ці подушки легко ви- тримують удар, який розтрощив би на друзки дубові важелі і залізні ломи. Ця деталь чудово ілюструє той очевидний факт, про який піде мова. Оскільки у звичайних риб є так звані плавальні міхури, які вони можуть довільно надувати і стис- кати; і оскільки кашалот, наскільки мені відомо, не має та- кого пристрою; а також беручи до уваги таку начебто незбаг- ненну звичку кашалотів то повністю занурювати голову у воду, то вистромлювати її назовні; беручи до уваги нічим не обтяжену пружність оболонки, що вкриває його голову; беручи до уваги дуже своєрідну внутрішню будову його голо- ви, — я знов-таки дозволю собі висловити припущення, що загадкова чарункувата речовина, яка міститься всередині, можливо, має досі не виявлений зв'язок з навколишнім повітрям, завдяки чому може зазнавати атмосферного стис- нення і розширення. А якщо це так, то уявіть, яка ж могутня ця сила — породження невловимої і нищівної стихії!

Тепер подумайте ось про що. Рушачи вперед цю щільну, непроникну, непробивну стіну, за якою міститься найбільш плавуча речовина у світі, за нею рухається величезна жива маса, про розміри якої можна судити лише з обхвату, як про оберемок хмизу; і водночас вона, мов крихітна комашка, покірنا єдиній волі. Тому, коли я надалі опишуватиму могут- ню силу, приховану в тілі цієї велетенської тварини, коли я розповідатиму про деякі з її найменш дивовижних діянь, то сподіваюся, що ви без недовіри, властивої невігласам, залюб- ки вислухаєте навіть історію про те, що кашалот зламав пе- решийок Дар'єн, поєднавши Атлантичний і Тихий океани. Адже поки ви не визнаєте кита, для Правди ви лишаєтесь занадто сентиментальним і провінційним. Проте чисту прав- ду можуть витримати лише гігантські саламандри; що ж тут робити провінційним людям? А що там сталося з бідолаш- ним юнаком, який насмілився відгорнути покрив могутньої богині Саїсу?

ВЕЛИКА ГЕЙДЕЛЬБЕРЗЬКА БОЧКА

Ось і настав час вибирати спермацет. Але для того, щоб ви могли добре уявити собі цю процедуру, вам слід мати бодай якесь уявлення про своєрідну будову тієї ємності, яку заповнює спермацет.

Якщо розглядати голову кашалота як чотиригранну призму, то її можна поділити навскіс на два пласкі клинці¹, нижній із яких утворений кістками — черепною коробкою і щелепами, а верхній — жировою масою без жодної кістки; широка передня грань — це і є дужий прямовисний лоб кита. Тепер посередині лоба горизонтально поділимо верхній клинець на дві майже рівні частини, які природа і так поділила за допомогою товстої хрящової перетинки.

Нижня з цих двох частин, що називається «спермацетовий мішок», являє собою велетенські лойові щільники приблизно з десяти тисяч чарунок, утворених переплетінням щільних і еластичних білих волокон і просочених лоем. Верхня частина, яку називають «коробкою», — це не що інше, як велика гейдельберзька бочка кашалота. Спереду вона порізьблена химерними візерунками — на широкому похмурому лобі кашалота ви можете побачити символічний орнамент. І як славетну бочку в Гейдельберзі завжди наповнювали кращими винами Рейнської долини, так само і ця кашалотова «бочка» містить найдорогоцінніший сорт лойового вина, а саме — славнозвісний спермацет, чистий, духмяний і прозорий. У жодній іншій частині китового тіла ця дорогоцінна речовина не присутня в чистому вигляді, без домішок. Поки кашалот живий, вона перебуває в рідкому стані, та після його смерті, зіткнувшись із повітрям, починає швидко густішати, утворюючи красиві кристалічні голки, наче перший тонкий лід на поверхні води. «Коробка» великого кашалота звичайно дає близько п'ятисот галонів спермацету, окрім того, який неодмінно проливається, вихлюпується, витікає, просочуєть-

---

¹ Клинєць — це не Евклідов термін. Він належить до морської математики. Наскільки я знаю, досі йому ще не було дано визначення. Клинєць — це геометричне тіло, яке різниться від звичайного клина тим, що його вершину утворює крутий схил однієї з граней, замість рівномірного сходження обох. Використовується також у друкарстві (*прим. авт.*).

ся чи якимось іншим чином безповоротно втрачається під час складної процедури, хоча при цьому намагаються зберегти його якомога більше.

Не знаю, якою дорогоцінною тканиною була оббита зсередини славетна бочка в Гейдельберзі, проте знаю, що та тканина не зрівняється з шовковисто-перлинною плівкою, якою оздоблена зсередини, наче королівська мантия, «коробка» кашалота.

«Гейдельберзька бочка» займає всю верхню частину голови кашалота в довжину; а оскільки — як уже десь зазначалося — голова становить третину від загальної довжини кита, то, вважаючи цю довжину за вісімдесят футів, як у великого кашалота, ми отримуємо бочку понад двадцять шість футів заввишки, коли її підчепити і підняти вертикально на борт корабля.

Відтинаючи голову кашалота, інструмент оператора перебуває в безпосередній близькості від того місця, де згодом буде прорубано хід до спермацетової комори; ось чому слід бути надзвичайно обережним, щоб через необачний передчасний удар не вломитися до скарбниці і не пролити даремно її дорогоцінний вміст. Відтяти голову піднімають з води зрізом догори за допомогою великих талів, мотузяні петлі яких звисають над бортом, мов канатне плетиво.

Після всього, що я зараз розповів, прошу вас послухати оповідь про дивовижну і — в цьому разі — майже фатальну операцію відкорковування кашалотової гейдельберзької бочки.

РОЗДІЛ 78

ЦИСТЕРНА І ЦЕБРО

Спритний, як кішка, Тештіго вилазить нагору; випроставшись на весь зріст, іде по всячому грота-рею і зупиняється напроти «бочки», що підвішена за бортом. У руках він тримає легку линву, яку називають підйомний гордень; це мотузка, пропущена через одношківний блок. Підвісивши блок під грота-реем і ретельно закріпивши його, він спускає вниз один кінець, який матроси на палубі підхоплюють і шосили натягають. Тоді індіанець спускається на руках, наче з небес, просто на голову, що висить за бортом. Звідти, все ще див-

лячись на інших із висоти і весело озиваючись до товаришів, він здається турецьким муедзином, що з мінарета скликає правовірних до молитви. Отримавши знизу на мотузці гостру фленшерну лопату з коротким держаком, він починає старанно шукати місце, у якому можна відкоркувати «бочку». Він робить це надзвичайно ретельно, наче шукає скарб у старому будинку, простукуючи стіни, щоб намацати золото серед цегли. На той час, коли він закінчив свої пошуки, до вільного кінця горденя прив'язали оббите залізним обручем дерев'яне цебро, подібне до того, яким беруть воду з криниці; а другий кінець тим часом тримають біля протилежного борту кілька дужих матросів. Тепер вони піднімають цебро так, що індіанець може до нього дотягтися. І він, натискаючи на дно цебра довгою жердиною, яку йому передали знизу, обережно проштовхує його у «бочку»; цебро зникає, і тоді він робить знак матросам біля горденя; відро з'являється знову, вкрите піною, наче з парним молоком. Індіанець обережно опускає повну по вінця посудину вниз; тут її спритно підхоплює один із матросів і перекидає у великий бак. Потім цебро знову злітає догори, і все повторюється спочатку, і так триває доти, поки глибока цистерна не спорожніє до дна. Насамкінець Тештіго натискає на довгу жердину все дужче, опускаючи її разом із цебром все глибше, поки всі двадцять футів жердини не зникнуть у голові кита.

Отже, команда «Пекводу» присвятила цій процедурі вже кілька годин; кілька баків уже сповнилися духмяної рідини; і раптом скоїлося страшне лихо. Чи то дикий індіанець Тештіго виявився таким необачним, що на мить розтис ліву руку, якою весь час тримався за дроти, що підтягали до борту кашалотову голову; чи то місце, на якому він стояв, було таким підступно слизьким; чи то сам ворог роду людського зробив, щоб усе сталося саме так, не пояснюючи своїх мотивів, — хтозна, як воно було насправді; та раптом, коли з отвору вигулькнуло вісімнадцяте чи дев'ятнадцяте цебро — Боже милостивий! — бідний Тештіго сам, як цебро у справжню криницю, упав сторч у цю величезну гейдельберзьку бочку і з жахливим масним булькотінням зник з очей!

— Людина за бортом! — заволав Деггу, що серед загального заціпеніння оговтався першим. — Дайте відро!

Він ступив одною ногою у відро, щоб не впасти, якщо просочений лоєм гордень вислизне з пальців, і матроси під-

няли його на голову кита, поки Тештіго ще не встиг опуститися на її внутрішнє дно. А тим часом довкола зчинився страшний гвалт. Люди, дивлячись за борт, побачили, що нерухома доти голова раптом заворушилася у воді, наче схвилювана якоюсь важливою думкою; насправді то борсався бідолашний індіанець, мимоволі показуючи, на якій глибині він перебуває.

Тієї миті, коли Деггу, стоячи на голові кашалота, розплутовав гордень, що зачепився за головні снасті, які підтримували голову, прозвучав гучний тріск; і, жахаючи матросів, один з великих гаків, на яких трималася голова, вирвався, велетенська маса загойдалася, похилившись за бортом, і весь корабель задвигтів, п'яно захитався з боку в бік, наче щойно налетів на айсберг. Єдиний гак, на якому тепер тримався цей страшний тягар, здавалося, зараз відлетить також; і ця небезпека ще зростала від того, що тягар так сильно хитався.

— Злазь! Злазь! — гукали матроси до Деггу, але негр, однією рукою вхопившись за товстий трос, на якому він міг би повиснути, якби голова відірвалася, вивільнив заплутаний гордень і жбурнув відро у похилий колодязь, щоб похований у його глибині гарпунер міг схопитися за відро і таким чином вилізти назовні.

— Тікай звідти, заради бога! — кричав Стабб. — Ти ж не патрон вставляєш, хлопче! Злазь! Як ти йому допоможеш? Стукнеш відром по голові, от і по всьому. Тікай, чуєш!

— Стережися! — пролунав шалений крик, наче вибух ракети.

У ту саму мить величезна голова з жахливим гуркотом зірвалася в море, наче Столова скеля — у Ніагарський водоспад; корабель, звільнившись, шарпнувся в протилежний бік, саяйнувши своєю мідною обшивкою, і всі так і остовпіли, побачивши крізь каламутну пелену бризок Деггу, який розгойдувався на талях то над палубою, то над морем, схопившись за товстий трос; а бідолашний Тештіго, похований живцем, поринав у морську безодню! Та сліпуча пара ще не розсіялася, коли над поруччями майнула оголена постать з абордажним палашем у руці. Наступної миті гучний плюскіт сповістив, що мій відважний Квіквег іде на поміч. Усі метнулися до борту, з'юрмилися біля поруч, і кожен, затамувавши подих, лічив бульки на хвилях, а секунди минали, і не

було видно ні потопаючого, ні рятівника. Тим часом кілька матросів спустили шлюпку і відчалили від борту.

— Он там! Он там! — закричав Деггу, що тепер висів на нерухомих телях високо над палубою, і всі ми побачили, як на віддалі над блакитними хвилями майнула людська рука; це було дивне видовище — наче жива рука піднялася з трави над могилою.

— Обое! Обое! Там обое! — шалено кричав Деггу; ще мить — і ми побачили, що Квіквег відчайдушно гребе однією рукою, а другою міцно тримає індіанця за довге волосся. Їх втягли у шлюпку і швидко підняли на палубу; але Тештіго очунав не скоро, та й у Квіквега вигляд був не надто веселий.

Тож як було звершено це благородне діяння? Слухайте. Квіквег пірнув услід за головою, що повільно занурювалася в глибину, кілька разів різонув її своїм палашем знизу, так що утворився великий пробій, потім викинув палаш, застромив туди свою довгу руку, якомога глибше і вище, і витягнув бідного Теша за голову. Він стверджував, що спершу намацав ногу, проте, чудово знаючи, що так робити не годиться, бо можна накоїти лиха, він запхав ногу назад і спритним поштовхом із закрутом змусив індіанця перевернутися сторчма; тому за другої спроби той пішов старим перевіреним шляхом — головою вперед. Що ж до кашалотової голови, то вона поведилася якнайкраще.

Отак завдяки сміливості Квіквега і його надзвичайному акушерському вмінню відбулося звільнення, чи то пак, народження Тештіго, і відбувалося воно, до речі, у вельми небезпечній обстановці; такий урок не повинен пройти даремно; молодь слід навчати основ акушерства так само, як фехтування, боксу, верхової їзди і веслування.

Я чудово розумію, що ця дивовижна пригода з індіанцем може видатися сухопутній людині просто неймовірною, хоча всі, певно, колись бачили або чули, як люди падали в криницю чи бочку; такі випадки трапляються скрізь і повсюди, і не з таких поважних причин, як у випадку з Тештіго, якщо згадати про надзвичайну слизькість кашалотової криниці.

А втім, хто зна — може, ви присікаєтеся до мене: як же це так? Ми думали, що чарункувата, просочена спермацетом голова кашалота — найлегша і найбільш плавуча частина його тіла; а тепер ви змушуєте її потопати в рідині, питома вага

якої набагато більша за її власну. От ми тебе й спіймали! Аж ні; річ у тім, що, коли Теш упав туди, майже весь спермацет був вичерпаний, легкий вміст зник, і лишилися самі стінки «криниці», що складаються, як я вже казав, з міцної, гартованої речовини, набагато важчої, ніж морська вода, у якій вона одразу тоне, мов свинець. Та в нашому випадку швидкому зануренню цієї речовини у воду перешкождали інші частини голови, від яких вона не була відокремлена, і тому вся голова тонула дуже повільно і неквапно; саме це дало Квіквегу можливість здійснити свій акушерський подвиг, так би мовити, стрімголов — і правда, пологи були стрімкі.

А якби Тештіго зник у цій голові навіки, то була б прекрасна смерть; він би захлинувся у білосніжному, м'якому, духмяному спермацеті, і труною, катафалком і могилою стала б для нього скарбниця кашалота, його *sancta sanctorum*¹. Можна згадати лише одну солодшу смерть — прекрасну смерть бджоляра з Огайо, котрий шукав мед у дуплі і знайшов його так багато, що, перехилившись надто далеко вниз, потонув у медовій драговині і був у ній забальзамований. А як ви гадаєте, скільки було таких, хто впився до смерті медовою мудрістю Платона?

РОЗДІЛ 79

ПРЕРІЇ

Вивчити риси обличчя левіафана і гулі на його черепі — до такої спроби не вдався ще жоден френолог чи фізіономіст. І ця спроба обіцяла б не більше успіху, ніж для Лафатера — спроба роздвигтися зморшки на Гібралтарській скелі чи для Галля — спроба піднятися по приставній драбині і вистукати купол Пантеону. Щоправда, Лафатер у своїй відомій праці не тільки розглядає різноманітні людські обличчя, але й звертає увагу на обличчя коней, птахів, змій та риб і детально обговорює найменші зміни їхнього виразу. Так само і Галль, а потім його учень Шпургейм висловили деякі міркування щодо френологічної характеристики інших живих істот. І тому я, хоч маю досить убогий досвід для того, щоб стати піонером у застосуванні цього напівнаукового вчення щодо левіафана,

¹ Свята святих (*лат.*).

все ж таки вдаюся до цієї спроби. Я спробую зробити все можливе, а досягну, чого зможу.

З фізіономічного погляду, кашалот — аномальна істота. Він не має носа. А оскільки ніс — центральна і взагалі найпомітніша риса обличчя і оскільки саме він надає обличчю кінцевого виразу, цілковита відсутність цього органа, звісно, позначається на виразі обличчя кита. Як при плануванні мальовничих парків і садів важко досягти завершеності, не встановивши на помітному місці якогосьobelіска, купола, статуї або вежі, — так само й обличчя буде позбавлене фізіономічної гармонії, якщо на ньому не височить ажурна дзвіниця носа. Відламайте носа в мармурового Юпітера Фідія — і побачите, який він матиме сумний вигляд! Проте кит є такий великий за розміром, усі його обриси такі величні, що та вада, що є неприпустимою для мармурового Юпітера, у ньому не відчувається. Навіть більше, вона надає йому особливої величі. На обличчі кита ніс виглядав би просто недоречно. Коли ви під час фізіономічного плавання у своїй чотиривесловій шлюпці оминаєте його велетенську голову, ваш шанобливий захват не слабшає від думки про ніс, за який його можна було б водити. Адже ця думка, бува, не дає вам спокою, коли ви дивитися на можновладне бидло на троні.

Якщо говорити про видатні фізіономічні особливості кита, то вони найбільш помітні, коли дивитися на нього спереду. Це просто божественне видовище.

Високе чоло мислителя — це Схід, збентежений світанком. Кучерявий лоб бика на сонному пасовищі несе слід божественного доторку. Лоб слона, який штовхає важкий тягар угору по гірській кручі, має королівську велич. І в людини, і в тварини чоло подібне до золотої печатки, якою німецькі імператори скріплювали свої грамоти. На ній написано: «Створене моєю рукою сьогодні. Бог». Проте в багатьох тварин, а іноді — і в людини, лоб — це просто клаптик альпійської луки, що визирає з-під снігу. Рідко можна побачити таке чоло, що, як у Шекспіра чи Меланхтона, сягало так високо вгору і спускалося так низько, щоб очі з-під нього сяяли прозорими, спокійними, вічними гірськими озерами, а вгорі у зморшках ви бачили слід розлогих дум, що спустилися звідти на водопій, як мисливці бачать на снігу слід гіллястого оленя. Але божественна зверхність чола, властива всім земним створінням, у великого кашалота зростає настільки, що, дивлячись

йому в лоб, ви гостріше відчуваєте могуття Божества і силу зла. Адже ви не дивитеся на якусь певну точку; ви не бачите жодної риси — ні носа, ні очей, ні вух, ні рота, ні взагалі обличчя як такого; власне, в нього й немає обличчя, є лише неосяжна твердиня лоба, поораного борознами таємниць, що несуть німу загибель човнам, кораблям і людям. І в профіль це величне чоло не втрачає своєї величі, хоч вона і не так вас пригнічує. У профіль краще видно те поперечне напівкругле заглиблення посередині лоба, яке в людини є, за твердженням Лафатера, ознакою геніальності.

Цебто як? Геній у кашалоті? Хіба кашалот писав книги чи виголошував промови? Ні, його геній виявляється саме в тому, що він ніколи нічого не робив на доказ своєї геніальності. Він виявляється і в пірамідному мовчанні кашалота. До речі, якби про кашалота дізнався давній Схід на світанку своєї юності, тогочасна по-дитячому чарівна думка піднесла б його на божественну висоту. Адже за тих часів люди обожнювали нільського крокодила за те, що він не має язика; а в кашалота язика теж немає, вірніше, є, але такий маленький, що він не може вам його показати. Якщо в майбутньому якась високоцивілізована поетична нація звабить веселих травневих богів давнини повернутися до їхнього престолу і знов оселить їх у наших еготичних небесах, на тій горі, де нині немає нікого, — то, будьте певні, великий кашалот по праву посяде місце Юпітера.

Шампольон розшифрував гранітні зморшки ієрогліфів. Але немає того Шампольона, який зміг би розшифрувати єгипетські таємниці обличчя людини, та й будь-якої живої істоти. Фізіономіка, як і всі людські науки, — лише нетривка фантазія. І якщо сер Вільям Джонс, що читав тридцятьма мовами, не зміг прочитати потаємного виразу обличчя простого селянина, то як може неписьменний Ізмаїл прочитати страшні халдейські письмена на кашалотовому чолі? Подивіться на це чоло самі — і прочитайте, якщо зможете.

РОЗДІЛ 80

ГОРІХ

Якщо кашалот — Сфінкс для фізіономістів, то френологам його череп видався б, мабуть, таким геометричним колом, квадратуру якого неможливо знайти.

У дорослої тварини череп має щонайменше двадцять футів у довжину. Якщо відокремити нижню щелепу, то збоку череп виглядатиме як ледь похила площина, що лежить на абсолютно рівній основі. Але в живого кита — як ми вже знаємо — цей нахил майже вирівняний і доповнений тією величезною масою «спермацетового мішка», що лежить на ньому. Зверху в черепі є довгаста ямка, що вміщує в себе цю масу, а під нею — друга (зазвичай не більше десяти дюймів завдовжки й завширшки), у якій лежить мізерна жменька китових мізків. Мозок відділений від лоба двадцятифутовою стіною, він ховається за могутніми укріпленнями, наче внутрішня фортеця Квебека за широким кільцем мурів. Він, наче скринька з коштовностями, так майстерно захищений у черепі, що багато хто з китобоїв стверджує, наче в кашалота взагалі немає мозку, окрім драглистої маси спермацету, що займає чимало кубічних ярдів. Весь складчастий, помережаний звивинами та зморшками, цей загадковий орган, на їхню думку, більш гідний містити в собі китову мудрість.

Тому зрозуміло, що для френолога голова живого та здорового кита — це просто суцільна омана. Його справжній мозок нічим не дає про себе знати. Кит, як і все по-справжньому величне, являє світові свою оманливу подобу.

Якщо ви звільните череп від спермацетового тягара і подивитесь на нього ззаду, з широкого кінця, вас здивує, наскільки він подібний до людського черепа, взятого в такому ж ракурсі. Справді, розмістіть цей череп (ясна річ, зменшений до відповідного розміру) серед зображень людських черепів, і ви не зможете їх розрізнити; а помітивши заглиблення в нього на тімені, ви, як френолог, скажете: «Цій людині бракувало самоповаги і поваги до інших». І ці дві нищівні характеристики разом із визнанням його великого розміру та надзвичайної сили дадуть вам змогу отримати найбільш правдиве, хоча й не надто втішне, поняття про силу і могутність.

Та якщо ви подумаете, що через скромні розміри китового мозку йому бракує звивин, я з вами не погоджуся. Погляньте уважніше на хребет будь-якої чотиринової тварини, і ви з подивом побачите, що він нагадує витягнуте намисто з малесеньких черепів, кожен із яких має якусь рудиментарну подібність до справжнього черепа. На думку

німецьких учених, хребці — це і є не що інше, як нерозвинені черепа. Утім, гадаю, що не вони першими помітили цю дивну подібність. Мені якось указав на неї один приятель-іноземець, для наочного підтвердження використавши скелет убитого ним ворога, з чиїх хребців він виклав своєрідний барельєф на дзьобоподібному носі своєї піроги. Певно, френологи припустилися серйозної помилки, відмовившись розширити поле своїх досліджень і спуститися з мозочка по каналу спинного мозку. Я впевнений, що про вдачу людини можна довідатися з її хребта. І хоч би ким ви були, я б краще обмацував при знайомстві ваш хребет, а не череп. Іше ніколи не бувало так, щоб хиткий стовпець хребта підтримував велику й благородну душу. Я пишаюся своїм хребтом, бо це — міцне, несхитне древко знамена, з яким я виходжу у світ.

Спробуємо застосувати цей спінальний відділ френології до великого кашалота. Його черепна порожнина переходить у перший шийний хребець, а в цьому хребці звучується у восьмидюймовий конус канал спинного мозку, який має в перерізі десять дюймів. При переході з одного хребця до іншого цей канал звучується, але дуже плавно, і ще довго лишається надзвичайно товстим.

Звичайно, канал заповнений спинним мозком — тією самою загадковою волокнистою речовиною, з якої складається і головний мозок, і прямо з'єднаний з черепною коробкою. Навіть більше того, виходячи з черепа, мозок протягом багатьох футів зберігає майже той самий об'єм, що й головна ділянка. То хіба ж не доцільно було б вивчити хребет кашалота і з френологічної точки зору? Адже з цієї точки зору стає зрозумілим, що дуже малі — порівняно — розміри його головного мозку щедро відшкодовуються надзвичайно великим розміром мозку спинного.

Проте над цим питанням нехай працюють френологи, а я, тимчасово прийнявши спінальну теорію, хотів би застосувати її до кашалотового горба. Цей королівський горб височить, якщо не помиляюся, над одним із найбільших хребців, повторюючи на поверхні його опуклі обриси. За місцеположенням я б назвав цей горб органом твердої волі і впертості кашалота. А що це чудовисько надзвичайно вперте, ви ще самі пересвідчитесь.

«ПЕКВОД» ЗУСТРІЧАЄ «ДІВУ»

Настав і той день, коли нам судилося зустріти корабель «Юнгфрау», власник — Дерік де Деєр з Бремена.

Голландці й німці, що колись мали славу найкращих китобоїв, тепер пасуть задніх у цій справі; і все ж таки час від часу їхній прапор можна побачити в широкому просторі Тихого Океану.

«Юнгфрау» чомусь захотіла віддати нам шану. Іще на віддалі від «Пекводу» вона розвернулася, спустила шлюпку, і її капітан прибув до нас, у нетерпінні стоячи на носі, а не на кормі.

— Що це в нього в руці? — вигукнув Старбак, вказуючи на якийсь предмет, що коливався в капітановій руці. — Та ні, не може бути! Лампа!

— Ні, ні, — обізвався Стабб, — ні, то кавник, містере Старбак; він хоче почастувати нас кавою, от німчур! Хіба ви не бачите, он і слоїк стоїть поруч. Там у нього окріп. Ні, мені цей німчур подобається!

— Та годі тобі, — мовив Фласк. — Це не лампа, а слоїк на олію. У нього скінчилася олія, ось він і поплив до нас жебрати.

Хоча може видатися досить дивним, що корабель, який добуває китовий лій, на промислі позичає олію в інших; і хоча це суперечить відомій приказці про тих, хто возить вугілля в Ньюкасл, такі речі дійсно трапляються; і в цьому разі капітан Дерік де Деєр справді плив на «Пеквод» заправити лампу, як і стверджував Фласк.

Коли він зійшов на палубу, Ахав задав йому своє одвічне питання, ніби не бачачи, що той тримає в руці; але німець своєю поганенькою англійською сяк-так пояснив, що нічого не знає про Білого Кита, і одразу перевів розмову на свою лампу та бляшанку для олії, зауваживши, що він, капітан, мусить засинати в темряві, оскільки бременські запаси олії вичерпані до краплини, і поки що не пощастило вполювати бодай летючу рибу, щоб їх поповнити; таким чином він дав зрозуміти, що його корабель зараз у тому стані, який китобої називають «чистим», тобто порожнім, і що тому він якнайкраще виправдовує свою назву — «Юнгфрау», тобто діва.

Після того як його прохання задовольнили, Дерік подався до своїх; та він ще не встиг наблизитися до корабля, коли і наші, і їхні чатові майже одночасно побачили китів; і Деріку так кортіло почати полювання, що він, не гаючи часу на те, щоб відвезти на корабель лампу і бляшанку, тут-таки розвернув свого човна і помчав за ламповою олією в образі левіафана.

Здобич побачили з підвітряного боку, і тому шлюпка Деріка і три інші вельботи, спущені з німецького корабля, мали неабияку перевагу перед човнами «Пекводу». Китів було вісім — невеличке стадо. Відчувши небезпеку, вони зімкнулися і тепер мчали по вітру, торкаючись боками, наче вісім запряжених коней. За ними лишався широкий пінний слід, наче вони розгортали на морі сувій пергаменту.

Позаду, відставши на багато сажнів, плів старий самець з великим горбом, який, судячи з його повільних рухів та жовтавих наростів по всьому тілі, страждав на розлиття жовчі чи якусь іншу хворобу. Цей кит навряд чи належав до стада, що плівло попереду: такі статечні левіафани не бувають товариськими. Проте він уперто тримався у них в кільватері, хоча струмись, який відкидали їхні хвости, мабуть, заважав йому рухатися, бо під його широким лобом брижилася біла піна, яку утворюють дві стрічні течії. Фонтани він пускав короткі і рідкі — так, ніби через силу; наче зайшовшись у кашлі, викидав уривчастий, кволий струмись, а потім у глибині його тіла щось корчилося і щось виривалося з нього на протилежному, зануреному у воду кінці, від чого вода там скипала бульбашками.

— У кого є якісь ліки від шлунка? — спитав Стабб. — Бояюся, у нього кольки. Боже, це ж лишень подумати — півакра кольок! Це супротивний вітер шабашує в ньому Різдво, хлопці. Вперше бачу, щоб супротивний вітер дув з корми. Та гляньте, чи ви бачили, щоб кит отак шпортався? Мабуть, стерно згубив.

Як перевантажений ост-індський корабель, що поволі пливе до берегів Індостану, везучи на палубі схарапуджених коней, хилиться на борт, заривається носом, сідає на корму і гойдається на хвилях, так і цей старий кит, надимаючи свій незграбний корпус і час від часу лягаючи на бік, зрештою викрив причину свого непевного руху — з правого борту в нього замість плавця стирчав лише куций

цурпалок. Хтозна, чи він втратив плавець у бою, чи не мав його від народження.

— Зажди трохи, друзяко, ми тобі дамо пов'язку для руки, — гукнув жорстокий Фласк, вказавши на згорнутий у кільце лінь поруч із собою.

— Диви, щоб він тебе самого не пов'язав, — крикнув у відповідь Старбак. — Налягай, а то німець його вхопить!

Усі вельботи об'єдналися в шаленій гонитві саме за цією рибою, бо вона переважала інших за розміром і могла стати найціннішою здобиччю; а ще й тому, що вона була набагато ближче до вельботів, тоді як інші кити тікали від переслідувачів з такою швидкістю, що наздогнати їх, здавалося, було просто неможливо. На той час вельботи «Пекводу» вже обігнали три шлюпки німця, і тільки вельбот Деріка, що вирушив у гонитву набагато раніше, досі тримався попереду; проте відстань між ним та його американськими суперниками зменшувалася щомиті. Вони тільки боялися, що він, наблизившись до кита, встигне кинути свій гарпун, перш ніж вони наздоженуть і обійдуть його. Але Дерік вочевидь був певний, що так воно й вийде, і раз у раз глузлигим жестом показував їм свою повну лампу.

— От собака, де ж твоя вдячність? — вигукнув Старбак. — Він мене дражить жебрацькою мискою, яку я наповнив п'ять хвилин тому! — І своїм звичайним настирливим тоном пошепки мовив: — Ану наляжте, хлопці! Зацькуємо його, як зайця!

— Я вам ось що скажу, друзі, — кричав Стабб до своєї команди, — може, це якось не по-божому, та я б цього клятого німця схрумав і кісточок не залишив. Ану наляжте! Ви дозволите, щоб ця мерзота вас обійшла? Ви любите брендї, хлопці? Бочка брендї тому, хто найкраще веслує. Щось ви не дуже надриваєтесь! Певно, ми на якір стали, бо ні на дюйм не рушимо з місця! Як у штиль, їй-богу! Еге, човен уже травою поріс! Господи, шогла скоро зазеленіє! Ні, хлопці, так не піде. Погляньте на того німчуру! Ви мені наляжте, щоб шкура горіла!

— Ох, як він воду спінив, дивіться! — кричав Фласк, витанцювуючи на своїй банці. — А горб який! Оце біфштекс! А лежить, як колода! Ну, хлопці, руште! Сьогодні до вечері млинці та устриці, — ану налягай, — смажені венерки та оладки! Ану руш! Це ж стобочкова тварюка, а ми її впустимо?

Дзуськи! Гляньте на німця! Наляжте, друзі, бачте, який ко-
ровай пливе — пухкий та жирний! Чи вам спермацет не до
душі? Це ж пливуть три тисячі доларів, хлопці! Банк! Англій-
ський банк! Ану, що там німчура робить?

У цю мить Дерік жбурнув у своїх суперників спочатку
ламбу, а потім і бляшанку з олією: мабуть, у нього на меті
був подвійний задум — зашкодити їм наблизитись і водночас
без зайвих втрат збільшити свою швидкість сильним поштов-
хом із корми.

— Ох ти, гицель голландський! — скрикнув Стабб. — Ну,
хлопці, руште, як руді чорти з лінійних кораблів! Що скажеш,
Тештіго? Готовий розламати собі хребта на двадцять два
шматки на честь старого Гейхеда? Що скажеш?

— Скажу — руште, бісові діти! — вигукнув індіанець.

Розлючені кпинами німця, три човни «Пекводу» тепер
ішли майже нарівні один з одним, щомиті наближаючись до
Деріка. З недбалим, вільним, зверхнім виглядом, наче кат, що
наближається до жертви, всі три помічники триумфально ви-
простались на весь зріст на кормі, підбадьорюючи веслярів
вигуками: «Вперед! Ану, з вітром навзаводи! Геть німчуру! Хай
за воду тримається — не потоне!»

Дерік від самого початку мав таку велику фору, що, по-
при всі їхні зусилля, посів би перше місце у цих перегонах;
але тут втрутилася сама доля у вигляді краба, що зачепився
за середнє весло його вельбота. Невдаха-весляр намагався
звільнити своє весло, човен Деріка хилився на борт, а Дерік
шпетив команду на всі заставки; то була зоряна мить для
Старбака, Стабба і Фласка! З гучними криками вони вирва-
лися вперед і навкіс наблизилися до німця. За якусь мить
усі чотири вельботи, витягшись по діагоналі, наздогнали кита,
і його пінний слід розплився по воді справа та зліва від
них.

То було жаске, жалюгідне і дивне видовище. Кит плив,
піднявши над водою голову, викидаючи вперед уривчастий
струмінь фонтана, і сполохано бив себе у бік своїм самотнім
плавцем. У своєму непевному бігу він похоплювався то впра-
во, то вліво і, розтинаючи хвилі, судомно загірбав воду чи
здіймав до неба той самотній плавець. Так птах із перебитим
крилом незграбно кружляє в небі, марно силкуючись утекти
від пазурів пірата-яструба. Але в птаха є голос, і він виливає
свій страх у розпачливому квилінні, а страх цього безмовно-

го морського чудовиська був стиснений, ув'язнений, приречений до німоти в ньому самому, у нього не було голосу, окрім того натужного хрипу, що виривався крізь дихало, і на нього неможливо було дивитися без жалю, хоча своїм велетенським тілом, ґратчастою брамою щелеп і могутнім хвостом він міг налякати і найсміливішого з тих людей, що відчували до нього жаль.

Побачивши, що за якусь мить човни «Пекводу» його обійдуть, Дерік вирішив не здаватися так легко і кинути гарпун, як то кажуть, на щастя — бо відстань була надто велика.

Та ледве його гарпунер звівся на ноги, трое тигрів — Квіквеґ, Тештіґо і Деггу — інстинктивно схопилися з місця і, стоячи навскіс в один ряд, одночасно прицілились; і, просвистівши над головою німецького гарпунера, три нентакетські гарпуни влучили в кита. Сліпучі пінні бризки, білий вогонь! Три американські вельботи, зрушені могутнім ривком кита, промчали повз німця і відкинули його убік з такою силою, що і сам Дерік, і його спантелечений гарпунер полетіли за борт, ледь не втрапивши під човни.

— Агов, маслянки, не бійтеся! — гукнув до них Стабб, тріумфально зиркнувши в їхній бік. — Вас зараз підберуть, будьте певні! Позаду акули! Вони ж, знаєте, як сенбернари — підбирають тих, хто збився з дороги. Ура! Оце рвонули! За сонцем наздогін! Ура! Мчимо, як три бляшанки на хвості в скаженого кугуара! Ви бачили, хлопці, як біжить запряжений слон по рівнині? Спиці в колесах аж сяють, і ледь трапиться горбик — вилетиш геть! Отак, мабуть, почувашся, коли летиш до дідька в пекло — вниз та вниз, шодуху! Ура! Цей кит несе вічну звістку до пекла!

Але біг чудовиська невдовзі скінчився. З судомним зітханням воно зникло під водою. Три ліні заскреготіли, звиваючись навколо лагретів, лишаячи глибокі сліди в деревині, а гарпунери, боячись, щоб кит не витягнув їх повністю, щосили намагалися сповільнити змотування, зачепивши мотузку за кільця, що аж курилися димом; тож врешті-решт носи у всіх трьох вельботів під тиском лінів, що прямовисно спускалися з жолобів углиб, стали майже нарівні з поверхнею води; тим часом три корми задерлися високо вгору. Кит невдовзі перестав занурюватись, і деякий час вони лишалися в тому самому непевному положенні, не наважуючись послабити лінь. Щоправда, інколи траплялося, що затягнуті в гли-

бину вельботи таким чином гинули; і все ж таки саме в такий спосіб, зачіпляючи ззаду живу плоть кита гострими гачками, іноді можна змусити оскаженілого від болю левіафана виринути на поверхню, назустріч безжальним острогам мисливців. Та навіть якщо не зважати на небезпеку, такий спосіб навряд чи є найкращим; адже природно було б припустити: що довше поранений кит лишається під водою, то швидше його покидають сили. Його площа така велика — у дорослого кашалота вона сягає двох тисяч квадратних футів, — що тиск води є просто неймовірним. Усі знають, якого атмосферного тиску зазнаємо ми — навіть тут, на землі, оточені повітрям; тож який великий тягар має тиснути на кашалота, який тримає на своїй спині товщу океану заввишки у двісті морських сажнів? Щонайменше п'ятдесят атмосфер! Один китобій підрахував, що саме таку вагу мають двадцять лінійних кораблів з гарматами, вантажем і командою.

І хто з мешканців суходолу міг би подумати, дивлячись на ці три вельботи, що ледь погойдувалися на хвилях під одвічною блакиттю неба, коли з глибини не долинали ні стогону, ні крику, не піднялася жодна бульбашка, — хто б міг подумати, що в цій глибині під цією безжурною тишею борсається в передсмертних корчах найвеличніше страховисько моря? З носа човна прямовисно йшов у воду натягнутий лінь і зникав з очей футів за вісім від поверхні. Як може бути, щоб на цих трьох тонких нитках був підвішений великий левіафан, наче гіря дзигарів з тижневим заводом? Підвішений? До чого? До трьох жалюгідних скіпок! Невже це те саме створіння, про яке колись були сказані горді слова: «Чи можеш стрілами прошити його шкіру та риб'ячою острогою голову йому пробити? Меч ударить його і одскочить, також і ратище, спис і стріла. Залізо йому — солома, постріл з лука не спонукає його до втечі, каміння з пращі — то йому полова. Ціп йому, мов стеблина, а свисне спис, то він собі сміється!» Невже це те саме створіння? Оцей кит? О, чому не справджуються слова пророків! Левіафан, маючи у своєму хвості силу тисячі ніг, тікав, щоб захвати голову під подушкою океану і сховатися від острог «Пекводу»!

Вечоріло, і в присмерковому світлі від човнів падали углиб такі довгі, широкі похилі тіні, що Ксеркс легко зміг би сховати в них половину свого війська. Як страшно, мабуть, було

пораненому китові бачити ці жаскі примари, що ковзали в нього над головою!

— Пильуйте, хлопці! — гукнув Старбак, бо всі три ліні раптом затремтіли, передаючи вгору, наче по телеграфних дротах, останні живі рухи кита і його передсмертні корчі; кожен із веслярів міг відчувати їх, сидячи на своїй банці. Ще мить — і вельботи, звільнившись від сили, що тягнула їх до низу, підстрибнули вгору, наче невеликі крижини, коли з них стрибає у воду зграя наполоханих білих ведмедів.

— Витягайте! Витягайте! — наказав Старбак. — Він спливає.

Мокрі ліні, що хвилю тому були наструнчені до краю, звиваючись, широкими кільцями лягли на дно вельботів, і на відстані, удвічі більшій від довжини корабля, на поверхню виринув кит.

З його рухів було видно, що він геть знесилів. У більшості наземних тварин є у жилах особливі клапани, наче шлюзи, які можуть одразу закриватися, коли тварину поранено, і хоча б частково перекривати плин крові в певному напрямі. У кита інакше; одна з його характерних рис полягає в цілковитій відсутності клапанів у кров'яних судинах; тому досить навіть найтоншій зброї, такій як вістря гарпуна, проколоти його тіло, і смертельна кровотеча неодмінно спорожнить його артеріальну систему; а якщо до цього на великій глибині додається ще й сильний тиск води на його тіло, то життя струмить з нього, так би мовити, безперервним потоком. Проте запаси його крові такі великі, а її потаємних внутрішніх джерел так багато, що він спливає кров'ю дуже довго, — так навіть у посуху не припиняє свого плину ріка, яку живлять далекі, невидимі гірські джерела. І зараз, коли вельботи наблизилися до нього впритул, безстрашно пропливши просто над його хвостом, і коли остроги одна по одній впилися в його боки, з кожної нової рани цебенів безперервний кров'яний струмінь, а з дихала на голові лише час від часу виривалася піна. Звідти кров ще не текла, бо жодний з життєво важливих органів кита не постраждав. За влучним висловом китобоїв, його життя ще не торкнулися.

Вельботи оточили кита щільним кільцем, і тепер уся верхня частина його тіла, навіть ті місця, що зазвичай бувають сховані під водою, постала перед очима мисливців. Можна було побачити його очі, вірніше, ті місця, де колись були

очі. Подібно до того як чужорідна речовина проростає крізь вічка на зрубаному стволі могутнього дуба, з очниць у цього кита стирчали сліпі проростки, на які жаль було дивитись. Проте його ніхто не жалів. Так, він старий, однорукий, сліпий — і все одно його треба зарізати, щоб було чим освітити бучні весільні бенкети та інші розваги людини, а також щоб світло сяяло у храмах, де проповідують мир усім живим. Хлюпаючись у власній крові, він заточився набік і показав переслідувачам свій чудний безбарвний цурпалок — наче сучок у боці.

— Гарна мішень! — вигукнув Фласк. — Ану, полоскочу його там разочок.

— Стривай! — вигукнув Старбак. — У цьому немає потреби.

Але жалісливий Старбак спізнався. Острога свиснула, гарячий струмінь забив із страшної рани, і кит, не в силі витерпіти жохливий біль, викинувши кривавий фонтан, у засліпленні шаленої люті ринувся до вельботів, заливаючи їх та людей, що в них сиділи, кривавою піною; він перекинув вельбот Фласка і похитнув інші. Це був останній, передсмертний удар. Знесилений кровотечею, кит безпомічно сіпнувся геть від зчиненої ним метушні; задихаючись, він повернувся на бік, безсило розтинаючи повітря цурпалком плавця, а потім почав повільно обертатися, мов світ, що згасає; він відкрив небові білу таїну свого черева; закляк, мов колода, і вмер. Було гірко дивитися, як поволі завмирає його останній фонтан. Це було так, наче невидима рука відключає воду в могутнього водограю і водяний стовп меншає та меншає з кволим дзюрчанням; так умирав і останній фонтан кита.

Поки вельботи чекали приходу корабля, китова туша з усіма її недоторканими скарбами стала потроху занурюватись у воду. Тоді її за командою Старбака в декількох місцях об'язали мотузками, натягнули кінці, і три вельботи стали трьома поплавцями, що підтримували на канатах занурене тіло кита. Коли корабель підійшов, тушу з надзвичайною обережністю притягли до борту і міцно закріпили ланцюгами; адже було зрозуміло, що, коли її звільнити, вона тієї ж миті потоне.

З веління долі сталося так, що за першою спробою встроїти фленшерну лопату з нижнього боку обрубаного плавця

в китовому тілі знайшли цілий гарпун, геть заіржавлений. Та оскільки в тілі убитих китів досить часто знаходять уламки гарпунів, які так заросли м'ясом, що ззовні ніщо не свідчить про їхню присутність, слід гадати, що зовнішній гандж кита мав якусь іншу причину. Інша знахідка виявилася більш загадковою: трохи подалі від гарпуна, непомітний зовні, у нього в тілі спочивав кам'яний наконечник остроги. Хто встромив у нього цю кам'яну острогу? Коли? Може, її кинув на західному узбережжі якийсь північноамериканський індіанець ще задовго до відкриття Америки?

Хтозна, які ще дивовижі ховалися в цій страхітливій скрині; всі відкриття скінчилися, коли під тягарем напівзатонулої туші корабель раптом ліг бортом на воду. Звичайно, Старбак, який усім командував, вирішив не здаватися; він так вперто наполягав на своєму, що в ту мить, коли корабель неодмінно мусив перекинутись, якби не розтиснув своєї залізної хватки, і коли вже пролунала команда звільнитися від китової туші, натягнуті троси і ланцюги натиснули на шпангоути з такою силою, що відв'язати їх було просто неможливо. Тим часом на «Пекводі» все похилилося. Переходити від борту до борту доводилося, як по крутому схилі гострого даху. Корабель кречав і ледь дихав. Кістяні оздоби на бортах і в каютах почали зсуватися з місця і згинатися, так що от-от могли повідлігати геть. Матроси даремно намагалися зрушити ланцюги ломами та важелями, послабити їхній тиск на виступи шпангоута; кит пішов на таку глибину, що люди вже не мали змоги дістати протилежні кінці снастей, а тим часом туша щомиті наче важчала на цілі тонни, і здавалося, що корабель зараз перекинеться.

— Зажди, зажди, я тобі кажу! — кричав Стабб до кита. — Куди ти спішиш? Чи тобі нетерпець потонути? Чорт забирай, хлопці, треба щось робити, а то підемо на дно. Ви, там, не рипайтеся! Облиште цю мороку, нехай хтось принесе молитовник і ніж, порубаємо ланцюги.

— Ніж? Еге, ніж, — крикнув Квіквег і, схопивши важку теслярську сокиру, висунувся з клюза та щосили рубонув найтовщий ланцюг, аж іскри посипалися. Він встиг ударити лише кілька разів: справу довершив страшний тягар. Наструнчені снасті з жахливим тріском луснули, корабель випрямився, а туша пішла на дно.

Цікаво, що недавно вбиті кашалоти і справді часом тонуть; проте ніхто з китобоїв ще не дав цьому пояснення. Звичайно мертвий кашалот лишається плавати на поверхні, здіймаючи над водою черево чи бік. Якби тонули тільки туші старих, хирних, ослаблих тварин, у яких витончилися жирові подушки, а ревматичні кістки обважніли, то це явище можна було б пояснити великою питомою вагою тих китів, у чиєму тілі немає плавучої речовини. Та насправді усе інакше. Навіть молоді кити, сповнені наснаги та благородного славолюбства, передчасно вирвані з теплої весняної повені життя у всій розкоші свого сального покриву, навіть вони, ці дужі невтомні плавуні, також іноді тонуть.

Проте слід завважити, що такі прикросці трапляються з кашалотами не так часто, як з іншими представниками китових. На кожного кашалота, що потонув, припадає двадцять справжніх китів. Ця відмінність пояснюється, безперечно, тим, що у справжнього кита більше кісток; самі лише його славетні венеціанські жалюзі важать більше тонн, а кашалот позбавлений цього незграбного тягаря. Щоправда, буває й так, що за кілька годин чи днів потонулий кит раптом спливає і тримається на воді із ще більшою певністю, ніж за життя. Та це можна легко пояснити. У ньому накопичуються гази; він розбухає до страхітливих розмірів, так, наче це не тварина, а величезна повітряна куля. Тоді його ніщо не втримає під водою. Під час берегового промислу на мілинах і в плавбах Нової Зеландії китобої, помітивши, що мертвий кит починає тонути, прикріплюють до нього буй на довгому тросі-буйрепі, тож якщо кит зануриться під воду, вони все одно знатимуть, де можна чекати його появи, коли він спливе.

Невдовзі після того, як туша затонула, чатові на шоглі сповістили, що «Юнгфрау» знову спускає вельботи, хоча єдиний фонтан, видимий із корабля, належав фінвалу — різновиду кита, що є невловимим завдяки своїй швидкості. Але фонтан фінвала такий подібний до кашалотового, що недосвідчені моряки часто їх плутають. Тому Дерік зі своїм військом хоробро рушив наздогін за цією невловимою здобиччю. «Діва», піднявши вітрила, пішла слідом за своїми чотирма вельботами, і всі вони зникли за обрієм з підвітряного боку; їх чекала відчайдушна, безнадійна гонитва.

О, фінвалів багато; та й Деріків не бракує, мій друже.

ЧЕСТЬ І СЛАВА КИТОБОЯ

Буває, що навести лад у певній галузі можна тільки за допомогою безладу.

Що більше я заглиблююся у вивчення китобійного ремесла, сягаючи у своїх дослідженнях найпотаємніших глибин, то більше вражає мене його слава і давність; особливо тоді, коли я бачу, скільки славетних напівбогів, героїв та пророків у той чи інший спосіб його звеличували. Ця думка дає мені особливу втіху через те, що я й сам, хоч і в дуже незначній ролі, маю честь належати до цієї славетної спільноти.

Благородний Персей, син Юпітера, був першим китобоем; і на честь нашої професії слід додати, що перший кит, що загинув від рук наших братів, був убитий задля благородної справи. То були лицарські часи нашого ремесла, коли ми брали до рук зброю, щоб помститися за скривджених, а не для того, щоб наповнити лоєм лампи людини. Кожен знає славу історію Персея і Андромеди; як прекрасна царська донька Андромеда була прикута до скелі на березі моря, а принц китобоїв Персей тієї миті, коли Левіафан уже затягав її в морську глибіню, безстрашно ступив до неї, загарпунив страховисько, врятував дівчину і побрався з нею. Це було варте пошани артистичне діяння, яке дуже нечасто можуть повторити гарпунери наших часів; адже Левіафан був убитий з першого удару. І нехай ніхто не має сумніву, що ця стародавня історія правдива; у давній Іюппії, тобто сучасній Яффі, на сирійському узбережжі, в одному з язичницьких храмів упродовж багатьох століть стояв велетенський кістяк кита, що, як каже міська легенда, належав тому самому чудовиську, що його вбив Персей. Коли римляни завоювали Іюппію, цей кістяк із тріумфом відправили до Італії. Надзвичайно велике значення в цій історії має така деталь: саме з Іюппії вирушив у своє плавання Йона.

Вельми нагадає пригоду з Персеєм і Андромедою — а можливо, на думку деяких знавців, і походить від неї — відома історія про святого Георгія і дракона; адже старовинні книги часто плутають китів і драконів і використовують одну назву замість іншої. «Ти як лев на воді і дракон на морі», — каже Єзекиїл, вочевидь маючи на увазі кита, а в деяких версіях тексту прямо вживається це слово. До того ж подвиг не зда-

вався б таким величним, якби святий Георгій бився з повзучим гадом на суші, а не зі страхітливим владикою морів. Будь-хто може вбити змію, та лише Персеї, святі Георгії і Коффіни наважуються стати до бою з китом.

І нехай нас не вводять в оману полотна сучасних живописців, що зображують цей сюжет; хоча істота, з якою б'ється святий Георгій, постає в якомусь неповному грифоноподібному образі, і хоча битва, згідно з цими картинами, відбувається на суходолі, а святий сидить верхи на коні, — втім, зважаючи на тогочасне невігластво, яке не давало змоги художникам скласти уявлення про кита; припускаючи, що кит святого Георгія міг, як у випадку з Персеєм, виповзти на берег; і розуміючи, що велика тварина, на якій сидить Георгій, може бути просто тюленем, або морським конем; з огляду на всі ці обставини можна стверджувати, не вступаючи у суперечність зі священним переказом і давніми малюнками, що так званий дракон — не хто інший, як сам великий Левіафан. І справді, у світлі безпристрасної і всепроникної істини з цим переказом трапляється те саме, що колись сталося з філістимлянським звіро-рибо-птахоподібним бовваном на ймення Дагон, який, коли його поставили перед ковчегом Ізраїлю, втратив свою кінську голову і обидві лапи, так що лишився самий тулуб — його риб'яча частина. Отак і виходить, що покровителем і опікуном Англії є один із членів нашого славетного братства, такий собі китобій, як ми; а ми самі, китобої з Нентакету, з повним правом можемо вважатися членами благородного ордену святого Георгія. І тому нехай лицарі цього шанованого ордену (жоден з яких, наскільки я твердити, на відміну від свого великого покровителя, ніколи не бачив живого кита на власні очі), не поглядають спогорда на жителів Нентакету, бо ми навіть у вовняних светрах та засмальцьованих штанах заслуговуємо георгіївської відзнаки більше, ніж вони.

Я довго вагався, чи слід приймати до наших лав Геркулеса; звісно, за грецькою міфологією, цей стародавній Крокет і Кіт Карсон, дужий вершитель благородних і славетних діянь, був проглинутий, а потім виблуканий китом; проте незрозуміло, чи дає йому ця обставина право називатися китобоем. Ніде не сказано, що він загарпунив свого кита; хіба що він зробив це, сидячи у нього всередині. Однак його можна вважати китобоем з примусу; у всякому разі кит його спіймав,

навіть якщо він не спіймав кита. Тому я оголошую його членом нашої спільноти.

Щоправда, авторитети мають суперечливі погляди з цього питання — дехто вважає, що ця грецька версія про Геркулеса і кита виникла з іще давнішої єврейської оповіді про кита і Йону, а інші стверджують, що це було *vice versa*¹; так чи інакше, ці історії вельми схожі. У такому разі, чом би й мені, оголошуючи напівбога одним із наших, не зарахувати туди ж і пророка?

Проте список членів нашого ордену не обмежується іменами героїв, напівбогів і пророків. Наш Великий Магістр іще не обраний; адже ми, подібно до вінчаних королів минулого, знаходимо своїх попередників серед великих богів! Згадаймо, наприклад, ту дивовижну східну легенду з Шастр, згідно з якою страхолюдний Вішну, один із богів індуської трійці, небожитель Вішну виявляється нашим старійшиною; Вішну, який в одному зі своїх перших земних втілень вирізнув і довіку освятив кита. Коли бог богів Брама, розповідають Шастри, задумав відродити світ після його чергового зникнення, він створив Вішну, щоб той узяв цю справу на себе; але з'ясувалося, що Веди — містичні книги, які Вішну будь-що мав вивчити, перш ніж стати до роботи, і які, певно, містили якісь корисні для архітекторів-початківців настанови, — ці Веди лежали на дні моря; тоді Вішну перевтілювався в кита і, в його образі пірнувши в глибину глибин, витяг звідти священні фоліанти. Тож хіба не справедливо буде сказати, що Вішну отримав свій бариш з китового промислу — як баришники, що промишляють кіньми?

Персей, святий Георгій, Геркулес, Йона і Вішну! Непоганий список, що й казати! Який клуб, окрім китобійного, може мати таких почесних членів?

РОЗДІЛ 83

ЙОНА З ІСТОРИЧНОГО ПОГЛЯДУ

У попередньому розділі ми зверталися до історичної події з Йоною і китом. Дехто з жителів Нентакету не дуже вірить у цей випадок. Але ж і серед греків та римлян траплялися

¹ Навпаки (*лат.*).

скептики, які, на відміну від ортодоксальних язичників свого часу, не вірили в історію про Геркулеса і кита чи про дельфіна й Аріону; хай там як, а їхні сумніви щодо правдивості цієї історії анітрохи не зменшують цієї правдивості.

Один старий китобій із Сег-Харбора висловлював такі заперечення проти цієї історії: у нього вдома було старовинне і рідкісне видання Біблії, прикрашене дивовижними і аж ніяк не науковими ілюстраціями, на одній із яких кит Йони зображений із двоструменевим фонтаном над головою — а ця особливість властива лише тим різновидам Левіафана (справжньому киту та подібним до нього), про яких говорить рибальська приказка: «Він і пенсовим пиріжком удавиться», тобто така вузька у них горлянка. Щоправда, на це єпископ Джебб дає готову відповідь. Зовсім не обов'язково, каже єпископ, вважати в'язницею Йони китове черево; вельми ймовірно, що він знайшов собі тимчасовий притулок в одному із закутнів його пащеки. Здавалося б, шановний єпископ міркує слушно. Адже в пащі справжнього кита справді розмістилися б кілька картярських столів разом із гравцями. Йона також міг влаштуватися в дуплі гнилого зуба, — хоча, як на те, справжній кит не має зубів.

Друге з міркувань Сег-Харбора (так його прозвали), які він висловлював, щоб обґрунтувати свою недовіру до пригод пророка, неясно стосувалося ув'язненого тіла Йони і шлункового соку кита. Проте можна вважати, що і це міркування спростоване, бо Йона, на думку одного німецького тлумача текстів, знайшов собі притулок у тілі *мертвого* кита — як французькі солдати під час російської кампанії перетворювали на намети туші дохлих коней, залізаючи їм у черево. Між іншим, за деякими європейськими коментарями, Йону, викинутого з яффського корабля, одразу ж підібрав інший корабель із різьбленим зображенням кита на носі; мабуть, цей корабель, додам від себе, так і називався — «Кит», як за наших часів деякі кораблі мають назви «Акула», «Чайка» чи «Орел». Також не бракувало вчених-екзегетиків, які стверджували, що кит, про якого згадується в книзі Йони, — це просто рятівний балон, наповнена повітрям куля, до якої пророк підплив у критичну мить і таким чином урятувався від загибелі в морській безодні. Тому бідний старий Сег-Харбор, можна сказати, зазнав нищівної поразки. Проте він мав іще один доказ, який, наскільки я пам'ятаю, полягав ось

у чім: кит поглинув Йону в Середземному морі і через три дні виблював його десь за три дні шляху від Ніневії, міста на березі Тигру; а це місто розташоване набагато далі по прямій від будь-якої точки середземноморського узбережжя, ніж за три дні шляху. Як таке може бути?

А чи є інший шлях, яким кит міг би доправити пророка до околиць Ніневії? Є! Він міг пронести його кружною дорогою, оминувши мис Доброї Надії. Проте, окрім переходу через усе Середземне море і другого переходу вгору через Перську затоку і Червоне море, таке припущення вимагає триденної подорожі навколо всієї Африки і плавання до Ніневії вгору по Тигру, надто мілкому, щоб ним міг пропливти кит. До того ж, припускаючи, що Йона ще за тих давніх часів оминув мис Доброї Надії, ми відбираємо почесне звання першовідкривача цієї славетної місцини в Бартоломео Діаса і оголошуємо всю новітню історію вигадкою.

Проте всі ці дурні міркування старого Сег-Харбора свідчать лише про дурну пиху його розуму — гандж, тим паче вартий осуду, що в нього не було ніяких знань, окрім тих, які він дістав від сонця і моря. Я певен, що все це лише викриває його дурну безбожну пиху і його негідний, просто диявольський бунт проти превелебних отців церкви. Адже, як вважає один португальський католицький священик, сама ідея подорожі Йони до Ніневії навколо мису Доброї Надії тільки прославляє велич Господа-чудотворця. І це справді так. Освічені турки і донині вірують в історичну правдивість події, що сталася з Йоною. Ще триста років тому один англійський мандрівник описував у «Подорожах» Харріса турецьку мечеть, зведену на честь Йони, у якій чудесна лампа горить удень і вночі без будь-якої олії.

РОЗДІЛ 84

КИДОК

Для того щоб карета котилася легше та швидше, її вісь звичай змащують дьогтем; з такою ж метою деякі китобої піддають подібній операції свої вельботи: вони намащують дно лоєм. Безперечно, така процедура, що в будь-якому разі не може зашкодити, буває дуже корисною; адже олія і вода — ворожі стихії; олія полегшує ковзання, а в цьому випадку

потрібно зробити так, щоб вельбот спритно ковзав по хвилях. Квіквег широко вірив у змашування свого вельбота, і якось вранці, невдовзі після того, як німецький корабель «Юнгфрау» зник із очей, він взявся за цю справу із ще більшим завзяттям, ніж було досі; він заліз під дно човна, що висів за бортом, і так ретельно вмашував лій, наче сподівався зібрати щедрий врожай волосся з голих боків човна. Він наче діяв з волі якогось провісницького чуття; і невдовзі це передчуття справдилося.

Опівдні побачили китів; та шойно корабель наблизився до них, вони розвернулися і стрімголов удалися до втечі, безладно, наче кораблі Клеопатри, що тікали від Арціуму.

Проте вельботи продовжували гнатися за ними; попереду йшов Стабб. Тештіго насилу спромігся встромити один гарпун; але поранений кит, не пірнаючи, ще швидше помчав уперед. А при такому безперервному натягу гарпун, встромлений в тіло кита, рано чи пізно неодмінно вилетить; тому потрібно було або забити кита острогою, або примиритися з неминучою втратою гарпуна. Підтягти вельбот до кита було неможливо — він вихором мчав по хвилях. Що ж тут удієш?

З усіх чудесних пристосувань і досягнень людської майстерності, з усіх мудрувань та хитрощів, що їх знає бувалий китобій, ніщо не зрівняється з тим маневром остроги, який називають «кидком». Ні шпага, ні рапіра не виявляють у своїх випадках подібної спритності. Цей прийом застосовують лише тоді, коли кит, незважаючи на всі заходи, вперто тікає; при цьому найбільш вражає та велика відстань, на яку влучно закидається довга острога з вельбота, що розгойдується на хвилях, та ще й на повній швидкості. Довжина всієї остроги від сталевого вістря до кінця дерев'яного руків'я — десять-дванадцять футів; дровко набагато тонше, ніж у гарпуна, і виготовляється з більш легкого матеріалу — сосни. До нього кріпиться тонка, але досить міцна мотузка — перлінь, за допомогою якого закинуту острогу знову втягають у човен.

Перш ніж ми рушимо далі, слід зауважити, що, хоча гарпун можна закинути так само, як острогу, це робиться нечасто; такі спроби здебільшого бувають невдалими через велику вагу і невелику довжину гарпуна, що при кидку є значною перешкодою. Тому спочатку треба взяти кита на гарпунний лінь, а тоді вже робити «кидок».

Тепер погляньте на Стабба; цей чоловік, що в будь-якій небезпеці зберігає життєрадісний спокій та витримку, наче створений для того, щоб уславити себе влучним «кидком». Погляньте на нього: ось він стоїть, випроставшись на весь зріст на хиткому носі вельбота, який стрімко мчить на тросі за китом, що летить у вихорі піни за сорок футів від нього. Легко піднявши довгу острогу на рівні очей, щоб перевірити, чи вона досить пряма, Стабб, насвистуючи, підхоплює останнє кільце перліня і затискає вільний кінець у кулаці. Потім, тримаючи острогу нарівні з пряжкою свого пояса, він починає цілитись у кита; прицілившись, повільно опускає вниз кінець руків'я, таким чином піднімаючи вістря, щоб ця смертельна зброя стала рівно на його долоні, зблискуючи лезом на п'ятнадцятифутовій висоті. Він нагадує жонглера, який балансує довгою жердиною в себе на підборідді. Ще мить — і сяюча криця від блискавичного поштовху злітає догори, описавши над збуреним простором красиву дугу, і тріпоче, вп'явшись у живу плоть кита. І кит замість водяних бризок випускає в повітря червоний кров'яний струмінь.

— Бачте, як із нього чіп вибило! — кричить Стабб. — Сьогодні благословенне Четверте липня; нехай усі фонтани сьогодні б'ють вином! От якби з нього текло старе орлеанське віскі, чи старий Огайо, чи прекрасний старий Мононгахіла! Отоді, друже Тештіго, ти б підставив кухля, і ми пустили б його по колу! А що, справді, хлопці, ми б зварили пуншу в його дихалі та випили б живої водиці з живої чаші!

Знову та знов у супроводі таких веселих слів здійснюється майстерний «кидок», і щоразу острога слухняно вертається до хазяїна, наче хорт на шворці. Кит б'ється в передсмертних корчах; гарпунний лінь слабшає, а той, хто звершив «кидок», сидить на носовій банці й мовчки спостерігає за смертю чудовиська.

РОЗДІЛ 85

ФОНТАН

Те, що вже шість тисяч років — і ще бозна-скільки мільйонів років до того — великі кити пускали фонтани у всіх морях, зрошуючи і поливаючи підводні сади, наче вони не кити, а садові поливальники; те, що за останні кілька століть

тисячі мисливців упритул наближалися до цих фонтанів і на власні очі бачили осяйні струмені; те, що все це правда, однак до цієї благословенної миті (у п'ятнадцять із чвертю хвилин на першу шістнадцятого грудня в рік від Різдва Христового 1851) досі не з'ясовано, що таке ці фонтани — водяні струмені чи стовпи пари, — це варте особливої уваги.

Отже, розгляньмо це питання разом із деякими цікавими деталями, які його безпосередньо стосуються. Усі знають, що завдяки особливій будові зябер риби дихають повітрям, розчиненим у тій самій стихії, у якій вони плавають; таким чином, тріска чи оселедець може прожити сто років, жодного разу не вистромивши голову з води. А кит, завдяки своїй вельми своєрідній внутрішній будові — адже він має легені, подібні до людських, — може жити, тільки вдихаючи атмосферне повітря. Цим пояснюється необхідність його візитів до зовнішнього світу. Проте він не має змоги вдихати повітря ротом, оскільки у звичайному положенні паша кашалота принаймні на вісім футів занурена у воду, а його дихальне горло взагалі не має сполучення з пашею. Ні, він дихає тільки через дихальний отвір, який міститься на самому тімені.

Якщо я скажу, що для кожної істоти дихання є функцією, абсолютно необхідною для життя, оскільки при цьому з повітря витягається речовина, яка, поєднавшись із кров'ю, віддає їй свої живильні властивості, — гадаю, я не помилюся, хоча, можливо, і вживатиму забагато наукових термінів. Нехай так; але з цього можна зробити висновок, що якби всю кров людини можна було провентилювати за один вдих, після цього ми могли б заліпити собі ніздрі і відкласти наступний вдих дуже надовго. Іншими словами, людина могла б жити не дихаючи. Хоч яким це здається протиприродним, саме так воно є з китом, який може годину чи навіть більше пробути під водою, жодного разу не вдихнувши і не отримуючи в будь-який інший спосіб ані краплини повітря, бо в кита, як ми пам'ятаємо, немає зябер. Як він це робить? По обидва боки від спинного хребта між його ребрами міститься цілий критський лабіринт химерно сплетених, подібних до вермішелі судин; і після того, як кит пірне в глибину, ці судини роздуваються від окисленої крові. Тому він годину чи більше несе в собі по морських глибинах запас життєвої сили, так само як верблюд, перетинаючи безмежну пустелю, несе чималий запас питної води у своїх чотирьох додаткових шлун-

ках. З анатомічної точки зору існування цього лабіринту не викликає сумніву; а в тому, що обґрунтована ним теорія є цілком розумною і правдоподібною, мене переконує звичка китів «добирати», як кажуть китобої, усі свої фонтани, — звичка, яку інакше пояснити не можна. Я маю на увазі ось що. Нічим не сполоханий кашалот, виринувши на поверхню, завжди лишається там протягом якогось певного, сталого проміжку часу. Наприклад, він проводить на поверхні одинадцять хвилин і за цей час випускає сімдесят фонтанів, тобто сімдесят разів вдихає і видихає; отже, хоч би він виринув знову, він неодмінно зробить ті самі сімдесят вдихів і проведе на поверхні такий самий час, з точністю до хвилини. Якщо ви сполохаєте його, коли він «не дібрав» кількох вдихів і він стрімко піде углиб, то потім знову спливе на поверхню, щоб поповнити нестачу повітря. І поки він не зробить ті свої сімдесят вдихів та видихів, він не пірне на повний строк. Слід зауважити, що для різних особин усі наведені величини є різними; та для будь-якої окремої особини вони є однаковими і сталими. То навіщо кит хотів би «добрати» всі свої фонтани, якби не мусив неодмінно заповнити свою повітряну ємність перед довгим зануренням? І цілком очевидно, що саме через необхідність періодично виринати на поверхню кит наражається на смертельну небезпеку полювання. Адже ні гаком, ні сіткою не можна спіймати левіафана, коли той плаває за тисячі сажнів від сонячного світла. Тому не твоє вміння, о мисливець, а природна потреба жертви робить тебе переможцем!

Людина дихає безперервно — один вдих забезпечує лише два-три удари серця; тож попри всі турботи і клопоти, уві сні та наяву людина все одно має дихати — або померти. А кашалот дихає лише одну сьому частину, так би мовити, один недільний день свого віку.

Уже було сказано, що кит дихає лише крізь дихальний отвір; і якщо тепер у повній відповідності до істини додати, що повітря, яке він видихає, змішане з водою, то, на мою думку, ми отримаємо задовільне пояснення того факту, що кит не має нюху; адже єдине, що в кита хоч трохи нагадує ніс, це дихальний отвір; а він настільки зайнятий цими двома стихіями, що від нього годі сподіватися чутливого нюху. А щодо самої таємниці китового фонтана — складається він з води чи тільки з пари, — це питання так і лишається

нез'ясованим. Можна з певністю твердити одне — що в кита немає органів нюху. Та хіба вони йому потрібні? Ні троянд, ні фіалок, ні одеколону в морі немає.

Далі. Оскільки дихальне горло кита з'єднане з каналом дихального отвору і оскільки цей довгий канал — як великий канал Ері — має цілу низку шлюзів, які відкриваються й закриваються, щоб затримувати повітря знизу чи перекривати воду згори, — завдяки цьому в кита немає голосу; звичайно, ви образите кита, якщо скажете, що він, видаючи своє дивне гудіння, просто гугняво розмовляє. І знов-таки, навіть киту розмовляти? Мені нечасто доводилося зустріти жителя глибинки, який міг би про щось повідати світові, — хіба що прогундосити щось нерозбірливе, аби заробити собі на прожиття. Та ще нехай подякує, що світ згодний його вислухати!

Отже, дихальний канал кашалота, призначений переважно для передачі повітря, розташований горизонтально; він простягається на кілька футів уздовж голови біля самої поверхні, проте не посередині, а ближче до одного боку; цей дивовижний канал вельми нагадує газопровідну трубу, що тягнеться з одного боку міської вулиці. Знову постає питання — чи є цей газопровід водночас і водопроводом; іншими словами, чи є фонтан кашалота просто парою від його дихання, чи видихнуте повітря змішується з водою, яку він всотує ротом і випускає через дихальний отвір. Доведено, що рот кита непрямо сполучається з дихалом, проте довести, що це сполучення служить для випуску води, неможливо. Адже кит, здавалося б, насамперед мусить випускати воду під час харчування, коли всотує її разом з їжею. Але їжа кашалота міститься глибоко під водою, і звідти він не може випускати фонтани, навіть якби хотів. До того ж, якщо ви уважно до нього придивитесь і з годинником у руці простежите за його поведінкою, то побачите, що в кашалота в спокійному стані існує стале співвідношення між частотою випускання фонтанів і нормальною частотою дихання.

Та нащо ви морочите голову читачеві очима мудруваннями? Кажіть прямо, без околясів! Ви бачили китові фонтани, отож скажіть нам, що це таке; хіба ви не можете відрізнити води від повітря? Вельмишановний сер, у цьому світі прості питання вирішуються не дуже просто; я взагалі вважаю, що прості питання є найскладнішими. А щодо китового фонтана,

то ви можете стояти просто під ним і все одно не збагнете, з чого він складається.

Центральний струмінь фонтана схований за сліпучо-білим туманом бризок; то як ви зможете визначити, чи летиться за цим туманом вода, коли щоразу, як ви наблизитеся до кита настільки, щоб роздивитися його фонтан, тварина починає сполохано борсатися з боку в бік, здіймаючи цілі водоспади бризок? І якщо в таку мить вам здаватиметься, що ви справді побачили в білому струмені краплини води, звідки ви знаєте, чи це не сконденсована пара його дихання? А може, це краплини вологи, що проникли з поверхні в дихальний отвір, що міститься на тімені кита? Адже навіть у штиль, спокійно плаваючи полуденним морем, як верблюд у пустелі, здіймаючи догори свій осушений сонцем горб, кашалот неодмінно несе в себе на голові маленьку калюжку вологи — так навіть у спекотний день можна побачити на скелі ямку, повну дощової води.

А взагалі це не дуже гречно з боку мисливців — з отакою цікавістю вивчати природу китового фонтана. Не слід витріщатися на нього зблизька чи лізти в нього головою. Ви не зможете прийти до цього фонтана з глеком, щоб наповнити його по вінця. Адже коли зовнішня, парова оболонка фонтана хоча б злегка торкнеться вашої шкіри, що часто трапляється під час полювання, ви відчуєте опік, наче від кислоти. Я знав одного чоловіка, який підійшов до фонтана ще ближче — з науковою метою чи з якоюсь іще, цього я сказати не можу; але в нього зі щоки і з руки до самого плеча злізла шкіра. Тому серед китобоїв китовий фонтан вважається отруйним; вони тримаються від нього осторонь. І ще я чув — і немає сумніву, що це правда, — що струмінь фонтана, потрапивши людині в очі, може її осліпити. Тому, на мою думку, найрозумніше, що може зробити дослідник, — це облишити смертоносний струмінь і бути від нього подалі.

Утім, ми можемо робити припущення, навіть коли не маємо доказів. Отож я припускаю, що китовий фонтан — це суцільна пара. Зробити такий висновок мене, окрім усіх інших міркувань, змусила думка про велич та гідність, притаманні кашалоту; я ставлюся до нього інакше, ніж до звичайної мілководної тварини, адже беззаперечно встановлено, що його, на відміну від інших китів, ніколи не побачиш на міліні й поблизу берега. Він є і піднесеним, і глибоким водночас.

А я певний, що з голови кожного, хто є і піднесеним, і глибоким — Платона, Піррона, Диявола, Юпітера, Данте чи ще когось подібного — завжди виходить напіввидима пара, як ознака глибокої думки. Коли я писав невеликий трактат про Вічність, то з цікавості вмовив перед собою люстерко; на свій превеликий подив, я побачив, що повітря в мене над головою тремтить і наче брижиться. А те, що моє волосся було вологим при глибокій задумі, після шести чашок гарячого чаю під тонким дахом моєї мансарди у спекотний серпневий полудень, є лише додатковим доказом на користь моєї гіпотези.

А як благородно звеличує ця гіпотеза наші уявлення про могутнє, оповите туманом чудовисько, що поважно пливе в спокійному тропічному морі; його велетенська, плавно окреслена голова вкрита балдахіном пари, породженої його незбагненними думами; і ця пара — як часто можна побачити — прикрашена веселковим сяйвом, так наче саме Небо поклато свою печатку на його думи. Адже, бачите, веселка не з'являється в чистому повітрі; вона розцвічує своїм сяйвом тільки туманний серпанок. Так крізь густий туман моїх сумнівів деінде прозирає у моїй свідомості божественна інтуїція, розтинаючи морок небесним променем. І за це я дякую Богові; адже всі часом сумніваються, багато хто вмє заперечувати, та лише деяким, попри всі сумніви і заперечення, знайома інтуїція. По-земному сумніватися в усіх істинах та інтуїтивно прозирати небесні знання — така суміш не робить людину віруючою чи невіруючою, проте змушує її ставитися до віри і невіри з однаковою повагою.

РОЗДІЛ 86

ХВІСТ

Інші поети оспівують лагідне око антилопи чи розкішне пір'я того птаха, що вічно в польоті; я ж, більш приземлений, ушаную хвіст.

Зважаючи на те, що хвіст найбільшого з кашалотів починається в тому місці, де його тулуб звужений до розмірів людського тіла, площа хвоста лише з верхнього боку становитиме щонайменше п'ятдесят квадратних футів. Потім його міцний округлий стовбур роздвоюється на широкі, сильні

пласкі лопаті хвостового плавця, які помалу тоншають до одного дюйма в перерізі. На розвилці ці лопаті трохи заходять одна за одну, а потім розходяться в різні боки, наче крила, утворюючи широкий просвіт посередині. У жодної живої істоти ви не знайдете таких бездоганих обрисів, як у вигнутих верхніх гранях цих лопатей. У дорослого кита ширина хвоста в найширшому місці становить більше двадцяти футів у перерізі.

Ця кінцівка на перший погляд здається тугим плетивом переплутаних між собою сухожиль; та коли розрубати хвіст, стає видно, що він утворений із трьох чітко розділених шарів: верхнього, середнього й нижнього. У нижньому та верхньому прошарках волокна довгі, поздовжні, а в середньому — короткі і йдуть поперек тих, що ззовні. Ця триєдина структура надає хвосту не меншої сили, ніж усе інше. Дослідник давньоримської архітектури провів би цікаву аналогію між описаним середнім шаром та тонким прошарком із черепиці, що в будівлях стародавніх римлян чергувався з кам'яною кладкою і, безперечно, робив її більш міцною.

Але природа, наче не вдовольнившись цією силою в жилуатому хвості левіафана, обплела і оповила його тулуб химерною плутаниною м'язових волокон і ниток, які, тягнучись по обидва боки підчеревини, йдуть до лопатей і, невіддільно сплітаючись із їхньою тканиною, надають їм додаткової сили; тож уся міць кита немовби зосередилася в його хвості. Якби світ мав бути знищений, така зброя, безперечно, не залишила б від нього й камінчика.

Та однак ця дивовижна міць не перешкоджає плавній грації рухів; у цьому величному могутті прозирає дитяча легкість. І навіть більше, сила надає рухам особливої, переможної краси. Справжня сила ніколи не перешкоджає красі та гармонії, вона сама часто породжує їх; усе по-справжньому гарне наділене магічною силою. Заберіть м'язи сухожиль, що витинаються в мармуровому торсі Геркулеса, і чари розвіються. Коли вірний Екерман відгорнув покрив, яким був накритий оголений труп Гете, його вразив вигляд широкої грудної клітки, що надималася, мов римська тріумфальна арка. Згадайте, яким масивним зображує тіло людини Мікеланджело, навіть коли малює Бога-Отця в людській подобі. І яку б Божественну любов не виражав ніжний, округлий, гермафродитний образ Сина на італійських полотнах, де його ідея втілена як-

найкраще, ці зображення, позбавлені будь-яких ознак сили, виражають лише ту пасивну, жіночну силу покори і терпіння, яка стає головною чеснотою кожного послідовника його вчення.

Орган, про який іде мова, є таким еластичним та гнучким, що, вдаряючи по воді просто задля втіхи чи в разі потреби, або ж у нападі люті, він завжди вигинається з надзвичайною грацією. Навіть рука малої феї не може рухатися так граційно.

Йому властиві п'ять основних рухів. Перший — коли він діє як плавець, щоб рухатися вперед; другий — коли він працює як бойова палиця; третій — при поворотах; четвертий — при підніманні хвоста вгору; п'ятий — при прямовисному підніманні хвостового плавця.

Перший. Хвіст левіафана, за своїм положенням горизонтальний, діє не так, як хвости інших морських тварин. Він ніколи не метляється з боку в бік. Махання хвостом — і в людини, і в риби — свідчить про слабкість. Хвіст кита — це єдине знаряддя, за допомогою якого він просувається вперед. Він то згортається під черевом, то швидко випрямляється, і це дає киту можливість рухатися вперед стрімкими ривками — так він пливе на повній швидкості. А бічні плавці правлять йому за стерно.

Другий. Цікаво, що кашалоти, у битвах із собі подібними застосовуючи тільки лоба й щелепу, під час сутички з людиною здебільшого використовують лише хвіст — певно, на знак зневаги. Нападаючи на вельбот, кит раптом загинає над ним хвіст, який, випрямляючись, завдає удару. І якщо йому не трапиться перешкоди в повітрі, якщо він досягне своєї мети — ніщо не встоїть проти такого удару. Його не витримають ні ребра людини, ні шпангоути вельбота. Ви можете врятуватися, тільки ухилившись від удару; а якщо він зачепить вас збоку, ковзнувши по воді, то завдяки плавучості китобійних вельботів і пружності матеріалів, із яких вони виготовлені, найгірше, що вас чекає, — це тріщина в шпангоуті, кілька вибитих дощок та кольки в боці. Такі підводні бічні удари трапляються під час полювання так часто, що це нам просто за іграшку; хтось скидає куртку, щоб заткнути пробій, от і по всьому.

Третій. Я не можу цього довести, але, на мою думку, нюх кита зосереджений у його хвості; адже цьому органу власти-

ва така надзвичайна чутливість, з якою може зрівнятися хіба що чутливість слонячого хобота. Ця особливість стає надто помітною, коли кит із дівочою грацією крутить хвостом; він повільно та обережно водить з боку в бік велетенський хвостовий плавець, і якщо натрапить ним хоча б на волосину з матроського вуса, то цьому матросові з його вусами та всіма бибехами буде непереливки. А який ніжний цей дотик! Якби кит міг щось хапати своїм хвостом, я б неодмінно згадав слона Дармонода, який часто відвідував квіткарні і, уклінно даруючи дамам бутоньєрки, ніжно обвивав хоботом їхні талії. Тому з багатьох причин вельми шкода, що хвіст кита не може нічого схопити; я чув іще про одного слона, який, діставши поранення в битві, закинув хобот назад і витягнув стрілу.

Четвертий. Крадькома наблизившись до кита по оманливо спокійній морській гладіні, ви можете захопити його зненацька, коли він, знехтувавши своєю величною гідністю, бавиться в океані, мов кошеня перед каміном. Але його сила виявляється і під час гри. Широкі лопаті його хвоста то злітають у повітря, то стрімко падають на воду, і оглушливий гуркіт розлягається на багато миль довкола. Можна подумати, що це стріляють із великої гармати; а якщо ви побачите кружальце пари над дихалом на другому кінці його тулуба, вам здаватиметься, що це дим із гарматного дула.

П'ятий. Оскільки хвостові лопаті в левіафана, що пливе у звичайному положенні, занурені значно глибше від рівня його спини, з поверхні їх побачити неможливо. Але перед тим, як пірнути, він піднімає над водою хвостовий плавець разом із тридцятифутовим тулубом, і той якусь мить тріпоче в повітрі, а потім стрімко зникає вниз. Не кажучи про божественний «прорив» — про нього мова піде згодом, — це, на мою думку, одне з найвеличніших явищ природи. Велетенський хвіст, виринувши з безодні, немов прагне до неба. Так я часом бачив уві сні величного Сатану, що простягає свої пазурі з вогненної безодні пекла. Але при спогляданні таких картин усе, врешті-решт, залежить від вашого настрою; під впливом Данте вам вижатимуться чорти, під впливом Ісаї — архангели. Одного разу, стоячи під час ранкової вахти на щоглі нашого корабля, коли світанок озорив червоним сяйвом небо і море, я побачив на сході велике стадо китів; вони стрімко мчали назустріч Сонцю і в якусь мить усі разом здійняли до неба хвостові плавці. У ту хвилину мені здалося, що такої величної картини

уславлення богів не бачили навіть у Персії, цій батьківщині вогнепоклонників. І як Птолемей Філопатор свідчив на користь африканського слона, так і я урочисто стверджую, що кит — найпобожніше з усіх земних створінь. Адже цар Джуба писав про бойових слонів, що вони часто вітають схід сонця, безмовно здіймаючи хоботи до небес.

Випадкове порівняння кита і слона у зв'язку з деякою своєрідністю хвоста одного і хобота іншого не слід сприймати як спробу порівняти ці протилежні органи і, тим паче, як спробу порівняти їхніх власників. Як найбільший із слонів — усього лише маленький тер'єр порівняно з левіафаном, так і його хобот — це просто стеблинка лілеї поряд із хвостом левіафана. Наймогутніший удар слонячого хобота здався б кокетливим дотиком дамського віяла в порівнянні з громовим ударом хвостового плавця кашалота, що не раз підкидав у повітря вельботи з веслами і веслярами так легко, як індійський факір підкидає вгору кульки¹.

Що більше я думаю про цей могутній хвіст, то більше шкодую про свою неспроможність його змалювати. Часом він робить жести, що були б не в сором і людській руці, проте їхній зміст залишається незрозумілим. У великому стаді ці загадкові жести іноді бувають такими очевидними, що китобої, як мені доводилося чути, вважають їх чимось подібним до масонських знаків чи символів; на їхню думку, у такий спосіб кити ведуть розумну бесіду з довколишнім світом. Тілу кита теж властиві таємничі порухи, яких не розуміють навіть досвідчені мисливці. І хоч як я розтинав його тушу, а все ж таки лишаюся на поверхні; я не знаю його — і не пізнаю ніколи. Та якщо я не знаю навіть його хвоста, як мені пізнати його голову? І тим паче, як пізнати його обличчя, якщо обличчя в нього взагалі немає? Ти побачиш мою спину і мій хвіст, нібито промовляє він, та моє обличчя лишиться невидимим для тебе. Я не можу зрозуміти як слід навіть задню частину його тіла; і нехай він каже що хоче про своє лице, ще раз повторюю — обличчя в нього немає.

---

¹ Хоча будь-яке порівняння загальних розмірів кита і слона буде просто безглуздом, оскільки слона можна порівняти з китом так само, як собаку зі слоном, між ними все ж таки існують деякі спільні риси, і одна з них — це фонтан. Відомо, що слони часто набирають воду чи пісок у хобот, а потім, звівши його над головою, випускають струмінь у повітря (*прим. авт.*).

РОЗДІЛ 87
ВЕЛИКА АРМАДА

Довгий і вузький півострів Малакка, що видається на південний схід від території Бірми, досягає крайньої південної точки Азії. Від цього півострова безперервним ланцюгом простягаються довгі острови Суматра, Ява, Балі і Тимор, які разом з багатьма іншими утворюють велику загату чи видовжений мол, що з'єднує Азію та Австралію і відділяє простір Індійського океану від щільної низки східних архіпелагів. Цей мол для зручності китів і кораблів у кількох місцях має отвори-брами, найбільш визначними серед яких є протоки Зондська і Малаккська. По Зондській протоці кораблі, що прямують із заходу до Китаю, проходять у води китайських морів.

Вузька Зондська протока відділяє Суматру від Яви; вона міститься посередині величезної острівної загати, укріпленої круглим зеленим мисом, який моряки називають Яванська Голова; ця затока вельми нагадує парадну браму, що відкриває вхід до обгороджених мурами імперських володінь; а якщо згадати про безцінні скарби — прянощі, шовки, самоцвіти, золото та слонову кістку, — якими володіють тисячі острівців у цих східних морях, то стає зрозуміло, що природа вчинила досить розумно, коли, створюючи землю, захистила всі ці скарби такою огорожею від пожадливих рук західного світу. Береги Зондської протоки не прикрашені неприступними фортецями, які захищають вхід до Середземного моря, Балтики і Пропонтиди. На відміну від датчан, жителі Сходу не вимагають, щоб їм низько вклонялися спущеними марселями незліченні процесії кораблів, що вже багато століть плавають по вітру між Суматрою і Явою, несучи на собі дорогоцінні дари Сходу. Проте, нехтуючи безглуздими церемоніями, вони не відмовляються від більш цінної данини. Ще бозна-відколи «прао» піратів-малайців ховалися серед малих бухт і острівців поблизу узбережжя Суматри, щоб несподівано вискакувати назустріч кораблям, які йдуть протокою, і зі списками наготові вимагати своєї данини. І хоча кривавий суд, який не раз вершили над ними європейські мореплавці, дещо потамував бойовий запал піратів, нам і донині трапляється чути, що англійський чи американський корабель був безжально взятий на аборадаж і пограбований у цих водах.

«Пеквод» при свіжому попутному вітрі наближався до протоки; Ахаб хотів пройти по ній у Яванське море, а звідти, тримаючи курс на північ, пропливти в ті райони, де, як він чув, інколи з'являються кашалоти; потім прослизнути уздовж філіппінських берегів і опинитися на сході від узбережжя Японії до початку великих ловів. Отже, завершуючи своє навколосвітнє плавання, «Пеквод» мав відвідати всі відомі промислові зони, перш ніж спуститися до екватора в Тихому океані. Ахаб, чиї пошуки досі були марними, сподівався натрапити на Мобі Діка саме в тих водах, які той, наскільки було відомо, відвідував найчастіше, і саме о тій порі року, коли слід було чекати його появи.

А що тепер? Невже Ахаб під час цих невтомних пошуків не пристає до берега? Чи його команда не тамує спрагу водою? Ну звісно, він десь зупиняється, щоб набрати води. Та ні! Сонце споконвіку біжить по своєму вогненному колу, мов по цирковій арені, і не потребує ніякої поживи, окрім тієї, що міститься в ньому самому. Так і Ахаб. Зверніть увагу на цю особливість китобійця! Якщо інші кораблі везуть у трюмах чужі для них товари, щоб звільнитися від них у далекій гавані, китобоець, мандруючи світами, не має іншого тягаря, окрім себе самого та своєї команди разом з її знаряддями та потребами. У його просторому трюмі хлюпоче велике озеро, розлите в бочки. І обтяжує його всіляке приладдя, а не свинцеві та залізні болванки. Він несе з собою річний запас води. Чудової, прозорої, смачної нентакетської води, яка, навіть пробувши три роки у трюмі корабля, смакує морякові в Тихому океані краще, ніж солоня водаця, напередодні привезена шлюпками з річок Перу чи Вест-Індії. Саме тому, хоча інші кораблі по дорозі з Нью-Йорка до Китаю та на зворотному шляху заходять у десять, а то й двадцять портів, китобійний корабель за той самий час може не побачити жодної крихти землі; а його команда хіба що випадково зустрине десь таких самих плавучих мандрівників. Тож якщо ви принесете їм звістку про новий всесвітній потоп, вони лише скажуть: «Ну, хлопці, маємо ковчег!»

Відомо, що багато кашалотів було спіймано біля західного узбережжя Яви, в безпосередній близькості Зондської протоки; китобії вважають цю зону багатим мисливським районом; ось чому, у міру того як «Пеквод» просувався до Яванської Голови, чатових на щоглах дедалі частіше закли-

кали пильно стежити за горизонтом. Та ось справа виринули зелені, зарослі пальмами скелі, у повітрі розлився звабливий аромат кориці, а на горизонті не було видно жодного фонтана.

І лише тоді, коли корабель, зневірившись у зустрічі з китами, приготувався входити у протоку, згори пролунав тріумфальний поклик, і невдовзі перед нами постала дивовижна та велична картина.

Тут слід зауважити, що через невтомне завзяття, із яким люди останнім часом полюють кашалотів у всіх чотирьох океанах, ці тварини, замість того щоб плавати, як колись, невеликими групами, тепер найчастіше збираються у великі стада, які інколи налічують таку велику кількість голів, що здається, ніби цілі нації уклали угоду і пакт про взаємний захист та підтримку. Саме цей звичай кашалотів збиратися у великі каравани, мабуть, є причиною того, що часом можна пливати у промисловому районі кілька тижнів чи навіть місяців, і вас не привітає жодний фонтан; а потім ви раптом побачите салют із тисячі струменів.

На віддалі, з обох боків від корабля, милі за дві чи три від нього, утворивши велике півколо, що охоплювало половину горизонту, безперервною низкою вигравали і сяяли в полуденному повітрі тисячі фонтанів. Якщо вертикальний розгалужений фонтан справжнього кита падає вниз, роздвоюючись угорі на два струмені, наче крона плакучої верби, то поодинокий, спрямований вперед фонтан кашалота нагадує лапату кущоподібну хмару білого туману, яка злітає в повітря і спадає з підвітряного боку.

З палуби «Пекводу», знесеного на високий водяний пагорб, ці туманні струмені, що зринали в небо в серпанку ніжної блакиті, здавалися гостинними димками над великим містом, яке озирає з пагорба вершник на світанні ясного осіннього дня.

Як військо, що йде на штурм ворожої фортеці по гірському урочищу, квапиться чимшвидше залишити позаду небезпечний перехід і знов розтягтися безмежною рівниною, так і велика армада кашалотів поспішала перетнути протоку, непомітно підтягаючи фланги і пливучи далі півкруглими, проте так само щільними лавами.

«Пеквод», напнувши усі вітрила, помчав за ними, а гарпунери бряжчали своєю зброєю і гучно кричали, стоячи в іще

не спущених вельботах. Аби тільки тримався вітер; тоді не лишалося жодного сумніву, що китова флотилія, пройшовши протоки, розтягнеться по водах Східних морів лише для того, щоб краще бачити, як порідшають її лави. Хтозна, може, сам Мобі Дік плаває в цьому великому каравані, мов священний білий слон у сіамській коронаційній процесії! І ми, нагромадивши ліселі на ліселі, стрімко погнали левіафанів перед собою; раптом пролунав голос Тештіго, який гучно закликав нас звернути увагу на щось за кормою.

Ми побачили позаду таке саме півколо, що й попереду. Його утворювали окремі стовпці білих бризок, що здіймалися вгору і спали, подібно до китових фонтанів; проте вони не зникали зовсім, а тільки меншали, щоб зрости знову. Ахаб, подивившись на них у трубу, рвучко повернувся на своїй кістяній нозі і вигукнув: «Гей, на марсі! Готуйте гордені для відер, щоб мочити вітрила. Це малайці, вони йдуть за нами!»

Немовби надолужуючи згаяний час, який вони перецікували за мисом, поки «Пеквод» не увійшов до протоки, ці люті азіати вельми необачно помчали за нами наздогін. Адже «Пеквод» тепер також гнався за китами на крилах свіжого попутного вітру; і з боку темношкірих благодійників було дуже люб'язно поквипити його на шляху до його власної мети — так наче то були не човни, а нагаї та шпори. І коли Ахаб, з підзornoю трубою під пахвою, походжав по палубі і позирав то на тварин, яких переслідував, то на кровожерних піратів, які переслідували його, він думав саме так. А коли він поглядав на зелені стіни водного коридору, яким ішов корабель, і згадував про те, що саме тут пролягав його шлях до помсти, і думав, що крізь цю браму зараз пройде він, і здобич і мисливець, до смертельного кінця, а ззаду його підганяють дікі люті пірати і жакливі демони невіри, що мчать за ним слідом, — коли всі думки промайнули в його свідомості, чоло Ахаба спохмурніло і вкрилося глибокими зморшками, мов піщаний берег після того, як припливна хвиля марно вгризалася в нього, неспроможна зрушити з місця те, що тримається міцно.

Але подібні думки навряд чи бентежили когось у нашій відчайдушній команді; і коли «Пеквод», відірвавшись від піратів і оминувши мис Какаду, нарешті опинився у відкритому морі, гарпунерів більше здивувало те, що спритні кити

тікали все далі, ніж порадувало успішне звільнення від малайців. «Пеквод» так само мчав услід за китами, які зрештою трохи сповільнили хід; корабель помалу наздоганяв їх, вітер послабшав, і пролунала команда спускати вельботи. Та шойно кити за якимось дивовижним інстинктом, що, як кажуть, властивий кашалотам, відчули наближення трьох човнів — дарма що їх розділяла миля, як не більше, — вони одразу ж зімкнули свої лави, вишикувалися в шеренги і батальйони, так що їхні фонтани засяяли на сонці, мов примкнені багнетти, і з подвоєною швидкістю помчали вперед.

Скинувши з себе одяг, у самих спідніх сорочках, ми щосили налягли на весла і після кількох годин шалених перегонів уже ладні були відмовитися від гонитви, аж раптом сум'яття, що запанувало у лавах китів, показало нам, що вони переживають той напад незбагненої інертної нерішучості, про яку китобої кажуть, що кит «не при собі». Щільна бойова колона, у якій вони тільки-но пливли так швидко і впевнено, тепер розтяглася в довгу процесію, і здавалося, що кити, наче бойові слони індійського царя Пора під час битви з Олександром, сказалися з переляку. Тікаючи врзнобіч, вони описували широкі кола або пливли навмання в різних напрямках, випускаючи товсті низькі фонтани — ознака сум'яття і панічного страху. Це незбагненне сум'яття було особливо помітним у тих китів, які, мов напівзатонулі остови кораблів, у заціпенінні гойдалися на хвилях. Якби то були не левіафани, а стадо овець на пасовищі, що тікають від трьох вовків, і тоді серед них не було б такого переполоху. Втім, такі напади страху властиві майже всім стадним тваринам. Бізони з лев'ячими гривами, що кочують стадами в десятки тисяч голів по рівнинах Заходу, можуть кинутися навтьоки, уздрівши самотнього вершника. Та й люди також: подивіться, як вони, зібрані в кошарі театрального партеру, при найменшому натяку на можливу пожежу стрімголов біжать до дверей і тиснуть, душать, нещадно топчуть одне одного. Тож не слід надто дивуватися незбагненному страху китів — адже дурість жодної тварини на землі не зрівняється з людською.

Хоча більшість китів усе ще рухалися, слід завважити, що все стадо не посувалося ні вперед, ні назад, лишаючись на місці. Вельботи, як і належить за подібних обставин, одразу розділилися, і кожен, обравши собі якогось кита на краю стада, рушив до нього. Минуло хвилини три, і Квіквег кинув

гарпун; поранена риба залила нас сліпучим пінним струменем і, кинувшись геть, з блискавичною швидкістю потягла нас у середину стада. Хоча такий маневр кита, пораненого за описаних умов, — річ звичайна, і чогось такого завжди слід чекати, втім це одна з найбільших небезпек у китобійному промислі. Коли оскаженіле чудовисько тягне вас у середину сполоханого стада, ви можете попрощатися з життям і сидіти ні живий ні мертвий від страху.

Осліплений, оглушений, кит мчав уперед, наче хотів у цьому стрімкому бігу звільнитися від залізної п'явки, що вчепилася йому в спину; і ми, розтинаючи хвилі білопінною смугою, мчали за ним, щомиті ризикуючи налетіти на одну з оскаженілих тварин, що кишіли довкола; наш човен був схожий на корабель, затиснений між айсбергів під час шторму; він ковзає по незліченних переходах між крижинами, чекаючи, що льодяні брили от-от зімкнуться і розчавлять його.

Проте Квіквег, анітрохи не розгубившись, відважно керував вельботом, то оминаючи одне страховисько, що виринуло просто перед нами, то ухиляючись від іншого, чий велетенський хвіст раптом завис у нас над головами; а тим часом Старбак стояв на носі з острогою в руці, відганяючи її вістрям тих китів, до яких міг дотягтися, але не закидаючи її надто далеко. Веслярі теж не сиділи склавши руки, хоча наразі й не могли виконувати своїх прямих обов'язків. Від них залежав, так би мовити, шумовий бік справи. «Ану, геть з дороги, комодоре!» — гукав один до велетенського дромадера, який виринув на поверхню і загрожував нас потопити. «Попни хвоста, чуєш!» — кричали до іншого, який спокійнісінько вимахував своїм хвостом, наче віялом, просто біля нашого борту.

У кожному вельботі є хитрий пристрій, колись винайдений індіанцями з Нентакету і названий «волоком». Він складається з двох товстих дерев'яних брусів прямокутної форми та однакових за розміром, збитих навхрест; усередині до нього прикріплена довга мотузка з петлею на кінці, і до нього можна швидко й просто прив'язати гарпун. «Волок» використовують здебільшого при полюванні серед стада сполоханих китів. Адже тут вони оточують вас такою великою юрмою, що забити їх усіх просто неможливо. Проте на кашалотів натрапляєш не щодня; тому за будь-якої нагоди треба наби-

ти стільки, скільки зможеш. І якщо ви не можете забити всіх одночасно, треба вкоротити їм крильця, щоб потім розправитися з ними не поспішаючи. Для цього ї потрібні «волоки». У нашому вельботі їх було три. Перший і другий уже були за бортом, і ми бачили двох китів, які насилу пливли, тягнучи за собою на мотузці наші «волоки». Кити рухалися непевно, мов каторжники, закуті в кайдани з ядром. Та коли ми викидали за борт третій «волок», важка дерев'яна хрестовина зачепилася за банку, миттю вирвала її з-під весляра і потягла за собою, лишивши весляра лежати на дні човна. Ту ж мить у свіжі рани бортів із силою хлопнула вода, але ми заткнули пробої, тицьнувши туди кілька сорочок та штанів, і на якийсь час зупинили течу.

Ми б не змогли закинути ці три гарпуни з «волоками», якби кит, який щойно тягнув нас на ліні, не сповільнив хід, забираючись у середину стада; але в міру того як ми просувалися всередину, сум'яття і безлад, що панували скраю, помалу вщухали. Зрештою гарпун від постійних поштовхів вилетів геть, і наш поводитир, метнувшись убік, зник з очей; поки вельбот сповільнював свою швидкість, надану останнім поштовхом, ми прослизнули між двома китами в самий центр стада, наче спустилися по гірській річці в тихе довге озеро. Звідси можна було тільки чути, але не бачити бурю, що шумувала у вузькому проваллі між китами на краю стада. Море тут було схоже на гладенький клапоть шовку; це був «елей», гладка ділянка морської поверхні, утворена ніжною речовиною, яку випускають кити в стані цілковитого спокою. Так, ми опинилися серед того зачарованого супокою, що чаїться, як кажуть, у серці кожної смуги. А здаля, із зовнішніх концентричних кругів, до нас усе ще долинав оглушливий гуркіт і було видно, як кити малими зграями у вісім-десять голів мчали по колу, наче циркові коні по арені; вони мчали у ряд, так щільно тулячись одне до одного, що якийсь велетень міг би залюбки проїхатися на них верхи, стоячи на спинах двох тварин у середині запрягу. А тут, біля невидимої осі кругообігу стада, кити спочивали, лежачи впритул один до одного, тож поки що ми не мали змоги вибратися назовні. Треба було шукати проміжок у цій живій стіні, що нас оточувала; у цій стіні, що пропустила наш вельбот всередину лише для того, щоб знов стулитись і ув'язнити нас. А поки ми трималися біля середини озера, і до нас подеколи підпливали тільки

дрібні й відносно спокійні матки і телята — жінки й діти в тилу цього величезного війська.

Весь простір, заповнений стадом, враховуючи широкі проміжки між зовнішніми колами і відстань між окремими зграями китів, що там кружляли, становив, мабуть, щонайменше три квадратні милі. У всякому разі — хоча, звісно, такий вимір за таких умов міг бути хибним, — з нашого низького вельбота здавалося, наче фонтани маячать скрізь до самого обрію. Я уточнюю це, бо матки й телята, здавалося, були навмисне замкнені в цій внутрішній кошарі; можна було вирішити, що величезні розміри стада не давали їм змоги дізнатися про справжню причину зупинки; може, ці безвинні малі кити, які час від часу відпливали від країв озера, щоб відвідати наш нерухомих вельбот, саме через свою юність та недосвідченість лишалися напрочуд безстрашними і спокійними, а може, вони робили це з потаємного страху; хай там як, а їхня поведінка нас просто зачудувала. Наче дворові пси, вони обнюхували нас, підпливаючи ледь не до самого борту, і зачіпали човна боками; здавалося, їх приручили якісь чари. Квіквег гладив їх по голові, Старбак чухав їм острогою спини, та не наважувався встромити її, боячись згубних наслідків.

А коли ми заглядали за борт, у глибині під цим безжурним світом перед нашими очима поставав інший світ, ще більш дивний, просто дивовижний. Там, зависаючи під водяними склепіннями, плавали кити-мамки та інші, які, судячи з їхніх неосяжних талій, невдовзі повинні були стати матерями. Як я вже казав, озеро, по якому ми ковзали, прозиралося на велику глибину; і як людське немовля, що ссе материні груди, спокійно і незворушно дивиться кудись убік, ніби водночас проживає два різні життя, і, маючи земну поживу, ще й духовно живиться неземними спогадами, — так само і ті малі китенята, здавалося, поглядали в наш бік, але нас не бачили, ніби на їхній малечий погляд ми були просто купками бурої водорості. Матері теж спокійно розглядали нас, лежачи на боці. Одне з цих крихітних немовлят, що було, наскільки ми могли судити за деякими ознаками, не старше одного дня, мало близько чотирнадцяти футів у довжину і десь футів шість в обхваті. Воно перебувало в досить грайливому настрої, хоча його тіло ледве встигло розпрямитися з тої украй незручної пози, у якій воно лежало в утробі матері; ненароджений кит лежить, підібгавши хвіст до голови, готовий до відчайдушно-

го стрибка, наструнчений, мов зігнутий монгольський лук. Його ніжні бічні плавці і хвостові лопаті ще були пом'яті та поморщені, як вуха немовляти, що тільки-но прибуло з чужої царини.

— Лінь! Лінь! — вигукнув Квіквег, перехилившись через борт. — На гарпуні! Хто взяти на лінь? Хто кидати гарпун? Два кити! Один великий, другий малий!

— Що з тобою, хлопче? — здивувався Старбак.

— Диви туди, — відповів Квіквег, вказуючи рукою вниз.

Як поранений кит, витягши з бочки сотні сажнів ліня і якийсь час пробувши на глибині, знову виринає на поверхню, а за ним тягнуться ослаблені мотузяні кільця, — так само й тепер Старбак побачив петлі пуповини Мадам Левіафан, які, здавалося, все ще прив'язували теля до матері. Часто трапляється, що цей природний лінь своїм вільним, материним кінцем сплутується з мотузяним лінем, і таким чином теля потрапляє в пастку. Найдивовижніші таємниці моря відкривалися нам у цьому зачарованому ставку. Ми бачили, як молоді левіафани кохаються в морській глибині.

І так, оточені незліченними колами жаху та сум'яття, ці таємничі створіння безстрашно втішались мирними забавками в осередку страхітливої круговерті, насолоджуючись радощами любовної гри. Але ж так само і я посеред буремної Атлантики мого єства завжди перебуваю в німотному супокі; і в той час як могутні планети невгасимих страждань обертаються навколо мене, у найглибшій із глибин моєї душі я купаюся у вічному блаженстві.

Поки ми стояли так, наче заціпенівши, деяке заворушення на віддалі свідчило про те, що інші вельботи все ще діють біля меж китової армади чи, можливо, б'ються в першому колі, там, де вистачало місця і лишався шлях до відступу. Але розлючені кити з «волоками», що час від часу маячили вдалині і перетинали кола одне за одним, являли собою ще не таку страшну картину, як та, що постала перед нами згодом. Узавши на лінь особливо дужого та спритного кита, мисливці зазвичай намагаються «підрізати йому жили», тобто знівечити і порізати його хвостовий плавець. Для цього в нього кидають на мотузці фленшерну лопату з коротким руків'ям, а потім, тягнучи за мотузку, витягають лопату назад. Один із китів, як ми дізналися згодом, поранений у хвіст, проте не надто тяжко, вирвався і кинувся геть від вельбота, тягнучи за

собою половину гарпунного ліня; тепер, оскаженівши від болю, він кружляв між живими колами, наче відчайдушний самотній вершник Арнольд у битві під Саратоґою, і сів жаж усюди, де з'являвся.

Та хоч якою болючою була його рана, хоч як страшно було дивитися на його корчі — панічний жах, який охопив усе стадо, мав іншу причину, що спочатку лишалася невидимою для нас через велику відстань. Потім ми побачили, що з волі незбагненного випадку, які часто трапляються на полюванні, кит заплутався у ліні; тікаючи, він потягнув з собою і фленшерну лопату, встромлену у хвіст; і тепер прив'язана до неї мотузка зачепилася за гарпунний лінь, оповитий навколо хвоста, а лопата вилетіла з його тіла. Змучений страшним болем, він, здіймаючи хвилі, шосили бив своїм гнучким хвостом і, вимахуючи гострою лопатою, убивав і ранив своїх товаришів.

Ця жахлива зброя немовби пробудила все стадо від безладного заціпеніння. Спершу почали збиватися у зграї наполохані кити по краях озера; вони налітали одне на одного, наче зрушені віддаленими хвилями; потім збурилося і саме озеро, зникли з очей підводні весільні палати і дитячі закутки; і на внутрішніх орбітах кити заворушилися, збиваючись до купи. Так, затяжний штиль ось-ось мав скінчитися. Невдовзі залунав, щомиті наближаючись, стишений шум; і всі кити, наче гуркотливі крижини у водах великої ріки Гудзон під час весняного кригоходу, стали гуртуватися в середині, наче хотіли скупчитися в одну високу гору. Ту ж мить Старбак і Квіквег помінялися місцями; Старбак узяв стернове весло.

— Весла! Весла! — з притиском шепотів він, усівшись на кормі. — Тримайте весла, а про душі Господь подбає! Давайте, хлопці, пильуйте! Ти, Квіквегу, лупони його — отого кита, бачиш? Штрикни його! Штовхни! Встань! Устань і стій, отак, не сідай! Наляжте, хлопці, ану дужче! Не зважайте на їхні спини, підемо по них! Налягай!

На той час вельбот був майже затиснений між двома велетенськими чорними тушами і ковзав по вузькій Дарданельській протоці між ними. Та ще один відчайдушний ривок — і ми на мить вирвалися у невеликий відкритий простір і тут-таки, рвучко повернувши убік, знов почали шукати прохід. Після кількох спроб, що ледь не привели нас до загибелі, ми на повному ході прослизнули туди, де ще мить тому ли-

шався один із зовнішніх кругів, через який тепер зусібіч мчали кити. Ми заплатили за це успішне звільнення не надто дорого — шапкою Квіквега, яка впала в нього з голови, коли він стояв на носі, відлякуючи стрічних китів, і над ним промчав повітряний вихор, збурений ударом могутнього хвоста біля нашого борту.

Безладна метушня навколо нас поступово перетворилася на цілеспрямований рух; кити, збившись до купи, з подвоєною швидкістю вдалися до втечі. Переслідувати їх було марно; проте вельботи ще довго лишалися на воді, щоб підібрати поранених риб з «волоками», які відстали, і притягти того кита, котрого забив і покинув на воді Фласк. Таких китів лишають під прапорцем на довгій жердині, кілька штук яких є в кожному вельботі; якщо поблизу є інша здобич, ці жердини встромляють у тушу вбитого кита і для того, щоб його було краще видно здалеку, і для того, щоб відмітити власника здобичі, якщо поблизу пропливатимуть інші вельботи.

Наслідки полювання якнайкраще ілюстрували мудру приказку китобоїв — що більше китів, то менше риби. З усіх поранених риб виловили тільки одну. Решта благополучно втекла; та лише для того, щоб, як ми побачимо згодом, стати здобиччю — не «Пекводу», а іншого мисливця.

РОЗДІЛ 88

ШКОЛИ І ВЧИТЕЛІ

У попередньому розділі йшлося про велике військо, чи то, вірніше, про стадо кашалотів; і там була пояснена можлива причина, що зумовила виникнення такого збіговиська.

Хоча в океані дійсно можна зустріти такі китові війська, все ж таки, як ви, мабуть, зрозуміли, там і донині трапляються невеликі розрізнені косяки числом щонайбільше у п'ятдесят голів. Такі косяки називають «школами». Зазвичай вони бувають двох різновидів: одні складаються тільки з самиць, а інші — з молодих та спритних самців, або, як їх фамільярно кличуть, биків.

У ролі керівника школи самиць ви неодмінно побачите величного самця, що поводитьься з надзвичайною гречністю, дорослого, проте не старого; за найменшої небезпеки він, мов справжній кавалер, прикриває з тилу відступ своїх дам. По суті,

цей джентльмен — не хто інший, як турецький набоб, що мандрує світами в супроводі свого гарему з його любовними втіхами. Відмінність між цим турком і його коханками просто впадає в око: він завжди має величні левіафанські пропорції, тоді як дами, навіть зрілі, ледве досягають третини розмірів середнього самця. Вони, так би мовити, граціозні створіння, з об'ємом талії не більше півдюжини дюймів. Тоді як їм, безперечно, властива спадкова схильність до *en bon point*¹.

Цікаво буває спостерігати за таким гаремом та його власником під час їхніх неквапних мандрів. Вони, мов світські гуль'яті, весь час у русі, весь час прагнуть чогось новенького. Їх можна зустріти в розпалі тропічного сезону на екваторі, куди вони, можливо, шойно повернулися після літнього відпочинку в Північних морях, де ховалися від нестерпної спеки. Після моціону на променадах екватора вони вирушають до Східних морів, щоб насолодитися прохолодним сезоном, і таким чином уникають надміру високих температур.

Коли мілорд Кит під час цих спокійних прогулянок побачить щось дивне чи підозріливе, він не спускає очей зі своєї цікавої родини. І якщо зухвалий молодий гульвіса-левіафан, що трапився назустріч, насмілиться підійти надто близько до однієї з його дам, із якою люттю паша проганяє його геть! Оце часи настали, нівроку, коли безсоромні молоді гуль'яті дозволяють собі порушувати священний спокій сімейного вогнища! Утім, хоч як би паша не вболівав, він не зможе перешкодити безсоромнику Лотарію потрапити до його ліжка; адже всі риби, на жаль, сплять в одному ліжку. І так само як на суходолі часто виникають дуелі між суперниками, що домагаються прихильності прекрасної дами, у китів теж подеколи трапляються смертельні сутички — знов-таки через кохання. Вони фехтують довгими нижніми щелепами і, схрестивши їх, прагнуть довести свою перевагу, як лосі, що сплітають у бою роги. Відомо чимало випадків, коли у спійманого кита можна було побачити довічні сліди таких сутичок — укритий рубцями лоб, вибиті зуби, зазубрені по краях плавці, а часом навіть звихнута щелепа.

Та якщо порушник сімейного спокою готовий кинутися навтьоки від хазяїна гарему, ледве доставши опір, на переможця неможливо дивитися без сміху. Він обережно просуває

---

¹ *Embonpoint* (франц.) — дорідність, повнота.

свою велетенську тушу назад, у середину гарему, і втішається подружнім щастям у спокусливій близькості від молодого Лотарію, наче добродійний Соломон, що вшановує Господа в оточенні тисячі своїх коханок. Якщо поблизу є інші кити, китобій ніколи не стане полювати такого великого султана, бо великі султани кохаються з таким завзяттям, що не можуть запитися жиром. Що ж до синів та доньок, яким вони дають життя, то ці сини й доньки мають самі дбати про себе, а в кращому разі вдовольнитися материнською турботою. Адже мілорд Кит, подібно до всіх нерозбірливих мандрівних коханців, чий імена можна було б тут перелічити, за всієї своєї любові до будуару цілком байдужий до дитячої кімнати; він дуже полюбає мандри і повсюди лишає по собі безіменних нащадків; і кожне дитя для нього — чужинець. Проте згодом, коли в нього поменшає молодечої наснаги, а років і нападів хандри побільшає, коли мудрість даруватиме йому хвилини величного спокою, одне слово, коли турка, що скуштував доскочу життєвих радощів, огорне лінива втома, — тоді жінколюбство зміниться прагненням добродійного спокою, і наш султан розпочне новий період свого життя — період безсилля, каяття і запізнілої обачності; він зрікається влади, звільняє гарем і, перетворившись на добродійного буркотливого старигана, самотньо блукає між паралелями й меридіанами, проказуючи молитви і застерігаючи юних левіафанів від помилок своєї бурхливої юності.

Отож, якщо китовий гарем китобої називають «школою», володар цього гарему називається «вчителем». Тому він даремно — хоч у цьому є чарівний гумор — під час своїх мандрів, після того як сам перестав ходити до школи, не викладає набуті там знання, а натомість переконує інших, ніби то суцільна марнота і скверна. Слід гадати, що званням учителя він завдячує назві самого гарему; проте дехто вважає, що той, хто першим нагородив кита-султана цим титулом, певно, читав мемуари Відока і склав собі живе уявлення про те, яким вправним сільським учителем був той славетний француз у свої молоді роки і які окультні знання він товкмачив деяким зі своїх школярів.

Самота, на яку прирікає себе кит-учитель на схилі років, так само чекає і всіх інших підстаркуватих кашалотів. Китодинак, як зазвичай називають схильних до самоти левіафанів, майже завжди виявляється древнім старцем. За при-

кладом вельмишановного мохобородого Деніеля Буна, він не хоче мати поруч із собою нікого, окрім Природи; він бере її собі за жінку серед пустельних вод, і вона є для нього найкращою з жінок, хоч і має від нього забагато прикрих секретів.

Школи, що складаються лише з молодих та дужих самців, про яких йшлося вище, — о, то зовсім інша річ, ніж школи-гареми! Якщо самиці китів дуже лякливі, то молоді самці, чи то, як кажуть у нас, бики на сорок бочок, — це найкращі вояки з усіх левіафанів, і від зустрічі з ними не слід чекати нічого доброго; небезпечніші, мабуть, тільки страшні сиві кити, які трапляються не часто, але б'ються до останнього подиху, наче дияволи, оскаженілі від подагри.

Школи сорокабочкових китів більші, ніж школи самиць. Наче гурт юних школярів, вони сповнені бойового запалу та ладні бешкетувати, кружляючи навколо світу з такою блискавичною, шаленою швидкістю, що жоден розумний агент не погодився б оформити на них страховий поліс, так само як не погодився б застрахувати якогось бешкетника з Гарварда чи Йєля. Проте це бешкетування триває недовго; досягши трьох чвертей свого максимального розміру, вони розтікаються хто куди і нишпорять по океану, шукаючи собі гідну партию, тобто гарем.

Інша відмінність між чоловічими та жіночими школами китів є ще більш характерною для обох статей. Припустимо, ви зачепите одного із сорокабочкових биків; от бідолаха! товариші покинуть його напризволяще. Та якщо ви пораните школярку зі школи самиць, її товарки одразу ж оточать її турботою і лишатимуться біля неї так довго, що, може стати-ся, і самі стануть здобиччю мисливця.

РОЗДІЛ 89

СПИЙМАНА РИБА І ВІЛЬНА РИБА

Згадка про забитих китів, яких лишаяють плавати під прапорцем, спричиняє необхідність пояснити ті закони і звичаї, що існують у світі китобоїв і за якими кита під прапорцем можна розглядати як великий символ і цеховий знак.

Часто трапляється так, що, коли декілька китобійних суден полюють в одному районі, вельбот з одного корабля ра-

нить кита, а добивають його мисливці з іншого; сюди ж можна віднести і деякі інші непередбачені випадки, що підпадають під цю загальну умову. Наприклад, туша кита, прикріплена до борту після довгої, виснажливої гонитви, внаслідок сильного шторму відривається від корпусу корабля; коли її віднесе вітром далеко вбік, вона потрапляє на очі іншим китобоям, які в повний штиль підтягають її до свого корабля, не ризикуючи ні життям, ні гарпуном. З цієї причини між китобоями могли б виникнути вельми прикрі і жорстокі суперечки, якби на такий випадок у них не було своїх писаних чи неписаних, твердо усталених та всевладних законів.

Мабуть, єдиний офіційний китобійний статут, затверджений державним законодавчим актом, існував у Голландії. Він був ухвалений Генеральними Штатами у році 1695 від Різдва Христового. Але, незважаючи на те що жодна інша нація не мала офіційного китобійного кодексу, американські китобої були і законодавцями, і виконавцями законів у цій царині. Вони створили систему правил, які за своєю стислістю і виразністю випереджають Пандекти Юстиніана і Статут китайської спілки борців за невторчання у чужі справи. Так, ці закони можна було б вибити на фартингу королеви Анни чи на лезі гарпуна і носити на шнурку навколо шиї — такі вони стислі:

I. Спіймана риба належить рибалці.

II. Вільна риба належить тому, хто перший її спіймає.

Проте вся заковика тут у надзвичайній стислості цього чудового кодексу, яка потребує детальних коментарів.

Перше. Що таке «спіймана риба»? Мертва чи жива риба вважається спійманою, якщо вона пов'язана з китобійним кораблем чи вельботом, у якому є люди або принаймні одна людина, будь-яким зв'язком — щоглою, веслом, дев'ятидюймовим тросом, телеграфним дротом чи павутинням. Так само риба вважається спійманою, якщо її лишили під прапорцем чи іншим знаком власності, — звісно, коли та сторона, що встановила цей знак, може довести свою спроможність підібрати рибу, а також виявляє намір це зробити.

Такими є вчені коментарі, але коментарі самих китобоїв складаються здебільшого з міцних виразів та ще міцніших стусанів — кулачні коментарі Кока до Літлтона. Звичайно, найрозумніші та найшляхетніші серед китобоїв завжди ви-

знають можливість існування надзвичайних випадків, за яких для однієї сторони було б вельми несправедливо заявляти про свої права на кита, раніше спійманого чи забитого іншою стороною. Проте більшість, звичайно, не сповідує таких високоморальних переконань.

Десять років п'ятдесят тому стався один цікавий випадок. В англійському суді розглядався позов, за яким позивачі стверджували, що після тяжкої гонитви за китом у Північних морях, коли вони нарешті загарпунили рибу, їм довелося під страхом смерті пожертвувати не тільки лінем, але й вельботом, який вони змушені були покинути. Через деякий час відповідачі (команда іншого китобійця) натрапили на пораненого кита, загарпунили його, забили і, прибуксировавши до себе, привласнили кита просто на очах у позивачів. Коли ті спробували протестувати, капітан відповідачів клацнув пальцями у них перед носом і запевнив їх, що замість подяки за це він ще забере їхній лінь, гарпуни та вельбот, що тягнувся за китом у мить піймання. У результаті позивачі вимагали відшкодування збитків за кита, лінь, гарпуни і вельбот.

Захисником відповідачів був містер Ерскін, суддею — лорд Еленборо. У захисній промові дотепний Ерскін, ілюструючи свої докази, послався на відому справу про порушення подружньої вірності, коли один джентльмен після численних і марних спроб приборкати лиху вдачу своєї дружини зрештою покинув її саму в життєвому морі; проте через багато років він пошкодував про цей вчинок і подав позов про повторне затвердження себе у правах власності на неї. Ерскін тоді захищав інтереси дружини; він заявив, що хоча цей джентльмен першим загарпунив його підзахисну і якийсь час вона вважалася спійманою, і чоловік покинув її лише з причини надмірного тяжіння її лихої вдачі, — він таки її покинув, і вона стала «вільною рибою»; тож коли згодом інший джентльмен загарпунив її повторно, леді стала власністю цього другого джентльмена, скільки б гарпунів у ній не стирчало на той час.

У цій справі Ерскін обмежився зауваженням про те, що приклади з китом і леді взаємно ілюструють одне одного.

Учений суддя з належною увагою вислухав усі ці міркування та заперечення й ухвалив таке:

Щодо вельбота, то він присуджує його позивачам, оскільки вони покинули його, щоб врятувати собі життя; а щодо

кита, гарпунів і ліня, то вони належать відповідачам: кит — через те, що на мить піймання він був «вільною рибою», а гарпуни і лінь — через те, що з тієї миті, коли кит вирвався і втік разом із ними, вони стали його (кита) власністю; тому кожний, хто б не заволодів рибою згодом, отримав би права і на них. Рибою заволоділи відповідачі; ergo, перелічені предмети є їхньою власністю.

Пересічний громадянин, вислухавши цю ухвалу вченого судді, мабуть, почав би сперечатись. Та якщо докопатися до першооснов під нашаруваннями цього випадку, то два великі принципи, закладені в подвійному законі китобоїв, наведеному вище, а тепер застосовані і розтлумачені лордом Еленборо у зв'язку з вищезгаданою судовою справою, ці подвійні закони про «спійману рибу» і «вільну рибу», коли добре поміркувати, є підґрунтям загальнолюдського законодавства; адже, хоч яким химерно вишуканим є храм Закону, він, подібно до храму філістимлян, стоїть лише на двох опорах.

Хіба не у всіх на язиці вислів: «Власність — половина закону»? — тобто не має значення, яким чином той чи інший предмет перейшов у чийось власність. Та нерідко власність — це весь закон. Що таке м'язи й душі російських кріпаків або рабів Республіки, як не «спіймана риба», власність, що є законом? Що таке для пожадливого землевласника останній гріш бідної вдови, як не «спіймана риба»? А що являє собою отой мармуровий особняк невикритого злочинця, з мідною дощечкою на дверях замість прапорця? Хіба ж це не «спіймана риба»? А що таке здирницький процент, який лихвар Мордекай здирав з бідаки-банкрута, даючи йому позику, щоб той міг врятувати свою родину від голодної смерті? Хіба цей здирницький процент — не «спіймана риба»? А що таке прибуток у сто тисяч фунтів стерлінгів, який архієпископ Святоша уриває від злиденного шматка хліба з сиром у сотень тисяч трударів (кожен із яких і так, певно, заробив собі місце серед святих без допомоги Святоші); що таке ці сто тисяч, як не «спіймана риба» нашої планети? Що таке спадкоємні міста й селища герцога Дундука, як не «спіймана риба»? Що таке бідна Ірландія для войовничого гарпунера Джона Булля, як не «спіймана риба»? Що таке Техас для апостольського металника остроги, брата Джонатана, як не «спіймана риба»? І з огляду на все це, хіба ж Власність — це не весь закон?

Та якщо доктрина Спійманої Риби застосовується повсюдно, то споріднена з нею доктрина Вільної Риби — й поготів. Вона застосовується до всього й усюди.

Чим була Америка в 1492 році, як не Вільною Рибою, в яку Колумб устроїв іспанське знамено і лишив її під прапорцем для своїх коронованих пана та пані? Чим була Польща для російського царя? Чи Греція для турків? Чи Індія для Англії? Чим, зрештою, буде Мехіко для Сполучених Штатів? Усе це — Вільні Риби.

Що таке Права Людини і Свобода в Усьому Світі, як не Вільна Риба? Що таке погляди і думки всіх людей, як не Вільна Риба? Що таке релігійні вірування, як не Вільна Риба? Що таке для твердолобого педанта думки мислителя, як не Вільна Риба? Що таке вся наша планета, як не Вільна Риба? А хто ти, мій читачу, — хіба ж не Вільна Риба і не Спіймана Риба водночас?

РОЗДІЛ 90

ХВОСТИ ЧИ ГОЛОВИ¹

*«De balena vero sufficit, si rex habeat
caput, et regina caudam».*

Бректон 1. 3, с. 3².

Цей латинський вислів з книги законів Англії, узятий у контексті, означає, що від кожного кита, спійманого кимось поблизу берегів цієї країни, король, як почесний голова Ордену гарпунерів, матиме голову, а королева відповідно хвіст. Проте ділити в такий спосіб кита — це все одно, що розділити навпіл яблуко: не лишається середньої частини. А оскільки цей закон у дещо зміненому вигляді і донині не втратив сили в Англії і оскільки він багато в чому є винятком із загального закону про «спійману рибу» та «вільну рибу», тут йому присвячується окремий розділ — з таких само благородних міркувань, які змушують англійське міністерство шляхів сполучення витратити кошти на утримання спеціальних вагонів, призначених для членів королівської родини. Насам-

¹ Гра слів: вираз «Tails or heads» («Хвости чи голови») має таке саме значення, як «Орел чи решка».

² З кита досить, якщо голову дістане король, а хвіст королева (*лат.*).

перед, як цікавий доказ того, що вищезгаданий закон все ще має силу, я наведу тут один випадок, що стався лише два роки тому.

Десь поблизу Дувра, Сандвіча чи іншого з П'яти Портів кілька чесних моряків після тяжкої гонитви нарешті забили і витягли на берег прекрасного кита, якого спершу помітили далеко в морі. Усі П'ять Портів частково — чи якось іще — перебувають у юрисдикції своєрідного полісмена, чи наглядача, який називається лорд Управитель. А оскільки він отримує цю посаду безпосередньо від корони, весь королівський прибуток, що надходить із території П'яти Портів, потрапляє просто йому в руки. Дехто називає цю посаду синекурою. Але це не так. Лорд Управитель часто буває вельми зайнятий здирництвом належних йому прибутків, які вважаються йому належними тільки через те, що він уміє їх здирати.

Тож коли ці бідні, обсмалені сонцем рибалки, роззувшись і закасавши штани вище колін, насилу витягли свою жирну здобич на сухе місце, сподіваючись отримати не менш як півтораста фунтів із продажу дорогоцінного лою та вуса, і подумки вже сьорбали з дружинами запашний чайок, а з друзями — міцний ель у рахунок своєї очікуваної частки, перед ними постав вельми освічений добродій, ширий християнин з Блекстоном під пахвою, і, поклавши цей фоліант на голову кита, мовив: «Руки геть! Ця риба, панове, — “спіймана риба”. Я забираю її як власність лорда Управителя». Бідні рибалки, сповнившись шанобливого остраху — це почуття суто англійське, — не знали, що сказати, і лише чухали потилицю, водночас із гіркотою позираючи то на кита, то на незнайомця. Та цим не зарадиш лихові і не зласкавиш серце вченого джентльмена з Блекстоном. Тоді один із них, що довго вичухував у себе з потилиці якісь думки, насмілився заговорити:

- Даруйте, сер, а хто це — лорд Управитель?
- Герцог.
- А хіба ж герцог піймав цю рибу?
- Це власність герцога.
- Ми з нею так наморочилися, що ледь живі, та ще й збитки маємо; і все це задля герцога? А нам що — самі мозолі?
- Це власність герцога.
- Чи герцог такий бідний, що мусить отак заробляти собі на прожиття?

- Це власність герцога.
- А я думав, що з моєї частки поможу бідній матері, прикутій до ліжка.
- Це власність герцога.
- А може, йому вистачить чверті чи половини?
- Це власність герцога.

Одне слово, кита забрали й продали, і його світлість герцог Веллінгтонський отримав гроші. Розваживши, що через деякі обставини цей випадок можна було б у певному розумінні назвати не дуже справедливим, один чесний священик з міста уклінно звернувся до його світлості з письмовим проханням поставитися до цих бідолашних рибалок з особливою увагою. На це мілорд герцог відповів (обидва листи були опубліковані), що він уже вчинив саме так і отримав усі гроші, а також буде вельми зобов'язаний шановному джентльмену, якщо надалі він (шановний джентльмен) не втручатиметься в чужі справи. Невже ж це той самий войовничий стариган стоїть на розі у всіх трьох королівствах та відбирає милостиню в жебраків?

Цілком зрозуміло, що в цьому разі право власності на кита, яке приписав собі герцог, було надане йому сюзереном. Тому слід з'ясувати, на якій підставі це право набув сам сюзерен. Ми вже знаємо, що з цього приводу сказано в законі; проте Плаудон обґрунтовує його таким чином. За Плаудоном, кит, спійманий поблизу берега, належить королю і королеві «з причини своїх високих якостей». І всі вчені коментатори вважають цей аргумент неспростовним.

Та чому король отримує голову, а королева — хвіст? Слово за вами, шановні юристи!

У своєму трактаті «Золото королеви, або Кишенькові гроші королеви» Вільям Прінн, давній автор і член Суду Королівської лави, міркує так: «Хвіст отримує королева, щоб її гардероб не мав нестачі в китовому вусі». Це було написано в ті часи, коли чорний гнучкий вус grenландського, або справжнього, кита використовувався здебільшого в дамських корсетах. Але ж цей вус міститься не у хвості кита, а в голові; це прикра помилка для такого вченого законознавця, як Прінн. Хіба ж королева — русалка, щоб нагороджувати її хвостом? Мабуть, у цьому є якийсь глибинний алегоричний смисл.

Дві королівські риби відзначені англійськими законознавцями — кит і осетер; обидва вважаються (з деякими обмеженнями) власністю корони і офіційно являють собою десяту стат-

тю королівського прибутку. Не знаю жодного автора, окрім мене, який би натякнув на це бодай словом; та як на мене, осетра слід ділити в такий самий спосіб, що й кита, віддаючи королю голову, яка в цієї риби є дуже міцною та гнучкою, що при бажанні, якщо побачити в цьому якийсь символ, можна жартома обґрунтувати певною взаємною схожістю. Мабуть, так можна побачити смисл в усьому — навіть у законі.

РОЗДІЛ 91

«ПЕКВОД» ЗУСТРІЧАЄ «ТРОЯНДОВИЙ БУТОН»

Даремно намагалися знайти сіру амбру в череві Левіафана; нестерпний сморід не дав змоги продовжити пошуки.

Сер Т. Браун, «П. З.»¹

Минуло тижнів зо два після останньої описаної мною сцени полювання; ми повільно пливли в сонному мареві полуденного моря, коли носи на палубі «Пекводу» нараз показали себе проникливішими дослідниками, ніж три пари очей на щоглах. З моря йшов якийсь своєрідний і не вельми приємний запах.

— Закладаюся, — сказав Стабб, — що десь поблизу плаває один із тих китів, котрих ми підбили. Я так і думав, що вони скоро попливуть догори кілем.

Невдовзі марево попереду розвіялося, і ми побачили на віддалі корабель з підв'язаними вітрилами — це означало, що він везе на борту кита. Коли ми наблизилися до нього, незнайомиць підняв французький прапор; а хмари морських стерв'ятників, що мигтіли, вилися, кружляли навколо нього, беззаперечно вказували на те, що кит, як кажуть китобой, — «здутий», тобто кит помер у морі своєю смертю і тепер плаває нічийним трупом. Можна собі уявити, як тхне ця бамбула; гірше, ніж асирійське чумне місто, коли живих лишилося замало, щоб поховати всіх мерців. Справді, багато хто не може витримати цього запаху, і ніяка жадоба поживи не змусить їх пришвартувати на борт таку знахідку. Проте є й такі, хто залюбки це зробиць; хоча лій, добутий з такої туші, має невисокі якості і, звісно, не схожий на трояндову олію.

¹ «Поширені забобони».

Вітер слабшав; ми підійшли ще ближче і побачили, що біля борту француза був ще й другий кит, і цей другий тишив нюх ще менше, ніж перший. Відверто кажучи, то був один із тих горезвісних китів, що чахнуть і вмирають від якоїсь страшної диспепсії, а простіше, від проносу, і їхні мертві туші лишаються банкрутами, що не дадуть і краплини жиру. І все ж таки згодом ми переконаємося, що жоден тямущий китобій не стане вернути ніс від такого кита, як цей, навіть якщо він зазвичай гребує «здутими» китами.

«Пеквод» уже підійшов до незнайомого корабля так близько, що Стабб ладен був забожитися, наче впізнає руків'я своєї фленшерної лопати, яка заплуталася в кільцях ліня, обмотаного навколо хвоста одного з китів.

— Та він хлопець хоч куди! — оглушливо реготав він, стоячи на носі корабля. — Просто шакал та й годі! Я знаю, із цих жабожерів-французів кепські мисливці; вони часом спускають вельботи, коли побачать бурун, — думають, то китовий фонтан; а буває, виходять з порту, напхавши трюми сальними свічками та щипцями, аби знімати з них нагар, — бо й самі знають, що всього лою, який вони добудуть, не вистачить і для капітанської лампи! Еге ж, це ми знаємо; та погляньте на цього жабожера, він раденький і з того, що підібрав наші покидьки — отого кита, що ми загарпунили. Еге! А як він обсмокче кістки тої дорогоцінної риби, що висить з другого борту, то це для нього буде добра пожива. Бідолаха! Ану, хлопці, пустімо шапку по колу та з доброї душі подаруймо йому трохи олії. Той лій, що він витопить з кита з нашим «волоком», і в тюрязі сором палити. А що до другого кита, що ж, я добуду більше лою з наших щогл, як їх зрубати та виварити, ніж він матиме з тієї купи кісток; та стривайте, знаєте, що я надумав? У ньому може бути щось цінніше від лою; сіра амбра! Цікаво, що про це думає наш старий? Їй-право, варто спробувати. Атож, я цим займуся, — і він вирушив на ют.

На той час вітер зовсім ущух, і настав повний штиль; тому «Пеквод» хоч-не-хоч — мусив зупинитися, потрапивши в сморідну пастку і не маючи жодної надії звільнитися, поки знову не подме вітер. Вийшовши з каюти, Стабб покликав до себе всю команду свого вельбота і вплив на ньому до чужого корабля. Пропливаючи біля його носа, він помітив, що згідно з вишуканим французьким смаком різьблений кінець форштевня подібний до великого похиленого стебла; пофар-

бований у зелений колір і уतिकаний, наче шипами, гострими мідними остюками, на кінці він мав яскраво-червону овальну блямбу. А на борту під ним великими золотими літерами було написано: «Bouton de Rose», тобто «трояндовий бутон»; таке романтичне ім'я мав цей запашний корабель.

Хоча Стабб не зрозумів, що таке «bouton», слово «gose» і блямба на корабельному носі дали йому задовільне пояснення.

— Отож дерев'яний трояндовий бутончик? — вигукнув він, затуляючи ніс долонею. — У саму ціль попали, що й казати! А запах який — умліти можна!

Тепер, для того щоб зав'язати розмову з людьми на палубі, він мав обігнути ніс і підпливти з правого борту до здутого кита, а говорити просто через нього.

Прибувши на місце, він, так само тримаючи долоню біля носа, гарикнув:

— Агов, «Бутон-де-роз»! Чи хтось із вас, бутони, говорить англійською?

— Я, — озвався хтось, за вимовою явно житель Гернсі; згодом з'ясувалося, що то був старший помічник капітана.

— Ну, тоді, мій пуп'янок трояндовий, скажи — чи не бачили ви Білого Кита?

— Якого кита?

— Білого Кита, кашалота Мобі Діка; не бачили?

— Ніколи не чули про такого кита. Cachalot Blanche! Білий Кит... Ні.

— Гаразд, тоді бувайте. Я зараз знову до вас прийду.

Потім, швидко повернувши назад до «Пекводу», де Ахаб, стоячи на юті, чекав його доповіді, Стабб склав долоні рупором і гукнув: «Ні, сер! Ні!» Ахаб одразу ж пішов геть, і Стабб знову повернув до француза.

Тепер він побачив, що гернсієць вийшов на руслінь за бортом і працює фленшерною лопатою, прив'язавши собі до носа щось на зразок торби.

— Що це в тебе з носом? — спитав Стабб. — Зламав?

— Та вже б краще зламав чи був би зовсім без носа, — відповів той; здавалося, його не надто тишила робота, яку він мусив виконувати. — А ти чого за свій тримаєшся?

— Та нічого! Це восковий ніс, от я його й підтримую. День сьогодні чудовий, еге ж? Повітря — як у саду. Може, кинеш нам букетик, Бутон-де-роз?

— А ще якого тобі рожна? — grimнув гернсієць, раптом розлютившись.

— Отакої! Не гарячкуй, друже, охолонь трошки. Атож, це я вірно сказав! Холодочок вам не завадить. Чого ви не покладете тих китів на лід, поки з ними морочитеся? Та годі жартувати; чи ти знаєш, бутончику, що намагатися вищідити з такого кита хоч краплину лою — то несосвітенна дурість? У цьому худореберрі й наперстка не буде.

— Я це добре знаю; та наш капітан, бачте, мені не йме віри; це його перше плавання; а досі він був фабрикантом парфумів. Та піднімися на борт, може, він хоч тобі повірить, коли не вірить мені; а я тоді позбавлюся цієї мороки.

— Для вас — усе що завгодно, мій любий друже, — відповів Стабб і тої ж миті піднявся на палубу. Тут перед ним постала дивовижна картина. Матроси у плетених шапках з червоної вовни, з китицями на тімені готували великі талі для підйому китів. Але працювали вони досить повільно, а розмовляли дуже швидко і вочевидь були не в доброму гуморі. У всіх носи були задерті догори, наче маленькі бушприти. То один, то другий раз по раз кидав роботу і вилазив на верхівку щогли, аби подихати свіжим повітрям. Дехто, боячись підхопити заразу, вмочав у дьоготь жмут клоччя і щомиті підносили його до ніздрів. Інші пообламували свої люльки майже по саму головку і люто пихкали димом, пропускаючи його через ніс.

Стабба вразила злива вигуків і прокльонів, що шумувала в капітанській рубці на кормі; а позирнувши в той бік, він побачив у прочинених дверях чісь обличчя, що аж побуряковіло від люті. То був розгніваний корабельний лікар, котрий після марних протестів проти такого заняття пробрався до кормової рубки («кабінету», як він її називав), щоб врятуватися від зарази; проте він не міг стриматись і час від часу знову починав вивергати прокльони.

Завваживши всі ці обставини, Стабб збагнув, що так йому буде тільки легше здійснити свій задум, і, звернувшись до гернсієця, трохи з ним побесідував; під час розмови той зізнався у своїй ненависті до капітана, пихатого невігласа, що влаштував їм, як у приказці, солону юшку з дешевої рибки. Зробивши кілька обережних натяків, Стабб зрозумів, що гернсієць і гадки не має про амбру. Тому він сам теж не об-

мовився про неї й слівцем, хоча про все інше розмовляв дуже щиро й приязно; і вони удвох скоренько розробили план, як обдурити та висміяти капітана так, щоб не викликати в нього й тіні підозри. За цим планом гернсієць, виконуючи обов'язки перекладача, міг казати капітанові все що заманеться; а Стабб міг верзти будь-які дурниці, що спадуть йому на думку під час бесіди.

На цей час особа, приречена до заклання, з'явилася на палубі. То був малий смаглявий чоловічок, досить кволий як для морського капітана, з пишними вусами та бакенбардами; на ньому була червона вельветова куртка, а на боці теліпався годинник на ланцюжку. Гернсієць чемно відрекомендував Стабба цьому джентльменові і одразу ж почав удавати, ніби перекладає.

— Що йому сказати для початку? — спитав він.

— Ну що ж, — мовив Стабб, роздивляючись вельветову куртку та годинниковий ланцюжок з брелоками, — можеш сказати, що, як на мене, він просто дитятко, хоч я йому не суддя.

— Він каже, месьє, — пояснив гернсієць французькою мовою, повернувшись до капітана, — що тільки вчора його корабель зустрів судно, де капітан, старший помічник і шість матросів умерли від лихоманки, якою заразилися від здутого кита, взятого ними на борт.

Капітан здригнувся і зажадав почути подробиці.

— Що тепер? — спитав гернсієць у Стабба.

— Ну, як він сприймає це так легко, то скажи, що тепер, коли я його роздивився як слід, я цілком певний, що він може так само командувати китобійцем, як мавпа з Сант-Яго. Скажи йому, що він просто бабуїн.

— Він присягається, месьє, що другий кит, отой висохлий, ще небезпечніший від здутого; одне слово, месьє, він благає нас заради спасіння наших життів перерубати ланцюги і звільнитися від цих риб.

Капітан мерщій метнувся на бак і гучно наказав команді припинити підйом талів та чимшвидше перерубати ланцюги і канати, що з'єднували китів з кораблем.

— А тепер? — спитав гернсієць, коли капітан повернувся до них.

— Ану, дай подумати; ну що ж, тепер скажи йому... скажи... що я його оступачив, а може (*убік*) і ще декого.

— Він каже, месє, що він був дуже радий нам прислужитися.

Почувши це, капітан палко запевнив його, що вони (тобто він сам і помічник) йому дуже вдячні, і на завершення запросив Стабба до своєї каюти — розпити пляшку бордо.

— Він хоче, щоб ти випив з ним склянку вина, — пояснив перекладач.

— Подякуй йому від мене та скажи, що це проти моїх правил — пити з тими, кого я надував. Одне слово, скажи йому, що я мушу йти.

— Він каже, месє, що він поступиться своїми переконаннями, якщо вип'є вино; та коли месє хоче ще пожити на цьому світі і попити вина, нехай месє спустить усі чотири вельботи, щоб відтягти корабель від цих китів, бо зараз штиль і їх не віднесе вітром.

Тим часом Стабб уже був за бортом і спускався у свій вельбот; а звідти він гукнув помічникові, що у нього в човні є довгий канат і він допоможе їм, наскільки зможе, відтягти легшого з китів. І поки французькі вельботи тягли корабель в один бік, Стабб з виглядом благодійника волік кита в другий на неймовірно довгому канаті.

Подув легкий бриз; Стабб одразу ж удав, наче відчепив свій кінець і покинув кита, француз підняв на борт вельботи і рушив геть, а «Пеквод» прослизнув між ним і Стаббом. Тої ж миті Стабб наблизився до туші, яка погойдувалася на хвилях, гукнув на «Пеквод», щоб його сповістили, коли настане час вертатись, і приготувався зірвати плоди своїх безсоромних хитрощів. Схопивши свою фленшерну лопату, він почав копати яму в тілі кита, трохи позаду від бічного плавця. Дивлячись на нього, ви могли б подумати, що він хоче вирити винний погріб посеред моря; і коли нарешті лопата вдарилася у висохла ребра, це було так, наче він надивав рештки давньоримських амфор, закопані в плодючій англійській землі. Матроси у вельботі аж тремтіли з цікавості і, допомагаючи своєму шефу, гарячкували, наче золотошукачі в копальні.

І весь час довкола ширяли птахи — то пірнали у хвилі, то знов злітали у небо, то з відчайдушним лементом зчиняли бійку, аж пір'я летіло. Стабб, здавалося, уже не вірив в успіх своєї затії, тим паче що сморід став просто нестерпним. Аж раптом із самого серця цієї зарази хлопнули ніжні пахощі; тонкий аромат линув крізь хвилі смороду, подібно до того,

як одна річка впадає в іншу і ще довго тече, не зливаючись із нею.

— Ось воно, ось! — вигукнув Стабб у захваті, натрапивши на щось у тих зловісних нетрях. — Скарб!

Покинувши лопату, він засунув у яму обидві руки і витягнув повні пригорщі якоїсь речовини, що з виду скидалася на віндзорське мило чи запліснявілий старий сир, проте була дуже масляниста і запашна. Її можна було легко продавити пальцем; вона мала якийсь жовтаво-попелястий колір. І це, друзі мої, була та сама сіра амбра — ота, що коштує гінею золотом за унцію в будь-якого аптекаря. Ми видобули десь жмень із шість, а решта пішла за водою — у морську глибіню; мабуть, ми здобули б і більше, якби не суворий наказ Ахаба, що в нетерпінні звелів Стаббу піднятися на борт, поки корабель не попрощався з ним навіки.

РОЗДІЛ 92 СІРА АМБРА

Ця сіра амбра — речовина дуже цікава; вона є таким важливим об'єктом торгівлі, що 1791 року до англійської палати общин спеціально викликали капітана Коффіна з Нентакету, щоб він дав пояснення з цього приводу. За тих часів, та ще й донедавна, походження амбри лишалося таємницею — як і сама амбра взагалі. Незважаючи на таку назву (від французького слова *ambregris*, тобто «сірий бурштин»), на бурштин вона аж ніяк не схожа. Бурштин, щоправда, часом знаходять на березі моря, але ж він трапляється і в глибині материка; а сіру амбру можна добути лише в морі. До того ж бурштин — тверда, прозора, крихка речовина без будь-якого запаху, з якої виробляють мундштуки для люльок; а сіра амбра м'яка, наче віск, і така запашна, така духмяна, що її повсюди використовують у парфумерії, кладуть у кадильніці, підмішують до ароматичних свічок, до пудри для перук і помади. Турки вживають її як їстивну приправу, а також носять її до Мекки з тією ж метою, з якою носять ладан у римський собор Святого Петра. Деякі винороби кладуть її по крихті в червоне вино, щоб поліпшити букет.

Хто б міг уявити, що всі шляхетні леді та джентльмени будуть користуватися речовиною, знайденою в гидкому череві

хворого кита! І все ж це так. Дехто вважає сіру амбру причиною, а дехто — наслідком шлункового розладу в кита. Вилікувати цей розлад — справа марудна: хіба що прописати киту три вельботи брандретових пігулок, а коли він їх проковтне, втекти на безпечну відстань, як це роблять гірники під час вибухових робіт.

Я забув сказати, що в сірій амбрі знайшли якісь тверді кістяні кружальця, які Стабб спершу прийняв за гудзики від матроських штанів; та потім виявилось, що це просто уламки дзьобів дрібних восьминогів, що запливли амброю.

Та якщо запахну амбру в її первинному вигляді можна знайти лише посеред мерзотного тління, хіба ж у цьому немає певного сенсу? Згадайте, що каже святий Павло у своєму Посланні коринфянам про те, що сіється в тлінні і встає у нетлінні, про те, що сіється в безчесті, а постає у славі. Згадайте ще й відоме твердження Парацельса про те, з чого утворюється дорогоцінний мускус. І ще не забудьте ту дивну обставину, що з усіх смердючих речей найгірше тхне одеколон на початкових стадіях виробництва.

Я б залюбки скінчив цей розділ наведеним вище зверненням до читачів, проте, на жаль, не можу цього зробити, бо неодмінно мушу спростувати одне звинувачення, яке часто висувають проти китобоїв і яке для упередженої людини підтверджується історією з французом та двома його китами. Ще раніше в цій книзі було спростовано обмовницьке твердження, наче китобійне ремесло — справа нечиста і неблагородна; тепер слід спростувати ще одну хибну думку. Дехто поширює чутки, що кити взагалі мають поганий запах. Звідки береться така маячня?

Я вважаю, що ці маячні уявлення зародилися ще два століття тому, коли до Лондона припливли з гренландського промислу перші китобійці. Річ у тім, що ці китобійці тоді, як і тепер, не витоплювали китовий лій просто в морі, як це робиться на кораблях у південних рейсах, але, розрубуючи сало на дрібні шматки, напихали ним, витягши чіп, величезні діжки і в такому вигляді привозили додому, оскільки короткий сезон полювання в льодовитих морях та люті шторми не дають їм змоги чинити інакше. А в результаті, коли в порту відкривають трюм і починають розвантажувати цю китову трупарню, там стоїть приблизно такий самий запах, як там, де перекопують старий цвинтар, щоб збудувати на його місці пологовий будинок.

До того ж, як можна здогадатися, цей злочинний наклеп на китобоїв спричинило те, що у давнину на берегах Гренландії існувало голландське селище Шмеренбург чи Смеренберг (в останньому варіанті ця назва є у вченого Фоґо фон Сланка на сторінках його славнозвісного трактату «Про запахи», надійного довідника з цього питання). Як випливає з самої назви (смер — сало, берг — зберігати), це селище заснували для того, щоб голландці витоплювали у ньому китовий лій, добутий їхніми флотиліями, і не возили його до себе в Голландію. Селище являло собою нагромадження печей, саловарних казанів та маслосховищ. І, звичайно, коли все це варилося та чаділо, там стояв не дуже приємний аромат. Але на китобійному кораблі в Південних морях усе відбувається зовсім інакше; за чотири роки плавання він набиває повні трюми лою, загалом не витративши на витоплювання і п'ятдесяті днів; а лій, розлитий у діжки, майже не пахне. Насправді кита — байдуже, живого чи мертвого — аж ніяк не можна назвати смердючим створінням; а китобоя в товаристві не пізнаєш за запахом, як у Середні віки пізнавали єврея. Утім, який може бути запах у кита, крім приємного, якщо він не скаржиться на здоров'я? Адже він не лежить лежнем, а полюбає фізичні вправи, хоча, звичайно, і не на відкритому повітрі. Запевняю вас, помах китового хвоста над морем поширює довкола аромат, подібний до того, що лишає по собі напахчена мускусом леді, що протягла шлейф своєї сукні по затишній вітальні. То з чим мені порівняти запашного кашалота при його велетенському розмірі? Може, з тим славетним слоном, чії бивні були прикрашені величезними самоцвітами, а боки напахчені миром, якого вивели через браму індійського міста, щоб ушанувати Олександра Великого?

РОЗДІЛ 93
ВИГНАНЕЦЬ

Минуло лише кілька днів після зустрічі з французом, коли одна визначна подія сталася з найнезначнішим членом екіпажу «Пекводу»; ця подія була вельми прикрою і призвела до того, що наш корабель, подеколи розгульно веселий, та все одно приречений, отримав свій живий провісницький знак, що віщував йому найстрашніші знегоди.

Не всі члени команди китобійця ходять на вельботах. На борту завжди лишається кілька матросів, які повинні стернувати, поки вельботи женуться за китами. Звичайно ці матроси — дужі хлопці, як і ті, що в команді вельбота. Проте, якщо хтось із матросів виявиться надто слабосилим, чи незграбним, чи боягузливим, такого не візьмуть у вельбот ні в якому разі. На «Пекводі» таким було негрєня на прізвисько Піппін, або, скорочено, Піп. Бідолашний Піп! Ви вже чули про нього; звісно, ви пам'ятаєте його бубон у ту жахливу ніч з її похмурими веселошами.

Зовні Піп і Галушка були до пари — як чорний поні і білий поні, яких заради сміху запрягли разом. Та якщо невдаха-Галушка був вайлуватим тугодумом, Піп — хоча й надто вразливий — був жвавим, веселим хлоп'ятком; він мав доброзичливу, веселу та погідну вдачу, властиву його племені, — племені, що святкує будь-яке свято набагато веселіше та з більшою охотою, ніж будь-яка інша раса. Для негрів весь календар мав би складатися з трьохсот шістдесяти п'яти Днів незалежності та Нових років. І не посміхайтесь так, коли я напишу, що це чорне хлоп'я було просто осяйним — адже й чорнота може сяяти; погляньте хоча б на панелі з чорного дерева, що виблискують у королівських палатах. Але Піп любив життя з усіма його невинними втіхами; і та моторошна історія, в котру він не знати як ускочив, на лихо, потьмарила це сяяння; хоча, як ми побачимо згодом, згаслий у ньому вогник ще спалахне таємничим грізним полум'ям, у похмурому світлі якого він засяє в десять разів яскравіше, ніж за тих часів, коли, білозубо всміхаючись, із запалом витанцьовував на зеленому лузі у своєму рідному Голланд-Канті в Коннектикуті, приспівками і веселим сміхом перетворюючи круглий небосхил на бубон, обвішаний дзвониками зірок. Так ясного дня діамант на сніжно-білій шиї з голубими жилками, мов краплина чистої води, виграє здоровим блиском; та якщо досвідчений ювелір захоче показати вам цей діамант у всій його чудесній красі, він помістить його на темне тло, а потім освітить — не сонцем, а газовим світлом. І тоді він засвітиться холодним прекрасним вогнем; тоді осяйний і зловісний діамант, що колись був символом кришталєвого небосхилу, здається вкраденим з корони володаря пекла. Проте повернімося до нашої історії.

Сталося так, що під час афери Стабба з сірою амброю один весляр із його човна розтягнув собі зап'ястя і деякий час не міг працювати; тож на цей час його мусив замінити Піп.

Коли Стабб уперше взяв його до свого вельбота, Піп дуже нервував; добре, що їм тоді не пощастило близько підійти до кита, і тому Піп не осоромився, хоча Стабб, помітивши його хвилювання, потім довго повчав хлопця, що слід дбайливо розвивати свою хоробрість, бо вона завжди може знадобитися.

Під час другого полювання вельбот наблизився впритул до кита, і коли риба відчула в боці убивчий гарпун, вона вдарила хвостом у дно човна якраз під банкою, на якій сидів Піп! Хлопець, сповнений жахом, вистрибнув із човна з веслом у руці; при цьому він зачепився за ослаблений лінь, потягнув його за собою і, шубовснувши у воду, одразу ж у ньому заплутався. Тієї миті кит зробив могутній ривок, почалася гонитва, лінь почав стрімко натягатись, і бідолашний Піп, весь у піні, виринув під носом вельбота, куди його зтяг безжальний лінь, обмотаний навколо його грудей та шиї.

На носі стояв Тештіго. Він аж палав від мисливського захвату, охоплений жагою гонитви, і в ту мить просто зненавдив цього боягузливого вилупка! Схопивши ніж, він заніс гостре лезо над лінем і, повернувшись до Стабба, видихнув: «Рубати?» А посиніле обличчя задиханого Піпа німотно благало: «Так, заради Бога!» Усе це сталося за якихось півхвилини.

— Рубай, чорти б його взяли! — гримнув Стабб; і так кит був втрачений, а Піп урятований.

Тільки-но бідолашне негрєня трохи очуняло, на нього зусібіч полився потік лайки та прокльонів. Стабб, зачекавши, поки ця злива ущухне, у простій, діловій, хоч і напівжартівливій манері оголосив Піпу офіційну догану; а на завершення неофіційно дав йому одну вельми корисну пораду. Вона полягала в наступному: ніколи не стрибай з човна, Піпе, ніколи — хіба що тоді, як... проте далі йшло щось геть незрозуміле, як то завжди буває з мудрими порадами. Річ у тім, що взагалі девіз китобоя під час полювання — *сиди в човні*; та бувають випадки, коли краще керуватися іншим правилом — *стрибай із човна*. Отже, збагнувши, що давати Піпу ці розумні поради у всій їх незбагненній складності —

значить заздалегідь виправдовувати всі його майбутні стрибки у воду, Стабб облишив повчання, завершивши їх суворим наказом: «Отож сиди в човні, Піпе, і зятям собі — я, їй-богу, не буду тебе підбирати, коли ти стрибнеш. Ми не можемо дозволити собі втрачати китів через таких, як ти; кита можна продати у тридцять разів дорожче, ніж тебе, Піпе, в Алабамі. Зятям це і більш не стрибай». Таким чином Стабб натякнув, що ми хоч і людяні, а все ж таки грошолобні тваринки, і це часто перешкоджає нам виявляти любов до ближнього.

Та всі ми в руці Божій; і Піп знову стрибнув з човна. Це сталося за таких самих обставин, що й уперше; тільки тепер він не зачепився за лінь і не потягнув його за собою; і тому, коли почалася гонитва за китом, Піп виявився покинутим серед моря, наче клумак, загублений квапливим мандрівником на дорозі. На жаль, Стабб твердо тримав своє слово. Був прекрасний, свіжий, блакитний день; тихе море лежало в дрімотному спокої, до самого обрію виграючи золотими відблисками, мов тонка золота пластина, розплющена ковальським молотом. І, то виринаючи на поверхню, то знову зникаючи в цій золотій гладіні, чорна голова Піпа мотлялася, як маківка. Ніхто не підняв ножа, коли він вилетів за борт. Стабб сидів, повернувши до нього свою несхитну спину, а кит летів, наче з вітром навзаводи. За три хвилини між Піпом і Стаббом лягла миля безмежного океану. І з цього безмежжя бідолашний Піп тягнув свою малу кучеряву голову до сонця — такого ж самотнього вигнанця, як він, дарма що в пишноті та блиску.

Плавати у штиль у відкритому океані — така ж легка справа для вмілого плавця, як прогулянка в ресорному екіпажі для сухопутної людини. Але ж яка нестерпна самота огортає тебе! Цілковита зосередженість у собі посеред цього безсердечного безмежжя, о Господи! Цього не розповісти словами. Завважте, як моряки, купаючися в мертвий штиль у відкритому морі, остерігаються відпливати від корабля і туляться до його бортів.

Невже Стабб справді покинув бідного хлопчину на розсуд долі? Ні; принаймні він цього не хотів. Слідом за ним ішли ще два вельботи, і він, мабуть, сподівався, що невдовзі вони зустрінуть Піпа і підберуть його; хоча, щиро кажучи, таке ставлення до товаришів, які занепастили себе з боягузтва, на

промислі — не рідкість; той, кого називають боягузом, майже завжди викликає огиду й ненависть до себе, як то буває в армії чи військовому флоті.

Проте вийшло так, що задні вельботи, не помітивши Піпа, раптом побачили поблизу китів, розвернулися і вирушили наздогін; а вельбот Стабба на цей час був так далеко, і він сам зі своїми людьми так захопився гонитвою, що простір навколо Піпа почав ширшати із зловісною швидкістю. Врешті-решт на нього випадково натрапив сам «Пеквод»; але на його палубу хлопчина ступив уже несповна розуму — у всякому разі, так вважали матроси. Море на глум зберегло його смертне тіло, проте поглинуло його безсмертну душу. І все ж таки море не згубило її. Воно затягло її живою в чудесну глибіню, де перед його застиглими очима пропливали, виринаючи з безодні, химерні примари первісних часів; де скнараводяник, Мудрість, розкриває свої потаємні скарби; де серед радісних, безсердечних, вічно юних світів Піп бачив незліченних і, наче сам Бог, всюдисущих коралових комах, що зіткали свої грандіозні сфери під водяним склепінням. Він побачив стопу Божу на приступці ткацького верстата і розповідав про це, як міг, і тому товариші називали його божевіллям. Адже людське божевілля — це небесний розум; той, хто втратив здоровий глузд, властивий смертним, врешті-решт осягає божественну думку, яка людям при здоровому глузді видається абсурдною маячнею; і тоді — на щастя чи на лихо — він стає несхитним і байдужим до всього, як і його божество.

Утім, не судить Стабба надто суворо. На промислі подібні випадки — річ звичайна; а з подальшої оповіді буде видно, що мене ледь не спіткала така сама доля.

РОЗДІЛ 94 РУЧКАННЯ

Того Стаббового кита, що був куплений так дорого, пришвартували до борту; після цього були проведені всі операції з розрубанням і підніманням туші, про які вже розповідалося, у тому числі й випорожнення гейдельберзької бочки, або «коробки». Поки одні матроси робили ці справи, інші

відтягали геть діжки, уже заповнені спермацетом; і в належний час спермацет був належним чином підготований до випалення — про яке піде мова зараз.

Він охолов і затужавів настільки, що коли я разом з кількома товаришами всівся перед великою Костянтиновою купеллю, повною спермацету, то на свій подив побачив, що він збився у грудки, які плавали у ще не загуслій рідині. Ми повинні були розтовкти ці грудки, щоб вони знову стали рідиною. Вельми приємне та апетитне заняття! Не дивно, що колись спермацетові парфуми були в такій пошані. Як він очищає! Пом'якшує! Свіжить! А який приємний на дотик! Потримавши в ньому руки всього кілька хвилин, я відчув, що пальці в мене наче стали вуграми і почали звиватися та викривчатися.

Я сидів, схрестивши ноги, на палубі; тепер, після довгої та тяжкої праці на кабестані, сидячи під лагідним блакитним небом, заколисаний легким погойдуванням корабля, що нечутно ковзав під ледь напнутими вітрилами, я купав свої руки між цими м'якими, ніжними грудками загуслої тканини, щойно зітканої з духмяної рідини, і відчував, як ці грудочки тануть у моїх пальцях, спливаючи маслянистим соком, наче стиглі грона винограду, що течуть вином; і, вдихаючи їхній аромат — слово честі, так пахнуть фіалки навесні, — я, скажу вам, сидів як у пишному лузі; я забув про нашу страшну клятву; я ніби омив від неї і руки, і серце; у ту хвилину я майже повірив у твердження Парацельса, що спермацет має рідкісну властивість стишувати гнів: хлюпаючись у цій купелі, я почувався божественно вільним від будь-яких лихих задумів, будь-якої ворожості чи кривди.

Дави його! Тисни! Чави! І так весь ранок; і я чавив грудки спермацету, поки сам ледь не розтанув у ньому; я чавив його, поки мною не оволоділо якесь дивне божевілля; я помітив, що я мимоволі потискаю руки своїх товаришів, гадаючи, що то м'які спермацетові грудки. І мене охопило таке щире, лагідне дружнє почуття, що я став весь час потискати їм руки, розчулено дивлячись їм в очі; так, наче хотів сказати — любі мої, дорогі товариші! Навіщо нам ображатись одне на одного, заздрити, замишляти лихе? Облишмо це; давайте всі потиснемо один одному руки; ні, давайте стиснемося в єдине ціле, вичавимо себе до останку в єдину сутність добра і злагоди.

Якби я міг розминати той спермацет вічно! Адже я не раз переконувався в тому, що людині завжди доводиться принижувати чи принаймні переміщати своє уявлення про можливе щастя, вміщуючи його не у сферах розуму чи уяви, а у своїй дружині, будинку, ліжку, столі, екіпажі, у своєму домашньому вогнищі чи у своїй країні; тепер, коли я все це збагнув, я ладен розминати спермацет вічно. У нічних видіннях я бачив довгі ряди янголів у раю; вони стояли, зануривши руки в посудини із спермацетом.

* * *

Тепер, коли мова зайшла про спермацет, слід згадати деякі інші поняття, що стосуються підготовки китової туші до витоплення.

Насамперед це так званий «бурунець», який видобувають з найвужчої частини тулуба і товстих ділянок хвостового плавця. Це грудка сухожиль і м'язів, проте в ній також є трохи жиру. Відділивши «бурунець» від китової туші, його спершу розрубують на невеликі смуги, а потім вкидають у дробарку. Зовні ці смуги схожі на шматки беркширського мармуру.

«Родзиновим пудингом» називають окремі шматки китового м'яса, що немовби прилипли деінде до сальної ковдри і становлять чималу частину жирових запасів. Це дуже приємна на вигляд, апетитна, красива речовина. Як видно з її назви, вона має гарний яскравий колір — сліпучо-білий і золотавий з прожилками; вся вона поцяткована крапками яскраво-червоного і бузкового кольору. Рубінові родзинки на лимонному тлі. Всупереч здоровому глузду, важко втриматися, щоб його не скуштувати. Зізнаюся, одного разу я таки зробив це, сховавшись за фок-щоглою. Мабуть, так смакувала б королівська котлета із стегна Людовіка Товстого, за тієї умови, щоб його вбили в останній день ловів, а виноградники Шампані того року вродили особливо щедро.

Є й інша речовина, і дуже своєрідна, з якою доводиться мати справу під час роботи; але описати її, на мій погляд, досить важко. Її називають слизота, так прозвали її китобої, і такою вона, власне, і є насправді. Вона дуже глевка і драглиста; трапляється звичайно в діжках із спермацетом, після того як його довго розминали, а потім процідили. Гадаю, це

просто склеєні до купи тонкі клаптики плівки, яка встеляє спермацетову кашалотову ємність зсередини.

Термін «покидь», власне, вигадали мисливці на справжнього кита; але часом його вживають і ті, хто полює кашалотів. Це темна клейка речовина, яку зішкрібають зі спини гренландського, або справжнього, кита і якою завжди рясно вкриті палуби тих мізерних суденечь, що полюють на цього жалюгідного левіафана.

«Клешні». Власне, це слово не є суто китобійним терміном; але китобої вживають його в особливому значенні. Китова клешня — це коротка і тверда смуга жилуватої тканини, вирізана із хвостового стрижня; зазвичай вона має один дюйм у товщину, а щодо інших вимірів — вона завбільшки із залізну частину садової мотики. Коли її гострим краєчком проводять по залитій лоем палубі, вона діє, як шкіряний шкребок, — і силою якоїсь магічної зваби тягне за собою весь бруд.

Проте для того, щоб дізнатися більше про всі ці складні питання, вам краще буде спуститись у «жирову комору» і детально розпитати всіх, кого там надібаєте. Це приміщення вже згадувалося раніше, як місце, куди складають смуги китової «ковдри», підрізаної і знятої з туші. Коли настає час розрубати сало, жирова комора перетворюється на справжній кошмар для будь-якого новачка, особливо вночі. Біля однієї стіни, ледь освітленої ліхтарем, звільняють місце для людей. Працюють, як правило, попарно: один із пікою та гаком, другий з лопатою. Китобійна піка схожа на абордажне знаряддя фрегата, яке зветься так само. Гак — це щось подібне до човнярського гака. Цим гаком матрос чіпляє шмат сала і намагається втримати його в рівновазі, поки корабель розгойдується і хилиться з боку в бік. Тим часом другий матрос, стоячи на цьому шматі сала і тримаючи лопату під прямим кутом, розрубає його просто в себе під ногами на вузькі смуги. Лопата нагострена так, як тільки може нагострити її точильний камінь; матроси працюють босоніж; сало, на якому стоїть матрос з лопатою, щомиті може вислизнути в нього з-під ніг, наче сани. І якщо він відчиржить пальця на носі собі чи своєму помічникові, тут великого дива не буде. Чи не так? У ветеранів жирової комори завжди бракує пальців на ногах.

Якби ви опинилися на борту «Пекводу» під час розтину китової туші і пройшли до кабестана, я певен, що вас неодмінно зацікавив би один дуже дивний, загадковий предмет, що лежить уздовж лівого борту біля шпігатів. Ні чудесна цистерна в голові кашалота, ні його велетенська нижня щелепа, ні чудо симетрії його хвостових лопатей — ніщо не вразить вас так, як оцей таємничий конус, довший від найвищого мешканця Кентуккі, у фут діаметром біля основи і чорнющий, як Йоджо, ебеновий ідол Квіквега. Це справді ідол; вірніше, у давнину ідолом була його подоба. Такий ідол стояв у заповітному гаю Маахи, цариці юдейської, і за обожнення цього ідола її син Аса позбавив її звання великої пані, а ідола порубав і спалив як мерзоту в Кедрон-долині, про що неясно згадується в розділі п'ятнадцятому Першої Книги Царів.

Подивіться на того матроса, якого називають різником; він прямує сюди, з допомогою двох товаришів завдає собі на плечі грандиссимус, як називають його моряки, і, загнувшись під ним у дугу, плентає геть, наче гренадер, що виносить убитого товариша з поля бою. Зваливши його долу на баку, він починає здирати з нього чорну шкуру знизу догори, як здирає африканський мисливець шкуру з удава. Упоравшись із цим, він вивертає її, наче холошу штанів, старанно розтягує, так що вона стає чи не вдвічі ширшою, і нарешті вішає її сушитися серед снастей. Трохи згодом її знімають, і тоді, відривавши футів зо три із загостреного кінця і зробивши два отвори для рук по боках, різник натягає її на себе. Тепер він стоїть перед вами в канонічному вбранні свого ордену. Це вбрання з давніх-давен служить єдиним захистом його товаришам по професії при виконанні ними особливих службових обов'язків.

Ці обов'язки полягають у розрізанні смуг сала перед тим, як ті потраплять їм у казани, що робиться на своєрідній дерев'яній м'ясорубці, установленій біля самого борту, з великою діжею під обертальним валом, у яку невпинно падають тонкі пластини сала, наче списані аркуші з трибуни запального промовця. Убраний у святенницькі чорні шати, він бов-

ваніє за кафедрою, утупившись у листки Біблії¹; який кандидат у архієпископи, який Папа Римський був би з цього різника!

РОЗДІЛ 96
САЛОВАРНЯ

Американський китобійний корабель вирізняється не лише вельботами, що висять на його бортах, а ще й саловарнею. У цьому кораблі, всупереч усім правилам, масивна кам'яна кладка поєднується з дубом і мотуззям. Це так, наче на дерев'яну палубу принесли з поля піч для обпалення цегли.

Саловарня розташована між фок- і грот-щоглою, де на палубі найбільше вільного місця. Тимберси в цьому місці роблять з дуже товстих колод, що можуть витримати вагу цілого будинку з цегли та вапна площею десять на вісім футів і заввишки у вісім футів. Основа саловарні не заходить під палубу, проте стіни надійно прикріплені до неї за допомогою важких залізних скоб, які прикручуються до тимберсів. З боків вона оббита дошками, а зверху в ній є великий, похилий, надійно задраений душник. Якщо з нього зняти накривку, ви побачите два величезні казани на кілька барелей кожний. У перервах між роботою їх завжди тримають у надзвичайній чистоті. Зазвичай їх чистять мильним каменем з піском, поки вони не засяють у саловарні, наче срібні чаші для пуншу. Під час нічної вахти старі матроси без стида та сорому залазять у казан, щоб трохи подрімати там, згорнувшись калачиком. Часто трапляється, що двоє матросів, що чистять — кожний у своєму казані — їхні поліровані черева, крізь їх залізні роти діляться одне з одним заповітними думками. Тут людина поринає в глибокі математичні роздуми. Саме в лівому казані «Пекводу», поки мильний камінь завзято викреслював спіралі навколо мене, я вперше зробив для себе вельми цікаве геометричне відкриття, а саме — що будь-яке тіло, ковзаючи по

---

¹ «Листки Біблії! Листки Біблії!» — так завжди гукають до різника його товариші. Таким чином вони закликають його пильнувати і різати сало якомога тонше, щоб воно витоплювалося швидше і давало більше лоя — можливо, ще й більш якісного (*прим. авт.*).

циклоїді, от хоча б мій мильний камінь, якщо його відпустити, з будь-якої точки спуститься вниз за однаковий час.

Якщо відсунути засувку спереду, відкриється цегляна стіна саловарні з двома залізними челюстями печей, що містяться під казанами. Ці челюсті мають важкі залізні дверцята. А для того щоб нестерпний жар від топок не йшов на палубу, знизу під цегляним муруванням утворили неглибоку ємність, у яку через прокладений ззаду канал весь час надходить вода — з такою самою швидкістю, з якою випаровується звідти. Нічого подібного до димоходу там немає, дим із топок виходить крізь отвори в задній стінці. Тож повернімося і ми трохи назад.

Було близько дев'ятої вечора, коли топки «Пекводу» вперше за цей рейс мали запрацювати. Керував цією справою другий помічник — Стабб.

— Усі готові? Тоді відкривайте її — і вперед. Ану, коку, запалюй топки.

Зробити це було неважко, бо корабельний тесля впродовж усього плавання напихав туди ошурки. Слід зауважити, що на китобійному кораблі вогонь у саловарні доводиться розпалювати дровами тільки на початку. Дрова використовують лише для того, щоб мерщій розгорілося основне паливо, тобто листки сала, почорнілі й скручені після витоплення, які тепер уже називають «ремінням» або «оладками», у яких усе-таки лишається ще досить багато жиру. Саме цими «оладками» підтримують вогонь у печах. Наче вгодований мученик на вогнищі чи мізантроп, що вчинив самоспалення, кит, загорівшись один раз, сам править для себе за паливо і горить у власному вогні. От лишень шкода, що він не поглинає власного чаду! Дихати цим чадом — то справжня мука; а дихати ним все одно доводиться, та що й казати — якийсь час ви просто живете в ньому. Він смердить просто жахливо — мабуть, такий сморід стоїть біля індуських поховальних вогнищ. Він тхне, як ліве крило Страшного суду; він якнайкраще доводить, що пекло таки існує.

Опівночі топки вже працювали повним ходом. Ми відділили китове м'ясо від кісток, вітрила були напнуті, вітер дужчав, і над океаном стояла непроглядна темрява. Та подеколи жагучі язики полум'я лизали цю пільму, вириваючись із закіптюжених пічних продухів і освітлюючи кожний канат, кожну линву, наче по них пробігав славнозвісний грецький

вогонь. А вогненний корабель рушив уперед, наче чиясь неблаганна рука штовхала його на страшне діяння помсти. Так навантажені дьогтем і сіркою бриги хороброго гідріота Канариса вийшли з портів у нічний морок, несучи на щоглах замість вітрил запалене полотно, помчали на турецькі фрегати і спалили їх дотла в грандіозній пожежі.

Накривка, знята з душника, тепер лежала перед топками, наче коминна плита перед вогнищем. На ній маячили пекельні тіні гарпунерів-язичників, що на китобійному кораблі завжди ще й кочегарять. Величезними вилами на довгих жердинах вони закидали шиплячі шматки сала в розпечені казани або підгортали під ними жар, і вузькі язики полум'я по-зміїному вислизали з топок, мало не хапаючи їх за ноги. Чад клубочів геть важкими похмурими кужелями. І щоразу, коли корабель погойдувався на хвилі, киплячий лій хлюпав у казанах, ніби хотів плеснути в їхні розпашілі обличчя. А напроти відкритих топок, біля протилежного кінця широкої дощаної плити, стояв кабестан. Він був моряцьким диваном. На ньому спочивали вахтові під час робочої перерви; вони сиділи, втупившись у червоний жар топок, від якого очі лізуть на лоба. Їхні грубі обличчя, тепер ще й закіптюжені та спітнілі, розкошлані бороди і варварська сліпуча білина зубів раз у раз проступали з темряви в химерному полум'яному світлі. І коли вони розповідали одне одному про свої злочинні пригоди, коли мовою веселощів вони говорили про страхітливі діяння, коли їхній дикий сміх злітав у небо, наче вогненні язики полум'я, а попереду, біля печей, гарпунери шалено вимахували велетенськими зубчастими вилами і черпаками; завивав вітер, море надималося, і корабель стогнав, пірнаючи носом у хвилі, та все одно невпинно ніс уперед, у чорноту моря і ночі, своє червоне пекло і з презирством гриз білу кістку і з гіркотою випльовував білу піну зі своєї пащі, — тоді стрімкий «Пеквод», що з дикунами на борту, з вогненным тягарем мертвого тіла мчав у чорну глибіню п'їтьми, здавався матеріальною подобою душі свого командира, охопленої божевіллям.

Таким він здавався мені, коли я стояв біля стерна і довгі години нечутно вказував вогненному кораблю його морські шляхи. Огорнутий п'їтьмою, я тільки ясніше бачив жар, божевілля й моторошну примарність усього довкола. Ці диявольські тіні, що металися перед моїми очима за пеленою

чаду та вогню, зрештою викликали в моїй уяві подібні види-ва, шойно я впадав у те сонне заціпеніння, яке заволодівало мною опівночі біля стерна.

Тієї ночі зі мною сталося щось дуже дивне, чого я й досі не можу пояснити. Коли я отямився після недовгого сну, мене охопило болісне відчуття — наче сталося щось непоправне. Румпель із китової щелепи, на який я спирався, штовхнув мене у бік, у моїх вухах залунало глухе гудіння вітрил, що лопотіли під вітром; очі в мене начебто були розплющені, до того ж я спросоння мимоволі почав їх терти. Та хоч що я робив, компас, за яким я повинен був тримати курс, кудись зник; а я ж лише хвилину тому роздивлявся картушку, освітлену яскравим нактоузним ліхтарем. Але зараз попереду не було нічого, крім глухої темряви, що часом ледь світлішала від червоних спалахів. І понад усе мене мучило незбагненне владне відчуття, що цей стрімкий рух довкола мене — що б він не означав насправді — спрямований не до далекої гавані попереду, а від усіх гаваней позаду себе. Тяжке безсиле сум'яття, мов смертна судома, пронизало все моє єство. Мої руки вп'ялися в румпель, і мені здалося, наче він якимось дивом перевернувся задом наперед. Господи, що ж це зі мною таке? — подумав я. І раптом збагнув: під час короткого сну я повернувся, і тепер корма опинилася в мене попереду, а ніс та компас — позаду. Я миттю обернувся назад і ледве встиг привести корабель під вітер, який неодмінно б його перевернув. Яка це радість, яке блаженство — звільнитися від потойбічних марень ночі і від смертельної загрози опинитися за бортом!

Не дивися надто довго в лице вогню, о людино! Не дрімай, коли рука твоя на стерні! Не повертайся спиною до компаса; зважай на перший знак румпеля, що штовхає тебе в бік; не вір у неприродний вогонь, червоне світло якого породжує привидів. Завтра, при ясному сонці, знову розвидниться небо; ті, хто мав диявольську подобу серед вогнених спалахів, на світанні постануть перед тобою в іншому, світлому образі; славне, золоте, радісне сонце — єдине правдиве світло, все інше — омана!

Проте й сонце не сховає ні згубної віргінської драговини, ні проклятої римської Кампанї, ні Сахари, ні тисячомильної пустелі скорботи в цьому світі. Сонце не сховає океан — темний бік нашої планети, що займає дві її третини. І тому той

смертний, у кому радості більше, ніж печалі, не може бути правдивим — він або дурисвіт, або несповна розуму.

Те саме можна сказати і про книги. Найбільшим правдолюбцем був Муж Скорботи, а найбільш правдива книга — Єклезіаст Соломона, гартована криця печалі. «Усе — марнота». УСЕ. Цей упертий світ іще не осягнув нехристиянську мудрість Соломона. Але той, хто цурається лікарні й тюрми, хто квапиться мерщій проминути цвинтар, хто з більшою охотою розмовляє про оперу, ніж про пекло; той, хто Каупера, Юнга, Паскаля і Руссо, всіх укупі, називає вбогими мудрагелями і все своє безжурне життя божитья іменем Рабле, як немудрящого і тому веселого писаки, — той негідний зламати печатку могильної плісняви на надгробку славетного Соломона.

Проте навіть Соломон каже: «Людина, що збивається з розумної дороги, в громаді тіней буде спочивати» (тобто ще за життя). Тож не коріться вогню, інакше він скалічить вас і омертвить, як сталося зі мною тієї ночі. Є мудрість, у якій скорбота; але ж є і скорбота, у якій божевілля. Є такі душі, кетскіллський орел у яких може злітати в найтемніші урочища й звідти поринати в небо, у сонячну височинь. І нехай він весь час літає в урочищі — це гірське урочище, й у своєму найнижчому польоті гірський орел буде вищим від рівнинних птахів, навіть якщо вони літають у небі.

РОЗДІЛ 97

ЛАМПА

Якби ви вийшли із саловарні «Пекводу» і спустилися в трюм, де сплять підвахтові, вам на мить здалося б, що ви стоїте у яскраво освітленій усипальниці королів та можливо-владців, канонізованих у святому званні. Ось вони спочивають у тригранних дубових раках, і кожен із них — наче кам'яний образ німоти в сяянні світочів, що кидають відблиски на його заплюшені повіки.

На торговому кораблі олія для моряка вдивовижу, наче молоко королеви. Вбиратися в темряві, поночі їсти, поночі лягати в ліжко — так воно є зазвичай. Проте китобій, що шукає поживи для світла, і сам живе при світлі. Він влаштовує собі ложе в лампі Аладдіна і спочиває на ньому; тож

посеред нічного мороку чорне тіло його корабля таїть у собі справжню ілюмінацію.

Погляньте, як вільно китобій набирає повну жменю світочів (щоправда, часом це просто старі пляшки та каламарки), несе їх до мідного бака, де остигає олія, і наповнює їх, наче кухлі, бочковим елем. Він палить у себе найчистішу олію в первинному і, отже, незабрудненому стані; рідину, недосяжну для всіляких сонячних, місячних та зоряних мудрувань на березі. Вона солодка, мов коров'яче масло у квітні, коли з'являється перша трава на луках. Китобій сам полює свою олію, аби бути певним, що вона свіжа та непідробна, — так мандрівник у прерії сам полює собі дичину до вечері.

РОЗДІЛ 98

РОЗЛИВ ТА ПРИБИРАННЯ

Ми вже розповідали, як чатові на щоглах помічають великого Левіафана; як його цькують у водяних полях і забивають у бездонних долинах; як його потім пришвартовують до борту і відтинають йому голову, і як (за тим самим правом, за яким кати минулих часів заволодівали одягом страченого) його довгополий сюртук з підкладкою переходить у власність його вбивці; як у належний час його кип'ятять у казанах і як його спермацет, лій та кістки, мов Седрах, Місах і Авденаго, виходять із полум'я неушкодженими; тепер слід завершити останній розділ цієї частини описом, я б навіть сказав — уславленням, романтичної процедури розливу його лою по діжках і їхнього спуску в трюм, опинившись у якому, левіафан знову повертається у свою рідну стихію, пливучи, як то було колись, у морській глибині — та, на жаль, лише для того, щоб уже ніколи не виринути на поверхню і не випустити жодного фонтана.

Лій, ще теплий, розливають у шестибарелеві діжки, наче гарячий пунш; і поки нічне море розгойдує корабель на хвилях і кидає його з боку в бік, громіздкі діжки встановлюються дном одна до одної і часом, зрушивши з місця, з грізним гуркотом лавиною котяться по слизькій палубі, поки їх не зупинять матроси; і всюди чути стук та грюк — це б'ють десятки молотів, бо кожен матрос тепер *ex officio*¹ стає бондарем.

¹ З обов'язку (*лат.*).

Та нарешті останню пінту перелили в діжку, лій охолов, і тоді відкривають великі люки, розкривається черево корабля, і діжки йдуть униз, щоб спочити серед морських хвиль.

Справу зроблено; накривки люків стають на місце і герметично закриваються; тепер трюми — замуроване підземелля.

Мабуть, це одна з найважливіших хвилин у китобійному промислі. Сьогодні палуби ще спливають кров'ю та лоєм; на священному олтарі юта громадається шматки розітнутої китової голови; навколо, наче на подвір'ї пивоварні, лежать великі іржаві бочки; від чаду саловарні усі поруччя вкриті кіптявою та сажею; і корабель уже наче не корабель, а сам великий левіафан, і все довкола гуде та двигить.

Та ось минає днів зо два, ви роззираєтесь довкола, прислухаєтесь — ви начебто на тому самому кораблі, проте якби перед вами не було вельботів і саловарні, ви б ладні були заприсягтися, що це тихий та мирний торговий корабель, а його капітан — занудний чистюля. Необроблений спермацет — чудовий очисник. Ось чому на китобійному судні палуби ніколи не бувають такими білими, як після «лоєвої справи», як у нас кажуть. До того ж із попелу, зібраного після спалення решток, можна легко виготовити міцний луг; і якщо до корабельного борту десь прилипла слизота від китового тіла, її мерщій видаляють за допомогою цього лугу. А фальшборти матроси ретельно протирають мокрими ганчірками, повертаючи їх до первинно чистого стану. Кіптяву з нижніх частин снастей зчищають. Усі знаряддя та інструменти, що були в роботі, також чистять і прибирають подалі з очей. Велика накривка, старанно вимита, знову лягає над саловарнею, приховуючи обидва казани; усі діжки сховані, триси згорнуті в бухти і прибрані; а коли внаслідок згуртованої роботи всієї команди ця важлива справа добігає кінця, люди починають дбати і про чистоту власних тіл; перевдягаються у все чисте і нарешті виходять на вискоблену до білого палубу, сяючи свіжістю та чистотою, мов наречені, що тільки-но прибули з вишуканої Голландії.

Вони розвальцем прогулюються удвох чи втрох по палубі і жартома розмовляють про вітальні, дивани, килими і тонкий тюль — пропонують встелити палубу килимами та почепити на снасті фіранки; і ще непогано було б влаштувати чаювання при місяці в літньому кафе на баку. Дозволити собі най-

менший натяк на лій, кістки та сало в присутності цих напахчених моряків — та це було б просто нахабство! Вони і гадки не мають про ті речі, на які ви натякаєте. Йдіть звідси та принесіть серветки!

Та погляньте: там, угорі, на топах усіх трьох шогл, стоять троє чатових і пильно видивляються вдалині китів, які, коли їх спіймати, неодмінно забруднять старовинні дубові меблі і лишать по собі хоча б одну жирну пляму. Саме так; і нерідко буває, що після тяжкої цілоденної та щонічної праці упродовж дев'яноста шести годин, просто з вельбота, де вони від зорі до зорі веслували і тягнули лінь, надриваючись до болю в зап'ястях, китобої виходять на палубу, щоб тягати важезні ланцюги і крутити корб, і рубати, і різати, і живцем смажитися, спливаючи потом, у подвійному вогні — екваторіального сонця й екваторіальної саловарні; а потім, ледве вони встигнуть вимити корабель і всюди навести лад, ці бідолахи, застібаючи комір чистої сорочки, знову чують одвічний заклик: «*Бачу фонтан!*» — і знов пливуть на бій із кашалотом, і все починається знову. О, друзі мої, та це ж душогубство! Так; це просто життя. Адже щойно ми, смертні, після тяжкої праці добудемо з неосяжних світових глибин малу та дорогоцінну крихту спермацету, а потім із невтомним терпінням омиємо себе від бруду і навчимося жити тут у душевній чистоті, щойно ми з цим впораємося, аж раптом — *Бачу фонтан!* — і наш дух струменить у височінь, і ми знову пливемо на бій з іншим світом, і вся стара марнота юного життя починається знову.

О метампсихоз! О Піфагор, що тихо й мирно спочив навіки в сонячній Греції дві тисячі років тому; я плив разом із тобою в минулому рейсі до берегів Перу — і був такий дурний, що вчив тебе, як зеленого новачка-розтелепу, зв'язувати кінці!

РОЗДІЛ 99

ДУБЛОН

Я вже розповідав, що Ахаб мав звичку походжати по юту, повертаючи біля нактоуза та біля грот-шогли; але серед багатьох інших деталей, які слід було завважити, я не згадав про те, що інколи під час таких прогулянок, коли тяжкі роздуми

оволодівали ним з особливою силою, він робив зупинки в обох цих кінцевих пунктах свого маршруту і стояв, пильно роздивляючись один предмет перед собою. Коли він зупинявся біля нактоуза, це була загострена стрілка компаса, у яку він втуплював погляд, і цей погляд пронизував, мов спис, вістрям своєї палкої жаги; а коли, продовживши прогулянку, він доходив до грот-щогли і зупинявся перед нею, то його жагучий погляд, наче прикутий, завмирав на прибитій до дерева золотій монеті, і весь його вигляд виражав ту саму несхитну рішучість — тільки, можливо, з домішкою шаленого, пристрасного бажання і навіть якоїсь надії.

Та якось уранці, зупинившись перед дублоном, він затримав погляд на зображеннях і написах, вибитих на ньому, немовби цього разу вперше схотів пов'язати їхній таємний зміст із своєю маячною, невідступною ідеєю. Адже кожна річ має свій зміст, інакше всі речі нічого не варті, і сам наш круглий світ — просто круглий нуль, який годиться хіба що для того, щоб його відправляти на продаж возами, як пагорби під Бостоном, і гатити ним твань десь на Зоряному Шляху.

Це був дублон чистого самородного золота, викопаного у самому серці прекрасних пагорбів, по яких тече на захід та на схід у золотоносних пісках не один Пактол. І хоча тепер він був прибитий серед іржавих залізних болтів і позеленілих мідних цвяхів, все ж таки і тут він, недоторканий, недосяжний для всього нечистого, зберіг свій тропічний блиск. І незважаючи на те що його оточували люди, для яких немає нічого святого, і матроси, що не бояться ні бога, ні чорта, постійно проходили повз нього; незважаючи на те що у довгі, як життя, ночі його огортала густа пільма, яка могла приховати під своїм покровом будь-яку злодійську витівку, кожний новий світанок дублон зустрічав на тому самому місці, де проводжав захід сонця. Адже це був особливий дублон; він призначався для іншої, страхітливої мети; і матроси — народ непутящий, як то ведеться, — усі до одного вбачали і шанували в ньому талісман Білого Кита. Подеколи у тоскні години нічної вахти вони розмовляли про нього, гадаючи, хто його отримає і чи доживе його новий хазяїн до того дня, коли зможе його витратити.

Ці величні золоті монети Південної Америки схожі на медалі Сонця чи на круглі пам'ятні значки із зображенням

тропічних краєвидів. Тут є і пальми, і кози-альпага, і вулкани; сонячні диски та зорі; орбіти небесних сфер і роги достатку, і розкішні знамена — усе рясніє і сяє красою; здається, саме коштовне золото стає ще дорожчим і блищить ще яскравіше, пройшовши крізь їхні елегантні, по-іспанському поетичні монетні двори.

Дублон «Пеквуду» був одним із найкрасивіших зразків подібних виробів. На його круглому краю були вибиті літери: REPUBLICA DEL ECUADOR, QUITO. Отже, вітчизна цієї монети була розташована в самому центрі світу, під великим екватором, і мала його ім'я; дублон відлили в Андах, у країні вічно квітучого літа. Цей напис був обрамлений зображенням трьох гірських піків; з одного виривалося полум'я, на другому височіла вежа, з третьої кукурікав півень, і згори їх дугою оточували знаки зодіаку зі своїми звичайними кабалістичними символами. А Сонце — наріжний камінь — саме входило в точку рівнодення в Терезах.

Під цією екваторіальною монетою тепер стояв Ахаб, якому і тут не поталанило уникнути сторонніх поглядів.

— Є щось вічно себелюбне в гірських вершинах, і у вежах, і у всіх інших великих та величних предметах; досить поглянути на ці три вершини, сповнені люциферової пихи. Несхитна вежа — це Ахаб; вулкан — це Ахаб; відважний, переможний птах, що не відає страху, — це також Ахаб; у всьому Ахаб, і це кружальце золота — просто подоба іншої, ще круглішої кулі, яка, мов чарівне дзеркало, кожному, хто зазирає в нього, являє таїну його власного ества. Велика праця — і мізерний здобуток для того, хто прагне, щоб світ розгадав цю таїну; світ не може розгадати сам себе. Зараз мені здається, що в цього чеканного сонця якесь розпашіле чоло; що це? Ну, та звісно! Воно вступає у знак штормів — у знак рівнодення! А всього шість місяців тому воно викотилося з минулого рівнодення в Овні. Від шторму до шторму! Ну, та нехай. Народжена в муках, людина мусить жити у стражданні і вмерти в недюзі. Нехай так! Ми ще поборемося з тобою, біда. Нехай буде так.

— Пальці феї не лишили б слідів на цьому золоті, а пазури диявола, видно, провели на ньому звечора свіжі подряпини, — промимрив собі під ніс Старбак, перехилившись через фальшборт. — Старий наче читає страшний напис Валтасара. Я ще ніколи не придивлявся до монети. Ось він спускається

вниз; ану, піду гляну. Темна долина між трьома величними вершинами, що сягають неба, — це схоже на Святу Трійцю в неясному земному зображенні. Бог приймає нас у цій долині Смерті, а Сонце все одно сяє провідним вогнем надії над нашим мороком. Опустивши очі, ми бачимо замшлу землю темної долини; та варто нам звести погляд — і сонце квапиться потішити наш зір. Але ж велике сонце не приб'єш на одному місці, і якщо ми схочемо шукати в нього розради опівночі, то будемо марно блукати поглядом по небі! Ця монета говорить до мене мудрою, тихою, правдивою і все ж таки смутною мовою. Я мушу її покинути, щоб Істина не змогла навіяти мені підступну слабкість.

— Он іде старий Могол, — почав Стабб свій монолог біля саловарні, — як він на неї витрищався! А слідом і Старбак пішов геть; і обличчя в обох, я б сказав, сажнів по дев'ять у довжину. Це від того, що вони дивилися на шматок золота, котрий, якби він був у мене, а я — на Негритянському пагорбі чи у Корлієрському закруті, я б довго не роздивлявся; я б його просто витратив. Гм! На мою вбогу та не просвічену думку, це досить дивно. Мені доводилося бачити дублони в інших рейсах — і старі іспанські дублони, і дублони Перу, і дублони Чилі, і дублони Болівії, і дублони Попааяну; я бачив чимало золотих луїдорів, і пістолів, і джонів, і чвертьджонів. Що такого дивного в цьому екваторіальному дублоні? Клянуся Голкондою, треба піти подивитися! О, та тут справді якісь чудні значки! Мабуть, це якраз те саме, що старий Боудич у своєму «Альманаху» називає зодіаком і що так само зветься в календарі, котрий лежить у мене внизу. Ану, піду принесу календар; бо коли й справді, як то кажуть, можна викликати диявола з допомогою «Арифметики» Деболла, то можна було б видобути зміст із цих закорючок з допомогою масшасусетського чисельника. Ось вона, ця книга. Тепер подивимось. Знаки і всілякі дива; і сонце, воно завжди серед них. Еге, еге; ось вони, мої любчики, ось вони, всі живенькі: Овен, чи Баран; Телець, або Бик; а ось — бодай я скис! — ось і Близнята. Гаразд. А сонце, воно серед них катається. Еге, а отут на монеті воно переступає поріг між двома з цих дванадцяти гостин, що замкнені в одному колі. Ну, книго, ти краще лежи отут; ви, книжки, мусите знати своє місце. Ви даєте нам голі факти і слова, а думати — то наша справа. Тож на цьому покінчимо і з масшасусетським календарем, і з «Аль-

манахом» Боудича, і з «Арифметикою» Деболла. Знаки і дива, еге ж! Їй-богу, шкода, якщо в цих знаках нема ніякого дива, а в диві ніякого смислу! Десь тут має бути ключ до розгадки; ану стривай, цить! Їй-право, я його знайшов! Чуєш, дублоне, твій зодіак — це людське життя в одному круглому розділі; і зараз я тобі його прочитаю одним духом. Ну, календаріку, ходи сюди! Почнемо: це Овен, або Баран, — хтивий поганець; він плодить нас на землі; осьь Телець, або Бик, уже наготувався буцнути нас рогами; далі йдуть Близнята — тобто Скверна і Чеснота; ми прагнемо Чесноти, аж раптом вилазить Рак і тягне нас назад, а тут, на шляху від Чесноти, лежить рикаючий Лев — він люто гризе нас і плеще лапою по плечах; ледве ми його спекалися, аж гульк — стрічаємо Діву! Тобто наше перше коханнечко; оженилися і гадаємо, наче щасливі довіку, і тут перед нами постають Терези — щастя зважено, і видно, що його замало; ми зажурилися і раптом — плиг угору! — це Скорпіон жальнув нас у зад; тоді ми починаємо гоїти рану, і тут — фью! — у нас зусібч летять стріли, це Стрілець бавиться на дозвіллі. Доводиться витягати стріли; а тут таран-Козеріг, чи то Козел, де й узявся — скаче просто на нас і закидає нас бозна-куди; а там Водолій виливає нам на голову цілий потоп, і осьь ми вже втонули та спочиваємо з Рибами під водою. А осьь проповідь, написана високо в небі, і сонце проходить крізь неї шороку, і шороку повертається живе та здорове. Воно весело котиться там, нагорі, крізь біди та знегоди; а тут, унизу, весело прошкує Стабб. Ніколи не журися — це моє правило. Бувай, дублоне! Та зажди, он іде опецьок Водоріз; ану сховаюся за саловарню та послухаю, що він скаже. Еге, осьь він зупинився перед монетою; зараз таки щось мовить. Осьь, осьь, починає!

— Не бачу тут нічого, крім золотого кружальця, і це кружальце отримає той, хто першим побачить одного кита. Чого вони всі так на нього витріщаються? Його ціна — шістнадцять доларів, це правда; якщо вважати по два центи за сигару, вийде дев'ятсот шістдесят сигар. Я не курю смердючу люльку, як Стабб, та сигари мені до душі; а тут їх дев'яносто шість одразу; осьь чому Фласк іде на марс їх видивлятися.

— Не знаю, чи розумно це, чи ні; якщо насправді розумно, то виглядає як справжнє глупство; а якщо це глупство, то все ж здається досить розумним. Цить! Осьь іде наш старий з острова Мен; мабуть, він був там візником на катафалку, поки

не надумав стати моряком. Він кладе стерно на борт біля дублона і обходить грот-шоглу з іншого боку; о, та там до шогли прибита підкова; та ось він знов підходить до монети; що б це могло значити? Ану цить! Він знов щось бурмоче. Ач, який у нього голосина! Скрегоче, як розчовганий кавовий млин! Треба настовбурчити вуха та прислухатись.

— Якщо нам судилося спіймати Білого Кита, це станеться за місяць і один день, і сонце тоді стоятиме в якомусь із цих знаків. Я вивчив знаки, я розумію такі малюнки; сорок років тому мене навчила цього одна стара відьма з Копенгагена. Тож у якому знаку буде сонце? Воно буде під знаком підкови; ось вона, підкова; напроти золота. А що таке знак підкови: це лев, що рикає і розриває. Ох, кораблику, наш старенький кораблику, моя стара голова труситься, як я думаю про тебе.

— Ось і ще одне тлумачення тої самої писанини. Люди різні, та світ один. Сховаюся знов! Сюди іде Квіквег, весь у татуванні — сам наче всі дванадцять знаків зодіаку. Ану, що скаже канібал? Бодай я пропав, коли він не порівнює знаки! Дивиться на своє стегно; мабуть, гадає, що сонце у нього в стегні, чи в гомілці, чи, може, у кишках, — так само просторікують про астрономію сільські баби. А він, їй-право, щось таки знайшов у себе біля стегна; певно, там у нього Стрілець. Ні, він не втямить, що воно таке, цей дублон; думає, то старий гудзик від королівських штанів. Нумо, хутчіш назад! Сюди йде той бісів привид Федалла; хвіст, як завжди, підібганий та захований, а в носки черевиків, як завжди, напхане клоччя. Ану, що він скаже, зі своєю бісівською мармизою? О, та він робить знаки сонцю і низько вклоняється; там на монеті вибите сонце, а він завзятий сонцепоклонник, будьте певні. Отак! Знов та й знов. Сюди йде Піп — от бідолаха! Краще б чи він умер, чи я; він мене страшить. Він також стежив за цими тлумачами, та й за мною, а тепер — гляньте! — і сам іде сюди, щоб роздивитися монету; яке в нього нелюдське, божевільне обличчя! Ану тихше!

— Я дивлюся, ти дивишся, він дивиться; ми дивимось, ви дивитесь, вони дивляться.

— Боже, та це він вчить граматику Мюррея! Робить вправи для мозку, бідолашний хлопчина! Ану цить, — знову щось каже!

— Я дивлюся, ти дивишся, він дивиться; ми дивимось, ви дивитесь, вони дивляться.

— Він її напам'ять завчає, — цить! ось знову.

— Я дивлюся, ти дивишся, він дивиться; ми дивимось, ви дивитесь, вони дивляться.

— Сміх та й годі, їй-богу!

— І я, і ти, і він; і ми, і ви, і вони — усі кажани; а я — ворона, тим паче коли сиджу отут на верхівці сосни. Кар! Кар! Кар, кар-р! Кар! Хіба ж я не ворона? А де опудало? Он воно стоїть, дві кістки засунуті у старі штани, а інші дві стирчать з рукавів старої куртки.

— Цікаво, чи не мене він має на увазі? Оце комплімент! Бідний хлопчина! Відтак тільки повіситись. Краще мені триматись від нього подалі. Інших я терплю, бо в них з головою все гаразд; а цей надто по-мудрому збожеволів, як для мого здорового глузду. Отож покину його, поки він там щось мимрить.

— Ось пупок корабля, оцей дублон, і всім нетерпець його відкрутити. А спробуйте, відкрутіть собі пупок — що тоді буде? Та якщо він тут лишиться, це теж негаразд, бо коли щось прибивають до щогли, отже, справи кепські. Ха! Старий Ахаб! Білий Кит, він тебе приб'є цвяхами. А це сосна. Мій батько колись зрубав сосну в нашому Толланд-Канті і знайшов у ній срібну каблучку, вона вросла у дерево, вінчальна каблучка якоїсь старої негритянки. Як вона туди потрапила? Це саме питають і в годину повстання з мертвих, коли виловлять з води оцю стару щоглу, а на ній — дублон під шкаралупою з мушель. Ох, золото! Дорогоцінне золото! Скоро тебе прибере до рук зелений скнара! Цить, цить! Бог світами мандрує, ожину збирає. Кок! Агов, коку! Час куховарити! Дженні! Гей, гей, гей, Дженні! Спечи нам млинців!

РОЗДІЛ 100

НОГА І РУКА. «ПЕКВОД» З НЕНТАКЕТУ ЗУСТРІЧАЄ «СЕМЮЕЛЯ ЕНДЕРБІ» З ЛОНДОНА

— Агов, на кораблі! Ви не бачили Білого Кита?

Так кричав Ахаб, знову побачивши корабель під англійським прапором, що підходив до нас із корми. Старий, придуливши рупор до вуст, стояв у своєму човні, підвішеному на

юті, і його кістяну ногу міг чудово бачити чужий капітан, що розвальцем сидів на носі своєї шлюпки. То був смаглявий, кремезний чоловік, доброзичливий і приязний з виду, років десь шістдесяті, у бахматій куртці, що висіла на ньому широкими складками синього матроського сукна; один її рукав був порожній і лопотів позаду нього, наче гаптований рукав гусарського мундира.

— Не бачили Білого Кита?

— А це бачиш? — пролунало у відповідь, і чужий капітан підняв із складок одержі руку з білої кашалотової кістки, що закінчувалася дерев'яним потовщенням, схожим на молоток.

— Людей у мій човен! — владно grimнув Ахаб, розкидаючи весла. — Приготуватися до спуску!

Не минуло й хвилини, а він, не покидаючи свого малого човна, уже був спущений із командою на воду і невдовзі підійшов до борту незнайомого корабля. Проте тут йому трапилася несподівана перешкода. У хвилюванні Ахаб забув про те, що відтоді, як він втратив ногу, йому ще жодного разу не доводилося підніматися на борт корабля, окрім свого власного, а там для цієї мети був влаштований особливий пристрій, який не можна перенести на інше судно. Піднятися у відкритому морі з човна на борт корабля — то справа нелегка для будь-кого, окрім китобоя, котрий вправляється в ній ледь не щогодини; високі буруни то підкидають човен до самого планшира, то раптом опускають у глибину, майже до самого кіля. І тому тепер, без ноги, Ахаб стояв під бортом чужого корабля, на якому, звісно, не було необхідного приладдя, і знов почувався сухопутним незграбою; він непевно позирав на цю мінливу висоту, піднятися на яку в нього майже не було надії.

Десь начебто вже говорилося, що, спіткавши будь-яку перешкоду на своєму шляху, спричинену, хоча б якоюсь мірою, його каліцтвом, Ахаб шаленів з люті. А в цьому випадку це обтяжувалося люб'язністю двох офіцерів з чужого корабля, які, перехилившись через поруччя біля прямовисного ряду прибитих до бортової обшивки планок, спускали йому гарно оздоблений мотузяний трап. Їм було невтямки, що однонога людина не може скористатися цими морськими сходами. Та незручне становище тривало лише хвилину; капітан чужого корабля, вмить збагнувши, в чому річ, голосно крикнув:

«Бачу, бачу! Прибрати трап! Ану, хлопці, мерщій спустить великі талі!»

Випадково сталося так, що днів за два до того вони розтинали китову тушу, і талі ще лишалися на щоглі, тому великий гак, тепер уже вимитий і висушений, теліпався над палубою. Його швидко спустили до Ахаба, і той, одразу зрозумівши задум, перекинув свою єдину ногу через гак (це було те саме, що сидіти на лапах якоря чи в розвилці яблуні), а потім, коли гак за сигналом почали піднімати, він усівся зручніше і водночас почав допомагати піднімати себе, перебираючи руками стрімкі ліні. Невдовзі його благополучно перенесли через борт і обережно опустили на кабестан. Простягаючи для дружнього вітання свою кістяну руку, підійшов чужий капітан, і Ахаб, витягнувши вперед свою кістяну ногу і схрестивши її з кістяною рукою (наче дві меч-риби, що схрестили свої клинки), прогудів, як морж:

— Ну то що, друже, кістку — до кістки? Рука та нога! Рука, що, як бачиш, ніколи не ослабне, і нога, що ніколи не побіжить. Де ти бачив Білого Кита? І як давно це було?

— Білий Кит, — мовив англієць, вказуючи своєю кістяною рукою на схід, і кинув уздовж неї, наче у підзорну трубу, тужний погляд. — Я бачив його отам, на екваторі, у минулий сезон.

— І це він лишив тебе без руки? — спитав Ахаб, злізаючи з кабестана, і сперся на плече англієця.

— Так; у всякому разі, це сталося через нього. А тебе він зоставив без ноги?

— Розкажи мені мерщій, як це сталося.

— Торік я вперше плавав на екваторі, — почав англієць, — і нічого не знав про Білого Кита. Якось ми спустили вельботи і погналися за невеликим стадом китів голів у п'ять-шість; мій вельбот узяв одного на лінь; а той кит був, наче справжній тобі цирковий кінь, все викручувався навколо нас, тож хлопцям нічого не лишалося, як сидіти тихо, для рівноваги розмістивши свої зади по зовнішньому борту. І раптом просто з дна морського виринає здоровенний кит, голова і горб білі як молоко і всі у зморшках та подряпинах.

— Це він, це він! — вигукнув Ахаб, перевіривши подих.

— А з правого борту, біля плавця, у боці в нього стирчали гарпуни.

— Так, так! Це мої, мої гарпуни! — закричав Ахаб, страшенно розхвилювавшись. — Ну, та розкажуй далі!

— Тоді дай мені договорити, — добродушно зауважив англієць. — Отож цей китовий дідуган з білою головою і білим горбом уривається, здіймаючи хмари піни, просто в середину нашого стада і починає люто гризти мій лінь.

— Еге, розумію! Хотів перегризти його і звільнити твою рибу. Старий прийом! Я його впізнаю!

— Не збагну, як це так вийшло, — вів далі однорукий капітан, — от тільки, поки він перегризав мотузку, лінь заплутався в його зубах і застряг досить міцно; але ж ми того не знали. Витягаємо собі лінь, підтягаємо вельбот, і раптом — трісь! — налетіли просто на його горб! А той кит, що був на ліні, спокійно йде геть, радий-радісінський. Та коли вже так вийшло і коли перед нами такий чудовий кит — це був найбільший і найгарніший з китів, сер, якого я коли-небудь бачив, — треба, думаю, його забити, дарма що він так лютує. А оскільки я боявся, що мій лінь раптом розплутається і вислизне з пащеки кита разом із зубом, за який зачепився (бо в моєму вельботі збіса дужі веслярі), так от, боячись, щоб цього не сталося, я перестрибнув у човен мого першого помічника містера Маунттопа — дозвольте представити, капітан: Маунттоп; Маунттоп — капітан, — отож я перестрибнув у човен Маунттопа, який цієї миті йшов нарівні з моїм, схопив перший гарпун, що був напихваті, і лупонув ним цього китового старигана. Боже мій! Тут-таки я осліп, мов кажан, на обидва ока; мене геть усього заліпила чорна піна, і я лише й бачив, як китовий хвіст стирчить у ній, наче мармуровий надгробок. Табанити було марно; та коли я намацував наосліп — це ясного дня, коли сонце сяяло, мов алмази в королівській короні, — коли я намацував другий гарпун, щоб кинути його за борт, хвіст раптом повалився вниз, наче башта у Лімі, і розпанахав мій вельбот навпіл, обидві половини розтрошив на друзки; а потім цей білий горбань, задкуючи хвостом уперед, проплив серед цих уламків і порозкидав їх, мов скіпки. Ми пострибали у воду. Щоб врятуватися від ударів його хвоста, я схопився за руків'я свого гарпуна, що стирчав у нього в боці, і якусь мить висів на ньому, наче риба-прилипала. Та мене знесло хвилею, а кит рвонувся щосили і шубовснув у воду; тоді другий гарпун, що мотлявся позаду мене на ліні, зачепив мене отут (він ляснув себе до-

лонею нижче плеча); еге ж, ось у цьому місці, де я показую, і потягнув мене, як мені здалося, просто в пекло; аж раптом, дяка Богові, лезо прорізало шкіру, пройшло вздовж кістки до самого зап'ястя і вилізло назовні, і я сплив на поверхню; а що було далі, вам розкаже цей джентльмен (до речі, капітан: доктор Бангер, корабельний лікар; Бангер, друже: капітан). Ну, Бангере, розкажуй.

Медик, якого щойно відрекомендували у такій фамільярній манері, весь час тримався поблизу. Зовні ніщо в ньому не нагадувало про його визначне становище на кораблі; обличчя в нього було кругле, проте надзвичайно розумне; він був одягнений у синю вовняну куфайку, таку пошарпану, що вона радше була подібна до матроської сорочки; штани в нього рясніли латками; досі він розподіляв свою увагу між швайкою, яку тримав в одній руці, і коробочкою пігулок в другій, раз по раз ковзаючи критичним поглядом по кістяних кінцівках обох капітанів. Та коли капітан відрекомендував його Ахабу, він чемно вклонився і поспішив виконати прохання начальника.

— Це була страшна рана, — почав корабельний лікар, — і капітан Бумер за моєю порадою поклав нашого старого Семмі...

— «Семюел Ендербі» — це назва мого корабля, — перервав його однорукий капітан, звернувшись до Ахаба. — Давай далі, друже.

— ...поклав нашого старого Семмі на курс норд, щоб вибратися з тієї спеки на екваторі. Та це не допомогло; я зробив усе, що міг, сидів з ним ночами, був дуже строгим у питаннях дієти...

— Еге ж, дуже строгим, — втрутився капітан і додав уже іншим тоном: — Щоночі жлуктив зі мною гарячий пунш і до того допився, що вже не бачив, куди накладати пов'язку. А спати мене вкладав, п'яного як чіп, не раніше третьої ранку. Господи! Це він, чуєте, сидів зі мною ночами та був строгим у питаннях дієти! Оце вже мені строга доглядальниця та сумлінний дієтолог, наш лікар Бангер! (от собака, ти чого хихочеш, Бангере, хіба сам не знаєш, який ти мерзотник?) Та розкажуй далі, друже, я б волів краще вмерти від твоєї руки, ніж бути врятованим кимось іншим.

— Мій капітан, як ви, мабуть, помітили, вельмишановний сер, — мовив Бангер із незворушно добродійним ви-

глядом, злегка вклонившись Ахабу, — інколи любить пожартувати; він часто вигадує для нас кумедні баєчки такого роду. Проте можу пояснити, між іншим (*en passant*, як кажуть французи), що я, Джек Бангер, у минулому духовна особа, — я поборник абсолютної тверезості, і я ніколи не п'ю...

— Води! — завершив капітан. — Він її ніколи не п'є. Від води йому стає зле; прісна вода викликає в нього водобоязнь. Ну, катай далі, розкажи про руку.

— Так, звісно, — спокійно погодився лікар. — Коли капітан Бумер перервав мене своїми дотепними зауваженнями, я саме хотів розповісти, сер, що, попри всі мої старання і суворі приписи, рана ставала все гіршою; відверто кажучи, сер, це була найстрашніша, найглибша рана, яку тільки можна побачити в лікарській практиці; два фути і кілька дюймів завдовжки. Я виміряв її лотлінем. Одне слово, врешті-решт рука почорніла; я знав, чим це загрожує, і відтяв її. Але ця кістяна рука — це не моя справа, сер; такі речі, — він махнув у бік капітана своєю швайкою, — це проти всіх правил. Це капітанова робота, а не моя; він сам наказав корабельному теслі змайструвати таку руку і насадити на неї цей молоток — мабуть, щоб вибивати з людей мізки, як одного разу спробував вибити їх з мене. У нього часом бувають напади люті. Бачите оце заглиблення, сер? — він скинув капелюха і, відкинувши з лоба волосся, оголив велику круглу западину в себе на черепі, що, між іншим, аж ніяк не була схожа на шрам від рани. — Нехай капітан розповість вам, звідки вона в мене взялася; він знає.

— Нічого я не знаю, — озвався капітан, — спитайте краще в його матінки; він такий вродився. Ох ти, Бангере, сучий сину! Такого негідника, як цей Бангер, у всіх морях та океанах не знайдеш. Коли тебе грець ухопить, Бангере, ми тебе засолимо в бочці, мов той огірок; таке диво слід зберегти для майбутніх віків.

— А що сталося з Білим Китом? — не стерпів Ахаб, що нетерпляче очікував завершення сцени, розіграної двома англійцями.

— О! — вигукнув однорукий капітан. — О, так! Він тоді пірнув і надовго зник з очей; бачите, тоді я ще не знав, що то за кит, який так зле пожартував зі мною. І лише згодом, коли ми знову спустилися до екватора, ми почули історію про

Мобі Діка — так називає його дехто, — і тоді я збагнув, що то був він.

— А ти зустрівач його потім?

— Двічі.

— І не міг загарпунити?

— А я й не пробував; досить з нього однієї руки. Що б я робив без обох? Коли Мобі Дік щось надкусив, те він з'їсть, я так собі гадаю; коли скуштував, то й проковтне.

— Ну, тоді, — втрутився Бангер, — дайте йому замість приманки вашу ліву руку, щоб повернути праву. Чи знаєте ви, джентльмени, — він вклонився обом капітанам по черзі, — що травна система кита так дивно створена божественним провидінням, що не може перетравити повністю навіть одну людську руку? А він це чудово знає. Те, що видається вам злочинним умислом Білого Кита, — це просто його промах. Він і на думці не має проковтнути вашу руку чи ногу, він це робить, просто щоб вас настрахати. Але інколи з ним трапляється те саме, що сталося з одним старим цейлонським факіром, моїм пацієнтом; він удавав, наче ковтає ножі, та одного чудового дня справді впустив собі у шлунок справжній ніж, і він лежав там цілий рік, а може, й більше; потім я дав йому блювотне, і ніж вийшов із нього — звичайно, по частинах. Він не зміг перетравити ніж і включити його до складу тканин свого організму. Отже, капітане Бумер, якщо ви діятимете спритно і погодитесь віддати в заставу одну руку для того, щоб влаштувати славний похорон другій, рука у вас залишиться. Тільки дайте киту ще один шанс, от і по всьому.

— Ні, Бангері, красно дякую, — відповів англійський капітан. — Нехай забирає собі ту руку, що здобув, коли вже так сталося; я ж не знав, на кого натрапив; та другої він не дістане. Годі з мене Білих Китів; я вже полював його один раз, і мені цього вистачило. Звісно, вбити його — то велика честь; і спермацету в ньому на цілий трюм; та я вам кажу — краще лишити його у спокої, ви згодні зі мною, капітане? — І він виразно глянув на кістяну ногу.

— Так, це було б краще. І все ж таки на нього полювати-муть; ті клятві речі, які краще лишити в спокої, не дають спокою іншим. Він вабить до себе, наче магніт! Як давно ти бачив його востаннє? Куди він тримав курс?

— Господи помилуй, та цур йому, тому дияволу! — скрикнув Бангер і, схилившись, забігав навколо Ахаба, дивно, по-

собачому принохуючись. — Яка в нього кров! Принесіть термометр! Та вона зараз закипить! А пульс який — аж дошки ходором ходять! Сер!.. — І він, вихопивши з кишені ланцет, хотів узяти Ахаба за руку.

— Геть! — ревнув Ахаб, відпихаючи його до борту. — Веслярі, по місцях! Куди він тримав курс?

— Боже правий! — вигукнув англійський капітан, до якого було звернено останнє питання. — Що сталося? Здається, він плыв на схід. — І пошепки спитав Федаллу: — Ваш капітан що — божевільний?

А Федалла, приклавши палець до вуст, слизнув за борт, щоб сісти за стернове весло в човні; тим часом Ахаб, підтягнувши до себе величезний блок, наказав чужим матросам спускати талі.

Ще мить — і він стояв на кормі свого вельбота; матроси-манільці взялися за весла. Марно англійський капітан озивався до нього; Ахаб, спиною до чужого корабля, а скам'янілим лицем — до свого власного, непорушно стояв на кормі, поки не наблизився до «Пекводу».

РОЗДІЛ 101

ГРАФИН

Перш ніж англійський корабель зникне в далині, слід розповісти, що він ішов із Лондона і був названий так на честь покійного Семюеля Ендербі, лондонського купця, засновника славетного китопромислового дому «Ендербі і сини» — торгового дому, який, на мою скромну китобійську думку, навряд чи поступається об'єднаному королівському дому Тюдорів і Бурбонів за своїм історичним значенням. Як довго існував цей торговий дім до літа Господнього 1775-го — на це питання численні рибпромислові документи, відомі мені, не дають однозначної відповіді; але того самого року (1775) він оснастив перші в Англії кораблі, призначені для регулярного полювання на кашалотів, хоча ще років за сорок—п'ятдесят до того (починаючи з 1726 року) наші сміливці Коффіни і Мейсі з Нентакету і Вейньярда цілими флотиліями полювали цих левіафанів — щоправда, тільки в Північній та Південній Атлантиці.

Тож нехай буде тут справедливо засвідчено, що рибалки з Нентакету першими серед людей почали полювати спермацетового кита за допомогою цивілізованої зброї — сталевого гарпуна; і що вони півстоліття лишалися єдиними на нашій планеті, хто полював на нього в такий спосіб.

1778 року красуня «Амелія», виряджена спеціально з цією метою на кошти енергійних Ендербі, хоробро обігнула мис Горн і першою серед націй спустила вельбот у водах великого Південного моря. Рейс видався успішним; і коли «Амелія» повернулася додому з повними трюмами дорогоцінного спермацету, її приклад невдовзі наслідували й інші кораблі, і англійські, і американські; відтоді широкий промисловий простір Тихого океану було відкрито для ловів. Проте, вчинивши таке блага діяння, невтомні підприємці — Семюел і всі його сини (а скільки їх було, про те знає лише їхня мати) — на цьому не заспокоїлися. Під їхнім проводом і, гадаю, почасти на їхній рахунок британські власті відправили у промисловий рейс по Південних морях військовий шлюп «Громобій». Під командою одного флотського капітана першого рангу «Громобій» прогримів по морях-океанах і дав певну користь, а яку саме — невідомо. Та це іще не все. 1819 року той самий торговий дім відправив власний китобійний корабель у пробний рейс до берегів далекої Японії. Цей корабель, що мав влучну назву «Сирена», здійснив надзвичайно успішне плавання; відтоді велика Японська промислова зона зажила слави серед китобоїв. У цьому плаванні «Сиреною» командував капітан Коффін з Нентакету.

Тож честь і шана усім Ендербі, чий торговий дім, гадаю, існує й дотепер; хоча його засновник Семюел, звичайно, уже давно вирушив у плавання по Південних морях іншого світу.

Корабель, що мав його ім'я, був гідним такої честі; це було швидкісне, з усіх поглядів чудове судно. Я колись побував у них на борту опівночі, біля берегів Патагонії, і пив у їхньому кубрику першосортний фліп¹. «Сходи» в нас відбулися на славу, і всі вони були славні хлопці — всі як один. Короткого їм життя та веселої смерті! До речі, коли вже зайшла мова про ці сходи, що відбулися через багато, дуже багато років після того, як старий Ахаб ступив на їхню палубу своєю кіс-

---

¹ Гарячий напій, суміш пива зі спиртом.

тяною ногою, я пом'яну добрим словом справжню саксонську гостинність цих людей; і нехай мій пастор мене забуде, а диявол згадає, якщо я колись забуду цю гостинність. Так от, фліп; ми дудлили його зі швидкістю десять галонів на годину; а коли налетів шквал (там, біля берегів Патагонії, часто бувають шквали) і всіх — гостей також — покликали нагору брати рифи на брамселях, ми на той час нажлукнулися по саму зав'язку, тож мусили тросами тягнути одне одного на реї; а там ми ненароком позагортали разом із вітрилами поли своїх курток і, поки шторм не ущух, висіли надійно зарифлені — у пересторогу всім матросам, що полюбляють хильнути. Хай там як, але шогли втрималися на місці; і ми помалу звільнилися та злізли вниз, настільки протверезівши, що нам довелося знову вицідити по склянці фліпу, хоча морська піна, що летіла через люк до нас у кубрик, добряче розбавила його та підсолила — принаймні так мені здалося.

А от яловичина була чудова — жорстка, але смачнюща. Дехто казав, що це буйволине м'ясо; інші твердили, що верблюже. Що то було насправді, певно сказати не можу. Іще в них були галушки — маленькі, проте дуже ситні, правильної кулястої форми і просто-таки нездоланні. Проковтнувши кілька таких кульок, відчуваєш, як вони качаються в тебе в животі; а коли нахиляєшся, здається, вони ось-ось викотяться з тебе, наче більярдні кулі. Щодо хліба... нічого не вдієш — він був протицинготний; до того ж у них не було ніяких свіжих продуктів, окрім хліба. Але ж світло в кубрику доволі поганеньке, і тому, коли їси хліб, зовсім неважко сховатись у темному закутні. Та загалом цей корабель, від бушприта до стерна і від клотиків до кіля, якщо взяти до уваги розміри казанів у кока в камбузі, а також ємність живого казана — його власного дубленого черева, — цей «Семюел Ендербі», кажу вам, був просто чудовим кораблем, що зажив доброї слави через добрі харчі, першосортний та міцний фліп і команду, в якій усі були дужі та веселі хлопці — одне слово, справжні молодчини.

А чим, як ви гадаєте, пояснюється та гостинність, якою й славилися «Семюел Ендербі» і відомі мені деякі інші — хоч і не всі — англійські кораблі-китобійці, що завжди ладні поділитися з будь-ким яловичиною та хлібом, вином та дружнім дотепом і не скоро втомлюються їсти, пити й веселитись? Зараз я вам поясню. Така гостинність англійських китобійців

варта спеціального історичного дослідження. А я досі ще не шкодував часу на історичні дослідження в царині китобійного промислу, якщо в цьому виникала потреба.

Попередниками англійців у китобійному ремеслі були голландці, зеландці і датчани, у яких вони запозичили чимало термінів, що вживаються й досі, а також, що важливіше, їхню давню звичку до вільного життя, особливо до ситної їжі та питва. Адже на англійському торговому кораблі матросів зазвичай тримають упроголодь, а на англійському китобійці — ніколи. Отже, ця щедрість китобоїв не є для англійців чимось природним і нормальним; навпаки, вона становить виняток із загального правила і тому повинна мати особливі причини, які ми вже розкрили і тепер пояснимо більш детально.

Під час досліджень у галузі левіафанічної історії я натрапив на старовинний голландський рукопис, що, з огляду на його вогкуватий китовий запах, мав розповідати про китобійне ремесло. З його назви «Дан Купман», з чого я зробив висновок, що він містить дорогоцінні спогади якогось купора з амстердамського китобійця; адже відомо, що на кожному китобійному кораблі є свій купорний майстер. Цю думку підтвердило і прізвище видавця — Фітц-Свокхаммер. Проте мій друг доктор Шодхед, людина вельми освічена, професор нижньоголландської та верхньонімецької мови в коледжі Санта Клауса і святого Потта, якому я дав цю книжку для перекладу, додавши до неї паку спермацетових свічок у нагороду за клопіт, — цей доктор Шодхед, ледве позирнувши на обкладинку, одразу ж почав запевняти мене, що «Дан Купман» значить не «купор», а «купець». Хоч би там як, а ця древня і вчена нижньоголландська книга розповідала про голландські промисли і, поміж інших відомостей, містила вельми цікавий розділ про китобійне ремесло. Саме в цьому розділі, названому «Смеєр», тобто «сало», я знайшов довгий і докладний список продуктів, якими були наповнені комори ста вісімдесяти англійських китобійців; із цього списку я процитую такі пункти — у перекладі доктора Шодхеда:

400 000	фунтів яловичини
60 000	фунтів фрисландської свинини
150 000	фунтів сушеної тріски
550 000	фунтів сухарів
72 000	фунтів свіжого хліба

2800	пляшок олії
20 000	фунтів тексельського і лейденського сиру
144 000	фунтів сиру (певно, нижчого сорту)
550	анкерів джину
10 800	барелей пива

Статистичні відомості, як правило, бувають нестерпно нудними; проте в цьому разі це не так, бо тут на читача виливаються цілі бочки та відра, кварта й пінти доброго джину і щирих веселощів.

Свого часу в мене пішло три дні на те, щоб перетравити вищезгадане пиво, м'ясо та хліб; і під час цього заняття я перебував у владі серйозних роздумів, які варті того, щоб викласти їх у трансцендентальній і платонічній формі; а потім я склав одну допоміжну таблицю з приблизним підрахунком кількості тріски та всього іншого, що припадає на кожного нижньоголландського гарпунера в старовинній Гренландській та Шпіцбергенській китобійній флотилії. Насамперед вражають величезні порції масла, а також тексельського та лейденського сиру. Утім, гадаю, що причиною цього є масляниста природа зазначених продуктів, які стають ще більш масними внаслідок заняття їхніх споживачів, а особливо завдяки тому, що вони промишляють у льодовитих Північних морях, біля самих ескімоських берегів, де на бучних туземних бенкетах випиваються цілі келихи олії для змащення коліс.

Кількість пива — 10 800 бочок — також дуже велика. Оскільки промисел у полярних морях ведеться лише влітку, а літо в тих краях дуже коротке, весь рейс, враховуючи шлях до Шпіцбергену і назад, триває не більше трьох місяців; і якщо вважати, що кожний із 180 кораблів їхньої флотилії має команду з 30 чоловік, ми отримуємо всього 5400 нижньоголландських матросів; отже, дванадцятижнева норма — по дві барелі пива на кожного, та ще й 550 анкерів джину. Тож як ці джинно-пивні гарпунери, просочені спиртом, могли стояти на носі вельботи і цілитись у кита, що стрімко мчить повз них, — уявити собі просто неможливо. Однак вони цілилися, та ще й влучали у ціль. Утім, не слід забувати, що це відбувалося на далекій півночі, де пиво корисне для здоров'я; а наші гарпунери на екваторі від пива тільки дрімали б на щоглі й сиділи п'яні у вельботі, що спричинило б сумні наслідки для Нентакету і Нью-Бедфорда.

Та годі про це; тут було сказано досить, аби показати, що давньоголландські китобої два-три століття тому жили собі на втіху, та й сучасні англійські китобої не цураються цього доброго звичаю. Як вони кажуть — плаваючи порожняком, якщо не можеш добути із цього світу кращої поживи, добудь собі хоча б добрий обід. От і графин спорожнів.

РОЗДІЛ 102

У ЗАТІНКУ АРСАКИД

Досі, описуючи кашалота, я приділяв найбільше уваги дивовижним рисам його зовнішності і лише зрідка — окремим деталям його внутрішньої будови. Але тепер, щоб досягнути його повністю й остаточно, мені слід розстебнути його ще далі, спустити з нього панчохи, зняти підв'язки, висмикнути гачки з петельок усіх його потаємних суглобів і показати його вам зовсім голим, тобто у вигляді скелета.

Як же це так, Ізмаїле? Звідки ти, простий весляр вельбота, можеш знати, що таїться у кита в глибині? Може, вчений природознавець Стабб, вилізши на кабестан, читав вам лекції з анатомії китоподібних? І демонстрував аудиторії, піднявши за допомогою корби, зразок китового ребра? Поясни, Ізмаїле. Хіба ти можеш розкласти в себе на палубі дорослого левіафана, як кухар розкладає на блюді смажене порося? Певно ж, ні. Досі, Ізмаїле, ти казав ширу правду про те, що бачив на власні очі; а тепер стережися, ти зазіхаєш на привілеї Йони — привілеї говорити про крокви і розпірки, про лаги та перекриття, із яких складається каркас левіафана; а ще, можливо, про миловарні та маслоробні його нутроші.

Я визнаю, що від часів Йони мало хто з китобоїв проникав глибоко під шкуру дорослого кита; проте мені випала щаслива нагода вивчити його анатомію в мініатюрі. Одного разу на палубу корабля, на якому я плавав, підняли мале кашалотове телятко — для того, щоб виготовити *мішок* або *чохол* для леза гарпуна чи остроги. І ви гадаєте, що я міг прогавити таку нагоду і не скористався ножом та різакон, щоб зламати печатки і прочитати весь зміст юного кашалота?

А щодо точних відомостей про кістки левіафана в його повному, зрілому розвитку, то цими відомостями я завдячую своєму нині покійному другу Транко — королю острівця

Транке, одного з групи островів Арсакид. Багато років тому, коли я ходив на торговому кораблі «Алжирський бей», на острові Транке володар Транко запросив мене на Арсакидське свято у свою затишну віллу в Пупелі — це була приморська долина поблизу Бамбукового містечка, як називали наші моряки його столицю.

Окрім усіх інших чеснот, мій друг-король мав палку прихильність до варварських дивовиж, зібрав у себе в Пупелі все незвичайне, що могли створити найвигадливіші з його підданих, — шматки деревини, порізьблені візерунками, огранені мушлі, інкрустовані списи, весла та піроги з дорогоцінної ароматичної деревини і всі ті природні дива, що принесли на його береги шанобливі й багаті на чудеса морські хвилі.

Серед цих останніх чудес почесне місце посідав велетенський дохлий кашалот, якого після лютого шторму знайшли на березі, — його голова впиралася в кокосову пальму, чії пишні похилі віти здавалися його смарагдовим фонтаном. Коли величезну тушу звільнили від її товстої ковдри і сонце висушило оголені кістки, скелет із надзвичайною обережністю перенесли до Пупели, і він лежав під розкішними пальмами, наче під високими склепіннями зеленого храму. Його ребра були завішані бойовими трофеями, хребці порізьблені таємничими ієрогліфами арсакидських літописів; у черепі жерці підтримували ароматний священний вогонь, наче безсмертна китова голова знов випускала до небес свої туманні фонтани, а страхітлива нижня щелепа була підвішена до гілки і коливалася над паствою, мов той меч на волосині, що колись так налякав Дамокла.

Це було чудесне видовище. Гай зеленів, наче мох у Крижаній Долині, дерева гордо височіли, сповнені життєвих соків; щедра земля лежала внизу, мов ткацький верстат, на якому розгорнутий пишний килим; і парость в'юнких лоз була її фоном, а живі квіти — візерунком. Усі дерева, їхні обважнілі гілки; усі кущі, папороть і трави; гомінке прозоре повітря — все перебувало в невинному русі. Величне сонце в листяному мереживі здавалося ткацьким човником, що плете вічно зелене плетиво. О, невтомний ткаче! Невидимий ткаче! — спинися на мить! — лише скажи мені — куди тече твоє плетиво? Які палати воно прикрасить? Скажи мені, ткаче! — спини свою руку! — лише одне слово! Ні. Так само мигтить човник, так само спливає з верстата візерунок; і

струмить вічна течія барвистого килима. Бог-ткач працює та працює, і стукіт та гудіння верстата заглушають для нього голоси смертних; і ми, дивлячись на верстат, також оглушені його шумом; тільки здаля ми почуємо тисячі поодиноких голосів. Так воно й буває на справжніх фабриках і заводах. Слова, нечутні біля обертальних валів, чітко звучать за стіною, лунаючи з розчинених вікон. Так було викрито чимало лиходійств. Тож стережися, смертний! Поки гуде і двигитьтє всесвітній верстат, твої потаємні думки можуть почути здалеку.

І от посередині зеленого ткацького верстата Арсакидського гаю, що бував невтомним життям, ліниво розлігся величезний, сніжно-білий, священний скелет — велетень на спочинку. Але на тій безкрайній зеленій тканині, що плелася і гула навколо нього, він сам, лінивий велетень, здавався майстерним ткачем — весь повитий лозою, щомісяця він зеленів дедалі яскравіше і все ж лишався просто скелетом. Життя повивало Смерть; Смерть підтримувала Життя; похмурий бог, повінчаний із юним Життям, породив собі на славу це кучеряве диво.

Отож, коли я в супроводі Транко відвідав цього кита, побачив його череп-вівтар і над ним — струмінь диму, що здіймався звідти, звідки колись бив справжній фонтан, я здивувався, чого язичницький король вважає храм експонатом своєї колекції. Та він лише розсміявся. Ще більше мене здивувало те, що жерці оголосили цей чадний струмінь справжнім китовим фонтаном. Я пройшовся сюди-туди уздовж скелета, розсунув плетиво лоз, пройшов під склепіння ребер і з провідною ниткою Арсакиди довго блукав серед похмурих витих колонад і тінистих альтанок. Та невдовзі мій клубок розмотався, і я, слідуючи за мотузкою назад, вийшов назовні в тому самому місці, де увійшов. Я не зустрів усередині жодної живої істоти — нічого, крім мертвих кісток.

Тоді я зрізав зелений прутик-рейку і знову пробрався всередину кістяка, щоб зробити виміри. Та жерці побачили крізь отвори в черепі, як я вираховував висоту останнього ребра. «Як це так?! — заволали вони. — Ти посмів вимірювати нашого бога! Це наша справа!»

«Атож, превелебні отці, — погодився я. — То яка, на вашу думку, його довжина?» Тут між ними спалахнула суперечка

щодо футів і дюймів; вони взялися гамселити одне одного жезлами по голові, так що від ударів аж пішла луна по велетенському черепі; а я, скориставшись сприятливими обставинами, швидко завершив свої виміри.

Результати цих вимірів я маю намір тепер опублікувати. Але перед цим слід завважити, що я б нізащо не зміг навести якісь вигадані цифри, бо існує багато скелетних авторитетів, до яких ви могли б звернутися, щоб перевірити мої дані. Наприклад, кажуть, що в англійському місті Гуллі, одному з китобійних портів цієї країни, є Левіафанічний музей, де зберігається кілька чудових зразків полосатиків та інших китоподібних. Так само, я чув, у Манчестерському музеї Нью-Гемпширу зберігається, як стверджують власники музею, «єдиний у Сполучених Штатах досконалий екземпляр Гренландського, чи Річкового, кита». Окрім цього, в Англії, в йоркширському містечку Бертон-Констебл у власності сера Кліфорда Констебла є скелет кашалота — щоправда, середній за розміром, а не такий велетенський, як у мого друга короля Транко.

Обидва кити, яким належали ці скелети, були викинуті на берег хвилями і обидва потрапили до рук своїх власників на одній підставі. Цар Транко заволодів своїм китом, бо йому так захотілося, і сер Кліфорд — бо був лордом і володарем тієї місцини. Кит сера Кліфорда весь розібраний на кісточки; тож у ньому, як у великій шафі, можна відкривати і закривати всі кісткові порожнини — розсувати ребра, мов гігантське віяло, — і хоч цілий день гойдатися на нижній щелепі. Лишається тільки повісити замки на його двері та віконниці і призначити ліврейного лакея, щоб той, дзенькаючи низкою ключів на поясі, водив по залах майбутніх відвідувачів. Сер Кліфорд хоче призначити три пенси за вхід на гомінку галерею спинного хребта; три пенси за право послухати відлуння в печері мозочка і шість пенсів — за право помилуватися чудовим пейзажем з кашалотового лоба.

Розміри скелета, які я тут наведу, взяті мною *verbatim*¹ з моєї власної правиці, де вони були витатуйовані на моє прохання, оскільки в той бурхливий мандрівний період мого життя я не мав більш надійної можливості зберегти такі цінні статистичні дані. Та місця в мене було обмаль, бо

---

¹ Дослівно (*лат.*).

я хотів лишити ще якийсь клаптик несписаним для однієї поеми, яку тоді вигадував, і я не став клопотатися про зайві дюйми; та вони й не потрібні, коли йдеться про справжні розміри левіафана.

РОЗДІЛ 103

ВИМІРИ КИТОВОГО СКЕЛЕТА

Насамперед я хотів би навести тут одне особисте міркування щодо живої маси левіафана, скелет якого ми зараз продемонструємо. Це міркування може бути корисним.

Згідно з моїми ретельними підрахунками, почасти основаними на даних капітана Скорсбі, що приписував сімдесят тонн ваги найбільшому з гренландських китів, який має шістдесят футів у довжину, — отож, згідно з моїми ретельними підрахунками найбільший із кашалотів, що має вісімдесят п'ять—дев'яносто футів у довжину і майже сорок футів в обхваті у найтовшому місці, повинен важити щонайменше дев'яносто тонн; тому, якщо вважати, що на одну тонну припадає тринадцять чоловік, він переважить населення цілого селища в тисячу сто жителів.

Лишень подумайте — скільки мізків треба запрягти, наче волів до одного воза, щоб цей левіафан хоч на йоту підкорився уяві сухопутної людини!

Оскільки я вже демонстрував вам з усіх сторін його череп, дихало, щелепу, зуби, хвіст, лоб, плавці та інші частини, тепер мені лишається тільки виокремити те, що є найбільш цікавим у його оголеному скелеті. Та оскільки велетенський череп становить найскладнішу його частину і оскільки в цьому розділі не буде про нього жодної згадки, — конче необхідно, щоб ви весь час тримали його в пам'яті чи під пахвою, інакше у вас не виникне правильного уявлення про всю конструкцію, до розгляду якої ми переходимо.

Завдовжки скелет кита на острові Транке налічував сімдесят два фути; а це означає, що в повному покритті і живому протягу він мав дев'яносто футів довжини; адже скелет кита поступається його тілу за розмірами десь на одну п'яту. З цих сімдесяти двох футів близько двадцяти припадало на череп із щелепою, і лише п'ятдесят — на хребет. А до хребта на ділянці, що займає третину його довжини, кріпилася могутня

кругла коробка ребер, що колись містила всі його життєво важливі органи.

Мені ця грандіозна клітка з довгим, рівним стовпом хребта, що відходив від неї прямою смугою, дуже нагадувала каркас великого корабля на стапелях, у якому лише двадцять голих шпангоутних ребер встигли вставити у кіль, що стирчить позаду довгою оголеною колодою.

Ребер було по десять з кожного боку. Перше, якщо рахувати від шиї, мало шість футів у довжину; друге, третє й четверте різнилися за довжиною — кожне було трохи довшим від попереднього; п'яте ребро, одне з центральних, становило вісім футів та кілька дюймів. Інші ребра послідовно зменшувались, і останнє — десяте — мало лише п'ять футів у довжину. Їхня товщина здебільшого відповідала довжині. Центральні ребра були найбільш вигнутими. Подекуди на Арсакидських островах їх перекидають через невеликі річки замість пішохідних мостів.

Розповідаючи про ці ребра, я не можу знову не дивуватися тій обставині, про яку вже не раз згадувалося в цій книзі, що скелет кита за своїми обрисами дуже різниться від його живого тіла. Найдовше ребро у скелеті Транко за життя кита містилося в найтовшому місці його тіла. А далі, там, де я тепер бачив лише голий хребет, усе колись було вкрите багатьма тоннами плоті, м'язів, крові та нутрощів. Іще далі я бачив на місці широких плавців дві безладні купи білих суглобів; а там, де колись були могутні й величні, але безкістні хвостові лопаті, — нічого, порожньо!

Яка це безнадійна дурість для боязкої, недосвідченої людини, думав я, намагатися досягнути цього дивовижного кита, розглядаючи його мертвий куций кістяк, що лежить у тихому гаю. Ні! Тільки у смертельній небезпеці, у кипені, збитому лютими ударами його хвоста, тільки в морі, глибокому та безмежному, можна досягнути справжню велич живого левіафана.

Повернімося до хребта. Для того щоб уявити його якомога чіткіше, краще буде поставити всі хребці один на одний за допомогою підйомного крана. Це робиться не так скоро. Але тепер, коли справу зроблено, бачимо, що він вельми схожий на Александрійський стовп Помпея.

Загалом у ньому більше сорока хребців, не скріплених між собою. Вони лежать у кістяку, наче великі, шкарубкі

блоки кам'яного мурування, що утворюють суворі обриси готичного шпилью. Найбільший хребець — у середньому відділі — має три фути в довжину і більше чотирьох у висоту. Найменший — у тому місці, де хребет, звужуючись, переходить у хвіст, — має лише два дюйми у висоту і схожий на білу більярдну кулю. Мені казали, що там були й дрібніші хребці, та їх десь затигла бешкетлива канібальська малеча — діти жерців; вони гралися цими хребцями замість мармурових кульок. Отже, як бачимо, навіть хребет найвеличнішого з живих створінь зводиться нінащо і переходить у дитячу забавку.

РОЗДІЛ 104

ВИКОПНИЙ КИТ

Завдяки своїм велетенським розмірам кит являє собою гідний об'єкт для узагальнень, перебільшень і вільних порівнянь. Куди б його не втуляли, скоротити його ніхто не може. Кит має право вимагати, щоб про нього розповідали тільки у грубесних томах *in Folio*. Щоб не проходити знову всі його погонні сажні від дихала до хвоста і всі ярди об'єму його талії, досить лише уявити собі грандіозні завитки його кишок, що лежать в ньому цілими бухтами, наче товсті канати й швартові, складені на нижній палубі лінійного корабля.

Коли вже я почав морочитися з Левіафаном, тепер мені слід виявити у цій галузі абсолютне всезнання, не оминувши жодного мікроскопічного тільця в його крові і висотавши з нього всі кишки до останку. Проте я вже описав усі його своєрідні звички та деталі його будови, і тепер мені лишається тільки звеличити його з археологічної, викопної, допотопної точки зору. Ці урочисті епітети могли б видатися недоречними, якби йшлося про іншу істоту — наприклад, мурахи чи блохи; та коли йдеться про Левіафана, все докорінно змінюється. Я б із превеликим задоволенням узяв на себе цю благородну справу, схилиючись під тягарем найвагоміших слів словника. До речі, тут слід зауважити, що завжди, коли в мене під час досліджень виникала потреба проконсультуватися зі словником, я користався величезним томом Джонсона *in Quarto*, який купив спеціально для цієї мети; адже грандіозні розміри особи славетного лексикографа зробили його

найбільш гідним кандидатом для укладання словника, яким міг би скористатися автор, що, подібно до мене, пише про китів.

Ми нерідко чуємо про письменників, що набувають ваги та значення завдяки обраній ними темі, хоча в ній, здається, немає нічого особливого. Тож як буде зі мною — літописцем самого Левіафана? Моє письмо мимоволі розтягується в плакатні літери. Дайте мені перо кондора! Дайте мені кратер Везувію замість чорнильниці! Тримайте мене під руки, друзі! Адже, поки я переношу на папір свої думки про Левіафана, вони виснажують мене, і я готовий впасти, знесилений всеохопною широтою їхнього проникнення; вони містять у собі всю сферу наук, всі покоління китів, і людей, і мастодонтів — сучасні, минулі й майбутні, разом з усією живою панорамою земної імперії і цілого всесвіту, охоплюючи і його околиці. Таку збільшувальну силу має багата і глибока тема! Ми самі зростаємо до її розмірів. Для того щоб створити велику книгу, слід обрати велику тему. Жоден великий і довговічний твір не може бути написаний про блоху, хоча у світі було чимало людей, які намагалися це зробити.

Перш ніж ступити у викопну епоху, я надаю вам свої вірчі грамоти геолога, завваживши при цьому, що за роки мого різноманітного життя я був і муляром, і майстерним копачем рівчаків, ровів і криниць, винних погребів, підвалів і басейнів. Також я хотів би нагадати читачеві, що в ранніх геологічних пластах трапляються лише викопні рештки чудовиськ, що майже повністю вимерли до наших часів; утім більш пізні знахідки, на які можна натрапити в так званих третинних формаціях, являють собою проміжну чи принаймні єднальну ланку між доісторичними створіннями і тими, чії далекі предки були, як кажуть, зібрані в Ноевому ковчегу; всі викопні кити, яких знаходили досі, належать до третинного періоду, який передує поверхневим формаціям. І хоча вони не співвідносяться повністю з жодним із відомих сучасних видів, вони, проте, мають достатньо спільних рис, щоб посісти законне місце серед кито-подібних.

Окремі скам'янілі рештки доадамітових китів, уламки їхніх кісток та черепів були знайдені за останні тридцять років біля підніжжя Альп, у Ломбардії, у Франції, в Англії, в Шот-

ландії і в штатах Луїзіана, Міссісіпі та Алабама. Серед цих знахідок є один вельми цікавий уламок черепа, знайдений 1779 року в Парижі на Рю Дофіне — короткому провулку, що виходить просто до Тюльрійського палацу; і кілька кісток, знайдених за часів Наполеона на земляних роботах у доках Антверпена. На думку Кюв'є, ці фрагменти належать невідомим видам левіафанів.

Проте, без сумніву, найбільш вражаючим з усіх китоподібних реліктів є майже цілий гігантський скелет вимерлого чудовиська, знайдений 1842 року на плантації судді Крея в Алабамі. Марновірні раби з найближчого селища зі страху вирішили, що то рештки одного із загиблих янголів. Алабамські вчені заявили, що кістки належать велетенській рептилії, яку вони спішно нарекли Базилозавром. Та коли рештки цих кісток відправили за океан англійському анатому Оуену, з'ясувалося, що ця «рептилія» — просто кит, хоч і давно вимерлого виду. Це може послужити додатковим красномовним доказом того, про що вже не раз ішлося в цій книзі: скелет кита дає вельми неповне уявлення про справжні обриси його тіла. У результаті Оуен перейменував чудовисько у Зевглондонта і у своїй доповіді, прочитаній на засіданні Лондонського геологічного товариства, оголосив його, власне, одним із найдивовижніших створінь, які припинили існувати внаслідок змін на земній кулі.

Коли я стою посеред цих величних левіафанських скелетів, черепів, зубів, щелеп, ребер і хребців, що мають певну подібність із кістками нині існуючих порід морських чудовиськ і водночас виявляють беззаперечну спорідненість із своїми дуже далекими предками — вимерлими доісторичними левіафанами, мене немовби відносить потопом назад, у ту незбагненну епоху до початку часів; адже час почався разом із людиною. Сірй хаос Сатурна обертається навколо мене, відкриваючи моему затьмареному, нажаханому зору полярну вічність, де bastiони криги насувалися і вривалися в широти нинішніх тропіків і на всі 25 000 миль земної окружності не було ані клаптика населеної землі. Весь світ тоді належав киту; і він, володар світового простору, ралив моря там, де тепер простяглися Альпи і Гімалаї. Хто ще може похизуватися таким довгим родоводом? Гарпун Ахаба пролив кров, древнішу від фараонової. Сам Мафусаїл здається школярем

у порівнянні з китом. Я озираюся, щоб потиснути руку Симві. Я завмираю, дивлячись на всі ці китові страхіття в їхньому домашньому, самочинному існуванні, яке було до початку часів і тому неодмінно буде й тоді, коли завершиться людське буття.

Проте Левіафан залишив свої сліди не тільки на дагеротипах природи, і не тільки вапняку та крейди він заповідав свій давній портрет; і на єгипетських табличках такої давнини, що й самі вони можуть вважатися викопними рештками, ми знаходимо ясні відбитки його плавців. Років п'ятдесят тому в одній із прибудов великого храму Дендери була знайдена на неосяжній стелі ліпна й розфарбована планісфера, що рясніє кентаврами, грифонами й дельфінами, схожими на ті сміховинні фігури, якими населяють небесну сферу сучасні астрономи. І поміж них плив, як було споконвіку, стародавній Левіафан; він плавав на цій планісфері за багато віків до того, як поклали в колицу мудрого Соломона.

Також не слід нехтувати іншим свідченням древності Кита в його власній, кістковій, післяпотопній подобі, яким є розповідь вельмишановного Джона Лео, стародавнього мандрівника по Варварії.

«Неподалік від берега в них є храм, перекриття і крокви якого зроблені з кісток Кита; бо в тих краях море часто викидає на берег величезні китові туші. Простолюд вірить, що завдяки таємній силі, подарованій Богом цьому храму, кожного Кита, який пропливає поблизу, чекає миттєва загибель. Істина ж у тому, що по обидва боки від храму є скелі, які виступають в море на дві милі і вбивають Китів, коли ті на них наражаються. Іще там показують диво — китове ребро неймовірної довжини, що лежить на землі опуклою частиною догори й утворює арку, до середини якої не дотягнеться навіть людина, що сидить верхи на верблюді. Це ребро (каже Джон Лео) нібито лежало там ще за сто років до мого приїзду. Місцеві історики стверджують, що колись у цьому храмі з'явився Пророк, що провіщав появу Магомета; а дехто наслідують твердити, що самого пророка Йону Кит виблював біля підніжжя цього храму».

Тут, в Африканському Храмі Кита, я покину тебе, читачу; і якщо ти з Нентакету, якщо ти Китобій, ти мовчки помолишся в ньому.

ЧИ ЗМЕНШУЄТЬСЯ ВЕЛИЧ КИТА? ЧИ ЧЕКАЄ ЙОГО ЗНИКНЕННЯ?

Отже, якщо Левіафан впливає до нас із первісних глибин вічності, буде доречним поцікавитися — чи не поменшав він у порівнянні зі своїми величними предками?

Проте дослідження не лише показують нам, що сучасні кити переважають за розміром тих, чії скам'янілі рештки знайдені в третинному періоді (включаючи чітко обмежений геологічний пласт, що передує появі людини), але й свідчать про те, що в межах третинної системи кити пізніших формацій мають більший розмір, ніж їхні прашури.

З усіх доадамітових китів, що були викопані досі, найбільшим, безперечно, є алабамський кит, про якого згадувалося в попередньому розділі; проте і його скелет у довжину не мав навіть сімдесяти футів. Водночас виміри скелета великого сучасного кита, як ми вже знаємо, становлять сімдесят два фути. А я чув від бувалих китобоїв розповіді про кашалотів, що на час піймання мали ледь не сто футів у довжину.

Та, можливо, кити наших часів, переважаючи за розміром китів усіх попередніх геологічних періодів, від часів Адама все ж встигли виродитися?

Безперечно, ми хоч-не-хоч зробимо такий висновок, якщо будемо брати до уваги свідчення таких джентльменів, як Пліній та інші природознавці стародавнього світу. Адже Пліній розповідає нам про китів, чії живі тілі мали площу в кілька акрів, а Улісс Альдровандус — про китів у вісімсот футів завдовжки; не кити, а канатні фабрики чи тунелі на Темзі! Та й за часів Бенкса і Голендера — природознавців Кука — був один датчанин, член Академії наук, який твердив, що ісландський кит (якого він називав *geudan-siskur*, або зморшкувато-черевний) має сто двадцять ярдів, або ж триста двадцять вісім футів довжини. І цей твір був опублікований не так давно — року 1825 від Різдва Христового!

Та хіба ж хоч один китобій повірить у ці байки? Ні. Сучасний кит такий само великий, як його предки за часів Плінія. І якщо я колись піду туди, де перебуває Пліній, я, китобій (не те що він!), насмілюся сказати це йому у вічі. Я просто не доберу розуму, як це може бути: якщо єгипет-

ські мумії, поховані за тисячі років до народження Плінія, у своїх гробницях не мають стільки футів і дюймів у довжину, як сучасний житель Кентуккі у шкарпетках; і якщо худоба та інші тварини, зображені на стародавніх єгипетських і ніневійських таблицях, за своїм масштабом доводять нам, що нинішня порідна, вгодована, призова смітфілдська худоба не тільки не поступається найбільшій із фараонових ситих корів, але й переважає її за розміром, — як перед усіма цими фактами я міг би припустити, що з усіх живих створінь один лише кит перевівся та змиршавів?

Лишається іще одне питання; його часто задає дехто із забобонних жителів Нентакету. Можливо, всезнання чатових на щоглах китобійців, що тепер проникають навіть у Берингову протоку і в найпотаємніші сховки та секретні сейфи світу, можливо, тисячі гарпунів і острог, закинутих уздовж берегів кожного материка, — можливо, все це породжує питання: чи зможе Левіафан устояти, коли його цькують зусібч і нещадно винищують? Може, врешті-решт він буде повністю знищений у всіх морях та океанах, і останній кит, як остання людина, скурить останню люльку і сам розвіється з її останнім димом?

Якщо порівняти горбаті стада китів з горбатими стадами бізонів, котрі якихось сорок років тому, розтягшися на десятки акрів у преріях Іллінойсу та Міссурі, трусили залізними гривами і вергали спідлоба грізні блискавки своїх поглядів на місці нинішніх велелюдних річкових столиць, де брокер уклінно пропонує вам землю по долару за дюйм, — зробивши таке порівняння, ми, здавалося б, отримаємо неспростовний доказ того, що китам не пощастить уникнути подальшого вимирання.

Але ж можна дивитися на це питання і з іншого боку. Хоча ще зовсім недавно — лише одне людське покоління тому — чисельність бізонів Іллінойсу переважала чисельність людського населення в сучасному Лондоні; і хоча нині там не лишилося від них ні рогів, ні копит; і хоча причиною цього дивовижного зникнення був спис людини, — все ж цілком інший характер полювання на китів не допускає жодної можливості такого самого безславного кінця для Левіафана. Сорок чоловік на одному китобійному кораблі, що полювали кашалотів протягом сорока восьми місяців, вважають плавання надзвичайно успішним

і дякують Богу, якщо їм поталанить привезти додому лій сорока китів. А втім у давнину, за часів канадських та індійських звіробоїв Далекого Заходу (де сонце таки сходить), коли там лежала дика пустеля, стільки ж людей, у мокасінах і верхи на конях, а не на кораблі, за стільки ж місяців знищили б не сорок, а сорок тисяч бізонів, коли не більше; це твердження, якщо виникне потреба, можна підтвердити статистичними даними.

Так само, якщо поміркувати, не можна вважати доказом майбутнього поступового виродження кашалотів той факт, що в минулому (скажімо, у другій половині минулого століття) ці левіафани у невеликих зграях траплялися набагато частіше, ніж тепер, і промислові рейси внаслідок цього були не такі тривалі, а здобичі давали набагато більше. Річ у тім, що, як уже зазначалося вище, кити з міркувань безпеки почали утворювати великі каравани, і колишні одинаки, пари, зграї, косяки і стада за наших часів об'єдналися у величезні армії, яких не так і багато. От і все. Так само хибним є уявлення, що й ті види кашалотів, які дають так званій «китовий вус», також вимирають, оскільки вони тепер не відвідують більшість широт, де колись їх було безліч; але вони просто поволі переселяються в інші місця, і якщо один берег уже не втішається видовищем їхніх фонтанів, то будьте певні, що якийсь з інших, більш віддалених берегів зовсім недавно милувався цим дивом.

І понад це — якщо говорити саме про вищезгаданих левіафанів, то в них є дві надійні фортеці, які, мабуть, довіку лишаться недосяжними для людини. Як швейцарці сховалися у своїх холодних горах, коли вороги ввійшли у їхні долини, так і справжні кити, вигнані із саван і луків центральних морів, можуть піти у свої полярні цитаделі і, пірнувши під останні прозорі бар'єри і стіни, виринути серед крижаних полів; і з зачарованого кола вічного грудня вони кидатимуть виклик людині.

Проте на одного вбитого кашалота припадає, мабуть, десь із п'ятдесят справжніх китів, і тому дехто з філософів кубрика таки вважає, що таке винищення спричинило помітні втрати у їхніх лавах. І хоча останнім часом лише американці на північно-західному узбережжі щороку добували не менше 13000 цих китів, із деяких міркувань навіть ці цифри не можуть бути доказом такої точки зору.

Природно, що, почувши про таку велику чисельність найвеличнішого із земних створінь на планеті, мимохіть відчуваєш деяку недовіру; та що б ми тоді сказали історіографу Арто, який, описуючи державу Гоа, розповідає, що король Сіаму якось вполював за одні лови 4000 слонів і що слонів у тій країні не менше, ніж домашньої худоби у країнах помірнього поясу? І начебто немає жодних підстав сумніватися в тому, що коли вже слони, яких полювали всі ці тисячі років і Семіраміда, і Пор, і Ганнібал, і всі наступні правителі Сходу, — якщо вони досі існують там у великій кількості, то тим паче ймовірно, що кити переживуть усі лови, бо вони володіють пасовищами, по яких можуть розсіятись, і ці пасовиська удвічі більші від Азії, обох Америк, Європи й Африки, Нової Голландії і всіх островів океану, разом узятих.

До того ж не слід забувати, що завдяки довголіттю китів — а вважається, що вони живуть до ста років і більше, — у морях постійно мешкає декілька поколінь дорослих особин. А що це має значити, ми можемо збагнути, уявивши на мить, що всі сільські кладовища, цвинтарі і родинні склепи раптом розкрилися і випустили на землю живі тіла всіх чоловіків, жінок і дітей, померлих за останні сімдесят п'ять років, і додали це незліченне військо до сучасного людського населення земної кулі.

Ось чому ми оголошуємо кита як вид безсмертним, хоч він і є вразливим як окрема особина. Він плавав морями задовго до того, як материки виринули з води; він колись плавав там, де тепер височать Тюільрі, Віндзорський палац і Кремль. Під час Потопу він знехтував Ноевим ковчегом, і якщо світ, подібно до Нідерландів, знову затопить повінь, щоб потопити всіх шурів, вічний кит все одно виживе і, піднесений на гребінь екваторіальної хвилі, кине звідти свій пінний виклик небесам.

РОЗДІЛ 106

НОГА АХАБА

Капітан Ахаб так спішно покинув «Семюеля Ендербі», що це спричинило деякі згубні наслідки для його власної особи. Він із силою опустився на корму свого вельбота,

і його кістяна нога від удару тріснула. Коли він, піднявшись на палубу і, як завжди, вставивши ногу у свій отвір, рвучко повернувся, щоб віддати негайний наказ стерновому (котрий стернував, як то буває, не досить вправно), надтріснута кістка так перекрутилася, що тепер, хоч вона й лишалася цілою і блишала як раніше, Ахаб не міг бути в ній цілком певним.

І не диво, що Ахаб, при всьому його божевіллі і гарячковому поспіху, все ж таки приділяв увагу своїй мертвій нозі. Річ у тім, що колись, незадовго до відплиття «Пекводу» з Нентакету, його знайшли вночі непритомним; він лежав на землі; з якоїсь невідомої і, здавалося б, незбагненої причини кістяна нога так підвернулася, що, вирвавшись з-під нього, наче кілок, встромилася йому в пах і ледь не проштрикнула його наскрізь; і рану насилу загоїли.

Уже тоді в його маячній уяві зародилася думка, що будь-яке з його теперішніх страждань було прямим наслідком його минулого нещастя; при цьому він, мабуть, добре розумів, що подібно до того, як отруйна болотяна рептилія продовжує свій рід незгірш від солодкоголосого співця гаїв, так само і всі біди за будь-якої нагоди породжують собі подібних. І навіть більше, ніж так само, думав Ахаб; адже і предки, і нащадки Гора сягають у часі глибше, ніж предки і нащадки Радості. Адже навіть якщо не посилатися на те, що, згідно з деякими канонічними віруваннями, природні земні радості не матимуть дітей в іншому світі і, навпаки, обернуться на скорботне безпліддя пекельної безнадії, тоді як деяким тутешнім прикрошам таки судилося лишити по собі поріддя, що невпинно зростає, — навіть якщо про це не згадувати, при детальному розгляді тут можна побачити нерівність. Адже, думав Ахаб, якщо навіть найвище земне щастя таїть у собі якусь незугарну дріб'язковість, у глибині душевного страждання є потаємна величність, а в декого — навіть архангельська велич; цього беззаперечного висновку не спростовують навіть ретельні історичні дослідження. Якщо простежити генеалогію непоправних смертних нещастя, ми зрештою прийдемо до самочинного першородства богів; і перед лицем усіх радісних метушливих сонць і ніжно-дзвінких цимбалів осіннього місяця вповні ми неодмінно бачимо одне: самі боги не перебувають у вічній радості.

Одвічна родима пляма на чолі людини — це лише відбиток журби тих, хто поставив на ньому це тавро.

Тут ми мимохіть розкрили таємницю, яку взагалі, мабуть, слід було б відкрити іще раніше. Поміж інших дивних деталей, пов'язаних з особою Ахаба, для багатьох завжди лишалося таємницею, чому він протягом досить тривалого часу, до самого відплиття «Пекводу» і потім, ховався від усіх та всього, наче відлюдний далай-лама, — так, немовби шукав безмовного сховища в мармуровому сенаті померлих. Легко-важне пояснення, яке запропонував капітан Пелег, можна було вважати задовільним; хоча, звісно, якщо говорити про потаємні глибини душі Ахаба, тут будь-яке пояснення навіювало більше багатозначного мороку, ніж ясного світла. Та врешті-решт усе прояснилося — принаймні ця обставина. Причиною його тимчасового відлюдництва було те саме жахливе нещастя. Річ у тім, що для вузького, все вужчого кола людей на суходолі, які мали привілеї неускладненого доступу до Ахаба, для цього боязкого кола згадане нещастя, залишене самим Ахабом без жодних пояснень, було оповите таємничими страхами — здебільшого вихідцями з тієї царини, де блукають духи і лунають волання грішників. І тому вони з надмірної відданості йому одностайно вирішили приховати все від людей, наскільки були в змозі; ось чим пояснюється та обставина, що на борту «Пекводу» тривалий час нічого не знали про каліцтво Ахаба.

Хай там як — чи був, чи не був земний Ахав пов'язаний із невидимим, невлотимим синодом повітряних сфер і з мстивими володарями вогненних глибин, — у цьому разі з ногою він ужив практичних заходів — викликав до себе теслю.

І коли цей фахівець постав перед ним, він наказав йому негайно взятися до виготовлення нової ноги, а помічникам звелів простежити, щоб теслі передали всі кістяні заклепки та планки з кашалотової щелепи, зібрані на кораблі за довгий час, для того щоб він міг вибрати найміцніший і високоякісний матеріал. Коли це було зроблено, тесля отримав наказ виготовити ногу за ніч і змайструвати всі приладдя до неї, що забезпечили б її надійне використання. На додачу до всього було наказано дістати з трюму ковальське горно, на якому досі ще не працювали; і корабельний коваль тут-таки взявся кувати всі хитромудрі залізні деталі, що могли знадобитися.

ТЕСЛЯ

Коли ти сядеш, мов султан, серед місяців Сатурна і поглянеш на якусь абстрактну людину окремо, вона здаватиметься тобі чудом, утіленням величі та скорботи. Та поглянь з цієї ж точки зору на все людство укупі, і тобі видасться, що це просто зборисько нікчемних дублікатів — байдуже, чи ти візьмеш одну епоху, чи всю історію в цілому. Але за всієї мізерності цього чоловіка, що аж ніяк не був взірцем піднесеної гуманістичної абстракції, тесля на «Пекводі» не був дублікатом, і тому тепер він виходить на сцену власною персоною.

Як і більшість корабельних теслярів, особливо тих, що ходять на китобійцях, він був певною, досить приблизною, проте цілком достатньою мірою обізнаний з усіма ремеслами та професіями, спорідненими з його власною, бо теслярська справа — це наче старий розгалужений стовбур, від якого відходять усі численні ремесла, що так чи інакше використовують деревину як первинний матеріал. Але на додачу до всього, про що йдеться в наведеному вище узагальненому твердженні, тесля з «Пекводу» був дуже вправним майстром у терміновому виготовленні всіляких складних механічних пристроїв, які можуть знадобитися на великому кораблі під час чотирирічного плавання в далеких та пустельних морях. Вже не кажучи про його сумлінне виконання своїх прямих обов'язків — наприклад, полагодити розбитий вельбот чи порепану рею, випрямити лопать у весла, вставити новий ілюмінатор, забити клин у бортову обшивку чи щось таке, — він був справжнім умільцем і в інших справах, коли в когось з'являлася така потреба чи просто дурна забаганка.

Великою сценою, на якій він розігрував усі свої численні ролі, був його верстат — довгий, грубо збитий стіл, оснащений кількома лещатами різних розмірів, і залізними, і дерев'яними. І за винятком тих днів, коли до бортів були пришвартовані кити, цей верстат стояв поперек палуби, міцно принайтований до задньої стіни саловарні.

Буває, якийсь нагель, надто товстий, не влізати у гніздо — тесля затисне його в одні із своїх слухняних лещат і миттю обточить. На палубі спіймали берегову пташку із строкатим пір'ям — тесля візьме тонко розпиляні пластинки з китового вуса та обідки з кашалотової кістки і змайструє

клітку-пагоду з гострим дашком. Весляр розтягнув сухожилля на руці — тесля приготує йому знеболюючу мазь. Стабб захотів, щоб у нього на веслах були яскраво-червоні зірки, — і тесля, затискаючи у великих дерев'яних лещатах весло за веслом, намалює для нього ціле червоне сузір'я. Комусь із матросів закортіло прикрасити себе сережками з акулячих хребців — тесля просвердлить йому вуха. У когось заболів зуб — тесля витягає свої обценьки і ляскає долонею по верстаті, запрошуючи його сісти; а якщо бідолаха кривиться від болю під час незавершеної операції, тесля, прикрутивши руків'я великих дерев'яних лещат, велить йому затиснути в них нижню щелепу, якщо він хоче, щоб зуба таки вирвали.

Одне слово, тесля був на всі руки майстер і ставився до всього байдуже, без страху і без пошани. Зуби для нього були все одно що китові кістки; голови — все одно що колоди; а людей він вважав чимось на кшталт кабестанів. Можна подумати, що за такого широкого й різноманітного застосування своїх талантів, за такої спритності він повинен був мати гострий розум. Аж ні. У цьому чоловікові ніщо не вирізнялося так, як його очевидна, безособова дурість; я сказав — безособова, бо вона так непомітно зливалася з довколишнім безмежжям, що здавалася невід'ємною часткою всеосяжної безтурботної дурості цього видимого світу, який, хоч і перебуває в безнастанному та різноманітному русі, однак зберігає вічний спокій і не зважає на вас, навіть якщо ви копаєте підвалини для соборів. Проте в теслі крізь цю майже страхітливу дурість, пов'язану, очевидно, із всесвітньою байдужістю, подеколи прозирає якийсь старечий, допотопний, підтоптаний гумор, подекуди прикрашений блистками ветхих дотепів, який, певно, допомагав йому відстоювати нічну вахту ще на замшілому баку Ноєвого ковчега. Чи був наш старий тесля все своє довге життя мандрівником, який під час нескінченних подорожей не тільки не поріс мохом, але й обчистив зі своїх бортів усе, що до них пристало раніше? Він був просто абстракцією, неподільною єдністю, цілісною і непідкупною, як новонароджене немовля; він жив, не приділяючи уваги ні тому, ні іншому світові. Дивовижна цілісність його вдачі сягала безглуздя; адже всіма своїми численними ремеслами він займався не за покликом розуму чи натхнення, не тому, що цього навчився, і не з усіх цих трьох причин разом; для нього це був просто безцільний, сліпий, самовільний процес. Він

був лише знаряддям; його мозок, якщо він взагалі у нього був, мабуть, давно вже перетік йому в пальці. Він був схожий на один із тих нерозумних, проте вельми корисних шефідських винаходів, *multum in parvo*¹, що зовні виглядають як прості кишенькові складані ножі трохи збільшеного розміру, проте мають у собі не тільки різнокаліберні леза, а й штопори, викрутки, щипці, швайки, пера, лінійки, пилки для нігтів та свердла. Тож якщо начальники теслі захотіли б скористатися ним як викруткою, їм варто було лише відкрити в ньому відповідну частину, і викрутка була б тут; а якби їм знадобилися щипці, досить було взяти його за ноги.

Утім, як зазначалося вище, цей універсальний інструмент, цей складаний тесля не був ні машиною, ні автоматом. Якщо душі у звичному розумінні цього слова в нього не було, то все ж була якась сутність, що по-своєму виконувала її обов'язки. Що це було — есенція «живого срібла» чи кілька крапель нашатирного спирту, — сказати не може. Проте ця сутність таки жила в ньому років шістдесят, а може, й більше. Саме ця невловима, лукава життєва субстанція змушувала його з ранку до ночі щось бубоніти до самого себе; але то було просто невиразне, несвідоме бубоніння колеса; можна також порівняти його тіло із сторожкою вартового, а цього самотнього промовця всередині — із самим сторожем, який весь час розмовляє сам із собою, щоб не задрімати.

РОЗДІЛ 108

АХАБ І ТЕСЛЯ

Палуба — перша нічна вахта

(Тесля стоїть біля верстата і при світлі двох ліхтарів старанно пиляє кістяну ногу, що міцно затиснена в лещатах. Довкола лежать розкидані шматки китової кістки, обрізки ременів, підкладки, гвинти та різноманітні інструменти. Попереду, де працює коваль, спалахують червоні відблиски вогню.)

— Чорти б його взяли, цей терпуг, чорти б її взяли, цю кістку! Цей має бути твердим, так він, бачте, м'який, а ця має бути м'яка — таж тверда, матері її ковінька! Отак воно завжди буває, коли пиляєш старі щелепи та гомілки. Ану спро-

¹ Багато в малому (*лат.*).

буймо іншу. Еге, оце вже краще (*чхає*). Тьху, кісткова пилюка (*чхає*)... та вона... (*чхає*)... їй-право, вона (*чхає*)... та вона й слова сказати не дає, падлюка! Ось воно як — пиляти мертва падло. Як спиляєш живе дерево — ніякої тобі пилюки, як відтяти живу кістку — теж усе гаразд (*чхає*). Чуєш, старий чадило, давай сюди наконечник та скобу з гвинтом. У мене для них уже все готове. Це щастя (*чхає*), що не треба робити колінний суглоб, а то мав би з ним клопіт; тут треба саму гомілкову кістку, тут і робити нема чого — все одно що тичку для хмелю вирізати; полірнути як слід — от і по всьому. Ох, та якби трохи часу, я б йому таку ногу зробив (*чхає*), що й модній пані підійшла б. А всілякі замшеві ноги та гомілки, що їх виставляють у вітринах, — то ж сміх один, та й годі. Вони воду всотують, і на погоду їх крутить, то звісно; от і доводиться їх лікувати (*чхає*) ваннами та мазями, достоту як живі ноги. Отак; а тепер, перш ніж відпиляти, запросимо його стару монгольську величність і прикинемо, чи така довжина годиться; мабуть, що закоротка. Еге, от він і сам іде; щастить нам, нівроку; це він чи, може, хтось інший?

Ахаб підходить.

(У наступній сцені тесля продовжує час від часу чхати.)

— Ну, людиноробе, як справи?

— Ви якраз вчасно, сер. Якщо капітан дозволить, я тільки довжину позначу. Дайте я зніму мірку, сер.

— Мірку для ноги? Гаразд. Це вже не вперше. Давай, уперед! Отак, познач місце пальцем. Ну, та й лешата в тебе, старий; дай-но спробую, чи вони міцні. Атож, добре тримають.

— Стережіться, сер; вони ламають кістки!

— Дарма, мені до душі міцна хватка. Приємно відчутти в цьому непевному світі міцний потиск. А що це там робить Прометей? Коваль, я хотів сказати, — що він там робить?

— Мабуть, кує скобу, сер.

— Так, справді. Оце і є спільна праця. Він дає тобі м'язи. А який він там вогонь розпалив — жаркий, червоний!

— Звісно, сер. Для такої тонкої роботи йому треба білого жару.

— Хм. Мабуть, що так. Тепер мені здається, що старий грек Прометей, що, як то кажуть, майстрував людей, був ковалем і вдихав у них вогонь; що створено у вогні, належить вогню по праву; тут хоч-не-хоч повіриш у пекло. Ач, яка

кіптява! Це, мабуть, рештки, з яких грек робив африканців. Чуєш, старий, коли він впорається зі скобою, звели йому викувати пару сталевих ключиць і лопаток; у нас на палубі є мандрівний торговець, якому товар на плечі давить.

— Себто як, сер?

— Помовч; поки Прометей не скінчив працювати, я замовлю йому людину за своїми кресленнями. *Imprimis*¹, зріст п'ятдесят футів від п'ят до тімені; груди — як Темзинський тунель, ноги — щоб вгрузли в землю, мов корені; щоб стояв і не рушив з місця; руки — три фути завтовшки в зап'ястях; серця зовсім не треба; мідний лоб і десь із чверть акра добрих мізків; і ще — ану стривай, — як ти гадаєш, чи буду я замовляти йому очі, щоб він дивився назовні? Ні; та на тімені в нього буде особливе вікно, щоб освітлювати нутро. Отак; отримав замовлення, то йди.

— (*Убік.*) Цікаво, про що це він говорить; і до кого, хтів би я знати? Чи піти мені, чи лишитись?

— Поганенька архітектура — глухе горище; от хоча б це, наприклад. Ні, мені треба, щоб було з ліхтарем.

— Еге, он як! Прошу, сер, тут їх два, а мені й одного вистачить.

— Нашо ти тицяєш мені в обличчя цього викривача злодіїв, старий? Світло в обличчя — це ще гірше, ніж пістолет до скроні.

— Сер, я думав, ви говорили з теслею.

— З теслею? Ні... слухай, старий, у тебе чиста робота і, як на мене, вельми шляхетна; чи ти б краще працював із глиною?

— Що, сер? З глиною? Глина — це bagno, сер; лишимо її для землеробів.

— Та ти Бога не боїшся! Чого ти весь час чхаєш!

— Від кісток пилюки багато, сер.

— Отож, затам це, і коли помреш, не ховай себе під носом у живих.

— Сер?.. о, та звісно ж! Звичайно, так; ох, Божечку!

— Слухай, старий; ти ж, певно, вважаєш себе майстром хоч куди, правда? То скажи мені, чи буде це свідчити про твою майстерність, коли я, спираючись на оцю ногу, яку ти зараз робиш, все ж буду відчувати на цьому місці ще й іншу

¹ По-перше (*лат.*).

ногу: мою стару ногу, яку я втратив? Невже ти не можеш вигнати древнього Адама?

— І справді, сер. Отепер я щось втямив. Так, сер, я чув про цю дивовижу; кажуть, той, хто втратив щоглу, ніколи не перестане відчувати свій старий рангоут, і часом його ніби щось коле. Дозвольте мені спитати вас, сер, чи так воно насправді?

— Саме так, старий. Постав свою живу ногу сюди, де колись була моя; тепер для зору є тільки одна нога; а для зору душі їх дві. Там, де ти відчуваєш, як б'ється життя; там, у тих самих місцях, і я це відчуваю. Загадка, чи не так?

— І дозвольте сказати, розгадати її неможливо, сер.

— Тож послухай. Звідки ти знаєш, що саме там, де ти зараз стоїш, невидиме для тебе, окремо від тебе, стоїть іще щось, цілісне, живе, розумне — стоїть, хочеш ти цього чи ні? Невже в години повної самоти ти не боїшся, що тебе підслуховують? Помовч, не кажи нічого! І якщо я все ще відчуваю біль у моїй розтрошеній нозі, коли вона давно вже розсипалася на порох, чом би й тобі, старий, без тіла не відчувати вічних пекельних мук? Що скажеш?

— Господи помилуй! Послухайте, сер, я маю ще раз все підрахувати; мені здається, сер, про щось я таки забув подумати.

— Думати — не твоя справа, старий. Коли ти закінчиш цю ногу?

— Мабуть, десь за годину, сер.

— Тоді берися до роботи, а потім принесеш мені. (*Ідуци геть.*) О життя! Я стою, гордий, мов грецький бог, і я в боргу у цього йолопа за шматок кістки, на котрій стою. Будь проклята ця взаємна заборгованість усіх смертних, що не хоче відмовитися від бухгалтерських книг та рахунків. Я б хотів бути вільним, як вітер; а моє ім'я записане у всіх боргових книгах світу. Я багатий, я міг би позмагатися з наймогутнішим із преторіанців на торгах Римської імперії (а значить, і всього світу); та я в боргу за саму плоть свого язика, яким зараз вихваляюся. Небом клянуса, візьму тигель і розплавлю в ньому самого себе до останку, до найдрібнішого хребця. Отак!

Т е с л я (знов береться до роботи).

— Ну, ну! Стабб знає його краще, ніж будь-хто з нас, і Стабб завжди каже, що він чудний; тільки оце слово — чуд-

ний, і більш нічого; чудний... чудний, чудний; отак і твердить весь час містеру Старбаку — чудний він, сер, чудний, чудний, такий вже чудний! А ця нога! Лишень подумати — це ж він із нею спати лягає! Китова кістка замість жінки! Ось вона, його нога; на ній він і стоятиме. Що там він казав про одну ногу в трьох місцях і про три місця в одному пеклі? Як там воно... Ох, Божечку! Недарма він на мене з таким глумом дивився. Кажуть, я сам можу інколи добре помізкувати, та це якось ненавмисне виходить. Ні, такому старому пеньку, як я, краще не пнутися за капітанами на глибину; і не помітиш, як вода буде по горло, і що тоді — на поміч звати? А капітани, як чаплі — переходять убрид; такі вже вони довгоногі. Звичайно людині досить одної пари ніг на все життя; мабуть, від того, що люди про свої ноги дбають — як ото старі пані дбають про своїх малих поні. А от Ахаб — той преться напролом, і ніг йому не шкода. Одну заганяв до смерті, другу скалічив, а тепер буде стоптувати кістяні ноги. Агов, чадило! Поможі мені із цими гвинтами, та давай її доробимо, поки пророк воскресіння не прийде зі своєю сурмою і не позбирає всі ноги, живі та кістяні, як пивовари збирають старі бочки, аби їх знов наповнити. Оце-то нога, нівроку! Просто як жива, так я її гарно обтесав; завтра він стоятиме на ній і буде брати висоту секстантом. О, та я ж ледь не забув про отой довгастий полірований клаптик, де він пише свої підрахунки. Отакої! Ану, де мое долото, терпуг та наждак!

РОЗДІЛ 109

АХАБ І СТАРБАК У КАЮТІ

Наступного ранку на кораблі, як завжди, працювали помпи; і раптом із трюмів разом із водою потік лій — мабуть, бочки дали сильну течу. Усі занепокоїлися, і Старбак спустився в каюту, щоб доповісти про цей прикрий випадок¹.

---

¹ На китобійних суднах, що мають на борту багато лою, двічі на тиждень обов'язково спускають у трюм шланг і поливають бочки одна по одній морською водою, яку потім поступово викачують корабельними помпами. У такий спосіб бочкам не дають розсістись, а коли викачують воду, одразу можна побачити течу в дорогоцінному вантажі (прим. авт.).

На той час «Пеквод» ішов на північний схід, наближаючись до Формози і островів Баші, між якими лежить один із тропічних виходів до Тихого океану з китайських вод. Коли Старбак увійшов, Ахаб сидів над загальною картою східних архіпелагів, розгорнутою на столі; поруч лежала інша карта, більш детальна, на якій була окремо позначена довга смуга східного узбережжя японських островів — Ніппон, Мамаї і Сикоку. Упершись своєю новою, сліпучо-білою кістяною ногою в пригвинчену до підлоги ніжку стільця, цей чудний старий стояв спиною до дверей з розкритим ножом у руці і, зморщивши лоба, знову прокладав свої колишні курси.

— Хто там? — спитав він, почувши кроки, проте не озираячись. — Геть! На палубу!

— Капітан Ахаб помиляється; це я. У трюмі тече лій, сер. Треба відкрити трюм і викотити бочки.

— Відкрити трюм і викотити бочки? Ми вже підходимо до Японії; і стирчати тут тиждень, щоб залатати купу старих обручів?

— Або ми це зробимо, сер, або за один день втратимо більше лою, ніж, мабуть, зможемо зібрати за рік. Те, заради чого ми пройшли двадцять тисяч миль, потрібно зберегти, сер.

— Авжеж; тільки коли ми це дістанемо.

— Я казав про лій у нашому трюмі, сер.

— А я про нього не казав і не думав. Иди! Нехай тече! Я й сам дав течу. Еге ж! Теча на течі; весь напханий дір'явими бочками, і всі ці дір'яві бочки ідуть у трюмі плохенького корабля; мені аж як гірше, ніж «Пекводу!» Та я все одно не зупиняюся, щоб залагодити свій пробій; бо як його знайдеш у корпусі, що дав таку глибоку осадку, і як його залагодиш, навіть якщо знайдеш, у лютому штормі життя? Старбаку! Я тобі наказую — не відкривати трюм!

— Що скажуть власники, сер?

— Власники нехай стануть у Нентакеті на березі і спробують перекричати тайфун. Яке до них діло Ахабу? Власники, власники... Що ти торочиш мені, Старбаку, про тих бідолашних власників, наче то не власники, а моя совість? Затям, єдиний справжній власник — це той, хто наказує; а моя совість — ти чуєш чи ні? — моя совість у кілі мого корабля. Иди нагору!

— Капітане Ахаб, — мовив помічник, зашарівшись, і ступив у глиб каюти з такою шанобливою і обережною сміливіс-

тю, яка, здавалося, не тільки остерігалася себе виявити, але й навряд чи довіряла самій собі. — І людина, вища за мене, простила б тобі те, чого ніколи б не простила молодшому, та й щасливішому, капітане Ахаб.

— Чорт забирай! Ти так знахабнів, що смієш мене судити? Нагору!

— Ні, сер, я ще не скінчив. Я уклінно прошу вас, сер. Так, я смію просити вас — майте терпіння. Хіба нам не слід порозумітися, капітане Ахаб?

Ахаб вихопив заряджений мушкет із стійки (що є предметом обстановки в каюті майже кожного корабля у південних рейсах) і, націлившись у груди Старбака, вигукнув:

— Є один бог — владика землі, і один капітан — владика «Пекводу»! Нагору!

Очі старшого помічника палали, обличчя його так пашіло, що якусь мить здавалося, наче його справді обпекло вогнем з широкого дула. Та він переміг себе, випростався з майже спокійним виглядом і, йдучи з каюти, на мить затримався біля дверей:

— Ти образив мене, сер, але не скривдив; і все ж я прошу тебе — стережися. Не Старбака — ти б лише сміявся з цього; ні, Ахаб має стерегтися Ахаба; стережися самого себе, старий.

— Він храбреє, а все ж таки слухається; вельми обачна хоробрість! — мовив Ахаб, коли Старбак пішов. — Як там він сказав? Ахабе, стережися Ахаба, — у цьому таки щось є!

І він, мимоволі спираючись на мушкет, як на тростину, насупивши своє залізне чоло, став походжати по тісній каюті; потім глибокі зморшки на його лобі розгладилися, і він, поставивши на місце мушкет, піднявся на палубу.

— Ти славний хлопець, Старбаку, — стиха мовив він до свого помічника; а потім наказав матросам: — Прибрати брамселі! Фор- і крюйс-марселі на рифи; грот-марсель обра-сопити! Талі підняти, трюм відкрити!

Марно було б гадати, що цього разу змусило Ахаба так поставитися до Старбака. Можливо, то був щирий душевний порух, а може, просто політичні міркування, які за даних обставин не допускали ані найменшого вияву ворожості, навіть тимчасової, в одному з головних начальників на кораблі. Хай там як, а його наказ виконали, і трюм було відкрито.

РОЗДІЛ 110
КВІКВЕГ У ТРЮНІ

Після ретельного огляду з'ясувалося, що бочки, які закотили у трюм в останню чергу, всі цілі; отже, течя була десь нижче. І ми, скориставшись тим, що стояв штиль, вирішили дістатися у глиб трюму. Ламаючи скрепи, ми лізли все нижче, щоб пробудити від важкого сну велетенські стогалонні бочки в нижніх ярусах — наче виганяли кротів із глухої пільми на денне світло. Ми залізли у справжні нетрі, де стояли такі старезні, поточені часом, вкриті пліснявою гігантські бочки, що серед них можна було б шукати поросле мохом первісне барило, наповнене монетами самого капітана Ноя і заліплене об'явами, у яких Ной марно попереджає нерозумний старий світ про потоп. Одна по одній ми котили нагору бочки з питною водою, хлібом, солониною, зв'язки бондарних заклепок і залізних обручів, тож врешті-решт на палубі ніде було повернутися; кроки відлунювали в порожніх трюмах, наче ви прогулювалися над катакомбами; і корабель гойдався на хвилях, мов наповнена повітрям пляшка в оплітці. Голова в «Пекводу» обважніла, наче в школяра, що вивчив Арістотеля натшесерце. Щастя, що тайфуни тоді обходили нас стороною.

Отоді й напала на мого товариша-язичника, мого широкого друга Квіквега люта лихоманка, що ледь не вкоротила йому віку.

Слід сказати, що в китобійному ремеслі не буває синекури; тут гідність і безпека йдуть пліч-о-пліч, і що вище ти піднімешся, то тяжче мусиш працювати, поки не досягнеш капітанського звання. Так було і з бідолашним Квіквегом, що як гарпунер повинен був не тільки змагатися з живим китом, але також — як ми вже бачили — вилазити в штормовому морі на його мертву спину, а потім спускатись у морок трюму і, обливаючись потом у цьому глухому підвалі, совати важкі бочки і пильнувати, як їх установлюють. Одне слово, гарпунери — то чорнороби китобійного ремесла.

Бідолашний Квіквег! Коли корабель уже наполовину випорожнили, треба було б вам нахилитися над люком і зазирнути в трюм, де напівголий татуйований дикун повзав у вогкій темряві, наче плямиста зелена ящірка на дні криниці. Криницею, чи то льодовнею, цього разу і став трюм для бід-

ного язичника; хоч він аж упрів від роботи і обливався потом, проте, як не дивно, все ж застудився, а застуда потім перейшла в лихоманку, яка за кілька тяжких днів поклала його в ліжку на самому порозі смерті. Як він змарнів і охляв за ці дні! Тепер у ньому ледь жевріло життя, лишилися самі кістки і татуювання. Він зсохся, вилиці загострилися, тільки очі ставали наче глибшими, і в них з'явився дивний, ніжний блиск. З глибини його хвороби вони дивилися на вас лагідно, проте допитливо, осяяні тим безсмертним здоров'ям, яке не може ні згинути, ні послашати. І наче кола на воді, які розходяться все далі й далі і потім зникають, його очі все ширшали — кола Вічності. Незбагнений жах огортав вас, коли ви сиділи біля помираючого дикуну і бачили в його обличчі щось дивне, помічене ще свідками смерті Зороастра. Адже те, що в людині є справді дивовижним і страшним, іще ніхто не передав ні словами, ні в книгах. А прихід Смерті, яка робить усіх рівними, надає всім обличчям однакового виразу, який міг би пояснити тільки той, хто вже помер. Ось чому — повторимо ще раз — жоден халдей чи грек при смерті не мав більш високих помислів, ніж ті, що таємничою тінню проступали на обличчі бідного Квіквега, коли він тихо лежав у своєму ліжку-колисці, і море тихо несло його до останнього спочинку, і невидимий океанський приплив здійснював його все вище — до небес, що чекали на нього.

Ніхто на кораблі вже не сподівався, що він одужає; а що думав про свою хворобу сам Квіквег, показує його останнє прохання, з яким він звернувся до нас.

Якось у сірому присмерку ранкової вахти, коли ще не розвиднилося, він підкликав до себе одного матроса, взяв його за руку і сказав, що в Нентакеті йому доводилося бачити вузькі човни з темного дерева, схожого на те, з якого роблять воєнні піроги на його рідному острові; все розпитавши, він дізнався, що кожного китобоя, померлого в Нентакеті, кладуть у такий темний човник, і думка про таку можливість дуже йому сподобалася; це вельми нагадувало звичай його народу, за яким мертвого воїна після бальзамування кладуть у його пірогу і пускають пливти за водою до зоряних архіпелагів; вони не тільки вірять, що зорі — це острови, але й впевнені, що далеко за видимим обрієм їхнє тепле безмежне море переходить у небесну блакить, утворюючи білі бурунці Зоряного Шляху. Він додав, що жахається думки, що його

поховають, загорнувши в ліжник за давнім морським звичаєм, і жбурнуть за борт, наче стерво, на поживу акулам... Ні, нехай йому дадуть човна, як у Нентакеті, це тим паче пасує йому, як китобою, оскільки в човна-домовини, як і у вельбота, немає кіля; хоча, мабуть, через це його важко стернувати і він пливе за течією туманних віків.

Щойно про це дивне прохання доповіли на юті, тесля одразу ж отримав наказ — виконати бажання Квіквега, хоч би що він забажав. На борту було трохи старої деревини — якісь погансько-темні дошки, саме такого кольору, що годиться для домовини, завезені під час одного з минулих рейсів із пишних гаїв на Лакадейських островах, і з оцих чорних дощок вирішили збити труну. Почувши наказ, тесля одразу ж узяв свою дюймову рейку і зі своєю звичною байдужою справністю вирушив у кубрик, де взявся ретельно обмірювати Квіквега, акуратно прикладаючи рейку і лишаючи в нього на тілі крейдяні позначки.

— От бідолаха! Тепер він будь-що помре, — сумно зауважив матрос з Лонг-Айленда.

А тесля повернувся до свого верстата і задля зручності, щоб не забути, позначив на ньому точну довжину майбутньої труни й увічнив її, зробивши дві зарубки у крайніх точках. Потім він зібрав інструменти і заходився працювати.

Коли був убитий останній цвях, а віко вистругане і як слід прилаштоване, він легко завдав готову труну собі на плечі і поніс на бак, щоб дізнатися, чи готовий небіжчик.

Почувши обурені, проте трохи глузливі вигуки, якими матроси на палубі звеліли теслі забиратися геть з його домовиною, Квіквег нажахав усіх, попросивши принести труну до нього; відмовити йому було не можна — вмирущі інколи бувають справжніми тиранами, та оскільки вони скоро перестануть нас турбувати майже навіки, то слід їм догоджати як можна.

Перехилившись через край ліжка, Квіквег довго й пильно дивився на труну. Потім він попросив, щоб принесли його гарпун, зняли дерев'яне руків'я і поклали лезо в труну разом із веслом із вельбота Старбака. За іншим його проханням уздовж стінок поклали в ряд сухарі, в узголів'ї поставили пляшку прісної води, а в ногах поклали торбинку із землею пополам з тирсою, яку назбирали в трюмі; замість подушки у труну поклали згорнутий шматок парусини, і Квіквег став

настійно просити, щоб його перенесли з ліжка на його останній одр — він хотів перевірити його комфортність. Кілька хвилин він лежав там нерухомо, потім звелів одному з товаришів розв'язати його мішок і витягти звідти малого бога Йоджо. Після цього він склав руки на грудях, притискаючи до себе Йоджо, і сказав, щоб його закрили віком (як він висловився, «задраїли люк»). Віко опустили, відкинувши верхню половину на шкіряних петлях, і він лежав так, що з труни було видно тільки його заклопотане обличчя. «Рармаї» (гаразд, підійде), — мовив він нарешті і показав знаком, щоб його знову поклали на ліжко. Та його ще не встигли витягти з цього короба, коли Піп, що весь час нишком стояв поблизу, прослизнув до самої труни і з тихим плачем узяв Квіквега за руку, тримаючи в іншій руці свій бубон.

— Бідний блукач! Скільки ж ти ще блукатимеш? Куди ти йдеш тепер? Та якщо тебе занесе течією на прекрасні Антилли, де приплив виносить на берег водяні лілеї, ти зробиш мені послугу? Знайди там одного хлопця, його звати Піп, його вже давно серед нас немає; мабуть, він там, на далеких Антиллах. Ти як побачиш його, скажи йому добре слово, бо він, певно ж, сумує; бачиш, він лишив тут свій бубон, а я його знайшов. Гей, гей! Ну, Квіквегу, а тепер помирай; а я тобі заграю похоронний марш.

— Я чув, — промимрив Старбак, зазираючи згори у люк, — що у гарячці люди, навіть неосвічені, починали говорити стародавніми мовами; проте завжди стає зрозуміло, що дива в цьому немає — просто вони ще малими дітьми чули, як цими мовами розмовляв який-небудь школяр, а потім геть забули про це. Так і бідолашний Піп, я певний, у своєму чарівному божевіллі говорить до нас небесною мовою нашої небесної гостини. Де він міг це почути, коли не там? — Ану цить! Він знову говорить, тільки ще чудніше.

— Станьте у пари, у два ряди! Нехай він буде в нас генералом! Агов! Де його гарпун? Покладіть його поперек, отак! Гей, гей! Ура! Якби ж сюди бойового півня, щоб сидів у нього на голові та кукурікав! Квіквег помирає смертю хоробрих! — зятяте всі: Квіквег помирає смертю хоробрих! Так, чуєте, смертю хоробрих, хоробрих! А малий боягуз Піп, він так і помер боягузом; аж трусився з ляку, — от сором! Слушайте всі: коли зустрінете Піпа, розкажіть усім на Антиллах, що він дезертир і боягуз, боягуз! Скажіть їм, що він вистриб-

нув з вельбота! Я б ніколи не став бити в бубон над Піпом і називати його генералом, якби він помер тут ще раз! Ні, ні! Ганьба всім боягузам! Нехай вони всі втонуть, як Піп, що стрибнув з вельбота. Ганьба! Ганьба!

Тим часом Квіквег лежав із заплющеними очима, наче дрімав. Зрештою Піпа турнули геть, а хворого перенесли на ліжку.

Але тепер, коли він начебто приготувався до смерті, а труна йому якраз підійшла, Квіквег раптом почав одужувати; скоро всі побачили, що виріб теслі більш не знадобиться; і коли дехто висловив захоплений подив із цього приводу, Квіквег пояснив причину свого раптового одужання: у вирішальну мить він згадав про одну невеличку справу на березі, якої ще не виконав, і тому він передумав щодо вмирання, — для цього ще не час. Його спитали, невже він гадає, що це залежить тільки від нього — жити йому чи померти? Ну звісно, відповів він. Одне слово, Квіквег був певний, що якщо людина твердо вирішить жити, звичайна хвороба її не здолає; хіба що кит, або шторм, або якась інша руйнівна стихія може її вбити.

Між дикунами і цивілізованими людьми, треба сказати, є одна дуже значна відмінність: якщо цивілізований хворий одужує десь місяців шість, хворий дикун може оклигати за день. Тому мій Квіквег скоро зміцнів; і нарешті, просидівши кілька днів у повній бездіяльності на кабестані (проте їв він з чудовим апетитом), він нараз скочив на ноги, потягнувся, позіхнув, а потім, стрибнувши на ніс свого підвішеного вельбота, оголосив, що готовий до бою.

Свою труну він із якоїсь дикої примхи став використовувати як матроську скриню; виклав у неї з парусиного мішка все своє манаття й акуратно розклав його там. Він згаяв чимало вільних годин на те, щоб порізьбити віко труни дивовижними візерунками; здавалося, що він хоче в такій грубій манері перенести на дерево химерні татуювання свого тіла. Це татуювання було витвором нині покійного пророка і віщуна в нього на батьківщині, який ієрогліфічними знаками записав на тілі Квіквега всю космогонічну теорію разом із містичним трактатом про мистецтво пізнання істини; тому власна особа Квіквега була незбагненою таємницею, дивокнигою в одному томі, загадкові письмена якої він не міг прочитати, хоча просто об них билося його живе серце; отже,

ця таїна врешті-решт була приречена загинути разом із живим пергаментом, на якому була написана, і так і лишитися нерозгаданою. Мабуть, саме так думав Ахаб, коли якось уранці відвернувся від бідного Квіквега, з гіркою мовивши:

— О, диявольська спокуса богів!

РОЗДІЛ 111 ТИХИЙ ОКЕАН

Швидко проминувши острови Баші, ми впливли у простір великого Південного моря; і якби не все інше, я б привітав мій любий Тихий океан із палкою вдячністю, бо нарешті здійснилася мрія моїх юнацьких років — цей незворушний океан котив переді мною на схід тисячі миль блакиті.

Якось незбагненна принада є в цьому морі, чие лагідне і вбивче коливання, здається, свідчить про живу душу, зачаєну в глибині; якщо вірити переказам, так коливалася Ефеська земля над могилою святого Йоана-євангеліста. Так воно і має бути, щоб на цих морських луках, на цих безмежних водяних преріях і цвинтарях усіх чотирьох континентів вічно здіймалися і спадали, котилися вдаль і зникали зелені хвилі; адже мільйони тіней і примар, загиблих мрій, надій і снів — усе, що ми називаємо життям і душею, лежить там і спить, спить тихо-тихо; і ледь ворухиться, як сплячий у своєму ліжку; і невтомний біг хвиль лише повторює ці сонні порухи.

Для задумливого мандрівника-містика цей безжурний Тихий океан, раз побачений, назавжди лишиться заповітним морем його душі. У ньому — середині води світу, тоді як Індійський і Атлантичний океани — лише його рукави. Одні й ті самі хвилі б'ють у причали нових міст Каліфорнії, ще тільки вчора збудованих наймолодшим із народів, і омивають побляклі, та все ще розкішні краї азіатських земель, древніших від Авраама; а посередині плавають сузір'я коралових атолів і низькі, нескінченні, таємничі архіпелаги, і неприступні Японські острови. Так цей загадковий, божественний океан оперізує весь наш широкий світ, перетворюючи всі береги на одну величезну затоку, і пульсує припливами, мов серце землі. Піднесений його вічними хвилями, ти мимохіть починаєш визнавати бога-спокусника, схиляючись перед великим Паном.

Але думки про Пана не надто займали Ахаба, коли він, наче залізна статуя, стояв на своєму звичному місці біля снастей бізань-шогли, несвідомо вдихаючи запах цукристого мускусу з островів Баші (де в запашних лісах, мабуть, блукали ніжні коханці) і цілком свідомо дихаючи солоним повітрям знову відкритого моря; того моря, де повинен був цієї миті плавати ненависний йому Білий Кит. Тепер, коли він зрештою вийшов у ці води, до своєї кінцевої мети, і плів у напрямі японської промислової зони, воля старого капітана наструнчилася до краю. Його тверді вуста стислися, мов лещата; жили на лобі набрякли дельтою, наче струмки у весняну повінь; і навіть уві сні його крик тривожно відлунював у склепіннях корабля: «Табань! Білий Кит пустив кривавий фонтан!»

РОЗДІЛ 112

КОВАЛЬ

Було тихе, лагідне літепло, як завжди буває о цій порі року на тутешніх широтах; та промисловий сезон був у розпалі, і коваль Перт, весь прокіптюжений, зашкарублий стариган, не став прибирати в трюм своє переносне горно: закінчивши працювати над ногою для Ахаба, він лишив горно на тому самому місці надійно принайтованим до римів фок-шогли, бо тепер до нього невпинно зверталися командири вельботів, гарпунери та веслярі — кожному треба було щось полагодити, замінити чи переробити в їхній зброї та шлюпковому знарядді. Люди в нетерпінні приступали до нього, чекаючи своєї черги; кожен тримав у руці або лопату, або наконечник піки, гарпун або острогу і ловив його найменший порух. Та молоток у старого був терплячий, до того ж тримали його терплячі руки. Ні буркотіння, ні лайки, ні злоби. Безмовно, спокійно й урочисто, ще нижче схиляючи свою вічно схилену спину, він працював так, наче праця була для нього самим життям, а тяжкі удари молотка — ударами його серця. І так воно й було насправді. Бідолашний чоловік!

Щось незвичайне було в ході цього старого; якась ледь помітна, проте болісна непевність його кроків ще на початку рейсу викликала цікавість матросів. І мало-помалу він змушений був задовольнити їхню настійну допитливість;

отак і вийшло, що всі на борту знали ганебну історію його тяжкого життя.

Одного разу сталося так, що глуха морозна ніч захопила його — втім, з його власної вини, — на півдорозі між двома провінційними містечками; очманілий коваль побоявся замерзнути на смерть і вирішив провести ніч у занедбаній клуні. Наслідком цього була втрата усіх пальців на обох ногах. І так із його зізнань потроху проступили чотири акти радості і один довгий, та ще не скінчений п'ятий акт горя, що складали драму його життя.

Цей старий у віці шістдесяті років з великим запізненням зазнав того лиха, яке порівняно зі звичайними знегодами можна назвати руїною та загибеллю. Він був шанованим майстром, завжди мав досить роботи, жив у власному будинку із садом, любив свою молоду дружину, що могла б бути йому за доньку, і трьох веселих здорових діточок; у неділю ходив до чистої, світлої церкви, що стояла в гаю. Та якось уночі, причаївшись у мороку і ховаючись під облудною машкарою, лютий злодій пробрався в дім і виніс звідти все до пуста. І найстрашніше те, що цього злодія несвідомо для себе впустив у дім сам коваль. То був Лиходій Пляшки! Коли був вийнятий фатальний корок, згубна сила вирвалася назовні і зруйнувала дім. З вельми розумних і корисних міркувань економії кузня містилася в підвалі, хоч і мала окремий вхід; і молода дружина завжди з любов'ю прислухалася до дзвінких ударів молота в молодих руках свого старого чоловіка, бо ці лункі удари, приглушені стінами та підлогою, все ж долинали у своїй грубуватій красі до дитячої кімнати, де вона колисала дітей коваля під залізну колицкову мужньої Праці.

Ох, лихо, лишенько! О Смерть, чому ти не приходиш вчасно? Якби ти забрала старого коваля, перш ніж він став руїною, то в молодій вдови лишалася б її світла журба, а в сиріт був би всіма шанований і уславлений в сімейних переказах батько, про якого вони могли б думати в наступні роки; і у всіх — безтурботне життя в добробуті. Та смерть скосила якогось порядного старшого брата, від чиєї цілоденної праці залежав добробут зовсім іншої родини, і лишила цього жалюгідного старого топтати ряст доти, поки він не згниє живцем і не стане ще більш гідним для косовиці.

Чи варто розповідати все до кінця? Удари молота все рідше дзвеніли в підвалі; і щодня кожний новий удар був слаб-

шим від попереднього, і дружина непорушно сиділа біля вікна і дивилася безслізними очима на заплакані личка своїх дітей; міхи опали; горно захлинулося попелом; будинок продали; мати спочила навіки під високою травою сільського цвинтаря, і діти, провівши її в останню путь, скоро пішли слідом; і безпритульний, самотній старий, спотикаючись, вийшов на дорогу злидарем у жалобі; і його горе не знало пошани, і його сиве чоло було посміховиськом для лянних кучерів!

Здавалося б, у такого життя є тільки один жаданий кінець — смерть; але ж смерть — це лише один крок до царини Невідомого; це тільки перше вітання безмежним простором Далекого, Пустельного, Бездонного; ось чому перед очима того, хто прагне смерті, якщо він ще зберігає в душі відразу до самогубства, океан — всеосяжний, всепоглинаючий океан — звабливо розстилає широке поле неймовірних жахів і дивовижних пригод; немовби тисячі сирен співають з океанської безодні: «Іди до нас, нещасливцю, тут нове життя, не відділене від старого провиною смерті; тут небачені дива, і щоб їх побачити, тобі не треба вмирати. Сюди, сюди! Поховай себе в цьому житті, адже від твого нинішнього сухопутного світу, що тебе ненавидить і ненависний тобі, воно ще далі, ніж темна пуста смерті. Іди сюди! Постав собі надгробок на цвинтарі і йди сюди, будь нашим чоловіком!»

І, послухавшись цих голосів, що линули зі Сходу та Заходу рано-вранці та надвечір, душа коваля обізвалася: «Я йду!» І так Перт пішов у плавання на китобійному кораблі.

РОЗДІЛ 113

ГОРНО

Якось опівдні Перт, із розкошляною бородою, у цупкому фартуху з акулячої шкіри, стояв між горном і ковадлом, яке містилося на підставці із залізного дерева, і однією рукою тримав над жаром наконечник для піки, а другою роздмухував легені свого горна, коли до нього підійшов капітан Ахаб з невеликим пошарпаним шкіряним мішком у руках. За кілька кроків від горна похмурий Ахаб зупинився і стояв доти, поки Перт не витяг залізний наконечник з вогню і не почав, поклавши його на ковадло, бити молотом, так що розжарена

червона маса випустила в повітря густий тріпотливий струмінк іскор, що пролетів біля Ахаба.

— Це твої буревісники, Перте? Вони завжди летять слідом за тобою. Ці птахи приносять щастя, та не всім, — бачиш, вони опікають; але ж ти, ти живеш серед них і не дістав жодного опіку.

— А я і так кругом обпечений, капітане, — відгукнувся Перт, спершись на свій молот, — обпечений із голови до п'ят; тож не так легко мене опекти.

— Ну, ну, годі. Твій надтріснутий голос звучить надто спокійно; цей розважливий спокій горя... Я сам не в раю і не можу терпіти муки інших, коли вони не божеволіють з горя. Ти ж повинен був із глузду з'їхати, ковалю; скажи, чого ти досі не втратив розуму? Як ти можеш терпіти це і не збожеволіти? Невже небо досі так ненавидить тебе, що ти не можеш збожеволіти? Що це ти робив?

— Перекував старий наконечник для піки, сер; він весь був у борознах та щербинах.

— А хіба ти можеш знову зробити його гладким, ковалю, коли він такий зужитий?

— Певно, що можу, сер.

— І, мабуть, можеш розгладити будь-які борозни та щербини, ковалю? Тобі байдуже, наскільки твердий метал?

— Так, сер. Усі борозни та щербини, крім однієї.

— То поглянь сюди! — гарячково вигукнув Ахаб, ступивши до Перта й обома руками спершись йому на плечі. — Поглянь сюди, сюди, — чи ти можеш розгладити таку борозну, ковалю? — І він провів долонею по своєму похмурому чолі. — Якби ти міг це зробити, ковалю, я б радо поклав голову на твоє ковадло і відчув, як твій тяжкий молот ударить мене між очі! Кажі! Ти можеш розгладити цю борозну?

— Оце ж та сама і є, сер. Хіба я не казав, що можу розгладити всі борозни, крім однієї?

— Так, старий, це вона і є. Твоя правда, ковалю, її не можна розгладити; бо хоча ти бачиш її тут, на плоті, насправді вона вже врізалася в кістку мого черепа — він весь у борознах зморшок! Та облишмо ці дитячі балачки. Сьогодні більш ніяких острог та пік. Поглянь сюди! — І він струснув своїм шкіряним мішком, наче там були золоті монети. — У мене теж є для тебе замовлення. Мені потрібний гарпун, Перте, такий, щоб тисяча чортів в одній запряжці не могли

його розігнути; такий, щоб стирчав у кита в боці, як його власний плавець. Ось твій матеріал, — і він кинув мішок на ковадло. — Тут зібрані цвяхи, якими прибивають сталеві підкови скакових коней.

— Цвяхи для підков, сер? Що ж, капітане Ахаб, це найкращий, найміцніший матеріал для ковальської справи.

— Так, старий, я це знаю; ці цвяхи, сплавлені разом, будуть триматися, мов на клею, звареному з кісток убивць. Поквапся! Викуй мені гарпун. Та спершу ти маєш викувати мені дванадцять прутів, щоб із них зробити стрижень; сплети їх і звари з них стрижень, як плетуть канат із волокон. Мерщій! Я розпалю вогонь.

Коли дванадцять прутів були готові, Ахаб власноручно випробував їх, обвиваючи по черзі навкруг довгого і товстого залізного болта.

— Оцей не годиться, Перте. — І він відкинув останній геть. — Треба перекувати.

Потім, коли Перт уже мав намір зварювати дванадцять прутів, Ахаб зробив йому знак зупинитися і сказав, що він викує свій гарпун сам. І, важко дихаючи, він заходився бити молотом по ковадлу.

Перт подав йому розжарені пруту, з горна з гудінням вивалилися довгі язички полум'я, і в цю мить до них нечутно підійшов парс і схилив голову перед вогнем, так, немовби посилав на їхню працю прокльони чи благословення. Та коли Ахаб звів очі, він непомітно слизнув геть.

— Що там робить те бісівське кодло? — промимрив Стабб на півбаку. — Цей парс чує вогонь, мов сірник, і сам тхне смаленим, наче запал у мушкеті.

Нарешті стрижень, уже зварений, нагріли востаннє; Перт опустив його, щоб остудити, у діжку з водою, і струмись гарячої пари з шипінням вилетів просто в обличчя Ахабу, котрий, схилившись, стояв поруч.

— Ти хочеш поставити на мені тавро? — гримнув він, відсахнувшись, і скривився від болю. — Невже я викував його, щоб катувати тільки самого себе?

— Боронь Боже, сер! Та от що мене страшить, капітане Ахаб: чи не для Білого Кита цей гарпун?

— Для білого диявола! А тепер мені потрібні леза, їх ти викуєш сам, старий. Ось тобі мої бритви з найкращої сталі; візьми, і нехай зубці мого гарпуна будуть гострі, мов крижані голки Льодовитого моря.

Якусь мить старий коваль непорушно дивився на бритви, наче волів не торкатися їх зовсім.

— Візьми їх, старий, візьми, мені вони ні до чого; я тепер не голюся, не вечеряю і не читаю молитви, поки... та годі, берися до роботи!

Невдовзі сталевий наконечник, якого Перт зробив у формі стріли, увінчав новий гарпун, приварений до стрижня, і коваль, приготувавшись розжарити лезо востаннє перед гартотом, гукнув до Ахаба, щоб той посунув ближче діжку з водою.

— Ні, ні, води не треба; я хочу дати йому справжнього гарту — на смерть. Агов, там, нагорі! Тештіго, Квіквегу, Деггу! Що скажете, язичники? Чи ви згодні дати мені стільки крові, щоб вона вкрила це лезо? — І він здійняв гарпун високо вгору. Три темні голови кивнули: так. Три надрізи було зроблено на язичницькій плоті, і так було загартовано гарпун для Білого Кита.

— Ego non baptizo te in nomine patris, sed in nomine diaboli!¹ — люто вигукнув Ахаб, коли убивче залізо із шипінням всотало свою хрещальну кров.

Ахаб оглянув усі запасні дрєвка, що зберігалися в трюмі, і вибрав серед них одне — з американської ліщини, ще не очищене від кори. Його вставили в залізний розтруб. Потім розмотали бухту нового троса, відрізали сажнів десять і туго натягнули на кабестані. Ахаб наступив на трос ногою, і він загудів, як струна. Тоді, низько схилившись і перевіряючи, чи немає в канаті вузлів чи потовщень, Ахаб вигукнув:

— Добре! Можна кріпити руків'я.

Трос розпели з одного кінця, вільні волокна скрутили і застромили в розтруб гарпуна; потім туди щільно прилаштували дрєвко; вільний кінець міцно закріпили, туго повивши штертом. Тепер, коли все було зроблено, дрєво, залізо і мотуззя — три парки — об'єдналися в неподільне ціле, Ахаб похмуро рушив геть, забравши свою зброю; а удари його кістяної ноги і удари ліщинового дрєва відлунювали в палубі. Та не встиг він зайти до своєї каюти, як позаду нього почувся тихий, чудний, трохи глумливий і водночас жалісний звук. О Піп! Твій журливий сміх, твій бездумний, проте тривожний погляд — усі твої дивні гримаси багатозначно сплелися з гіркою долею цього приреченого корабля і глумилися з нього!

¹ Хрещу тебе не во ім'я Отця, а в ім'я сатани! (Лат.)

РОЗДІЛ 114
ПОЗОЛОТА

Заглиблюючись у саме серце японської промислової зони, «Пеквод» невдовзі віддався полюванню. Бувало, що в тиху прохолодну погоду матроси не виходили з вельботів по дванадцять, п'ятнадцять, вісімнадцять, а то й двадцять годин поспіль; вони то веслували як навіжені, то йшли під вітрилами в гонитві за китом, то сиділи цілу годину в короткому і такому жаданому перепочинку, чекаючи, поки він спливе нагору; та здобич була мізерна.

У такі години, коли сидиш під ласкавим сонцем і цілий день гойдаєшся на повільних, невисоких хвилях; коли сидиш у своєму вельботі, легкому, мов берестовий човник, у приязній бесіді з хвилями, які, наче кошенята біля вогнища, мурчочуть і труться об борти; у такі години тебе огортає дрімотний спокій, і, милуючись спокійною красою блискучої шкури океану, ти забуваєш про тигряче серце, що б'ється під нею, і не хочеться згадувати, що в цій м'якій лапі ховаються безжальні пазурі.

У такі години мандрівник у вельботі плекає якесь тепле, синівське почуття до моря, схоже на любов до рідної землі; море для нього — мов безмежна квітуча рівнина, і корабель, що пливе вдалині, так що ледь видно його щогли, наче пропливає не серед високих хвиль, а серед пагорбів прерії; так коні переселенців на Далекому Заході втопають у зеленій повені по самі вуха, вистромлені з трави.

Вузькі потаємні долини, блакитні, м'які схили пагорбів; коли гомінка тиша панує над ними, ти ладний запрягтися, що бачиш потомлених дїтлахів, які, набігавшись доскочу, сплять на галявинах, і навколо сяє веселий травень, і от-от розцвітуть лісові квіти. І все це зливається з відчуттям таїни у твоїй душі, і вигадка поєднується з дійсністю, і вони, зливаючись, стають одним цілим.

Не можна сказати, що ці заспокійливі картини не впливали на Ахаба, бодай тимчасово. Та якщо ці таємничі золоті ключі відчиняли двері до його потаємних скарбниць, один його подих змушував їх розсипатися в прах.

О зелені долини! О вічна весно неозорих краєвидів душі! Тут — хоча згубний суховій земного життя вже спалив вас дотла, — тільки тут людина ще може бавитися та вибрикувати, наче прудке лоша-одноліток у конюшині рано-вранці, і якоїсь

миті відчувати на своєму тілі холодну росу безсмертного життя. Якби ж, о Господи, ці блаженні хвилини спочинку могли тривати вічно! Та плутане, оманливе плетиво-життя біжить плином по основі; прямо — штилі, поперек — шторми; на кожен штиль припадає шторм. У цьому житті немає прямого, безповоротного розвитку; ми ступаємо не твердими сходинками, щоб зупинитися біля останньої, — від малечої несвідомості, крізь бездумну віру дитинства, крізь сумнів підлітка (спільна доля), скептицизм, а потім і крізь зневіру, до спокою зрілості, що виражений у слові «якщо». Ні, зійшовши на одну сходинку, ми знову та знов ідемо по колу; і завжди лишаємось одночасно і немовлятами, і дітьми, і підлітками, і чоловіками з вічним «якщо». Де наш останній причал, до якого ми пристанемо навіки? У якому небесному ефірі пливе цей світ, від якого ніколи не втомляться і найбільш утомлені? Де ховається батько знайди? Наші душі — мов сироти, чиї нехрещені матері померли при пологах; таємниця нашого батьківства лежить у могилі, і ми мусимо зійти туди, щоб її пізнати.

Того самого дня і Старбак, дивлячись із борту свого вельбота в золоте море, стиха проказав:

— Незбагненна, чарівна принада, яку бачить юний коханець в очах своєї милої! Не кажи мені про твоїх гострозубих акул і про твою людожерську злобу. Дозволь забути про дійсність, дозволь пам'яті замовкнути; я дивлюся у твою глибину і все ж таки вірю.

А Стабб підстрибнув, як риба, сяючи лускою в золотавому світлі:

— Я Стабб, а Стабб чого тільки не бачив; та в одному Стабб може поклястися — що завжди був веселий!

РОЗДІЛ 115

«ПЕКВОД» ЗУСТРІЧАЄ «КАВАЛЕРА»

І справді звеселяло зір та слух те видовище, що постало перед «Пекводом» із підвітряного боку невдовзі після того, як викували гарпун для Ахаба.

Це був нентакетський китобійний корабель «Кавалер», на якому щойно закатили останню бочку і з гуркотом вкотили її в повнісінький трюм; і тепер, прикрашений, як на свято, він весело, трошки хизуючись, обходив розсіяні по всій промисловій зоні кораблі, перш ніж лягти на зворотний курс.

На його щоглах стояли троє чатових із довгими, розмаєними на вітрі червоними стрічками на шапках; за кормою висів догори дном тепер непотрібний вельбот, і на бушприті гойдалася довга щелепа останнього вбитого кита. Повсюди на снастях були підняті сигнальні прапори всіх кольорів. По боках кожного з трьох обгороджених плетеними перестінками марсів стояли дві бочки із спермацетом, а над ними на топ-краспицях — вузькі барильця з тією самою дорогоцінною рідиною, і навіть на грот-щоглі висіла бронзова лампа.

Як ми дізналися згодом, промисловий рейс «Кавалера» був на диво успішним; на диво, бо інші кораблі, що плавали в тих самих водах, упродовж місяців не могли вполювати жодної риби. А «Кавалер» не тільки роздав стрічним свої запаси солонини та хліба, щоб звільнити місце для цінного спермацету; він ще й виміняв у них порожні бочки, які потім, наповнивши, ставили на палубі і в капітанській та офіцерській каютах. Навіть круглий стіл із кают-компанії пішов на дрова; і тепер там обідали на широкому дні спермацетової бочки, принайтованої до підлоги. У кубрику матроси просмолили свої скрині і наповнили їх лоєм; казали навіть, що кок прилаштував кришку до найбільшого зі своїх казанів і налив у нього лою; що стюард заткнув носик у свого кавника і налив у нього лою; що гарпунери повиймали гарпунні руків'я з розтрубів і налили в них лою; одне слово, все на кораблі було повне лою, окрім кишень самого капітана: він лишив їх порожніми, щоб було куди закладати руки на знак гордовитого задоволення собою.

Цей веселий корабель-щасливчик наближався до похмурого «Пекводу», і з його палуби долинали варварські звуки, подібні до бою великих барабанів. Коли він підійшов ближче, стало видно, що це матроси з'юрмилися навколо саловарних казанів, накритих зверху «мішками» — тобто висушеними, мов пергамент, шлунками чорного дельфіна, і, горлаючи піснями, у такт лупили по них кулаками. На юті помічники капітана й гарпунери витанцьовували із смаглявими краями, що повтікали до них із полінезійських островів, а в пишно прикрашеній шлюпці, котра висіла високо на линвах між фок- і грот-щоглою, сиділи троє негрів з Лонг-Айленда і, розмахуючи блискучими кістяними смичками, шкварили веселу джигу. Інші члени команди поралися біля стін саловарні, звідки вже витягли казани. Можна було подумати, що це

руйнують кляту Бастилію — так вони відчайдушно горлали, викидаючи за борт нікому тепер не потрібні цеглу та вапно.

Володар і повелитель цих веселунів — капітан, гордо виставившись, стояв на юті, споглядаючи цю сцену, що наче була влаштована йому на втіху.

І Ахаб теж стояв на юті, чорний, набурмосений, мовчазний; і коли два кораблі зійшлися, один — суцільне свято з приводу того, що відбулося, другий — лиховісне передчуття того, що мало відбутися, обидва капітани наче втілювали різкий контраст цієї сцени.

— Просимо до нас на борт! — гукнув командир веселого «Кавалера», піднімаючи над головою пляшку та келих.

— Ти не бачив Білого Кита? — проскреготів Ахаб у відповідь.

— Ні, тільки чув про нього, і то не вірю, — відмахнувся той. — Просимо, капітане!

— Ти щось збіса веселий. Пливи далі. Чи є в тебе людські втрати?

— Такі, що й говорити не варто, — двоє остров'ян, ото й усе. Ходи до нас, друже! Я тебе вмить розвеселю. Ходи, в нас тут бач яка музика! Корабель повний, і ми йдемо додому.

— Яка ж панібратська дурість! — промимрив Ахаб, а вголос гукнув: — Кажеш, повний корабель і курс додому? Ну, а в нас корабель порожній, і ми йдемо полювати; отже, нам не по дорозі. Гей, на баку! Підняти всі вітрила, тримати міцніше!

І в той час як один корабель весело йшов по вітру, другий уперто боров вітер; так розпрощалися два китобійці; і в той час як матроси «Пекводу» довго дивилися задуманими очима услід «Кавалеру», на «Кавалері» ніхто навіть не озирнувся — надто їм було весело. Ахаб, спершись на гакаборт, провів поглядом корабель, що зникав у даліні; потім витяг із кишені маленьку пляшечку і стояв, дивлячись то на неї, то на корабель, наче хотів поєднати в уяві ці два далекі образи — бо в пляшечці був нентакетський пісок.

РОЗДІЛ 116

КИТ ПРИ СМЕРТІ

У цьому житті нерідко буває так, що, коли справа по борту в нас пройде улюбленець долі, то й ми самі, що досі лежали в мертвому штилі, зловимо бриз і з радістю відчуємо,

як напнулися наші вітрила. Мабуть, так сталося і з «Пекводом», бо наступного дня після зустрічі з веселим «Кавалером» ми помітили китів і чотирьох з них забили; одного забив сам Ахаб.

Уже вечоріло; скінчилася криваво-червона битва; коливаючись у прекрасному вечірньому морі і такому ж прекрасному вечірньому небі, і кит і сонце, обоє, тихо померли; і такі смутні чари причаїлися в тихому рожевому надвечір'ї, таким молитовним замилюванням було сповнено все довкола, що здавалося, наче береговий бриз-іспанець прийшов із глибини зелених монастирських долин на Манілах і вийшов у море з вечірніми гімнами.

Ахаб заспокоївся знову, але то був похмурий спокій; він шойно відвів свій вельбот на безпечне місце і тепер сидів у нерухомому човні, дивлячись, як помирає кит. Дивне це видовисько — помираючий кашалот, що повільно перевертається головою до сонця і так конає; і це видовище того тихого вечора здалося Ахабу багатозначним і дивовижним, як ніколи.

— Він повертається — як повільно та як упевнено, вклоняється і кличе, в останньому смертному зусиллі звернувшись до сонця. І він теж уклоняється вогню; відданий, благородний васал сонця! О, нехай перед його привітним зором відкриється цей привітний краєвид! Тут, у водяній в'язниці; тут, куди не долинають жалюгідні звуки людського щастя і горя; у цих безжальних, байдужих водах, де немає жодної скелі, щоб стати таблицею для записів легенд, де вже багато китайських сторіч котяться хвилі, ні до кого не озиваючись і нікого не чуючи, мов зорі, що сяють над потаємними верхів'ями Нігеру, — і тут життя вмирає, звернувшись до сонця, сповнене віри; та приходять смерть і в ту ж мить повертає мертве тіло головою в інший бік...

О темна індуська половино світу, що збудувала собі окремих трон із кісток утоплеників десь тут, у самому серці морської пустелі! Ти, язичницька королево, це ти надто правдиво говориш зі мною посеред убивчого тайфуну і в гробовій тиші штилю, що приходять після бурі. І цей твій кит, що звернув до сонця свою напівмертву голову, а потім відвернувся знов, — це твій урок для мене.

О тричі гартована міць! О райдужний фонтане, що здіймається до неба! Щосили прагне вгору — і марно! Даремно

шукаєш ти, ките, захисту в життєдайного сонця: воно викликає життя, та не дає його вдруге. І все ж таки ти, темна половино, заколисуєш мене вірою, ще більш гордою, хоч, мабуть, і більш темною. Під ногами в мене плавають рештки життя, поглинутого тобою; мене підтримує на плаву дихання тих, хто колись був живий, дихання, що стало водою.

Тож слава тобі, навіки слава, море, у чиїх вічно мінливих хвилях знаходить собі притулок дикий птах. Народжений землею, я викоханий морем; хоч гори й долини зростили мене, ви, морські буруни, ви мої молочні брати!

РОЗДІЛ 117

КИТОВА ВАРТА

Чотири кити, яких забили того вечора, померли далеко один від одного; першого забили з навітряного боку, другого ближче, з підвітряного, один опинився за кормою і один попереду корабля. Цих трьох останніх встигли підібрати, поки стемніло; але четвертого, якого віднесло вітром, не можна було забрати до ранку: він лишився на воді, і вельбот, що здобув його, всю ніч гойдався на хвилях поруч із ним; то був вельбот Ахаба.

Жердина з прапорцем була встромлена в дихало мертвого кита, і миготливі, тривожні відблиски ліхтаря, підвішеного на ній, падали на чорну лискучу спину і розбігалися далеко по нічних хвилях, що тихо плескали об велетенську тушу, мов боязкий приплив — об піщаний берег.

Ахаб і всі матроси його вельбота спали; не спав тільки парс; він сидів, підібгавши ноги, на носі і дивився на акул, що кружляли навколо кита, б'ючи хвостами в тонкі кедрові борти. А в повітрі бринів якийсь ледь чутний стогін, наче то озивалися легіони непростених духів Гоморри над Асфальтовим морем.

Нараз прокинувшись, Ахаб поглянув в обличчя парса, що сидів упритул до нього. Тісно оточені кільцем нічного морю, вони здавалися останніми людьми в затопленому світі.

— Мені знову снилося те саме, — мовив він.

— Катафалк? Чи я не казав тобі, старий, що в тебе не буде ні катафалка, ні труни?

— А хіба бувають катафалки у тих, хто помирає в морі?

— Але ж я казав, старий, що перед тим як померти в цьому плаванні, ти мусиш побачити на морі два катафалки: один — зроблений нелюдськими руками; а видиму частину другого зроблено з американської деревини.

— Отак! Це ж просто диво, парсе, — катафалк у всій красі пливе по морю, у супроводі хвиль-жалобниць! Ха! Таке ми не скоро побачимо.

— Хочеш вір, хочеш ні, але ти не помреш, старий, поки його не побачиш.

— А що там сказано про тебе, парсе?

— У твою останню хвилину я йтиму попереду твоїм лоцманом.

— І коли ти отак підеш попереду — якщо це колись станеться, — тоді, перш ніж я зможу піти за тобою, ти знову повинен будеш з'явитися мені, як проводир? Так? Ну, якби я вірив цьому, мій лоцмане! Я б побачив у цьому подвійну запоруку того, що вб'ю Мобі Діка й переживу його.

— Ось маєш ще одну запоруку, старий, — мовив парс, і його очі зблиснули, наче світлячки в темряві. — Тільки конопляна мотузка може тебе вбити.

— Зашморг, ти хочеш сказати. Тоді я безсмертний і на суші, і на морі! — глузливо засміявся Ахаб. — Безсмертний на суші і на морі!

Потім вони знову замовкли. Підійшов сірий світанок, веслярі, які спали на дні човна, повставали, і ще до полудня вбитого кита доправили на борт «Пекводу».

РОЗДІЛ 118

КВАДРАНТ

Промисловий сезон на екваторі наближався; і щоразу, коли Ахаб виходив із каюти і піднімав голову, стерновий починав завзято крутити стерно, матроси мерщій кидалися до фалів і стояли там, утупивши погляди в прибитий дублон, з нетерпінням чекаючи команди взяти курс на екватор. І ця команда нарешті пролунала. Наближався полудень; Ахаб сидів на носі свого високо підвішеного вельбота і, як завжди, мав намір почати спостереження за сонцем, щоб визначити його висоту.

Літні дні в японських водах — наче струмені осяйного світла. Сліпуче сонце здається вогненним фокусом величез-

ного збільшувального скла — слюдянистого океану. Небо блищить, мов лаковане; на ньому ані хмаринки; обрій мигтить; і це оголене, нестерпне сяяння — мов сліпучий полиск Господнього престолу. На щастя, у квадранті Ахаба були кольорові скельця, щоб дивитися крізь них на сонячне полум'я. Так він сидів кілька хвилин, розхитуючись у такт з кораблем і тримаючи перед очима свій астрологічний інструмент, в очікуванні тієї єдиної миті, коли сонце посяде своє єдине місце на меридіані. А поки вся його увага була спрямована на це заняття, на палубі під ним стояв на колінах парс і, як капітан, звернувши обличчя вгору, дивився на те саме сонце, тільки його очі були напівзаплющені, і дике лице здавалося безпристрасним, мов земля. Нарешті всі необхідні спостереження були завершені; і Ахаб, креслячи олівцем по своїй кістяній нозі, невдовзі точно визначив широту, на якій перебував. Потім, трохи помовчавши, він знову позирнув на сонце і стиха мовив:

— Ти — маяк! Високий, могутній лоцман! Ти кажеш мені правду про те, де я перебуваю, та чи можеш ти бодай натякнути, де я буду завтра? Чи сповістити мене, де зараз перебуває інше створіння — не я? Де Мобі Дік? Цієї миті ти, може, дивишся на нього. Мої очі зорять у твоє око, що бачить його навіть зараз; у те око, що бачить незнані предмети з твоєї, недосяжної сторони, сонце!

Потім він поглянув на свій квадрант і, перебираючи пальцями його численні кабалістичні приладдя, знову задумано мовив:

— Дурна забавка! Дитяча забавка гордовитих адміралів, комодорів і капітанів; світ пишається тобою, твоєю премудрістю і силою; та що ж ти, зрештою, можеш удіяти? Хіба що показати ту жалюгідну, мізерну точку в цьому широкому світі, де перебуваєш ти і рука, що тебе тримає. От і все! І більш нічого. Ти не можеш сказати, де буде завтра опівдні оця краплина води чи порошок; і ти смієш у своєму безсиллі зневажати сонце! Наука! Будь проклята, безглузда забавко; і будь прокляте все, що звертає людський погляд до цього неба, чиє нестерпне саяво тільки палить, як мої старі очі зараз опалив твій вогонь, сонце! До обрію звернені від природи очі людини, а не вгору. Бог не судив їй споглядати небесну царину. Будь проклятий, квадранте! — І він жбурнув його на палубу. — Я більш не звирятому по тобі мій земний

шлях; корабельний компас і лаг — вони поведуть мене і вкажуть мені моє місце в морі. Отак, — додав він, спускаючись на палубу, — отак, я розтопчу тебе, жалюгідна іграшко, що боязко вказує вгору; я розтрошу тебе!

Поки божевільний старий, промовляючи ці слова, топтав прилад то живою, то мертвою ногою, переможна зневага, нібито звернена до Ахаба, і розпач безнадії, нібито звернений до нього самого, — обидва ці відчуття промайнули на безмовному, незворушному обличчі парса. Він непомітно звівся на ноги і слизнув геть; перелякані матроси з'юрмилися на баку, дивлячись на шаленство капітана, а він, із стурбованим виглядом пройшовшись по палубі, раптом вигукнув:

— До брасів! Стерно на борт! Брасопити реї!

Мить — і реї описали коло, корабель розвернувся, і три стрункі щогли, що несхитно і прямо стриміли в довгому крутобокому корпусі, похитнулися, наче троє Горациїв верхи на одному коні.

Стоячи біля бушприта, Старбак стежив за неспокійною ходою «Пекводу» і Ахаба, який, згорбившись, човгав уздовж палуби.

— Бувало, я сидів біля жаркого вогнища і дивився на полум'я, сповнене палкого, жагучого життя, і бачив, як вогонь хилиться, хилиться все нижче, поки не обернеться на попіл. О, старий моряче, що пройшов усі океани! Що лишиється від твого полум'яного життя, як не мала купка попелу?

— Це так, — озвався Стабб, — але ж то буде попіл від морського вугілля, ось про що подумай, містере Старбак. Від морського вугілля, а не від звичайного дерева. Я чув, як Ахаб бурмоче: «Хтось укладає ці карти в мої старечі руки і клянеться, що лише ними я маю грати». І бодай я пропав, Ахабе, ти робиш усе вірно: не виходь із гри — хоч би й перед лицем смерті!

РОЗДІЛ 119

СВІЧКИ

У теплих країв безжальні ікла та пазури; у запашному зеленому розмаїтті ховається бенгальський тигр. Осяйний небосхил вергає люті громи; чарівна Куба знає такі буревії, про які й не чули в хмарних північних краях. Так і в цих сяючих

водах японських морів моряка зустрічає найстрашніший з усіх штормів — тайфун. Він часом вибухає під безхмарним небом, наче вибух бомби над дрімотно-спокійним містом.

Надвечір того дня з «Пекводу» позривало всі вітрила, і він під голими шоглами мусив боротися з шаленим тайфуном, що налетів на нього спереду. Морок оповив усе довкола, і море разом із небом ревіло і розривалося від грому та блискавок, що вихоплювали з п'їтьми оголені шогли з розмаєним лахміттям вітрил, яке буря після першого нападу люті все ж залишила — побавитися наостанок.

Старбак, схопившись за леєр, стояв на юті і щоразу, як спалахувала блискавка, піднімав голову, щоб побачити, яких іще втрат зазнали сплутані снасті вгорі, а Стабб і Фласк командували матросами, що підтягали і кріпили вельботи. Та все було марно. Міцно закріплений на шлюпбалках човен Ахаба спіткала загальна доля. Велетенський бурун, надимаючись, розбився об високий борт похиленого корабля, пробив дно човна і покотився далі, залишивши човен набирати воду, мов решето.

— От лихо! Справи кепські, містере Старбак, — мовив Стабб, дивлячись на розтроснений човен. — Ну, море, воно таке — що хоче, те й робить. У всякому разі, не Стаббу з ним сперечатися. Бачте, містере Старбак, хвиля добре розбігається, перш ніж стрибнути; оббіжить усю землю навкруги, а потім уже — гоп! — і стрибне. А я, щоб її зустріти, можу розбігтись хіба що по палубі. Та дарма! Це все забавки, як ото в пісні (*снівae*):

Ой, грає море, грає,
А в морі кит гуляє,
Хвостом гопки вибиває!
Отакий він веселун, бешкетун, жартун, пустун,
Наш гуляка-Океан, гей!

Він сьогодні з вітром п'є,
Кораблі, мов чарки, б'є —
Пий, каже, поки є!
Отакий він веселун, бешкетун, жартун, пустун,
Наш гуляка-Океан, гей!

Як кораблик розіб'ється,
Він собі облизнеться —
Пий, каже, поки п'ється!
Отакий він веселун, бешкетун, жартун, пустун,
Наш гуляка-Океан, гей!

— Помовч, Стаббе! — вигукнув Старбак. — Нехай тайфун грає на наших снастях, як на арфі, а ти, якщо ти хоробрий чоловік, тримай себе в руках.

— А я зовсім не хоробрий; хто це сказав, що я хоробрий? Я боягуз. І співаю, аби якось триматися. Ось що я скажу вам, містере Старбак, ніщо у світі не змусить мене припинити співи — хіба що як мені горлянку вржуть. Та навіть тоді, десять проти одного, що я заспіваю відхідну на славу.

— Ти що, збожеволів? Подивися моїми очима, коли в тебе своїх немає.

— Цебто як? Ви бачите поночі краще, ніж будь-хто, навіть коли він такий дурний, що аж світиться?

— Мовчи! — закричав Старбак, схопивши Стабба за плече, і вказав у той бік, звідки дув вітер. — Ти не помітив, що шторм іде зі сходу, від того самого румба, куди мусить іти Ахаб у гонитві за Мобі Діком? Від того румба, на який він ліг опівдні? А тепер поглянь на його вельбот, — бачиш, друже, у якому місці в нього пробій? У дні, біля корми, де він завжди стоїть; це місце розтрошене на друзки, чоловіче! А тепер стрибай за борт і співай, коли тобі так хочеться!

— Я вас не зовсім розумію; що це ви таке кажете?

— Так, так, навколо мису Доброї Надії лежить найкоротший шлях у Нентакет, — раптом мовив Старбак сам до себе, наче не чуючи питання Стабба. — Цей шторм, що лютує над нами зараз, міг би стати нам попутним вітром і мчати нас додому. Там, з навітряного боку, пільма Страшного суду; а з підвітру, за нами, світло — і це не блискавки.

У цю мить, коли між спалахами блискавок панувала непроглядна темрява, біля нього прозвучав чийсь голос, і останні слова заглушив вибух грому.

— Хто тут?

— Старий Громовержець! — відповів Ахаб, навпомацки пробираючись до свого отвору в палубі, і раптом ламані списи вогню розітнули темряву, вказуючи йому шлях.

На суші на дзвіницях установлюють громовідводи, щоб спрямовувати вбивчі розряди в землю; так і на морі більшість кораблів також мають на щоглах щось на кшталт громовідводів, які спрямовують струм у воду. Проте їхні кінці повинні сягати на велику глибину, щоб не доторкатися до корпусу корабля, а постійно перебуваючи у воді, вони можуть завдати чимало клопоту, не кажучи вже про те, що заплутуються

у снастях і взагалі сповільнюють хід корабля; з усіх цих причин нижні кінці громовідводів не завжди спускають за борт, їх роблять у вигляді довгих легких ланок, які в разі потреби можна витягти нагору чи спустити у воду.

— Громовідводи! — гукнув до матросів Старбак, схаменившись, коли сліпучі блискавки прорізали морок вогненними стрілами, вказуючи Ахабу шлях до його поста. — Вони за бортом? Викинути їх, та мерщій!

— Стривайте! — вигукнув Ахаб. — Будемо грати чесно, хоч ми й слабші. Я б наказав поставити громовідводи на Гімалаях і Андах, щоб уберегти світ від загибелі; та мені привілеї не потрібні! Облиште їх, сер!

— Погляньте на щогли! — заволав Старбак. — Вогні святого Ельма!

Всі ноки рей були всипані блідими вогнями, і три високі щогли, на верхівках яких над трійчастими громовідводами світилося по три язички білого полум'я, безгучно палали в повітрі, що тхнуло сіркою, наче три велетенські воскові свічки перед олтарем.

— Чорт з ним, із човном, потоне — туди й дорога! — закричав у цю мить Стабб, якому бортом його власного вельбота, піднятого хвилею, придавило руку, коли він намагався просунути під дно ще один канат. — Пішов він до біса... — Та цієї миті він спіткнувся, голова в нього мотнулася назад, і він побачив білий вогонь. І вже зовсім іншим тоном промовив: — Святий Ельме, помилуй нас!

Для моряка лихослів'я — то його звичайна мова; моряки лаються і в штиль, і в шторм, вони сиплють прокльонами навіть на бом-брам-реї, звідки щомиті можуть зірватися в морську безодню; та хоч скільки я плавав морями, а втім ніколи не чув лайки, якщо Господь простягне до корабля свою вогненну руку, якщо його «мене, мене, текел, упарсін» спалахнуть на снастях між вантами.

Поки вгорі палало це біле полум'я, на палубі не було чути ані слова; нажахані матроси з'юрилися на баку, і очі в усіх світилися відблисками мерехтливого сяйва, мов далекі сузір'я. У цьому химерному світлі кремезне тіло чорношкірого Деггу, що здавалося втричі більшим, ніж насправді, здіймалося над усіма, наче грозова хмара, з якої тільки-но вдарив грім. Тештіго шкірив зуби, оголивши свої білі акулячі різці, і вони дивно блищали, немовби їх теж усипали вогні

святого Ельма; і татуювання на тілі Квіквега в цьому потойбічному світлі теж горіло, мов сині вогненні письмена Сатани.

Та ось бліде світло на щоглах згасло, і знову морок огорнув «Пеквод» і всіх, хто стояв на палубі. Минуло кілька хвилин. Старбак, пробираючись на ніс, налетів на когось у темряві. Це був Стабб.

— А тепер що скажеш, чоловіче? Я чув твої слова; тепер ти начебто заспівав іншої?

— Атож. Я сказав: «Святий Ельме, помилуй нас»; і сподіваюся, таки помилує. Та хіба він милує тільки плаксиві мармизи? Чи сміх йому не до душі? Бачите, містере Старбак... аж ні, тут надто темно, щоб бачити. Ну, тоді слухайте: я так собі думаю, вогні на щоглах — це на добре; адже щогли заходять у трюм, якому судилося бути напханим по зав'язку спермацетовим лоєм, і тоді спермацет піде вгору по щоглах, наче соки в дереві. Еге ж, наші три щогли будуть як три спермацетові свічки — це віщує успіх!

Цієї миті Старбак побачив обличчя Стабба, що повільно проступало з темряви. Поглянувши вгору, він вигукнув: «Дивіться, дивіться!» — бо високі загострені язики блілого полум'я знову тріпотіли на щоглах і сяяли ще більш зловісно.

— Святий Ельме, помилуй нас, — знову промовив Стабб.

Біля підніжжя грот-щогли, під дублоном і під вогнями, відвернувши схилену голову від Ахаба, стояв на колінах парс; а кілька матросів на обвислих пертах, де вони щойно працювали, захоплені зненацька блідим спалахом, тулилися одне до одного, наче рій замерзлих ос на гілці. Люди залякли на палубі в різних позах, мов скелети Геркуланума — стоячи та на бігу; і всі дивилися вгору.

— Так, так, хлопці! — гукав Ахаб. — Дивіться вгору, пильнуйте! Білий вогонь освітлює шлях до Білого Кита! Дайте мені кінець цього громовідводу, я хочу відчувти, як б'ється його пульс, і нехай мій пульс б'ється об нього; кров проти вогню! Отак!

Потім він повернувся, міцно стискаючи в лівій руці останню ланку громовідводу, і поставив ногу на спину парса; і, непорушно дивлячись угору, піднявши праву руку, постав прямо перед трійцею троїстих вогнів.

— О, чистий дух чистого вогню, якому я колись вклонявся в морі, як цей парс, поки ти не опалив мене в моєму священнодійстві так, що й досі я маю рубці; тепер я знаю тебе, світлий дух, і знаю, що справжня пошана до тебе — це виклик. Ні на любов, ні на покору ти не зглянешся, і навіть за ненависть можеш тільки вбити; і вбиваєш усіх. Але зараз перед тобою стоїть не безстрашний дурень. Я визнаю твою безмовну, невловиму міць; та до останнього подиху мого стражденного життя я буду поставати проти її беззаконної, насильницької влади. Тут, перед утіленням безособового буття, стоїть особистість. І нехай вона — лише крапка; хоч би звідки я прийшов і хоч куди йтиму, поки я живу на землі — у мені живе велична особистість і знає про свої королівські права. Війна — це біль, ненависть — це страждання. З'явився у своїй нижчій формі — у любові, і я вклонюся тобі; та з'явився в найвищій формі надприродної сили — і можеш спрямувати на мене цілі флотилії збройних світів, все одно в мені є щось, чому до цього байдуже. О чистий дух, із твого вогню ти створив мене, і як істинне дитя вогню, я видихаю його до тебе.

(Раптові спалахи блискавки; дев'ять вогнів на щоглах сяють яскравіше, тепер вони утричі вищі, ніж були. Ахав, як і всі інші, стоїть із заплющеними очима, притискаючи до повік праву руку.)

Я визнаю твою безмовну, невловиму міць; хіба не так я сказав? І мене до цього не силували; я і зараз не кину цей громовідвід. Ти можеш засліпити мене, і я йтиму наосліп. Ти можеш мене спалити, і тоді я обернуся на попіл. Прийми шану цих бідних очей і цих долонь-заслонів. Я б її не прийняв. Блискавка розтинає мій череп; очі мої горять вогнем; мозок здригається, і, наче мені відтяли голову, я відчуваю, як вона котиться геть по скам'яній землі. О-о! І все ж, засліплений, я йду до тебе. Ти світло, породжене п'ятьмою; а я — п'ятьма, що виникає із світла, з тебе! Вогненні стріли згасли; розплющу очі; бачу чи ні? Вогні горять! О всемілостивий! Тепер я пишаюся своїм родоводом. Але ж ти — тільки мій лютий батько, а моєї лагідної матері я не знаю. Жорстокий! Що ти з нею зробив? Ось у чому моя загадка; але твоя загадка більша від моєї. Ти не знаєш, хто породив тебе, і тому вважаєш себе ненародженим; ти не знаєш, де твій початок, і тому гадаєш, що його немає. Я ж знаю про себе те, чого ти

про себе не знаєш, о всемогутній. За тобою, ясний дух, стоїть щось безбарвне, для чого вся твоя вічність — лише час, а все твоє творіння механістичне. Крізь тебе, крізь твою полум'яну сутність мої обпалені очі смутно прозирають його. О вогонь-знайдо, безрідний самітнику, у тебе теж є своя несповідима таїна, своє невиказане горе. І знов у гордому стражданні я впізнаю свого предка. Гори! Гори, щоб сягнути самого неба! Я горю з тобою; я б хотів згоріти з тобою дотла! Викликом я віддаю тобі шану!

— Вельбот! Вельбот! — загукав Старбак. — Поглянь на свій вельбот, старий!

Гарпун Ахаба, викутий Пертом, висів, надійно закріплений, перед носом вельбота, так, щоб його було добре видно; та хвиля, що розбила дно човна, зірвала з гарпуна шкіряний чохол, і тепер на сталевому лезі тріпотів блідий двоїстий вогник — мов зміїне жало. Старбак схопив Ахаба за руку:

— Бог, Бог проти тебе, старий; схаменися! Це лихе плавання; недобре воно почалося і не добром скінчиться! Дай мені обрасопити реї, поки ще можна, і попутний вітер понесе нас додому, щоб ми могли вийти в море знову — на добро, а не на лихо!

Почувши слова Старбака, нажахані матроси кинулися до брасів — хоча на реях не лишалося жодного вітрила. Якусь мить здавалося, наче вони поділяють думку старшого помічника; почувлися бунтівні вигуки. Але, жбурнувши на палубу ланки громовідводу і вихопивши вогняний гарпун, Ахав змахнув ним, наче смолоскипом, і поклявся, що заколе першого, хто торкнеться брасів. Налякані грізним виразом його обличчя і ще більше — полум'яним списом у руці, матроси відсахнулися назад; і Ахав заговорив знову:

— Ви дали обітницю спіймати Білого Кита; і ваша обітниця не слабша від моєї. А старий Ахав дав обітницю серцем, тілом і душею, усім життям. І щоб ви бачили, як б'ється це серце, погляньте — отак я задуваю останній страх! — І одним подихом він загасив вогонь на лезі гарпуна.

Як під час грози на рівнині люди тікають від могутнього самотнього в'яза, чия висота і міць роблять його сусідство ще більш небезпечним, бо притягують блискавку, так і при останніх словах Ахаба моряки сахнулися від нього з бентежним острахом.

ПАЛУБА НАПРИКІНЦІ ПЕРШОЇ НІЧНОЇ ВАХТИ

(Ахаб стоїть біля стерна. До нього підходить Старбак.)

— Треба спустити грот-марса-рей, сер. Марсафал послабшав, а підвітряний топенант зараз лусне. Дозвольте спускати?

— Нічого не спускайте; підв'яжіть вітрила. Якби в мене були брам-стакселі, я б їх зараз теж підняв.

— Сер... Заради Бога! Сер!

— Ну?

— Якорі зараз зірвуться. Мені підняти їх на палубу?

— Нічого не спускати і нічого не піднімати; усе закріпити. Вітер дужчає, та поки не перевищив граничної позначки в моїх таблицях. Скоріше, і глядіть же, щоб усе було зроблено. Клянуся щоглами та кілем! За кого він мене має — за горбатого шкіпера якогось берегового корита? Спустити мій грот-марса-рей! Ох, нікчемні людиці! Високі снасті — для лютих вітрів, а снасть мого мозку сягає грозових хмар. То що, я маю його спустити? Тільки боягузи спускають у бурю снасті свого мозку. Як вони там розшумілися, нагорі! Я б вважав це божественним громом, якби не знав, що кольки — шумна недуга. Тож нехай приймуть ліки!

ОПІВНОЧІ НА БАКУ

(Стабб і Фласк, сидючи верхи на фальшборті, закріплюють додатковими найтовми якорі, що висять за бортом.)

— Ні, Стаббе; можеш бити по цьому вузлу скільки хочеш, та в мене ти не увіб'єш щойно тобою сказаного. Чи давно ти мовив зовсім інше? Чи ти не казав, що будь-який корабель, на якому йде Ахаб, мусить зробити додатковий внесок на страхування, наче він навантажений з корми пороховими бочками, а з носа ящиками сірників? Ні, стривай; казав ти таке чи ні?

— Ну, казав, то й що? Відтоді навіть моє тіло дещо змінилося, то чом би мені не змінити думку? До того ж, навіть якщо ми завантажені з корми пороховими бочками, а з носа сірниками, то як у біса ці сірники можуть загорітися тут,

у цьому мокряччі? Тут навіть ти, чоловіченьку, не загорися, дарма що волосся в тебе як вогонь. Ану, струснися, Фласку; та ти ж Водолій, он у тебе з-за коміра скільки води ллється — на цілу бочку. Тепер бачиш, що проти цього додаткового ризику морські страхові товариства мають додаткові гарантії? Ми ж тут наче водопроводи, Фласку. Та слухай далі, я тобі відповім на друге питання. Тільки спершу попни ногу з цього якоря, щоб я міг накинути кінець; отак. А тепер слухай. Знаєш, у чому головна різниця між тим, хто у шторм тримається за щогловий громовідвід, і тим, хто у шторм стоїть біля щогли без громовідводу? Невже ти ніяк не второпаш, йолопе, що з тим, хто тримається за громовідвід, нічого не буде — поки блискавка не влучить у щоглу? То про що взагалі мова? Мабуть, таких кораблів, що мають громовідводи, один на сотню; і Ахаб, — до речі, як і всі ми, друже, — був, на мою скромну думку, не в більшій небезпеці, ніж усі інші моряки на десятках тисяч кораблів, що зараз плавають морями. Та мені здається, Водорізе, ти б хотів, щоб усі люди ходили з малими громовідводами на капелюху, подібними до пір'їни у гвардійського офіцера, і щоб вони ззаду волочилися, як офіцерські шарфи? Чого ти такий нерозумний, Фласку? Це ж просто — бути розумним; чого ж ти не хочеш? Кожен, у кого є бодай півока, може бути розумним.

— Не знаю, Стаббе. Іноді здається, що це досить важко.

— Еге ж, коли стоїш мокрий як хлющ, розумним бути важко, це ти правду кажеш. А я весь у цій мокротечі. Ну, та дарма. Візьми найтов і тягни сюди. Здається, ми тут кріпимо ці якорі так міцно, наче їм уже ніколи не судилося стати нам у пригоді. Принайтовити тут ці два якорі, Фласку, це ж усе одно, що зв'язати людині руки за спиною. А які ж великі та щедрі руки! Залізни кулаки, га? Ну, та й хватка ж у них! Я оце думаю, Фласку, чи наш світ стоїть десь на якорі? Якщо на якорі, то ланцюги в нього збіса довгі. Отак, лупони по цьому вузлу ще разочок, та й годі. Отак. По землі пройтися, звісно, краще, та по палубі теж нічогенько. Слухай, викрути мені поли бушлата, будь ласкавий! Дякую. У фракку ходити — то сміхота; але в морі у шторм, Фласку, як на мене, слід носити фрак із довгими фалдами. Вони звужуються донизу, і вода по них стікала б чудово. Або, наприклад, трикутні капелюхи: це ж водостічні ринви, Фласку. Все, більш ніяких штормівок та матроських шапок! Одяг-

ну фрак-ластівку та котелок; отакі справи! Ха! Полетіла моя шапка за борт; Господи, і що це вітри такі нечемні! Ніч таки паскудна, друже.

РОЗДІЛ 122

ОПІВНОЧІ НА ЩОГЛІ. — ГРІМ І БЛИСКАВКА

(Грот-марса-рей. — Тешиго протягає під ним новий трос.)

— Хм, хм, хм. Годі тобі гриміти! І так забагато грому. А що з грому користі? Хм, хм, хм. Ми не хочемо грому, ми хочемо рому; от якби сюди склянку рому! Хм, хм, хм.

РОЗДІЛ 123

МУШКЕТ

Поки лютував тайфун, матроса, що стояв на «Пекводі» біля румпеля з кашалотової шелепи, раз у раз відкидало на палубу несподіваним штурханом руків'я, бо воно час від часу починало соватися — хоч і було закріплене додатковими румпель-талаями, та не досить міцно, щоб лишалася можливість стернувати.

Під час такого лютого шторму, коли вітер кидає корабель по хвилях, наче волан, часто можна побачити, що стрілки компасів невинно рухаються по колу. Так сталося і на «Пекводі»; при кожному ударі хвилі стерновий міг бачити, як вони з блискавичною швидкістю оббігають картушку, а таке видо-вище може здивувати і вразити будь-кого.

За північ тайфун вгамувався настільки, що завдяки відчайдушним зусиллям Старбака і Стабба — один на носі, другий на кормі — розмаяне лахміття клівера і фор-грот-марселів пощастило обрізати, і клапті полетіли геть, звіяні вітром, мов біле пір'я, що випадає з крил альбатроса.

Натомість підняли три нові зарифлені вітрила, витягли ще й штормовий трисель, і корабель знову рушив уперед за курсом — схід-південний схід, — як іще раз було наказано стерновому. Досі, поки бушував шторм, стерновий тримав стерно як міг. Але тепер, коли він виводив корабель на колишній курс, раз у раз позираючи на компас, — ти диви!

добрий знак! — вітер наче відходить назад; отже, супротивний вітер став попутним!

Негайно обрасопили реї під веселу пісню «Гей! Попутний вітер! Ану, веселіше!», яку з радості заспівали матроси, сподіваючись, що ця подія спростує всі колишні лихі передчуття.

Згідно з наказом капітана — негайно доповісти про будь-яку важливу зміну нагорі, — щойно реї поставили як належить, Старбак покірно, хоч і з великою неохотою, рушив униз, щоб сповістити капітана Ахаба про те, що сталося.

Перш ніж постукати у двері каюти, він мимохіть зупинився. Лампа в кают-компанії розгойдувалася з боку в бік і судомно мигтіла, кидаючи тріпотливі відблиски на замкнені двері — тонкі, із завісою на місці верхньої панелі. У цій каюті, мов у відлюдному підземеллі, панувала якась дивна гомінка тиша — навіть тоді, коли ззовні її брали в облогу буремні стихії. Заряджені мушкети в стійці ледь поблискували в темному напівсвітлі. Старбак був хорошою, порядною людиною, але зараз, коли він побачив ці мушкети, у його серці зародилася лиха думка; проте вона була так тісно сплетена з іншими думками, не лихими і навіть добрими, що він не одразу зизнався в ній самому собі.

— Колись він хотів мене застрелити, — промимрив він. — Так, він тоді навів на мене оцей самий мушкет; оцей, з насічкою на прикладі; ану, дай подивлюся на нього... Дивно — я стільки разів тримав у руках убивчу острогу, а тепер мене аж трусить. Заряджений? Треба глянути. Так; і порох на полиці; недобре. Може, висипати його? Ні, стривай. Я мушу зцілитися від цього. Потримати мушкет у руках і подумати. Я прийшов доповісти йому про попутний вітер. Та що це значить — попутний? Попутний для смерті й загибелі, — значить, для Мобі Діка. Такий попутний вітер — хіба що для такої клятої риби. Оце дуло він наводив на мене! Так, це саме; ось я його тримаю. Він міг мене вбити тим знаряддям, яке зараз у мене в руках.

Ба навіть більше, він міг би вбити всю команду. Хіба він не казав, що ніякий шторм не змусить його спустити вітрила? Хіба не розбив на друзки свій небесний квадрант? Хіба в цих згубних водах він не визначає курс наосліп, із самим тільки непевним лагом? А під час цього тайфуну хіба він не поклявся, що не скористається громовідводами? І цьому бо-

жевільному старому буде дозволено затягти всю команду з собою до пекла? Так, так, він буде свідомим убивцею тридцяти чоловік, якщо з кораблем скоїться лихо; а якщо Ахаба не зупинити, цей корабель чекає страшне лихо — так підказує мені серце. І тому, якщо його зараз... спекатися, злочину не буде. Цить! Він наче марить уві сні? Так; там, у каюті, він зараз спить. Спить? Та ще живий — і скоро прокинеться. Тоді я не зможу постати проти тебе, старий. Ні намовлянь, ні прохань, ні вимог ти не хочеш слухати; все це ти зневажаєш. Бездумна покора твоїм бездумним наказам — ось що тебе тішить. А ти кажеш, що люди зв'язані твоєю клятвою, як ти; що кожен із нас — Ахаб. Боронь Боже! А чи є інший спосіб? Законний? Узяти його під варту і привезти додому? Як?

Як вирвати живу силу із живих рук цього старого? На таке й останній дурень не пішов би. Та нехай, припустімо, він зв'язаний, весь замотаний мотузками і тросами, прикутий ланцюгом до підлоги своєї каюти; він тоді буде страшніший, ніж тигр у клітці. Я б не витерпів такого видовища; я б просто тікав світ за очі від його криків, я б втратив спокій і сон, якщо не розум, у цьому страдницькому плаванні. Що ж тоді лишається? Земля від нас за сотні миль, і найближче — неприступна Японія. Я стою сам-один тут, у відкритому морі, і між мною та законом — два океани і один материк. Атож, це так і є. Та хіба небо стане вбивцею, коли вразить блискавкою майбутнього вбивцю в його ліжку, так, щоб шкіра спеклася з простирадлом? І хіба я стану вбивцею, коли... — І він повільно, обережно, дивлячись убік, приклав дуло зарядженого мушкета до дверної стулки. — Отут висить ліжко Ахаба; його голова на цьому рівні. Один порух пальця — і Старбак лишиться жити, і знов обійме свою дружину й дитя. О Мері, Мері! Сину мій, синочку! Та якщо я пробуджу тебе не до смерті, старий, а до життя, хтозна, у якій глибині опиниться тіло Старбака ще на цьому тижні — разом із тілами всієї команди? Великий Боже, де ти? Чи повинен я це зробити? Так чи ні?.. Вітер ушух і змінився, сер; фор- і грот-марсели зарифлені; ми йдемо за курсом.

— Табань, табань! О Мобі Дік, серце твоє в моїх руках!

Цей крик раптом долинув з каюти, де спав тривожним сном старий капітан; здавалося, голос Старбака змусив його довгий німотний сон заговорити.

Уже наведений мушкет здригнувся, наче в руці п'яного, і вдарився в одвірок; Старбак боровся з янголом; і, відвернувшись від дверей, він поклав знаряддя смерті на колишнє місце і пішов геть.

— Він надто міцно спить, містере Стабб; іди вниз, розбуди його і розкажи про все сам, а я пригляну за палубою. Ти знаєш, що йому сказати.

РОЗДІЛ 124

СТРІЛКА

Уранці море ще не заспокоїлося, і хвилі линули за кормою «Пекводу», штовхаючи його вперед, мов широкі, дужі долоні велетня. Невтомний вітер дув без упину, і небо й повітря були наче напнуті вітрила; здавалося, весь світ, тріпочучи, мчить за вітром. У яскравому ранішньому світлі невидиме сонце ховалося за білою запоною, і здогадатися, де воно зараз, можна було тільки по сліпучій плямі там, де падали на палубу схрещені леза променів. Розкішна краса буяла довкола, подібна до пишноти вінчаних царів і цариць вавилонських. Море здавалося чашею розплавленого золота, що дихає світлим жаром.

Ахаб уже давно стояв один і мовчав, як зачарований; і щоразу, коли корабель, плавно зісковзнувши з хвилі, опускав бушприт, він повертався, щоб побачити яскраві сонячні промені на носі, а коли корабель різко сідав на корму, він озирався, щоб бачити, як сонячне світло струменить звідти і як ті самі золоті промені виграють на неухильно-рівній борозні в нього за кормою.

— Ха, мій корабель! Ти наче морський екіпаж сонця. Хо, хо! Народи землі, слухайте! Я везу вам сонце. Хвилі — мої коні; гей, гей! Я правлю морем!

І раптом, шарпнувшись назад від якоїсь нової думки, він рвонув до стерна і хрипким голосом наказав стерновому назвати йому курс.

— Схід-південний-схід, сер, — злякано відповів матрос.

— Брешеш! — І капітан ударив його міцно стисненим кулаком. — Ти зранку тримаєш курс на схід, а сонце світить із корми?

Тут усіх охопило збентеження; те, що помітив Ахаб, чомусь не привернуло уваги інших — мабуть, тому, що було надто очевидним.

Утупившись у нактоуз, Ахаб швидко позирнув на компас; його піднята рука поволі опустилася, і здавалося, що він зараз теж похилиться. Старбак, що стояв позаду нього, теж зазирнув усередину, — дивно! Обидва компаси вказували на схід, тоді як корабель, безперечно, йшов на захід.

Та матроси ще не встигли стривожитися, як капітан, коротко засміявшись, вигукнув:

— Усе зрозуміло! Так бувало й раніше. Містер Старбак, вчорашня буря просто перемагнітила компаси, от і по всьому. Ти ж, певно, чув, що так буває.

— Так. Але зі мною такого ще не бувало, сер, — похмуро відповів зблідлий помічник.

Слід зауважити, що такі випадки справді інколи трапляються з кораблями під час сильних штормів. Магнітна енергія, що міститься в стрілці корабельного компаса, як відомо, подібна до електричного струму в небі, і тому великого дива тут немає. У тому разі, коли блискавка влучає в самий корабель, збиваючи реї і снасті, її дія на стрілку компаса буває ще більш згубною: магнітна енергія зникає, і тоді користі з неї не більше, ніж з бабусиної спиці. Але в обох випадках розмагнічена чи перевернута стрілка ніколи не відновлює своєї енергії сама по собі і не повертається в належне положення на картушці; причому, якщо були пошкоджені компаси в нактоузі, то це може статися і з усіма іншими компасами на кораблі, хай навіть вони врізані в стрижень кільсона.

Старий капітан у задумі стояв біля нактоуза, дивлячись на перемагнічені компаси; потім простягнув руку і за напрямом тіні впевнився, що стрілки показують у протилежний бік; тоді він наказав відповідно змінити курс корабля. Реї круто обралося, і «Пеквод» знову безстрашно повернувся назустріч вітру, бо вітер, який вважали попутним, тільки поглузував із корабля.

Тим часом Старбак, хоч би які були його потаємні думки, уголос не мовив нічого; він спокійно віддавав необхідні накази, а Стабб і Фласк — мабуть, певною мірою поділяючи його думки, — зовні теж виявляли беззаперечну покору. Щодо матросів, то дехто з них потайки ремствував, проте їхній страх перед Ахабом переважав страх перед Долею. Троє язичників-

гарпунерів лишалися незворушними: а коли щось і могло їх зворушити, то хіба що магнетична енергія самого Ахаба.

Старий капітан походжав по палубі, заглибившись у бентежні роздуми. Раптом він спіткнувся, і на очі йому трапили потрошені мідяні рештки квадранта, який він розтопав.

— Бідолашний гордий верхогляде, сонячний лоцмане! Учора я занапастив тебе, а сьогодні компаси ледь не занапали мене самого. Он як! Та Ахаб іще може прибрати до рук простий магніт. Містере Старбак, дайте мені острогу без руків'я, мушкель і найтоншу вітрильну голку, яка є. Мерщій!

Можливо, цієї миті до широкого душевного поруху в Ахаба приєднався певний практичний розрахунок — підбадьорити команду, виявивши перед нею в цій складній справі з перевернутими стрілками компасів усі свої знання та вміння. До того ж старий капітан розумів, що тримати курс за перевернутими стрілками компасів ще сяк-так можна, але для забобонних матросів це було б лихим знаком.

— Люди, — мовив він, рішуче звернувшись до матросів, коли старший помічник подав йому все, що він просив. — Люди, грім перемагнітив компаси в старого Ахаба; та Ахаб зробить із цього шматка сталі новий компас, такий самий правдивий, як усі інші.

Почувши це, люди боязко презирнулися в бентежній покорі і, не спускаючи зачарованих очей із капітана, приготувалися чекати дива. Лише Старбак дивився убік.

Ударом мушкеля Ахаб збив сталеве лезо остроги, а потім, простягнувши своєму помічникові довгий залізний стрижень, наказав тримати його прямо, так, щоб нижній кінець не торкався палуби. Потім, кілька разів ударивши мушкелем по верхньому кінці стрижня, він поставив на нього сторч затуплену голку і знову кілька разів — тільки слабше — вдарив по ній мушкелем, тимчасом як Старбак тримав усю цю споруду в руках. Потім, здійснивши по черзі кілька дрібних операцій — чи то справді для того, щоб намагнітити сталь, чи то для більшого остраху, — він зажадав нитку і, ступивши до нактоуза, витяг звідти обидві перевернуті стрілки, а тоді, перев'язавши вітрильну голку рівно посередині, підвісив її над однією з картушок. Спочатку голка закрутилася, тріпочучи з обох кінців, потім застигла; тоді Ахаб, що з нетерпін-

ням чекав цього, відступив від нактоуза і, простягнувши вперед руку, тріумфально вигукнув:

— Тепер самі дивіться, чи покірний магніт Ахабу! Сонце на сході, і мій компас клянеться в цьому!

Один за одним люди підходили і зазирали в ящик — бо ніщо, крім власних очей, не могло переконати їхнього невігластва; і один за одним боязко відходили.

З вогнених очей Ахаба, що світилися глумливим тріумфом, зорила його фатальна гордість.

РОЗДІЛ 125

ЛАГ І ЛІНЬ

Хоча приречений «Пеквод» уже давно був у плаванні, лагом ще майже не користувалися. З легковажної довіри до інших способів визначати місцезнаходження, деякі торгові кораблі, та й китобійні також, особливо під час промислу, зовсім не закидають лагів; проте водночас — здебільшого для порядку — на карті позначається курс корабля і припустима середня швидкість. Так було і на «Пекводі». Дерев'яна катушка з ліном і прив'язаним до нього косинцем лага висіли, нікому не потрібні, за кормою. Дощ мочив їх, сонце і вітер сушили та морщили, всі стихії поєдналися, щоб вивести з ладу і звести нінащо цей непотріб.

Проте Ахаб, як завжди, перебуваючи в похмурій задумі, за кілька годин після сцени з магнітом раптом кинув погляд на лаг, згадав про те, що квадранта в нього більш немає, і про свою божевільну клятву щодо лага та ліня. Корабель мчав, копаючи носом хвилі, а за кормою билися піністі буруни.

— Агов, на бак! Закидати лаг!

Підбігли двоє матросів: золотошкірій таїтянин і сивочолий старий з острова Мен.

— Один із вас нехай візьме катушку, а закину я сам.

Вони пройшли на корму і стали з підвітряного боку, там, де косий вітер хилив корабель до стрімких білих бурунів.

Старий із острова Мен узявся за держак катушки, на якій були намотані кільця лагліня, і підняв її разом з косинцем лага, чекаючи, поки підійде Ахаб.

Коли Ахаб уже став біля нього і, розмотавши тридцять чи сорок витків лагліня, збирався скласти його у велику петлю

і кинути за борт, старий матрос, пильно розглядаючи його і лінь, насмілився заговорити:

— Сер, щось мені цей лінь не подобається; він геть зіпсутий. Певно, від спеки та вогкості.

— Витримає, старий, не бійся. Тебе ж спека та вогкість не зіпсували, ні? Ти ще тримаєшся. Чи то життя тебе тримає, а не ти його.

— Я тримаю катушку, сер. Та як накаже капітан. Я надто старий, щоб сперечатися — особливо з начальством, яке не любить, щоб було не по його.

— А це що таке? То в нас є голота-професор з мурованого колежу королеви Природи! Тільки от, як на мене, надто запобігливий. Звідки ти родом, старий?

— З маленького скелястого острова Мен, сер.

— Чудово! Весь світ у захваті.

— Не знаю, сер, але родом я звідти.

— З острова Мен, га? Та з іншого боку, це добре. Ось чоловік з острова Мен¹, чоловік, народжений на колись незалежному острові Мен, де тепер не лишилося справжніх чоловіків; на острові, що поглинутий — чим?.. Ану вище катушку! Усі допитливі лоби зрештою розбиваються об сліпу, глуху стіну. Вище! Отак!

Лаг закинули. Розмотані кільця ліня наструнчилися за бортом, над самою водою, і катушка швидко закрутилася. Косинець лага, то злітаючи вгору, то опускаючись на хвилі, нерівномірно смикав лаглінь, і старий з катушкою насилу тримався, щоб не впасти.

— Тримай міцніше!

Трісь! Наструнчений лаглінь раптом обвис одним довгим фестоном; лаг відірвався.

— Я розбиваю квадрант, грім перевертає стрілки компасів, а тепер скажене море розриває лаглінь. Та Ахаб може всьому дати раду. Витягай кінець, таїянине; старий Мен, намотуй катушку вище. Тепер слухай: тесля зробить новий лаг, а ти полагай лінь. Затямив?

— Він іде геть — так, наче нічого не сталося; а для мене наче вісь зламалася, на котрій тримається світ. Тягни, тягни, таїянине! Лінь, поки цілий, біжить як вітер, а як порветься, то ледь повзе. О, диви — Піп! Прийшов помогти, га, Піпе?

---

¹ Гра слів: Ман — назва острова і Ман — чоловік.

— Піп? Кого ви кличете Піпом? Піп вистрибнув з вельбота. Піпа немає. Хіба що ти його виловив, як рибу. Бачиш, як мотузка натяглася; це, мабуть, він тримає. Ану, тягни, Таїті! Витягни в нього мотузку; нам на борту боягузів не треба. Он, диви! Його рука над водою! Сокиру, дайте сокиру! Рубайте! Нам боягузів не треба. Капітане Ахаб! Сер, сер! Гляньте, Піп хоче до нас на борт.

— Мовчи ти, недоумку! — закричав старий з острова Мен, схопивши його за руку. — Ану, пішов з юта!

— Великий ідіот завжди сварить малого, — промимрив Ахаб, підходячи до них. — Руки геть від цієї святості! Де, ти кажеш, Піп, хлопче?

— Отам, сер, за кормою! Дивіться!

— А ти хто такий, хлопче? Я не бачу свого відображення у твоїх порожніх зіницях. О господи! Невже людина — тільки решето, щоб просіювати безсмертні душі? Хто ж ти, мій хлопчику?

— Риндовий, сер, корабельний окличник! Дінь-дон! Дінь! Піп! Піп! Піп! Сто фунтів глею тому, хто знайде Піпа; на зріст п'ять футів, на вигляд боягуз — одразу впізнає! Дінь-дон-дінь! Хто бачив Піпа-боягуза?

— Серце не може жити над сніговою вершиною. О, холодне небо! Поглянь сюди. Ви породили це нещасне дитя і покинули, розгульні сили творіння. Слухай, хлопче; віднині каюта Ахаба буде домом для Піпа, поки Ахаб живий. Ти вразив мене до глибини душі, хлопче; ти зв'язаний зі мною струнами мого серця. Дай руку. Ходімо вниз.

— Що це? М'яка акуліяча шкіра, — вигукнув хлопець, втупившись у руку Ахаба і обмацуючи її пальцями. — Ох, якби бідного Піпа хтось пестив так лагідно, може, він би не загубився! Сер, це схоже на леєр, за який можуть триматися слабі душі. О, сер, нехай прийде старий Перт і скує ці дві руки до купи — чорну й білу, бо я не хочу її відпускати, цю руку!

— Ох, мій хлопчику, і я не відпущу твоєї руки, якщо тільки не затягну тебе до ще гірших жахів, ніж тутешні. Ходімо ж до моєї каюти. Погляньте сюди, ви, хто вірує у божественну благодать і в людську скверну! Погляньте сюди, побачите, як всевидючі боги зневажають людські страждання; побачите, як людина, хоч і несповна розуму, і не відає, що діє, все ж таки сповнена любові та вдячності. Ходімо! Я гордий, що

тримаю твою чорну руку, більше, ніж якби привітав за руку самого імператора!

— Он ідуть двоє божевільних, — промимрив старий з острова Мен. — Один збожеволів від сили, інший від слабкості. А ось кінець гнилого ліня — весь мокрісінький. Полагодити його, а чи ні? Як на мене, краще взяти новий лінь, от і все. Так і скажу містеру Стаббу.

РОЗДІЛ 126

РЯТІВНИЙ БУЙ

Тримаючи курс на південний схід за стрілкою, зробленою Ахабом, і звиряючи цей курс тільки за лагом Ахаба, «Пеквод» знову йшов на екватор. Під час цього довгого плавання в пустельному просторі, не зустрівши жодного корабля, не побачивши жодного вітрила на обрії, корабель мчав під рівним пасатом серед пологих, невисоких хвиль; здавалося, цей дивний спокій довкола передує бурхливій трагічній сцені.

І коли корабель, наближаючись до околиць екваторіальної промислової області, у непроглядній передсвітанковій темряві проминав групу скелястих острівців, вахта на чолі з Фласком раптом здригнулася від тужливого, дикого, потойбічного крику — наче квиління душ невинних немовлят, убитих Іродом. Матроси залякли на місці — хто стоячи, хто сидячи, хто лежачи, — і, наче статуї римських рабів, лишалися нерухомими, зачаровано слухаючи це дике, протяжне волення. Ті члени команди, що були християнами чи просто більш-менш цивілізованими особами, твердили, що це сирени, і трусилися з жаху; тільки язичники-гарпунери лишалися незворушними. А сивий матрос з острова Мен, найстарший з усієї команди, сказав, що жахливе виття, яке вони почули, — це голоси тих, хто недавно знайшов собі останній притулок у морській глибині.

Ахаб, сидячи у себе в каюті, не чув нічого; і лише на світанку, коли він піднявся на палубу, Фласк розповів йому про все, додавши від себе деякі неясні і моторошні здогади. Тоді він глухо розсміявся і пояснив, що це було за диво.

Скелясті острівці, подібні до тих, які проминув корабель, звичай є домівкою невеликих тюленьчих стад; і, мабуть, кілька молодих тюленів, втративши своїх самиць, чи кілька

самиць, втративши дитинчат, уночі спливли біля корабля і деякий час пливли поруч, з криками, що так нагадують людські крики. Але таке пояснення тільки вразило декого з матросів ще більше, бо моряки часто мають марновірний страх перед тюленими, породжений не лише тим, що, опинившись у скруті, вони так дивно кричать, але й достоту людським виразом їхніх круглих, майже розумних облич, що визирають з води біля самих бортів корабля. Часто бувало, що за певних обставин тюленів у морі приймали за людей.

Лихі передчуття матросів справдилися того ж ранку, діставши підтвердження в долі одного з них. Цей хлопець на світанні вивстався з ліжка і, ще напівсонний, пішов стояти чатовим на форсалінгу; може, він ще не прокинувся як слід (адже матроси, буває, лізуть на щогли в напівдрімотному стані), може, з ним було щось негаразд — так чи інакше, але він не пробув на своєму сідалі і кількох хвилин, коли раптом почувся крик — крик і якийсь шум, — і люди, поглянувши вгору, встигли побачити, як щось майнуло в повітрі, а подивившись униз, побачили тільки стовпчик білих бульбашок на голубій воді.

Рятівний буй — довгий, вузький короб — ту ж мить був спущений з корми, де він висів, слухаючись потаємної пружини; але з води не піднялася рука, щоб за нього схопитись, і оскільки він давно розсівся під жарким сонцем, то тепер у шпарини стала поволі просочуватися вода; навіть висушене дерево всотувало в себе вологу, і зрештою великий дерев'яний короб, оббитий цвяхами і скріплений залізними обручами, пішов на дно услід за людиною — ніби для того, щоб бути їй за подушку, хоч і досить тверду.

Так перший матрос, що піднявся на щоглу «Пекводу» виглядати Білого Кита у його ж, Білого Кита, рідній царині, був поглинутий морською безоднею. Але тоді мало хто про це думав. Матросів не вельми засмутило це нещастя, бо в ньому вони бачили не знак майбутнього лиха, а справдження колишніх лихих віщуваль. Вони казали, що тепер розуміють, до чого були ці страшні крики, почуті звечора. І лише старий з острова Мен похитав головою.

Проте треба було замінити загублений буй на новий; простежити за цим наказали Старбаку; та позаяк на кораблі не змогли знайти потрібного легкого короба і позаяк матросів, які в гарячковому нетерпінні чекали, чим усе це скінчиться,

цікавило лише те, що безпосередньо стосувалося останнього, завершального етапу плавання, хоч би яким він був, — уже вирішили залишити корабельну корму без рятівного буй; і тут Квіквег жестами і вигуками став натякати на свою труну.

— Рятівний буй з труни! — мовив вражений Старбак.

— Так, воно якомось дивно, — погодився Стабб.

— Буй вийде непоганий, — сказав Фласк, — тесля з цим умить упорається.

— Ну, тоді несіть; все одно більш нічого не вигадаш, — мовив Старбак після похмурого мовчання. — Доведи її до ладу, тесляре; та не дивися на мене так, — я маю на увазі, труну. Ти мене чуєш? Берися до роботи.

— І віко прибити, сер? — тесля змахнув рукою, наче в ній був молоток.

— Так.

— І шпарини залагодити, сер? — уявний молоток у його руці змінився на березу.

— Так.

— А тоді ще й засмолити, сер? — він зробив рух, наче виливав із казана дьоготь.

— Годі тобі! Що це ти вигадуєш? Зроби рятівний буй із труни, от і все. Містере Стабб, містере Фласк, ходімо зі мною.

— Чкурнув геть, аж закурився. Ціле він іще може витерпіти, а дрібне йому, бач, муляє. Ну, а мені це й зовсім не до вподоби. Зробив ногу капітану Ахабу, то він її й носить, як джентльмен; а зробив оту коробку для Квіквега, так він не хоче в неї головою лізти. Невже я даремно морочився з тією труною? А тепер ще й мушу робити з неї рятівний буй. Це ж все одно що перешивати старе пальто; вивернути тіло навиворіт. Не люблю я такого штукарства, от не люблю! Просто сором. Нехай штукарі штукарять, а нам це стидно, їй-богу. Я люблю, щоб робота була чиста, татя в татю, сама тобі арифметика; щось таке, що починається спочатку, в середині має середину і в кінці кінчається; а ця штука, в неї ж кінець посередині, а початок в кінці. Це для старих бабів отакі штуки. Боже! Як же ж ці бабиська люблять отих штукарів! Я знав одну бабцю шістдесяти п'яти років, що десь повіялася з лисим молодим бляхарем. Оце тому я й на березі ніколи не робив роботи для старих удовиць, коли мав свою майстерню у Вейньярді: ще б, чого доброго, одна така надумала мене запопасти.

Ну, та цур їм! Тут у морі нема білих очіпків, хіба що на хвилях. Ану, глянемо. Прибити віко, законопатити шпарини, а потім ще й дьогтем просмолити та повісити його на кормі на пружині із замком. Це ж коли з труною отак поводитися? Та якийсь забобонний тесля краще б погодився мотлятися на реї, ніж робити таку роботу. Ну, а я збитий із ерустукської сосни, мені все байдужісінько. Хочете плавати з труною на заду? Прошу покійно! Попливете по світу із цвинтарем за спиною. Та дарма! Ми, теслі, і ліжка для молодих робимо, і столи для картярів, і домовини, й катафалки. Беремо помісячно чи відрядно, а буває, що й заради самої роботи; а питати, що воно й для чого, то не наша справа, коли тільки нам не загадують отакого штукарства, — ну, а цього ми знаємо, як здихатися. Кх, кх! Поїхали. Зроблю... ану, скільки там у нас людей в команді? Забув. Та нічого, зроблю тридцять мотузок на турецьких вузлах, по три фути кожна, і присобачу їх по всій труні. І як корабель наш потоне, будуть тридцять веселих хлопців гиркатися за одну труну — таке в цім світі не часто побачиш! Ідїть-но сюди, мій молоточок, долото, казанок із дьогтем та швайка! Почнемо.

РОЗДІЛ 127

ПАЛУБА

(Труна стоїть на двох діжках між верстатом і відкритим люком; тесля конопатить шпарини, скручена мотузка повільно тягнеться з великого мотка в нього за пазухою. З каюти неквапно виходить Ахаб, за ним чути кроки Піпа.)

— Іди назад, хлопче; я скоро повернуся. Іде! Моя власна рука не кориться мені так охоче, як це дитя. Храм Господній! Що це?

— Рятівний буй, сер. Наказ містера Старбака. Обережно, сер! Глядїть, люк відкритий.

— Спасибі, чоловіче. А труна в тебе зручно лежить — склеп якраз під боком.

— Сер?.. Еге, люк, ви хочете сказати! Атож, сер, атож.

— Слухай, ти ж умієш майструвати ноги? Поглянь, хіба ця нога не з твоєї майстерні?

— Та певно, що з моєї, сер. Як затискач — тримається?

— Тримається. То ти в нас іще й гробар?

— Так, сер. Я цю домовину робив для Квіквега; а тепер ось мені загадали переробити її на щось зовсім інше.

— Тоді скажи мені, чи ти не спритний старий пролаза, що й Бога не боїться? Сьогодні ти майструєш ноги, завтра труни, щоб було куди їх заховати, а потім переробляєш труни на буї? Ти безпринципний, як боги, і так само, як вони, до всього докладаєш руку.

— Та я ж лихого на мислі не маю, сер. Роблю, що треба.

— І боги також. Послухай, хіба ти не мугикаєш собі під ніс, коли робиш труну? Кажуть, Титани насвистували, коли вирубали кратери для вулканів; а гробар у п'єсі співає з лопатою в руці. А ти?

— Чи я співаю, сер? О, та нащо воно мені здалося, сер; може, тому гробареві треба було музики, бо її в лопаті немає. А в моєму молотку, послушайте, яка.

— Авжеж, це ти вірно кажеш; бо віко тут добре відлунює, а дошка добре відлунює тоді, коли під нею порожньо. І все ж таки, навіть коли у труні лежить тіло, вона все одно відлунює, старий. Ти ніколи не допомагав вносити труну на цвинтар, не чув, як вона гуде, коли нею зачепити за ворота?

— Йй-право, сер, я...

— Йй-право? Що це значить?

— Йй-право, сер, це просто так кажуть, от і все, сер.

— Хм, хм; ну, далі.

— Я хотів сказати, сер...

— Ти шовковичний хробак, чи що? Прядеш нитку для своєї одежі із самого себе? Поглянь собі за пазуху! Давай, хутчіш! І прибери геть із очей це мотовило.

— Пішов. Отак з доброго дива; та шквали, вони завжди налітають на жарких широтах. Я чув, що острів Альбермарль, один із Галапагосів, розітнутий екватором просто посередині. Здається мені, нашого старого капітана теж посередині розтинає якийсь екватор. І він завжди на тому екваторі, — бач, як гарячкує! Сюди дивиться, де моя мотузка. Ану, йди сюди, мотузачця; до роботи. Цей дерев'яний молоток — наче корок, а я майстер грати на пляшках, — стук та стук!

(Ахаб — до себе.)

— Оце видовисько! А які звуки! Сивий пересмішник довбає дупло в дереві! Тут позаздриш тому, хто сліпий та глухий. Ти ба! Ця штука стоїть у нього на двох діжках, а в них лежать бухти каната. Та він любить зле пожартувати, цей чолові'яга.

Цок, цок! Так цокають секунди людського життя! О, яке ж несуттєве все, що існує! Що є справді реальним, окрім невагомих думок? Ось моторошний символ смерті, що випадково обернувся на знак надії і порятунку для життя. Рятівний буй із труни! Як далеко це заходить? Може, в духовному розумінні труна — це, врешті-решт, просто притулок для безсмертя? Треба про це подумати. Та ні. Я вже зайшов так далеко на темний бік землі, що інший бік, який заведено вважати світлим, здається мені оповитим пільмою. Чи ти припиниш коліть цей клятий стукіт, тесляре? Я йду вниз; і коли я повернуся, щоб усе було зроблено. А тепер, Піпе, ми з тобою поговоримо; від тебе до мене переходить дивовижна мудрість! Мабуть, якісь невідомі світи перелили її в тебе до останку!

РОЗДІЛ 128

«ПЕКВОД» ЗУСТРІЧАЄ «РАХІЛЬ»

Наступного дня чатові побачили великий корабель, «Рахіль», що йшов з підвітряного боку; його реї рясніли людьми. «Пеквод» на той час стрімко йшов за своїм курсом, та коли ширококрила незнайомка порівнялася з ним, його пихато напнуті вітрила нараз опали, наче проколоті повітряні кульки, і він, сповільнивши хід, мляво загойдався на хвилях.

— Лихі звістки; вона несе лихі звістки, — промимрив старий з острова Мен.

Та перш ніж її капітан, що з рупором стояв на палубі, встиг озватися до «Пекводу», пролунав голос Ахаба:

— Не бачили Білого Кита?

— Бачили, учора. А ви не бачили вельбота в морі?

Потамувавши радість, Ахаб дав заперечну відповідь на це несподіване запитання і вже хотів рушити на своїй шлюпці на борт до незнайомця, коли капітан «Рахілі», привівши корабель до вітру, сам зійшов у шлюпку. Кілька рвучких змахів веслами, багор зачепили за грот-руслінь, і капітан ступив на палубу. Ахаб одразу впізнав у ньому свого знайомого з Нен-такету, проте навіть не привітався з ним як належить.

— Де він був? Не вбитий! Не вбитий! — волав Ахаб, підступивши впритул до нього. — Як це сталося?

З'ясувалося, що вчора, коли три вельботи «Рахілі», в гонитві за невеликим стадом китів, відійшли в навітряний

бік миль за чотири-п'ять від корабля, з підвітряного боку раптом виринув з блакитної глибини білий горб Мобі Діка; ту ж мить спустили четвертий, запасний вельбот і помчали за ним. Якийсь час цей вельбот, найбільш швидкісний з усіх, напнувши вітрила, ринув за вітром і зрештою зміг загарпунити кита, — принаймні так здалося чатовому на шоглі. Він бачив вельбот, що швидко зникав удалині, потім бачив тільки чорну цятку, потім — фонтан збуреної води, потім — нічого; і тому вирішили, що поранений кит, як це часто трапляється, затагнув мисливців далеко в море. На кораблі занепокоїлися, та ще не стривожилися. На снастях повісили світлові сигнали; настала ніч, і корабель, щоб підібрати ті три вельботи, які перебували з навітряного боку, перш ніж вирушити в протилежний бік на пошуки четвертого, змушений був не тільки відкласти ці пошуки далеко за північ, але й відійти від четвертого вельбота ще далі. Та коли три перші вельботи були знайдені і підняті на борт, «Рахілі» поставила всі вітрила — ліселі на ліселі — і вирушила за ним, замість маяка розпаливши вогонь у саловарні і поставивши ледь не всіх матросів на реї та снасті чатовими. Проте, хоч вона швидко пройшла відстань, що відділяла її від того місця, де вельбот бачили востаннє, і спустила вільні човни, які обійшли все довкола, а потім, не знайшовши нічого, знов рушила вперед, і знов зупинилася, і знов спустила човни, — незважаючи на те, що так тривало до ранку, ніяких слідів вельбота не було знайдено.

Скінчивши свою розповідь, капітан «Рахілі» не гаючись відкрив мету свого візиту на «Пеквод». Він хотів, щоб стрічний корабель приєднався до його пошуків і курсував одночасно з ним на відстані чотирьох-п'яти миль, таким чином ніби маючи подвійне поле зору.

— Закладаюся, — прошепотів Стабб на вухо Фласку, — якийсь матрос пішов на цьому вельботі в капітанському парадному сюртуку чи, може, прихопив його золотий годинник, і йому кортить якнайшвидше повернути своє добро. Коли це таке чули, щоб два порядні китобійці шукали один пропадащий вельбот у таку гарячу пору! Та поглянь, Фласку, бачиш, який він блідий, аж очі в нього поблідли... ні, це, мабуть, не сюртук, це щось інше...

— Мій хлопчик, мій син серед них. Заради Бога... я прошу вас, я вас дуже прошу! — вигукнув капітан «Рахілі», звертаю-

чись до Ахаба, який досі слухав його досить байдуже. — Дозвольте мені зафрахтувати ваш корабель на сорок вісім годин... я з радістю заплачу, і заплачу щедро... якщо доведеться... лише на сорок вісім годин, не більше... Ви повинні, о, ви повинні це зробити, і ви це зробите!

— Його син! — скрикнув Стабб. — Це він свого сина загубив! Беру назад сюртук і годинника. Що скаже Ахаб? Ми повинні врятувати хлопця.

— Він потонув разом з іншими тої ночі, — мовив у них за спиною старий з острова Мен. — Я чув, усі ви чули, як кричать їхні душі.

Як дізнаємося ми згодом, капітан «Рахілі» так тужив через цей випадок ще й тому, що в той час, коли один із його синів був у зниклому вельботі, на другому вельботі, який був спущений у той самий день і теж спочатку відстав від корабля у розпалі шаленої гонитви, був його другий син, і нещасний батько впав у страшний розпач, з якого його вивів перший помічник, навмання обравши звичайний за таких випадків порядок дій — якщо два човни потребують допомоги, китобійний корабель завжди підбирає першим той, де більше людей. Проте за незбагненим велінням душі капітан спершу уникав про все це згадувати. І лише крижане мовчання Ахаба змусило його розповісти про ще не знайденого сина — малого хлопця, всього дванадцяти років, якого батько з суворої і мужньої любові, властивої жителям Нентакету, вирішив змалечку привчати до знегод і дивовиж професії, яка споконвіку судилася кожному в їхній родині. Часто буває й так, що нентакетські капітани відправляють своїх синів у такому ранньому віці у три- або чотирирічне плавання на чужому кораблі, щоб несвоєчасні вияви батьківської прихильності чи надмірна турбота не заважали їм робити перші кроки в китобійному ремеслі.

Тим часом чужий капітан все ще вимолював милості в Ахаба; але Ахаб лишався стояти непорушно, мов ковадло, приймаючи удари, та не здригнувшись у відповідь.

— Я не піду, — говорив капітан «Рахілі», — поки ви не скажете мені «так». Учиніть зі мною так, як ви б хотіли, щоб я вчинив з вами в такому випадку. Адже у вас також є син, капітане Ахаб... хоч іще малий і вдома, в безпеці... теж дитя вашої старості... Так, ви згодні, я бачу, — мершій, хлопці, мершій, брасопити реї!

— Назад! — гарикнув Ахаб. — Не чіпати брасів! — І потім, повільно карбуючи кожне слово, мовив: — Капітане Гардинер, я цього не зроблю. Навіть зараз я марную час. Прощайте; прощайте. Нехай благословить вас Бог, друже, і дай Бог мені простити самого себе, та я мушу йти далі. Містере Старбак, завважте час за нактоузним годинником, і щоб рівно за три хвилини на кораблі не лишилося нікого із сторонніх. Потім брасопити реї і взяти колишній курс.

Він рвучко повернувся і, не озираючись, пішов до своєї каюти, залишивши капітана «Рахіль» стояти нерухомо, враженою такою беззаперечною і чіткою відмовою на всі його палкі благання. Потім, наче отямившись, Гардинер у мовчанні швидко підійшов до борту, скоріше впав, ніж спустився, у свою шлюпку і повернувся на свій корабель.

Невдовзі два кораблі розійшлися; але, поки «Рахіль» не зникла з очей, було видно, як вона реагувала на кожну чорну цятку в морі, хай навіть ледь помітну. Її реї поверталися вправо та вліво; вона переходила з одного галса на інший, то занурюючись носом у хвилі, то здіймаючись на бурунах, і її щогли та реї весь час були усипані людьми, наче вишневі дерева, на які вилізли ласуни-хлопчаки.

Але з її непевного жалобного шляху було видно, що цей корабель, омийтий солоними слізьми моря, так і не знайшов розради. То була Рахіль, що плаче за дітьми своїми, бо їх немає.

РОЗДІЛ 129

КАЮТА

(Ахаб збирається вийти на палубу, Піп хапає його за руку і хоче ніти слідом.)

— Хлопче, кажу тобі, хлопче, тобі не треба зараз іти за Ахабом. Скоро настане час, коли Ахаб не прожене тебе від себе, та не захоче бачити поруч. У тобі є щось, бідний хлопчику, надто цілюще для моєї недуги. Подібне зцілюється подібним; а для нинішніх ловів моя недуга стає найкращим здоров'ям. Почекай мене тут, унизу, де з тобою поводитимуться так, наче ти капітан. Ти посидиш на моєму стільці, пригвинченому до підлоги; якщо до нього хтось має бути пригвинчений, це ти.

— Ні, ні, ні! Сер, ваше тіло скалічене, візьміть мене замість вашої другої ноги; тільки наступіть на мене, сер, більш я нічого не прошу; я хочу бути частиною вас самого.

— О! Всупереч мільйонам мерзотників, це змушує мене вірити в невмирущу вірність людини! А він же чорношкірий! І божевільний! Та, мабуть, справді подібне лікується подібним, і це йому пасує; він знову стає здоровим.

— Мені сказали, сер, що Стабб колись покинув бідного малого Піпа, і його кістки тепер на дні, білі-білі, хоч за життя шкіра в нього була чорна. Та я вас ніколи не покину, сер, як Стабб його покинув. Сер, я маю піти з вами.

— Якщо ти ще так говоритимеш зі мною, задум Ахаба згине. Кажу тобі — ні! Цього не буде.

— О паночку, пане, пане!

— Поплач ще, то я тебе вб'ю! Стережися; Ахаб теж божевільний. Дослухайся, і ти будеш чути удари моєї кістяної ноги по палубі і знати, що я там. А тепер я тебе покину. Руку — ось так! Ти вірний мені, малий, як коло вірне своєму центру. Нехай благословить тебе Бог на віки вічні; і якщо знадобиться — нехай порятує тебе Бог на віки вічні, і нехай буде те, що має бути. *(Ахав іде геть; Піп ступає вперед.)*

— Отут він стояв зараз; я стою на його місці, та я самодин. Якби тут був хоча б бідолашний Піп, і то легше було б терпіти, та його ж нема, він пропав. Піп! Піп! Дінь-дон! Дінь! Хто бачив Піпа? Він, мабуть, десь нагорі, треба відчинити двері. Це ж як? Ні замка, ні гачка, ні засувки, і не відчиняється? Це, мабуть, якісь чари, він же мені звелів лишатися тут. Атож, атож, він ще казав, що цей стілець мій. Отак, сяду тут зручненько, прихилиюся до перебірки і сидітиму в самій середині корабля, а всі його три шогли і корпус будуть переді мною. Старі матроси кажуть, що поважні адмірали на чорних флагманах, бува, всядуться за стіл і ну командувати капітанами та лейтенантами. Ха! Це що? Еполети! Еполети! Куди не глянь — еполети! Передавайте графини по колу; радий вас бачити; наливайте, месье. Якось це дивно, що чорношкірий хлопець приймає в себе білих людей із золотим гаптуванням на сюртуках! Месье, чи вам не доводилося бачити Піпа? Таке собі мале негренья, на зріст п'ять футів, на вигляд підлий боягуз! Бачте, вистрибнув якось з вельбота; не бачили, ні? Ну, тоді налийте ще, капітани, і вип'ємо; ганьба всім боягузам! Я не називаю імен. Ганьба! Покласти ногу на стіл. Гань-

ба всім боягузам. Цить! Нагорі кістяна нога б'є в дошки. Ох, пане мій, як мені тяжко, коли ти наді мною ходиш! Та я лишуся тут, навіть коли ця корма вріжеться в скелі і устриці запливуть до мене.

РОЗДІЛ 130

КАПЕЛЮХ

А тепер, коли в належний час і в належному місці після такого довгого плавання Ахаб, обійшовши усі інші промислові області, начебто загнав свого запеклого ворога в океанський куток, щоб вразити його на смерть; тепер, коли він перебував майже на тій самій широті і довготі, де дістав страшну рану; тепер, зустрівши корабель, на якому нещодавно бачили Мобі Діка; тепер, коли всі його зустрічі з іншими кораблями однаковою мірою, хоч і по-різному, свідчили про ту пекельну байдужість, з якою Білий Кит знищував мисливців, і винних і невинних у лихому задумі проти нього, — тепер в очах старого капітана зачалося щось нестерпне для слабкодухого зору. Як негасима Полярна зірка всю нескінченну шестимісячну арктичну ніч дивиться вниз, не відводячи свого гострого, рівного погляду, так і задум Ахаба тепер сяяв над вічною ніччю похмурої команди. Він гнітив людей, тож усі їхні передчуття, страхи й сумніви поспішали глибше сховатися в них у душі і жодним паростком, жодним листком не прорости назовні.

У це передгрозове затишшя на борту зникла будь-яка радість — і щира, й позірна. Стабб уже не намагався викликати усмішки, а Старбак — гасити їх. Радість і журба, надії й страхи — все наче було змелене на порох і замішане в стужавілій розчин, на якому трималася залізна душа Ахаба. Люди німотно, наче автомати, пересувалися по палубі, весь час відчуваючи на собі владний погляд старого капітана.

Та якби ви уважніше придивилися до нього в заповітні години його самоти, коли, як він гадав, лише одні очі були звернені до нього, ви б побачили, що, подібно до того як погляд Ахаба страшив його команду, так таємничий погляд парса страшив Ахаба — чи то принаймні якимось дивно впливав на нього. Невловима, все більша таїна огортала сухорлявого Федаллу; все його тіло проймав безнастанний дроз, і люди

дивилися на нього з подивом, так, наче самі не знали, чи він смертне створіння, чи тріпотлива тінь, яку відкидає на корабель невидима сутність. А ця тінь була на палубі постійно. Адже навіть уночі ніхто ніколи не бачив, щоб Федалла заснув чи спустився в кубрик. Він міг непорушно стояти годинами, та ніколи не сідав і не лягав; і його тьмяні, дивні очі ясно промовляли — ми, вірні сторожі, не спочиваємо ніколи.

Хоч би коли моряки виходили нагору, удень чи вночі, Ахаб неодмінно був там — чи стояв біля свого поворотного отвору, чи походжав по палубі між двома нерухомими межами — грот-щоглою і бізанню; часом його можна було побачити у дверях каюти; він стояв, посунувши вперед свою живу ногу, наче хотів ступити крок; його капелюх з опущеними крисами давив йому лоба, насунутий на самі очі; і хоч як нерухомо він стояв, скільки б ночей і днів він не підходив до свого ліжка, ніхто й ніколи не міг з певністю сказати, чи заплющені очі в нього під капелюхом, чи він так само уважно стежить за підлеглими; він міг так простояти і годину, і дві, і нічна волога перлинами збиралася в кам'яних складках його одягу. Ніч зволожувала його плащ і капелюх, денне сонце їх висушувало; і вже багато днів і ночей він не сходив униз, лише посилав когось до себе в каюту щоразу, коли йому було щось потрібно.

Він їв просто неба, тобто снідав і обідав, бо вечері він навіть не торкався; не підстригав свою чорну бороду, яка росла вся сплутана, мов кострубате коріння повалених вітром дерев, коли вони ще пускають парость біля свого оголеного підніжжя, хоча їхні зелені вершини вже згнули. Та незважаючи на те, що все його життя тепер обернулося на одну безперервну вахту на палубі, і незважаючи на те, що парс стояв своєю похмуру вахту так само несхитно, як він, вони все ж таки майже не розмовляли один з одним — хіба що зрідка, коли це стало необхідним через якусь побутову дрібницю. Здавалося, цих двох людей пов'язували могутні чари; але зовні, в очах нажаханої команди, вони були далекі одне від одного, мов два полюси. Якщо вдень вони ще, бувало, перемовлялися словом, то вночі були німі, не зав'язуючи навіть короткої розмови. Вони стояли так при зоряному світлі по декілька годин, не озиваючись одне до одного, — Ахаб у дверях своєї каюти, парс біля грот-щогли; і при цьому вони невідривно дивилися одне на одного так, немовби Ахаб бачив

у парсі свою тінь, що лежить попереду, а парс в Ахабі — свою втрачену сутність.

І попри все це, саме Ахаб — яким він удень і вночі, щохвили, щосекунди поставав перед своїми людьми — був сам собі паном, а парс — його рабом. Але водночас вони обоє були наче запряжені в одне ярмо в невидимого володаря, — довга висохла тінь поруч з міцною шоглою. Бо що б не являв собою парс, несхитний Ахаб був наче висока грот-шогла корабля.

При перших тьмяних проблисках світанку з юта долинав його залізний голос: «Чатових на шогли!» — І весь день до вечора, поки не стемніє, щогодини услід за боєм склянок лунав той самий голос: «Що видно там, нагорі? — Пильнуйте!»

Так минуло днів три-чотири після зустрічі з «Рахіллю», що втратила дітей; але на горизонті ще не побачили жодного фонтана; божевільний старий почав відчувати недовіру до своєї команди, він сумнівався чи не в усіх, окрім язичників-гарпунерів; навіть припускав, що Фласк і Стабб зумисне не помічають того, чого він чекав із таким нетерпінням. Та хоч які були його підозри, він з обачності остерігався висловлювати їх уголос, навіть якщо його вчинки викривали недовіру.

— Я хочу побачити кита першим, — оголосив він. — Так! Дублон має дістатися Ахабу!

І він власноруч зробив із троса гніздо — щось подібне до плетеного кошика — і відправив на грот-шоглу матроса з одношківним блоком, котрий наказав прилаштувати зверху і пропустити крізь нього канат; один кінець каната Ахаб прив'язав до кошика і приготував нагель, щоб закріпити другий кінець біля борту. Потім він, тримаючи в руках вільний кінець, пильним поглядом обвів усіх членів команди, довго дивився на Деггу, Квіквега і Тештіго, швидко відвів очі від Федалли і зрештою, спинивши твердий, упевнений погляд на своєму старшому помічнику, мовив:

— Візьміть цей кінець, сер. Я віддаю його у твої руки, Старбаку.

Потім він влаштувався в кошику, дав знак, і кошика підняли. Старбак закріпив кінець і лишився стояти біля нього. Тепер, тримаючись рукою за грот-шоглу, Ахаб озирає без-

межний простір на багато миль довкола, вперед і назад, вправо та вліво — скільки сягало око з такої висоти.

Коли моряк мусить працювати серед снастей на великій висоті, де немає опори для ніг, і його піднімають на канаті і тримають там, поки він не скінчить роботи, то закріплений на палубі кінець завжди доручають тримати комусь одному, хто має за ним стежити. Річ у тім, що в плутаному розмаїтті снастей буває важко визначити внизу, який кінець куди йде нагорі; і коли весь час витягаються закріплені на палубі канати, легко може статися, що моряк нагорі, не маючи спеціально призначеного охоронця на палубі, через фатальну помилку когось із товаришів полетить з висоти за борт, у морську глибину. Тому Ахаб у цьому випадку вчинив згідно з морськими звичаями; дивно було одне — що саме Старбак, єдиний із його підлеглих, хто наважився протиставити Ахабу хоч щось подібне до власної волі, до того ж один із тих, на кого Ахаб не міг поклатися як на ревного охоронця, — дивно, що саме його Ахаб обрав своїм охоронцем, без вагання довіривши своє життя людині, якій він не надто довіряв в усьому іншому.

Ахаб не встиг пробути нагорі й десяти хвилин, коли раптом великий морський яструб, червонодзьобий та лютий, які так часто з'являються в цих широтах у такій неприємній близькості від обличчя чатового на шоглі китобійця, — один із таких птахів, виринувши невідомо звідки, з криком заматався навколо його голови, описуючи химерні кола та вісімки. Потім він нараз шугнув на тисячу футів угору, а звідти, ширяючи колами, знову спустився і вихором закружляв біля його голови.

Проте Ахаб, жадібно втупившись у неясний далекий обрій, не зважав на оскаженілого птаха, та й ніхто б, мабуть, не звернув на нього уваги, бо в його появі не було нічого дивного, якби навіть легковажний погляд тепер не вбачав у всьому якогось особливого змісту.

— Ваш капелюх, ваш капелюх, сер! — раптом скрикнув матрос-сицилієць, що стояв чатовим на топі бізань-шогли позаду Ахаба і трохи нижче, відділений від нього глибокою повітряною прірвою.

Але смоляне крило вже майнуло перед очима Ахаба, довгий гачкуватий дзьоб простягся до його голови, і чорний яструб з криком злетів у височинь із здобиччю.

Орел тричі облетів навколо голови Тарквінія, зірвав із нього шапку, а потім знов опустив її йому на голову, після чого його дружина Танаквіль пророкувала, що він буде царем у Римі. Але тільки повернення шапки обернуло цю подію на добрий знак. Капелюх Ахаба був утрачений назавжди; дикий яструб стрімко летів уперед зі своєю здобиччю, випередив корабель і зрештою зник з очей; але за мить до того можна було побачити ледь помітну чорну цятку, що впала в море з тієї страшної висоти.

РОЗДІЛ 131

«ПЕКВОД» ЗУСТРІЧАЄ «РОЗРАДУ»

Невтомний «Пеквод» йшов все вперед і вперед, дні та хвили котилися назад; труна, перетворена на рятивний буй, так само гойдалася на кормі; і якимось нам зустрівся корабель, немовби на глум названий «Розрада». Коли він підійшов досить близько, всі на «Пекводі» звернули погляд на його ют, де стояли так звані «ножиці» — грубі, схрещені футів за вісім від палуби бруси, на яких китобійні кораблі зазвичай несуть свої запасні, необладнані чи пошкоджені вельботи.

На «ножицях» цього корабля можна було побачити поламани білі ребра шпангоута і кілька потрошених дощок — все, що колись було вельботом; але тепер ця руїна прозиралася наскрізь, наче голий, білий кінський кістяк.

— Бачили Білого Кита?

— Ось, дивіться! — відповів худий капітан біля гакаборту і махнув своїм рупором на рештки вельбота.

— Ви його вбили?

— Ще не викутий той гарпун, що його вб'є, — мовив капітан, тужливо позирнувши до себе на палубу, де мовчазні матроси поспіхом зашивали з боків згорнутий ліжничок.

— Не викутий? — скрикнув Ахаб, вихопивши з розвилки зброю Перта і струснувши нею в повітрі. — Поглянь сюди, нентакетець! Тут, у моїй руці, я тримаю його смерть! Це лезо гартоване у крові та блискавиці; і я клянуся загартувати його втретє в тому гарячому місці за плавцем, де Білий Кит найглибше відчуває своє кляте життя!

— То нехай Бог тебе береже, старий. Бачиш оце? — І капітан «Розради» вказав на зашитий ліжничок. — Ось я ховаю

одного з п'ятьох дужих хлопців, що вчора були живі й здорові, та вмерли ще проти ночі. Тільки цього й ховаю, інші були поховані ще до смерті; ти якраз пливеш у них над могилою. — І він звернувся до своїх матросів: — Ви як там, готові? Тоді покладіть на борт дошку і підніміть тіло; отак. О Господи, — він підійшов до тіла, здійнявши догори руки, — даруй воскресіння з мертвих і життя вічне...

— Брасопити реї! Стерно під вітер! — пролунав громовий голос Ахаба.

Але «Пеквод», рвучко зрушивши з місця, все ж таки не встиг відійти досить далеко, щоб не почути плюскоту, з яким тіло пішло у воду, і кілька бризок долетіли до його корпусу, окропивши його могильним хрещенням.

Коли Ахаб, поспішаючи втекти від скорботної «Розради», повернувся до неї кормою, на чужому кораблі побачили дивний рятівний буй «Пекводу».

— Дивіться, хлопці! — долинув застережливий голос з «Розради». — Даремно ви тікаєте від нашого похорону, ой, даремно; ви лише повертаєтеся до нас гакабортом, щоб показати нам свою турну!

РОЗДІЛ 132

СИМФОНІЯ

Був ясний, сталево-голубий день. Небосхил і вода зливалися майже непомітно для зору у всеосяжній блакиті; замріяна височінь зорила по-жіночому ніжно й лагідно, а мужній, дужий океан поволі надимав широкі буруни, наче груди сплячого Самсона.

У небі ковзали на незаплямованих крилах легкі, білосніжні птахи; то були спокійні думи жіночної повітряної стихії; а в глибині, у голубій безодні, стрімко пропливали люті левіафани, меч-риби й акули; і то були вперті, неспокійні, вбивчі мужні думки могутнього океану.

Та хоч яка велика була відмінність між цими стихіями, зовні вона проявлялася лише в ледь помітних відтінках; вкупі вони становили одне ціле, ніби являючи собою дві сутності — чоловічу й жіночу.

А зори, мов величний володар, сонце віддавало сумирну блакить відважному воїну-океану — так віддають нареченому

юну наречену. І легке тріпотливе марево на обрії — яке часто можна побачити на екваторі — ніби свідчило про ніжну довіру й солодку бентегу, з якою боязка наречена приймає ласки чоловіка.

Весь наструнчений, заглиблений у себе, весь поораний глибокими зморшками, впертий і несамовитий, з очима, палючими, мов вуглини, що жевріють навіть у попелі руїн, несхитний Ахаб стояв у ясному вранішньому світлі, піднявши розсічений шолом свого лоба до чистого дівочого лица небес.

О безсмертна юнь і невинність блакиті! Невидимі крилаті істоти, що пурхають навколо нас! Любе дитинство повітря й неба! Які ви далекі від палючої туги старого Ахаба! Так я колись бачив Марію і Марфу, двох ельфів з усміхненими оченятами, коли вони безжурно бавилися біля свого старого батька, граючись кільцями опалених кучерів, що ростуть на краю вигорілого кратера його мозку.

Ахаб, повільно перетнувши палубу, перехилився через борт і стояв, дивлячись, як його тінь іде все глибше у воду під його пильним поглядом, який він втуплював у бездонну глибину. Але чарівний аромат повітря на якусь мить розвіяв мертвотну тугу його душі. Радісний вітерець, ясночоле небо голубили і ніжили його; мачуха-доля, завжди така жорстка, сувора, нарешті ласкаво оповила руками його несхитну шию і немовби плакала над ним від радості, що знайшла у своїм серці сили врятувати і благословити свого заблудлого, впертого сина. З-під опущених крисів капелюха Ахаб зронив у море сльозу, і в усьому Тихому океані не було перлини, дорожчої від цієї малої краплі.

Старбак бачив старого капітана, бачив, як він тяжко спирається на борт, і своїм вірним серцем почув те безмежне ридання, що линуло з самої глибини безмовного супкою довкола. Обережно, щоб не штовхнути капітана і щоб той його не помітив, він підійшов до Ахаба і став поруч. Ахаб озирнувся.

— Старбаку!

— Сер?

— О Старбаку! Який лагідний вітер, як лагідно зорить небо. У такий день... отакий чудовий день, як сьогодні... я загарпунив мого першого кита... вісімнадцятирічний хлопчисько-гарпунер. Сорок, сорок, сорок років тому! Сорок

років! Сорок років безнастанного плавання! Сорок років знегод і штормів! Сорок років у безжальному морі! Сорок років тому Ахаб покинув мирну землю, щоб сорок років битися з жахами моря. Авжеж, Старбаку, з цих сорока років я навряд чи три провів на березі. Я думаю про те життя, що я вів; про самотність вигнанця; про муровану в'язницю капітанської величі, що закрита для співчуття зеленого світу зовні, — о, як це тяжко! Гвінейське рабство капітанської влади! — коли я про все це думаю, про все, що досі прозирав лише смутно, не усвідомлюючи, як воно було насправді, — як я сорок років харчувався сухою солониною — цим символом убогої поживи моєї душі, коли навіть злидар на суходолі щодня має свіжі плоди до свого столу і їсть свіжий хліб цього світу, поки я їм запліснявілі сухарі... так далеко, за стільки далеких морів від моєї дівчинки-дружини, з якою я обвінчався в п'ятдесят років, а на другий день відплив до мису Горн, лишивши їй тільки слід на весільній подушці... дружина? Дружина? Та ні, вдова при живому чоловіку! Так, Старбаку, я зробив цю дівчинку вдовою, коли з нею побрався. І все це божевілля, все шаленство, лихоманка в крові, розпечений мозок, із якими старий Ахаб тисячі разів вирушав у скажену гонитву за здобиччю, — демон, а не людина! Так! Дурень, старий дурень, яким дурнем я був сорок років! Нащо ця скажена гонитва? Нащо трудити руки веслом, і гарпуном, і острогою? Хіба ж Ахаб від цього збагатів чи став краще? Поглянь. О Старбаку! Хіба це не страшно, що я з таким тягарем мусив лишитися на одній нозі? Ану, дай відкину ці старечі патли, вони в очі лізуть, і сльоза йде, ніби я плачу. Такі сиві, наче з попелу вирости. Та хіба я з вигляду такий вже старий, Старбаку, такий вже старий і немічний? Я почуваюся змученим, згорбленим, скоцюрбленим, наче Адам, якому несила тягти на собі століття від часів раю. Боже! Боже! Боже! Розбий моє серце! Розчави мій мозок! Це знущання! Нестерпне, жорстоке знущання, хіба ж я мав стільки радощів у житті, щоб носити сиве волосся і виглядати таким страшенно старим? Ближче! Стань ближче, Старбаку. Дай подивитися в людські очі, це краще, ніж дивитись на небо і на море, краще, ніж дивитися на Бога! Клянуся зеленою землею, клянуся домашнім вогнищем! Це чарівний кристал, друже; я бачу свою дружину й сина у твоїх очах. Ні, ні, ти мусиш лишатися на борту, коли

приречений Ахаб піде за Мобі Діком. Це лихо не для тебе. Ні, ні! Недарма я побачив свій далекий дім у твоїх очах!

— О капітане мій, капітане! Благородна душа! Благородне старе серце! Навіщо цькувати ту прокляту рибу? Тікаймо звідси! Покиньмо ці мертві води! І Старбак має дружину й дитя, — дитя його радісної, привітної юності, як і у вас, сер, є дружина й дитя — радість і любов вашої сивої старості! Геть звідси! Геть! Дозвольте мені цю ж мить змінити курс! Як хороше, як весело, мій капітане, ми помчимо до нашого старого Нентакету! Мабуть, і в них зараз таке ж ясне літепло, така ж блакить довкола, мій капітане.

— Так, так. Пам'ятаю, там буває так хороше влітку. Десь о цій порі — якраз опівдні — його вкладають спати... а потім він прокидається, такий жвавий, веселий, сідає на своєму ліжечку, і його мати розповідає йому про мене, старого канібала; про те, як я зараз плаваю в далеких морях, та ще повернуся додому, аби з ним побавитись.

— І Мері, моя Мері також! Вона обіцяла щоранку приносити нашого хлопчика на дюни, щоб він виглядав у морі вітрила свого батька! Так, так! Доволі! Усе вирішено! Ми йдемо в Нентакет! Ходімо, мій капітане, треба прокласти зворотний курс. Погляньте, погляньте! Дитяче личко у вікні, дитяча ручка на пагорбі!

Проте Ахаб дивився убік; він здригнувся, мов висохле дерево, що ронить на землю останній червивий плід.

— Що це? Яка безіменна, незбагненна, неземна сила, який лукавий потаємний володар, жорстокий тиран, не віддаючи жалю, гнітить мене і змушує всупереч усім природним порухам душі шалено мчати вперед; і надихає мене звершити те, на що я б у глибині свого серця навіть не смів наважитися? Чи я — Ахаб? Чи я, Господи, чи хтось інший здійснює замість мене цю руку? Та якщо велике сонце рухається не з власної волі, а служить лише попихачем у небі, і кожна зоря керується у своєму русі невидимою силою, — як тоді може битися це жалюгідне серце, як може мислити цей жалюгідний мозок, коли не Бог надихає це биття, це мислення, саме життя замість мене? Небом клянуся, чоловіче, у цьому світі нас змушують бігати по колу, мов отой кабестан, а ганшпугом є Доля. І весь час — поглянь! Це усміхнене небо, це незворушне море! Поглянь! Бачиш отого тунця? Хто вклав у нього бажання хапати й жерти летючих риб? Що стане з убивцями,

друзе? Хто постане перед вищим судом, коли суддя і сам заслуговує вироку? Та який лагідний вітер, як лагідно дивиться небо; і повітря, мов над квітучим лугом. Десь на схилах Анд зараз косовиця, Старбаку, і косарі поснули на копах сіна. Поснули? Отак; хоч як ми надриваємось, все одно заснемо на ниві. Заснемо? Так, і будемо іржавіти в зеленій траві; мов покинутий серп, торік забутий на жнивах... Старбаку!

Але старший помічник, мертвотно-блідий від страшного розпачу, вже пішов геть.

Ахаб перетнув палубу, щоб подивитися за борт з іншого боку; і заляк на місці, побачивши у воді віддзеркалення двох пильних, нерухомих очей. Федалла безмовно стояв поруч з ним, спираючись на той самий борт.

РОЗДІЛ 133

ПОЛЮВАННЯ — ДЕНЬ ПЕРШИЙ

Тієї ночі під час другої вахти старий капітан — як це стало в нього за звичай — ступив уперед з дверей каюти, де стояв, і рушив до свого поворотного отвору на юті; коли раптом він схвильовано витягнув шию і жадібно вдихнув морське повітря, як робить розумний корабельний пес, відчувши, що корабель пропливає поблизу варварських островів. Він зрозумів, що кит має бути десь поруч. Невдовзі цей особливий запах, що відгонить від кашалота навіть на великій відстані, почула вся вахта; і ніхто з матросів не здивувався, коли Ахаб, вивчивши показники компаса та флюгера, а потім по можливості точно визначивши напрям, звідки йшов запах, квапливо наказав дещо змінити курс корабля і взяти риф.

Ці завбачливі маневри увінчалися успіхом на світанку: прямо перед носом «Пекводу» відкрилася довга вузька смуга гладкої, наче лоєм політої води, що ледь брижилася по краях, як буває в тому місці, де в море вливається стрімка бурлива течія.

— Чатових на щогли! Усі нагору!

На баку Деггу загримів по палубі трьома ганшпугами, і ті, хто спав у кубрику, наче пробудившись від гromу Судного дня, повибігали на палубу з одягом в руках.

— Що там видно? — гукнув Ахаб, звівши голову до неба.

— Нічого, сер, нічого! — почулося у відповідь.

— Поставити брамсели і ліселі! Угорі, внизу і по обидва боки!

Поставили всі вітрила; тоді Ахаб звільнив кінець, призначений для того, щоб піднімати його на грот-шоглу; ще мить — і його вже підтягали нагору, коли раптом, подолавши дві третини свого звичайного шляху нагору, він позирнув у про-світ між грот-марселем і брамседем і пронизливо, несамовито закричав — так кричать чайки в небі:

— Фонтан! Бачу фонтан! І горб — наче снігова вершина! Це Мобі Дік!

Збентежені цим криком, який ту ж мить підхопили трое чатових, люди на палубі мерщій кинулися до вантів, щоб врешті-решт на власні очі побачити славетного кита, за котрим так довго ганялися. Ахаб уже зайняв свій звичайний пост і повис за кілька футів від трьох чатових, із яких Тештіго стояв позаду нього на салінгу брамстенги, головою майже торкаючись каблуків Ахаба. З такої висоти вони тепер ясно бачили кита, що плів за кілька миль попереду корабля, здіймаючи на хвилі свій високий лискучий горб і випускаючи до неба безгучний фонтан. І марновірним матросам здавалося, що той самий примарний фонтан, який вони так давно бачили в місячні ночі серед Індійського та Атлантичного океанів.

— І що, ніхто з вас його таки не побачив? — озвався Ахаб до людей, що висіли на снастях.

— Я побачив його майже в ту саму мить, сер, що й капітан Ахаб, і дав знати, — сказав Тештіго.

— Ні, не в ту саму мить, не в ту саму, — ні, дублон мій, доля зберегла його для мене. Ніхто з вас — лише я один зумів першим побачити Білого Кита. Ось фонтан! Ось фонтан! Ось знову! Ось знову! — розмірено і протяжно вигукнув він у такт з мірним здійсненням китового фонтана. — Він зараз пірне! Ліселі на гітові! Брамсели прибрати! Наготувати до спуску три вельботи. Містере Старбак, зятям: ти лишаєшся на борту і ведеш корабель. Гей, стерновий! Один румб до вітру! Отак; так тримати! Зараз покаже хвіст! Ні, ні; це тільки чорна вода! Вельботи готові? Усім приготуватися! Спускайте мене, містере Старбак; спускайте, спускайте — швидше, швидше! — І він блискавкою промайнув у повітрі вниз, на палубу.

— Він іде прямо по вітру, сер! — повідомив Старбак. — Ті-кає від нас; він нас ще не міг помітити.

— Мовчати! Стояти на брасах! Стерно на борт! Привести в левентик! Браси з навітру вибрати! Отак, гаразд! Вельботи, вельботи!

За мить усі вельботи, крім вельбота Старбака, були спущені, вітрила поставлені, весла опустилися на воду — і човни з плюскотом помчали по хвилях. Наступ очолив Ахаб. Блідий мертвий вогник жеврів у запалих очах Федалли, і його губи кривилися в жаскій посмішці.

Мов безшумні равлики-наутилуси, пливли по морю легкі човни; та відстань між ними і їхнім ворогом помалу меншала. Що ближче вони підходили, то гладшою ставала поверхня океану, наче килим розгортався на хвилях; здавалося, перед ними розкинулися сонні полуденні луки. Нарешті мисливець, заचाївши подих, підійшов до своєї жертви, яка вочевидь нічого не підозрювала, так близько, що можна було ясно побачити величезний сліпучо-білий горб, який наче мимохіть ковзав по хвилях у миготливому кільці ажурної зеленкуватої піни. Крізь неї прозирали глибокі переплетені зморшки крутого лоба. Від цього широкого молочно-білого лоба далеко на м'який турецький килим океану лягала осяйна біла тінь і мчала попереду з ледь чутним грайливим дзюрчанням; а позаду морська блакить мерехтіла в рівній смузі леткого сліду. По обидва боки весь час спливали і вигравали на воді блискучі бульбашки. Їх розбивали малі лапки незліченних веселих пташок, що ширяли над прозорою водою; і, наче флагшток, що стримить над розфарбованим корпусом великого фрегата, зі спини кита стирчало довге, але потрошене руків'я зламаної остроги; і то одна, то інша з легконогих пташок, що хмарою зависли над китом, мов тріпотливе віяло, раз у раз сідали на цю жердину і гойдалися на ній, і їхні довгі хвости майоріли під вітром, мов прапорці.

І чарівна легкість, і могуття спокійної сили, що спочиває у стрімкому бігу, вчувалися в кожному його рухові. То був не білий бик — Юпітер, що несе на собі викрадену Європу, яка вчепилася в його прекрасні роги; бик, що скоса позирає на діву своїми ніжними імливими очима і плавно мчить її до весільних палат Криту; ні, навіть Юпітер, найвеличніший із богів, поступався у величі Білому Киту.

Від його м'яких боків у подвійній хвилі, що розходилася від нього далеко в обидва боки, від цих сяючих боків линули чари. І не дивно, що серед мисливців були такі, хто, піддавшись оманливій звабі цього удаваного спокою, насмілився вийти проти нього на бій і побачив, що під оманною тишею чаїться згубна буря. Та знов у чарівному супокії ти пливеш, о кит! до тих, хто бачить тебе вперше, хоч скільки б людей ти вже не звабив і не згубив раніше цими підступними чарами.

І так, у безжурному супокії тропічного моря, серед хвиль, що від захвату не сміли вибухнути оплесками, плив Мобі Дік, іще не показуючи свою жахливу зброю, ховаючи від очей свою вигнуту нижню щелепу. Та скоро він став поволі піднімати з води свою передню частину; на мить його велетенське мармурове тіло вигнулося над хвилями високою аркою, наче славетний природний міст у Вірджинії; погрозово змахнувши в повітрі знаменом хвоста, великий бог явив себе світу і в ту ж мить зник з очей. І ще довго білі морські птахи ширяли в повітрі і, черкаючи крилами по воді, у тріпотливому чеканні зависали над бурхливим виром, що утворився там, де він пішов углиб.

Відклавши весла, лопочучи вітрилами, три вельботи ледь погойдувались на хвилях і чекали, поки Мобі Дік з'явиться знову.

— Година, — мовив Ахаб, що стояв, наче закам'янівши, у себе в човні, і подивився у бік вітру, туди, де в голубому мареві вабила неозора далечінь. Та за мить його очі знову пожвавішали і він нетерпляче озирнув водяний простір. Вітер дужчав, море забрижалося.

— Птахи! Птахи! — скрикнув Тештіго.

Довгою низкою, наче перелітні чаплі, білі пташки одна по одній потяглися до човна Ахаба і закружляли над водою за кілька ярдів від нього з радісними криками надії. Зір у них був гостріший від людського; Ахаб іще нічого не бачив у морі. Та нарешті, все уважніше вдивляючись у зелену глибіню, він розгледів живу білу пляму, не більшу від песця, що наближалася до поверхні з дивовижною швидкістю і зростала щомиті; потім вона якось перекутилася, і стало видно два довгі криві ряди білих блискучих зубів, що стриміли з глибини. То була роззявлена паща і зігнута щелепа Мобі Діка, в той час як його велетенське тіло, лишаючись у тіні, ще зливалось з морською

блакиттю. Пашека сяяла під дном вельбота, наче розчинена навстіж брама мармурового склепу; і Ахаб, рвучко змахнувши стерновим веслом, погнав свій вельбот подалі від цього моторошного видовиська. Потім він озвався до Федалли, зробив знак помінятися місцями, пройшов на ніс, схопив гарпун Перта і наказав своїй команді тримати весла напоготові, щоб за першим знаком табанити геть.

Вельбот, заздалегідь повернувшись навколо своєї осі, тепер стояв носом до голови кита, який мав ось-ось виринути на поверхню. Але Мобі Дік, наче розгадавши цю хитрість, з тією злісною прозорливістю, якою наділяли його люди, вмить розвернувся і виринув зморшкуватою головою вперед, ковзнувши вздовж борту вельбота.

Кожна планка, кожне ребро човна затремтіли, заходили ходором, коли кит, перевернувшись на спину, мов акула при нападі, неквапно, наче втішаючись, всотав у свою роззявлену пащу ніс вельбота; його довга зігнута нижня щелепа піднялася високо вгору і одним зубом зачепилася за кочет весла. Блакитно-перлиста білина її внутрішньої оболонки сяйнула за шість дюймів від голови Ахаба. І Білий Кит струснув легкий дощаний човен, наче хижий кіт свою полонену мишу. Федалла стояв непорушно, схрестивши руки і дивлячись перед собою, але тигрячо-жовті веслярі, спотикаючись і штовхаючи одне одного, стрімголов кинулися на корму.

І тепер, коли гнучкі борти вельбота задвигтіли і кит так жорстоко бавився з приреченим човном, а вдарити його острогою з носа було неможливо, бо його тіло було у воді під вельботом, ніс якого пірнув, можна сказати, всередину кита, і два інші човни мимохіть зупинилися, не в змозі зарадити неминучому лихові, — отоді несамовитий Ахаб, розлючений спокусливою близькістю свого ворога, опинившись живим, проте безпомічним, у такій ненависній йому пащі, оскаженівши з люті, Ахаб голірuch схопився за довгу кістку в себе над головою, силуючись розтиснути залізну хватку. Та всі зусилля цього божевільного були марні — китова щелепа вислизнула з його рук; ламкі борти з тріском поламалися, коли обидві щелепи, мов два величезні ножі, розчахнули вельбот навпіл і знов щільно стушилися у воді якраз посередині між двома його половинами. І хвилі понесли їх у різні боки, захоплюючи потрошені дошки, а матроси, тулячись на уламку корми, гарячково хапалися за борти і весла.

За мить до загибелі вельбота Ахаб, що першим здогадався про намір кита, побачивши, як він раптом підняв голову і на якусь секунду послабив хватку своїх щелеп, — Ахаб востаннє спробував виштовхнути човен з пащі звіра. Проте човен тільки посунувся глибше і похилився на один бік, руки Ахаба зісковзнули з китової щелепи, його самого могутнім поштовхом викинуло з вельбота, і він упав у море долілиць.

З плюскотом сахнувшись від своєї жертви, Мобі Дік відплив убік і, вистромивши з води свою довгасту білу голову, погойдувався на хвилях; його видовжене, звужене до кінця тіло повільно оберталося, і коли широкий зморшкуватий лоб виринав із води — більш ніж на двадцять футів, — високі буруни, розсипаючись іскристими бризками, билися в нього і люто підкидали в небо шмаття тріпотливої піни¹. Так під час шторму неприборкані хвилі Англійського каналу відступають від підніжжя Еддістону, щоб наступної миті тріумфально звести на його вершині свої білі голови.

Та невдовзі Мобі Дік уже знову ліг на воду і швидко закружляв навколо веслярів, що стулилися на дошці, мстивими ударами хвоста збурюючи водяний вир і ніби готуючись до нового, ще страшнішого нападу. Здавалося, вигляд потрошеного на друзки вельбота лютить його, як у книзі Макавеїв сік винограду й шовковиці доводив до сказу слонів Антіоха. Тим часом Ахаб, ледь не захлинувшись у піні, збитій хвостом кита, хоч і не міг пливати через свою кістяну ногу, все ж таки тримався на воді в центрі цього виру, і його безпомічна голова маячила серед хвиль, мов бульбашка, що може лопнути від будь-якого легенького поштовху. Федалла, чіпляючись за уламок стерна, дивився на нього з незворушною байдужістю. Матроси загиблого вельбота не могли йому допомогти, та й самі не сподівалися, що хтось прийде їм на поміч. Таким страшним був Білий Кит, так стрімко мчав він навколо них по своїй згубній орбіті, все звужуючи й звужуючи жажливе коло, що здавалося, ще мить — і він розчавить їх своїм тілом. І хоча інші вельботи, неушкоджені, були неподалік, вони не сміли увірватися до цього страшного кола і напасти на кита,

---

¹ Це рух, властивий тільки кашалоту. Він дістав свою назву — «кидок», бо за напрямом (униз та вгору) нагадує прийом поводження з острогою, про який уже згадувалося. Рухаючись у такий спосіб, кит може краще озирати все, що його оточує (прим. авт.).

боячись, що цим лише прискорять неминучу загибель потерпілих — Ахаба й решти; тоді їм теж марно було б чекати допомоги. І тому, до болю напружуючи зір, вони лишалися біля зовнішнього краю страшного виру, центром якого стала тепер голова старого капітана.

Проте все, що сталося, помітили чатові на щоглах корабля; обрасопивши реї, «Пеквод» рушив до місця події і тепер підійшов так близько, що Ахаб озвався до нього просто з води:

— Тримати на... — І в цю мить висока хвиля від Мобі Діка налетіла на нього, накривши з головою. Але, виборсавшись з-під неї і злетівши вгору на новому буруні, Ахаб все ж таки вигукнув:

— Тримати на кита! Женіть його геть!

«Пеквод» розвернувся і, влетівши в зачароване коло, відігнав Білого Кита від його жертви. Кит похмуро рушив геть, і човни поспішили на порятунок.

Коли Ахаба, оглушеного, з налитими кров'ю, напівосліпими очима, з білою сіллю у зморшках обличчя, втягли у вельбот Стабба, надто довга напруга усіх сил нарешті обернулася безсилям, і тілесна слабкість здолала його; деякий час він знівченою руїною лежав на дні вельбота, наче розтоптаний стадом слонів. Приглушені невиразні стогони вивиралися в нього з грудей, мов голоси з прірви.

Проте запаморочення минуло скоро, мабуть, саме тому, що було надто сильним. Великі серця за мить, стисшись в одній болісній судомі, переживають весь той біль, що в людини слабкої поблажливо розтягується на все життя. І тому ці серця, хоча їхній біль щоразу буває миттєвим, за життя збирають у собі цілі століття туги, складені з нестерпних хвилин; адже серцевина таких благородних натур сягає ширше, ніж увесь простір низької душі.

— Гарпун, — мовив Ахаб, звівшись на лікті. — Гарпун цілий?

— Так, сер, адже його не кидали; ось він, — відповів Стабб.

— Покладіть його переді мною. Людські втрати є?

— Один, два, три, чотири, п'ять... у вас було п'ять весел, сер, і тут п'ять чоловік.

— Добре. Ану поможи мені, друже; дай я встану. Отак. Он він, он він, я його бачу! Знов іде під вітер; а фонтан так і ви-

стрибує! Руки геть від мене! Вічні соки знов киплять у кістках старого Ахаба! Поставити вітрило! Весла! Стерновий!

Часто буває так, що коли один вельбот розбитий, його команда, підібрана іншим вельботом, допомагає команді цього другого вельбота, і гонитва продовжується, як кажуть, «на подвійних веслах». Так сталося і цього разу. Але подвійна швидкість човна не відповідала збільшеній швидкості кита — він тікав наче на потрійних плавцях; він плів так швидко, що гонитва вочевидь могла тривати без кінця й краю і врешті-решт не призвести ні до чого; не кажучи вже про те, що жодна команда не в змозі так довго веслувати щосили, адже це виснажує людей і на короткій відстані. Зазвичай за таких випадків краще продовжувати гонитву на самому кораблі. Тому обидва вельботи рушили до корабля і невдовзі вже гойдалися на своїх шлюпбалках; і тоді, прикріпивши все до палуби, високо піднявши вітрила і розгорнувши ліселі в обидва боки, мов двопролітні крила альбатроса, «Пеквод» рушив по вітру наздогін за Мобі Діком. І знову через звичайні однакові проміжки часу чатові на шоглах сповіщали про те, що бачать його фонтан; і знов, почувши, що він пірнув під воду, Ахаб засікав час і походжав по палубі з нактоузним годинником у руках, і коли минала остання секунда призначеного часу, лунав його голос: «Ну, то чий тепер буде дублон? Бачите його?» І, почувши у відповідь: «Ні, сер!» — він одразу ж наказував підняти його самого на шоглу. Так він провів день, то нерухомо сидючи нагорі, то безнастанно крокуючи палубою.

І коли він так походжав, не озиваючись ні до кого жодним словом, хіба що час від часу звертався до чатових або наказував матросам ще вище підтягнути вітрила чи розсунути їх ширше, — коли він крокував отак вперед та назад у насунутому на лоб капелюху, то проходив повз уламки свого вельбота, що лежали перед ним на юті — розбита корма напроти розтрощеного носа. Зрештою він спинився перед ними; і як похмуре небо затягують все нові хмари, так на смутне обличчя капітана лягла ще глибша тінь журби.

Стабб бачив, як капітан зупинився; і, можливо, зумисне бажаючи виказати перед ним свою беззаперечну мужність і таким чином підтримати себе в очах капітана, він ступив до нього і, дивлячись на розбитий вельбот, вигукнув:

— Щось цей реп'яшок не поліз віслюкові в горло; поколов йому всю пашеку, чи не так, сер? Ха, ха!

— Яким бездушним створінням треба бути, щоб глумитися з руїни? Ох, чоловіче, якби я не знав, що ти, як вогонь, не відаєш страху (і, як він, не маєш душі), я б поклявся, що ти просто боягуз. Ні стогону, ні сміху не повинно бути чути біля руїни.

— Так, сер, — мовив Старбак, наблизившись, — це урочисте видовище; це знамення, і недобре знамення.

— Недобре знамення? Це що таке, а ну дайте словника! Якщо боги хочуть щось сказати людині, то нехай так прямо і кажуть, а не кивають головами та забивають памороки бабськими прикметами. Ідіть! Ви обоє — наче два полюси одного цілого. Старбак — це Стабб навиворіт, а Стабб — це Старбак, і удвох ви складаєте все людство; та Ахаб стоїть сам один серед мільйонів цієї населеної земної кулі, і ні боги, ні люди йому не сусіди! Холодно, холодно... дрож проймає! Ну то що? Там, нагорі! Бачите його? Кричіть про кожний фонтан, хоч би він їх пускав по десять на секунду!

День уже згасав; ледь чути шурхотів шлейф його золотої мантиї. Скоро майже стемніло, та чатових ще не відпустили зі шогл.

— Фонтана більш не бачимо, сер, надто темно! — почувся з висоти.

— Куди він ішов, коли ви його бачили востаннє?

— Як і раніше, сер, — прямо по вітру.

— Гаразд! Уночі він піде тихше. Спустити бом-брамселі і брамселі, містере Старбак. Ми не повинні його доганяти до ранку; може, він вночі десь ляже у дрейф. Гей, стерновий! Тримати по вітру! На топ-щоглах — униз! Містере Стабб, пошліть свіжих людей на фок-щоглу, і нехай там чатують до ранку. — Потім він ступив уперед і зупинився перед золотим дублоном на грот-щоглі. — Люди, це золото — моє, бо я його заслужив; та я лишаю його тут доти, поки Білий Кит не буде мертвий; і тому з вас, хто першим побачить його в той день, коли він буде вбитий, дістанеться цей дублон; а якщо і в той день я знов побачу його першим, то десятикратна вартість цієї монети буде поділена між вами! Усі вільні! Корабель у твоєму розпорядженні, сер.

Мовивши це, він пройшов від свого опорного отвору до каюти і, насунувши капелюха на лоб, стояв на порозі до самого світанку, час від часу напружено прислухаючись до плину ночі.

ПОЛЮВАННЯ — ДЕНЬ ДРУГИЙ

На світанку чатових на щоглах змінили.

— Ви його бачите? — спитав Ахаб, щойно розвіднилося.

— Нічого не бачимо, сер.

— Усіх нагору і поставити вітрила! Він іде швидше, ніж я гадав. Брамселі! Так, не треба було спускати їх на ніч. Та байдуже — тепер, після спочинку, ми його наздоженемо.

Слід сказати, що таке настійне переслідування одного кита, що триває день, ніч і ще один день, не може вважатися чимось надзвичайним. Адже майстерне вміння, породжена досвідом передбачливість і несхитна впевненість природних нентакетських геніїв мореплавства є такими, що інколи їм буває досить лише поглянути на кита, щоб точно передбачити і напрям, у якому він буде пливати протягом певного часу, навіть коли зникне з очей, і ймовірну швидкість його руху. У таких випадках, подібно до лоцмана, що орієнтується за певною точкою у своєму полі зору, перш ніж вийти у відкрите море і віддалитися від берега, на який він потім триматиме курс трохи нижче, — подібно до цього лоцмана, який стоїть біля компаса і визначає точне положення цієї видимої точки, щоб потім впевнено знайти невидимий мис — мету свого плавання; подібно до нього діє китобій біля свого компаса, бо після кількох годин денної гонитви і пильного спостереження, коли стемніє і кит стане недосяжним для людського зору, майбутній шлях цього величного створіння в темряві є таким само ясним для проникливого погляду моряка, як лінія берега для досвідченого лоцмана. Тому в очах вправного мисливця навіть швидкоплинний слід на воді, що ввійшов у приказку завдяки своїй недовговічності, є таким само надійним, як тверда земля. І як поява могутнього чавунного Левіафана сучасних залізниць стала такою звичною в кожній деталі, що люди з годинником у руках вираховують його швидкість, мов лікарі — пульс дитини, і впевнено кажуть, що певний поїзд прибуде в певне місце в певний час, — так само і мужні нентакетці вираховують шлях Левіафана морських глибин залежно від того, як він пливе, і кажуть, що за певний час цей кит пройде певну кількість миль і опиниться під певним градусом широти й довготи. Але для того щоб подібна проникливість

зрештою прислужилася успіху, моряк має заручитися підтримкою вітру й течії, бо навіщо кораблю знати, що він перебуває рівно за дев'яносто три ліги від свого порту, коли він лежить у штилі чи у дрейфі? Ось чому китобійне ремесло має стільки своїх тонкощів.

Корабель невпинно мчав уперед, лишаючи за собою на хвилях глибоку борозну, — так гарматне ядро, не влучивши у ціль, наче плугом ралить рівне поле.

— Клянуся сіллю та клоччям! — вигукнув Стабб. — Цей біг палуби кидається в ноги, аж у саме серце заходить! Ми з кораблем обоє хоробрі хлопці! Ха, ха! Ану, підніміть мене та киньте спиною у море, бо, клянуся мореним дубом, мій хребет — це кіль. Ха, ха! Ми обоє ходимо без пилу та шуму!

— Фонтан! Бачу фонтан! Прямо по курсу! — раптом почувлося зі щогли.

— Еге, еге! — мовив Стабб. — Я так і знав; нікуди від цього не втечеш. Дуй у своє дихало, кит, поки тобі дух не заб'є, — сам скажений диявол іде по тебе! Грай у свою дуду, надривай легені! Ахав зупинить твою кров, як мельник гатить загатою річку!

І у словах Стабба відбилися почуття всієї команди. На цей час люди були охоплені п'янким, шаленим запалом гонитви — так оживає, перебродивши, старе вино. Які б не були ті бліді жахи і лихі передчуття, недавно пережиті кожним із них — тепер їх не лише ховали з остраху перед Ахабом, вони й самі розвіялися, розбіглися, мов полохливі зайці прерій, що тікають від бізона! Рука Долі стиснула їхні душі; і, збуджені вчорашньою небезпекою, і тяжким нічним чеканням, і невпинним, безстрашним, стрімким бігом корабля, що шалено мчав до своєї легкої мети, їхні серця з несамовитою жагою поривалися вперед. Вітер, що напинав дугою кожне вітрило і вів корабель невидимою, та нездоланною рукою, сам вітер здавався їм втіленням таємничої сили, яка підкорила їх шаленій гонитві.

Тепер це була одна людина — не тридцять. Адже один корабель ніс їх на собі, хоч і складався з різних матеріалів — з дуба, і клена, й сосни; із заліза, і мотузок, і дьогтю, — все це поєдналося в один корабельний корпус, який тепер мчав своїм курсом, спрямований і врівноважений довгим серединним кілем; так само й різні люди в цій команді, відвага одного, слабкодухість другого, скверна і чеснота — все розмаїт-

тя злилося в одне ціле і було спрямоване до однієї мети, на яку вказував Ахаб, їхній єдиний кіль і володар.

Снасті були наче живі. Верхівки шогл, мов крони високих пальм, рясніли переплетінням людських рук і ніг. Деякі, схопившись рукою за стеньгу, другою рукою схвильовано махали перед собою; інші, затуливши очі долонею від сліпучого сонця, сиділи на самому кінці хиткої реї; шогли аж згиналися, усипані гронами людських тіл — достиглим врожаєм долі. О, як пильно вони вдивлялися в неозору блакить, шукаючи в ній те, що повинно було їх занапастити!

— Чому ви не кричите, хіба ви його не бачите? — спитав Ахаб, коли за кілька хвилин після першого вигуку згори не долинали ні звуку. — Підніміть мене. Ви помилилися, люди; це не Мобі Дік, якщо він отак випустив один фонтан і шез.

І справді, те, що схвильованим людям здалося китовим фонтаном, насправді було щось інше; це з'ясувалося, коли Ахаб зайняв свій звичайний чатовий пост; бо шойно на палубі встигли закріпити за нагель вільний кінець, Ахаб задав тон оркестру, від звуків якого повітря затремтіло, мов від грому рушничних пострілів. Нестямний крик захвату вирвався з тридцяти мідних горлянок, бо цього разу — і набагато ближче до корабля, ніж уявний фонтан, усього за якусь мить попереду — з'явився у своїй власній величній особі сам Мобі Дік! Не спокійним, байдужим фонтаном, цим мирним джерелом, що струмить у нього з голови, сповістив Білий Кит про свою появу; тепер він на подив людям сам почав вистрибувати з води. Зі страшною швидкістю виринаючи з темної глибини, кашалот здіймає своє велетенське тіло високо в повітря і, збурюючи хмари пінних бризок, викриває себе на відстані семи миль та навіть більше. Тоді здається, що розбурхані хвилі довкола — це його грива, якою він трусить у шаленій люті; і ці стрибки кашалота справді часто означають виклик.

— Він стрибає! Стрибає! — почулися вигуки, коли Білий Кит, ніби вихваляючись своєю хоробрістю, змив у небо, мов величезний лосось. І хмара бризок, що раптом зросла на тлі блакитної морської рівнини і небокраю, якусь мить стояла в повітрі, сліпучо-осяйна, мов снігова вершина, а потім почала тьмяніти, тьмяніти, втрачаючи свій нестерпний блиск, і огортатися імлистим серпанком дрібного дощу.

— То стрибай до сонця востаннє, Мобі Дік! — вигукнув Ахаб. — Прийшла твоя остання година, твій гарпун у моїй руці! Ану всі вниз, усі вниз! Лишіться хтось один на фок-щоглі! Готувати вельботи!

Знехтувавши мотузьяними сходами вантів, матроси, наче зірки, посипалися на палубу, ковзаючи по штагах та фалах; Ахаба не так стрімко, та все ж досить скоро спустили вниз у його кошику.

— Спускати! — наказав він, опинившись у своєму вельботі. То був запасний вельбот, обладнаний звечора. — Містере Старбак, корабель лишається на тебе. Тримайся осторонь від човнів, та неподалік. Руште!

Немовби для того щоб настрахати людей, Мобі Дік цього разу вирішив напасти на них першим і тепер, розвернувшись, рушив навперейми трьом вельботам. Човен Ахаба йшов посередині, і він, щоб захопити людей, заявив про свій намір зустріти кита «голова в голову», тобто спрямувати вельбот просто йому назустріч — власне, це робиться нерідко; на невеликій відстані стрічний напад для кита є неможливим через його бічний зір. Та поки вони ще не підійшли до нього досить близько, і тому він бачив усі три вельботи так само ясно, як три щогли корабля; і ось Білий Кит, могутніми ударами хвоста іще прискоривши свій стрімкий хід, за мить опинився біля вельботів, роззявивши пащу, б'ючи хвостом, погрожуючи рознести вельботи на друзки; він не помічав гарпунів, що летіли в нього; здавалося, ним володіє одне бажання — знищити човни. Але ті, покірні вправним стерновим, без упину кружляючи, мов бойові коні на полі битви, поки ще уникали його нападу, хоч і раз у раз опинялися на краю загибелі; і весь час несамовитий бойовий заклик Ахаба заглушав крики інших.

Врешті-решт Білий Кит, кидаючись у різні боки, так заплутав ослаблені ліні кинутих у нього трьох гарпунів, що вони наструнчилися і самі почали підтягати до нього вельботи; а він тим часом відплив трохи вбік, наче для того, щоб підготуватись до ще більш лютої атаки. Ахаб, скориставшись з цього, спочатку витягнув якомога більше ліня, а потім став швидко смикати його і перебирати, сподіваючись у такий спосіб розплутати і звільнити кінці, і раптом — о, жах! перед ним постало видовище, більш страшне, ніж виширені зуби акули!

Переплетені і перекручені у плутанині снастей, гарпуни та остроги, що мотлялися в повітрі, виблискуючи лезами і вістрями, неухильно наближалися до носа його човна, розсіпаючи довкола іскристі бризки. Лишався тільки один шлях до порятунку. Схопивши великий ніж, Ахаб ривком витягнув руки, перебираючи натягнутий канат, перехопив його з іншого боку від убивчих сталевих променів, підтягнув до себе у човен, кинув передньому весляреві і, перерубавши канат у двох місцях від носового жолоба, відпустив низку сталевих лез у море, таким чином повернувши човну рівновагу. Ту ж мить Білий Кит метнувся до лінів, які ще лишалися заплутаними, підтягаючи вельботи Стабба і Фласка все ближче й ближче до свого хвоста, зіштовхнув їх, наче дві горіхові шкаралупи на гребені припливної хвилі, і сам пірнув і зник у пінному вирі, де ще довго кружляли духмяні уламки кедрових дощок, мов дрібки помеленого мускату в чаші з пуншем.

У той час як матроси обох загиблих вельботів металися у воді, хапаючись за весла, діжки та інші предмети, що трималися на плаву і разом з ними кружляли у хвилях; у той час як опецьок Флask боком вискакував з води, мов порожня пляшка, високо підгинаючи ноги, щоб урятуватись від страшних акулячих зубів, а Стабб нестямно кликав на поміч; у той час як старий капітан, перерубавши свій лінь, дістав можливість наблизитися до виру, щоб рятувати потопаючих, — у цей час єднання тисячі згубних небезпек вельбот Ахаба, досі неушкоджений, зринув у небо, ніби піднятий на невидимій нитці, — то Білий Кит стрілою виринув з морської безодні і, вдаривши своїм широким лобом у дно човна, жбурнув його високо вгору — так, що вельбот, кілька разів перевернувшись у повітрі, впав на воду догори дном, і Ахаб разом з усією командою мусив вилазити з-під нього, як стада тюленів вилізають з берегових печер.

Після могутнього удару кит мимоволі відскочив від місця спричиненого ним злодіяння і тепер, повернувшись спиною до людей, лежав на воді, поволі ворушачи хвостом; і щоразу, коли йому траплялося весло, чи уламок дошки, чи хоча б найменша скіпка, він підгортав хвіст і люто періщив ним по воді. Та потім, ніби переконавшись, що цього разу зробив усе можливе, він звернув своє зморшкувате чоло до океану і, розтинаючи хвилі, тягнучи за собою плетиво лінів, знову рушив за вітром неквапною ходою подорожного.

І знову корабель, на якому бачили все це бойовище, прийшов на допомогу потерпілим і, спустивши шлюпку, підібрав з води потопаючих, а також бочки, весла і все, що можна, і благополучно підняв людей на палубу. Були і вивихнуті плечі, зап'ястя й гомілки, і синці, і покривлені гарпуни та остроги, і назавжди переплутані троси, і потрошені весла та дошки; проте жодного смертельного чи навіть просто тяжкого ушкодження. Ахаба, як напередодні Федаллу, знайшли біля уламка човна, в який він міцно вчепився, щоб легше було триматися на воді; тому він не так знесилів, як минулого разу.

Та коли йому допомогли піднятися на палубу, всі погляди звернулися до нього, бо він не тримався на ногах і майже повис на плечі Старбака, який першим кинувся його підтримати. Кістяна нога капітана зникла, натомість стирчав короткий гострий оцупок.

— Атож, Старбаку, часом приємно буває спертися, от тільки якщо є на кого. Старому Ахабу слід було б частіше це робити.

— Це ободок не витримав, сер, — мовив тесля, ступивши до них. — А ногу я зробив на совість.

— Та сподіваюся, всі кістки цілі, сер? — із ширим співчуттям спитав Стабб.

— Еге! Розламані дощенту, Стаббе, невже не бачиш? Та старий Ахаб і з поламаною кісткою все одно цілий; хоч жодну з живих кісток я не вважав настільки своєю, як ту мертву, що втратив. Ні Білий Кит, ні людина, ні сам ворог роду людського не вразить істинне, недосяжне єство старого Ахаба. Чи є такий лот, що сягне цього дна, і така щогла, що торкнеться цього даху? Агов, нагорі! Який курс?

— Прямо по вітру, сер.

— Стерно під вітер! Поставити всі вітрила знову! Зняти і приготувати запасні вельботи! Містер Старбак, іди збери команди для вельботів.

— Дозвольте спершу підвести вас до фальшборту.

— Ох, ох! Як болить мені тепер цей оцупок! Лиха доля! Щоб такий непереможний у душі капітан мав такого нікчемного помічника!

— Сер?

— Моє тіло, друже, це я про своє тіло, а не про тебе. Дай мені на щось спертись... ота розбита острога підійде. Іди збе-

ри людей. Хоча ні, я ще його не бачив... Небом клянуся, не бачив! Його немає? Кличте всіх сюди, мершій!

Страшний здогад старого справдився. Коли всі зібралися на палубі, виявилось, що парса ніде немає.

— Парс! — вигукнув Стабб. — Мабуть, він заплутався у...

— Холера б тебе скрутила! Біжіть усі на шогли, у трюм, у кубрик, у каюту... Знайдіть його... Він тут... Він тут!

Та скоро всі повернулися і доповіли, що парса ніде немає.

— Мабуть, що так, сер, — закінчив свою думку Стабб, — він заплутався у вашому ліні. Мені тоді здалося, що я бачив, як його зтягло вниз.

— У моєму ліні? Його немає! Його немає! Що значать ці два слова? Чому вони звучать, мов поховальний дзвін, і чому старий Ахаб тремтить, наче він — дзвіниця? І гарпуна теж немає? Перегорніть усе це рам'я! Знайшли? Гартоване лезо, люди, для Білого Кита! Ні? Ні! Нікчемний дурень! Оця рука його кидала, отже, він стирчить у риби! Агов, нагорі! Пильнуйте за ним! Мершій готувати вельботи! Зібрати весла! Гарпунери, готуйте гарпуни! Бом-брамселі вище! Підтягнути всі шкоти! Стерновий, так тримати! Міцніше, міцніше, як жити хочеш! О, я ладен десять разів обійти неосяжну землю, ладен пробити її наскрізь — все одно я його вб'ю!

— Великий Боже! Явися хоч на одну мить! — крикнув Старбак. — Ніколи, ніколи ти не зловиш його, старий. Заради Ісуса Христа, досить; воістину це диявольська омана. Два дні гонитви, двічі розламані на друзки вельботи; твоя власна нога вдруге виламана з-під тебе; твоя лиха тінь зникла; усі добрі янголи спішать тебе застерегти; чого тобі ще? Невже ми мусимо ганятись за цією клятою рибою, поки вона не втопить останнього з нас? Невже треба, щоб вона зтягла всіх на дно морське? Чи просто до пекла? О, ганятися за нею далі — це проти самого Бога!

— Старбаку, останнім часом я відчуваю до тебе якусь дивну прихильність; від тої години, коли ми — пригадуєш — бачили щось в очах один одного. Та в цій справі з китом нехай лице моє буде перед тобою, як долоня, — безвуста, гладка порожнеча. Ахаб завжди буде Ахабом, друже. Так судилося. Ми з тобою вже зіграли свої ролі в цій драмі за мільйон років до того, як почав котити свої хвилі цей океан.

Дурню! Я тільки солдат Долі; я виконую її накази. А ти, мій підлеглий, мусиш виконувати мої. Станьте довкола мене, люди. Ви бачите перед собою старого чоловіка, підтятого під самий корінь; він спирається на розбиту острогу і стоїть на єдиній нозі. Це Ахаб — його тілесна частина; але душа Ахаба — стонога, вона рухається вперед на сотні ніг. Я почувуюся, як натягнута струна, у мені одна по одній рвуться жили, мов нитки каната, на якому тягнуть у шторм фрегат з поламаними щоглами; може, і вам я здаюся таким. Та перш ніж я зламаюся, ви ще почуєте тріск; а поки ви його не чуєте, знайте, що триси Ахаба ще тягнуть його до цілі. Чи вірите ви, люди, у те, що називаєте знаменням? Тоді смійтеся вголос і кричіть «біс»! Бо речі, перш ніж утонуті, двічі спливають на поверхню; а потім спливають востаннє, щоб затонути навіки. Так і з Мобі Діком... два дні він спливав... завтра буде третій. Так, люди, він вирине ще раз, — тільки для того, щоб випустити останній фонтан! Ви ж хоробрі хлопці, хоробрі чи ні?

— Безстрашні, як вогонь! — закричав Стабб.

— І бездушні, як він, — стиха мовив Ахаб.

Потім, коли люди розійшлися по палубі, він продовжував тихо говорити сам до себе:

— Знамення! І вчора я казав Старбаку те саме над моїм розбитим вельботом. О, як сміливо я виганяю з чужих сердець те, що так міцно вп'ялося в моє серце! Парс, парс! Його немає! Немає? Але ж він мусив іти переді мною; і я маю ще раз його побачити перед загибеллю. Що це може значити? Ця загадка спантеличила б усіх адвокатів світу і легіон примарних суддів; вона, мов яструбиний дзьоб, терзає мій мозок. Та я розгадаю її, розгадаю!

Коли вчоріло, кит все ще виднів попереду прямо по вітру.

Тому вітрила знову підтягнули, і все було так само, як минулої ночі; тільки стук молотків і дзвін точильних каменів чувся ледь не до самого світанку — це люди при світлі ліхтарів займалися повним і ретельним обладнанням запасних вельботів і гострили нову зброю на завтра. Тесля майстрував для Ахаба нову ногу з поламаного кіля його човна; а сам Ахаб, як і минулої ночі, непорушно стояв у дверях своєї каюти, і його відлюдний погляд, наче геліотроп, був звернений до свого єдиного компаса — на схід, де мало зійти сонце.

ПОЛЮВАННЯ — ДЕНЬ ТРЕТІЙ

Ранок третього дня був ясний і свіжий; і знову самотнього нічного сторожа на фок-щоглі добровільно змінили денні чатові, що зайняли кожную щоглу, кожную рею.

— Ви його бачите? — спитав Ахаб; але кита ще не було видно.

— Усе одно ми йдемо за ним; треба йти по сліду, от і все. Стерновий, так тримати! Який чудовий день. Якби цей світ був щойно створений, щоб улітку давати притулок янголам, і лише сьогодні вранці вперше розкрився для них, — і то ранок не міг би бути прекраснішим! Це пожива для роздумів, якби в Ахаба був час міркувати; та Ахаб ніколи не розмірковує, він лише відчуває, лише відчуває; і для смертної людини цього досить! Думати — це зухвалість. Лише Бог має це почесне право. Думати слід у тиші та спокої; а наші бідні серця надто запальні, наш мозок надто гарячковий для цього. Хоча інколи мені здається, що мій мозок холодний — ніби заморожений; цей старий череп тріщить, мов склянка, вміст якої обернувся на лід і розірве її. А втім це волосся росте, навіть цієї самої миті, і, певно, живиться теплом; та ні, воно — мов бур'ян, що росте де завгодно: у тріщинах гренландської криги і в лаві Везувію. Як розмаєв його шалений вітер; воно стьобає мене по обличчі, мов шкоти розірваних вітрил, що шмагають палубу корабля у шторм. Підлий вітер, він, певно, дув крізь тюремні коридори і камери, освіжав лікарняні палати, а тепер дме тут, невинний, мов агнець. Геть його! Він нечистий. Якби я був вітром, я б не став дути над цим лихим, жалюгідним світом. Я б заховався десь у печері і там би й сидів. Але ж вітер благородний, відважний! Хто може його здолати? У кожній битві йому належить останній, убивчий удар. А коли побіжиш на нього із зброєю — проскочиш наскрізь. Ха! Боягузливий вітер, ти долаєш голу людину, а сам не витримуєш жодного удару. Навіть Ахаб сміливіший — і благородніший від тебе. Якби вітер мав тіло; та все, що лютий і кривдить смертну людину, всі ці речі безтілесні — безтілесні тільки як об'єкти, а не у своїй дії. У цьому вся капосна, підла різниця! І все ж таки, кажу ще раз і присягаюся, у вітрі є щось величне і благородне. Зрештою, хоча б ці теплі пасати, що рівно дихають під ясным небом у могутті

своєї доброї сили; і ніколи не змінюють напряму, попри всі зміни лукавої морської течії, попри всі блукання великих Міссісіпі на суші, що самі не знають, куди їм бігти. Клянуся вічними Полюсами! Ці пасати, що рушать уперед мій славний корабель, саме ці пасати — чи щось подібне до них, таке ж незмінне і сповнене сили — жене вперед корабель моєї душі! Уперед! Агов, нагорі! Що ви бачите?

— Нічого, сер.

— Нічого! А вже скоро полудень! Дублон піде старцювати! Ану, де сонце? Еге ж, так воно й мало бути. Я його обігнав. То що ж, я тепер попереду? І він полює мене, а не я його; це погано. Я повинен був це передбачити. Дурень! Ліні та гарпуни — він тягне їх за собою! Так, я обігнав його вночі. Повертати! Гей, усі спустіться вниз, крім чатових! До брасів!

Досі вітер дув у корму «Пекводу», і тепер, повернувши в інший бік, корабель круто став проти вітру, спінюючи свій білий слід.

— Тепер він іде проти вітру в роззявлену пащу, — мовив Старбак сам до себе, закріплюючи біля борту шойно витягнутий грот-брас. — Борони нас Боже, та я відчуваю, що кістки в мене вже гниють і зволожують моє тіло зсередини. Я відчуваю, що, скоряючись його волі, постаю проти волі Божої!

— Підніміть мене на шоглу! — крикнув Ахаб, підійшовши до мотузяного кошика. — Ми його скоро зустрінемо.

— Єсть, сер. — Старбак негайно виконав наказ Ахаба, і Ахаб знову піднісся над палубою.

Минула ціла година — золотий згусток століть. Час затамував подих у спраглому чеканні. Нарешті румбів на три праворуч, з навітряного боку Ахаб побачив фонтан, і ту ж мить з трьох шогл, сповіщаючи про нього, зринули до неба три крики — наче язики вогню.

— Лицем до лица я зустрічаю тебе сьогодні, втретє, Мобі Дік! Гей, на палубі! Брасопити реї міцніше; іти прямо на вітер! Він ще надто далеко, щоб спускати вельботи, містере Старбак. Що це вітрила залопотіли? З молотком стояти біля стернового, чи як? Отак. Він іде швидко; треба мені спускатися. Тільки ще раз погляну звідси на море; для цього ще є час. Давній, давній краєвид, і водночас такий юний; так, він зовсім не змінився відтоді, як я побачив його вперше, малим хлопцем із піщаних дюн Нентакету! Такий самий! Такий самий! І для Ноя, і для мене. З підвітряного боку трохи дощить. Як там

хороше! Там, у тій стороні, лежить не просто земля — дивокрай, весь у пишноті пальмових гаїв. Підвітряний бік! Білий Кит прямує туди; отже, я мушу дивитися проти вітру — це краще, хоч і трохи тяжче. Ну що ж, прощавай, прощавай, стара щогло! Що це? Зелень? Так, мох визирає з тріщин. Та в Ахаба голова ще не поросла мохом від знегоди! Усе ж є різниця між людською старістю і старістю матерії. Утім, ніде правди діти, стара щогло, — ми таки обоє старі; хоч наш корпус ще міцний, еге ж, мій корабле? Одної ноги немає, от і все. Клянуся, це мертве дерево в усьому краще, ніж моя жива плоть. Мені з ним не зрівнятися; я знав чимало кораблів, збитих із мертвого дерева, що пережили людей, створених з життєдайної плоти їхніх живих батьків. Як там він казав? Він будь-що йтиме попереду, мій лоцман; і я ж таки побачу його знову? Де? Чи будуть у мене очі на дні морському, якщо я спущуся цими нескінченними сходами? Але ж я всю ніч віддалявся від того місця, де він утонув. Так, так, подібно до багатьох інших, ти казав страшну правду щодо самого себе, парсе; а щодо Ахаба — тут ти схибив. Прощавай, щогло, і пильнуй за китом, поки мене немає. Ми ще поговоримо сьогодні, ні, завтра ввечері, коли Білий Кит лежатиме отам, пришвартований до борту з голови і з хвоста.

Він наказав спустити його і, все ще озираючись довкола, стрімко зісковзнув із розітнутої щоглами блакиті вниз, на палубу.

Незабаром почали спускати вельботи; але, вже стоячи у своєму човні, Ахаб на мить завагався і знаком підкликнувши до себе старшого помічника, що тягнув на палубі лопарі талів, наказав йому зачекати із спуском.

- Старбаку!
- Сер?
- Утретє корабель моєї душі йде у плавання, Старбаку.
- Так, сер, така була ваша воля.
- Деякі кораблі покидають порт і зникають навіки, Старбаку.
- Це правда, сер; гірка правда.
- Дехто вмирає під час припливу; інші — коли вода спаде; деякі під час повені. А я зараз почувуюся, наче могутня хвиля, що здійсмає над морем пінний гребінь. Я старий; потиснемо руки, друже.

Їхні руки зустрілися; погляди прикипіли один до одного, немовби скріплені сльозами Старбака.

— О, капітане, мій капітане! Благородне серце... зупиніть-ся, зупиніть-ся! Бачите, це плаче смілива людина; то яка ж нестерпна мука цього прохання!

— Спустити вельбот! — наказав Ахаб, відштовхнувши руку помічника. — Усім приготуватись!

І за мить човен уже віддалявся від корми корабля.

— Акули! Акули! — почувся крик з нижнього ілюмінатора. — О, хазяїне, поверніться!

Проте Ахаб нічого не чув, бо в цю мить сам закричав шосили; і човен стрімко рушив уперед.

А голос з ілюмінатора казав правду; шойно човен відплив від корабля, безліч акул, наче виринувши з темної глибини під самим кілем, почали люто вгризатися в лопаті весел, коли їх занурювали у воду, і так супроводжували човен. Це нерідко трапляється з вельботами в цих водах, що кишать акулами, і ці кровожерні риби переслідують човен із такою завбачливою впертістю, з якою стерв'ятники ширяють над знаменами військ, що вирушають на схід. Але то були перші акули, яких «Пеквод» спіткав після зустрічі з Білим Китом; і, може, тому, що всі веслярі Ахаба були тигрячо-жовтими варварами, чия плоть особливо вабить акул — це буває нерідко, — а може, з якоїсь іншої причини, але вони переслідували тільки його човен, не зважаючи на інші.

— Серце з гартованої сталі! — мовив Старбак, дивлячись за борт, услід човну, що все віддалявся. — І ти ще можеш відважно дзвеніти при такому видовищі, коли акули кишать перед тобою і мчать за тобою слідом, виширивши зуби; і це у третій, вирішальний день гонитви? Адже якщо три дні злилися в одній невтомній гонитві, отже, перший день — це ранок, другий — полудень і третій — вечір, кінець усьому — яким би не був той кінець. О Боже! Що це проймає мене до кісток, лишаючи мертвотно-спокійним і водночас сповненим чекання, заціпенілим у судомі! Картини майбутнього пливуть переді мною, мов порожні обриси й остови; а минуле розпливається в тумані. Мері, дівчинко моя! Ти розтаеш у блідому мареві в мене за спиною; хлопчику мій! Я бачу лише твої очі — такі сині-сині. Таїна життя розкривається; та її знов затягають хмари. Отже, моє плавання завершується? Ноги в мене слабнуть, так ніби я цілий день крокував. Треба послухати серце, — чи воно ще б'ється? Отямся, Старбаку! Зупини це... мерщій, мерщій! Гукай! Гей, на шоглах! Бачите мого сина на

пагорбі?... Я божеволюю... Агов, нагорі! Пильнуйте за вельботами; не спускайте очей з кита! Хо! Знову! Проженіть геть цього яструба! Дивіться! Він клює... він вириває флюгер, — старший помічник указав на червоний прапор, що майорів над грот-щоглою. — Ха! Він полетів геть і забрав його! Де зараз наш старий?.. Ти це бачиш, Ахабе? Тремти зі страху!

Вельботи ще не встигли відійти далеко, коли за сигналом одного з чатових — опущеною вниз рукою — Ахаб дізнався, що кит пішов під воду; але, прагнучи опинитись якомога ближче до нього, коли він вирине знову, Ахаб спрямував свій човен за тим самим курсом, трохи осторонь від корабля; і його веслярі, мов зачаровані, сиділи в мовчанні, поки стрімкі хвилі з гуркотом розбивалися об ніс упертого човна.

— Забивайте свої цвяхи, хвилі, вганяйте їх по самі головки! Все одно ви забиваєте те, у чого немає кришки. У мене не буде ні труни, ні катафалка; лише мотузка може мене вбити! Ха, ха!

Раптом вода навколо них повільно забрижилася широкими колами, потім піднялася, наче спливаючи по схилі підводного айсберга, що виринув на поверхню. Почулося низьке, приглушене гудіння, немов з-під землі, і всі зачали подих, бо велетенське тіло кита, обмотане мотузками, усипане гарпунами й острогами, повільно, але з невблаганною силою здіймалося з морської глибини. Оповитий примарним серпанком, він якусь мить висів у райдужному повітрі, а потім з оглушливим плюскотом ринув у воду. На тридцять футів угору фонтаном злетіли хвилі, а потім осипалися дощем пінних бризок, відкривши молочно-білі кола, що розходилися від мармурового тіла кита.

— Руште! — крикнув Ахаб до веслярів, і вельботи стрімко рушили в наступ; але Мобі Дік, розлючений вчорашніми гарпунами, що тепер іржавіли у нього в боках, був наче одержимий всіма демонами небес. Широкі смуги набряклих жил, що перетинали його лоб під прозорою шкірою, ніби стужавіли, коли він головою вперед помчав назустріч човнам, розкидаючи їх своїм убивчим хвостом. Він вибив гарпуни й остроги в обох помічників, виламав спереду дошки в бортах вельботів; проте вельбот Ахаба майже не постраждав.

І коли Деггу і Квіквег намагалися заткнути пробої, а кит, відпливаючи, повернув до них свій білий бік, у моряків вивірився нестямний крик жаху. Міцно примотаний до спини

чудовиська, розпростертий під тугими кільцями ліня, які кит намотав на себе за ніч, перед ними постав знівечений труп парса; його чорний одяг був пошматований, вирячені очі нерухомо втупилися в Ахаба.

Гарпун випав із рук старого.

— Я обдурений, обдурений! — насилу видихнув він. — Так, парсе, я знов тебе бачу! Так, ти йдеш попереду мене; і ось він, ось, катафалк, про який ти мені казав! Та ловлю тебе на останній букві твого слова. Де другий катафалк? Стаббе, Фласку, на корабель! Ваші вельботи тепер ні до чого; поладуйте їх, якщо зможете, і повертайтеся до мене; а якщо ні, нехай помре і сам Ахаб... Назад, люди! У першого, хто спробує вистрибнути з цього човна, я встромлю гарпун. Ви вже більш не люди, ви мої руки й ноги, і тому коріться мені. Де кит? Пірнув знову?

Але він видивлявся кита надто близько від вельботів; Мобі Дік, здавалося, поспішав забрати з собою мертве тіло і, ніби вважаючи місце їхньої останньої зустрічі лише частиною свого шляху в підвітряний бік, знову швидко поплив геть і був майже нарівні з кораблем, який весь час плив йому назустріч. Він мчав, наче з вітром навзаводи, і, незважаючи ні на що, торував свій прямий шлях у морі.

— О, Ахабе! — скрикнув Старбак. — Ще не пізно — навіть зараз, на третій день, не пізно спинитися! Поглянь! Мобі Дік не переслідує тебе. Це ти, ти женешся за ним, мов божевільний!

Поставивши вітрило під свіжий вітер, самотній вельбот спритно біг серед хвиль на всіх веслах. І Ахаб, пройшовши так близько від корабля, що міг чітко бачити обличчя Старбака, наказав своєму помічникові розвертати корабель і слідувати за ним, тримаючись трохи подалі. Потім, кинувши погляд угору, він побачив Тештіго, Квіквега і Деггу, які поспіхом лізли на верхівки трьох щогл, між тим як веслярі сиділи в розбитих вельботах, піднятих на борт «Пекводу», і докладали усіх зусиль, щоб їх поладити. Також він мигцем побачив кризь порти Стабба і Фласка, що на палубі підбирали нові гарпуни й остроги. І, побачивши все це, почувши стукіт молотків у розбитих човнах, він відчув, що якийсь інший молот вбиває цвях йому в серце. Та він опанував себе. І помітивши, що на грот-щоглі немає прапора, крикнув Тештіго, який цієї миті опинився на верхівці, щоб той спустився, взяв новий прапор, молоток та цвяхи і знову прибив прапор до щогли.

Чи то знесилений від триденних перегонів, під час яких він мусив тягти за собою ціле мотузяне плетиво, що сковувало його рух, чи то за своїм жорстоким і підступним помислом Мобі Дік тепер сповільнив швидкість, бо човен знову швидко наближався до нього; хоча, звісно, цього разу відстань між ними була не дуже велика. І Ахаб так само мчав по хвилях у супроводі безжальних акул, які переслідували вельбот і так люто вгризалися у весла, що лопаті обламувалися, тріщали і, виринувши з води, щоразу лишали на ній дрібні скіпки.

— Не зважайте на них! Їхні зуби тільки виріжуть нові візерунки на наших веслах. Налягайте! Акулячі зуби — краща опора для весел, ніж вода.

— Та вони ж обгризуть весла, самі тріски лишаться!

— І того вистачить! Налягайте!.. Хтозна, — стиха мовив він, — кого ці акули мають за поживу — кита чи Ахаба? Налягайте, налягайте! Отак! Ще трохи; ми вже близько. Стерно! Візьміть стерно; дайте мені пройти. — І двоє веслярів, підтримуючи капітана, допомогли йому перейти на ніс човна.

Коли вельбот, похилившись, навскіс підлетів до Білого Кита збоку, той — дивна річ — ніби не помітив його; втім, з китами інколи таке трапляється. Ахаб опинився в густому гірському тумані, що клубочив навколо фонтана кита і спливав по крутому схилі його величного, наче Монаднок, горба; і з такої близької відстані, підійшовши до кита майже впритул, він кинув у ненависного ворога свою страшну зброю і ще страшніше прокляття. І криця, і прокльони зникли вглибині, наче всотані драговиною; Мобі Дік шарпнувся, судомно ворухнув своїм високим боком і, не зробивши жодного пробоя в човні, так раптово підняв його сторч, що якби Ахаб цієї миті не тримався за планшир, то його б знову викинуло в море. Троє з веслярів, що не змогли точно передбачити мить удару і тому не встигли до нього підготуватися, вилетіли з човна, але двоє одразу ж схопилися за борт і, піднявшись на гребені хвилі, знов перекотилися всередину; тільки третій матрос лишився за бортом.

Наступної миті Білий Кит, мов згусток нездоланного, нестримного руху, помчав геть по збуреному морю. Та коли Ахаб наказав стерновому витягти трохи ліня і закріпити його, коли він звелів своїм матросам розвернутися на банках обличчям уперед і підтягати човен до риби, слабосилий лінь не витримав подвійної напруги і репнув у повітрі!

— Що це ламається в мені? Жили тріщать!... Та ні, все знову ціле! Весла! Беріться за весла! Руште на нього!

Почувши загрозливе наближення вельбота, кит повернувся, щоб підставити йому свій широкий лоб; але, повертаючись, він побачив зовсім близько від себе чорний корпус корабля і, можливо, вгадавши в ньому винуватця всіх своїх знегод, а може, визнавши його більш гідним супротивником, він раптом рвонув йому назустріч, клацаючи щелепами в бурхливому кипені бризок.

Ахаб похитнувся, провів рукою по чолі.

— Я сліпну; руки, простягніться переді мною, щоб я міг іти наосліп. Чи вже ніч довкола?

— Кит! Корабель! — надривалися у крику веслярі.

— Весла! Весла! Стань схилом до самої глибини, о море, щоб, поки не пізно, Ахаб востаннє, востаннє міг зійти по ньому до своєї цілі! Бачу — корабель! Корабель! Уперед, мої люди! Невже ви не врятуєте мій корабель?

Та коли веслярі швиргнули човен напередіми тяжким ударам хвиль, надтріснуті дошки на його носі проламалися, і за мить він уже занурився в море по самі борти, а матроси, стоячи по коліна у воді, метушилися, намагаючись заткнути пробій і вичерпати воду, що струменіла в нього.

Цієї миті на грот-шоглі завмер молоток у руці Тештіго; і червоний прапор, що огортав його, як плащ, раптом затріпотів перед ним у повітрі, мов його серце, що рветься вперед; а Старбак і Стабб, що стояли внизу на бушприті, водночас з індіанцем побачили, як чудовисько наближається до корабля.

— Кит! Кит! Стерно на борт! О любі вітри, підтримайте ж мене! Не дайте Старбаку вмерти — якщо йому суджено вмерти, — зомлівши, мов слабка жінка! Стерно на борт, я сказав! Дурні, гляньте на його пашу! І це — після всіх моїх палких молитов, після мого відданого служіння? О Ахабе, поглянь, що ти накоїв. Так тримати! Стерновий, так тримати. Ні, ні! Знову на борт! Він розвертається, щоб рушити на нас! О, його невблаганний лоб насувається на того, хто до останнього стоятиме на посту. Господи, будь зі мною!

— Будь не зі мною, а піді мною, хто схоче допомогти Стаббу; бо Стабб теж стоятиме до кінця. Ач, як ти скалиш зуби, ките, та я теж сміюся з тебе! Коли хтось допомагав Стаббу, коли хтось не давав йому дрімати, як не його власне невсипуще око? А тепер бідолашний Стабб лягає спати на ліжку, що надто вже м'який; якби ж хоч хмизом був напханий, чи що! Я сміюся з тебе, ките-скалозуб! Дивіться, ви, сонцю, місяце й зорі! Ви — вбивці славного хлопця, не гір-

шого з усіх, кому доводилося сконати! Утім я б із вами цок-нувся, якби ви мені налили чарку! О-о! Чуєш, ките-скалозуб, тут можна буде добряче впитися. Чому ти тікаєш, Ахабе? Про мене, геть чоботи та куртку; нехай Стабб помирає в самих штанях! Та яка ж ця смерть вогка та пересолена... Ох, вишні, вишеньки! Що, Фласку, якби нам скуштувати хоч по одній спілій вишеньці перед смертю!

— Вишні? От якби опинитися там, де вони ростуть! Сподіваюся, Стаббе, що моя бідна матінка хоча б мою платню вже отримала; як ні, їй перепаде лише кілька дрібняків, бо це кінець.

На носі корабля непорушно стояли майже всі матроси, тримаючи в руках непотрібні тепер молотки, шматки дощок, остроги й гарпуни, з якими працювали досі; і, мов зачаровані, дивилися вони на кита, який мчав їм назустріч, дивно похитуючи своєю убивчою головою і збурюючи навколо себе широке коло миготливої піни. У його подобі до них наближалася розплата, швидка покара, вічне зло; і всупереч усьому, що могла вдяти смертна людина, тяжка біла твердиня його лоба вдарила з правого борту в ніс корабля, так що і люди, й шогли здригнулися. Дехто впав на палубу долілиць. Наче зрушені клотики на шоглах, похитнулися голови гарпунерів на їхніх бичачих шиях. І всі почули, як шумує вода, стрімко ринувши у пробій, мов гірська річка на дні урочища.

— Корабель! Катафалк!.. Другий катафалк! — скрикнув Ахаб, стоячи у своєму вельботі. — І з американської деревини!

Пірнувши під похилений корпус корабля, кит проплив уздовж кіля; а потім, розвернувшись під водою, знову швидко виринув на поверхню, та вже з іншого боку, за кілька ярдів від човна Ахаба, і якийсь час нерухомо лежав на воді.

— Я відвертаюся від сонця. Гей, Тештіго! Я не чую твого молотка. О ви, три мої несхитні вежі; ти, міцний кілю, ти, корпусе, що піддався лише удару бога, ти, міцна палубо, і вперте стерно, і ніс, спрямований до Полюса, — о мій кораблю у смертній славі! Невже ти загинеш — і без мене? Невже я позбавлений останньої розради, яку має останній із невдах-капітанів! О самотня смерте самотнього життя! Тепер я відчуваю, що моя найвища велич — у висоті скорботи. Хо, хо! Прилиньте ж сюди з найглибших глибин, буремні хвилі мого минулого життя, і здійміться вище, щоб накрити собою пінні буруни моєї смерті! До тебе я пливу, всепереможний та не

всевладний кит; я б'юся з тобою до останку; з самого пекла завдаю тобі удару; в ім'я ненависті видихаю на тебе мій останній подих. Тож нехай всі труни й катафалки втонуть на одній глибині! І якщо жоден із них не буде моїм, нехай я розірвуся на шматки, все ще женучись за тобою, хоч і прикутий до тебе, клятий кит! Ось я кидаю зброю!

Гарпун був кинутий; поранений кит рвонувся вперед, лінь, як вогонь, побіг у жолобі — і зачепився. Ахаб схилився, щоб його вивільнити, і вивільнив; але стрімка петля охопила його за шию і безшумним зашморгом, як душать свою жертву турки в сералі, витягла з вельбота, перш ніж матроси встигли схаменутися. А наступної миті товстий угин на одному кінці ліня випорснув з порожньої бочки, збив з ніг одного з веслярів і, стьобнувши по воді, зник у безодні.

На якусь мить усі заціпеніли; потім озирнулися. «Корабель! Великий Боже, де корабель?» Скоро вони розгледіли в моторшній імлі привид корабля, що зникав, наче фата-моргана; тільки щогли випиналися з води; а на них, прикуті божевіллям, чи вірністю, чи долею, стояли трое чатових — язичники-гарпунери. І в цю мить концентричні кола захопили останній вельбот, і він разом з усією командою, з веслами та руків'ями острог, що плавали поблизу, з усім, що було на ньому живого й неживого, закружляв у вирі, у якому безслідно зник «Пеквод».

Та коли хвилі вже накривали голову індіанця, що стояв на грот-щоглі, яка тепер виступала з води лише на кілька дюймів і спокійно, наче глузуючи, вимахувала над згубними бурунами розмаєним прапором, — у цю мить червоношкіра рука з молотком піднялася в повітря і розмахнулася, ще міцніше прибиваючи прапор до потопаючої стеньги. Яструб, що зловітшіно супроводжував останній клотик униз від його одвічної домівки серед зірок, дзьобаючи прапор і заважаючи Тештіго, випадково залопотів крилом між стеньгою і молотком; наче відчувши дрож повітря, дикун в останньому передсмертному зусиллі міцно притис молоток до стеньги; і небесний птах, з архангельським криком витягуючи свій величний дзьоб угору, а тілом ув'язнений у прапорі Ахаба, зник під водою разом із кораблем, що, мов Сатана, не міг піти до пекла, не вкривши своє чоло клаптем живого неба замість шолома.

Птахи, квилячи, закружляли над пашею виру; безшумна біла хвиля вдарила в його круті стіни; потім усе стихло, і великий саван моря розгорнувся довкола, як п'ять тисяч років тому.

ЕПІЛОГ

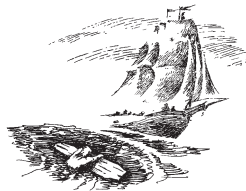
І врятувавсь лиш я один, щоб
сповістити тебе про це.

Іов

ДРАМА ЗАВЕРШИЛАСЯ. Чому ж усе-таки хтось один виступає вперед? Бо цей один лишився жити.

Сталося так, що після зникнення парса я виявився тим, кому доля судила посісти місце загібного у човні Ахаба; і знов-таки я був тим, хто, в останній день гонитви вилетівши з трьома іншими веслярами з човна, опинився за бортом. І коли я плавав поблизу місця трагедії, мене захопила вже ослаблена хвиля від потопуючого корабля і потягла до виру; та коли я досяг його, на тому місці вже була пінна гладінь. І я закружляв, мов новий Іксіон, описуючи кола, що все наближалися до чорної бульбашки в осерді цього колеса. Зрештою я опинився в самому центрі, і тут чорна бульбашка нараз лопнула; натомість із глибини, звільнений поштовхом пружини, зі страшною силою виринув плавучий рятівний буй, зроблений з труни, перевернувся догори дном і поплив до мене. І на цій труні я весь день і всю ніч плавав у відкритому морі, на легких хвилях, що наче хлюпотіли мені відхідну. Акули, не зважаючи на мене, пропливали осторонь — так, наче паші в них були замкнені на засув; дикі морські яструби ширяли вгорі, ніби вклавши дзьоби в чохла. На другий день я побачив вітрило — все ближче, ближче; і нарешті мене підібрав корабель. То була згорьована «Рахіль», що, шукаючи своїх загублених дітей, знайшла тільки іншого сироту.

Кінець

ПРИМІТКИ

С. 18. *Готорн, Натаніель* (1804—1864) — американський письменник-романтик, друг Г. Мелвілла.

С. 20. *Хеклюйт Річард* (1552 — 1616) — укладач і видавець пригодницьких книжок.

Ероманго — один з Новогребідських островів.

С. 21. *Цетологія* — наука про китів.

Левіафан — біблійне морське чудовисько; з мови ідиш перекладається як «кит».

Гемптон-Корт — музей поблизу Лондона, де знаходився палац англійських королів.

Тюльрі — резиденція французьких королів у Парижі.

Гавріїл, Михайло, Рафаїл — в християнській міфології три архангели.

С. 22. *Холланд, Філемон* — автор перекладів на англійську мову «Моралій» старогрецького письменника і філософа Плутарха (близько 46—126) і «Природної історії в 37 книгах» давньоримського ученого і письменника Плінія Старшого (23—79 н. е.).

«*Правдива історія*» — фантастичний опис подорожі, приписуваний старогрецькому письменнику Лукіану (II ст. н. е.).

С. 23. *Розповідь Октгера* — є уривком з докладних географічних коментарів, якими англосакський король Альфред Великий (848—899) наділив свій переклад латинської «Історії» історіографа і теолога V ст. Павла Орозія.

«*Апологія Реймонда Себона*» — розділ XII другого тому «Дослідів» французького письменника і філософа Мішеля де Монтеня (1533—1592).

«*Тікаймо! Щоб я з цього місця не зійшов...*» — цитата з книги «Гаргантюа і Пантагрюель» Франсуа Рабле (1494—1553).

«*Аннали*» — книга англійського антиквара й історика Джона Стоу (1525—1605) «Аннали, або Загальна хроніка Англії» (1580).

Переклад Псалмів — мається на увазі переклад на англійську мову декількох біблійних псалмів англійського філософа Френсіса Бекона (1561—1626).

С. 23. «*Історія життя і смерті*» — твір Френсіса Бекона.

«Король Генріх IV», «Гамлет» — твори В. Шекспіра.

«Королева фея» — поема англійського поета Едмунда Спенсера (близько 1522—1599). «Гондиберт» — героїчна поема англійського поета Вільяма Давенанта (1606—1668).

С. 24. Браун Томас — відомий англійський письменник і лікар XVII ст.

Уолер, Едмунд (1606—1687) — англійський поет.

«Левіафан, або Матерія, форма і влада держави церковної і громадської» — твір англійського філософа Томаса Гоббса (1588—1679), де образ Левіафана є символом могутньої держави.

«Шлях прочанина» — алегоричний твір англійського письменника Джона Беньяна (1628—1688), частково написаний у в'язниці, де Беньян провів 12 років; але наведена цитата взята з іншої його книги — «Священна війна».

«Втрачений рай» — поема англійського поета Джона Мільтона (1608—1674).

«Світська і священна влада» — збірка трактатів англійського письменника, богослова, історика і мораліста Томаса Фулера (1608—1661).

«Annus Mirabilis» («Рік чудес») — вірш англійського поета Джона Драйдена (1631—1700).

С. 25. Парчез Семюель (бл. 1575—1626) — укладач і видавець книг про подорожі.

Харріс, Джон (1666—1719) — укладач і видавець книг і записок про подорожі.

Сібальд, Роберт (1641—1722) — відомий шотландський лікар, географ і натураліст, у деяких систематиках синій кит називався китом Сібальда за його ім'ям.

С. 26. «Південна Америка» — книга іспанського ученого і мандрівника Антоніо де Уллоа (1716—1795).

«Викрадення кучерика» — поема англійського поета Олександра Поупа (1688—1774). *Голдсміт Олівер* (1728—1774) — англійський письменник, автор романів, поем, драм, а також компілятивних праць із історії та географії, зокрема «Історії землі і одушевленої природи».

Джонсон, Семюел (1700—1784) — відомий автор тлумачного англійського словника, літератор і критик.

«Подорожі» («Подорож по Тихому океану») — книга знаменитого англійського мореплавця Джемса Кука (1728—1779).

Джефферсон, Томас (1743—1826) — видатний американський політичний діяч епохи Просвітництва, третій президент США; у 1785—1789 рр. був послом США у Франції. Цитована записка належить до 1788 р.

С. 27. Берк, Едмунд (1728—1797) — англійський парламентський діяч і політичний письменник.

Блекстон, Уільям (1723—1780) — відомий англійський юрист, автор «Коментарів до законів Англії» (1765—1769). Див. прим. до с. 395.

С. 27. *Фолконер, Уільям* (1732—1769) — англійський поет; його популярна свого часу поема «Загибель корабля» вийшла в світ у 1762 р.
Каупер, Уільям (1731—1800) — англійський поет.

Хантер, Джон (1728—1793) — англійський анатом і хірург.
«*Теологія*» — твір англійського філософа і богослова Уільяма Пейлі (1743—1805).

Кюв'є, Жорж (1769—1832) — видатний французький учений, зоолог і палеонтолог.

С. 28. *Монтгомері, Джеймс* (1771—1854) — англійський поет, дотримувався радикальних політичних поглядів; цитована поема відноситься до 1827 р.

Лемб, Чарлз (1775—1834) — англійський письменник і критик.
Мейсі, Обед (1780—1821) — у п'ятому поколінні потомок Томаса Мейсі (1608—1682), першого білого мешканця острова Нентакет.

Купер, Джеймс Фенімор (1789—1851) — американський письменник, автор відомих пригодницьких романів.

С. 29. *Еккерман, Йоганн Петер* (1792—1854) — з 1822 по 1832 р. особистий секретар Гете; випустив у 1848 р. книгу «Бесіди з Гете».

Сміт, Елізабет Оукс (1806—1893) — американська письменниця.

Скорсбі, молодший Уільям (1789—1857) — американський мореплавець і китобій, автор книги «Поденні записки про плавання на північний китовий промисел, що містить дослідження і надбання на східному березі в Гренландії протягом літа 1822 року на судні «Бєфінс» з Ліверпуля під начальством Уільяма Скорсбі.

Бйіл, Томас (1807—1849) — англійський лікар, у 1830 році плавав на китобійному судні «Кент», автор книг про китів.

Беннетт, Фредерік Дебелл (1806—1859) — лікар, член Королівського географічного товариства, плавав на китобійному судні «Таскон».

С. 30. *Браун, Дж. Росс* (1817—1875) — мандрівник, автор багатьох книжок, які сам ілюстрував.

Тайерман і Беннет — Тайерман Деніел і Джордж Беннет — плавали на китобійному судні «Таскон» в 1821 році.

С. 31. «*Течії і китобійний промисел*» — матеріали експедиції американського адмірала Чарлза Уїлкса, що виходили в 19 томах з 1844 по 1861 р.

«*Розповіді про промислове плавання в Арктичному океані*» — видані в 1926 р. Робертом Джіллісом.

«*Плавання на китобійному судні*» — звіт Джеймса Родса (1848).

«*Міріам Коффін*» — популярний у першій половині XIX ст. роман Джозефа Харта, присвячений нентакетським китоловам.

«*Кістки й ганчір'я*» — збірка різних невиданих матеріалів і уривків, що стосуються морських подорожей; вийшла в Бостоні в 1842 р.

С. 32. «*Подорож натураліста*» — мається на увазі «Подорож навколо світу на кораблі “Бігль”» великого англійського ученого-натураліста Чарлза Дарвіна (1809—1882).

С. 32. «*Вортон — Смерть китам, або Гордість Тихого океану*» — книга Гарі Холліарда; видана в Бостоні в 1848 р.

С. 33. *Ізмаїл* — за біблійним міфом, син Авраама. У книзі Буття про нього ангел Господній сказав: «Він буде дикий чоловік: його рука проти всіх, і рука всіх проти нього; він оселиться перед усіма своїми братами» (Буття 16:12).

Катон Молодший, або Утічеський (95—47 до н. е.) — зазнавши поразки в боротьбі проти Цезаря за збереження республіки, покінчив життя самогубством. Згідно з Плутархом, перед смертю читав діалог Платона «Федон», що містить міркування про смерть і безсмертя душі. У подальших розділах Ізмаїл неодноразово (див. гл. 35, 55, 75) співвідносить свої дії з вченням Платона про вище благо і прагматичною етикою стоїцизму, що проповідувала відмову від життєвих благ, самовладання, стійкість.

С. 34. *Беттері* — парк, розташований у південній частині острова Манхеттен (Нью-Йорк), на місці якого колись був форт.

Уайтхол — вулиця в Нью-Йорку, що йде з півдня на північ по Манхеттену.

С. 35. *Сако* — річка в штаті Мен, на північно-східному узбережжі США.

Рокевей-Біч — південний мис острова Лонг-Айленд, на березі Атлантичного океану. ...*рідного брата Зевса?* — за старогрецькою міфологією, бог моря Посейдон — брат Зевса.

С. 36. *Ван-Ранселіри і Рендольфи* — сім'ї багатих купців і землевласників, що влаштувалися в Новому Світі в XVII—XVIII ст. Для створення іронічного підтексту Мелвілл приєднує ім'я *Гардіканути* (близько 1019—1042) — останнього з данських королів, що правили захопленою ними північно-східною частиною Англії; помер, не залишивши потомства.

перехід із учителів у матроси — натяк на обставини життя самого Мелвілла, який в 1837—1840 рр. служив помічником учителя, а потім завербувався в матроси на китобійне судно.

...*цілющий засіб із суміші Сенеки та стоїків...* — Сенека Луцій Анней (6 або 3 до н. е. — 65 н. е.) — найвидатніший представник римського стоїцизму.

С. 37. ...*з вини двох любителів поласувати чужими яблуками.* — Мається на увазі біблійний міф про Адама і Єву.

Піфагорових настанов — старогрецький філософ IV ст. до н. е. Піфагор не рекомендував учням вживати в їжу боби.

С. 39. ...*Тир був попередником Карфагена...* — Місто-держава Карфаген було засноване в IX—VIII ст. до н. е. як колонія фінікійського міста Тира, що існував ще в III тисячолітті до н. е.

С. 40. *Гоморра* — місто стародавньої Палестини, яке, згідно з біблійною легендою, за порочність і розпусту було спалено небесним вогнем.

С. 41. *Євроклідон, бідолаха Павло* — ремінісценції з Нового Заповіту (Діяння Апостолів).

- С. 41. *Лазар і Багатій* — персонажі євангельської притчі.
- С. 42. *...Нова Англія славилася відьмами.* — В 1691—1692 рр. в Сейлемі (одному з міст північно-східних колоній, що мали загальну назву Нової Англії) відбувся процес, на якому було засуджено до смертної кари 19 «відьом» і «чаклунів».
- С. 43. *Мис Бланко* — одна з крайніх західних точок північноамериканського материка, знаходиться на тихоокеанському узбережжі у штаті Орегон.
- С. 44. *Пророк Йона* — за біблійною легендою його проковтнула велика риба, у череві якої він пробув три дні й три ночі (детальніше розділ 9).
- С. 49. *Гекла* — діючий вулкан в Ісландії.
- С. 53. *Тридцятирічна війна* (1618—1648) — перша в історії загальноєвропейська війна.
- С. 60. *Ледьярд, Джон* (1751—1789) — учасник плавань Джемса Кука, здійснив подорож через Європу до Сибіру.
- Мунго, Парк* (1771—1806) — шотландський мандрівник, досліджував ріку Нігер.
- С. 61. *Зелені пагорби* розташовані на північному сході штату Вермонт, відомого своїми лісами і пасовиськами.
- С. 62. *Чеснет-стріт* — вулиця у Філадельфії.
Ріджент-стріт — вулиця в Лондоні.
Уотер-стріт — вулиця в Ліверпулі.
Уопінг — вулиця в Лондоні.
- С. 63. *Ханаанська земля* — за біблійною легендою, «земля обітована», стародавня назва території Палестини і Фінікії.
- Герр Олександр* — німецький фокусник-ілюзіоніст, який виступав у Нью-Йорку в кінці 1840-х рр.
- С. 66. *Печери Елефанти* — стародавні індуїстські печерні храми на невеликому острові в Бомбейській затоці.
- Гудвінські піски* — небезпечні мілини в протоці Па-де-Кале біля берегів Англії.
- С. 68. *Квебек* — старовинне місто в Канаді, засноване в 1608 р.; у центрі міста стояла фортеця, що була зведена в 1698 р. і витримала декілька облог під час воєн між англійцями і французами через північноамериканські колонії.
- ...величний Еренбрейтштейн* — місто-фортеця на Рейні поблизу Кобленца.
- Нельсон, Гораціо* (1758—1805) — видатний англійський адмірал, якого було смертельно поранено під час Трафальгарської битви.
- С. 84. *Сег-Харбор* — порт на східному узбережжі США.
- С. 90. *Едістонський маяк* — побудований на острові в протоці Ла-Манш в 14 милях на північний захід від порту Плімут.
- С. 91. *Нехай Америка приєднає Мексику до Техасу, нехай загарбає усвід за Канадою Кубу...* — У результаті війни 1846—1848 рр. частина території Мексики була приєднана до США. У ці ж роки було зроблено декілька спроб вторгнення на Кубу або купівлі її в Іспанії, що

завершилися, проте, невдало. Договір про встановлення кордону з Канадою по 49-й паралелі був підписаний в 1846 р., але в США не вщухали розмови про необхідність переміщення його на північ. Мелвілл вкрай негативно ставився до експансіоністських планів своєї країни.

С. 92. *Ноїв потоп* — біблійна легенда про Всесвітній потоп, після якого врятувався лише праведник Ной (Книга Буття, гл. 6—8).

С. 93. *Венерка* — їстівний молюск.

С. 96. *Тридцять дев'ять догматів віри* — були прийняті англійською церквою в 1563 р. *Мідяни* — народ, що населяв державу Мідію (VII—VI ст. до н. е.) на території північно-західного Ірану і південного Азербайджану.

... *наче спину трьох східних царів...* — Маються на увазі три східні царі-воцхви — Каспар, Мельхіор і Бальтазар, чий «моцці», привезені з Константинополя в XII ст., нібито покояться в Кельнському соборі.

С. 97. *Бекет, Фома* (1118—1170) — архієпископ Кентерберійський, ворогував з королем Генріхом II. Наймані вбивці закололи архієпископа під час церковної служби.

Пелег — біблійне ім'я Старого Заповіту, згадується при переліку колін Ізраїлевих у Книзі Іова та ін.

Торкіль Живоїд, Торкіль Хак (Накр (ісл.)) — старовинна назва хижої риби) — персонаж з ісландських історичних саг, вождь данців, що заволоділи Англією в XI ст. За легендою, він вирізьблював свої подвиги на дерев'яному ліжку і на щиті.

С. 98. *Потаватомі* — назва одного з індіанських племен.

...*квакерського фасону...* *Квакери* — християнська протестантська секта, що виникла в Англії у середині XVII ст. і значною частиною емігрувала до Америки.

С. 99. *Мис Кейп-Код і острів Вейньярд* знаходяться неподалік Нентакета.

Ахаб — згадуваний в Біблії цар ізраїльський; запровадив язичницький культ Ваала і переслідував пророків, відомий як символ неправедності.

Біллад — ім'я персонажа Старого Заповіту.

С. 105. «*не збирайте собі скарбів...*» — Біллад цитує Нагірну проповідь (Євангеліє від Матвія, VI).

С. 108. *Гейхед* — поселення на острові Вейньярд.

С. 115. *Конгрегаціоналістська церква* — один з поширених у США різновидів протестантської церкви. Засновники перших поселень на початку XVII ст. (Бостон, Сейлем, Нентакет) та їх нащадки належали саме до цієї церкви.

Дейтерономія — по-грецькому Второзаконіє — назва однієї з книг Біблії.

...*цей філістимлянин...* *Філістимляни* — згадуваний у Біблії язичницький народ, що населяв південно-східне узбережжя Середземного моря, відомий з XIII ст. до н. е.

С. 115. ...*юний хетейянин...* *Хетейяни* — біблійна назва язичницьких племен хетів, що населяли в II—I тисячоліттях до н. е. Малу Азію і

Сирію. Слово «католицький», утворене від грецького коріння, означає «загальний».

С. 117. *Ідол Віл* — вавилонське язичницьке божество, згадується в біблійних книгах Пророків.

С. 120. *Лія* — біблійний пророк, що передбачив загибель Ахаба, порівнявши його долю з долею царя Іеровоама.

С. 128. *...брошуру Уотсових гімнів...* — Гімни Уотса — збірка релігійних гімнів, автором яких був відомий англійський богослов Ісаак Уоттс (1674—1748).

С. 133. *Ян де Вітт* (1625—1672) — нідерландський державний діяч, фактичний правитель Голландії в 1650—1670 рр.

...з тією єгипетською жінкою, чиї доньки... — Згідно з єгипетською міфологією, божества-близнята Ісіда й Осіріс любили одне одного ще в утробі матері, богині Нут, тому Ізіда вже при народженні була вагітна.

С. 134. *Ванкувер, Джордж* (близько 1758—1798) — англійський мореплавець.

Крузенштерн Іван Федорович (1770—1846) — російський мореплавець і географ, очолював у 1803—1806 рр. першу російську кругосвітню експедицію.

С. 135. *Іов, Альфред Великий, Октгер, Берк*. — Див. прим. до с. 23, 27.

Френклін, Бенджамін (1706—1790) — видатний американський політичний діяч і вчений.

С. 136. *Йель і Гарвард* — старі вищі учбові заклади в США; Йельський колеж заснований в 1636 р., Гарвардський — в 1701 р.

С. 140. *...темновидого в'язня Беньяна* — англійський письменник і проповідник пуританства Джон Беньян (1628—1688) просидів у в'язниці дванадцять років, де і написав частину книги «Шлях прочанина».

...обрубаний... руці... Сервантеса. — Ліва рука великого іспанського письменника Мігеля Сервантеса де Сааведри (1547—1616) була паралізована після поранення, а не обрубана, як вважав Мелвілл.

Джексон, Ендрю (1767—1845) — американський генерал, сьомий президент США, походив з бідної сім'ї.

С. 142. *Син князя Повітряної Стихії* — тобто язичницького демона. Порівняння узятє з Біблії (Послання Павла до ефесян, II, 2).

С. 143. *Агасфер* — теж біблійне порівняння, так іудеї називали одного з персидських царів Ксеркса (Книга Есфірі, 1,1).

Анахарсис Клуцц — Клуцц, Жан-Батист (1755—1794), один із діячів Великої французької революції, привів у 1790 р. до Національних зборів делегацію з представників різних рас і народів світу, таким чином висунувши ідею всесвітньої федерації.

С. 145. *Мається на увазі відома статуя Персея, що тримає голову Медузи, виконана італійським скульптором* — карбувальником і ювеліром Бенвенуто Челліні (1500—1571).

С.151. *Королева Меб* — королева фей, володарка снів, образ із кельтського епосу.

С.152. *Орден Підв'язки* — орден святого Георгія, був встановлений в 1350 р. англійським королем Едуардом III. Одним із знаків цього ордена є стрічка, яку зав'язували під коліном.

С.154. *Черінг-Крос* — площа, що була географічним центром старого Лондона. Тут публічно проголошували королів, страчували злочинців.

С. 155. «...марні твої сподівання» — рядки з Біблії (Книга Іова, XL, 41).

С. 159. *Гномон* — стародавній астрономічний інструмент, у вигляді вертикального стрижня, вживався для спостережень за висотою і азимутом сонця, подібний до сонячного годинника.

Сходи Ахазови — образ із біблійної книги пророка Ісайї, що означає циферблат сонячного годинника. Ахаз, згадуваний в Біблії, — цар іудейський.

С. 160. *Горбатий кит порівнюється тут з вівіскою старовинного готелю «Слон і замок», над входом в який висить дерев'яний слон із спорудою на спині.*

С. 163. *Фробішер, Мартін* (1535—1594) — відомий англійський мореплавець. Здійснив дві експедиції у пошуках так званого Північно-західного проходу в 1576 і 1577 рр.

Королева Бесс — англійська королева Єлизавета I Тюдор (1558—1603), дитинство і юність провела в Грінвічському замку.

Лестер, Роберт — наблизений і фаворит англійської королеви Єлизавети I.

С. 164. *Четверте липня* — національне свято в США, день проголошення незалежності (1776).

С. 165. *...безглузді звуки, сповнені левіафанізму, проте позбавлені змісту.* — Мелвілл тут перефразовує рядки з «Макбета»: «Життя... дурна казка, вся зі слів гучних і геть безглузда» (переклад Бориса Тена), (Дія V, сцена 5).

С. 169. *Валтасар* — цар вавилонський. У Біблії описаний бенкет в палаці Валтасара, під час якого на стіні з'явився напис, що провіщав загибель Вавилонському царству (Книга пророка Даніїла, гл. V).

С. 170. *Імперські електори* — в середньовічній Німеччині князі (або курфюрсти), що мали право обирати імператора.

С. 174. *Вождь Логан* — войовничий вождь індіанського племені, що вів непримиренну боротьбу проти білих в кінці XVIII ст.

С. 175. *Луї-Філіп* (1773—1850) — герцог Орлеанський, став королем Франції після Липневої революції 1830 р., скинутий Революцією 1848 р.

Луї Блан (1811—1882) — французький журналіст, історик, утопічний соціаліст, діяч революції 1848 р.

Луї-Диявол — в англійському виданні книги 1851 р. визначення віднесене до Луї-Наполеона (1808—1873) — президента Французької республіки (1848—1851), а потім імператора Наполеона III (1851—1870).

С. 175. *Геркулесів стовп* — за античним переказом, дві скелі на берегах Гібралтарської протоки були споруджені Геркулесом і позначали межі світу.

С. 176. *Колос Родоський* — статуя старогрецького бога Геліоса на острові Родос висотою понад 30 метрів, одне з «семи чудес світу».

С. 177. *Капітан Сліт* — мається на увазі Уїльям Скорсбі-старший (1760—1829), як і син, моряк і дослідник полярних районів. Уривок є пародією на один з творів Скорсбі-молодшого, в якому той розказував про плавання свого батька.

С. 176. *Федон* — назва одного з діалогів Платона (див. примітки до с. 33).

Бодич, Натаніель (1773—1838) — американський математик, автор широко відомих морехідних таблиць, автор підручника навігації.

Хай линуть вдаль твої буремні хвилі... — Тут перефразовані рядки з поеми Байрона «Паломництво Чайльд-Гарольда», пісня IV, станс 179.

С. 180. *Кренмер Томас* (бл. 1489—1556) — архієпископ Кентерберійський, один з діячів Реформації, був спалений на вогнищі як еретик.

Декартовий простір. — Французький філософ і вчений Рене Декарт (1596—1650) вважав способом буття матерії (природи) механічний рух.

Пантеїсти — послідовники пантеїзму, філософського ідеалістичного вчення, яке ототожнює Бога з природою.

С. 187. *...залізного Ломбардського вінця*. — Вінець, яким коронували імператорів «Священної Римської імперії» (при цьому деякі одночасно приймали титул Ломбардських імператорів), нібито містив один з цвяхів від хреста, на якому був розп'ятий Ісус. Останнім ним коронувався в 1838 р. імператор Австрії Фердинанд I, схильний, як і Ахаб, до нападів божевілля.

С. 188. *... глухі Берки і сліпі Бендіго... Джем Берк і Вільям Томпсон* — за часу Мелвілла відомі в Англії кулачні бійці.

С. 198. *Північно-Західний прохід* — так колись називався морський шлях на захід з Атлантичного океану в Тихий уздовж північного узбережжя Американського материка.

С. 200. *Арканзаський дуелянт*. — У південно-західному штаті Арканзас існував звичай, згідно з яким ліві руки суперників, що билися на ножах, зв'язувалися носовою хусткою.

Офіти — стародавня релігійна секта, що поклонялася змії як символу мудрості.

С. 202. *Отель де Клюні* — старовинне абатство в Парижі, побудоване в XV ст. на місці римських терм імператора Юліана. Мелвілл під час поїздки до Парижа в 1849 р. дуже зацікавився цим фактом: християнський монастир поховав під собою язичницьку споруду, залишки якої стали його підземною частиною. У тексті, проте, образ має ширший сенс: йдеться про темні глибини людської душі, де може таїтися і сам Сатана.

С. 204. *Пегу* — малайська назва держави на півострові Індокитай, що входив з 1754 по 1852 р. в Бірманське королівство.

С. 205. *...як біла хвиля, як сніг...* — порівняння з Біблії. В Новому Заповіті — «...голова його й волосся білі, як вовна біла, як сніг...» (Апокаліпсис, I, 14). В оригіналі — «...white like wool...»

С. 206. *Не Колрідж першим...* — посилення на поему англійського поета Семюела Колріджа (1772—1834) «Старий моряк», в якій розповідається про те, що моряк забив альбатроса, і внаслідок цього загинуло судно.

Авраам перед янголами. — Розповідь про те, як три янголи відвідали Авраама, міститься в Книзі Буття, гл. XVIII.

С. 207. *Ксеркс* — персидський цар (485—465 до н. е.) і видатний полководець старовини, намагався завоювати Грецію, але зазнав поразки.

С. 208. *Білі Клобуки Гента.* — Мається на увазі місце з «Хронік» французького поета і хроніста Жана Фруасара (1333—1419), де описується епізод, коли народна партія в Генті підняла повстання проти графа Фланерського в 1381 році.

Кінь блідий. — Образ з Апокаліпсису в євангельському Одкровенні Іоанна Богослова (Новий Заповіт).

С. 209. *Блоксберг* — народна назва найвищої гори Брокер в Гарці, куди, за німецькими народними повір'ями, злітаються в Вальпургієву ніч на шабаш відьми зі всієї Німеччини.

Пісарро, Франсиско (бл. 1471—1541) — іспанський конкістадор, завойовник Перу; заснував у 1535 р. місто Ліма.

С. 216. *Памперо* — вітер біля берегів Аргентини й Уругваю, що дме з пампасів — безмежних рівнинних степів.

Гарматан — сухий і спекотний вітер, що дме біля Гвінейських берегів і приносить червоний піл із Сахари.

Левантинець — сильний східний вітер у Середземному морі.

С. 219. *Рінальдо, Рінальдіні* — розбійник, герой однойменного роману німецького письменника Христіана Вульпіуса (1762—1827).

Камбіз — перський цар (VI ст. до н. е.).

Тимор — острів у Малайському архіпелазі, найбільший в групі Малих Зондських островів.

Омбай — один з Малих Зондських островів, відокремлений протокою від Тимора.

С. 220. *...індіанського короля Філіпа...* — Королем Філіпом білі поселенці прозвали Метакомета, вождя індіанського племені вампаноагів, проти котрого вони вели війну. Вождь Аннавона був полонений капітаном Черчем в 1676 р.

С. 222. *Сандвічеві острови* — колишня назва Гавайських островів.

Савл із Тарса — євангельський апостол Павло; історія його навернення описана в Діяннях Апостолів.

Лансдорф Григорій Іванович (1774—1852) — російський мандрівник і вчений.

С. 223. *Д'Вольф*. — У списках учасників експедиції Крузенштерна Д'Вольф не значиться; судна, побудованого на сибірському узбережжі, у складі експедиції не було.

Вейфер, Лайонел (1660—1705) — хірург на кораблі Демпіра, в 1699 р. опублікував книгу «Нова подорож і опис американського перешийка».

Демпір, Уільям (1651—1715) — англійський корсар і дослідник морів, автор декількох книг про подорожі.

С. 225. *Варварійське узбережжя* — старовинна назва північного узбережжя Африки.

С. 242. *...які прожив Лазар після воскресіння...* — Натяк на євангельську притчу про воскресіння Лазаря Христом.

Тамерлан, Тимур (1336—1405) — середньоазійський полководець і завойовник, був з молодості кульгавим.

С. 250. *Кіклади* — давня назва островів Егейського моря, що оточують острів Делос, де, згідно з міфом, народився Аполлон.

Острови царя Соломона були відкриті в XVI ст. іспанським мореплавцем Менданною (див. прим. до с. 283), якому здалося, що він знайшов там золото. Пізніше ні сам Менданна, ні інші мореплавці до кінця XVIII ст. не могли його знову знайти.

С. 252. *Джонсон, Семюел* (1700—1784) і *Вебстер Ной* (1758—1843) — видавці фундаментальних тлумачних словників англійської мови.

С. 256. *Макіно* — місто-фортеця між озерами Гурон і Мічиган. *Віннебаго* — плем'я північноамериканських індіців.

С. 261. *Чіча* — фруктовий горілок.

Землі Мохок — мається на увазі штат Нью-Йорк, оскільки до колонізації тут жило індіанське плем'я мохоків.

С. 262. *Інквізиція сеньйори Ізабелли* — іспанська інквізиція, вперше стала серйозною політичною силою під час царювання королеви Ізабелли Кастильської (1475—1504), духівником якої був знаменитий Торквемада. Перу до 1821 р. було колонією Іспанії.

Єгипетська цариця Клеопатра (69—30 до н. е.) була коханкою римського полководця, державного діяча Марка Антонія (83—31 до н. е.).

С. 263. *Сідней* — знаходиться в Австралії, яка на той час була місцем заслання злочинців.

...ці морські парижани... — Мелвілл має на увазі революційні події 1848 р. в Парижі.

С. 274. *Саладін* (*Салах-ад-дін*; 1138—1193) — єгипетський султан, полководець, знаменитий ворог хрестоносців часів Третього хрестового походу (1189—1192).

Святий Георгій Побідоносець — переможець дракона, завжди зображений в одязі воїна.

Рені, Гвідо (1575—1642) — знаменитий італійський художник пізнього Відродження.

С. 275. *Хогарт, Уільям* (1697—1764) — видатний англійський живописець і графік.

С. 275. ...старий італійський друкар... — італійський книговидавець XV ст. Альд Мануцій.

Саратога (у США) і *Баден-Баден* (у Німеччині) — курорти з цілющими мінеральними джерелами.

«*Розвиток просвіти*» — праця Френсіса Бекона.

С. 276. *Кюв'є*, *Фредерік* (1769 — 1832) — французький натураліст і зоолог, молодший брат Жоржа Кюв'є (див. прим. до с. 27).

С. 277. *Демаре*, *Ансельм-Гаєтан* (1784—1838) — французький геолог і зоолог.

Річард III (1452—1485) — англійський король; був горбатий.

С. 278. *Бентам*, *Джеремі* (1748—1832) — англійський юрист і філософ, проповідник «утилітаризму» — етичного навчання, що проголошує «корисність для суспільства» основою моральності. Заповів свій скелет Лондонському університету.

Хантер, *Джон* (1728—1793) — англійський анатом і хірург, автор «Спостережень над будовою й функціями тіла кита».

Хеггінс, *Уільям Джон* (1781—1845) — американський художник-мариніст.

С. 279. *Браун*, *Дж. Росс* — див. прим. до с. 30.

Скорсбі, *Уільям (мол.)* — син відомого китобійця Уільяма Скорсбі (ст.) (1760—1829) — мореплавець і дослідник (див. прим. до с. 177).

Гарнері, *Луї* (1783—1857) — французький художник-мариніст.

С. 281. *Левенгук Антоні ван* (1632—1723) — голландський природодослідник, винахідник мікроскопа.

«*А. Дюран*» — поширений серед французьких графіків псевдонім.

С. 282. *Уопінг* — див. прим. с. 62.

С. 283. ... працював над щитом *Ахілла*. — Знаменитий опис щита Ахілла, прикрашеного різними зображеннями. — див. «Іліада», пісня XVIII.

Дюрер, *Альбрехт* (1471—1528) — великий німецький живописець, гравер.

Менданна, *Альваро де Нейра* (1541 або 1545—1595) — іспанський мореплавець, що здійснив у 1567—1568 і 1595 рр. два плавання по Тихому океану; відкрив ряд островів Океанії. *Старий Фігуєра* — Крістобаль Суарес де Фігуєра, один з ранніх хронікерів другого плавання Менданни; його книга вийшла в Мадриді в 1613 р.

С. 284. *Корабель Арго*, *Кит* — сузір'я Південної півкулі.

Гідра, *Летюча Риба* — сузір'я Південної півкулі.

С. 286. *Корай* — біблійний персонаж; повстав проти Мойсея, і його поглинула земля. ...персидського хазяїна, що вбив... — Мається на увазі епізод з «Історії» Геродота (кн. III, 120—125) про те, як персидський воєначальник Ороет заманив до себе й убив правителя острова Самос Поліклета.

С. 288. ...великий *Кракен* єпископа *Понтопіддана*... — Мається на увазі таємниче морське чудовисько «кракен», яке описав Ерік Понтопіддан (1698—1764), єпископ Бергенський, у «Природничій історії Норвегії» (1752).

С. 289. *Єнак* — згадуваний у Біблії родоначальник племені велетнів.

С. 291. *...шестеро громадян Кале ...* — Коли під час Столітньої війни (XIV—XV ст.) французьке місто Кале захопили англійці, шестеро видатних громадян цього міста з вірьовками на шиї прийшли до Едуарда III, пропонуючи своєю смертю купити порятунок міста.

Мазепа Іван (1644—1709) — козачий гетьман, був у молодості, згідно з легендою, засуджений до страти; його прив'язали до дикого коня, і він трохи не загинув. Епізод цей описаний в поемі Байрона «Мазепа».

С. 304. *Роанок* — річка в штаті Вірджинія.

С. 306. *Данфермлайн* — місто на півдні Шотландії на північному березі затоки Ферт-оф-Форт; там знаходиться бенедиктинське абатство, яке було засноване ще в 1702 р.

С. 313. *Агассіц, Жан-Луї-Родольф* (1807—1873) — швейцарський природодослідник, автор праць про льодовиковий період.

С. 315. *Привиди... на Кок-Лейн.* — У кінці XVIII ст. в Лондоні в будинку № 33 по Кок-Лейн нібито оселилися привиди, що спричиняли шум і безлад; була встановлена комісія з розслідування, до складу якої входив відомий письменник доктор Семюел Джонсон. Згодом містифікація була викрита.

С. 316. *Юдіф* — героїня неканонічної біблійної Книги Юдіфи, згідно з якою вона відрубала голову полководцю Ассирії Олоферну і тим врятувала іудейський народ.

С. 317. *Єровоам* — один із згадуваних у Біблії царів ізраїльських, попередників Ахаба; не звертав уваги на пророцтва пророка Гавриїла, внаслідок чого загинув його син (Книга Царств, XI—XIV).

С. 319. *Трясуни* — американська релігійна секта.

С. 331. *...підвісите... голову Локка... голову Канта...* — Мелвілл іронічно зіставляє сенсуалізм англійського філософа Джона Локка (1632—1704) й ідеалізм німецького мислителя Іммануїла Канта (1724—1804). Згідно з сенсуалізмом Локка, людина пізнає світ в результаті чуттєвого досвіду, за Кантом же, світ речей у собі перебуває за межами людської свідомості.

С. 332. *Парс* — прихильник парсизму, або зороастризму, стародавньої дуалістичної релігії, що виникла в Азії в I тисячолітті до н. е.

С. 334. *Гершель, Уільям* (1733—1822) — знаменитий англійський астроном, творець великого телескопа.

З. 340. *Перешийок Дар'єн* — знаходиться в Центральній Америці; через нього проритий Панамський канал.

Бідолашний юнак — герой вірша Фрідріха Шиллера «Сповита статуя в Саїсі» (1795). Юнак у пошуках істини піднімає запону на статуй богині, але його уразила рання смерть.

С. 341. *Гейдельберзька бочка* — величезна, на 283 200 пляшок (375 гектолітрів) бочка, вважається однією з визначних пам'яток Гейдельберга; стояла в стародавньому замку на пагорбі Йеттебуль.

С. 346. *Лафатер, Йоганн Каспар* (1741—1801) — швейцарський письменник і психолог, засновник псевдонауки фізіогноміки.

С. 346. *Галь, Франц Йозеф* (1758—1828) — німецький лікар, засновник псевдонауки френології, що визначала вдачу людини за формою черепа.

С. 347. *Фідій* (490—430 до н. е.) — давньогрецький скульптор.
Меланхтон, Філіп (1497—1560) — німецький гуманіст, сподвижник Лютера.

С. 348. *Шампольйон, Жан-Франсуа* (1790—1832) — французький єгиптолог, поклав початок дешифровці єгипетського ієрогліфічного письма.

Джонс, Вільям (1746—1794) — англійський учений-сходознавець, працював у галузі дослідження мов, літератури і культури Стародавньої Індії та інших країн Азії.

С. 351. *Ньюкасл* — центр вугільної промисловості в Англії; вираз «возити вугілля в Ньюкасл» означає чинити безглуздя.

С. 356. «*Чи можеш... то він собі сміється*» — рядки з біблійної Книги Іова.

С. 361. *Персей* — герой давньогрецької міфології, син Зевса і Данаї. Після того як убив морське страховисько, змив кров у водоймі міста Іоппа, вода в якому стала червоною.

Езекіл — старозавітний праведник.

С. 362. *Дагон* — фінікійський бог — покровитель землеробства та рибної ловлі, мовою іврит «даг» означає «риба».

Кроккет, Дейві (1786—1836) і *Карсон Кім* (1809—1868) — легендарні піонери освоєння західних територій США, герої численних фольклорних оповідань.

С. 363. *Шастри* — священна книга індуїзму.

С. 365. *Діас Бартоломео* (1450—1500) — португальський мореплавець, відкрив у 1486—1487 рр. мис Доброї Надії.

Один португальський католицький священик. — Мається на увазі книга Ієроніма Лобо «Подорож до Абіссинії», на титульному аркуші якої автора названо португальським єзуїтом.

С. 372. *Піррон* (360—270 до н. е.) — старогрецький філософ, засновник школи скептицизму, що заперечувала пізнаваність суті речей; не писав ніяких творів.

С. 373. *Еккерман* — див. прим. до с. 29.

С. 376. *Птолемей IV Філопатор* — цар Єгипту (246—222 до н. е.).

Цар Джуба. — Йдеться про мавританського царя Джубе II (кінець I ст. до н. е. — початок I ст. н. е.), що залишив праці з історії та географії.

С. 377. *Пропонтида* — старогрецька назва Мармурового моря.

Прао — назва індонезійських суден різних типів.

С. 386. *Вершник Арнольд Бенедикт* — герой битви під Саратоґою (1777), де американці здобули перемогу над англійцями під час Війни за незалежність.

С. 389. *Лотаріо* — безпутний волоцюга і спокусник, герой книжки англійського письменника Ніколаса Роу (1674—1718) «Прекрасна грішниця».

С. 389. *Відок, Франсуа-Ежен* (1775—1857) — злочинець, а згодом відомий паризький сищик, автор мемуарів, що вийшли в 1828 р.

С. 390. *Бун, Деніель* (1734—1820) — один з піонерів освоєння американського Заходу.

С. 391. *Пандекти Юстиніана* — збірка законів, складена при візантійському імператорі Юстиніані I (527—565).

Коментарі Кока до Літтона. — Англійський письменник-юрист Едуард Кок (1552—1634) присвятив цілий том своїх праць коментарям до твору іншого англійського юриста — Томаса Літтона (1407—1481).

С. 393. *Храм філістимлян* — посилання на біблійну розповідь про Самсона, який, будучи полонений філістимлянами і приведений ними до храму, обрушив колони, що підтримували дах храму, і загинув разом зі своїми ворогами під руїнами (Книга Суддів, XIII—XIV).

С.394. *Бректон, Генрі* (XIII ст.) — автор першого систематичного збірника англійських законів.

С. 395. *П'ять Портів* на південному узбережжі Англії (Гастінгс, Дувр, Сендвіч, Ромні і Хайт) із стародавніх часів до середини XIX ст. мали особливий статус і численні привілеї.

Блекстон, Вільям — видав «Коментарі до законів Англії», де сказано, що кит і осетр, викинуті на берег чи добуті в державних водах, є власністю короля.

Герцог Веллінгтон (1769—1852) — англійський полководець, очолював війська союзників у битві при Ватерлоо (1815). Згодом «старий вояка» зайнявся парламентською діяльністю і підприємництвом.

С. 396. *Плаудон, Едмунд* (1518—1585) — англійський законознавець і автор юридичних праць.

Прінн, Вільям (1600—1669) — англійський памфлетист епохи революції 1640—1660 рр., прихильник пуритан, проте визнав реставрацію Карла II.

Суд Королівської лави — верховний цивільний суд в Англії.

С. 404. *Парацельс Філіп Ауреол Теофраст Бомбаст фон Гогенгейм* (1493—1541) — німецький лікар і природодослідник.

С. 409. *Гейдельберзька бочка* — див. прим. с. 341.

С. 410. *Костянтинова купіль*. — З часів правління імператора Риму Костянтина Великого (306—337) обряд хрещення стали проводити в спеціальних басейнах — баптистеріях.

С. 411. *Людовик VI Товстий* (1108—1137) — французький король.

С. 413. *...у давнину ідолом була його подоба* — натяк на стародавній фалічні культу.

С. 416. *Канарис Костянтин* (1790—1877) — грецький державний діяч, уродженець острова Гідра, що брав участь у війні за незалежність проти Туреччини в першій половині XIX ст.

С. 418. *Каупер Уільям* — див. прим. до с. 27.

С. 418. *Юнг, Едуард* (1684—1765) — англійський поет.
Паскаль, Блез (1623—1662) — французький філософ і математик.
Кетскіський орел. — *Кетскіл* — гірський масив у системі Аппалачських гір на північному сході США.

С. 419. *Седрах, Місах і Авденаго* — три отроки з біблійної Книги пророка Даниїла, за наказом Навуходоносора були кинуті в піч і врятовані ангелом.

С. 422. *Пактол* — міфічна річка, де викупався цар Мідас, щоб позбутися властивості перетворювати на золото все, до чого торкнеться; річка ж після цього стало золотонасною.

С. 423. *Страшний напис Валтасара.* — Див. прим. до с. 169.

С. 424. *Попаян* — старовинна назва Колумбії.

«*Альманах*» *Боудича* — див. прим. до с. 179.

«*Арифметика*» *Деболла* — *Деболл Натан* (1780—1863) — коннектикутський політик, автор підручників.

С. 426. *Федалл* — єгипетський маг, поганський пророк.

Граматики Мюррея — *Мюррей, Ліндеї* (1745—1826) — американський філолог, автор «Граматики англійської мови», виданої в 1795 р.

С. 440. *...арсакидських літописів...* — Арсакиди, точніше Аршакиди, правляча династія в Парфянському царстві (приблизно 250 до н. е. — 224 н. е.).

Дамокл — заздрив сиракузькому тирану Діонісію старшому (V—IV ст. до н. е.). Діонісії запропонував йому своє місце на день. За давньогрецькою легендою, над головою заздрісника на час бенкету підвісили меч на кінській волосині. Почуваючись на вершині щастя, той звів очі догори, побачив меч і зрозумів примарність свого нетривкого щастя.

С. 444. *Александрійський стовп Помпея* — монолітна кам'яна колона в Александрії (Єгипет) 22 метри висотою.

С. 447—448. *Мафусаїл і Сим* — біблійні патріархи.

С. 448. *Храм Дендери* — мається на увазі єгипетське селище, в якому зберігся портик храму, побудованого імператором Тіберієм.

Джон Лео, або Лев Африканський — іспанський мавр, мандрівник по Північній Африці (1-ша половина XVI ст.).

С. 449. *Пліній Старший, Гай Пліній Секунд* (23—79) — римський письменник, державний та військовий діяч. У 77 р. завершив «Природничу історію», природничонаукову енциклопедію античності.

Улісс, Альдровандус (1522—1605) — італійський натураліст, автор багатотомних ілюстрованих праць.

С. 450. *Ніневійські таблиці* — глиняні пластинки, покриті клиноподібними письменами, які було знайдено серед руїн стародавнього месопотамського міста Ніневії.

Смітфілдська худоба — в районі Лондона Смітфілді до 1855 р. був ринок, куди привозили худобу.

С. 452. *Історіограф Арто* — Гарсіас де Арто, лікар віце-короля Гоа, території Індії, захопленої в XVI ст. португальцями. Мелвілл, очевидно, дізнався про нього з творів Томаса Брауна.

С. 452. *Семіраміда* — міфічна цариця Ассирії, побудувала Вавилон та прикрасила його висячими садами. Після того як її син Ниніас намагався її вбити, перетворилась на голубку й полетіла.

Пор — індійський цар (IV ст. до н. е.), воював з Олександром Македонським.

Ганнібал (247—183 до н. е.) — полководець, державний діяч Карфагена. Запідозрений римлянами у підготовці війни, втік до Сирії, де заповдяв собі смерть.

С. 458. *Прометей* — згідно з одним із міфів, був творцем людського роду.

3. 460. *Преторіанці* — у Стародавньому Римі і Візантії солдати особистої охорони імператора, привілейована гвардія.

С. 462. *Ніппон*, *Мамаї* — старовинні назви островів Хонсю і Хоккайдо.

С. 465. *Зороастра* — пророк і реформатор давньоримської релігії, його ідеї про кінець світу, про Страшний суд мали вплив на догмати іудаїзму, християнства й ісламу. За легендою, загинув під час молитви від удару кинджалом у спину.

С. 469. *Йоан-євангеліст* — учень Ісуса Христа, був закликаний до служіння євангельської проповіді, переселився до Малої Азії і в Ефесі займався пастирською діяльністю.

Авраам — за біблійною легендою, родоначальник євреїв.

С. 481. *Асфальтове море* — старовинна назва Мертвого моря в Палестині, яке утворилося, за біблійною легендою, із сірчаного дощу, що затопив околиці Содома і Гоморри.

С. 484. *Троє Гораційв* — троє римських юнаків-близнюків, які, згідно з легендою, перемогли в єдиноборстві трьох близнюків Куріаційв, після чого місто Альба-Лонг (VII ст. до н. е.) стало підпорядкованим Риму.

С. 488. *Геркуланум* — місто поблизу Неаполя, засипане попелом під час катастрофічного виверження Везувію (79 н. е.).

С. 506. *...гробар у н'єсі співає з лопатою в руці...* — у трагедії Шекспіра «Гамлет».

Острів Альбермарль — сучасна назва острова Ізабелли.

С. 510. *...Рахіль, що плаче за дітьми своїми, бо їх немає.* — Стих з біблійної Книги пророка Ієремії (XXXI, 15).

С. 516. *...облетів навколо голови Тарквінія...* — Мається на увазі римський цар Тарквіній Стародавній (615—578 до н. е.), дружина якого володіла, за легендою, даром пророцтва.

С. 518. *Марія і Марфа* — сестри, шанувальниці Христа (Євангеліє від Луки).

С. 526. *Книги Макавеїв* — три біблійні неканонічні книги Макавеїв розповідають про боротьбу юдеїв проти панування царя еллінізму Антіоха IV Єпіфана Селевкіда (II ст. до н. е.).

С. 544. *Монаднок* — гора в штаті Нью-Гемпшир.

С. 548. *Іксіон* — герой грецького міфу, який образив богиню Геру, за що Зевс покарав його, прикувавши до вогненного колеса, що обертається.

І. В. Летунівська

ЗМІСТ

Таємниці Білого Кита. *Олена Горенко*. 3

МОБІ ДІК

Етимологія.	19
Етимологія.	20
Витяги.	21
Витяги.	22
Розділ 1. Перші обриси	33
Розділ 2. Килимова валіза	38
Розділ 3. Готель «Китовий фонтан»	42
Розділ 4. Строката ковдра	56
Розділ 5. Сніданок	60
Розділ 6. Вулиця	61
Розділ 7. Каплиця	64
Розділ 8. Кафедра	67
Розділ 9. Проповідь	69
Розділ 10. Ширий друг.	78
Розділ 11. Нічна сорочка	81
Розділ 12. Біографічний нарис	83
Розділ 13. Тачка.	86
Розділ 14. Нентакет	90
Розділ 15. Рибна юшка	92
Розділ 16. Корабель.	95
Розділ 17. Рамадан.	109
Розділ 18. Підпис.	114
Розділ 19. Пророк	118
Розділ 20. Метушня	121
Розділ 21. Прибуття на борт.	123
Розділ 22. Веселого Різдва!.	126
Розділ 23. Підвітряний берег	131
Розділ 24. Захисна промова	132
Розділ 25. Постскрипtum	136
Розділ 26. Лицарі і зброєносці	137
Розділ 27. Лицарі і зброєносці	140
Розділ 28. Ахаб	144

Розділ 29.	Входить Ахаб, за ним — Стабб.	147
Розділ 30.	Люлька	150
Розділ 31.	Королева Меб	151
Розділ 32.	Цетологія.	153
Розділ 33.	Спексіндер	166
Розділ 34.	Стіл у капітанській каюті.	168
Розділ 35.	Чатові	174
Розділ 36.	На юті.	180
Розділ 37.	Захід сонця	187
Розділ 38.	Надвечір	188
Розділ 39.	Перша нічна вахта	189
Розділ 40.	Опівночі на баку	190
Розділ 41.	Мобі Дік	195
Розділ 42.	Білий колір кита	204
Розділ 43.	Цить!	212
Розділ 44.	Карта.	213
Розділ 45.	Засвідчую під присягою.	218
Розділ 46.	Здогади	226
Розділ 47.	Плетіння мата	228
Розділ 48.	Перше полювання	230
Розділ 49.	Гіена	240
Розділ 50.	Вельбот Ахаба і його екіпаж. Федалла	242
Розділ 51.	Примарний фонтан	244
Розділ 52.	«Альбатрос»	248
Розділ 53.	Сходини	250
Розділ 54.	Історія «Таун-Хо»	254
Розділ 55.	Страхітливі зображення китів	274
Розділ 56.	Більш правдиві зображення китів і цілком правдиві картини полювання на них	278
Розділ 57.	Кити мальовані; кістяні, дерев'яні, бляшані, кам'яні; кити гірські; кити серед зірок.	281
Розділ 58.	Брит	284
Розділ 59.	Спрут	286
Розділ 60.	Лінь.	289
Розділ 61.	Стабб убиває кита	292
Розділ 62.	Метання гарпуна	296
Розділ 63.	Вилка	298
Розділ 64.	Вечеря Стабба	299
Розділ 65.	Кит як страва	306
Розділ 66.	Акуляча різанина.	308
Розділ 67.	Розтин	310
Розділ 68.	Ковдра.	311
Розділ 69.	Похорон	314
Розділ 70.	Сфінкс	315
Розділ 71.	Історія «Єровоама»	317
Розділ 72.	Мавпяча шворка	323
Розділ 73.	Стабб і Фласк убивають справжнього кита, а потім ведуть розмову, стоячи над ним.	327

Розділ 74.	Голова кашалота — порівняльний опис	332
Розділ 75.	Голова справжнього кита — порівняльний опис	336
Розділ 76.	Таран	339
Розділ 77.	Велика гейдельберзька бочка	341
Розділ 78.	Цистерна і цебро	342
Розділ 79.	Прерії	346
Розділ 80.	Горіх	348
Розділ 81.	«Пеквод» зустрічає «Діву»	351
Розділ 82.	Честь і слава китобоя	361
Розділ 83.	Йона з історичного погляду	363
Розділ 84.	Кидок	365
Розділ 85.	Фонтан	367
Розділ 86.	Хвіст	372
Розділ 87.	Велика армада	377
Розділ 88.	Школи і вчителі	387
Розділ 89.	Спіймана риба і вільна риба	390
Розділ 90.	Хвости чи голови	394
Розділ 91.	«Пеквод» зустрічає «Трояндовий бутон».	397
Розділ 92.	Сіра амбра	403
Розділ 93.	Вигнанець	405
Розділ 94.	Ручкання	409
Розділ 95.	Ряса	413
Розділ 96.	Саловарня	414
Розділ 97.	Лампа	418
Розділ 98.	Розлив та прибирання	419
Розділ 99.	Дублон	421
Розділ 100.	Нога і рука. «Пеквод» з Нентакету зустрічає «Семюеля Ендербі» з Лондона	427
Розділ 101.	Графин	434
Розділ 102.	У затінку Арсакид	439
Розділ 103.	Виміри китового скелета	443
Розділ 104.	Викопний кит	445
Розділ 105.	Чи зменшується велич кита? Чи чекає його зникнення?	449
Розділ 106.	Нога Ахаба	452
Розділ 107.	Тесля	455
Розділ 108.	Ахаб і тесля	457
Розділ 109.	Ахаб і Старбак у каюті	461
Розділ 110.	Квіквег у труні	464
Розділ 111.	Тихий океан	469
Розділ 112.	Коваль	470
Розділ 113.	Горно	472
Розділ 114.	Позолота	476
Розділ 115.	«Пеквод» зустрічає «Кавалера».	477
Розділ 116.	Кит при смерті	479
Розділ 117.	Китова варта	481

Розділ 118.	Квадрант	482
Розділ 119.	Свічки	484
Розділ 120.	Палуба наприкінці першої нічної вахти	491
Розділ 121.	Опівночі на баку	491
Розділ 122.	Опівночі на щоглі. — Грім і блискавка	493
Розділ 123.	Мушкет	493
Розділ 124.	Стрілка	496
Розділ 125.	Лаг і лінь	499
Розділ 126.	Рятівний буй	502
Розділ 127.	Палуба	505
Розділ 128.	«Пеквод» зустрічає «Рахіль»	507
Розділ 129.	Каюта	510
Розділ 130.	Капелюх	512
Розділ 131.	«Пеквод» зустрічає «Розраду»	516
Розділ 132.	Симфонія	517
Розділ 133.	Полювання — день перший	521
Розділ 134.	Полювання — день другий	530
Розділ 135.	Полювання — день третій	538
	Епілог	548
Примітки. <i>І. В. Летуївська.</i>		549

Літературно-художнє видання

МЕЛВІЛЛ Герман

**МОБІ ДІК,
або
БІЛИЙ КИТ**

Роман

Переклад з англійської

Головний редактор *Є. В. Мезенцева*
Відповідальна за випуск *Л. В. Дмитрієва*
Художній редактор *Б. П. Бублик*
Технічний редактор *Г. С. Таран*
Комп'ютерна верстка: *О. В. Підлісна*
Коректор *О. А. Кравець*

Підписано до друку 16.02.08. Формат 84×108 ¹/₃₂.
Умов. друк. арк. 30,24. Облік.-вид. арк. 34,70.
Тираж 2000 прим. Замовлення №

ТОВ «Видавництво Фоліо»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 3194 від 22.05.2008 р.

61002, Харків, вул. Чубаря, 11

Електронна адреса:

www.folio.com.ua

E-mail: realization@folio.com.ua

Інтернет магазин

www.bookpost.com.ua

Надруковано з готових позитивів
у ТОВ «Видавництво Фоліо»
61002, Харків, вул. Чубаря, 11
Свідоцтво про реєстрацію
ДК № 3194 від 22.05.2008 р.

Мелвілл Г.

М47 Мобі Дік, або Білий Кит: роман / Г. Мелвілл; пер. з англ. Д. О. Радієнко; передмова О. П. Горенко; примітки І. В. Летунівської; худож.-ілюстратор Л. Е. Чайка; худож.-оформлювач Ю. Ю. Романіка. — Харків: Фоліо, 2012. — 571 с. — (Шкільна б-ка укр. та світ. літ-ри).

ISBN 978-966-03-5461-6

(Шкільна б-ка укр. та світ. літ-ри).

ISBN 978-966-03-5911-6.

«Мобі Дік» — найвідоміший роман класика американської літератури Германа Мелвілла (1819—1891). Цей дивний твір поєднав у собі захоплюючі пригоди, глибокі філософські роздуми і велику людську драму. Автор розповідає про мандри на китобійному судні — сюжет наче б і простий і в той же час багатоплановий. Герой роману капітан Ахаб вирушає у дуже ризикований рейс, він сповнений рішучості відшукати в океані кита-альбіноса на прізвисько Мобі Дік. Що штовхнуло його на цей крок: ненаситна жага помсти (капітан колись постраждав від кита) чи спроба довести свою владу над силами природи? Хто може стати переможцем у такому поєдинку, в жахливому вирі людських почуттів і непередбачуваної стихії?..